

Избрани Произведения Том 4

Разцветниов А.

Асен Разцветников(автор и преводач)

- [Книги](#)
- [Произведения](#)
- [Преводни произведения](#)
- [Биография](#)

Биография

По-долу е показана [статията за Асен Разцветников](#) от свободната енциклопедия [Уикипедия](#), която може да се допълва и подобрява от своите читатели. Текстовото ѝ съдържание се разпространява при условията на лиценза [„Криейтив Комънс Признание — Споделяне на споделеното 3.0“](#).

[±]

Асен Разцветников

Портретна снимка с автограф. Източник: ДА „Архиви“

Роден	2 ноември 1897 г. Драганово, Княжество България
Починал	30 юли 1951 г. (53 г.) Москва, СССР
Националност	българин
Жанр	поезия

[Асен Разцветников](#) в [Общомедия](#)

Асен Разцветников (псевдоним на Асен Петков Коларов)
е [български поет](#), [писател](#) и [преводач](#).

Биография

Ранен живот и образование

Бащата на Разцветников е бил учител, но са имали и земеделско стопанство. Майка му е пеела много хубаво народни песни, които е научила от дядото на Асен – Петър, който е бил цигулар. Завършва гимназия във [Велико Търново](#) през [1916](#) г. От 1917 г. работи като телеграфист в телеграфопощенската станция във Велико Търново, а след това на гара [Горна Оряховица](#). Учи [славянска филология](#) в [Софийския университет](#) ([1920](#) г.), след това посещава лекции по [естетика](#) във [Виена](#) и [Берлин](#) (1921 – 1922 г.). Завършва право в Софийския университет през [1926](#) г.

Учителства в Механо-техническото училище в [Габрово](#) (1926 – 1929 г.). В периода 1930 – 1934 г. преподава български език в III мъжка гимназия в [София](#), заедно с това е и библиотекар. През 1934 г. работи като библиотекар в Главна дирекция на пощите. От [1934](#) г. се отдава на литературна дейност – сътрудничи на списанията „Нов път“ и „Златорог“.^[1] След [9 септември 1944](#) г. работи в Института за художествени преводи към Министерството на информацията.

Творческа кариера

Асен Разцветников започва да пише стихове още като ученик. За първи път печата в сп. „Българан“ под псевдонима Анри. Активен сътрудник на левия печат – сп. „[Червен смях](#)“, „Младеж“, „[Работнически вестник](#)“ и др. Смятан е за един от най-ярките представители на „септемврийската литература“ заедно с [Гео Милев](#), [Ангел Каралийчев](#), [Никола Фурнаджиев](#). Плод на тогавашните му влияния е първата му стихосбирка – „Жертвени клади“ ([1924](#) г.).

След едно литературно четене в Софийския университет по повод 10 години от смъртта на [Пейо Яворов](#) той, както и Ангел Каралийчев, Никола Фурнаджиев и Георги Цанев, са обвинени от съпартийците си от [БКП](#) в „общоделство“ с буржоазията. Заради възникналите разногласия Разцветников се дистанцира от левите идеи, прекратява сътрудничеството си в сп. „Нов път“ и започва да сътрудничи на списанието на [Владимир Василев](#), „[Златорог](#)“.

През 30-те години насочва повечето си усилия към творчеството за деца, резултат от което са множество книги с гатанки, стихотворения и приказки. Занимава се и с преводи от старогръцки, френски и немски език, сред които „[Ода на Радостта](#)“ от [Фридрих Шилер](#) – част от финала на „[Девета симфония](#)“ от [Лудвиг ван Бетховен](#), станала [химн](#) на [Европейския съюз](#). От 1938 до 1944 година е издател-редактор заедно с [Емил Коралов](#) и [Лъчезар Станчев](#) на популярния вестник за юноши „[Весела дружина](#)“.

Галерия

- Асен Разцветников

Акт за раждане

Кръщелно свидетелство

Разцветников като ученик

Разцветников като войник

Библиография

- „Жертвени клади“ (1924; стихосбирка)
- „Двойник“ (1927; поема)
- „Юнак Гого“ (1931; стихове)
- „От нищо нещо“ (1932; весели приказки и гатанки)
- „Деветият брат“ (1934; приказки, стихове, гатанки)
- „Планински вечери“ (1934; стихосбирка)
- „Хороводец Патаран“ (1936; весели стихове и гатанки)

- „Гатанки“ (1939)
- „Мързелан и Мързеланка“ (1934; приказка в стихове)
- „Българският хекзаметър“ (1942)
- „Стихотворения“ (1942)
- „Що е то?“ (1942; стихове и гатанки)
- „Комар и Мецана“ (1946; избрани стихотворения, гатанки и стихове)
- „Подвигът“ (1946, драма)
- „Познай що е то?“ (1948, сто нови гатанки с ключ и азбучник)
- „Щурчовото конче“ (1948; приказки и залъгалки)
- „Сговорна дружина“ (1950; приказка)
- „Стихотворения. Приказки и гатанки“ (1952)
- „Що е то?“ (1956; 220 гатанки с ключ за отгатването им и азбучник)
- „Славният ловец“ (1959; приказка)
- „Чудното хоро“ (1959; избрани произведения за деца)
- „Пролетно хоро“ (1959; гатанки)
- „За най-малките“ (1968; стихчета и приказки)
- „Сговорна дружина“ (1962; избрани произведения за деца)
- „Пременилото щурче“ (1963; залъгалки)
- „Юначина“ (1968; стихотворения, залъгалки и гатанки)
- „Храбрите щурци“ (1975; стихотворения, приказки и залъгалки)
- „Щурчово конче“ (1975; приказки, гатанки, скороговорки и залъгалки)
- „Събуди се ясно слънце“ (1976; избрани произведения за деца)
- „Стихотворения. Подвигът“ (1977)
- „Чуйте да ви кажа...“ (1991; стихотворения за деца)
- „Стихотворения“ (1992)
- „Стихотворения“ (1994; сборник)
- „Чудното хоро“ (1994; стихотворения, приказки, гатанки и залъгалки)
- „Избрани произведения“ (1996;)
- „Любими детски приказки“ (1996;)
- „Жертвени клади“ (1997, 2002; лирика)
- „Стихотворения и поеми“ (1997)
- „От нищо нещо“ (1998)
- „Залъгалки“ (1998)
- „Тръгнал кос“ (1998; приказки, стихотворения, гатанки и залъгалки)
- „Щурчово конче“ (1999; избрани приказки)
- „Стихотворения, приказки, гатанки“ (2000)
- „Що е то?“ (2000)
- „Добрите стопани“ (2001, приказки, стихчета, гатанки)
- „Чудесии, дяволии, записии“ (2002, избрани творби)
- „Комар и Мецана. Юнак Гого“ (2004)
- „Мързелан и Мързеланка“ (2004)
- „Щурчово конче“ (2007; приказки и стихотворения)

Бележки

Общомедия разполага с мултимедийно съдържание за
[Асен Разцветников](#).

1. ↑ ЦДА, Ф. 142К – Историческа справка за Асен Разцветников

Източници

- *Речник на българската литература*, т.3, с. 178-181. София, Изд. на БАН, 1982.

Поезия

Асен Разцветников

3 март 1941

За твоя празник светят всички дворища,
пристигат бързи пролетните птици
и сини токове жужат в просторите,
родино наша, тъмна мъченица!

И образът ти расне над балканите,
възторжноблаг и бледен — от несгоди,
от мрака на безпаметни страдания,
от зрака на безпаметни възходи.

И с нова, топла пролет във зениците,
ти вдигаш и разтваряш трънни длани
и шъпнеш и зовеш: стани, поле засипано,
стани гора, стани вода скована!

Станете, със сърцата и със мишците,
рождени синове, отвред, станете —
над всичко, що във тоя свят обичате,

надвисва пак съдът на вековете!

Асен Разцветников

Април

Април е тук, дечица,
той дойде оня ден,
той дойде в колесница
със коша си зелен.

Той слезе в здрачината,
с наметка се покри
и скри се в планината —
в незнайни пещери.

Но бди от пещерите,
но бди той ден и нощ
и щом вий тук заспите,
той дига своя кош.

Той дига го и слиза
през гъстия букак
и бялата му риза
светлее като сняг.

Той тръгва по земята
и броди до зори,
и шепне в тишината,
и ред по ред дари:

на всеки хълм — тревица,
и шарен рай крилат,
на всяка стряха — птица,
на всяко клонче — цвят.

Асен Разцветников

Аз наведох глава

Аз наведох глава. И разбирам, о господи, всичките:
леопарда ударен на смърт и свален във степта,
и цветеча, що дига в пустинята жълти езичета
и задъхан зове, и умира за капка вода.

Аз разбирам чудаците, с длани и бузи посърнали,
и очи, де пожари и спомени страшни горят.
Аз разбирам безумната майка, над гроба прегърнала
мъртво чедо, с иконка и наниз от пламък и цвят.

Аз съм сам — бедуин: и трептя в пустошта, неизгледната,
дето идат със рев ураганът и жълтата смърт,
аз съм бледен моряк, който пей и потъва във бездната,
стиснал снопче коси и пиринчено кръстче на гръд.

И разбирам: че моята гордост и мъдрост, и книгите —
то бе, господи: пламък в блатата и пролетен дим
и че тук: във нощта, във снега и над бездната зинала,
само твоята ръка — само ти ми оставащ един.

О, аз плащах със кръв, дето тъпках ти волята божия,
дай ми край и прости — аз не знаех тогаз, че греша:
дето тръгнах без теб и възлюбих до смърт невъзможното —
и погубих самин своя дива и чиста душа.

Асен Разцветников

Аз ще те взема...

— Аз ще те взема, юначе,
ако ми купиш, направиш
кошуля от бял трендафил,
сукман от пъстро лаленце,
чехли от жълта латинка.

— Ще ти ги купя, девойче,
ако ми и ти даруваш
калпак от черно молченце,
гайда от сиво комарче,
кавали от ран босилек.

Асен Разцветников

Баба жаба

Баба жаба не обича хляба,
тя е яла за седмица цяла
пъстърмица от една мушица,
половинка от една калинка,
две крачета от малки щурчета.
Затова е слаба баба жаба
и не квака вече в ракитака.

Асен Разцветников

Балада

Разметнала снежен косичник с иглянки от камък и лед,
усмива се Витоша и слънце в гледците ѝ свети.
Високо над нея плющят със стоманни крила вековете
и в сините бездни се раждат звездите и мрат.

А долу, затънал до пояс във ширното равно поле
Средец е извърнал към нея глава със безбройни зеници
и огнена жажда гори му бетонните белите устни
и тъмен и тръпен простира той тежки железни ръце.

Асен Разцветников

Балада на бездомните

1

Денят потъва и гори
над бездните на вечността
и пак от снежните гори
се спуща на шейни нощта.
Тя влиза бавно в града,
примамва птиците да спят
и палва по една звезда
за всичко живо в тоя свят.
И палва по една любов,
и свежда ледено крило,
и вей със своя дъх суров
ония, що са без легло.
И те посрещат я във смут —
тя ропот в ъглите кладе,
и в тоя ропот мре нечут
тревожният ѝ стон: къде?
Те бродят пак от кът във кът,
и гонени от странна мъст,

не бива, господи, да спят
дори на твойта гола пръст.

2

О, град, укрый ги в бездните на мрака
и дай им твойта тръпна тишина —
тук никой друг с такава жад не чака
да дойдат сънищата на нощта.

Защото те са дим за тез, които
потъват в мир под мекия покров —
там светят пак трапезите им сити
и тъпо гледа ситата любов.

Ала за тия, що без път се лутат
и нямат ни листо на тоя свят,
за тях са сънищата: вир небутан,
за тях са: стряха от небесен град.

Те тънат нежно в тяхната омая,
възкръсват в първата си чистота
и стават братя с ангелите в рая,
и слизат като ангели в света.

И тук душата им се не насища
да гледа как земята тъне в чар,
как светят вредом бащини огнища
и хлябът ходи в здрача като цар.

3

Ти идеш пак по своя вечен път,
из който като кръв тревата свети,
нощите ти тъмнеят и растат
и все по-смели стават ветровете.

И пак изстиват твоите градове,
като бетонни гробници в полята,
и нуждата с тревожен рог зове
бездомните старици и децата.

Те никнат по стъгдите на тълпи
и в дрипите са като лес опарен,
сред който само гладните очи
Живеят като късни минзухари.

Те падат край оградите без звук —
гладът ги дебне в здрача със секира,
че бог езиците разбърка тук

и никой своя ближен не разбира.

Пусни ти своите ветрове в нощта
да минат като казън по земята,
раздрусай всички градове в света,
срини ги, есен, с трясък във тъмата,
развей ги като прах във вечността!

Асен Разцветников

Балада на прокажения

1

Отново тъна в твойта шир безкрайна
отново твойта бездна ме зове,
отново, мрак, вълнувам твоите тайни,
отново буня твоите светове.

Аз пак напуснах с трепет пещерата,
напуснах каменната самота
и тръгвам като вълк във тишината —
за къшей хляб и радост във света.

Но пак пред мен настръхват градовете,
угасват лампи и свещи в нощта
и майките, от ужас пак обзети,
прегръщат стръвно своите чеда.
Напразно моята десница чука
и багри яки порти и стени:
заклучена е всяка милост тука
и всеки глас, и всички светлини.

Вървя. Изгарят устните ми свити,
но щом вгълбени шепа устрема,
затварят своите брегове реките,
и кладенците тънат вдън земя.
Вървя. И мре край мене всеки вятър,
люти сгъстена в раните кръвта
и по-бездънна глъхне тъмнината,

и по-безкрайна расне пустошта.

2

Угасни, ти душа, като огън оставен в нощта,
като огън зарит край планинския, пустия път.

В тия тъжни места няма нивга веч пътник да мине,
няма лъч, ни звезда, само мрак и години, години,

само ти тук гориш своите спомени — звездни главни, —
потъни в сребрен прах, угасни, угасни. Угасни.

Аз ще легна в тревата смълчан като морно дете,
от рождена ръка изоставено в страшния лес,

и ще слушам как бий, как ехти тъмнорунния свод,

как във бездните вий и умира планинския бог,

и ще тръпна така, и ще чакам да дойде в нощта
като сетня любов, като сетня надежда — сънят.

3

Утихва моя тъмен свят, където
премина бурята като стрела,
светкавиците гаснат и в небето
трептят ранени облачни крила.

И бягат в мрака моите надежди —
те бягат като из потънал град
и гаснат пак, и мрат като съзвездия,
които бог не иска в своя свят.

Дойди, о смърт, и аз узрях за тебе,
душата ми е морна от света,
душата ми те вика като лебед,
що тъне над бездънната вода.

Спусни ръка над пропасти и тайни —
и нека бъде край на моя път,
и нека ням да спи край мен безкрая

и тъмнините вечни да шумят.

Асен Разцветников

Балада на самоубиеца

1

Полетата изстиват като длани,
в които вече не струи кръвта,
и пак, разкрил безбройните си рани,
трепти лесът в нощта като душа.

Във своите тънки люлки от коприна
болеят пеперудите на смърт
и в тишината минзухари сини
като уханни кандила димят.

Във тая пустош, дето хълмовете
са като братски гробници в степта,
ти, никому ненужен, още светиш,
ти пак си тук, забравен от смъртта.

И пак вървиш ти сам и носиш нежно —
като войник ранения си брат —
един потънал свят от безнадеждност,

от звукове, от сънища и жад.

2

Тук е сетния връх, дето твоята мъка извежда.

Тука свършва света, твоя свят от безумни надежди.

Виждаш: дим бе и туй, и това бе несмислена притча,
както всичко в света, както всичко, което обичаш

.

Тука бурите спят. Само мир и безстрастност край тебе.

Полети в пропастта, като камък от стръмния гребен,

потъни и заспи: тука вечното нищо витае.

Тука свършва света. Тук начеват: нощта и безкрая.

3

Уби ме твоята омраза,

виж: аз лежа сред пропастта,

лежа тук, дето ти ме смаза

с безмилостната си ръка.

Аз диря те в тъмите гъсти

и моля те за сетен път,

и виждам как по твоите пръсти
петна от мойта кръв горят.

И виждам: твойта горда сила
разкъсва сетното звено
и става късна всяка милост,
и става вече — все едно.

Припада нежно примирение.
Приемам всичко може би.
Но все пак: ти си тук във мене —
и ти си тоя, що уби.

Защото аз съм лист в гората
и слаб съм като лист, а ти —
с една въздишка в небесата
рушиш пространства и звезди.

Виж, аз не питам веч. Не моля.
И взор извърнал настрана,
мълвя: „Да бъде твойта воля“
и тъна в твойта тъмнина.

Асен Разцветников

Балада на сляпата

Ти спиращ пред вратите всяка вечер,
присядаш като в майчини поли
и слушаш как във бездните край тебе
с копринен шум покой и здрач вали.

Ти знаеш стъпките на всеки момък,
звука на всеки праг и камък тук,
ти чуваш смътни викове за помощ,
които не долавя никой друг.

И твойт лик — той чист е от тревога,
тъй чист и чужд за всичко на света,
като небе, забравено от бога,
от слънцето, от здрача и нощта.

Минават покрай тебе грижни люде,
тежат им клепките от сън и зной
и не един се спира, сам учуден,
и възжелава твой чист покой.

Но ако някой би могъл с десница
гръдта ти да разкрий като врата,
там в миг би паднал, люшнат като птица,
от удара на кървавия писък,

от смъртния ти зов из пропастта.

Асен Разцветников

Бележник от село Сушица — 1944

1

Дълбоко в тъмни градини
се носи песен старинна:
„Зная, че ти ме не любиш,
зная, че ще ме забравиш...”

Там едно сърце разказва
на мрака и на вятъра
за своята обич и мъка —
може би то е моето,
може би то е вашето.

Всичко в света се повтаря.

2

Завиждам ти за мрачната ти сила,
светецо, що избодеш си очите,
за да спасиш душата си безсмъртна

от гибелната хубост на света.

И моите очи за казън чакат.

Но аз съм техен роб — не вдигам шило.

А пия с тях блаженства, ток, отрови

и тръпна — ликувам — пея — плача —

и тъна — тъна в тъмнини и бездни,

без лъч, без пот, без изход, без надежда.

3

Видях те пак. На тая чужда гара.

И като че от ток ударен, трепнах.

И моя взор, и всяка моя клетка

изпълниха се с тебе, с тебе. С тебе.

А тръпното сърце зашепна лудо

това, което нивга моите устни

не ще извикат — с вопъл и блаженство,

през пропастта, що между нас тъмнее.

Разминахме се като непознати.

Ти с безразличие възви край мене

и аз стоях безгласен като храста,

край който бегло слънцето минава

и го почти не вижда — и не знае,

че в бездните на светлите му капки
едничко то ликува и сияй.

Асен Разцветников

Безсмъртни

Още димят незагаснали клади,
ножът все още е остър и стръвен —
още над мъртвите степи припадат
дни на безумства и нощи на кърви.

Но — обгорени със въглен и пламък,
пили възторзи и черна невера,
ние отново издигаме рамо
и градовете отново треперат.

Мишците ни са твърди и здрави,
плещите — камък и черна земя са!
Ний сме безсмъртните мургави мравки,
ний сме милиардната жилава маса!

Ний ще преминем могъщи и горди
през трапища и гробове безкръстни —
и, разрушили железните порти,
ний забранения плод ще откъснем!

Асен Разцветников

Бистрия въздух и нивите

Видение второ

Бистрия въздух и нивите с тежък косичник от злато,
крушите, шатри разпънали — тук ми е всичко познато.

Янтра се казва реката със плет от върби и тръстика
и воловарчето мургаво — с мойто го име наричат.

Хей, воловарче издраскано, с лютите тръни в петите,
ставай, че дебнат пъдарите, там във конопите скрити.

Стига си сричал ти книжката — нивга тя няма да свърши,
стига си гледал занесено сините, снежните върши.

Няма ги нийде юнаците, нито царкинята плаха:
те изгоряха в дъбравите с белите къщи от захар.

Скъсай ти пъстрите приказки, с билки измий си очите —
ще ти просветнат зениците: нови, широко разкрити.

И ще обикнеш тогава къщурката с крива качулка,
полската вечер, що иде сред гълъбов здрач и светулки,

и ще обикнеш ти нивите, в златен косичник заплели
сини звездички метличина, мак и глухарчета бели.

Асен Разцветников

Благослов

Сняг се сипе, Коледа, ле,
над поля и над гори,
във огнище, Коледа ле,
бъдник весело гори,

както свети, Коледа ле,
във огнище пламък злат,
тъй да свети, Коледа ле,
любовта по целий свят.

Както сипе, Коледа ле,
бог снежинките безспир,
тъй да сипе, Коледа ле,
в къщи добрини и мир,

както рони, Коледа ле,
господ снег от сивий свод,
тъй да сипе, Коледа ле,
в къщи той имот и плод

Асен Разцветников

Буря

Мръщи се небето... В тъмата нощна
далеко светлинка блещука, гасней...

А бурята вие и бясна, и мощна,
и своята нечута, дивна песен пей.

Бурята беснее... А далечний блясък
ту гасне... ту светне до него там друг.

И сякаш долавям сред адския трясък
на лира разбита последния звук...

Асен Разцветников

Бъдни вечер

Вий, снежни вихри, утихнете,
заспи, вода, под ледовете,
заспете, вълци, във горите
и стръвни мечки в пещерите,
лъвици в жълтите пустини,
акули във морята сини!

И вие, хора по земята,
хвърлете морни сечивата —
шивачо, скрий иглата своя,
така че, сгъвайте разбоя,
дървари, брадвите внесете
при бъдника, що топло свети!

Па влезте тихо в леглата
и спете, спете в тишината,
та утре да се вдигнем бодри
и чисти като пресен сняг,
да се прегърнем като братя
и да посрещнем тъй зората.

Защото, щом добре разсъмне,
ще дойдат мислите ни тъмни,
и пак ще тръгнем по земята
с безцерни рани във сърцата,
със тайни стърви във душите,
със скрити сълзи във очите.

Заспете, птици и животни,
във снежен пух, под синьо рухо,
заспете, хора, в своите къщи
под покриви от снежен мрамор,
заспи, земя, вода, небе!

Асен Разцветников
Червеният Петроград

Всред черните полета на севера далечен,
обкръжен с кръв и огън, задушен в смърт и глад,
издига се високо величествен и вечен
и брани се геройски железний Петроград.

И в Лондон, Рим, Версайд, Мадрид и Ватикана

.....

И хулят и проклинат геройската отбрана
и питат се със страх: „Падна ли най-подир?“

А там... Пищят полята на севера далечен
на огън и желязо под вихрения глад...
И гордо се издига величествен и вечен
и брани се геройски железний Петроград.

Асен Разцветников

Чудното хоро

Сбрали ми се три щурци,
трима майстори свирци,

викнали си за другар
Бръмча, славен тъпанар,

седнали ми в чуден кът,
сред поле на кръстопът,

плюли смело на ръце
и засвирили хорце.

Щом се чуло цигу-циг,
всички хукнали във миг:

тоя тука гологлав,
оня тамо без ръкав,

друг пък тича като луд,
със един цървул обут —

тъй се сбрали сто села
с росни китки на чела.

Хороводец Патаран
води танеца засмян

и свирците свирят,
хей, та земята се люлей:

„Ци-гу, ми-гу, ти-та-тай,
смахнат свире, луд играй,

тумба-лумба, лумба-лум,
който гледа, няма ум!“

Асен Разцветников

Чуйте да ви кажа

Чуйте да ви кажа,
Ваньо, Петьо, Веске —
минал е през тука
Дядо Мраз нощеска.

Бутнал си торбата,
смъкнал я от рамо,
но снежец посипал
две-три шепи само.

А пък погледнете
горе в планината:
сипал, сипал, сипал —
сипал и не смятал.

Туй не е по право,
туй напук е вече!...
Казвам ви, ще мине
той и тая вечер.

Хайде всички тайно
да се наговорим —
да стоим нощеска
скрити зад стобора.

Щом като го зърнем,
че отдолу иде,
дружно да се хвърлим,
та и той да види!

Дръжте му брадата,
дръжте му кожуха!
Нека да се сърди,
нека вий и духа!

Аз ще му промуша
бързешком торбата
и ще я разсипя
цяла по земята...

Ах, тогава много,
много сняг ще има —
с топки ще се бием
всички цяла зима.

Хайде да се скрием,
Ваньо, Петьо, Веске —
казвам ви, ще мине
Дядо Мраз нощеска!

Асен Разцветников

Чуждинче

Аз нося шарена торба
и къшей хляб във нея,
край мен трепти и грей света —
и аз вървя и пея.

Но вечер, легна ли да спя,
скръбта ме в миг прегръща —
аз виждам как трепти нощта
над бащината къща.

Как старият иконостас
във стаята светулка,
как мойта майка в късен час
люлее пъстра люлка —

и взема братчето ми тя
на бялата си пазва
и пей, и нежно във нощта
за мене му разказва.

Асен Разцветников

Дадоха си клетва...

Дадоха си клетва двама млади
в ясни нощи под червен трендафил,
подслуша ги славей пъстро пиле,
пя им песни за обич и вяност.
На ранина шетлива девойка
друго либе с трендафил закичи —
с друго либе верни думи дума.
Чу трендафил от китна градина —
изсъхна му зелената гранка,
чу я славей от червен трендафил —
онемя му тънкото езиче.

Асен Разцветников

Далеч, в планината...

Далеч, в планината, затънал във сняг до гърдите,
стоя като камък, със ледни звездички накитен.

Над бялата пряспа разперил ръцете си, двете —
стоя и умирам, и пея самин в снеговете.

Наоколо: пръстен от сняг и скали заледени.
Мълчи като черна гора вечността там над мене.

И само: стоманния вятър със меч във ръката —
сече ледовете и вие, и рие, и мята.

Не вдигам ръка: да повикам за помощ със нея.
Не бутвам нозе: да изляза. Не мога. Не смея.

Нагоре: грамадния меч и гората беззвездна.
Надолу: смъртта и бездънната, снежната бездна.

Асен Разцветников

Декемврий

В тия тъжни земи броди горският вятър безумен,
удушени в снега, градове и села там лежат,
и омразата вий като вълк по заритите друми,
и на снежни коне идат здрачът, нощта и сънят.

Моите клони трептят без листа. Зная всяка измама.
Моите спомени мрат. Няма вече ни вчера — ни днес.
И душата ми зей като гроб, в полунощи ограбен
и оставен открит — без кандило, без кръст, без мъртвец.

Ти дойди, зимен сън, и приспи ме под скрежни люляки,
моя свят е зарит, аз едничък сред него стоя —
аз стоя тук един, като стълб в съсипиите, и чакам
да се сринат над мен небесата, снегът и нощта.

Асен Разцветников

Денят е уморен от ветровете...

Денят е уморен от ветровете,
които идат стръвни из безкрая,
той слиза от кормилото и ето:
отново там заставаш ти, о нощ,

и в миг земята спира своя бяг.

Тя става странно тиха и звездите
блестят над нея като град далечен,
и пропастите сини я люлеят
като потънал кораб сред безкрая.

И слизат кротки ветровете пак
и носят влага и небесен мир.

Асен Разцветников

Денят потъна като кораб...

Денят потъна като кораб
зад тъмните планински гребени.
И от проломите се спусна
нощта. И вятър долетя.

Деца, покрийте си очите,
заспете, морни едnodневки
и оплодени цветове!

И вий, о сънища, слезнете
от ваште пещери в гората,
чукнете всякое сърце
с магесната си тънка пръчица
и дайте му в сияние да види

безцерните си рани — изцерени,
безбрежните си жажди — угасени,
заветната си обич — споделена.

Асен Разцветников

Детето лежеше ранено...

Детето лежеше ранено в очите.

А майката денем и нощем стоеше

и плачеше тихо и бдеше над него.

Но свърши се всичко: детето прогледа.

А тя ослепя от безсънните нощи.

Изминаха много години. Юнакът

порасна, доведе във къщи невяста.

И сетне изпъди старицата сляпа.

Тогава тя спря със сълзи в очите,

издигна десница за клетва — но мигом

свали я безмълвно и тръгна в тъмата.

Асен Разцветников

Дядо Бухал

Дядо Бухал снощи жито грухал,
та се свили вратните му жили
и сегичка го боли главичка,
има хрема, свива го корема,
но най-страда, дето го пробада
два-три пръста отстрани на кръста.

Баба Бухла ще натопли тухла —
да му пари кокалите стари.

Асен Разцветников

Дядо Коледа

Цял потънал в сняг и скреж,
той дошъл със тих вървеж,
поогледал се на прага,
па заудрял със тояга:
— Чук-чук-чук!
Чук-чук-чук!
Абе, кой живее тук?
Спели всички кротък сън.
Никой нямамо навън —
тежки порти да отвори,
да го срещне в равни двори
и да викне с весел глас:
— Ха, добре дошъл при нас!
И в среднощния покой
сам вратите бутнал той.
Казват, нямамо ключалка —
ни голяма, нито малка —
що без много „щрак“ и „щрик“
той да не отвори в миг.
Шарко млъкнал изведнъж —

той познал светия мъж.

Влязъл тихом вкъщи госта,
най-напред при бати Коста,
и без много шум да вдига,
сложил блок, бои и книга.

После, благ и зачервен,
той пристъпил къмто мен
и ми турил до кревата
таз писалка и шейната,
кимнал леко след това,
па прибавил и халва.

Спрял при Лалка той тогаз
в тихия среднощен час
и си рекъл:

— Тая Лалка за писалка ми е малка,
а защо са й шейни,
щом е още в пелени?

Рекъл, сложил дар богат —
кукличка и шоколад —
и накрай с усмивка блага
пак прекрачил той през прага
и изчезнал с своя кош
в снежната заспала нощ.

Асен Разцветников

Дядо Мраз

Полята спят, завити пак
с топъл китеник от сняг.
Спят пъстри зайчета сами
далеко в сините тъми.

С огромен кош и бял калпак
аз ида — гост на всички драг.
По моите мигли трепка скреж,
но аз вървя пак бодър, свеж
и нося тук, на своя гръб,
за всекиго подарък скъп.

Ботушки чудни имам аз —
прескачам планини завчас,
прекрачвам хълми и поля,
обхождам мигом сто села.

Там слагам дарове поред —
кому което е късмет.
А свърша ли ги, тропвам с крак

и кошът се напълня пак,
и пак вървя аз бодър, свеж,
накитен със цветя от скреж.

Асен Разцветников

Дядо Мраз

Цял потънал в сняг и скреж,
той дошъл с нечут вървеж.
Поогледал се на прага,
позачукал там с тояга:
— Чук-чук! Кой живее тук?

Спели всички кротък сън.
Бял снежец валял навън.
Няма кой да му отвори,
да го срещне в равни двори
и да викне с весел глас:
„Ха, добре дошъл у нас!“

Но в среднощния покой
сам вратите бутнал той.
Шарко млъкнал изведнъж —
знаел той добрия мъж.

Влязъл тихо вкъщи госта,
най-напред при батя Коста.

И завчас, без шум и звук
сложил книга, блок и чук.

После, благ и умилен,
той пристъпил къмто мен.
И ми турил до кревата
таз писалка и шейната.

Спрял при Лалка, па си рекъл:
— Тая Лалка, тая Лалка
за писалка ми е малка.
А защо ѝ са шейни,
щом е още в пелени?
Рекъл, сложил дар богат —
кукличка и шоколад.

И накрай с усмивка блага
пак прекрачил той през прага
и понесъл своя кош
в снежната заспала нощ.

Асен Разцветников

Душата ми плаче за тебе...

Душата ми плаче за тебе.

Аз минах над тъмните бездни
по тънката нишка на своята гордост,
закрих си ушите — не исках да чувам
гласа ти, що викаше в мрака:
„Върни се!“

Гласа ти бе пълен със обич и сълзи.

Асен Разцветников

Дървото, що е в гората...

Дървото, що е в гората,
и то със листи говори,
кога го вятър погали,
и пиленцето на него
и то небето поглежда,
когато лъч го огрее.

А аз, от жалба задавен,
стоя до тебе и тръпна —
не бива да ти продумам,
не бива да те погледна.

Асен Разцветников

Ех, ти лято...

Ех, ти лято, ех, ти мъка — мъка-мъченическа,
шир безбрежна, тежки ниви, мургави момичета!

Жънем ние тук от тъмно, жънеме и трупаме
и след нас пълзят и шушнат златогриви купища.

А в нивята — огнен конник — хукнало е лятото,
сто слънца са, майко моя, на чело му блеснали,

сто слънца са на небето звъннали и пламнали —
грей и пари всяка бучка, всеки стрък и камъче.

Изгоряха бузите ни, китките ни китени,
с ален пламък и със слънце пълни са душите ни.

Ах, ще трепнем, ах, ще паднем, мъртви и задъхани —
дето толкоз много слънце, майко, сме погълнали!

Асен Разцветников

Есен — 1924

Огнен змей, убит сред равнините,
мой усоен, зноен мой Балкан —
кръв тече от твойта гръд разкрита,
цял си в кръв и слънчев дим залян!

Луда, полудяла късна есен
вий и пали твоите гори,
жълти гугли над очи надвесили,
тънко свирят стройни канари.

Ой ви вази тъмни горски друми,
дето огън-знаме се ветрей,
ой ти моя оредяла шума,
мой попарен, опожарен змей!

Ледна зима слиза в низините,
ще завардят вълци всеки кът
и със своята лека, снежна свита
пак ще тръгне тихом бяла смърт.

Кой тогава ще разкрий обятия,
топли пазви, глухи дълбини,
кой с любов тогаз ще подслони
моите непокорни, волни братя?

Ой ви вази тъмни горски друми,
ой ти славна и неравна бран,
моя светла, оредяла шума,
мой запален, ален мой Балкан

Асен Разцветников

Есен

През градини лют и гневен бяга
Севернякът с дългата тояга.

Севернякът с калните цървули
де какво застигне, бий и брули.

Свърна там във белите тополи,
дето връх в небето са заболи —

стволи бие, златни листи рони,
златни листи от сребърните клони.

И остаха белите тополи,
и остаха, бедничките, голи.

Ей го после гневно пък забрули
сгушените зад копата дюли

и доде гневът му се насити,
станаха на циганки, горките.

Свела се е като мъченица
там сред двора старата черница,

а до нея клонестата круша
тихите ѝ жалби мълком слуша —

слуша и се в празно гнездо люлка,
като майка, като скръбна булка.

Асен Разцветников

Есен

Ти, есен, ти, пътнице с пъстрите чехли и скутове,
тук няма ни стряха, тук няма ни път, нито брод,
тук вълците вият, самички в полята залутани,
и свирят горите, и тътне стоманния свод.

Тук ниските къщи страхливо в тревата са сгушени,
залостили вратни и вкопчили нокти в пръстта,
и само кръчмите — край пътя приклекнали кучета —
широко разтварят червени, отровни уста.

И бродим ний мълком, заплетени в тъмните пътища,
не чакаме нищо, не помниме вчера що бе,
и тънем в тъмата, в земята и в малките къщици,
и чезнем за въздух и плочица синьо небе.

Поспри, прегърни ни и в свилени пазви прикъттай ни,
поспри, прегърни ни и тихо, и тихо плачи,
и пей, и приспи ни навеки ти есен, ти пътнице
със пъстрите чехли и тъжните сини очи.

Асен Разцветников

Есенна нощ

Цял ден мръщи се небето
и полето се черней.
Бягат облаци дъждовни —
изобилен дъжд се лей.

През нощта сал силен вятър
духна, тъмата срути,
кат прободете той сърцето
на небесните гърди.

Взря се през раната небна
златно-светлата луна.
Бликна струя от вълшебна
и небесна светлина.

И обгърна тя чаровно —
светло, голий тъмен рѣд...
Бликат зарите вълшебни
от ранена небна грѣд...

Асен Разцветников

Есенни картинки

1

Немей — пусто — полето,
няма жетварка да пее.

Виене тъжовно небето,
мръщи се денят, тъмнее.

Вятърът реве, бушува,
пей химните на есента,
бясно гората бичува
и къса жълтите листа.

2

Повяхнали всички
билки и цветенца,
отлетяли всички
паднали листенца.

Само тук-там сбрани

въз голите клони

грачат черни врани

тъжно и зловещо...

Асен Разцветников

Есенно утро

Тихичко се стеле мъгла по земята
и слънце през нея блещука едвам.
О, колко е тъжно, мрачно в душата,
ни диря от радост, от радостен плам!

И няма ни вятър, вятър да повее
да пръсне таз тъмна, зловеща мъгла;
и тогаз пак сяйно слънце да изгрее,
да блести пак радост, да чезне тъга...

Излезте, о, бури, ветрове вековни,
развейте, пръснете таз тъмна мъгла.
Летете, о, скърби, спомени тъжовни,
летете далече, далеч от света!

Но няма ни буря, ни вятър да вее,
сал тихо се стеле мъгла по земята,
слънцето страхливо блещука, мъждее
и тъга безмерна обзима душата...

Асен Разцветников

Гатанки

1

Железен му езика,
желязна му устата.
Започне ли да вика,
събират се децата,
заемат си местата,
нареждат си нещата,
учителят пристига
под мишница със книга.

Що е то?

(звънец)

2

Бяла, бяла лехица

с черна, черна пшеница,
жънеме я с очите,
мелиме я с главите
и с погача богата
храниме си душата.

Що е то?

(книга)

3

На стряха плаче
бяло юначе,
че ми го вече
слънце напече.
Ти знаеш много — кажи, кое е
това юначе, що сълзи лее?
То иде зиме тук от небето
и си отива пролет в морето.

Помисли!

(сняг)

4

Юначага златокос,
без очи, уши и нос,
всичко лапа и поглъща —
пръчка, книга, дреха, къща.
Но дадеш ли му вода,
пуща синкава брада
и заплаква с тънък глас,
и умира той завчас.

Що е то?

(огън)

5

Дълга, дълга Бърборанка
няма кости, нито сянка,

пей и тича пълзешката
през нивята, през полята.
Щом я слънце дълго грее,
тя започва да слабее,
тя започва да се свива
и да става мълчалива...
Но заплиска ли я дъжд,
тя набъбва изведнъж,
тя расте и дебелей,
и лудува, и се смей.

Що е то?

(река)

Асен Разцветников

Гатанки

Бяла, бяла лехица
с черна, черна пшеница,
жънеме я с очите,
мелиме я с главите
и с погача богата
храниме си душата.

__Що е то?__

(Книгата)

Расъл Тодор през пости —
тънък, дълъг, без кости,
във къщи му краката,
във небето — главата;
тих ветреца ли повее,
безшумно го люлее,
огъва му снагата,
развява му косата;

луд ли вихър задуха,
оскубва му кожуха,
отвява му главата,
разкъсва му месата.

__Що е то?__

(Димът)

Търкуланчо от Раздолци
на гръб носи триста колци,
остави го във горица —
дебне като стар пъдарин,
затумкай му ръченица —
скача като млад сватбарин.

__Що е то?__

(Таралежът)

Роглю няма ушенца,
Роглю няма краченца,
а си ходи в полята,

а си гази в тревата.
На гърба му товарче —
вито-вито самарче,
пресрещни го, детенце,
побутни му рогченце —
ще си влезе в товарчето,
в товарчето, в самарчето.
__Що е то?__

(Охлювът)

Дълга, дълга Бърборанка
няма кости, нито сянка,
пей и тича пълзешката
през нивята, през полята.
Щом я слънце дълго грее,
тя започва да слабее,
тя започва да се свива
и да става мълчалива.
Но записка ли я дъжд,
тя набъбва изведнъж,
тя расте и дебелей,
и лудува, и се смей.

__Що е то?__

(Реката)

Голо, голо голаче
на skut седи, та плаче
като клето сираче.
Дочуха го момите,
захвърлиха иглите,
изскочиха сред село
с пъстри китки на чело.

__Що е то?__

(Гайдата)

Златна, златна пшеница
в синя, синя паница,
паньцата некупена,
над земята захлупена.
Питаме се: къде я?
А сме всички под нея.

__Що е то?__

(Небето)

Воденичка
на стеничка,
денем нощем не спира,
работа си намира,
чука, трака, отпява —
сто години вървяла,
нито зрънце не смляла.

__Що е то?__

(Часовникът)

На стряха плаче
бяло юначе,
че ми го вече
слънце напече.

Ти знаеш много — кажи, кое е

това юначе, що сълзи лее?
То иде зиме тук от небето
и си отива пролет в морето.

__Помисли!__

(Ледът)

Тънка, дълга дългуша
няма корем, ни гуша,
няма ръце, ни крака,
а се влачи ей така!

Погнеш ли я с тояга,
из тревата тя бяга
и сърдито съска,
също като гъска!

__Що е то?__

(Змията)

* * *

Бели, бели главички
със зелени очички,
с тънки, тънки вратлета
и със черни крачета.

Белчо лежи в полята —
те са скрити в земята.
Щом се Белчо подстори
да си иде в морето,
те излизат на двори
и ни радват сърцето.
Кой ги с обич не среща,
кой се тука не сеща,
че на тия момиченца
ний казваме к.....!

* * *

С много чудесии
пълен е света —
ето, две фунии
на една греда.

Гредата е, драги деца, жива,
а с фуниите се течност не налива,
че през гърлата им, криви, та и тесни,
преминават само звуци, думи, песни.

Гатанката, вярвам, вече ще решите —
кой от вас не знае, че туй са у....!

* * *

Два извора чудни зная
на едно поле на края —
два извора обистрени
под два слога разлистени.

Никой от тях вода не гребе —
денем те оглеждат божеето небе,
а пък нощем се покриват в мрака
с два похлупака.

Чудни извори са те —
имаш ги и ти, дете,
помисли си, па речи,

че се казват те о....!

* * *

Дива, дива самодива
покрай плета се прикрива,
там се ражда във зелена риза
и цял живот нийде не излиза.

Пазете си краката, другари,
че тя ще ви близне и опари!

Как се казва тая самодива?
к.....!

* * *

Всеки от нас има две верни слугини,
без които сам той нито лев не чини.
Вий мислите вече, че туй са очите,
ала ще сгрешите —

слугините, за които се въпрос повдига,
имат по пет дечурлига.

Не бързайте, и туй не стига!

Децата са, значи, десет, но от всички
грамотни са само трички!
Сега вече кажете,
че това са р.....!

* * *

Ний сме девет момчета,
девет чудни братлета
и едничка сестричка,
кръгла като паричка.
Ний за думи сме неми,

но сме бройци големи,
но сме чудни сметачи —
само дай ни задачи!
Що е то?

Потъркайте си челата
и отвърнете: „ч.....!“

* * *

Пристигна ни златен гост,
па направи дивен мост.
Прехвърли го над селата,
от край до край на земята,
нашари го с чудна четка —
да пъстрее и да светка.
Що е то?

Кажете ми сега,
не е ли туй д.....!

* * *

Кротко седи на земята
една булка мустаката,
па си преде, па шумурка

без къделя и без хурка,
затуй ходи тя, горкана,
във непредена премяна.
Що е то?

Тая булка кротка
се нарича к....!

* * *

Търкул, търкул, Белушко,
какво носиш бе, душко?
— Нося яка премяна,
от бял мрамор изляна,
нося в сърце от злато
будилниче крилато.
Що е то?

По златното му сърце
ти позна, че е я....!

* * *

Тънък щърколак
само с един крак
и той го е сврял
в ботуш от метал.
Дядо стана отзарана,
за кривия врат го хвана
и отиде с него той на пазар,
тъй като тоз незнаен голищар,
макар еднокрак,
е силен и як
и като любезен юначага
той на дяда из пътя помага.
Що е то?

Тоз як и сух дългун
се казва б.....!

* * *

На дърво — едно летище,
на летището пък вижте;

писан-шарен самолет,
малко чудноват на глед.
Самолета полети,
нищичко не чуваш ти.
Ала кацне във клонака
и започне тъй да трака,
че жабоците в блатата
в миг се гурват под водата
и от ужас онемели,
плюят в пазвите си бели.
Що е то?

И сукалчетата ще рекат,
че това, дечица, си е щ.....!

* * *

— Хей, другарче, можем ли обуха
на таз баба дебела кожуха?

— Стой, не думай! Би се оскърбила,
а пък има тя ужасна сила
и макар че се прави светица

и си хапва медец и тревица,
ти недей се във опити впуска:
може да те схруска на закуска.
Що е то?

Мисля, ясно стана,
че туй е м.....!

* * *

Суха, суха госпожица,
само кости — без кожица,
а пък устата й неми
цяла педя са големи
и като намерят плат,
разпокъсват го със яд —
затуй тая голицарка
на шивача е другарка.
Що е то?

Кой не знай, че тая госпожица
се нарича н.....!

* * *

— Кой тука си позволява
да вдига такава
врява?

— Ах, недейте оскърбява!
Та това е един певец прочут!
Той е във обувки от кокал обут
и за да започва сявга с верен тон,
носи на глава си голям камертон,
само че не е от метал,
а от месо и хрущял.
Що е то?

И без да си от село Видраре,
ще познаеш, че туй е м.....!

Асен Разцветников

Гатанки

Девоиџиџа златопола
вода носи от три дола,
девоиџиџа с очи вакли
брашно собира от сто ракли,
ту излиза, ту се връща,
питки меси в тъмна къща.
Рекох питка да си сграбя,
тя ме бодна с остра сабя —
поду ми се страничката,
заболя ме главичката.

* * *

Търкуланчо от Раздолци
на гръб носи триста колци.
Остави го във горица —
дебне като стар пъдарин,
затумкай му ръченица —
скача като млад сватбарин.
Що е то?

Асен Разцветников

Гого млад юнак

Пушка взех на рамо,
чанта — на гърбина,
викнах Шарка само —
да ми е дружина.

Не пристъпил още
крачка през нивята,
гледам, че се пощи
Зайо сред житата.

Дървена е мо`ре,
ала като цъкна —
рипна Зайо горе
тупна и не гъкна!

Взех го. Ей гората.
Стигам из поляна.
Виждам във тревата
Вълча и Лисана.

Тя, си рекох, стана
кървава и мътна.
„Буум!“ — и въз Лисана
Вълчо ми се гътна.

Всичко там се слиса —
аз пристъпих бавно,
дигнах Вълча, Лиса
и отминах славно.

Ето пак в тъмата
под столетни дъби —
Меца със пилата
точи своите зъби.

Щом изскочих, зина,
бедната, вцепена:
„Майчице, загинах
млада и зелена!“

„Дръж се здраво, Гого!“ —
нещо в мен продума —
без да мисля много,
теглих й куршума.

Дигнах я тогава,
па избърсах чело
и със чест и слава
тръгнах си към село.

Но когато минах
край върбите доле,
с дрипи на гърбина
зърнах дяда Голя.

Той с глава закима
и ми се примоли:
„Девет внуци имам —
всичките са голи.

Пуста немотия
страшно ни покрусил!
Дай да им ушия
гугли и кожуси!“

Как ме той сащиса
аз и сам не зная:
дадох Вълча, Лиса,
Меца, Зая Бая.

Дадох му ги смело
и добре се случи —
че си влязох в село
само с мойто куче.

Инак страшна каша
би настала тамо —
щях да изпоплаша
мало и голямо.

Асен Разцветников

Грей планината...

Грей планината и тръпне със тежки божури на пазва.
Дните прихождат. Минават. Искрят. И с усмивка залязват.

Спи манастирът високо над острата, цъфнала чука —
спи като пъстра гугутка в прозрачните, в нежните буки.

сам съм. Далеко. Далеко. Забравил, забравен от всички,
сутрин ме будят козите, звънаря и пъстрите птички.

Скачам: мермерните чуки червена коприна замрежда,
нежно в планинските ниши дими теменужена свежест.

Вечер си лягам с молитва. Сънувам и слушам унесен
как ангели пеят в небето безименна пролетна песен,

слушам как спи планината и дните, с божури на пазва,
идат, звънят със подкови и мятат искри, и залязват.

Асен Разцветников

Гъдулар

Шумул-шумул-шумулка,
Щурчо свири с гъдулка
на кичеста върбица,
край сребърна речица.
Никой Щурча не слуша —
сит е всеки до гуша.
Присмя му се врабчето,
наскърби му сърцето.
Викна Щурчо, заплака,
нахлупи си калпака,
наметна си абата,
па забягна в гората,
в далечните балкани,
при благите мецани,
да им свири за слава
на зелена морава —
той да свири свирните,
те да тропат игрите,
да си веят руната,
да люлеят гората.

Асен Разцветников

Хей, разхлади ни

Хей, разхлади ни челата и дланите,
ветре балканино, ветре горянино!

И разнеси ти припевките, глумите
редом по нивите, кръстом из друмите.

Нека ги чуят момите, ергените,
нека ги чуе и мойта изменница —

нейде далеко в житата полюшнати
тя да се сепне, ръкойка изпуснала.

Да си припомни за клетвите речени
и да се пази през късните вечери —

ах, да си пази очите черешови,
дето сърцето ми младо почерниха.

Асен Разцветников

Химн на столица София

О, Софийо!

Началото ти тъне в мрака
и сякаш от предвечни дни,
с венци от жито и люляка,
ти бдиш сред кръг от планини.

Под твоите бойници и кули
видяло се е неведнъж
как българския вихър брули,
как бий се българският мъж.

И неведнъж е вражда орда
пленила твоите стъгди,
но ти възкръсвала си горда
и по-велика отпреди.

И днеска — ти с корона свеждаш
чело под синия простор
и цял народ с възторг, с надежда
към тебе е отправил взор.

Сбери възторга вездесъщи
със блясъка на твоя свод
и грей и бий, сърце могъщо,
на тоя млад и смел народ!

Ти грей и с вяра във съдбата
крепни, о Софийо, в света —
зад теб тъмнеят времената,
пред тебе свети вечността!

Асен Разцветников

Химн на В. Търновската народна мъжка гимназия „Св. Кирил“

Когато Търновград угасна,
удавен в дим и кръв, и смърт,
той сетната искрица ясна
загърна в тъмната си гръд.
И тлея тя през вековете,
тя расна в земните недра
и ето че огнище светло
над пепелищата изгря.

Ти, храм любим, си туй огнище!
Ний с радост идем в твоя трем
и с твоя пламък във душите
и ний горим, и ний растем.
Ний зреем в пазвите ти святи
и ще напуснем твоя свод
със нова обич към земята
и мълчаливия народ.

А теб за толкоз много радост
ще ти оставим спомен млад

от нашата тревожна младост,
от нашата безбрежна жад...

Лелей възторжно тоя спомен!
Ломи го в блясък и искри!
И като жертвеник огромен
през вековете — ти гори!

Асен Разцветников
Ходя край бездната...

Ходя край бездната. Тръпна.
Сядам и свеждам глава.
Дивите габъри шъпнат
топли зелени слова.

Мисля, загледан далече
в синия ведър безкрай —
там като сребърна мечка
пролетен облак играй.

Лягам. Омаян. И болен.
Сключвам зелени очи.
Чувам как русата пролет
лудите птички гълчи:

„Гледай ти крясък и писък —
целия свят проглуши!
На: и скалите затискат
свойте червени уши.

Ето ви ноти и думи —
стигат ви тия за днес.
Скрийте се в ясната шума,
почвайте тихичко: ес!“

Трепвам: скали и простори.
Лес. Ни начало. Ни край.
В сините божии двори
пролетен облак играй.

Асен Разцветников
Хороводец Патаран

Хороводец Патаран
все е весел, все засмян,
пей и скача за двамина,
а е гол като върлина:
в къщата му — ни троха,
в курника му — ни муха.

Щом се нейде свирка чуй,
той веднага ще обуи
кърпените си потури,
китка здравец ще си тури
и доде го видиш ти —
той хорото завърти.

Всеки кима със глава:
„Бре, бре, що е пък това?!
Вижте — булка Патаранка
ходи вече като сянка,
а детенцето им Пат
цели дни реве от глад.

Що си мислиш ти бе, хей?

Тъй ли днеска се живеи?!

Бог дано да те захване

с плам и камък, Патаране,

ум да ти налее пак

под големия калпак!“

Асен Разцветников

Храбрата баба

В село слезли девет мечки

да си сбират сухи клечки,

буен огън да кладат,

стари баби да ядат.

Погнала ги баба зла

със костура* във ръка,

хукнали ми мецаните,

върнали се в балканите.

[* Костура — изхабено ножче без дръжка, носено в джоб от старовремските баби.]

Асен Разцветников
Храбрите щурци

Хвана Меца два щуреца
вдигна лапа — ще ги лапа.
Хвърлиха се два щуреца,
счупиха й два мъдреца,
пипнаха я за мъжеца,
па извикаха ловеца —
да й дере със три ножа
дебелата меча кожа.

Той одра я, не се мая,
па им рече най-накрая:
— Мога ли да ви предложа
и на вас по малко кожа
от любезната госпожа?

— Молим да ни извините! —
му отвърнаха щурците. —
Вий на нея я върнете,
че и трябва зиме, лете.

И послуша ги ловеца,
върна кожата на Меца
и завчас я тя облече.
И закле се, и зарече
да не хапва месо вече,
да се храни със тревица,
да се пои с водица.

Асен Разцветников

И ти събуди се в света...

И ти събуди се в света,
тъй както тежко се пробужда
човек, ранен и хвърлен в мрака
сред безизходната гора.

И ти се питаш и не знаеш
защо и как си тук попаднал
и откъде е тая рана,
която като мак отровен
на пазвите ти аленей.

Мълчи. Вдигни глава. Върви.
Усмихвай се. Нима тук всеки
не носи своя скръб и рана
зад тоя лъчезарен щит,
що хората зоват усмивка?

Асен Разцветников

Измама

Какво си ти без моята душа?
Едно дърво, загубено в тъмата,
един забравен облак във небето.

И както тях ги месецът открива
и гледа със възторжени очи
как те трептят и светят в зрачината,

така и аз те гледам и се радвам,
така и аз — и аз, уви, забравям,
че виждам само тая светлина,

с която моята душа те грее.

Асен Разцветников
Израснах никому ненужен...

Израснах никому ненужен,
като бодилите край пътя.

И както те през късна есен
напущат корен и родина
и тръгват жадни за безкрайност,
ведно със вятъра в полето,
така и аз потеглих нявга
към твоите далнини, о свят.

Аз минах лесове и степи
и дирих топъл кът и обич,
и тръпнах във напразна жажда —
и ето ме накрай захвърлен
във безизходните ти бездни,
където мре и скръб, и радост
и всичко става — все едно.

Асен Разцветников

Каин

Двамата морни и мрачни солдати
бяха пияни от вино и гръм...
В люлки от здрач и вечерна позлата
тихо се спущаше летния сън.

Там под тополите вързани редом
бяха пленените в боя врази:
стройна девойка, разголена, бледа,
старец и момък със модри очи.

Беше жестокост и тъпа и странна.
Бяха смразени от ужас лица...
И по ножовете с писък възпламна
кръв от набучени живи сърца.

Там под смирените бели тополи
те ги натрупаха гръд върху гръд.
Там под смълчаните стари тополи
сив и настръхнал припъпли страхът.

И неочаквано нейде в полята
вятър изхвъркна със писък и стон,
гръмко и злобно завиха листата,
мракът пришпори крилатий си кон...

Двамата мрачни и морни солдати
трепнаха, сякаш докосна ги смърт,
двамата бледи и плахи солдати
хукнаха татък в дълбокия път.

Но — във крайпътните храсти спотаен
някой ги викаше с крясък и смях...
И във прозрачната вечер сам Каин
тичаше блед и разрошен след тях.

Асен Разцветников

Капна капка...

Капна капка от вита лозница,
та напълни чашка от помниче,
та се напи черноок босилко,
па потегли, па се заклатушка,
паси срещна синя теменужка,
прихвана я през тънкото кръстче,
целуна ѝ жълтите очички,
помилва ѝ зелената гушка.

Разсърди се първото ѝ либе —
здравчо-горчо с червено калпаче, —
та се втурна от гора зелена,
па замахна с листо от борика,
прободе го право във сърцето,
повали го мъртъв на тревата,
размириса на дребен босилек
от земята до небето синьо.

Асен Разцветников

Като кораб...

Като кораб, натегнал от камък,
ти минаваш над бездната пак —
тая бездна, в която те мамят
и покоят, и сетният мрак.

И умората, спътница вечна,
като котва тежи ти сега —
де е твойта родина далечна,
кой те чака с цветя на брега?

Знаеш: нийде. И бродиш в безкрая.
Знаеш: никой. И мре твоя зов.
И душата ти мълком блуждае
в безнадежден възторг и любов.

О, разбий се безмълвно в скалите,
потъни като странна звезда,
потъни при ония, които
в тъмни пазви люлей пропастта.

Идат бури и гасне простора,
няма пристан за тебе в нощта,
потъни и ще наидеш отмора —
и последна родина в света.

Асен Разцветников

Като се, мамо, зададе...

Като се, мамо, зададе

зареве гора, заехти.

От буки клони събаря,

от канарите камъни,

овчари гони с ножови,

кучета гони с огньови,

на мене нищо не дума.

Като в къшлата да ида

и тя със мене ще дойде,

дору се, мамо, обърна,

тя вземе, че се престори,

от мечка, мамо, на мома,

хубава, мамо, слънчева,

одаята ми огрява.

Асен Разцветников

Като жълти птици...

Като жълти птици с плът от тъмно меко злато
ний стоим във свойте клетки живи заковани,
като сиви смоци, в тия сивите халати,
ний лежим във своите дупки в кърви и във рани.

Бяхме тъмни, бяхме прости, растохме в Балкана,
и светът за нас затворен беше в нашто село,
а посегнахме със своите груби, черни длани
да прегърнем, да залюбим цялата вселена.

Но разтресе се Балкана, с пушек се напълни,
над селото огън цъфна, кръв и ужас пламна,
ний спасихме се малцина, но пък нас погълна
тая хладна, жълтоока и гранитна ламя.

Асен Разцветников
Коледари

Камбаната удари —
роди се светъл вожд,
станете, коледари,
във тая снежна нощ!

Торбите преметнете
и в млечната тъма
със плод благословете
рождената земя!

Благословете с младост
децата, що растат,
а възрастните — с радост
и тих домашен кът!

И нека хора, птички,
животните отвред —
да бъдат сити всички
и днес, и занапред,

и сняг кога натрупа,
да имат в мраз и студ,
животните — хралупа,
децата — майчин skut!

Асен Разцветников

Кос

Тръгнал кос

с дълъг нос

през гората

гол и бос.

Тупа крак —

так-так-так,

като същ юнак.

Ходил, ходил,

па се спрял,

три кола мухи изял,

тупнал крак,

тръгнал пак —

бре-бре, че юнак!

Асен Разцветников

Котакът Мър

Мър, котакът, си съдрал
в трънките кожуха бял,
но с игла и тънка свила
майчица му го зашила
и кожухът снежнобял
станал пак отново цял.

И немирният котак
тръгва гордо-гордо пак,
важно свива дясна вежда,
къмто котките поглежда
и с усмивка под мустак
леко тупа крак след крак.

Мърчо с бързите крака,
ти не би вървял така,
ако да не беше жива
твоята майчица грижлива —
да те кърпи хей така
с майсторската си ръка!

Асен Разцветников

Кръг

Димят като грамадни линове
зеленогрибите блата
и аз минавам низ долините
със тежко сведена глава.

Там — сива патица в тръстиките —
се гуши родното село,
където нито са ме викали,
ни чакат ме със хляб и сол.

Вий, мои родни двори, глъхнали
във помниче и тъмен крин,
познайте своята плът откъсната,
познайте своя блуден син.

Аз връщам се от чужди селища
разкаян, разгромен и слаб,
но не колете бели телета,
но не печете млин и хляб.

Че все пак пленник аз останал съм —
от гибелния град пленен —
и пак след кратко разкаяние
в зори през тих и ведър ден

ще свия с трепет малка китчица
от росен лист и пресен цвят
и ще се върна през тръстиките
обратно в гибелния град.

Асен Разцветников
Към червените борци

Поклон, борци червени, сломили гнет вековен!
Поклон пред флага кървав, победно що се вей!
Поклон, поклон, титани, пред подвига чутовен,
що светло и всевечно в душите ще живеи!
В гърди любов понесли, в очите — плам безсмъртен,
Вий палнахте пожара на дългочакан Ден
и днес светът немее, учуден и покъртен,
пред вас, чеда велики на севера студен!

При Нарва, Двина, Волга и ледноструйна Лена,
на целий свят поробен понесли тежкий кръст,
вий носихте зората във пурпур озарени
сред кикота безумен на луда сеч и мъст!
И смело и неспирно летяхте из полята,
на страдащите братя дочули знойний зов,
и паднахте безмълвно — ранени във челата,
и сетния ви поглед — бе прошка и любов!...

И ето — бягат вече с наемни параходи
носителите черни на кървав гнет и мрак —

погинаха безславно разблудните войводи
Юденич, Дутов, Врангел, Деникин и Колчак!
И мъртвата им сянка напразно помощ вика —
отнигде няма отзвук задгробният им стон:
безсилна и сломена е „Франция Велика“,
безпомощен и жалък — „всесилний Албион.“

А вредом, де в окови човек потиснат страда,
въстава мощно робът — довчера смазан, слаб —
от Индия, Корея — до Куба и Канада,
от Южните морета до ледния Нордкап!
И тръпно, и стихийно надига се в сърцата
на кипнало страдание трептящата вълна,
разпламва се борбата — развихрена и свята —
и веят се метежно червени знамена!

И ние — шепа войни — решили безпощадно
да счупим черний пръстен на своите робски дни,
десницата си братска простираме ви жадно
на Дунава възбунен през тъмните вълни!...
Поклон, поклон, титани, пред устрема върховен,
пред знамето червено, победно що се вей!
Поклон, творци велики на подвига чутовен,
що светло и всевечно в душите ще живеят!...

Асен Разцветников

Кървави вопли

Над родните степи по кобна повеля
размерно и бавно камбани звънят.
И ранната есен кат луда Офелия
пристъпва наkitена с листи и цвят.

Родино, по твоите поля незасети
чакали и вълци се гонят за стръв
и късното слънце примрежено свети
през дим от пожари и пари от кръв!

И толкова жертви, незнайни и святи,
и толкоз безумства и ужас злорад...
О, в кръв са удавени моите братя,
о, кърви неспирно в полята димят!

И аз — като лебед от заник огреян —
ранен безнадеждно в последния бой,
над кървава бездна потъвам и пея:

„Вы жертвою пали в борьбе роковой.“

Асен Разцветников

Лежа. А изгарят нивите...

Лежа. А изгарят нивите
под тия простори стъклени
и люшкат си тежко гривите,
и ронят червени въглени.

А вятъра тук от съмнало
низ друма юзди размятал е —
с юзди и звънчета звъннали
пред портите тропа вятъра.

И слънцето, майко, слънцето,
и слънцето бий в прозореца —
ах, как да надникна мъничко
през тил стъкла притворени!

Въз мойта десница легнала,
невярната болест гали ме,
очите й — щерни ледени,
устата й — рана алена.

Пронизват ме стръвни свредели,
безкрай ми тежат клепачите —
на гръд като обръч сребърен
змия ме пристяга, майчице.

Асен Разцветников

Лежи, та спи вакъл момък...

Лежи, та спи вакъл момък
насред гора люлякова,
на поляна игличина.

Иглика се тихо моли:

„Повей, повей, горянине,
набеди ми руса глава
да помилвам, да целуна
тия вежди — два синора
в чисто поле неорано,
тия очи — два кладенци
в тъмни доли магьосани“.

Асен Разцветников

Любов

Ти дълго броди в празното и чака —
сега стани: гори, свети, ликувай,
лети и пей, и дишай, о сърце!
Пред тебе трепкат висини и бездни,
подмоли тътнат, мълнии цъфтят
и мракът тегне от магнитни звуци,
от блясъци, от шемет и магии —
като дъждовен облак от вода.

Лети натам — насава твойта орис
и твоята любов на тоя свят.

Така блуждаят черни метеори
като безмълвни птици из безкрая.
Минават векове. Минава време.
Съзвездия се раждат и умират
във сините утробы на вселената.
А метеорите летят безстрастно
и сякаш нямат ни очи, ни слух.

Но идва миг и те внезапно трепват,
усещат ток, усещат жива плът,
земя и топъл ромол в дълбините
и спускат се безпаметно, стремглаво,
и падат — и изгарят — и умират.

Лети и ти, сърце, искри и падай,
лети сега и пей, и благославяй
това, което после ще проклинаш
със всеки твой разкъсан, звъннал нерв,
със всяка твоя разранена нишка,
със всяка твоя пръска тъмна кръв!

Асен Разцветников

Люлчени песни

1

Заспи, соколе мой, заспи,
чуй тих небесен звън,
чуй как във тъмните липи
приказва вятърът навън,
заспи, дете, заспи, заспи,
заспи ми кротък сън.

Спи мирно и сънувай ти,
как ангел си било
и как във сините нощи
света си люлкало с крило,
как носило си нявга ти
звездичка на чело.

О, спи ми, галено дете,
сънят край нас лети,
вън птиченцата — спят и те,
и вятърът веч не шепти,

заспи, дете, заспи, заспи,
заспи, заспи и ти.

2

Вятърът шушне в горите,
лед в планината треци —
спи ми, ти малко момиче,
в сините скрежни нощи.

Спи и сънувай в нощите,
пълни със ведрост и сняг,
как във полята зарити
малки кокичета спят.

С пролет в очите зелени,
с бели и чисти була,
спят те и чакат смирено
своята мащеха зла.

Стане ли рано сърдита
и ги прокуди по мрак —
те ще загинат, зарити
в скрежа и синия сняг,

те ще загинат самички —
и ще угаснат във страх
малките живи очички,
с младата пролет във тях.

Скреж се люлее в горите,
лед в планината треци —
спи ми, ти малко момиче,
с ведри зелени очи.

Асен Разцветников

Лудата

Много отдавна аз ходя тъй весела —
трябва да има хиляда години.
Кряскат след мен дечурлигата, бесните —
удряйте лудата баба Калина!

Вашите баби са луди бре, кучета,
че с месечината стават и лягат,
иска ли ви се да се поучите
малко на почит — от мойта тояга?

Никак не ща и да зная и слушам, че
лани обесили моите момчета,
то там абите им бяха на крушата,
те пак са живи в гората и двете.

Те си живеят далеч в пущинаците,
В райски градини и в мрамор-палати,
греят им али звезди на калпаците,
грей на гърдите им сърма и злато.

Денем обяхват те хранени кончета,
денем препускат низ огнени друми,
нощем си сабите точат на плочите,
нощем си леят отровни куршуми.

И неочаквано в утрин помътена
те ще пристигнат със гръм и тревога:
буна ще вдигнат по всичките пътища,
бой да се бият за правого бога.

Ах, Богородице, сестро страдалчице,
бди ти над милите и ги закриляй —
мене ми божии ангели казаха,
че съм ги рожби от бога добила.

То ги душмани наричат разбойници,
лъжат, не вярвай. Владичице, свята,
ох, ако още за милост достойна съм,
нека да капне тук лист от върбата!

Чуй ми молбата, ти там от високото,
виж от небето, светице-светиньо,
плаче пред теб на колени във локвата
клетата, лудата баба Калина!

Асен Разцветников

Лъжа

Роден в нощта сред лесове безкрайни,
от кой ли бряг те любовта зове,
ти, облак, пътнито към вечни тайни,
към сини пропасти и светове?

За теб са всички пътища — разкрити,
ти слънцето докосваш със коса
и слушаш как трептят в нощта звездите,
и виждаш само: бог и небеса.

А тук те чака, тук извъръща взори
над пламналото пясъчно море
един цветец, що днес се е разтворил
и тая нощ ще трябва да умре.

Ти привечер пристигах тук нехаен.
Летиш. Но ей нечакано в нощта
заплаквах ти, ударил се случайно
о някаква угаснала звезда.

Едно сърце се пуква в миг от нежност,
от прилива на ведрата лъжа,
че спираш тук, че ръсиш ти за него
из висините тоя пресен хлад.

И пий цветецът със устни яносини,
усмихва се, умира и трепти —
и вижда птици в здрачната пустиня,
и чува шум от листи и води.

Асен Разцветников

Марш на градинарския съюз

Ний израснахме в полята и по гордите балкани,
ний се борим със земята, неуморно, ден и нощ,
и в железните ни мишци, и в корабите ни длани
бий като планинска струя буйна кръв и млада мощ.

Хей другари-градинари, пръснати низ равнините
на далечната чужбина и в родината навред,
събудете се, станете, гордо чело издигнете
и, в борба за хляб и правда, в стройни редове напред.

Нека дигнем ясно знаме — знамето на градинаря,
и да помним сявга здраво ний пословица една:
че сговорната дружина цяла планина събаря
и че ние сме дружина, а теглата — планина.

Синове на равнините и на гордите балкани,
неуморни градинари, пръснати в полята вред —
събудете се, станете, гордо чело издигнете
и, в борба за хляб и правда, в стройни редове, напред.

Асен Разцветников

Мечтател

Аз израснах див сред слънчогледите,
шибан от коприва и лъчи,
бях сираче, босо, непогледнато,
с тъмни и уплашени очи.

Слушах песни, дете стръвно викаха
вечна жажда, скърби и беди,
и поглъщах с огнените приказки
лами и русалки, и звезди.

Слоговете, блатото край селото,
канарите, буйната трева,
всичко туй за мене бе населено
с приказни и чудни същества.

Жабите с корони там се гуркаха,
под водите бляскаха дворци,
пирове ехтяха под печурките,
свиреха джуджета и щурци.

А в луната бикове се бореха,
та в нощта отхвъркваха искри
и бучаха змейове в просторите,
и шумяха тъмните гори.

В тоя свят на парата и жиците —
ето ме загубен без следа
с мойта дива нежност във зениците
и в душата — с късче от звезда.

Що да сторя сам посред бетоните,
господи, какво да сторя аз,
който бродя, оглушал от стонове,
и не чувам нийде твоя глас?

Асен Разцветников
Мецанината премяна

Повея ветреца от чука,
довея листец от бука.
Намери си го Мецана,
проводи бързо покана
до трима тънки шивачи —
черни бръмбари, рогачи.

Дойдоха те при Мецана —
да ѝ ушият премяна.
Седнаха турски на сянка
под една гранка от джанка,
три дена пяха и шиха —
премяната ѝ ушиха.

Пуста премяна зелена —
нещо бе лошо скроена.
Кога я Меца надяна —
много ѝ дълъг сукмана:
през три се дола простира,
всичкия репей събира.

Асен Разцветников

Минало

В черни ковчези, дълбоко във мене заровени,
тихо догарят и светят далечните спомени,

светят и лъхат ме с дъх от върби и кокичета,
от теменуги, от длани и устни обичани.

Гледам как капят листата над старото Търново
капят листата и плачат горите посърнали.

Гордия Царевец, старата знатна Трапезица —
тежки ковчези със каменни блокове везени.

Скрити са в тия грамадни ковчези, о Търново,
твоето минало, твоята слава посърнала.

Сключвам очи и ги гледам в мъглите привечерни:
тихо се люшкат и тънат, на гибел обречени —

два великана, със плясък из Янтра изскочили,

бързо ги хвърлят във бездната: с черквите, с кулите, с плочите.

И на скалите оставаш ти, тъжното, сбитото,
бият по тебе на ледния вятър копитата —

бият и в мене — в сърцето ми, дето заровени,
тихо догарят и светят далечните спомени.

Асен Разцветников

Молитва

Смирена вечер — сестро нежна,
ти, що със крем и теменуги
услаждаш всеки мирен сън,
приспи във своите звездни люлки
на смърт ранените в борбата
за правда и за светлина...

Сред кроткостихнали полета
те в люта жад и стръвна болка
лежат с пронизани гърди
и чакат — сестрина милувка
очи угаснали да склопи
и сетни сълзи да изтрий...

Смирена вечер — сестро нежна,
ти, що със крем и теменуги
услаждаш всеки мирен сън,
приспи във своите звездни люлки
на смърт ранените в борбата
за правда и за светлина...

Асен Разцветников

Момче и пчела

— Чук-чук! Де ли се е скрила?

Хей, пчелице лекокрила!

— Кой на портичката чука?

Махай се, момче, оттука!

— Моля те, недей ме връща!

Дай да видя твойта къща!

— Надникни, момченце мило,
но помни че имам жило!

— Хей, пчелице тъмноглава,

кой ти тия питки дава?

— Меся си ги аз самата
от прашеца на цветята.

— Ой, пчелице с дрешки златни,

кой ти тоя мед изпрати?

— Мойта майчица, момченце,

ме събужда със звънченце.

Аз се вдигам начаса`,
па измия се с роса,
грабна в миг паничка злата,
литна с песен над полята.

От горичка на горичка,
от градинка на градинка,
от цветенце по прашенце,
от лехичка по паничка,
от полянка по гаванка —
тъй минавам си навред
сбирам си прашец и мед.

Асен Разцветников

Мор

1

Родни безплодни пустини,
родни безплодни блата —
дето, отробени, гинат
душни и димни села!

Дето бродници вечерни
с наниз от змийски глави
бродят с измамни фенери
в топлите блатни треви.

Дето под було от пари,
пари от кръв и от смрад,
жълт тиф и синя малария
в белите локви цъфтят.

Пак ли над вас се разлива
дъх на разложена плът
и над ливади и ниви

хищни орлици пищят?

Пак ли над вас ще премине
черния кон на смъртта?
Родни безплодни пустини,
родни безбродни блата!

2

Като огромни сивожелти змии
лениво лазят дните по пръстта
и слънцето с оловни сламки пие
зелените запарени блата.

Пиявици издигат из водите
раззинати и алчни смукала.
А в късна нощ вампирите преплитат
над къщите чугунени крила.

Отровен е оскъдния ни залък,
магии във гираните кипят.
Във улиците ужас се търкаля,
във улиците дебне черна смърт.

А флагчета над портите се мятат,

а стражи бдят пред всякоя врата...

О, цветни знамена на нищетата,

о, мънички затвори на смъртта!

3

В къщи болна стене мама,

В огън и във пара,

някой с пушката през рамо

ходи край дувара.

Хей, ти, лош и страшен чичо,

дето мерно крачиш,

ти ли вратника накичи

с алено байраче?

Лани батя го заклаха

В двора като куче,

че над къщната ни стряха

ален пош набучил.

Ти недей се много пери

и не дигай свада,

че ще кмета да намеря

и да те обадя.

И тогава те ще дойдат,
тебе ще заколят,
а пък аз ще се нахожда
волен и на воля.

4

Чумо ле, пуста стихийо,
чумо ле, черна морийо!

Мама Никола думаше:
— Никола, синко Никола,
едничко чедо на майка,
едничка рожба галена.

Дай да те мама премени,
премени още нагизди
със бяла риза памучна
и ален пояс през кръста.
Пременен да ми походиш,
пременен, още нагизден,
да ти се майка нагледа.
Из село ходи чумата,
чумата — самодивата,

че мори чума, че гори,
който е един на майка! —

Никола мами думаше:

— Майко ле, стара старийо,
щеш ме нагиздиш, щеш недей,
щеш ме погледай, щеш недей!

Мене ме чума беляза,
на три е места излязла —
под лява мишца, под дясна
и трета рана под гърло.

Първата боли, та гори,
втората боли, та мори,
де боли, майко, най-боли,
под бяло гърло най-боли!

5

Във нашите сламени, криви къщурки
не грей ни слънце, ни ясна луна —
там лигави жаби подскочат и куркат
и влагата пише зелени петна.

Там шетат прилежно от дълги години,
със хинин и свещи, с темян и цветя,

малария, охтика, тиф, скарлатина
и тяхната вечна другарка — смъртта.

И гинем ний смазани, хроми, одрани
от данъци, щикове, глад и злини,
чедата ни гният във тъмни зандани,
чедата ни скитат из пуси гори.

Но нека — убийте в нас сетната милост
и сетната капка човечност и свян!
И нека в душите ни, нокти забили,
да ревнат стръвници за мъст и за бран.

И нека, когато със вили и брадви
въстанем и хукнем ний бесни от стръв,
и вашия зов за мир и пощада
нечут да заглъхне във сеч и във кръв!

И нека, когато със вили и брадви
въстанем и хукнем ний бесни от стръв,
и вашия зов за мир и пощада
нечут да заглъхне във сеч и във кръв!

Родна безбродна робия,
роден поробен народ —
кой ще разбие, разкрие
пътя на огнен възход?

Тъпкан от свои и чужди,
морен, ранен, повален,
ти сред жестокост и нужда
чезнеш и гинеш весден.

И задушават, и тровят
твоя безпаметен вик
с черкви и черни затвори,
с хинин, бесилка и щик.

Но през звънтежа на щика
чувам пак трепетен зов,
чувам и теб се откликвам
с вярна синовна любов.

И над димящите кърви
с груба и силна ръка
нежен и тих аз прегръщам
твоите ниски къщя,

нежен и тих аз припадам
ничком въз твоята гръд
с песен за слънце и радост,
с песен за воля и смърт!

Асен Разцветников
На Кирил и Методий

О, учители-творци,
смели войни и светци,
ний с цветя, цветя безчет
китим образа ви свет.

Чутни Солун ви роди,
вие бяхте две звезди,
а над нашата страна
бе безбродна тъмнина.

Вий запалихте лъчи,
вий ни дадохте очи,
пратихте ни братски зов,
пратихте ни благослов.

Слава, слава пеем днес,
вечна слава вам и чест,
ние вием днес венци
вам, о, войни и светци!

Асен Разцветников

На Коледа

Тържествено, плавно камбаните бият
и вест се блаженна разнася навред:
„В пещерата тъмна, хладна там светият
спасител роди се на греховний свят“.

И мигом преплитат се звуци могъщи,
подеят се вихром към небний простор,
а там в тъмнината примирени къщи
към черквата вперят своя светъл взор.

„Роди се спасител“ — вест сладка, блаженна
с радост стоплюва всичките души,
и спомен заблясква в глава уморена,
и с плам се изпълват разбити гърди...

А дните минават и летят години,
откак все се ражда спасителят благ,
безследно и тази година ще мине,
както много други изчезнали в мрак.

Минават години... А спасител няма
подвига да вдигне священ и велик...
И цари се вредом неправда голяма,
и на злото чуй се победния вик.

Асен Разцветников

На стража

при Йордан Йовков

Стоях при тебе в черквата на стража.

Като дървета, пълни със светулки,

светилниците грееха край нас.

Навънка облак бе деня забулил

и здрачът бе наченал своя час.

И идваха, и спираха се люде,

тъмнееше в гледците им въпрос

и всеки трепваше, в миг учуден,

за тебе, и за себе си в едно.

И аз стоях и питах в тишината

тогава, що ни дава дух и плът:

защо ни праща жадни на земята

и после ни убива наред път?

Напразно. Кой ли би ми отговорил?
Къде е той? Тук, в тая нищета?
Или пък там — във пустите простори,
в страхотния безкрай на вечността?

Минават. Всеки тръгва си безшумно,
като човек, загубен във леса,
що викал е напразно и безумно,
и все пак — чака отзвук в пустошта.

И аз мълча и чакам. И трептя.
Напразно. Сън. Лъжа. Безкрайност. Нищо.

Асен Разцветников

На състезание

Щурчо вози младата си булка
във кола от бобова шушулка.
Запрегнал е два охлюва млади,
па ги кара през росни ливади,
па ги шиба, та изкарват пяна
и се носят към Горна поляна.

А на Горна поляна зелена
от листа е сцена построена.
И от всички гори и полета
там се сбират младите щурчета —
да се хвалят с китните си булки
и да свирят на тънки гъдулки,
за да видят кое е най свирачът,
та на водно конче да го качат
и да му дадат за слава велика
златна купа от горска иглика.

Асен Разцветников
Над люлката

Седнала в градина
под дърво Калина,
румена девойка
чудна песнопойка.

Седнала, запяла,
люлка залюляла:
Нани, братче, нани,
Сънчо пак те кани.

Сънчо ще ти прати
кончета крилати,
с свилена юздица,
в пъстра колесница.

Гост да му отидеш,
чудо да си видиш:
цял палат джуджета
с гугли и звънчета!

Седнала в градина
под дърво Калина,
румена девойка
чудна песнопойка.

седнала, запяла,
люлка залюляла:
Нани, златно, нани,
мама го нахрани.

Кака го люлее,
птичка песен пее.
Да мълчите всички,
буболечки, птички,

бебето сънува
и през сън ви чува,
и от ваште песни
може да се стресне.

Асен Разцветников

Над София свети небето...

Над София свети небето бездънно,
стояват се сенки и стрехи, и жици.
И Витоша вдига плещите си тъмни,
и гледа със пролетни, снежни зеници.

А пукат се пъпки в полето безбрежно,
и избори бият във топлата глина,
и някой разказва приспивно и нежно,
как сам бог нощеска в света е преминал.

Как сам бог нощеска, в ръка със звезда,
пред първи петли е кръстосвал полята,
събуди пчелите и пойните птици
и в цветните чашки налял аромати.

И седнал на върха във синя одежда.
И гледа как раснат полето, гората,
как момък за пръв път девойка поглежда
и как се пробуждат с усмивка децата.

Асен Разцветников

Накачени с цвят...

Накачени с цвят и бронзови звънчета,
гонят се пчелите с весел звън в полето,

с ясен звън в полето златен прах се рони
и полюшва някой цъфналите клони —

и полюшва някой снежните люляки,
дето тихо сгушен тръпна и те чакам.

Зная: че напразно съм ръце разгърнал.

Зная: че не ще се нивга вече върнеш.

Но не зная друг ли в тая степ безбрежна,
аз ли люлкам толкоз тъмна скръб и нежност,

истина ли капят с бистър звън в полето
цветен прах, люляки, въздух и звънчета.

Може би сънувам: съм във звездна вечер.

Може би съм мъртъв. Сто години вече.

и сънувам в гроба дълги сто години,
че в полята свети утро яносиньо

и че аз, потънал в свежест и люляки,
на тревата тихо плача и те чакам.

Асен Разцветников

Напразно, град, убиваш пак...

Напразно, град, убиваш пак тревите:
едничка тук тревата е безсмъртна.

Обшивай с камък своите гърди —
но тя извира в тесните пролуки,
но вън, край теб, шуми и се люлей,
и бий се, и напире да нахлуе
морето на всевластната трева.

То всяка пролет никне по-могъщо
и тръгва, и ти праща съгледвачи,
които ти убиваш тук без милост.

Но някога и твоя ден ще дойде
и ти ще спиш погребан сред полята,
а тук трева безбрежна ще расте —
едничка тя ще шушне — и над нея
ще свети пак безстрастно вечността Асен Разцветников
Напразно, град, убиваш пак...

Напразно, град, убиваш пак тревите:
едничка тук тревата е безсмъртна.

Обшивай с камък своите гърди —
но тя извира в тесните пролуки,
но възн, край теб, шуми и се люлей,
и бий се, и напират да нахлуе
морето на всевластната трева.

То всяка пролет никне по-могъщо
и тръгва, и ти праща съгледвачи,
които ти убиваш тук без милост.

Но някога и твоя ден ще дойде
и ти ще спиш погребан сред полята,
а тук трева безбрежна ще расте —
едничка тя ще шушне — и над нея
ще свети пак безстрастно вечността

Асен Разцветников

Нареди ми тая вечер...

Нареди ми тая вечер хубаво
одърчето вънка под лозницата,
постели ми китеното губерче
и възглавницата, пъстрошитата.

Аз ще туря под глава си китките,
в бялата ми кърпа грижно чувани —
двата сетни спомена великденски,
дето с нея черква са черкували.

Нека тая нощ насън я видя пак,
но да ми е румена и весела:
на чело ѝ блеснала зорницата,
на гърди ѝ — виторожко месечко.

Да ѝ кажа думи неиздумани,
да отмахна от сърце си болките,
да помилвам бузите ѝ румени,
плитките ѝ, майко, черни смокове.

Да целуна веждите, клепачите,
в младостта ми радостта погубили —
и дано насън простя й, майчице,
дето друго либе е залюбила.

Че не зная: страх ме е, от мъка и
много яд в гърдите ми, ранените —
да не скокна ида пламнат в тъмното
къщите им, майко, и купените.

Асен Разцветников

Не люлей се трева...

Не люлей се трева, не гали ме, вечернико нежен,
като майчина длан, като дъх от любими уста.

Не сънувай, душа, своята първа любов,
що гори и топи, и слади, и опива и трови,
като топла сълза, като мед, като жарка ракия.

Не люлей се, трева, не въздишайте медни треви.

Асен Разцветников

Не са ли твоите топли пръсти...

Видение последно

Не са ли твоите топли пръсти,
не си ли, моя обич, ти?

О, кой с целувка ме прекръсти
и „Упокой“ над мен шепти?

Люлян в огромна бяла люлка,
аз чувам тих небесен звън
и с топло рухо накачулен,
заспивам кротък, ведър сън.

И виждам: ангели над мене —
на капки кръв по тях личи,
и виждам ангели ранени
и мъка в сините очи.

Но туй — са моите зеници,
но мойта кръв изтича там,
но в тая бяла колесница,

но в тая люлка аз съм сам.

Аз плувам в топъл пух отпуснат
и розов дим над мен дими —
не е ли лъх от твоите устни,
от твоите длани и коси?

Асен Разцветников

Не те обичам, лъчезарен град...

Не те обичам, лъчезарен град.

За капчиците блясък и надежда,
за миговете странна самота,
като жесток лихвар ни ти отнемаш
покоя, силата и радостта.

Умри и ни върни отново мрака,
гората и безкрайните жита,
върни ни въздуха и тишината,
и песента на малките щурци.

Асен Разцветников

Не виждам разум...

Не виждам разум в тоя свят.
Не знам защо си ме изпратил,
не знам кому дойдох да кажа
как теменугите ухаят
и твоето небе синей.

И тъй е тъмна твойта воля,
и тъй с десница ти отнемаш
това, що дал си ми с левица,
че в тая безпределна вечер
аз мълком спирам и се питам:

не си ли ти безумен сън?
Не си ли само: празна вечност,
а твойто име: горък стон,
изхвъркнал в мрака из душите,
чиято кръв тече в света.

Асен Разцветников

Не, туй не е земята...

Не, туй не е земята. Туй не са гори,
ни борове със тъмни пирамиди.

Това е кораб с тежки батареи,
що плува по небесните води,
изпълнени със рифове опасни
от мъртви метеори и съзвездия.

И туй под мен не е планински връх,
загърнат с тъмна гуня от нощта,
а мачта, на която аз стоя
и пазя стража като млад моряк.

И виждам как далеко се запалват
прозорците на звездни градове
и викам през тръбата: „Ахой!
На кръгозора суша! Пригответе
крила и телескопни батареи —
да завладеем ново чудно царство!“

Но долу тътне само глуха врява.

И виждам как се вдигат из безкрая
космични тъмнини и урагани
и как комети бързо ни обхождат
с отровни газове, с огнепръскачки
и викам, викам във тревога: „Ахой!
бранете се — насреща е смъртта!“

Аз викам. И се вслушвам. Не. Напразно.
Не чува никой долу моя глас.

Шуми едничък вятърът, що иде
из топлите пещи на мрачината.

Асен Разцветников

Непознат юнак

Гуглата* на чича,

[* Гугла — някогашен островрѣх рунтав калпак.]

татювият пояс —

всичко ми прилича,

също като мое.

Имам дреха синя

със гайтани бели,

суча мустачиня

цели две къдели.

Тънката си пушка

дялах я неделя,

сабята ми мушка

де какво намери!

Тропна ли от прага

и погледна криво,

пряко двора бяга

с писък всичко живо.

Агънцата кротки
тичат под колата,
пилета и котки
емват плетищата.

Сам Петлан сред воя
кряка с дълга шия:
„Леле, мале, кой е
този харамия*!“

[* Харамия — буен, палав човек. По време на турското робство
така са наричали народните закрилници — хайдутите.]

Асен Разцветников

Ний

Ний идем из тъмните пазви на белия каменен град,
където червени комини през пепел и сажди димят,

и носим най-гордия жребий на бурята в стръвния ход:
да бъдем от първите жертви в борбата на смърт и живот.

Ний идем из черните бездни на хладната майка земя,
погребали младост в ковчези от въглен, метал и тъма,

и кръста от лом и лопата целунали с трепет свещен,
кълнем се: с кръвта си ще палнем зората на вечния ден!

Ний идем из тихите пазви на полския къдрав простор,
където сред житни грамади залутан е слънчевият взор,

и в бунта на нашата младост се сплитат във трепетен зов
вековнонабрана омраза и вековнолеляна любов.

Ний идем из бедните хижи, вградени на цветния праг,
над който надничат балкани със грива от камък и сняг,

и, кръстени в лед ни вихрушки, летиме към подвига смел
с крилата и острите нокти на младия волен орел.

Ний идем из сините бездни на ширното шумно море,
където със страх се живее и в бури безстрашно се мре,

и знака на двете надежди във две съдбоносни беди
е с чук, сърп и котва белязан на нашите смугли гърди.

И ето: преграждат ни пътя чедата на робство и мрак
и битки вседневно възпламват, затихват, разгарят се пак,

и винаги първият удар улучва ония от нас,
които са първи по храброст и сила в най-тежкия час.

Но нявга, макар и малцина, надмогнали ужас велик,
ще видим ний в сребърна утрин безумножелания миг,

когато ранената буря, притихнала дъх, ще мълчи
и модрия ден ще разтвори дълбоки и ведри очи.

И скръстили морни десници пред прага на празника пръв,
ний горди глави ще издигнем, облени в роса и във кръв,

и слънцето с първия блясък на своята първа стрела

със пурпур и плам ще целуне победните бранни чела.

Асен Разцветников

Нявга отдавна живял...

Нявга отдавна живял на света
цар белобрад и премъдър,
имал той девет момчани чеда,
с буйни и смолени къдри.

Бил той посърнал, безпомощен бил,
чезнел от болка незнайна —
всуге бияри му билки варили,
всуге баячи му баяли.

Свикал най-сетне премъдрия цар
своите рожби, дор девет,
клетва заклел ги — спасителен цяр,
жива вода — да намерят.

Нейде далеко, през седем царства,
имало избор небутан,
бдяла над светлата, жива вода
ламя стоглава и люта.

Яхнал си кончето първия син,
яхнал и гладен, и жаден,
морен и потен, и с прашни коси,
стигнал вълшебното кладенче.

Връщай се, ревнала ламята с гръм,
смърт ще си найдеш, човече!
Я се проваляй във дън земя, зъмьо! —
бързо извадил той меча.

Но след тридневна, жестока борба
паднал юнакът измамен,
стръвно го глътнала с димни уста
старата, лютата ламя.

Чакал го втория, храбър и млад,
чакал, па яхнал, заминал...
И неотменно, тъй брат подир брат,
паднали сина осмина.

Плачел и люшкал се царя самин,
в тъмна и сетня надежда —
сетен останал най-малкия син,
с черни и рунтави вежди.

Расъл, порасъл той, гален и мил,
станал и мъдър, и силен,
рано през пролетна утрин ранил,
с конче и китка босилек.

Още през девет поля и гори
страшния страж той съгледал:
Дръж се сега да те видя мари,
ламьо стоглава изеднице!

Трепнала халата, блъвнала дим,
блъвнала огън и лава,
но посред пламък и гръм невредим
горд се юнакът възправил.

Били се, сякъл глава след глава,
бликнали кърви и пламък...
И след тридневна, безумна борба
паднала старата ламя.

Махнал, разсякъл юнака тогаз
жълтия труп презполовина,
живи и здрави излезли завчас
другите братя осмина.

То било радост, то сълзи били,
брат се със брата прегръщал
и като ято от млади орли
литнали дружно към къщи.

Носели стомна със жива вода,
носели младост и здраве...
Срещнал ги стария цар пред града
с почести, песни и слава.

Асен Разцветников

Ноември

С наметка и гугла от сива мъгла
Ноември препуска низ черни поля.

Ноември е гневен. Ноември снове
с дружина студени и зли ветрове.

Щом чуят звънците и злобния смях,
горите навеждат върхари от страх

и зъзнат, и молят, и плачат в нощта,
и ронят червени, ранени листа.

Защо ги облъхваш със влага и хлад,
защо ги погубваш с безумство и яд,

не чуваш ли жалби, не чуваш ли стон,
Ноември, Ноември със жълтия кон!

Асен Разцветников

Нощ

(София, срещу 1 януари 1923)

Безумна нощ разметна мрежи
над вавилонските копнежи
и вавилонските печали на
многохилядния град.

Фабричните тръби призваха
на сън работния народ
и мълком всяка бедна стряха
склони разбития си свод
и тъмно смръщена и хладна
посрещна своите чеда,
които морен сън открадна
от всекидневната беда.

А там по улиците шумни,
където стъпкани лежат

завети волни и безумни,
Възпламна пѣстѣр маскарад
и пак с развихреност пияна
разплисна кипнали вълни
от цветен фалш, лъжа, измяна
и от разголени жени.

Театри, кино, оперети,
концерти, танци, тържества
посипват шемет и конфети
над всяка охолна глава
и там на златний бог жреците
след всеки сладен зов летят
и във очите им разкрити
гори бездѣнна сладна жад...

Но мълком крайните квартали,
където мѣката мълчи,
отглеждат блесналите зали
със черни яростни очи
и всеки камѣк, всяка къща
в закана гърчи гневен лик
и във гранитна грѣд загрѣща
искрата на пожар велик...

Асен Разцветников

Нощен покой

Звездите свеждат мигли,
ветреца играй в нощта
и бляскат треперушки
по клонки и листа.

В нивята и горите
се плиска нежен мрак.
Спят птички и мушици
в легла от мъх и злак.

Те тръпнат и сънуват
не ги побутвай ти —
във всяка гръд, що диша,
безкраен свят трепти.

Във всяка гръд, люляна
от нощния повей,
едно сърце незримо
светулка и живеи.

И туй сърце жадува
небесен люлчен звън,
жадува пресен въздух
и мрак, и мир, и сън.

Асен Разцветников

Нощта лежи в градините...

Нощта лежи в градините. Вей ведрина горняка.

И ръсят сняг и сънища уханните люляки.

Угасват бавно къщите. Затварят се цветята.

Едничък аз, безсънния, блещукам в тишината.

Душата ми, омаяна от пролетното чудо,
във клетката си алена трепти и бие лудо.

Не мога. Тръгвам тихичко през буките. И ето:
по тайни лунни пътища възлизам на небето.

И сбрал дружина облаци със тежки, бели пазви,
аз почвам светла приказка, аз тихо им разказвам

как долу там в дъбравите умира град, удавен
в потоп от здрачни сънища, от шипки, смин и здравец,

как с вейка във десницата върви в нощта горняка
и рони бели кръстчета от младите люляки.

Асен Разцветников

Нощта шуми с крила...

Видение първо

Нощта шуми с крила над планината.
Снегът на бели гроздове вали.
И сгушен мълком дебне светъл вятър
там в меките, люлякови мъгли.

Стоя. Насипва. Цял потънах вече —
главата ми остава само вън.
И знам: че туй е сетнята ми вечер
и тоя сън — последният ми сън.

И знам: че няма връщане оттука,
но чакам пак и тръпна във нощта —
но в моя взор, заключен с ледни куки,
пак грей любов и жажда през леда.

И ето: Виждам сребърна одежда
и златен кръг, и румени страшни —

и сам Христос над мен глава привежда
и буди ме, и шъпне ми: „Стани!“.

Стани и пей — душата ти е млада,
вземи, що сляп отмина във света:
пчелите, зноя, синята прохлада,
ръцете и засмените уста.

Асен Разцветников

Нов ден

Роден край прекрасен, бащин край свещен,
днес над тебе грее нов, лазурен ден!

В мини и полета, в зной и дъжд, и студ,
ний за тебе пеем в бодър, весел труд.

Грижно ние сеем в твоя мрак суров
жито, слънчогледи, бодрост и любов,

смело ние браним с каменни гърди
сушата, небето, морските води!

Асен Разцветников

Нова година

Поспри, о дух на Новата година,
към който с трепет вдигаме глави,
простри крило над нашата родина
и тежкия ни ден благослови?

Да бъде хлад и влага в планините,
и плод и мир във топлите поля,
да пеят пъстри птици във горите,
моми и момци — в китните села.

Да трепка радост в песните отвсъде,
да трепка ясната ни вяра пак —
че ний сме тук, ний бяхме, ний ще бъдем,
макар през много мъки, кръв и мрак,

че времето тече и се възвръща,
и крепнем ний през векове и дни,
безсмъртни като тая пръст могъща
и тия снежни, скални планини!

Асен Разцветников

О безполезна, безпомощна мъдрост!...

О безполезна, безпомощна мъдрост!

Както на малката мравка, която
вий се убита под късче от камък,
никак не става по-леко, когато
вижда съборени скални грамади,
тежко ранили гръдта на земята,

тъй и на тебе, душа, не просветва
и не олеква, макар и да знаеш,
че си безименна мравка в безброя
и че скръбта ти е дребна прашинка
пред планината от мъка, която

тегне над божия свят.

Асен Разцветников

Обич моя, обич огнена...

Обич моя, обич огнена,
със луничките на шията!
Ужас и картеч ни погнаха,
Ужас още вий в килията.

На прозореца е вгъната
като черен клон решетката
и небето ми е мъничко
и на плочки е насечено.

Всеки ден ги смятам колко са
и преградките на глас чета,
всеки ден са точно толкова:
двайсет синкави квадратчета.

Майко моя, скъпа майчице,
рано във земята легнала,
хвърлиха ни тук палачите
да изгнием непогледнати!

Тук смъртта е кърви лочила,
плочите са тъмни, грапави,
ледени са, майко, плочите,
ледна буца е в душата ми.

И лежа безсънен, буден и
стари тъжни песни свиркам си.
Спомням, майко, детски лудости,
спомням твоите чудни приказки.

Асен Разцветников

Остана ми спомен...

Остана ми спомен за здрач и за цъфнали клони —
ах, бял полюлей в теменужкината нощ окачен,
остана ми само трохата, която отрони,
ти, пътнице тъмна, случайно поспряла при мен.

И може би ти си отдавна забравила всичко —
целувката, здрача и лекия бял полюлей,
но мойта душа, като малка затворена птичка,
години от тази едничка трошица живеи.

И ето: тръби пак горняка и зима се спуща,
а птичката, сита и топла, все пей във нощта —
все пей как ще тръгна аз сам със железни обуца
да ходя и диря, и питам за теб по света.

И нека да бъдеш — през девет царства във десето:
ще дойда през огън и преспи, и вятър суров...
вземи ми ръцете, вземи ми очите, сърцето
в отплата за твойта едничка трошица любов.

Защото не зная: без нея в студената шепа
какво щях да правя аз, друмник от вихри подет,
и как щях да срещам зората над пустите степи,
където кръстосвам сред облаци, тръне и лед.

Асен Разцветников

От що се земя разтвори...

От що се земя разтвори,
та се тревата подаде,
от що се гора тресеше,
та й се пъпки пукаха?
От буйни хора тропливи,
от тежка сватба голяма.
Кокичето се женеше,
червен го божур вземаше,
лопошът сред двор стоеше,
сминова пъпка държеше,
на зелен тъпан тупаше.

Теменужките пееха,
ситно си хоро виеха,
зелени поли мятаха,
сини забрадки вееха,
а минзухари ихкаха,
с черни ботуши тропаха,
зелени саби въртяха.

Кокиче сълзи ронеше,
бяло си було мокреше,
че му е мило и свидно
за чисто поле широко,
за ведро небе високо.
Червен го божур тешеше:
„Мълчи ми, мълчи, невясто,

сега ще да се покачим
на бързо конче от клонче,
па ще препуснем, ще идем
у една къща мермерна,
във една чаша сребърна —
от една вода да прием,
на едно място да вехнем“.

Асен Разцветников

Отново пак над тебе се събира...

Отново пак над тебе се събира
като над връх планински тежък облак.

И ето бурята се спуща в мрака
и ти угасваш всички светлини
и ставаш ням и чер като скала,
а мълниите мятат боздугани —
и кръв искри по твоето чело.

Кого ще викаш в тая нощ бездънна,
кого ще чакаш в тоя странен свят,
където всеки своя сън сънува,
където всеки носи своя радост
и своя смърт, и своя тъмнина?

Асен Разцветников

Отново пролет синее...

Отново пролет синее.

Цветята чашки разтварят,
гората рани покрива,
запяват пчели и птици.

Само ти, сърце, не пееш —
все болиш, не преболяваш,
тъй както рана безцерна,
все гориш, не прегоряваш,

както звездата в небето.

Асен Разцветников

Писмо

Рано-рано отзарана
дойде Вrabчо през Балкана
и донесе бърза книга:
„Дядо Коледа пристига!
Той в среднощ ще бъде тука,
той по портите ще чука,
ще изходи всички двори,
всички стаи ще отвори,
всеки дом ще благославя
със любов, имот и здраве
и без много шум и врява
ред поредом ще дарява:
на момиченцата малки —
буйки, кукли и дрънкалки,
на момченцата добрички —
книжки, чанти и шейнички!“

Асен Разцветников

Плакало ми мойто либе...

Плакало ми мойто либе
на прозорче, под звездите,
напълнило с дребни сълзи
жълта чашка от иглика,
синя чашка от люляка.
Вързало ги с тънка свила
на славейче на гушката,
пратило ги през полето,
през гората — та до мене.
Отвързах ги, натопах си
тънка кърпа копринена,
па я турих в бели пазви —
изгори ме, запали ми
бяло сърце със син пламък.

Асен Разцветников

Пламъци

1

Загърнат в черен дим, разлистя огнен цвят
запаления дом на трудобий народ,
и ужасът свисти над сепнатия град,
и ужасът люлей безумен хоровод...

Гори, гори без спир... С приклади и камшик
за „ред и тишина“ продаден страж следи
и мрачния затвор задушва всеки вик
в безотзивната паст на своите гърди!...

А там — под златний свод на своите дворци,
тираните след пир здрависват „славний“ ден —
на всеки тих балкон под виснали венци
стои един Нерон възторжно вдъхновен!

Но, всеуе, подлеци! — Напразно знак лъчист
измамата чертай над черния ви път! —
Все пак със сетний лъч на заника златист

и вашите мечти безследно ще умрат!

Все пак из плам и дим творците на света

възкръсват и творят желани бъднини!

Все пак над ваший пир несменно бди смъртта

и ледния ѝ смях чрез чашите звъни!...

2

Братя, развихрений пламък

с огнени думи заклина

и гръмовито зове!

Братя, да бъдем от камък!

Нашата светла утеха

и тежкия подвиг лежи! —

Там в безпощадния пламък

веч безвъзврат изгоряха

сетните цветни лъжи!

С пушка и нож във ръката

свойте червени скрижали

в клетвата да осветим

и беззаветно призовали

сетната страшна разплата

в стръвния бой да летим!

Братя, развихрений пламък
с огнени думи заклина
и гръмовито зове!

Асен Разцветников

Планинските пустини спят...

Планинските пустини спят навеки.

Като небесен пух снегът вали.

Загубил всеки белег и пътека,
възлизам аз през урви и скали.

Под мен градът остана в сняг затрупан —
могъща длан във здрача го люлей
и блясъкът му стъклата като люспи
по бронята на лют планински змей.

Защо напуснах топлото огнище?
Защо по здрачни сипеи вървя?
Къде сред тия снежни пепелища
ще спра и сложа сънена глава?

Не знам. Аз виждам стръмнини край мене,
зад мене — бездни, шемет и тъми,
снегът залива мъртвите купени,
снегът приижда, шушне и дими.

Ще падна тук — покрит със ледни тръни,
ще падна с кръв на устни и страни:
и като морен камък ще потъна
във снежните пустинни глъбини.

Асен Разцветников

Под твоите удари отхвъркват...

Под твоите удари отхвъркват
като под кремъчно огнило
искри от моята душа.

И аз изтръпвам и умирам,
и светя тихо, и не зная:
да те проклинам ли, или —

през сълзи да благодаря.

Асен Разцветников

Поет

Спри, натегнал от умора,
разтвори широка гръд,
и погледай как в простора
чучулигите трептят,

как потоп от ясно злато
грей в бездънните поля
и безоблачното лято
люлка сини ветрила.

Носиш гняв и скръб, и нежност,
и тежиш от тъмнини,
потопи ги в тая свежест,
удави ги — и стани!

Чуй: дъба до теб разказва
колко весел е светът —
а люлее смъртна язва
на столетната си гръд

Виж: омаяна от младост,
еднодневката играй
и забравя в своята радост
неизбежния си край.

Забрави се като нея,
плувай в ниви и гори,
пей със тия, дето пеят,
с тия, що горят — гори!

Вдигай в мълниците грани,
бий се с тях като дъба:
Всеки удар палва рана —
ти от рани грей в нощта.

А когато чуеш кобен
зов — из вечните врати
като млад планински облак
ти в безкрая полети.

Асен Разцветников

Полски стрели

1

Мълчат посъхналите степи,
ранени с огнена стрела.
Над бели друми ситна пепел
люлее сребърни була.

Но кой пристигна с лък през рамо,
накитен с пресен розов цвят?
От ноздрите му блика пламък,
слънца в очите му горят.

Другарите му са пияни,
сам той — от всички най-пиян,
уста му — алена камбана —
зове за горда, светла бран.

О, нека ние да сме луди!
О, триж безумни да сме ний!
Но вярваме — незнайно чудо

пред нас ковчези ще разкрий.

Ще идем ние зад баири,
където тих пожар гори
и бавно слънцето умира
под дъжд от бронзови искри.

И там, скалите увенчали
със капки кръв и ален крем,
ний ново слънце ще запалим
и морни възник ще умрем.

2

Царевница
ранна
рони златно зърно.
Майко,
те отиват и не ще се върнат.

Там далеч,
където
бавно здрач припада,
с гръм ще ги
причака

сгушена засада.

Твойте двама

сина

горди, непослушни,

като златни

снопи,

майко, ще се люшнат.

И ще минат

много,

много дни и нощи.

И напразно,

майко,

ти ще чакаш още.

И напразно

в презнощ

глъхнала и пуста

ще прислушваш

с трепет,

как се тропа в пруста.

Как под тъмни

стрехи

вихъра бездомен
с мокри устни
шъпне
тъжен, тъжен спомен

Царевица
ранна
рони златно зърно.
Майко,
пригърни ги —
те не ще се върнат.

Асен Разцветников
Получих писмо от тебе

Получих писмо от тебе.

Ти хвърляш думи отровни
и страх те мъчи — че може
да ме без вреда отминат.

Напразни грижи и мъки:
сърце, което обича,
е като пиле болнаво —

и листецът го ранява.

Асен Разцветников

Посвещение

Израстох посред ниви и ливади
от северните ветрове люлян.
И пръв път там над мойта детска радост
орисницата спусна черна длан.

И пръв път там заплаках
и в лехите поведох белите волове
аз и, своята гръд с разковниче накитил,
изрекох вярна клетва в ранен час.

Сам черен роб и рожба на земята,
която и до днеска ме зове,
възлюбих аз сторъките си братя
и техните железни сърпове.

И тласнат от живота след години
през градските врати прекрачих тих,
но своята загубена родина
с възторжен взор и тука аз открих.

То бяха вредом те — и там в полята,
и тук със сини блузи във града,
все моите безбройни черни братя,
все жилавите роби на труда.

О мой народ, поробен и удавен
във черна кръв сред глъхнали земи,
ти своя син безимен и забравен
във тъмните си пазви приеми!

И нека в оня ден, кога сред боя
закапят пак рубинени звезди,
и аз, незнаен редник във безброя,
да падна със пронизани гърди.

Асен Разцветников

Повести за любовта и милостта

1

Счупи се ти, засъхнало перо,
и онемей като ранено птиче,
чиято човка е куршум разбил.

Какво мълвиш за милост и любов
във тоя свят, чиято суша ръсят
с кометен дъжд и смърт огнепръскачки,
във тоя свят, чиито океани
са пълни със удавници и мини,
във тоя мрачен свят, с небе, където
по облаците, месеца, звездите,
алеи кръвта на юноши-летци?

Едно сърце в историята сдрачна
повярва твоите думи и се кръсти
със светло име: Дон Кихот Ламаншки,
войник на милостта и любовта —
и стана то за смях през вековете.

2

Ловецът беше странен мъж. Той трепна
и сетне сведе пушката усмихнат:
вълчицата играеше тъй мило
със малките си рожби из тревата!
И той се върна тихо и потъна
в гората с нещо сладко на сърцето.

Ала на обед го разтърси треска
(невям затуй бе тъй мек тая заран),
той тръшна се във унес до реката
и майката-вълчица го издебна
и нагости със него своите рожби.

Но повестта ни не завършва тука,
че болестта бе вляла у човека
отрова — и вълчетата умряха.

3

Свете лъжовен, грижовен,
не можах да те живея...

Когато умра, отида,
сърцето ми ще изникне
на тъмен червен трендафил —
на него славей ще мъти,
моята обич ще носи,
моите песни ще пее.

Асен Разцветников

Празник

Пристигнал с ято птички
из тайния си стан,
южнякът гали всичко
със своята топла длан.

И ето: цяла зима
лежала в скреж и сняг,
земята празник има —
тя диша жива пак.

Тя люшка планините
от радост и любов
и равнините кити
със пъстрошит покров.

Легни, легни в полята
и сам ще чуеш ти —
как нейде в дълбината
сърцето ѝ тупти;

как среща с тръпки скрити
тя своя празник пръв,
как ври и пей в тревите
зелената ѝ кръв.

Асен Разцветников

Предтечи

1918

Христос възпря, свали от морно рамо
товара свят и в миг сълза проля.
Бе тиха нощ на лунните измами.
Едничек ужасът трептеше само
над снежните замрежени поля.

И с тъпа безнадеждност във душите
войниците видяха в трепет плах
три кола пред изровен гроб побити
и тримата осъдени да сплитат
през тръпки смръзнали ръце по тях.

Пристъпи черния свещеник плахо
и чу се как хрущеше там снега.
И думите му с ласка прозвучаха.
Но във проклятие замрели бяха
безмълвните попукани уста.

„Безумни!“ Рече и ръка сурово
издигна към небето с укор свят,
но в миг, съзрял там сянката Христова,
той трепна и свалил ръка отново
стъписа се уплашено назад.

И стана тихо — тихо, сякаш вредом
застинаха сребристите лъчи,
нощта се сви задъхана и бледа
и лунний сърп настръхнал се огледа
В безумно разширените очи.

„Другари...“ „Огън!“ Трепет непривичен.
И смесиха се кървав стон и гръм.
Миг... Щракнаха затвори механично.
И стана просто и тъй безразлично
и сякаш всичко беше лунен сън.

И сгушени войниците по двама
възвиха в своя път обратен пак...
И бледния Христос едничек само
целуна тих заринатата яма
и капчиците кръв по белий сняг.

Асен Разцветников
Премененото щурче

Едно щурченце с тънко вратленце
взело да трие свойто носленце,
взело да плаче, взело да писка,
че няма буйки, че няма ризка.

Дочула го е от своята нива
невеста Щурка, майка грижлива,
намерила му цветец от дюля,
направила му бяла кошуля,
откъснала му две теменужки —
направила му сини ботушки.

Асен Разцветников

При тебе спря тогава любовта...

При тебе спря тогава любовта:
то беше миг на шеметна измама,
и ти, душа, разтвори жадни устни
и пи възторг — едничък миг, уви.

Така растат в дълбоката гора,
като деца в подземните етажи,
забравени от слънцето дръвчета.
Но някой ден пристига весел вятър
и ето, през невидима пролука
случаен лъч главите им огрява.
Те само миг усмихнати светлеят,
но тоя лъч им става вече всичко:
те цял живот простират слепи клонки
и викат го с душите си безмълвни,
и чакат го — напразно, — и сънуват,
и плачат безутешно в тъмнината.

Асен Разцветников

Приказчица

Имало едно време една врана
и с това приказката се захвана.

Враната си измътила
две вранчета със черни глави —
и приказката се презполови.

Пораснали те, па взели,
че отлетели
зад далечните върши —
и приказката се свърши.

Асен Разцветников

Приказка

Животът е кървава приказка,
която разказваш ми ти,
родино, във кърви оплискана,
родино, с ранени гърди.
И ето ме: седнал на скута ти,
обронил покорно чело,
аз тръпна и слушам за лютото,
за черното твоє тегло.

Аз виждам: от бога наказани,
нахвърлят се брат върху брат,
аз виждам в тревите прегазени
как чуждите орди летят.
И кости, и ями разринати,
удавници в твоите блата,
и димни пожари низ нивите,
низ твоите ниви, земя!

О, спри веч жестоката приказка —
шест века разказваш я ти,

родино във кърви оплискана,
родино с ранени гърди.

Аз тръпна пред здрача от кръстове,
о, дай ми забрава за миг —
че мойта душа е разкъсана
от кървави вопли и вик.

Асен Разцветников

Проектохимн

Цъфти, Българийо прекрасна,
растете ниви, градове,
гради, народ, що в битки расна —
на подвиг те векът зове!

Да строим със Димитров начело,
да градим нов живот, ново дело!
Нам ни свети във мрак и беда
лъчезарна съветска звезда!

От Ботев сме с душа гореща,
Септември ни кали във кръв,
готови сме за всяка среща
с любов на брат и зъб на лъв.

Да строим със Димитров начело,
да градим нов живот, ново дело!
Нам ни свети във мрак и беда
лъчезарна съветска звезда!

Българийо, ний с чук в ръката,
ще бдим и ще градим докрай —
и твоя сняг през времената
в лъчи и слава ще сияй!

Да строим със Димитров начело,
да градим нов живот, ново дело!
Нам ни свети във мрак и беда
лъчезарна съветска звезда!

Асен Разцветников

Пролет

Пеят птички пъстрокрили,
тръпне свежийт листак,
със чадър от синя свила
руса пролет шета пак.

Спира над горите гъсти,
спира сред полята тя
и разтваря с тънки пръсти
най-сънливите цветя.

Дига гугличка и трепка
в луда радост всеки цвят
и по пъстрите му клепки
топли капчици блестят.

Асен Разцветников

Пролет

На Ат. Букурещлиев

Небе — яносиньо око. И във него
зеница — ти, слънце на родната пролет.
Дървета — грамади от цвят и от неа.
И сребърен ветрец, задъхан и волен.

Пчелици се вият и пеят метежно
низ цветната шир и просторите сини.
И някой разказва приспивно и нежно
как сам бог нощеска оттука е минал.

Как сам бог, прегърбен, в ръка със звездици,
пред първи петли е кръстосал полята.
Събудил пчелите и пойните птици
и в цветните чашки налял аромати.

Стопли ми сърцето ти, огнена пролет.
Сърцето ми — кошер, смразен и поломен.

Ти, сребърен вятър, полюлкай на воля
въздушните люлки на пролетен спомен.

Аз искам да спомня през десет години
смах, цъфнали клонки. И къдри развети.
Момичето — дете безвестно погина
със моята пролет, пчели и дървета.

Асен Разцветников

Пролет

Пеят птички пъстрокрили,
тръпне свежийт листак,
със чадър от синя сбила
руса пролет шета пак.

Спира над горите гъсти,
спира сред полята тя —
и разтваря с тънки пръсти
най-сънливите цветя.

Вдига гугличка и трепка
в нежна радост всеки цвят
и по пъстрите му клепки
топли капчици блестят.

Асен Разцветников

Пролетно хоро

Щурчо свире сред ливади,
та света люлее:
„Сбирайте се, стари, млади,
топло слънце грее!“

Първа с китка на главица
дойде булка Щурка,
втора дойде Кекерица
със зелена хурка.
Па през дебри, през грамади,
по пътеки преки
сбраха ми се сред ливади
сто играча леки.

„Ди-го, да-го, ди-го, да-го!“
Щурчо спир не знае...
Ех, че благо, ех, че драго,
ех, че се играе!

Тропат, скачат сто играча

в младата тревица,
най ми тропа, най ми скача
жаба Кекерица.

„Ква-ква, ква-ква, и-ха, и-ха,
снощи ядох глъчка,
снощи вечер пак ме биха
с чубрикова пръчка!

Че не съм за годежари
сготвила чорбица
от шейсет и пет комари
и една мушица!

Че не съм си, ле-ле, варе,
къщи наредила
с меки черги, с тънко даре
от зелена свила.“

Асен Разцветников

Първи май 1945

Вдигни се, чер народ, из дълбините,
излез навън, мравунек на труда,
станете слаби, смазани и свити,
престанали да вярват във света —
далеч гърмят оръдия и вятър
бучи и носи звън от пристъп млад,
и слънцето трепти във синината
като неவிждан ален, ален цвят!

Станете из незнайните гробове
и вий — избити в мрачните нощи,
погубени в планинските усои,
удавени във щерни и реки,
дочезнали с открити млади вени,
обесени по къри и стъгди,
разкъсани, разбити, удушени,
издъхнали в горящите пещи!

Стани, народ-юнак, и чуй как бият
победни барабани с гръм и звън

и сбъдва се онуй, що ти самият
лелея като скъп, безумен сън!
Вдигни се и кажи като присъда
след толкоз много кръв и злост, и вой,
че ти си тук, ти беше, ти ще бъдеш,
и тоя ден и тоя свят е твой!

Асен Разцветников
Разбунтуваните

И ето
настава върховния час —
в несвяст
земята се търси, трепере, тресе...
Светкавици сини размахват камшик
със грохот и трясък, със вой и със вик
и в бясна, безумна, нечувана мощ,
раздали огромните черни гърди
на плахата нощ,
рушат и разронват слънца и звезди.

А сам
гранитния град
със ужас и плам
във своите стъклени страшни очи,
разбунил огнища по каменен стан —
пиян, разлюлян,
бучи и посреща със буйна вихрушка от
цветни искри
на светлото чудо великий възход!

Разплата! Разплата!

Тръбите тръбят,

тресат

и зоват

в тъмата —

в бездънната, сънна, вероломна нощ:

със пушка и нож

на бунт и на смърт!

Станете вий, рожби на черния труд!

Станете, откърмени в дни безотрадни

със мраз и със зной,

станете, станете, безправни и жадни,

за хляб и за правда на пристъп и бой!...

И ей ги — в тревога

те идат отвред,

тъй много, тъй много —

безкрай и безчет...

Челата са хладни и твърди кат камък,

очите са пълни със гняв и със пламък...

В ръката

напълнена пушка, зловещо премрежила черно око,

потръпва и чака

и дебне във мрака...

Другари, напред!

О, звън от крилата на вихрена смърт!

О, дъжд от рубинова кръв!...

Нощта е разголила къдрава гръд,
нощта е привела ранено чело!

Плющят знамената червени,

развени

над верните братя по скръб и тегло...

Заплитат куршумите огнена мрежа,
картечът бележки

по плахите сгради чемерни черти...

Дъга седмоцветна в тъмата развели,
кат хищни ята със писък прелитат
и с трясък се пукат шрапнели!...

Разплата! Разплата!

Тръбите тръбят, тресат и зоват

в тъмата —

в бездънната, сънна, вероломна нощ!

С пушка и нож на бунт и на смърт!

Станете вий, рожби на черния труд!

Станете, откърмени в дни безотрадни
със мраз и със зной —
станете, станете, безправни и гладни,
за хляб и за правда на пристъп и бой!

Асен Разцветников

Разпукна се синя теменуга...

Разпукна се синя теменуга,
та омая момче и девойка
да се любят под зелена драка.
Викнаха ги съдба да ги съдят,
попитаха синя теменуга,
мека трева и зелена драка.
Мека трева, синя теменуга
ни ги знаят, ни са ги видели.
Отговаря зелената драка:
„Гледала съм, видяла съм всичко —
ей ви белег шарена къделка
от момково юнашко перчемче,
от момини самодивски плитки“.

Асен Разцветников

Родни блата

Вий, димни ковчези на моите разломени спомени,
Вий, сетни пристанища в моите разбунени дни —
аз пак се завръщам при вас, уморен от погромите,
и пак безнадеждност в душата ми тихо звъни.

Аз спомням как нявга съм кършил върбите ви клюмнали
и гледал съм вечер как в здрача излитат звезди,
как вашите щерки — безсмъртната треска и чумата —
с фенерчета бродят във тихите, сънни води.

Аз спомням пак своята майка, простряна на одъра,
и многото цвете, и тънките жълти свещи,
и чуждите хора, които я с песни загробиха,
и първата вечер, и първите страшни нощи.

И дните, когато кръстосвах полята ви весели
с воловете бели и с пъстра торбичка на гръб,
и в моята сбирка звучаха и нежност унесена,
и много възторзи, и много сподавена скръб.

О, моите кораби в морските бездни останаха
и хванат за малка дъсчица, аз плувам към вас —
хей, бледни девойки от тихите димни пристанища,
запалвайте жълтите фарове в късния час!

Асен Разцветников

Росенце мънино...

Росенце мънино,

Росенце тънино,

Росината коса,

дълга като река,

гъста като мъгла.

Росиното лице,

бяло като мляко,

ало като вино.

Росините очи,

тъмни като гора,

тайни като вода.

Росенце мънино,

Росенце тънино

Росината коса

ни дълга, ни къса,

Росината коса,

със нож пресечена,

с росен размесена,

с кърпа забодена,

В Солун проведена —

на малко дюгенче
при младо ергенче.

Асен Разцветников

С какво ме надарихте...

С какво ме надарихте, о години,
с какво ме стори по-щастлив, о мъдрост?

Когато бях младеж и ходех дръзко
и гледах вечер звездните простори,
аз често спирах, смазан от безкрая,
от неговите шеметни мащаби
и неизбродните му светове.
Но миг — и сецах с радост пак опора
и милвах с поглед твърдата земя,
която носи тия, що обичам.

Сега, когато спра уплашен вечер
и спомня мигом приказката странна
за атоми и буйни електрони,
аз спирам дъх и свят ми се замайва,
че нося тук, над тая бездна, дето
клокочат сили, свирят светове,
едно сърце с искрица светла обич,
която трепка в бурите и мрака,

що идат из човешките души.

Асен Разцветников

С ножици остри в ръката...

С ножици остри в ръката
златната жътва лудей,
златната жътва в полята
нивите стриже и пей.

Нивите — кротки овчици,
що ги е господ поил —
дремят, закрили зеници
с клепки от златен осил.

Ний сме привели надолу
пламнали, буйни глави,
жънем и режем на воля
жито и диви треви.

А от кръстците — вериги,
звъннаха в синия ден —
господ невидим издига
злат и огромен купен.

Асен Разцветников

Сега си като мене, о планино...

Сега си като мене, о планино.

Обрулиха те птици и вихрушки
и сняг блести на твоята глава.

И тоя извор тук и той прилича
на моето сърце — скован отвредом
от ледни плочи и във сняг удавен,
той все пак диша, пее и живей.

Асен Разцветников

Шумят лесовете...

Шумят лесовете. И бавно издига се месецът пак.

Лежа в долината, удавен дълбоко в зеления мрак.

Ти, сън, ти, убицецо тъмен, побързай по горския път
със звездните люлки и примки и с ножа на нощната смърт.

Дойди, заплети ме, люлей ме, упой ме и в тихата нощ
забивай дълбоко в гърди ми вълшебния сребърен нож.

И нека умра и потъна във другия, в чудния свят,
де всеки е чист като утро и с леките птици е брат.

И нека сънувам, че плувам по синя небесна река,
че вятърът лодката люлка и гали ме с топла ръка,

че в здрача от синя коприна, що нежно над мене звучи,
трептят като облаци меки две тъмни, любими очи

Асен Разцветников

Шумят под мен отключените бездни...

Шумят под мен отключените бездни.

За сетен път напуснаха ме всички:

дори скръбта и вечната тревога

избягаха, тъй както плахи мишки

избягват от обречения кораб.

Едничка ти, душа, стоиш при мене

и чакаш сетната вълна и края,

и чакаш като верен капитан:

да ни обвее и приспи навеки

лъхът на тая здрачна тишина,

що властно ни влече към дълбините.

Асен Разцветников

Сключила тъмни, отвесни очи...

Сключила тъмни, отвесни очи,
моята хижа враждебно мълчи.

Гледам от прага и сбърчил чело,
спомням, което е нявга било.

Сам съм. И тръпна в зелената степ.
тръпна и слушам, и мисля за теб.

Никой не спира пред мойта врата,
няма ни жива душа във степта.

Само във буйната, сочна трева
вятърът рови с немирна глава,

Вятърът в буйните, млади треви
твоего име неспирно мълви.

Асен Разцветников
След погребението

На Хр. Смирненски

1

Зелените клепки на летната вечер
са нежно замрежени с капки и цвят...
Замаян от звъна на вопли и речи
аз бавно се връщам във черния град.

Край мен отминават другарите вкупом
със сини рубашки и мрачни лица —
и сещам как моята скръб се пречупва
през хиляди прости и нежни сърца.

Ах, кой пак за подвиг и бран ще ни стопли?
Ах, кой ще посипе стоцветни лъчи?...
В душата ми събират се сълзи и вопли,
в душата ми твоята песен звучи...

С букет розмарини смъртта ме изпраща
и в нейния кобнозагадъчен смях
звънят имената на хиляди още —
и моето име звъни между тях...

И може би скоро през вечер безлунна
и аз ще да падна разбит и ранен —
че стръвна орисница тайно целуна
със черна отровна целувка и мен.

Но плахия пламък на тиха надежда
в душата ми слънчева сказка шепти —
че някъде в модрия свод се оглежда
страната на нашите светли мечти.

Че всуе тя вредом е тъй оградена
със валове, кули и много вода
и всуе, чрез клетва отвеки пленени,
настръхнали вихри на стража там бдят.

Из пътя към нея през много години
телата си мълком настиламе ний —
и нашите братя по нас ще преминат
през черните бездни и горди стени.
И в устрем безумен и жажда велика,

преминали смели последния вал,
ще хванат там златната приказна птичка
на клонче от захарен светъл кристал.

Асен Разцветников
Сляпото гъдуларче

Отново тъжна есен
в просторите витай
и глъхне мойта песен
из тоя чужди край.

Аз чувам птичо ято —
потегля то на път —
да чака ново лято
във някой топъл кът.

И аз ли да замина?
Къде ще спра в нощта?
Аз нямам ни родина,
ни майка на света.

С гъдулка във ръката
и мъка в своята гръд
аз дойдох през тъмата,
загубил брод и път.

И скитам тук и тамо
с една торба на гръб,
гъдулката ми само
разбира мойта скръб:

засвиря — тя се слива
в миг с моята душа
и трепка като жива,
и плаче в пустошта.

Асен Разцветников

Слънчоглед

Ти влюбен си във слънцето и трепкаш,
и раснеш в тая безнадеждна обич.
Ти цял ден го следиш с възторжен поглед
и мислиш го в нощите, и го чакаш
на изгрев със отворени очи.

А то върви по своя вечен път
и гледа към прозрачната безкрайност,
и нежно се усмихва на звездите —
не знай, че красотата му те грее,
не знае, че живееш ти дори.

Но що от туй? Ти бликаш, ти разтваряш
под пламъка му медни цветове.
Пчелите пеят. Вятърът те люлка
като във лека сватбена кола.
И ето че тъмнее, наедрява
и свежда гугла твоя тежък плод.

А после идват мравки и мушици

и всякоя отива си със нещо,
пристигат шумно рошавите птички,
кълват зърната, пълни с благо мляко,
и литват си щастливи в своя път.

Така завършва всякоя любов,
сърце безумно, слънчоглед е мой.
И все едно, била ли е щастлива,
или злочеста, тя оставя помен —
оставя в живота трайна диря
от блясък, от копнеж и доброта.

Асен Разцветников

Снощи вечер умряла сънувах я...

Снощи вечер умряла сънувах я, майчице,
В пещера от сребро и смола —
там незнайно далеч и незнайно къде в пущинаците,
дето вечните бури разкрилят крила.

В пещерата се виеха сребърни мъхове,
а отпред, на устата й сиви,
два аждеря там пазеха, люти настръхнали,
два аждеря със огнени гриви.

И лежеше умрялата чудно накичена
и със сребърно платно покрита,
на гърдите й светеше китка игличина,
на челото — златна парица.

Не понесох, нахлуха в главата ми кървите,
па извиках и хукнах да вляза,
ала, бесни, аждерите в мрака се хвърлиха
и аз паднах с разкъсани пазви.

Паднах там — и ръце, и уста ми се схванаха,
ала трепнах, разтворих очи:
като дим се разнесе в миг всичко, но раната —
на гърдите ми още гори.

Асен Разцветников

София — 1933

Тая вечер отново шумиш като странна земя,
пак си пълна, о София,
със тъма и засади, с ножове и кръв.
Пак боботят под тебе подземни реки и души
и жужат тайни токове и гласове
в твоя въздух, натегнал от въглен.

Тая вечер и аз като камък сред твоите камъни
слагам тежка глава,
склучвам знойни очи и отново заспивам
със тревожното чувство, че всичко под мен се люлее,
че съм в някакъв кораб обречен,
що се носи на път в неизвестното,
пряко гибелни бездни безкрайни.

Асен Разцветников

Сред запусение

1

... И много пъти оттогава
през тоя край на смърт и скръб
смълчана вечер преминава
В ръка със златен лунен сърп,
и много дни със скреж венчани
на изгрев дигаха чела
и биха слънчеви камбани
над разрушените села.

Но все тъй глъхнали и тъпи
мълчаха димни низини
и там сред тях във кръв окъпан
за помощ някой все звъни,
а над скованата редица
от заледени върхове
все тъй не сключваше зеници
обезумялото небе.

О, тоя призрак безпощаден,
о, тоя призрак зъл и чер...
И днес над ледните грамади
като разсърден страшен звер
той вдига своята тежка лапа,
разтворил нокти с дива стръв,
и пак от устните му капят,
димящи капки черна кръв.

И днес над мъртвите ливади
и оскрежените нивя,
когато късна вечер пада
и луди вещици сноват,
един сред вихрите сърдити
той вдига каменни гърди
и с огнен поглед през тъмите
за нови жертви стръвно бди.

2

Самин сред ледена пустия,
като пчела по цветен злак,
аз диря всеки брат загинал
и всеки спасен кървав знак.

И паднал мълком на колене,
разрошен, бледолик и бос —
аз ровя с пръсти помразени
за всяка бяла прясна кост,
аз милвам кървавата диря
на тия страшни времена
и с устни трепетни събирам
смразени алени зърна.

Но смърт се вие веч над мене,
небето рони сняг и град
и моите пръсти разранени
над снежната кора трептят.

О, братя, бедни мои братя,
деца на слънчев небосклон,
на вас еднички ще изпратя
аз своя сетен зноен стон —
за вас последната ми песен
с любов и скръб ще прозвучи,
когато морен и унесен
ще склопя стъклени очи.

Самин сред ледната пустиня,
като пчела по цветен злак,

аз дия всеки брат загинал,
аз дия всеки кървав знак.

Асен Разцветников

Степ

Аз лежа и мълча като птица заплетен в тревата,
във тревата, където играе крилатия вятър.

Нямам жива искра, нито капчица вяра в гърдите,
нямам нийде в света роден брат, ни любимо момиче.

И потъвам в степта, и замирам, и гледам как дните
със грамадни коси преминават и свалят тревите,

как светулки със черни наметки и с лампи в ръцете
всяка нощ над безкрайните степи блуждаят и светят.

Полудей или спри, ако щеш, ти, немирнико вятър,
все едно ми е кой ще люлее над мене тревата,

все едно ми е мен дали цвят, или дъжд ще ме плиска —
аз лежа и мълча, и не мисля, и нищо не искам.

Асен Разцветников

Степ

Аз лежа и мълча като птица заплетен в тревата,
във тревата, където играе крилатия вятър.

Нямам жива искра, нито капчица вяра в гърдите,
нямам нийде в света роден брат, ни любимо момиче.

И потъвам в степта, и замирам, и гледам как дните
със грамадни коси преминават и свалят тревите,

как светулки със черни наметки и с лампи в ръцете
всяка нощ над безкрайните степи блуждаят и светят.

Полудей или спри, ако щеш, ти, немирнико вятър,
все едно ми е кой ще люлее над мене тревата,

все едно ми е мен дали цвят, или дъжд ще ме плиска —
аз лежа и мълча, и не мисля, и нищо не искам.

Асен Разцветников

Стоя на Черни връх...

Стоя на Черни връх. Денят догаря
като запален град зад хоризонта.
Нощта удави вече низините
и ето я — пълзи към планината
и плиска я с потопа си бездънен.

Стоя на върха. Сам. Като антена —
последен стълб от тоя свят удавен.
И моето сърце трепти и шъпне
и праща тръпни знаци в тишината.

И ако има някъде в света
едно сърце, което ме обича,
то чуло би на моята вълна:
„Ало! Тук Черни връх. Звезди. Самотност.
Заспива всичко: птици, хора, скърби.
Довиждане. До утре. Лека нощ.“

Асен Разцветников

Столетник

Сърцето ми — презморски див столетник —
разтвори ясен цвят, но с вой в зори
премина конница над моите степи
и пясък мъртвите листа зари.

Когато минат дълги сто години
и в росен час то цъфне втори път,
във моя гроб ще бъде вечност синя
и папрати над мене ще шумят.

Но в него час ще светне трепет таен
по синкавите жили на пръстта
и мигом с чуден дъх ще заухаят
равнецът, сминът, пресните листа.

И тежка синьокрила пеперуда
ще кацне там в ръка със сребрен съд
и пила чар, ще затанцува лудо
със странна радост в мъничката гръд.

Асен Разцветников

Сватбарка

Пустата леля Дарина
вчера на сватба замина.
Слаба бе леля Даринка,
дребна бе като калинка.
Що ми е яла и пила —
върна се като камила,
върна се леля Даруша
с педя сланина на гуша.

Асен Разцветников

Свела мигли от бронз...

Свела мигли от бронз, тихо шушне и плаче гората.

С мокра човка кълве по стъклата ми лекия вятър.

Вземам бавно в ръка твоите сини писма и зачитам.

Моят спомен трепти, той се втурва, той бие копита.

Но: следите зад мен са затрупани с лед и със камък.

Няма път къмто теб. Ти си мъртва за мене. Отдавна.

Аз не мисля за теб. Аз не чакам. Нощя не сънувам.

Само скръб е светът. И лъжа. И жестокост. И грубост.

Аз отпущам ръка с твоите думи и пликчета сини

и загледан навън, виждам: ято години. Години.

Виждам: иде нощта, идат бавно покоя и мрака.

Аз не мисля за теб. Аз не плача насън. Аз не чакам.

Асен Разцветников

Светкавици шибат с искри върховете...

Светкавици шибат с искри върховете.

Дъждът ще ни смъкне, измие, погуби,
тъй както погубва мушици и мравки.

А грей планината, могъща и твърда,
стои и се бие с мъглите и мрака
и бурята вие, реве, отминава,
подобно на войнство, което отстъпва
и бяга разбито далеко в безкрая.

Асен Разцветников

Светулки

Нощта приспа навред човеците,
смири и зайците и меците,
и всички мънички души.

Прикотка тя дори звездичките,
покри им с облаци очичките
и ручеите заглуши.

Сноват сега едни светулките
и люшкат си в нощта качулките,

и святкат в съннения мрак,
и бдят със жълтите фенерчета —
запрени ли са всички зверчета,
завито ли е всичко пак.

Но щом далеч избий зорницата —
то всяка ще си свий свещицата,
ще спре под горските липи,
па ще си тури за възглавниче
издута пъпка от изтравниче
и ще въздъхне и заспи.

Асен Разцветников

Събуди се ясно слънце...

Събуди се ясно слънце
под покривка от облаци,
на възглавка от мъглица,
на постилка от мракове.
Облече си златни дрехи,
препаса си ален пояс,
наръси се с ясни искри,
нароши си огнен перчем,
накрехна си сребрен калпак,
наметна си сребра гуня,
па си яхна златен жребец
и препусна по небето.
Сред небето сини двори,
насред двори тъмен облак.
Поспрепна се ясно слънце,
пришпори си златен жребец —
да премине сини двори,
да прескочи тъмен облак.

Разсърди се златен жребец,
издъхна си топъл вятър,
прескочи си тъмен облак,
разлюшна си юзди-звезди,
развея си огън-грива,
размаха си жар-опашка,
па заигра, па затропа,
та разпръсна мраковете,
та потроши ледовете,
та помете снеговете
и накити чисто поле
със кокиче, със игличе.

Асен Разцветников

Със нокти и зъби...

Със нокти и зъби възлязох. След мене кръвта ми, о господи,
кръвта като наниз от въглени грей низ рудини и проходи.

Ония, които обичах, спят мъртви там долу във бездните
и ето ме: сам посред пропасти, камък, безбрежност и ледници.

Назад ли? Напразно. Не мога. Ще падна без сила сред урвите,
а страшно е сам под звездите, под вечния купол и бурите.

Защо си запалил в сърцето ми земните жажди и трепети?
Защо ме доведе ти тука из тихите пазви на степите?

Асен Разцветников

Със твоите пръсти никой не играе...

Със твоите пръсти никой не играе,
над рамото ти детски взор не свети.
Ти имаш други радости и воли,
ти имаш твоите светове вълшебни
и твойта шир, и вечното небе.

И никой тук не е така богат.

Но както царското дете, видяло
деца да чупят сладко черна пита,
с отврата гледа скъпите блюда
и ляга си, неяло, във леглото,
така душата ти във тоя здрач
жадува и изгаря, и трепти

за малка хапка проста земна радост.

И ти се сам осъждаш и засрамваш
за слабостта на своята душа
и като царското дете придуман,

отмахваш твърдо тия странни мисли
и лягаш си спокоен като нощ —

но кой е силен колкото съня?

Асен Разцветников

Тайна

Шишо-мишо, шишо-мишо,
де се дяна дядо Тишо?

Той се крие във гората,
че го гони баба Злата,
да го бие със метлата.

Шишо-мишо, шишо-мишо,
що е сторил дядо Тишо?

Той излапал по хайдушки
сам-самичък седем чушки
и петнайсет меки крушки.

Асен Разцветников

Ти горда родина на вятър суров...

Ти горда родина на вятър суров,
що често размята на мълнии бича,
ти, дом на измени и чиста любов,
що долу светът и законът отричат —

ний идем из нашите мрачни подмоли,
които наричаме къщи и град,
обвей ни със въздух и слънце, и воля,
с със песен на птици и мирис от цвят!

Напразно ний долу за ведрост ламтим,
за пръст и трева, и вода ненапита —
небето там има решетка от дим,
земята под каменна броня е скрита.

Измий ни очите от прах и тъма
и дай им да видят бездънна далечност,
и дай ни да легнем на гола земя —
и мислим за обич, за смърт и за вечност.

Асен Разцветников

Ти наш роден Балкан

Ти наш роден Балкан, леле стар, начумерен хайдутин!

Ти лежиш заледен, замъглен, страховит

и разперил ръце, и отпуснал си каменни скути,

също кръст от дърво, от земя и гранит.

А въз теб, прикован и в гърдите прободен,

гърчи стан и ридай моя роден народ

и реките кипят от сълзи и от кръв, и разсечен е свода,

и обагрен е с кръв разжарения свод.

Ти наш кръвен баща, наш народ, леле стар непокорен бунтовник!

Не издъхвай душа, не отпущай ти стара, стоманена плът!

Твоите верни чеда, запоени със слънце, със кръв и отрова,

помнят своята клетва и своята ранна обречена смърт!

И през страшни гори, през води, през огньове и камъни

те ще стигнат, ще найдет вълшебната жива вода.

Нека вий, нека съска и бълва стоглавата ламя,

те прииждат един подир друг със заветния вик: свобода!

Асен Разцветников

Ти снежна шир затрупана...

Ти снежна шир затрупана, без плетища и дири,
вий меки бели блясъци и снежен шум и мирис,

и ти небе изпълнено със сняг и бистър въздух —

дали от тежки трусове земята ни потъна
във тия бели пропасти, що нямат край, ни дъно,

села далеч погребани, като царства подземни.

Асен Разцветников

Тя иде

Прозрачни облаци пътуват
високо в синия простор
и нощем птичките сънуват,
че вятъра тръби за сбор.

И тръпнат зрелите градини,
и дъх се носи над света
от тъмнокосите гергини,
що бързо раснат и цъфтят.

И ако мигом замълчите
сред тая нежна тишина,
ще чуйте там във далнините
тревожни стъпки на жена.

Това е къщницата Есен —
тя иде, с китка на глава,
да спусне облачни завеси
над изгорените поля.

Да влей за сетня оран сили
на уморения народ,
да свре под стрехи топлокрили
меда, храната, зрелий плод.

И после — в гроб от листи злати
да скрий мушиците, що мрат,
и птиченцата да изпрати
във техния задморски път.

Асен Разцветников

Това е край на тая странна повест...

Това е край на тая странна повест,

чието тъжно име бе: любов.

Извий глава. Сключи железни устни.

Иди си. Свършено е вече всичко —

ти пак си сам като дърво в полето

и над полето и по твоите клони

тежи злато и зрее есента.

И ето: въздухът е чист и бистър,

и паяци замрежват пустошта.

И ти стоиш и гледаш като болник,

излязъл след стодневна тежка болест

да види пак засмяното небе.

И ти стоиш и сетен път разбираш,

че всичко в тоя свят е само дим,

и дишаш като свеж планински въздух

едничката нетленна радост тука:

безмълвния, безбрежния покой.

Асен Разцветников

Треска

Разцъфнали бели кремове,
разбили се млади ябълки.
По нивите тръпне семето,
по нивите зрее хляба ни.

А вятъра тук от съмнало
низ друма юзди размятал е —
с юзди и звънчета звъннали
пред портите тропа вятъра.

И слънцето, майко, слънцето,
и слънцето бий в прозореца —
ах, как да надникна мъничко
през тия стъкла притворени!

Въз мойта десница, легнала
пак треската, майко, гали ме,
очите й — щерни ледени,
устата й — рана алена.

Пронизват ме стръвни свредели,
безкрай ми тежат клепачите —
на гръд като обръч сребърен
змия ме притяга, майчице.

Асен Разцветников

Тръгнах: с меден рог

Тръгнах: с меден рог на пояса,
с триста ножа — във зениците,
махаше ми по завоите
с ясна кърпичка зорницата.

Гривата ти реже шепите —
тичай, коньо, луд горянино,
плувай като облак в степите
низ житата, разлюляните.

Там над пламналите гребени
има къща с грозд накичена,
а във нея спят погребани
три нелюбени момичета.

Но — не зърнах нигде стрехите,
но — сред каменните гребени
аз намерих: само ехото
и камбанките му сребърни.

Аз намерих: само чукани
и купени с бели шапчици,
само стъпки на загубени,
само сняг и али капчици.

Асен Разцветников

Цар Гого

Ако нявга стана цар
и на всичко господар,
ще премина по земята
със корона на главата —
и сред някой чуден град
ще си дигна бял палат.

Още с първата зора
злите хора ще сбера
и ще ги изгледам строго...
Те ще писнат: „Милост, Гого!“
„Хайде — прошка! Но от днес
да живеите в мир и чест!“

Посред тесен камен двор
ще издигна як затвор —
но във него ще заключа
само Радкиното куче,
дето цял ден вий и лай
и да хапе само знай.

Ще отида след това,
сто слугини ще главя —
да извеждат на разходка
лелината кротка котка,
да ѝ скачат вси на крак,
щом помръдне тя мустак.

И неседнал в своя трон
сред съвета, ей с поклон
и с усмивчица слугата
ще ми каже шепнешката:
„Дойдоха от Цариград
два вагона шоколад!“

Ще се сепна аз: „Ах, дааа...“
И ще скокна: „Господа,
пуста тайна политика
незабавно вѣн ме вика!
Потърпете четвърт час —
няма да се бавя аз!“

Асен Разцветников

Цветя

Николаю Николкевичу Ш-ву

1

Аз чаках те. Самичък по пустата алея,
аз бродех под напева на есенни листа
и болестно потръпвах, излекичко облъхван
от ледните въздишки на вехнещи листа.
Аз чаках те, безумна — защо не дойде ти?

Аз чаках те. И бавно на моя ден последен
угаснаха лъчите в пурпурна мъгла,
и ранна нощ безшумно крилата си разпери,
а аз те чаках още, с набедена глава.
Аз чаках те, безумна — защо не дойде ти?

2

Зловещо вият вихри на есен нежелана,
и мярно тракат капки по тъмните стъкла,
подай горещи устни за трепетна целувка,
и нека вън докапват последните листа!

Ний млади сме! — На младост во сладката забрава
не сетихме как есен неждана долетя;
полъхва хлад и влага от голите баири,
а мълком ние чезнем за слънце и цветя.

Ти горестно се взираш през тъмния прозорец
и чезне твоя поглед в привечерна мъгла...
Ний млади сме! — Дай устни за трепетна целувка
и нека вън докапват последните листа!

3

Студена зима — бяла зима.
Завива вихърът в нощта.
И клонки — пръсти помразени,
почукват в ледени стъкла.

Примигва лампата сънливо,
душата чезне в самота.
И шепнат хиляди проклетия

за теб жадуващи уста.

Дочувам сякаш вѣнка жалби
и плач по свехнала мечта.
Студена зима — бяла зима,
ридае вихърът в нощта.

4

Увехват те — мечтите, с които аз наких
челото ти, о блен на моите младини.
Увехват те — мечтите, изчезват, както дните,
умиращи безшумно зад сини планини.

И бавно ти пристѣпваш, заплакала, смутена,
и всяка твоя стѣпка от мене те дели...
Кълна се в твоите вопли, безумнице сломена,
за всичко туй едничка виновница си ти!

Аз жадно те полюбих, за обич грѣд разтворих,
изтрѣгна ти от мене ненужни теб сълзи!
В гърдите ми запали ти хиляди желанья
и в своето безумье без жалост ги срази.

И вехне той — венеца врѣх твоите косици

и бавно ти изчезваш във тъмни далнини...
И вехнат те — мечтите, умират както дните —
на мойта ранна младост безрадостните дни...

5

Погаснаха зарите на моите дни броени,
и мрак е и пустиня в моите гърди.
Аз любих и разлюбих и днес съм сам-самичък
со своите безчетни неволи и беди.

Аз тъй съм млад и малък, дете бях вчера още,
а вече съм погребал аз своите мечти —
и няма нивга вече цветя да се разцъфнат
във ледната пустиня на моите гърди.

6

Когато звездна вечер припадне над полята,
и летний ден дочезва зад сини планини,
на моя гроб забравен под тъмните дървета
ела, сестрице моя, и тихо приседни.

Прохладният вечерник, от дневен сън възсепнат,
мечтателно ще гали припламнали страни,

и тихичко липите в тъмата ще ти шепнат
печалната легенда на моите скръбни дни...

7

Мое малко, свидно цвете,
сетен блян на сетни дни,
ти умираш в жад и пламък,
аз — сред ледени стени.

В ранно утро жадни устни
за росица ти разкри —
в ранна младост аз разтворих
за любов и плам гърди.

Мое малко, свидно цвете,
сетен блян на сетни дни,
ти умираш в жад и пламък,
аз сред ледени стени.

8

Нощта е бледна, замечтана,
листата шушнат си със жал;
стоя самин в студена стая —

кой би тъгата ми разбрал?

Навред край мен са чужди хора,
В света залитнали без свяс,
и няма никой мен да люби,
и никого не любя аз.

И в родний край отдавна вече
за мен е споменът узрял,
а може би и нивга някой
за мене там не е милял.

Гори гърдите една рана,
горчив е моя скръбен дял.
Нощта е бледна, замечтана —
кой би тъгата ми разбрал?

9

Цветята мрат — сиротните цветенца
от ледний дъх на есенната вечер...
Самин съм аз. И гледам през стъклата:
умрял е зад баири болний ден.
Безшумно мрак припада над земята —
дали ще блесне слънцето за мен?

Едва проблясват капки по стъклата —
сълзи са туй за бледний мъртъв ден.
И тихичко покрива мрак земята...
Дали цветя ще цъфнат пак за мен?
Цветята мрат — сиротните цветенца —
от ледний дъх на есенната вечер...

10

Недей, недей...
Отдавна веч сърцето ми е чуждо
за твоите усмивки и сълзи.
Напразно ти се мъчиш да възвърнеш
младенчески несбъднати мечти.

В душата ми, където ти бе слънце,
угаснаха последните зари,
и в моя храм, де беше ти царица,
отдавна веч безвластие цари.
Недей, недей...

11

Аз съм сам-самичък сред полята.

Морний ден на залез веч клони.
Нейде там синеят планините —
свиден блен от миналите дни.

Тихо нещо шепнат ми листата,
и умилно кимат ми цветя...
Мен са чужди техните привети,
мен са чужди родните поля...

12

Треви, изсъхнали треви
покриват твоя гроб.
О, майко,
не дойдох аз поклон да поднеса
на твоя прах свещен. —
Утеха дойдох аз да диря,
аз дойдох да те питам, майко
защо си ме в света оставила самин?

Скръб, черна скръб
душата ми потиска.
Измами ме животът, майко!
Без жалост ми окъса той мечтите —
на моята душа цъфтящите мечти.

И днес къде? Безцелно аз блуждая
на божий свят по ширните поля
и нямам път, и нямам капка вяра
во своите измъчени гърди.

О, майко, дай ответ: какво, какво да сторя аз,
когато ти остави тук самин?

Асен Разцветников

Туй е Люлин

Туй е Люлин с меките урви и върхове.

И горите, в които се ражда първично чист въздух.

Ти лежиш. Ти затваряш очи. И гледците ти
и под клепките светят, от синьо наситени.

Някой пее. Свежи. И с невидими стубели
лее шемет край тебе планинската чубрица.

Ти потъваш. Във здрач. Само мекост и звънове.
Ти си в синьо море и зелено е дъното.

И през сън само спомняш, че има там някъде
градове и села. И война. И пожари. И танкове.

Може би ще отидеш и ти. Дишай сините блясъци,
та да тръгнеш затам с топъл спомен в душата си:

с грудка синьо небе, със зелените губери
и със медния мирис на дивата чубрица.

Асен Разцветников

Търново

Търново с черквите, Търново с белите куполи,
с бистрата Янтра, прегърнала твоите нозе,
с къщите, пъстри кози по скалите натрупани,
с многото шипки, люляка и синьо небе!

Търново, клада на древните битки и буните,
свойта усмивка зарових аз в твоите гърди —
в твоите гробници гние безгрижният юноша
с чисто сърце и със ясни, засмени очи.

Помня аз: залеза, тежката вечер, пожарите,
дъжд от светулки над младата, будна трева,
помня грамадните звездни гроздове над Царевец
и във ръката ми — кротката, хладна ръка.

Кон бе сърцето ми, звъннал с юздите разлюшнати,
хладните пръсти заключиха всички врати —
там на скалата умираше ясният юноша,
капеха в здрача светулки, сълзи и звезди.

Търново, гроб на могъщите битки и буните,
нощем невидим аз ида под твойто небе,
ида и ровя, и търся засменият юноша
с ясни зеници и чисто безгрижно сърце!

Асен Разцветников

У дома

Аз нямам ни един-едничък хубав спомен
от моите детски дни.

И сякаш още парят ми сълзите, ронени
по детските страни.

Да бъда всякъде навикван и нахокван
дошъл бях на света.

Не ме обичаше и бялата ни котка —
не ме обичаше и тя.

Къпините от синора във мен се вливаха
със алени нокте,
не ме обичаха сторогите тръстики —
не ме обичаха и те.

О, тежко е, дошъл след толкова погроми
из чуждите страни,
да нямаш ни един-едничък хубав спомен
от своите детски дни.

Асен Разцветников

Ученият

Сред книгите високо в своята стая
живея аз като пустинник див.
Край мене пъстри паяци играят,
но аз съм странно ясен и щастлив.
Прихождат с делви дните и нощите
и пълнят с ек и ведрост старий дом,
а аз — все сам, и гълтам без насита
като пшенични пити том след том.

Но в топли вечери, когато трепкат
звезди, светулки и води навън,
като завеси падат моите клепки,
натегнали от капки здрач и сън.
И ето: странен дим във мен се вдига
и сецам дъх и шепот от коса,
и бавно над помръкналите книги
израства с укор моята душа.
И лик на мойто рамо тя склонява
и смъртно гладна плаче и скимти,
като дете, обидено без право,

и в късна вечер срещу светъл празник

заклучено пред пътните врати.

Асен Разцветников

Учителски химн

Родината зове в тъмата,
народът чака лъч в нощта —
на крак, войска на светлината,
на крак, предтечи на деня!

Забийте утринни камбани,
пръснете бодър зов и звън:
ний бранници сме — тук призвани
да будим слепите от сън.

Ний знаем: мракът ни проклина,
за пристъп сенки се тълпят —
ще паднат, може би, мнозина
във тоя свят и тежък път.

Но нека всеки гордо вдига
и носи вместо боен меч
в десницата си — светла книга,
на устни — топла, братска реч.

И нека със любов велика
дарим на слепите в нощта
от нашите очи — светлика,
от нашите сърца — кръвта.

Родината зове в тъмата,
народът чака лъч в нощта —
стани, войска на светлината,
стани — на подвиг и борба!

Асен Разцветников

Удавници

1

Зад тъмните върби умира златен ден,
приижда вечерта на милващи вълни.
Гърмеж подир гърмеж заглъхва уморен
и звездния звънар за мирен сън звъни.

Закотвения шлеп пак тук ли ще седи —
покрит със воден мъх и черен лепкав клей?
О, сякаш чер ковчег над тъмните води
за сетен упокой приспивно ни люлей!

Със вързани ръце и тая вечер пак
ний гледаме в копнеж към светналия град.
И чакаме, дали от стихналия бряг
невидими уста не ще ни позоват...

А тихата река разтваря цветна длан
и приказно блестят подводни широти —
о, кой ли тая нощ ранен и изтерзан

кат падаща звезда натам ще полети?

2

Своя нежнорозов цвят
утрото разтваря
и над мокрий бряг димят
бели, бели пари.

Спрете, майки, своя бяг
в тая утрин плаха:
в син под воден полумрак
кротко те заспаха.

А русалките, отворед
с таен знак събрани,
угасиха с бистър лед
жежките им рани.

Наредиха ги с треви,
със свецици плахи
и ранените глави
с воден крем венчаха.

И покриха ги навек

и ридаха тихо —
и огромния ковчег
вдън земя зариха.

Спрете, майки, спрете вий
в своята бол безкрайна:
тая светла бездна крий
безутешни тайни.

3

Ний носим венци от върба и подводни бодили,
в потънали кораби тайно се готвим дене —
а вечер издигаме копия стари и гнили
и яхваме своите призрачни бели коне.

И мълком по речното дъно във дълги редици
ний гоним миража на някаква светла страна.
И в нашите ледни и мътнозелени зеници
гори безнадеждния пламък на жълта луна.

Ний помним люлякова утрин и песни и смелост
и битка сред розови пламъци в стария Лом,
ний помним последната схватка зад някакво село
и вълчите зъби на кървав и страшен разгром.

И както ранените миди грижливо и нежно
лелеят съкровища в пълната с мъх дълбина,
тъй носим и ние в сърцата си своите копнежи,
смразени в кристали и бисерни бели зърна.

А речните риби, напуснали своите подмоли,
на хищни ята ни преследват по нашия път:
и с дива жестокост разнищват и хапят на воля
и ръфат от нашата мека, подпухнала плът.

И нявга през пролетна вечер, когато възлезе
над сини баири засмяна и чиста луна,
незнайни рибари ще найдет на своята трапеза
със глъчка и радост безценните странни зърна.

И мигом ще звъннат в душите им нашите песни
и нашите жажди за слънце, простор, свобода —
и ярко въз техните смугли чела ще проблесне
през мрежа от бръчки червена и ясна звезда.

Асен Разцветников

Улицата

Тука, в града, в тая бездна от обич и стръвна омраза,
що като чудно съзвездие нощем в полята гори,
нявга ти, млад победител, пристъпи тревожно навлязъл
с ясна душа и в гледците с огнища от свежи искри.

Ето те днес като пленник сред тия площади измамни,
пленник ранен, ти минаваш по стръвните улици днес,
ето замерят те ядно със погледи, с речи и камък
тез, що обичаше нявга, и люде — незнайни за теб.

Толкова горд бе и дързък, че бог разгневен те наказва —
кой друг ти днеска сковава ръката пред тия тълпи?
Толкова много обича, че нямаш веч сили да мразиш
сякаш гребен под буря, убита душата ти спи.

И като в сън ти минаваш, светът се люлее и гине,
капе след тебе незримо по белите плочи кръвта,
капе кръвта ти и чезнеш, и тънеш ти в странни пустини —
и над пустините пада на черни кълба вечерта.

Асен Разцветников

Унгария

1

Разбит е полет смел към бъднина велика,
строшени са в подем размахнати крила —
там, дето Дунав бял и Тиса сребролика
чертаят светъл път по ширните поля!

И там сред адски вой гори гигантска клада
на смръщено небе под кървавия свод
и буйният ѝ плам поглъща
без пощада най-светлите чеда на цял един народ!

Голгота ли? — Какво, какво са всички рани
на древний кръст, що сам във мрака се черней?
— Там хиляди чела със тръне са венчани
и всякой тъмен кът разпятие лелей!

Там няма светъл лъч на радост и отрада,
там всеки звук е стон и всяка песен — плач!
Там всяка морна нощ е кървава засада

и всеки блеснал ден — безмилостен палач!...

Народи от света! Потиснати и гладни!
Избийте своя взор към тоя пламнал ад!
На белия тиран в ръцете безпощадни
умират там за вас!... Умират брат след брат!

И в скръбно тих поклон склонили си челата
пред жертвеника свят вий дайте свят обет,
че вярно и с любов ще пазите в борбата
на мъртвите борци безсмъртния завет!

2

Размахват вихрите бездомни
над вледенените простори
крила от ситен сняг и скреж
и безутешната им песен
разлистя спомени умрели
за дни на блясък и слънца.

Мълчи безбрежната пустиня,
изплела сребърна одежда
от сняг и синкави мъгли,
и в своите пазви безответни

загръща смръзналия бисер
на толкоз жалби и сълзи!...

3

Братя, изтерзани сред полята,
гдето черна нощ и смърт цари —
ний зовем ви с вяра във душата:
братя, подигнете си челата —
скоро пак зора ще зазори!

В ноктите на бандата коварна,
Жадна за безумна мъст и стръв,
не проклинайте ни в бол безмярна —
ний кълнем се: тая нощ кошмарна
ще разпръснем с пламък и със кръв!

Братя, изтерзани сред полята,
гдето черна нощ и смърт цари —
ний зовем ви с вяра във душата:
братя, подигнете си челата —
скоро пак зора ще зазори!

Асен Разцветников

Усмири във душата ми...

Усмири във душата ми стръвния зов,
от душата ми черната кръв изличи,
прегърни ме, о моя далечна любов,
със златистите клепки и сини очи!

От стоглавата ламя погълнат, пленен
от стоглавата ламя със каменна гръд,
аз лежа, а стръвници бесуват над мен,
а над мене стръвници на кърви реват.

Ах, и ти, ти, о майко, забулена в мрак,
и загробена нейде под явора стар —
дай да сложа глава във полата ти пак
и разказвай ми ти пак за болния цар!

Ний осмината братя тук дълго лежим,
нас погълна ни ламята с ярост и жад,
ах, кажи ми, ти майко, о майко, кажи,
че ще дойде, ще дойде деветия брат!

Асен Разцветников

В нощта

Тълпи се мракът непрогледен,
витаят бури над света —
другари, факела победен
високо вдигайте в нощта!...

Забийте тучени камбани,
разсейте бодър зов и звън!
Ний бранниците сме призвани
да будим братята от сън.

Ний кудим тъмний дух, що свежда
крила над всякоя мечта,
ний носим огън и надежда
на безнадеждните в нощта!

И нека вихри неотстъпно
лица ни шибат с бой и бяс
и всичко черно и престъпно
да вдига кървав меч над нас!

Ний няма свойто честно име
с позорен хленч да опетним,
ний няма нивга да склониме
чела, калени в плам и дим!

Тълпи се мракът непрогледен,
витаят бури над света —
другари, факела победен
високо вдигайте в нощта!...

Асен Разцветников

В тежки минути

Разкрий си ти сърцето,
ранено от беди,
пред оня, що в небето
могъщ и властен бди.

Той кърми тук тревите
и грей ги да растат,
той сочи на звездите
вековния им път.

Ръката му е бездна,
гневът му е суров,
но пазвата му е звездна
сияе от любов.

Той чува те, той скрит е
във всичките неща,
моли се — във бедите
ще наидеш благ баща.

Асен Разцветников

В Тракия

1. Трепери, люлей се тамо земята...
тресе се издъно Одринската бран,
издига се мощно гласът на раята,
проблясква на сладка свобода зарята
и бяга пред нея вековни тиран.
2. Трепери, люлее се тамо земята
от топовни пукот, от пушечний гръм,
настилат се с кърви, с трупове полята,
червей се водата, пицят небесата
от викове „ура“, от куршумний ръм.
3. Напредва юнакът там непобедим
и врага помита с стихийна мощ.
И в градът куршумний и в синия дим
върви той стремглаво след смелий си вожд.
4. И с викове „ура“ всред ужасний рев
на бълващи огън-гранати-топови
върви той на чело с българский лев
и троши, сломява робските окови.
5. Тресат се стените на балканский Рим
и радостен трепет пълни му гърди:

— Ще падне вековний тиран нетърпим,
огря щат и него свободни зари.

Асен Разцветников

В зори

Ранила рано в звездни нощи сред теменужена мъгла,
далеч зад черните баири зората огнен щит кове
и ведрий звън на удар верен, размахнал сребърни крила,
лети над ширните полета и властно буди и зове.

Станете гладни и безправни — чеда на вечните борби,
станете, бранници, призвани от разгневените съдби —
загърнат в своята черна броня, настръхнал дебне старий свят
и гръмко първите зарници за сетен кървав бой тръбят.

А скоро утрото победно, избило строен слънчев стан,
от нишки синкава стомана и жълто злато изтъкан,
по стъпките ви ще пристъпи след дивий вой на ранна сеч,
последни сенки да разгони със своя огнен щит и меч.

И в час на радост всепобедна разискрен поглед ще сведе,
и сплело звездните поводи, в лазурний шир ще поведе
сияющата колесница над тържествуващия ден
с венец от златни слънчогледи и бели рози украсен.

Асен Разцветников

Вечер

Зад голите върши гаснеят
последните дневни зари,
върби крайречни мержеят,
че здрач земята покри.

В тихата вечер далеко
сребристи се носят звуци:
ту тихват... ту пак излеко
потрепкват медни звънци.

От паша се връщат стадата
последни в вечерния здрач —
ей там пък дрънка колата
на уморений орач.

Целий ден в труд непосилен
прекарал — завръща се той,
а там под покрива мирен
го чака сладък покой.

Прибират се всички и стихват
кипежите дневни навред,
и пак се тъжно усмихват
звездите небни безчет.

Почиват полетата знойни,
заспиват шумящи гори,
замлъкват птичките пойни
и нощ се морна цари...

О, нощ, в прегръдките свои
побързай, обгърни и мен
и в вълшебни покои
отнеси ме, унесен в блян.

И там, в чертозите омайни,
да найда забвение аз,
приказки чудни, незнайни
да слушам унесен, в захлас.

Приветно там хорът небесен
чаровни си звуци да лей,
и с своята, дивната песен
да ми тъгата развей.

И в вихрен танец подели
девици задружний акорд,
ще хвъркнат с мен в предели
де чуе се горский шепот,

де птички прехвъркват и пеят
и губят се в небесний лазур
и вълни речни червеят
от гаснящий вечер пурпур.

Де рози миризми приятни
разпръскват в поднебния мир,
де бръмчат пчелите златни
и вее прохладний зефир...

И въз горския губер сънлива
и морна да сложа глава,
и ручей да ме приспива
тайнствени шептящ слова

и с тихото на струи шептене
скръб накупяла сдуша...
Ела, нощ, донес забвене
на мойта разбита душа.

Асен Разцветников

Великден

Във пролетната нощ, люляни
от зноен дъх и звезден звън,
сънувахме ний твоите рани
и тихо плакахме насън.

Ний плакахме за теб на кръста,
за себе си и за света,
за своите ястребови пръсти
и стари, каменни сърца.

И ето: утрото е свежо,
блестят грамади розов цвят,
във млечносинята безбрежност
ята от гълъби летят.

И бий в сърца ни нежна сила,
и ний простираме ръка —
със пръсти, жадни да помилват
децата, птиците, света.

Асен Разцветников

Вихри

1

Ний сме

бели

зимни вихри,

странници от странен свят,

от далечний север, дето

бели гробници мълчат.

Там сред вой

на бели мечки,

и сред пукот тъп и глух,

ний израдохме във люлки

от разнежен, снежен пух.

В погледа ни

син и бистър,

дива стръв и мраз искри,

а устата ни са страшни

белозъби

пещери.

Щом изгрее
на небето
синя сребърна звезда,
ний напускаме със писък
своите ледени гнезда.

Като орляк
бели птици
В триъгълен, плътен строй,
ний политаме
на юг със остър свист
и страшен вой.

И пред нас там
градовете
и безбройните села
в тъмен ужас
тихо свеждат
своите каменни чела.

2

Ще угасим ний всеки пламък

и всичко в лед ще оковем.
И ще убием всяка сямка
зарита в мокрий чернозем.

Ще влезем гневни и свирепи
В комините през плам и дим
и там със сняг и сива пепел
огнищата ще угасим.

Отвред ще облепим стъклата
със плътни плочки матов лед
и ще отнемем светлината
на тоя род на век проклет.

3

С крила
от лазур и пламък,
през рамо
със длято и чук,
ний идем,
ний идем
далеко,
далеко от знойния юг.

Ний растохме голи
и волни
във тъмни столетни гори,
където
тропическа треска
на желти огнища гори.

Където
небето
разсипва
потоци от дъжд и от град
и мълнии
с трясък неспирен
запалени жици предат.

Щом в синя предутрин
зората
покити златиста стрела,
ний литваме с песни
на север
към белите мъртви поля.

И вред ни посрещат
със трепет
и с радост разтварят врати,

и в мъртвите черни зеници
зелена надежда
цъфти.

4

В час предсмъртен някой черно знаме вдига
и за сетня помощ с кървав глас зове —
издигнете, братя, своите чукове
да разбием всички скопчени вериги!

Вечна нощ прибулва гаснещи зеници
и смразени клепки с мъртъв цвят реди —
разтворете, братя, своите гърди
да избликне пламък в черната ледница!

Някой безнадеждно със смъртта се бори
и за сетня помощ с кървав глас зове —
издигнете, братя, своите чукове
да разбием всички каменни затвори!

Асен Разцветников

Вий планината...

Вий планината. От седмици
се бий гората с есента.
Но ето днес настъпи краят —
и уморените дървета
събличат златните си брони,
издигат своите голи мишци
и се предават на врага.

И бурите нахлуват с ярост
в отворения горски свят —
убиват сетните мушици
и сетните зелени листи,
измитат тъмните хралупи,
разравят меките бърлоги
и свалят празните гнезда.

И планината потъмнява
и слиза ниско и потъва
във скръб. И мрак. И пустота.

Асен Разцветников

Водице, бистра, студена...

— Водице, бистра, студена,
кое бе това момиче,
дето си менци напълни
и се в тебе огледа.
Дали бе само девойче,
само със китка на пазва,
или бе млада невяста
със златен пръстен на пръста?

— Юначе, лудо юначе,
да кажа, да те не лъжа.
И аз го сама не зная,
и аз го добре не зърнах —
само му видях очите,
че ми са тъмни, дълбоки,
като две чаши кафени,
със черни грудки на дъно;
само му видях устата,
че ми е блага засмяна,
като червена кутийка,

със бяла захар във нея.

Асен Разцветников

Вълчо и Лисана

— Мари, кумице Лисано,
де си ранила тъй рано?

— Ходихме, Вълчо, с децата
грозде да зобим в лозята.

— Мари, кумице Хитрано,
рухото ти е съдрано.

— Миткал си, Вълчо, в тъмите,
та ти не видят очите.

— Мари, Лисанке устата,
де ти остаха децата?

— Пратих ги, Вълчо, с пъдаря
да поразгледат пазаря.

— Лисано, майка юнашка,
защо си днес без опашка?

— Скрих я зарана в долапа,
да я росата не цапа.

Асен Разцветников

За дренки

Тръгнала баба с торбата
дренки да търси в гората.
Срещнала ми я Мецана
горе на Пуста поляна —
хукнала баба да бяга,
хвърлила тежка тояга:
„Олеле варе, бре варе,
няма ли близо дървари!“

Асен Разцветников

За нея ли, малки мушици...

За нея ли, малки мушици, за нея ли плачете —
момичето с двете зелени звезди под клепачите?

Клепачите — тъмни върби над замислено езеро,
и двете лунички — от влюбен магесник извезани.

Лежа в тревата и тихичко шъпна ти името —
десета година, откак си безвестно заминала.

Десета година, как чакат очите ми, слепите,
десета година, как бавно угасвам сред степите.

Аз знаая, че ти си навеки за мене загубена,
но все пак люлея и лъжа сърцето си влюбено,

но все пак те диря в степта със коприна замрежена,
но все пак те викам низ друми и пусти крайбрежия,

но все пак те викам — и теб, и нощта, и утехата —
и слушам: как шушне безкрая и смее се ехото.

Асен Разцветников

Зайова новина

Мецо-Мецо с чер кожух,
лошо нещо снощи чух!
Казват, Мецо, уж че пак
Кумчо-вълчо ял кривак.

Рано-рано оня ден
той задигнал бял овен,
ала кучетата зли
там наблизичко били:
пипнали го те със вой —
ей, че се търкалял той!

По гърбината му вред
дупки зинали безчет,
а овчарят, як и млад,
дето свари, удрял с яд.
Как изкопчил се накрай —
клети Вълчо сам си знай.

Мецо, Мецо, тук не стой,

че и тебе чака бой!

Асен Разцветников

Залез слънце

На запад слънце залязва,
бледней, угасва веч... замира...
И за последен път баира
облива с бледна светлина.

Повея вятър вечерен:
полъхна лека прохлада,
а там на изток далече
започва мрак да припада...

И стори ми се мен, че там,
където слънцето се скрива,
идеал светъл там загива,
разбит о сини планини...

Асен Разцветников

Залъгалка

Рано станал бай Андрей
и запътил се да сей,
три дни сеял и орал,
три години жито ял,
ял и думал бай Андрей:
„Тю, че сладко жито, брей!“

Асен Разцветников

Залъгалка

Зелено раче-осмокраче
пред царя на водите плаче;
„Ох, чуй ме, татко-белобрадко
що под водата дремеш сладко,
благослови ти мен, сирака,
и дай ми още два-три крака —
да се тренирам за бегач
при всеки наш подводен мач,
та в близката Балканиада
да взема първата награда:
«едно стъкло със лимонада!»“

Асен Разцветников
Залъгалки

Косът свири сред чаири*,
[* Чаир — ливада.]
той събира бригадири,
той събира чета боса
от хиляда черни коса,
за да чистят ечемици,
ръженици и пшеници
от мухи и гъсеници!

* * *

Булка светулка
с черна качулка
заплака в мрака
под една драка,
че нощ голяма,
а стряха няма,
ни за постелка

листец от зелка,
ни за покривка
бял цвят от сливка.

* * *

Дядо Тричко знае всичко:
шие капи от чорапи,
мели трици от мекици,
върже крава със кощрява,
спира влака със кривака,
хваща раци със мустаци,
сбира круши със ботуши,
брули дюли със цървули.

* * *

— Шишо-мишо, шишо-миш,
дядо тръгна за Телиш.
— Жумул-жумул-жумуляк,
ами днеска няма влак?

— Шишо-мишо, миши-шок,
дядо има сив гъсок
със колан от пъстър смок.
Ще му сложи за юздица
жабешка зелена жица,
па ще шибне със тривица,
и гъсокът с бяла капа
ще заудря с тежка лапа:
„Щапа-щапа, щапа-щапа!“

Асен Разцветников

Зашуми ми ти, горо зелена...

Зашуми ми ти, горо зелена,
разгърни се, бездънно ливаде,
разтвори се, небе посинено,
разлюлей се, трева копринена!

Косата ми лъщи като змия,
във кръвта ми сто избори бият,
ръцете ми треперят от сила,
сърцето ми — от жажда и милост.

Няма вече да тъжа и мисля,
а ще кося, ще пея и дишам,
дор ми дойдат във здрача светулките
с огнените капки на качулките

и отседне вечерта в гората,
и допрати вестоносец-вятър:
„Завържете, косачи, косите,
затворете си, цветя, очите,

приберете се, птици, в гнездата,
подслонете си, майки, децата,
засвирете, славеи, в присойките,
помислете, момци, за девойките!“

Асен Разцветников

Заспала ми е девойка...

Заспала ми е девойка
между две вити планини,
между две гори зелени,
между две гранки люляка.
На люляката славейче —
славейче тихом говори:
„Стани ми, стани, девойче,
от гора ветреца повея,
руса ти коса развея,
че ми се краче заплете
във едно русо косъмче,
не мога да си подхвъркна
с водица да се напия,
а ми гърлото пресъхва
и ми сърцето изгаря
от твойта коса, що грее
като на пожар пламъка,
от твоето лице, що свети
като на утро слънцето,
от твоите уста дъхави

като на цвете гърлото“.

Асен Разцветников

Заспало е юначе моряче...

Заспало е юначе моряче
насред земя, наред Синьо море,
заспало е под бяло ветрило,
сънувало бащини си двори.
В равни двори червена калина,
на калина — пиле презморянче,
под калина — първото му либе,
пръстен вади и на пиле дума:

„Вземи, пиле, тоя златен пръстен,
да го пуснеш във Синьото море,
на гемийка, на момкови пазви,
та да знае мойто първо либе,
че три годин чаках, не дочаках —
няма вече, пиле, да го чакам“.

Събуди се юначе моряче,
че му падна студено на пазви —
не е било студен златен пръстен,
най е било капка морска вода,

морска вода — студена, солена,
като сълзи на далечно либе.

Асен Разцветников

Заспете, вий ръце...

Заспете, вий ръце ранени,
напразно бихте в лудост плочите,
угасвай, ти, сърце, червено
от ярост и копнежи огнени,
склучете се, гледци разтворени,
под ключовете на умората.

Там вълна вечерта се вдига,
далеч из глухи горски долове,
из мрачни каменни вериги,
из езерата и подмолите,
из тайните легла на зверовете,
из тъмните гърла на цветовете.

И слиза и залива пак полето
със синина и меки мракове,
и носи въздух от небето
и прах, и шум от водопадите,
и носи мирис от омайниче
и кротки мисли и желания.

Асен Разцветников

Здрач

Здрачи. И сенките се дигат леки
от своите легла във лесовете
и слизат по невидими пътеки
при твоята душа, която свети.

Те носят мир от своите планини,
те носят сън и шепнат: угасни!

Ти искаш да забравиш пак света.
Настръхналите улици. Кръвта.

И спущаш тежко клепките пред своите
очи. Но пак — но светят в мрака те:
като прозорците на дом, в който
лежи на смърт едничкото дете.

Асен Разцветников

Здрачна вечер плува...

Здрачна вечер плува над поляните,
по требите капе росен сок,
в планината броди жълта бранница
с черна гуня и със лунен рог.

Тя е пръснала на стан войските си:
бурите и ветровете зли.
И дървета — шатри жълтолиствени —
светят по рудини и скали.

Там под тия шатри с кръв напръскани,
с едри капки ясна горска кръв —
ветровете пият в чаши лъскави
жълто вино и зелена стръв.

Пият вино и ракия жарена,
опват лък със ледени стрели:
във червените сърца ударени,
с писък падат листи и звезди.

Асен Разцветников

Жребий

Очите ми горят, ранени
от много блясък и неправди,
от кръв по вечните арени,
от тъмни сълзи по лицата.
Те сключват своята паст прозирна,
зазиждат клепките си свити
и скрити тъй отдъхват мирно
като простреляни елени
В легла от листи сред горите.

Ръцете ми тежат, убити
от много пориви сковани,
от ненанесени пестници,
от неповити чужди рани.
Ту спущат своите пръсти тежки
и дирят две ръце любими,
и дирят две ръце човешки,
които, да ги сгреят малко,
тъй както огънят в гората
сгрява мокрите планинци.

Душата ми е разорена
от много мълнии и жажди,
от много тъмнини у мене,
от мислите, които ражда.
Тя тръгва през нощите звездни,
тя тръгва всеки изгрев румен
да дири тишина и мира
и пада сляпа във блатата,
и тъне в пропасти и бездни,

и тъне в тоя свят безумен,
от който нищо не разбира.

Асен Разцветников

Зимен сън

Зимна вечер губер бял размята,
спи ми, малко зрънце под земята,

спи и слушай, как незнайни хали
свирят в мрака с ледени кавали.

Не тъгувай ти за ясно лято,
ни за ниви със коси от злато,

не тъгувай, че е заледено
твойто стръкче свежо и зелено!

Спи и слушай, спи и чакай в мрака
да пристигне с блага вест южняка —

и ще видиш, как ще пръпнат луди
пак пчелици, птички, пеперуди,

и ще видиш как на кон от злато
пак ще дойде огненото лято.

Асен Разцветников

Зная, че ти ме не любиш...

Зная, че ти ме не любиш,
зная, че ще ме забравиш,
докато минеш, заминеш
от едни очи в други,
докато пиле прехвъркне
от люляк до бял трендафил,
на тънка вейка застане,
крилце си с човка поглади,
шарено перце отрони,
към синьо небе погледне
и за гората замине.

Пък аз ще да те забравя,
когато главнята лист пусне,
кога бял Дунав пресъхне,
тук-таме локви останат,
дребни ги пилци изпият,
зелена лоза израсне,
черни гроздове налее,
на вино да ги направя,

да пия, да се опия —
тогава ще те забравя.

Асен Разцветников

Звездни нощи

1

Госпожице, вземете тоя цвят!
Салонът е от синя електрика
и лунна музика над нас звучи.
Госпожице, нощта е тъмнолика,
а вий сте цвят, изплетен от лучи.

Ах, кавалер, измъчена съм много,
а комплиментът Ви е толкоз стар!
Във тоя час аз жаждам в изнемога
прохладата на весел смях и чар.

През целий ден от скуката терзана
стоях на стаята под белий свод
и плаках над разкритото пиано —
ах, моля, разкажете анекдот!

Госпожице, на Григ през стона светъл
послушайте как любовта тръби

и Бог над мен е верния свидетел,
че аз ще ви обичам, може би.

Ще бъдете вий в бяло: в бяла стая,
със бял букет от цвят на млад лимон.
И само устните ви ще чертаят
две алени петна на белий фон.

Тогава своята шпага — синя змия —
ще сложа аз пред Ваше колена
и с устните си мълком ще изтрия
крещящите рубинени петна...

О, туй е вече много, кавалер!

2

Скръбна майко, набеди се и със ласка целуни
морен син на гръд разкрита по кафяните луни!
Че от утрин здрачнотъмна той със тежкий чук осъмна,
а във черен час вечерен чрез фабричната тръба
златозвездна нощ за отдих и покой го призова.

Скръбна майко, набеди се и през сълзи целуни
своята бедна, бледна щерка по прозрачните страни!

Че златистите ѝ взори дрямка трепетна обори
и приплела в шева ситен белосребърна игла
приласка я вечер ранна с теменужени крила.

Скръбна майко, не побутвай зачарований покров!
Те сънуват бляна слънчев на погребана любов —
те сънуват пир възшебен там зад синкавия гребен
на предвечните далечни снежнокоси планини...
Майко, майко, наведи се и безмълвно целуни!

АСЕН РАЗЦВЕТНИКОВ ДВОЙНИК

chitanka.info

*Дълбоко в горите шуми синеокото лято.
Горят слънчогледи на жълти огнища в полята.*

*Горят и на всички очите и устните али.
И сякаш и в моята нощ е светилник запален.*

*Аз виждам пак вятърни мелници, шатри и пики в полето,
аз чувам в душата си звън от копита и медни звънчета.
То ти, Дон Кихоте, пиян от надежди и смелост,
отново се готвиш да литнеш със шлем и със пламък на чело.*

*Бедния, наивен Дон Кихот —
той мечтал за подвиг цял живот.*

*С меч и със десница от сребро
тръгнал да се бие за добро.*

*Стигнал сред дъбравите на стан
шатрите на някакъв керван.*

*Съжалил той бедните слуги
и решил да ги освободи.*

*Кръст направил и целунал той,
на се хвърлил във неравен бой.*

*Хванали го яките слуги —
не мислете, че са туй шеги, —*

били с пръчки, били с хулна реч,
счупили му сребърния меч,

счупили му златното сърце.

3

Дон Кихот, Дон Кихот, мълнии дебнат в лазурите.
Люта отрова във цветните чашки е турена.

Там между храстите в дълги, смълчани редици
дебнат те твоите братя със глад и със зъби в
зениците.

Дон Кихот, Дон Кихот, двойнико мой, безсърдечно
осмян и премазан,
дай да целуна кръвта по разбития шлем и
желязната пазва.

4

Не вярвам в човека, не вярвам в доброто, не вярвам в
душата,
не вярвам, че някакъв бог е направил земята.

Земята — зъл хищник, що стръвно в простора се вие
и носи гора от бесилки, ножове и змии.

Аз вярвам във бесните вълци, що вият в горите
смразени,
във стръвните мечки и леките, ловки хиени.

Аз вярвам във злите лъвици, сред жълтите пясъци
скрити,
аз вярвам във пъстрите тигри със кръв и със огън в
очите.

5

Душата ми — лъвица стара —
лелее своята сетна вяра.

Ала понякога над нея
поисквам аз да се надсмея

и почвам приказка тогава,
и почвам приказка такава.

От Аравийската пустиня,
с картеч, с топове, с карабини,

с отровен газ и байонети
надигнали се зверовете

и хвърлили се във превара
върх зверовете на Сахара.

Отпорът бил, не ще и дума,
отчаян, кървав и безумен.

Сто дни и сто нощи се били,
гърмели, клали се, душили —
надвил коварний нападател,
надвитий горко си изпатил,

и, по традицията стара,
събрали се да преговарят.

Във фрак и с кола на гърдите,
започнал гордий победител:

Достопочтени джентлемени,
чакали, тигри и хиени,

чест имам днес, и тъй нататък,
простете, че ще бъда кратък:

ний искаме — да ви ядем!

6

Чеда на желязната, горда Германия!

Със кръгчета синьо небе под златистите клепки,
със яките мускули, твърди глави и сърца беззаветни
и крепки!

И вие, чеда на великата, храбрата Франция,

със тъмни очи като южната вечер, и знойни и
весели
и южното слънце в душите си буйни понесли!

Лъжа е, лъжа е безумната кървава приказка.

А тъкмо напротив: там в Африка, дето лъвиците
рикат,
под тежкото слънце и тежките южни тръстики,

свирепите тигри, надмогнали своята жестокост и
злоба,
открили са приказна школа по братство и обич.

Но вашите чела са във кръв безнадеждно обагрени,
ушите ви няма да чуят сърдечните речи,

ръцете си с прошка вий няма да стиснете вече:
че вашите десници отдавна със меч са отсечени.

7

Смири се, о тъмна жестокост,
пред мъртвото, храбро Мароко!

*Мароко — ти бунт и тревога,
и пясък, и слънце, и огън,*

*и гибел, и храброст безумна,
и буйни души, и самуми...*

*И ето те — мургава маса —
лежиш ти на жълтия пясък,*

*орлите се вият на стръв и
димят на гърдите ти кърви.*

*И ето: гърмят там далече
победни камбани и речи,*

*и смесват се песни и тропот...
Да бъдеш проклета, Европа,*

*убийци с милионите черкви
и скъпите златни разпятия!*

8

И моят народ е ранен.

*И свети до него секира —
тя свети и грей от кръвта.
Земята дими и умира,
и птиците падат в нощта.*

*Вали тишина и забрава.
И в мрака, безкрайно дълбок,
издига се вопъл сподавен:*

„Тук има ли някъде бог?“

9

*Ти, който забравен на кръста мълчиш,
Исусе със тъжните, сини очи.*

Исусе с огромната светла душа.

*Ти нявга с камшика, разсърден и пламен,
търговците срамно изгони из храма.*

*И после възлезе, ранен, на Голгота,
със прошка на устни и нежен и кротък.*

*Ти беше забравил вековната мъдрост,
наивнико светъл със русите къдри.*

*И днеска ти виждаш и ясно ти става —
че има забава, но няма забрава:*

*търговците, що ги изгони ти срамно,
изгониха днес пък тебе из храма.*

*А ти не продумваш, ти тъмен мълчиш,
Исусе с дълбоките, тъжни очи,*

Исусе с огромната светла душа.

10

*Светът е засада. Светът: безутешния, пустия.
Светът е грамадна, светът е безумна индустрия.*

*Ний всичките хора, които сме малки, жестоки
чудовища,
залегнали в дупки и плюшени, меки леговища,*

*ний всичките хора сме мънички живи бутончета,
а наште сърца — пирометри, и наште душици —
балончета.*

Върти, Сатана, своите съскащи змии-трансмисии!

*И мен ми е тъмно и страшно. И в мойта душа е
пустиня.*

И аз, о нощи, онемявам пред вашите погледи сини.

*И аз съм готов да повярвам, че нейде високо в
небето*

*седи дядо господ на трона със гняв и със милост в
сърцето.*

*Да падна и тихо да шъпна пред старите, шарени
куни,*

и тях и свялото разпятие с тръпни уста да целуна,

*да взема причастие ало и жертвено тяло Христово,
със тихата вяра, че нявга той пак ще се върне
отново*

Вечер така ми говореше двойникът:

*Аз си живея самичек на кулата,
що е със гугла от цинк накачулена,*

*чужд съм на хората, чужд съм на всичките,
стигат ми само липите и птичките.*

*Мойто чело е от мисъл навъсено,
мойто сърце е от болка разкъсано.*

*Нявга във презнощ задушна и горестна,
аз ще разтворя със удар прозореца:*

*ставайте хора, дълбоко задрямали
долу в земята, във избите каменни,*

уда и нося ви тайни разгатнати,

нося би синьо небе във душата си!

И — ще се хвърля във мрака над клоните:
плахо ще звъннат задъхани стонове.

Хората, слепи от своите сънища,
няма да видят небето, ни кървите.

Само на обед ще срещнат във вестника,
че в полунощи не знам кой Разцветников,

луд и пиян, от прозореца скочил е
и си е пръснал главата на плочите.

13

Нея нощ ослепени и мъртви лежаха къщата,
и с огромни сирени ревеше безумният вятър.

Аз се правех, че спя, а във мен страшна мисъл бе
скрита.

Моят двойник лежеше тревожен и с пламък в
очите.

И когато в среднощ някой викна за помощ на двора,
той се вдигна и бутна крилата на моя прозорец.

Само в миг, като котка, аз скокнах без шум от
кревата —
и го блъснах навън, и затръшнах във ужас стъклата.

Нея нощ аз избягах далеч през баири и ниви.
И живея си тук непознат, и живея щастливо.

Мойта тайна лежи като въглен във мене зарита.
Аз съм честен човек, аз съм умен и много почитан.

Ала тръгна ли някога в презнощ към къщи самичек,

сякаш стражи след мен затръбят и викат, и
тичат,

сякаш трепват къщи и дървета и с дигнати шиш
през оградите сочат и викат след мене: „Убиец!“

ЕПИЛОГ

Ти пак преграждаш моя стръмен път,
ти чакаш и усмихваш се отново —
макар че аз поисках твойта смърт
и сам на смърт пред тебе съм виновен.

Разбрах: във мойта кръв се раждаш ти,
тъй както призрак в езерото синьо —
кога пресъхнат тъмните води,
тогаз и ти, броднико, ще погинеш.

Върви наред, но по-далеч от мен.
Така е, знам: напразно пак се пазя.
Аз тръгвам и те гледам примирен
и само —

само

двойно по те мразя!

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

АСЕН РАЗЦВЕТНИКОВ НАЙ-СКЪПИЯТ СПОМЕН

chitanka.info

Драги деца,

Аз съм роден на 2 ноември 1897 година в село Драганово, Горнооряховско. Баща ми беше учител, но имахме и земеделско стопанство, та още от малък започнах да помагам в полската работа и да паса лете воловете.

На север от селото има високи баири, откъдето се открива величествена гледка. Когато се случеше да няма други воловарчета, аз по цели часове свирех на свирката си и гледах унесено към разстланата далеко на юг Стара планина. Двата върха Марагидик и Юмрукчал се топяха в синята далечина и сияеха като направени и самите те от погъст, млечносин въздух.

Долу пък под мене, в подножието на баирите, се виеше нашата река Янтра, ту сребърна, ту зеленикава като смок. Само при много дъждовни години тя започваше съвсем тихо да набъбва, сетне се разяряваше, излизаше из бреговете си и заливаше половината от селото и цялата долина, като ставаше страшна жълта река, широка с километри.

Баща ми беше пословично работлив човек, много строг и често ме потупваше. Едва по-късно разбрах, че зад строгостта си той е носил добро и пълно с обич сърце, но тогава нравите бяха такива — родителите не биваше да издават пред децата си, че ги обичат и треперят над тях.

Майка ми почина много рано — аз бях едва 3-4-годишен. Запомнил съм само смъртно, че тя знаеше и пееше хубаво много народни песни, които бе научила от баща си — цигуларя дядо Петър. Хубаво пееше и втората ми майка. А особено — най-голямата ми доведена сестра Мария. Нейният глас, мек и сипкав като кадифе, караше жетварите да спират за миг с широко разтворени гледци и със сладка мъка в сърцето, мъка за нещо безкрайно хубаво, което го няма на земята и никога няма да го има.

В такава обстановка и между такива хора на труда преминаха детинството и ученическите ми години до завършване на трети клас. Отидох след това в град Шумен, където свърших четвърти клас, а на следната година — във Велико Търново. В тоя град завърших гимназия, а университет — в София. През време на студентството си ходих една година и в Германия. Посетил съм и други европейски държави. Видял съм и съм преживял много хубави и лоши неща. Но

споменът за никое от тях не ме вълнува тъй дълбоко и не ми е тъй скъп, както споменът за дните, когато тичах бос подир воловете, а къпините режеха краката ми, или свирех със свирката си и гледах към далечните снежносини върхове.

Когато вие пораснете и детинството ви остане далеко зад вас, ще разберете тия мои думи.

Асен Разцветников

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

Проза

Асен Разцветников

Баба Жаба

Баба Жаба грабна хурка, па си яхна костенурка:

— Тупа-лупа, тупа-лупа, стига пасе, стига хрупа, понеси се като вятър къмто горския театър!

Трепна нашта костенурка, па изцвили, па изкурка и се втурна като хала през гората онемяла.

— Та-па, та-па, тапа-тап, дръж се бабо, има трап, а достигнах вече аз триста сантиметра в час! Тапа-тапа, тапа-тапа, дръж модерната си капа!

Асен Разцветников

Бръмбаран и Бръмбарана

Снощи дядо Бръмбаран се завърна луд-пиян, сви си кутлето* на кука и на протката** почука:

[* Кутле — петият най-малък пръст на ръката, кутре.]

[** Протка — малка врата откъм улицата.]

— Дум-дум-дум! Брум-брум-брум!... Кой ми прави тук на пук?!

Но зад протката подпряна, чу се баба Бръмбарана:

— Бръм-бръм-бръм! Да те тресне тебе гръм, таласъм със таласъм! Връщай се дома със ред, па да те посрещна с мед!

— Брум-брум-брум! Аз не ща от тебе ум! — викна дядо Бръмбаран, дръпна своя ятаган, па отстъпи надалече, протката на две разсече и си влезе с глъч и шум:

— Бррум-бррум-бррум!

А овошките край тях изпопадаха от смях.

Асен Разцветников

Бързите комари

Имало едно време сто комара, които решили да отидат на пазара, за да си купят иглички за тънките зурлички.

Обули си те белите панталони от макарони, облекли си зелените фанелки от зелки, нахлузили си червените ботушки от чушки, наложили си рунтавите калпаци от котараци и тръгнали като истински юнаци.

Вървели, вървели, стигнали до една сливка, па спрели да си направят почивка. Събули си тогава белите панталони от макарони, съблекли си зелените фанелки от зелки, изхлузили си червените ботушки от чушки, отложили си рунтавите калпаци от котараци и легнали на сто меки дюшечета от мечета.

Лежали, лежали, починали си, па станали, обули си пак белите панталони от макарони, облекли си зелените фанелки от зелки, нахлузили си червените ботушки от чушки, наложили си рунтавите калпаци от котараци и тръгнали като истински юнаци.

Вървели, вървели, стигнали до втора сливка, па спрели пак да си направят почивка. Събули си пак белите панталони от макарони, съблекли си зелените фанелки от зелки, изхлузили си червените ботушки от чушки, отложили си рунтавите калпаци от котараци и легнали на сто меки дюшечета от мечета.

Лежали, лежали, починали си, па станали, обули си пак белите панталони от макарони, облекли си зелените фанелки от зелки, нахлузили си червените ботушки от чушки, наложили си рунтавите калпаци от котараци и тръгнали като истински юнаци.

Вървели, вървели, стигнали до трета сливка, па спрели пак да си направят почивка — и тъй като по пътя имало много, много сливки за почивки, нашите комари, за тяхна беда; още не са пристигнали във града.

Асен Разцветников

Дядо Мраз

Цял потънал в сняг и скреж, той дошел със тих вървеж,
поогледал се на прага, па заудрял със тояга:

— Чук-чук-чук-чук-чук-чук! А бе кой живее тук?

Спели всички кротък сън.

Никой нямамо навън — тежки порти да отвори, да го срещне в
равни двори и да викне с весел глас:

— Хай добре дошел у нас!

Но в среднощния покой сам вратите бутнал той. Казват —
нямамо ключалка, ни голяма, нито малка, що без много „щрак“ и
„щрик“ той да не отвори в миг.

Шарко млъкнал изведнъж — знаял той светия мъж.

Влязъл тихом вкъщи госта, най-напред при батя Коста, и завчас
без шум и звук сложил книга, блок и чук. После, благ и зачервен, той
пристъпил къмто мен и ми турил до кревата таз писалка и шейната,
кимнал мигом със глава, па прибавил и халва.

Спрял при Лалка той тогаз в тихия среднощен час и си рекъл:

— Тая Лалка за писалка ми е малка, а защо й са шейни, щом е
още в пелени?

Рекъл, сложил дар богат — кукличка и шоколад — и накрай с
усмивка блага пак прекрачил той през прага и понесъл своя кош в
снежната заспала нощ.

Асен Разцветников

Добрите стопани

Край речича на полянка Мързелан и Мързеланка си живели във къщурка, ниска като костенурка. Ала дъжд ли се извий — къщичката ще ги скрий, зимна буря ли завей — в къщи ален огън грей.

Имали си те козица, с бяла пухкава брадица и на кривите рогчета с две пиринчени звънчета. Крехко в трема* тя врещяла, с ясен звън ги веселяла и ги хранела с попара, щом тревицата покара.

[* Трем — покрито място пред къща.]

Късно сутрин Мързелан дръпвал вехтия юрган и побутвал Мързеланка:

— Ставай, пиле, стига нанка!

Но невястата кротува и се прави, че не чува.

— Ставай мари, Мързелано!

— Луд ли си бре — толкоз рано!

Най-подире къмто пладне те надигали се гладни и си хапвали попара във гаванката си стара. После с въже във ръката той отивал във гората и събраните дърва сам отнасял във града. А невяста Мързеланка тежко сядала на сянка — с почнатата от неделя чужда прежда и къделя.

Тъй минавали се дните, тъй живели те честити.

Но — случило се веднъж, че козицата им бяла, що свободно си пасяла в къра там нашир и длъж, се объркала в тъмата и изчезнала в гората.

— Бре, къде ли е ваджишка*! — рекла булката с въздишка. — Потърси я, Мързелане!

[* Ваджишка — проклета.]

— Нищо няма да ѝ стане! Ти ще видиш, че самичка ще си дойде таз козичка.

— Ще ѝ видиш веч рогата на полянката в гората.

— Я недей ми дига врява! — кипнал Мързелан тогава. — Щом ти трябва — прав ти път! Хе полето, хе лесът!

— Брава, тъй, ами че как! Аз ще тръгна в тоя мрак да лудея по гората, ти пък скрий си тук главата и очаквай под юргана за попарата зарана!

И разсърдени тогаз, легнали си те завчас и сънували насън, че се гонят с меден звън две стада кози навън.

А в далечен пущинак, де не стъпва кози крак, Вълчо срещнал сам-самичка просълзената козичка, па любезно се засмял и завчас си я изял.

Дигнали се пак по пладне нашите ленивци гладни. Но не яли веч попара във гаванката си стара.

— Ех — въздъхнал примирен Мързелан след някой ден, — като имаме къщурка, въженце и пъстра хурка, криво-ляво щем прекара на света и без попара!

И занизали се дните, вечерите и нощите. И семейството лениво заживяло пак щастливо.

Но веднъж над божи свят рукнал едър дъжд и град: изпочукал класовете, с меч пронизал листовците — и на къщицата крива счупил керемидка сива.

— Слушай, мъжо Мързелане, няма то така да стане — рекла грижната съпруга, — трябва да поставиш друга! На` — отново падна капка на съдраната ти шапка!

— Не — съпругът ѝ отвърща, — грижата за всяка къща на стопанката се пада! Я скочи ти като млада и догде те зърна аз, всичко поправи завчас!

— Бооже — рекла Мързеланка, — станала съм вече сянка!
Делник-празник, сряда, петък шетай пусти женски шетък — а сега за
Мързелана и зидарка пък да стана!

Никой труд си не направил и вредата не поправил. А дъждовната
вода текла, текла за беда. Гнили ден из ден гредите и рушили се
стените. И когато над света долетяла есента и един намръщен ден
ревнал вятърът студен, в миг къщурката прогнила до основи се
срутила.

Изпод купището жалко се измъкнал подир малко, цял във прах и
пот облян, злополучни Мързелан. А с оскубана глава изпълзяла след
това и нещастната стопанка — пъргавица Мързеланка. И приседнали
тогава те на жълтата морава, поспогледнали се криво, па заплакали
горчиво, че си нямат ни козица със рогчета и брадица, нито въже, нито
хурка, ни пък нисичка къщурка.

Асен Разцветников

Хитрана

Нейде зад полето, нейде зад Балкана някога живяла рунтава Лисана. С хитрост и лукавство тя била позната — друга като нея нямало в гората. Кой какво намисли, кой какво захване, нея все ще пита, нея все ще кани.

Ала като всяка умница избрана имала си слабост нашата Лисана: че била от малка лакомница върла, че било без дъно пустото ѝ гърло.

* * *

Тръгнала веднъжка нашата Лисана — да се поразходи, нещичко да хване. Душила, вървяла, дебнала на пръсти — хванала край село пет кокошки тлъсти.

Още неогризла кокалците сладки, ето срещу нея идат стадо патки.

— Слава тебе, боже — викнала Лисана, — инак щях без малко гладна да остана!

Как ги изпояла, те и не видели... Седнала да чисти зъбите си бели. Но невзела още върбовите клечки, ето къмто нея идат сто юрдечки.

— Кат съм се наяла, не съм заговяла! — казала си Лиса и ги връхлетяла.

Станало край пътя само перушина. Смаяли се всички трънки и глогини.

Най-подире сита, сънна и ленива тръгнала Лисана веч да си отива.

* * *

Ала щом възлязла горе на баира, спряла се и взела жадно да се взира.

— На узряло грозде май ми замириса! — казала си тихо лакомата Лиса и съзряла с радост, че току под нея, с бял зид оградено, лозе зеленее.

Трепнала Лисана, хукнала в превара — но не щеш ли, много бил висок дуvara. Скачала тя, драла камъни и плочи — не могла отнийде вътре да прескочи. Тъкмо рекла: „Няма грозде да се хрупка!“ — и току съзряла във стената дупка. Но докрай не стига всякога късмета: тясна пък излязла дупката проклета.

— Става, щото става — рекла Лиса злобно, — ала аз оттука грозде ще си зобна! — Па събрала вежди, клепките присвила, мислила, кроила и накрай решила: скрила се в тревата, взела да се пощи и стояла гладна три дни и три нощи.

Отъняла много, станала на клечка — де сега да видим кой ще й се пречка! Вмъкнала се вътре нашата Хитрана, спряла в миг, па рекла с весела закана:

— Ха разтваряй гърло, Лисо ле, Лисано, дръж се да те видя, лозе ле небрано!

Гъмза и тамянка, резекии късни — яла Лиса, яла, щяла да се пръсне. Най-подире сита, весела, щастлива тръгнала Лисана пак да си отива.

Но случила й се тук беда ужасна: пустата му дупка пак излязла тясна! Слисала се страшно нашата Хитрана:

— Господи, самичка влязох във капана!

Па събрала вежди, клепки тя присвила, мислила, кроила и накрай решила: скрила се в лозите, взела да се пощи и стояла гладна

три дни и три нощи. Станала отново като клечка тънка — бързо се провряла и излязла вънка.

Хукнала тогава, стигнала в гората, па като поспряла, рекла шепнешката:

— Ой те тебе, лозе, с чудно сладко грозде, гладна в тебе влязох
— гладна си излязох!

Асен Разцветников

Хоро

Комар-гайдар писука с тънка гайда под бука. Под буката висока трийсет и три жабока мъжко хоро люлеят, виком викат, лудеят:

— Ква-ква, ква-ква, ква-ква-квак! Ха` тропнете с десен крак! Троп! Подскокнете нагоре, па клекнете бре, мо`ре! Хоп!... Вряка-вряка-кряки-кряк, хайде пак със десен крак! Здраво тупай бре, юнак!

Асен Разцветников

Имало едно време

Имало едно време един лимон без семе, две чушки като пушки, три крушки като пуешки гуши, четири дини като крини* и пет марули като кули.

[* Крина — дървен кръгъл съд за жито.]

Намерило ги едно момченце, тъничко като конченце, па ги изяло и взело, че станало хее такова дебело!

Асен Разцветников

Къса приказчица

Три мравки-черноглавки настригали вълна от гъсеници, изтъкали си три торбици, па ги преметнали на черните си гърбици, окачили си три кратунки от чунки, накитили се с три китки от маргаритки, вдигнали три сопи от конопи и тръгнали за снопи.

Но сред пътя им се явило ужасно страшило — една лоша гъска, която взела да съска.

Уплашили се тогава трите мравки-черноглавки, хвърлили трите торбици от гъсеници, трите кратунки от чунки, трите китки от маргаритки и трите сопи от конопи и се окопали във дълбоки окопи.

Ала гъската видяла край пътя във канала едно голямо корито със жито, па се спряла и след като едно зрънце изяла, отишла на близката речица да пие водица.

Станали тогава трите мравки-черноглавки, преметнали на черните си гърбици трите торбици от гъсеници, окачили си трите кратунки от чунки, накитили се с трите китки от маргаритки, вдигнали трите сопи от конопи и тръгнали пак за снопи.

Ала гъската се била вече напила и пак тичала към тях със всичка сила.

Уплашили се тогава трите мравки-черноглавки, хвърлили трите торбици от гъсеници, трите кратунки от чунки, трите китки от маргаритки и трите сопи от конопи и пак се окопали във дълбоки окопи.

Ала гъската видяла пак на пътя във канала голямото корито с жито, па се спряла и като още едно зрънце изяла, отишла пак на близката речица да пие водица.

Станали тогава трите мравки-черноглавки, преметнали на черните си гърбици трите торбици от гъсеници — и тъй нататък, и тъй

нататък, доразкажи приказката ти, но бъди кратък и я свърши, щом
гъската изяде всичкото жито от голямото корито.

Асен Разцветников

Лошото мишленце

Имало едно време едно мишленце, което си носело опашката завита на колеленце, крадяло от житото, намърсявало брашното във ситото и по цял ден тършувало из каците и се заканвало на котациите.

Дълго време го гонели ядосаните котараци, но успели да отскубнат само един косъм от дългите му мустаци... Затова се оплакали най-после на едно момченце, което имало едно бързо, бързо жребченце.

Пуснало тогава жребчето си момчето, подгонило мишлето, па ха` през тая стая, ха` през оная, ха във триците, ха` по полиците*, тука се сгуши, там се преметне — уловило го момченцето най-сетне.

[* Полица — хоризонтална дъска на стената, служи за етажерка.]

— Сега ще ти дам аз тебе един хубав урок! — рекло то на лошия мишок, па си направило от кожата му един кожух със топъл миши мърх и един голям, голям калпак като за юнак.

Асен Разцветников

Лъвът и петленцето

Един стар лъв откраднал дълга връв, па препасал с нея един пищов и тръгнал на лов.

Но не щеш ли, насреща му се задало едно петленце бяло.

— Петленце-момченце — рекъл лъвът, — ня бягай от моя път! Ти додето кажеш „фър-фър“, аз ще кажа с пищова „гър-гър!“ и ти ще паднеш убито в зеленото жито. Затова ми ела самичко насам, та кротко да те изям!

— Каак! — разлютило се петлето. — Какво ми говориш ти, животно проклето! Ами че ти знаеш ли кой съм аз и какъв е страшен моят глас? Та само като разтворя своята гага, и нощта пред мене бяга! А като кажа „клъв!“ поглъщам един лъв! И теб ще глътна ей сега като слива, за да разбереш, че със мене шега не бива!

— Олеле, моля ти се, юначе! — започнал лъвът да плаче. — Ето, падам тука на колене: остави ме да поживея до утре поне!

— Не, не, не! — отвърнало петлето, па пристъпило напето. — Ти си един лошав лъв и пиеш кръв!

И тъй като страшният лъв разтреперан стоял, то казало „клъв!“ и го глътнало цял. Не могло да нагълта само опашката му жълта, но това не било беда, защото то си я вчесало като брада, па тръгнало напето-напето и изчезнало далеко в полето!

Асен Разцветников

Мързелана Гана

Рано стана Мързелана Гана — тъмно беше още под юргана.

Докато си огънец запали, Слънчо ми се дигна пет копрали;
докато смири свинята гладна, жежка пладня над земята падна.

Шъта Гана, син сукман размята — натопи се да си мий главата.
Реса, дърпа, кле и жално дума — че изтърка два товара хума, че
почупи гребени три коша, че проля оцет за триста гроша.

Свърши Гана — ах, додето свърши, Слънчо скри се зад зелени
върши. Ей от нива дойде дядо Ради и от прага още й се свади:

— Мари, Гано, мари, чумо дърта, кривите ти зъби ще изкъртя.
Пак ли цял ден по седенки скита, та не сготви, та не меси пита?

Отговаря Мързелана Гана:

— Само туй ми, Божичко, остана — кой отдето дойде, да се кара
и отгоре да ми дума „стара“! Малко ми е, дето отзарана съм търчала
морна, запъхтяна!

С тежки менци тичай до чешмата, от не знам къде мъкни
дървата, па чупи ги, па подлагай слама, духай, духай, както духат
двама... После ставай, тичай за корито — то пък, пусто, от зимъс
немито! Тичай във килера чак за хума — ах, да бе ми пратил, Боже,
чума!... Ами гребен? — Бърже и за гребен, той нали е най-много
потребен... Сядам най-подире да се мия — ха сега изхвърляй пък
помия!...

То да взема всичко да разправя, ще ми трябват дълги дни и
здраве.

Вече ми се, майчице, доплака, а пък всичко все на мене чака. Аз
да пипна, вредом аз да мина — Боже мили, да не съм машина!...

Асен Разцветников

На годеж

Имало едно време, дявол да го вземе, един дядо Владо със сърце младо и една баба Даба, много слаба.

Поканил го веднъж един мъж на годеж във Тръмбеш.

Забрадила си баба Даба новата забрадка, боднала си едно перо от патка, облякла си новия сукман, изчеткала го със длан и бързо си обула двата жълти цървула.

Взел си и дядо Владо новия калпак, боднал му един червен мак, облякъл си новото късаче,* обаче баба Даба не могла да му намери новите потури — и приказката се разтури.

[* Късаче — горна вълнена дреха до коленете.]

Асен Разцветников

От нищо нещо

В стаята кандилото светеше в тъмнилото.

Но не щеш ли, мишката скокна изпод книжката, па си лапна фитилото на кандилото, на кандилото.

Ядоса се котката, промъкна се кротката, па изяде мишката, дето лапна фитилото на кандилото, на кандилото.

Кой знай как се случи то, че научи кучето, та ухапа котката, що изяде мишката, дето лапна фитилото на кандилото, на кандилото.

Щом се дигна глъчката и довтаса пръчката, та удари кучето, що ухапа котката, що изяде мишката, дето лапна фитилото на кандилото, на кандилото.

— Ще ти стане много то! — налюти се ножчето, та насече пръчката, що удари кучето, що ухапа котката, що изяде мишката, дето лапна фитилото на кандилото, на кандилото.

— Стигвам те и в пламъка! — скокна гневен камъка, та изхаби ножчето, що насече пръчката, що удари кучето, що ухапа котката, що изяде мишката, дето лапна фитилото на кандилото, на кандилото.

Чу не чу за свадата, запени се вадата, та отвлече камъка, що изхаби ножчето, що насече пръчката, що удари кучето, що ухапа котката, що изяде мишката, дето лапна фитилото на кандилото, на кандилото.

Скръцна зъби земята, разигра се, размята, та погълна вадата, що отвлече камъка, що изхаби ножчето, що насече пръчката, що удари кучето, що ухапа котката, що изяде мишката, дето лапна фитилото на кандилото, на кандилото.

— Брей, че племе проклето — гневно гръмна небето, та потопа земята, що погълна вадата, що отвлече камъка, що изхаби ножчето,

що насече пръчката, що удари кучето, що ухапа котката, що изяде
мишката, дето лапна фитилото на кандилото, на кандилото.

Асен Разцветников

Предачки

Две баби прели къдели. „Прин-прин-прин, яде ни се млин!“

Прели те, колкото прели, легнали на две постели, склопили своите зъркали* и си юнашки захъркали — „Хърр-хърр-хърр, спим като в яхър!“

[* Зъркали, зъркели — презрително название на очи.]

Спали тъй, колкото спали, чули да вият вѐн хали, взели пак своите къдели и ги отново запрели: „Прин-прин-прин, яде ни се млин!“

Приказката се провлече и краят ѝ е далече. Тоз, който може изтрая, нека да чака до края, аз пък ще ида при баба, че ми е мъчно за хляба.

Асен Разцветников

Приказчица

Тръгнах из Балкана, стигнах на поляна и съгледах тамо туй чудо голямо. Една червенушка пече люта чушка, две стърчиопашки се чукат със чашки, три сиви врабеца пощят една меца. Четири кълвача решават задача, пет кресливи гарги си лежат на тарги, шест бърбиви врани си шият юргани. Седем кукувици месят хляб от трици, осем чучулиги четат стари книги, девет гургулици си пържат мекици. Десет бекасини ядат жълти дини, единайсет гъски пък си връзват връзки и дванайсет пуйки лъскат своите буйки.

Асен Разцветников

Първоаприлска лъжа

В София на всеки плет — сто патици на шиш. Не вярваш ли,
вземи си хлеб, тръгни, иди и виж!

Със баници е пък постлан прочути Букурещ. Не вярваш ли,
тръгни, иди и сам ти ще ядеш.

Бонбони падат вместо град във славния Париж, не вярваш ли,
вземи торба, тръгни, иди и виж!

Край Цариград расте гора, на всеки лист сладкиш! Не вярваш ли,
вземи си прът, тръгни, иди и виж!

Направен е от шоколад грамадният Берлин, не вярваш ли,
тръгни, иди, — иди и виж самин!

А от чешмите във Багдад шербет и мед шурти, не вярваш ли,
тръгни, иди и сам ще пиеш ти!

Асен Разцветников

Щурчо и Щурка

Щурчо хвана Щурка под ръчица, поведе я през гъста горица — да занесат на Щуркина майка едно бяло цветенце от лайка. Отгдето скокна жаба, та изкурка, трепна Щурко, ахна булка Щурка, втурнаха се през глава двамина, пъхнаха се под лист от къпина... Сгушиха се, спасиха се тамо, жално им е, мъчно им е само, че си хвърли юнак Щурчо ножа и ботуша от мравешка кожа, че загуби Щурка хубавица дългата си черна ръкавица и си скъса на букова жила сукманчето от жабешка свила.

Асен Разцветников

Щурчовата паница

Слънце грее, тежка сянка пада под листенца от чубрика* млада.
На сянката Щурчо-пияница вино пие с грахова паница. Прислужва му
шетлива Калинка, точи вино от шарена динка и му реже мезе и салата
от червена ружа от средата.

[* Чубрика — подправка за ястие.]

— Хайде сега, Калинчице китна, поиграй ми ръченица ситна, да
те видя можеш ли подскочи с тоя бръчник* от две пъстри плочи!

[* Бръчник — широк надиплен сукман.]

Отговаря срамлива Калинка:

— Не ща, Щурчо, не съм ти робинка! И без туй ми додея да
служи и ти реже салата от ружа!

— Тъй ли?! — каза Щурчо, млясна джука*, мустака си накриво
засука, па я дръпна за черната плитка и ѝ сграби смесената китка.

[* Джука — презрително название на устна.]

Изтръгна се Калинка тогава, па захвърли семка от кощрява*,
удари го със семката тежка наред гърба, под лявата плешка. Катурна
се Щурчо-пияница, па си разля пълната паница, та потече река през
полето и завлече долу във морето самси Щурча, чубриката млада и
сто села и петдесет града.

[* Кощрява — плевел.]

Асен Разцветников

Страшната брадва

Срещна Лиса девет риса*, па се слиса: „Тез какви са? Опашати, мустакати, с меки кожи за подплати!...“

[* Рис — хищно горско животно от рода на котките.]

— Лисо, дай една кокошка, да си хапнем за подложка! — рекоха й девет риса, ала Лиса се стъписа, като брадва взе да лашка рунтавата си опашка, па им рече отдалече:

— Я се махайте оттука вие, девет зли хайдука! Че не ще ви май зарадва тази моя златна брадва! Само да се разлудея, ще ви тътна мигом с нея, ще ви сторя на парченца, на парченца за кюфтенца.

Хукнаха ми девет риса, качиха се на мотриса и едва подир година писаха ми от чужбина.

Асен Разцветников

Сърдитият Петлан

Разсърдил се е Петлан войвода, че не му било нещо по сгода: че си намерил три перушини с три кокошкинки като калинки.

Скокна, разпъди всички кокошки, както кълвяха жито и трошки, па си наметна гуня* хайдушка и си препаса сабя и пушка.

[* Гуня — горна дреха дълга до подколелетете.]

През поле ходи, гребен размята, ломи гората, тресе земята, кълве вратига* и комунига**, па се надига, та кукурига. Забягнаха ми вълци, лисици, дребни гадинки, крилати птици, една остана баба Мецана и тя застана и тъй подхвана:

[* Вратига — полско цвете с жълти цветове.]

[** Комунига — полско цвете с високо стъбло.]

— Стига бре, Петльо, стига бре, лудо! Нийде го няма твоето чудо!

Петлан се спрепна, па й отвърна:

— Сбирай си, Мецо, дългата бърна! Бягай, пази се, да ти не клъвна мечата глава, дебела тръвна*! Да не те с тежки шпори намуша, да ми не паднеш тук, под ботуша, че ще ми станеш на тънка пита, бита, пребита, насред пробита!

[* Тръвна — плетен конусовиден кошер.]

Приказки

Асен Разцветников

На сватба

Заправила се сватба в село. Мало и голямо отишло. Рекъл и Глупчо да иде. Обул си новите потури, препасал ален пояс и кривнал калпак над ухо. Огледал се на джама, поухилил се и доволен тръгнал.

Като стигнал до портата, гледа — дворът пълен. Моми, момци, булки, баби, дечица. Играят, та се късат.

— Брей, че много свят! — рекъл си Глупчо. — И всички момци все с нови потури, алени пояси и кривнати калпаци. Я да си извадя крайчеца на пошчето над пояса, че току-виж загубил съм се. Как ще се позная после между толкова хора?

Измъкнал той крайчеца на шареното си пошче на пояса и влязъл.

Играл, ихкал, гледа по едно време — срещу него момък, а от пояса му се подава шарено пошче. Попипал се Глупчо: на неговия пояс няма пошче.

— Майчице, загубих се! — пошепнал си той, па отишъл при момъка и го попитал:

— А бе, байо, това пошче да не е било загубено, че да си го намерил?

— Не съм го намерил. Мое си е.

— Ама ти ли го запъхна на пояса си?

— Аз ами, че да не си ти.

— Хубава работа! Щом като е тъй, ти си тогава аз. Ами аз кой съм?

— Кой си ти ли? — учудил се момъкът. — Тебе, байно, май множко са те калесали. Хортуваш като пиян. Какво искаш?

— Казвам, че ти си Глупчо, ами аз тогава кой съм?

Момъкът го шляпнал по бузата.

— Олелее, тичайте бре, хора, пребиха ме! — развикал се Глупчо.

Дотърчали сватбарите, разтървали ги. Струпали се край Глупча и взели да го разпитват:

— Какво има бе, какво е станало?

— Щеше да ме пребие.

— Кой?

— Аз — отговорил Глупчо.

— Ти да не се подиграваш с хората, че ей сегичка ще ти наместим кокалите, ако са се нещо поразглобили! — рекли сватбарите. — Кой си ти, дето си дошъл да ни размиряваш сватбата?

— Колкото знаете вие, толкова и аз. Нали и аз туй питам.

Сватбарите кипнали, па го натупали и изхвърлили из портата. Глупчо си отърсил дънцето на потурите, седнал до плета, поплакал, па си рекъл:

— Лоши сватбари, брей! Другиго биха и толкова ме боли, ами ако бяха били мене? Как щях да изтрая, хич не знам!

Асен Разцветников

Съдружие

Един ден частите на тялото човешко, като им се видяло много тежко да работят едни за други, започнали да хвалят своите заслуги, а подир туй се запрепирали за нещо и свадили се най-накрай горещо.

— Не щем да работим все ние двете самички! — започнали ръцете.

— И ний не щем да носим всички! — добавили нозете.

— Бре, чудо голямо! И ний за себе си ще гледаме веч само — откликнали очите, — че от всите за нас се пада работа най-тежка: да бдим и се въртим през целий ден на въртележка.

— И нам не ни се никак вече слуша, че бе ни и без туй дошло до гуша! — рекли ушите. — Слухти през делничните дни и през нощите, а дойде ли неделя да починеш: хайде, върви да слушаш тъпани и гайди!

— Та шури ли сме ний тогава да дъвчем за господня слава! — обадили се и устата.

— Ех, щом ще е така, и аз ще ви река — откликнал се възрадвани стомах, — от днес не смилам вече ни трошица! А то се май превърнал бях на междуселска воденица.

— Бе тая работа е малко опак и някак си не чини — въздъхнала главата, — но пък не ще е зле и моят мозък малко да почине.

И тъй, от безразсъдството обзети, престанали да работят ръцете, престанали да ходят веч нозете, не гледали очите, не слушали ушите, мълчели и не дъвчели устата, стомахът не приемал веч храната, за никого не мислела главата.

А изоставеното тяло безпомощно под ореха лежало — лежало си по гръб и тихо плачело от глад и скръб.

И почнало то бързо да линее, да страда, да повече, да слабее — а заедно със него и ръцете, а заедно със него и нозете, очите, ушите, стомахът, устата, главата.

Изминал ден така. И два дори. И ето че на третия, в зори, ръцете се разшивали самички:

— Събрахме тук за всички, събрахме цяла кривачка трошички, отронени от палави деца... Сдъвчете ги, о, златни устица!

Ала, макар и гладни, там устата все още си стоели на ината:

— Не щеме!

— Сдъвчете ги, че дявол ще ви вземе! — обадила се кипнала главата. — Не виждате ли, че ще си измреме, че всички тук ще пукнеме от глад с туй несъгласие и тоз инат!...

— Така е, право е! — рекли очите.

— Самата истина! — добавили ушите.

— Смилете се най-после и дъвчете! — примолили се тихичко нозете.

— И аз се веч приготвих, хай почнете — рекъл стомахът.

И ей: устата със усмивка плаха поели сухите трошици.

И тъй от него час заработили пак ръцете, заприпкали нозете, започнали да гледат пак очите, започнали да слушат пак ушите, старателно задъвкали устата, стомахът мелел ден и нощ храната и мислела за всички пак главата.

Асен Разцветников

Умна глава

Отишъл Глупчо на пазар. Видял там много неща. Видял и един селянин от тяхното село. Селянинът продавал хубаво петленце. Много се харесало петлето на Глупча. Но нямал пари да го купи.

И когато селянинът се заприказвал, Глупчо бързешком дигнал петлето и го мушнал в пазвата си.

Обърнал се след малко селянинът, завайкал се, затършувал. Няма петел, няма дявол.

По едно време петлето шавнало в Глупчовата пазва: „Кукуригу-у-у!“ Хората си гледали работата и никой не обърнал внимание. Но Глупчо се уплашил, рекъл да види дали не са чули.

— Вие чухте ли някое петле да кукурига? — попитал той гузно хората, които били край него.

— Не сме.

— И аз не съм чувал — успокоил се Глупчо. Ала селянинът видял пазвата му и се досетил:

— Чакай, ще те изцеря аз тебе довечера!

Тръгнали надвечер да си отиват. Селянинът настигнал Глупча, заприказвал го, сдружили се. Вървели, вървели — уморили се. Взело да се стъмнява.

— Дали можем стигна преди изгрев в селото? — попитал селянинът.

— Май че не ще бъде. Далечно е.

— Ами знаеш ли какво? — подел пак селянинът. — Хайде да се носим. Аз ще те нося, доде пропеят петлите. А след това ти мене. Искаш ли?

— Искам.

Яхнал Глупчо селянина и си мислел: „Ех, че го излъгах! Доде пропеят петлите, ще стигнем комай в селото.“ Ала щом изминали стотина крачки, селянинът се престорил на петел и изкукуригал.

„Кукуригууу!“ — отвърнало петлето из Глупчовата пазва.

— Хайде слизай, петлите пропяха!

— А бе що щат петли тука сред нивята? — отговорил уплашено Глупчо.

— Трябва да е моето петленце, дето се загуби днес на пазара. По гласа го познавам. Сигурно се е покачило на някоя круша край пътя и пее.

— Ами! — настоял Глупчо. — Аз не съм чул нищо. Тебе ти се е причуло.

— Може.

Като повървели още малко, селянинът пак изкукуригал. Петлето му отговорило.

— Яаа! Каква е тая птица, дето пее в пазвата ти бе?

— Каква птица? — разтреперал се Глупчо. Нищо няма в пазвата ми. Ами май петлите пропяха.

— А бе що щат петли тука сред нивята! — престорил се на учуден селянинът.

— Сигурно е твоето петленце, дето се загуби днес на пазара. Покачило се е на някоя круша и пее.

— Може. Слизай тогава, та да те яхна аз!

Яхнал го селянинът. Тръгнал Глупчо. Колкото бърза, по` бърза. Започнал най-сетне да тича.

— Браво бе, ти си бил цял кон!

— Аз тъй си вървя винаги — рекъл Глупчо, а си мислел: „Ех, дано стигна, доде не са се распели петлите в село, че ще ме издаде това проклето пиле!“

Тичал, тичал, тичал — най-сетне стигнали селото. Било още тъмно. Не били пели още първи петли. Селянинът слязъл, навел се уж да си оправя цървулите, па изкукуригал. Ех, че като се разпели петлите! Цялото село екнало:

— Кукуригууу! Пак те преварих, Червенко!

— Кукуригууу! Аха, аз откога съм буден, ама не ми се ставаше. Ти как спа бе, Пернатко? Има ли много кокошкински във вашия курник?

— Кукуригууу! Остави се! Жив ме изядоха. Ще накарам днес кокошките всичко да преровят и изтърсят.

„Кукуригу, кукуригу“ — пеели петлите. А петленцето от Глупчовата пазва бързало да се обажда. Глупчо съвсем се объркал.

— А бе наистина — рекъл селянинът — моето петленце се обажда от твоята пазва. Я се разкопчей да видим!

Бръкнал и извадил петлето.

— Яаа, то било! Ами що ще в пазвата ти?

— Че знам ли аз! Може... може да ни е видяло от крушата. Припнало след нас и както тичах, пазвата ми се разтворила, а то хоп — вътре!

— Гледай ти, тъй трябва да е било! — повярвал му уж селянинът, па си взел петлето и отминал.

Глупчо останал сам. Очите му се напели. Без малко щял да заплаче от умора, от срам и яд; но като размислил малко, утешил се и си рекъл:

— Наистина носих него, носих петлето му чак до село, ама пък на края му теглих такава една лъжа, че свят му се замая, сиромаша: повярва, че петлето само е влязло в пазвата ми. Умна глава нося аз — и туйто.

Асен Разцветников

Заедружно

Един сляп и един куц тръгнали за града. Куцията излязъл през горния край на селото и тръгнал по правия път. Слепият се заблудил и излязъл през долния край.

След като пътували цял ден, те се застигнали на сто крачки от селото.

— Който и да си, човече — рекъл слепецът, — бъди милостив и ми помогни да ида в града, че там имало един лекар, който връщал зрението на слепите!

— Как да ти помогна, когато съм куц и от зарана съм изминал едва сто крачки. И аз отивам в града при един лекар, който давал нови крака на куците.

— Но нали виждаш добре? — запитал слепият.

— Виждам като сокол, но нали не мога да вървя!

— Аз пък вървя като кон — рекъл слепият, — но не виждам накъде, затова и цял ден се въртя тука. Ала знаеш ли що? Я да се сдружим. Аз ще те нося, а ти ще ми показваш пътя. Съгласен ли си?

— Съгласен съм — отвърнал радостен куцията.

Слепецът дигнал на гърба си своя другар и рано-рано на другия ден те били в града. Явили се те там при прочутите лекари и куцията проходил, а слепият прогледал.

Преводи

АСЕН РАЗЦВЕТНИКОВ НАЙ-СКЪПИЯТ СПОМЕН

chitanka.info

Драги деца,

Аз съм роден на 2 ноември 1897 година в село Драганово, Горнооряховско. Баща ми беше учител, но имахме и земеделско стопанство, та още от малък започнах да помагам в полската работа и да паса лете воловете.

На север от селото има високи баири, откъдето се открива величествена гледка. Когато се случеше да няма други воловарчета, аз по цели часове свирех на свирката си и гледах унесено към разстланата далеко на юг Стара планина. Двата върха Марагидик и Юмрукчал се топяха в синята далечина и сияеха като направени и самите те от погъст, млечносин въздух.

Долу пък под мене, в подножието на баирите, се виеше нашата река Янтра, ту сребърна, ту зеленикава като смок. Само при много дъждовни години тя започваше съвсем тихо да набъбва, сетне се разяряваше, излизаше из бреговете си и заливаше половината от селото и цялата долина, като ставаше страшна жълта река, широка с километри.

Баща ми беше пословично работлив човек, много строг и често ме потупваше. Едва по-късно разбрах, че зад строгостта си той е носил добро и пълно с обич сърце, но тогава нравите бяха такива — родителите не биваше да издават пред децата си, че ги обичат и треперят над тях.

Майка ми почина много рано — аз бях едва 3-4-годишен. Запомнил съм само смъртно, че тя знаеше и пееше хубаво много народни песни, които бе научила от баща си — цигуларя дядо Петър. Хубаво пееше и втората ми майка. А особено — най-голямата ми доведена сестра Мария. Нейният глас, мек и сипкав като кадифе, караше жетварите да спират за миг с широко разтворени гледци и със сладка мъка в сърцето, мъка за нещо безкрайно хубаво, което го няма на земята и никога няма да го има.

В такава обстановка и между такива хора на труда преминаха детинството и ученическите ми години до завършване на трети клас. Отидох след това в град Шумен, където свърших четвърти клас, а на следната година — във Велико Търново. В тоя град завърших гимназия, а университет — в София. През време на студентството си ходих една година и в Германия. Посетил съм и други европейски държави. Видял съм и съм преживял много хубави и лоши неща. Но

споменът за никое от тях не ме вълнува тъй дълбоко и не ми е тъй скъп, както споменът за дните, когато тичах бос подир воловете, а къпините режеха краката ми, или свирех със свирката си и гледах към далечните снежносини върхове.

Когато вие пораснете и детинството ви остане далеко зад вас, ще разберете тия мои думи.

Асен Разцветников

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

БРАТЯ ГРИМ ПЪСТРОКОЖКА

Превод от немски: Асен Разцветников, 1959

chitanka.info

Живял едно време един цар, който имал жена със златни коси и тя била, толкова хубава, че на земята нямало друга като нея. Случило се, че тя се разболяла и като усетила, че скоро ще умре, повикала царя и рекла:

— Ако се ожениш повторно след моята смърт, не вземай жена, която не е хубава като мене и няма такива златни коси, каквито имам аз; обещавай ми.

След като царят ѝ се врекъл, тя затворила очи издъхнала.

Дълго време царят не можел да се утеши и не помислял дори да взема втора жена. Най-сетне неговите съветници рекли:

— Не може иначе, царят трябва пак да се ожени.

Изпратили тогава пратеници надлъж и нашир да търсят невеста, която да бъде по хубост също като умрялата царица. Ала не се намерила ни една в целия свят, а дето се намерила, тя пък нямала такива златни коси. И пратениците се върнали назад, без да свършат работа.

Царят имал дъщеря, която била хубава също като покойната си майка и имала златни коси като нейните. Когато тя пораснала, царят, виждайки, че съвсем прилича на загубената му съпруга, казал, че ще я даде за жена на най-стария от съветниците си и ще я короняса, та да царува наместо майка си. Като узнал това, старшият съветник много се зарадвал, но царската дъщеря се изплашила от решението на баща си, защото съветникът бил зъл и омразен. Като се надявала, че баща ѝ по-късно ще промени решението си, за да спечели време, казала:

— Преди да изпълня твоето желание, трябва да имам три дрехи: една златна като слънцето, една сребърна като месеца и една бляскава като звездите; после искам една наметка, съшита от хиляди кожички, нека всяко животно в царството ти да даде по едно парче от кожата си за нея.

Тя си мислела:

„Да се намери всичко туй е невъзможно и аз ще отклоня така баща си от тази му мисъл“.

Ала царят не отстъпил и най-сръчните жени в царството му почнали да тъкат трите дрехи: една — златна като слънцето, една — сребърна като месеца и една — бляскава като звездите. А ловците му трябвало да изловят всички животни в царството и да одерат по парченце от кожата им; от тях направили наметка, съшита от хиляди кожички. Когато най-сетне всичко било готово, царят заповядал да донесат наметката, разгърнал я пред дъщеря си и рекъл:

— Утре ще бъде сватбата.

Като разбрала, че няма вече надежда, царкинята решила да избяга. През нощта, додето всички спели, тя взела три от скъпоценностите си: един златен пръстен, едно златно вретено и едно

златно мотовилче; трите дрехи, които били като слънцето, месеца и звездите, тя сгънала в една орехова черупка, облякла наметката от хиляди кожички и си начернила лицето и ръцете със сажди. Тогава тя тръгнала и вървяла цяла нощ, додето стигнала една гъста гора. И тъй като се била уморила, седнала в хралупата на едно дърво и заспала.

Слънцето изгряло, тя още спяла, настанал светъл ден, тя все продължавала да спи. Случило се, че царят, на когото била гората, дошъл в нея на лов. Когато неговите кучета наближили дървото, подушили го и взели да обикалят край него и да лаят. Царят рекъл на ловците:

— Я вижте какъв дивеч се е скрил там.

Ловците изпълнили заповедта му и като се върнали, рекли:

— В кухото дърво има едно чудновато животно, каквото никога не сме виждали: кожата му е от хиляди кожички. То лежи и спи.

Рекъл царят:

— Гледайте да го хванете живо, после го вържете на колесницата и го докарайте.

Когато ловците побутнали момичето, то се събудило много изплашено и им рекло:

— Аз съм едно клето дете, изоставено от майка и баща, смилете се над мене и ме вземете със себе си.

Тогава те рекли:

— Пъстрокожке, ти ставаш за готварницата, ела с нас, ще смяташ там пепелта.

Седнали след това на колесницата и се завърнали в царския палат. Там те й посочили едно зимниче под стълбата, дето не влизала дневна светлина, и рекли:

— Пъстрокожке, тук можеш да живееш и да спиш.

След това я изпратили в кухнята, дето тя носела дърва и вода, стъквала огъня, скубела птиците, чистела зеленчука, метяла пепелта и вършела всякаква черна работа.

Дълго време живяла Пъстрокожка тъй зле. Ах, ти хубава царкиньо, какво ли още има да се случи с тебе! Ала случило се веднъж, че в палата имало празненство.

Тя рекла на готвачката:

Бива ли да отида горе и да погледам? Ще стоя вън до вратата.

Готвачката отговорила:

— Иди, ала след половин час да си тука, за да изхвърлиш пепелта.

Тогава тя си взела светилничето, отишла в своето зимниче, съблякла кожената дреха и измила саждите от ръцете и лицето си, тъй че хубостта ѝ отново блеснала. Отворила след това ореховата черупка и извадила дрехата, която блестяла като слънце. А като се приготвила,

качила се горе на празненството и всички ѝ стрували път, защото никой не я познавал и всички мислели, че е някоя царска дъщеря. Царят пък я посрещнал, подал ѝ ръка и почнал да танцува с нея и си мислел в сърцето:

„Такава хубост не са виждали очите ми досега“.

Щом свършил танцът, тя се поклонила и докато царят се огледал, хубавата девойка била вече изчезнала и никой не знаел где е. Стражите, които стояли пред палата, били извикани и разпитани, ала никой не бил я видял.

А тя се завтекла в зимничето си, съблякла бързо дрехите си, начернила лицето и ръцете си, облякла кожената си дреха и станала пак Пъстрокожка. Като отишла след това в готварницата и посегнала да започне работата си и да смете пепелта, готвачката рекла:

— Остави това за утре, а свари чорбата на царя, аз също искам да надникна малко горе: ала гледай да не падне в нея някой косъм, иначе няма да ти се дава занапред нищо за ядене.

Тогава готвачката излязла, а Пъстрокожка сварила чорбата на царя, сварила, както тя знаела да вари хлебна чорба, а когато всичко било готово, донесла от зимничето златния си пръстен и го пуснала в паницата, в която сипала чорбата. Когато свършил танцът, царят поискал да му донесат чорбата, засърбал и тя му се тъй много усладила, та си мислел, че никога не е ял по-хубава чорба. Ала като стигнал до дъното на паницата, видял един златен пръстен и не можел да разбере как е попаднал той там.

Заповядал тогава да се яви готвачката пред него. Готвачката се уплашила, като чула заповедта, и рекла на Пъстрокожка:

— Сигурно си сварила някой косъм в чорбата; ако е вярно, ще ядеш бой.

Щом се явила, и царят я попитал кой е сготвил чорбата. Готвачката отговорила:

— Аз я сготвих.

— Не е истина, защото тя беше сготвена по-иначе и бе много по-хубава, отколкото друг път.

А тя отвърнала:

— Трябва да си призная, че не аз я сготвих, а Пъстрокожка.

— Иди й кажи да дойде при мене.

Като дошла Пъстрокожка, царят я попитал:

— Коя си ти?

— Аз съм едно клето дете, което няма ни баща, ни майка.

— Ами защо си в моя палат? — продължил той.

Тя отвърнала:

— За да ме бият с чехлите по главата.

Той пак продължил:

— Отде си взела пръстена, който беше в чорбата?

Тя отвърнала:

— Не зная за какъв пръстен говорите.

Тъй царят не можал да научи нищо и я изпратил пак в готварницата.

След някое време пак имало празненство и Пъстрокожка пак поискала от готвачката позволение да погледа. Тя отговорила:

— Иди, ала върни се след половин час и свари на царя хлебната чорба, която той тъй много обича.

Тогава тя отърчала в своето зимниче, измила се завчас, па извадила от ореховата черупка дрехата, която била сребърна като месец, и я облякла.

Излязла след това горе; царят я посрещнал, зарадвал се, че я вижда пак, и тъй като тъкмо в него време започвал танцът, те взели

заедно да
играят.
Ала щом
се
свършил
танцът, тя
пак
изчезнала
тъй бързо,
че царят
не можал
да
забележи
къде
отишла. А
тя пак
отърчала
в
зимничето
си,
преобрази
ла се пак
на
Пъстроко
жка и
отишла в
готварниц

ата да свари хлебната чорба. Докато готвачката била горе, тя донесла златното вретено, сложила го в паницата и сипала отгоре му чорбата.

След това поднесла чорбата на царя и той я изсърбал; и тоя път тя му се усладила както по-рано. Повикал после готвачката и тя пак трябвало да признае, че Пъстрокожка е сварила чорбата. Извикали Пъстрокожка, ала тя, пак отговорила, че е в палата само за да я бият с чехлите по главата и че не знае за какво златно вретено я питат.

Когато царят за трети път устроил гощавка, Пъстрокожка пак се замолила да отиде да погледа. Готвачката рекла:

—
Ти си
магьосниц
а,
Пъстроко
жке, и
винаги
туряш на
чорбата
нещо, от
което тя
става
толкова
хубава и
се
услажда
на царя
повече,
отколкото
когато аз
му я
готвя.

Ала
девойката
тъй много
я молила,
че тя я
пуснала
да иде
горе за

малко. Тоя път Пъстрокожка облякла дрехата, която блестяла като звездите, и влязла с нея в царската приемна. Царят пак взел да танцува с хубавата девойка и си мислел, че тя никога не е била тъй красива. И докато танцувал, той й турил на пръста, без тя да забележи, един златен пръстен, а при това заповядал танцът да трае дълго време. Като свършил, той не искал да пусне ръката й, ала тя се изкопчила и тъй бързо припнала между гостите, че изчезнала от очите му.

Тя отърчала в своето зимниче под стълбата, но тъй като се била забавила повече от половин час, нямала време да съблече хубавата дреха, ами само се заметнала с кожената наметка отгоре и в бързината не сварила да се начерни цялата, та единият ѝ пръст останал бял. След това Пъстрокожка отърчала в готварницата, сварила хлебната чорба на царя и щом готвачката излязла, сложила златното мотовилче в нея. Като видял мотовилчето на дъното, царят повикал Пъстрокожка; тогава той съгледал белия пръст и видял на него пръстена, който ѝ бил турил през време на танца. Той я уловил веднага за ръката и я задържал, а когато тя понечила да се изкопчи и да избяга, кожената наметка се малко разтворила и изпод нея блеснала звездната дреха.

Дръпнал царят наметката и я свалил. Подали се тогава златните коси и тя застанала пред него в целия си блясък и не можела повече да се крие. А когато измила саждите и пепелта от лицето си, тя станала по-хубава от всички хубавици на земята. Царят рекъл:

— Ти си моя обична невеста и ние не ще се разделим никога.
Направили тогава сватбата и двамата живели честито до смъртта
си.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

БРАТЯ ГРИМ БЕЛОСНЕЖКА И ЧЕРВЕНОРОЗКА

Превод от немски: Асен Разцветников, 1959

chitanka.info

Една бедна вдовица живеела, самотно в малка къщурка, а пред къщурката имало градинка, в която растели две розови храстчета: на едното цъфтели бели, а на другото — червени рози. Вдовицата имала две деца, които приличали на двете розови храстчета и едното се наричало Белоснежка, а другото Червенорозка. Те били такива кротки и добри, такива работни и неуморни, каквито не е имало никога на света; само че Белоснежка била по-тиха и по-нежна от Червенорозка.

Червенорозка повече обичала да припка по полята и ливадите, да бере цветя и лови птички, а Белоснежка седяла вкъщи при майка си, помагала ѝ в къщната работа или пък ѝ четяла, когато нямали какво да вършат. Двете деца тъй много се обичали, че винаги когато излизали заедно, се хващали за ръка. А когато Белоснежка кажела:

— Ние няма да се разделим.

Червенорозка отговаряла:

— Докато сме живи — никога!

А майката добавяла:

— Каквото има едната, трябва да го дели с другата.

Често припкали те самички из гората и берели червени ягоди, а горските животни не им причинявали зло; напротив, те доверчиво се приближавали: зайчето ядяло зелеви листа от ръцете им, сърната пасяла до тях, еленът подскачал весело край тях, а птичките си стояли на клоните и им пеели най-хубавите си песни. Никаква беда не ги сполетявала: когато закъснявали в гората и нощта ги заварвала там, те си лягали една до друга на мъха и спели, додето настанела сутринта, а майка им знаела това и не се тревожела за тях.

Белоснежка и Червенорозка държели тъй чисто майчината си къщица, че било драго човеку да надникне в нея. Лете Червенорозка се грижела за къщата и всяка сутрин, преди да се събуди майка им, тя й слагала до леглото китка цветя; в китката имало по една роза от всяко храстче. Зиме Белоснежка кладяла огъня и закачала котела на веригата: котелът бил от мед, но лъщял като злато — тъй хубаво бил изтрит. Вечер, когато завалявало сняг, майката казвала:

— Белоснежке, иди зарези вратата.

А след това сядали край огнището, майката туряла очилата си и четяла гласно от една голяма книга, а двете момичета седели край нея,

слушали и предели; до тях на земята лежало козле, а на една люлчица зад тях стояло едно бяло гълъбче с глава под крилото.

Една вечер, както си седели така, някой похлопал на вратата, като че искал да го пуснат вътре. Майката рекла:

— Тичай отвори, Белоснежке, трябва да е някой пътник, който дири подслон.

Белоснежка отишла и махнала резето, като мислела, че ще е някой бедняк; ала не било човек, ами една мечка, която подала голямата си черна глава през вратата. Белоснежка изпищяла и отскочила назад: козлето изблеяло, гълъбчето хвъркнало, а Червенорозка се скрила зад майчиното си легло. Ала мечката проговорила и рекла:

— Не се плашете, няма да ви сторя зло: аз съм съвсем премръзнала и искам само да се постопя малко при вас.

— Клета мечко — рекла майката, — легни до огъня, гледай само да не си подпалиш кожата.

След това тя извикала:

— Белоснежке, Червенорозке, излезте, мечката не ще ви стори нищо, тя не мисли зло.

Тогава двете сестрички се приближили полека-лека, дошли при мечката и козленцето и гълъбчето и вече не се страхували от нея.

Мечката рекла:

— Деца, отърсете ми малко кожата от снега.

Те донесли метлата и изчистили кожата на мечката, а тя се изтегнала доволна край огнището и весело замъркала. Скоро те съвсем свикнали и взели да си играят с тромавата гостенка: дърпали ѝ козината, слагали крачката си на гърба ѝ, търкаляли я насам-натам или пък вземали една лескова пръчка и уж я биели, а когато тя ревяла, те се смеели. На мечката било драго, та търпяла; само когато попрекалявали, викала: Белоснежке, Белоснежке, стига смях и стига вик, тук е твоят годеник!

Когато дошло време за сън и децата си легнали, майката рекла на мечката:

— Ти можеш да си лежиш тук до огнището; тъй ще бъдеш запазена от студа и злия вятър.

Щом се зазорило, двете деца пуснали мечката и тя зацапала по снега и отишла в гората. От този ден мечката идеела всяка вечер в определения час, лягала си до огнището и оставяла децата да играят с

нея,
колко
то си
щат.
А те
тъй
свик
нали
с нея,
че
врата
та не
зарез
явал
и,
докат
о не
дойд
ела
рунт
авата
госте
нка.

Дошла пролетта и всичко навън се раззеленило. Една заран мечката рекла на Белоснежка:

— Сега вече трябва да си отида и цяло лято не бива да се връщам.

— Къде ще идеш, мила мецано? — рекла Белоснежка.

— Трябва да ида в гората, за да пазя съкровищата си от злите джуджета: зиме, когато земята здраво замръзне, те не могат да си

проб
ият
път и
стоят
по
нево
ля
под

земята, ала сега, когато слънцето стопля и размеква пръстта, те изскачат, тършуват и крадат; онова, което влезе веднъж в ръцете им и в пещерите им, мъчно излиза вече на бял свят.

Белоснежка много се натъжила от раздялата. Когато отворила вратата и мечката рекла да излезе, рунтавата ѝ кожа се закачила за

куката, забелило се едно парченце и на Белоснежка ѝ се сторило като че злато проблеснало изпод козината: но не била уверена в това. Мечката припнала бързо и скоро изчезнала между дърветата.

Наскоро майката изпратила децата да съберат съчки в гората. Там те видели едно голямо дърво, повалено на земята, а край него скачало насам-натам из тревата някакво животинче, но не могли веднага да разберат какво е то. Като приближили, съзрели едно джудже със старческо, набръчкано лице и белоснежна брада, дълга цял лакът. Краят на брадата бил заклещен в една цепнатина на дървото и дребосъчето скачало назад-напред като вързано кученце и не знаело как да си помогне. То опулило към момичетата своите зачервени очи и им викнало:

— Какво стоите! Не можете ли да дойдете да ми помогнете?

— Как си навлече тая беда, малко човече? — попитала Червенорозка.

— Глупава любопитна патка! — отговорило джуджето. — Искях да си нацепя тънки дърва за готварницата: дебелите дърва веднага прегарят гозбицата ми. По малко готвим ние. Не лапаме много като вас, прости и лакоми хора! Аз бях вече сполучил да втъкна клина, ала проклетото дърво е много гладко, та го изхвърли веднага навън и цепнатината се затвори тъй бързо, че не сварих да измъкна хубавата си бяла брада. Ето я сега заклещена и аз не мога да си отида. А глупавите муцуни се смеят! Ух, че сте противни!

Децата положили големи усилия, ала не могли да издърпат брадата — тя била много здраво приклучена.

— Ще отърча да повикам хора — рекла Червенорозка.

— Въртоглави шилета — изпъхтяло джуджето, — кому са притрябвали тук хора, много сте ми и вие двете; не можете ли да намислите нещо по-умно?

— Потърпи малко, намерих лек — рекла Белоснежка, па извадила от джоба си ножиците и отрязала края на брадата.

Щом се усетило свободно, джуджето докопало един чувал, който бил мушнат между корените на дървото и бил пълен със злато, и го измъкнало навън, като си мърморело:

— Простачки такива: да отрежат края на чудесната ми брада! Кукувица да ви изпие ума!

Като
рекло това,
джуджето
метнало
чувала на
гърба си и
тръгнало,
без дори да
погледне
децата!

Мин
ало време
и
Белоснежк
а и
Червеноро
зка рекли
да си
наловят
една
паница
риба. Като
приближил
и до
потока, те
видели, че
някакъв
голям
скакалец
подскача

около водата, сякаш се кани да се хвърли в нея. Те дотърчали при него и
познали джуджето.

— Къде така — попитала Червенорозка, — да не мислиш да се
хвърляш във водата?

— Не съм толкова глупаво — извикало джуджето, — не виждате
ли, че проклетата риба иска да ме намъкне вътре?

Дребосъчето било седнало и ловяло риба, и за злощастие вятърът заплел брадата му с връвта на въдицата. Миг след това една голяма риба се окачила на въдицата, ала слабото човече нямало сили да я изтегли: рибата почнала да го тегли към себе си. Наистина то се хващало за всяка тръстика и всяко стръкче, ала това не му помагало много — то било принудено да следва движенията на рибата и всеки миг го грозяла опасността да цопне във водата. Момичетата дошли тъкмо навреме; те го хванали и се помъчили да освободят брадата му от връвта, ала напразно: брадата и връвта се били яко заплели. Нямало друг изход, освен да извадят ножичката и да отрежат брадата, при което пак била пожертвувана една малка част от нея. Като видяло това, джуджето се развикало:

— На какво прилича това, жаби недни, да ми посрамите лицето! Не стига, дето ми подрязахте брадата отдолу, ами сега й окастрихте и най-хубавата част; не мога вече да се покажа пред моите братя!

След това то взело една торба с бисери, която лежала в тръстиките, и без да каже дума повече, помъкнало я и изчезнало зад един камък.

Случило се, че наскоро майката изпратила двете момичета в града да купят конци, игли, шнурчета и панделки. Пътят им минавал през една поляна, осеяна с големи камъни. Там те съзрели една голяма птица, която се виела по небето, после почнала да кръжи бавно над тях, да се спуща все по-ниско, докато най-сетне кацнала до един камък наблизо. Веднага се раздал пронизителен жален писък. Те отърчали при камъка и видели с ужас, че орелът е сграбчил стария им познайник джуджето и иска да го отнесе. Състрадателните деца веднага хванали здраво човечето и дълго се дърпали с орела по поляната, додето най-сетне той оставил плячката си. Щом се свързало от първата уплаха, джуджето се развикало със своя креслив глас:

— Не можеше ли да ме пипате по-предпазливо? Тъй ми раздърпахте тънката дрешка, че сега цялата е раздрана. Ах, вие непохватни и груби хора!

След това то взело една торба с безценни камъни и се вмъкнало в пещерата си под скалата. Момичетата били вече привикнали на неговата неблагодарност. Те продължили пътя си и си свършили работата в града. На връщане пак минали през поляната и изненадали джуджето, което било изсипало торбата си с безценните камъни на едно

чистичко място, като мислело, че никой не ще дойде там толкова късно. Вечерното слънце огрявало бляскавите камъни и те трептели и светели с всички цветове тъй хубаво, че децата се спрели и се загледали в тях.

— Какво стоите там със зяпнали муцуни! — креснало джуджето и от гняв сивопепелявото му лице почервенияло като морков. То щяло да продължи ругатните си, ала в тоя миг се чул силен рев и от гората изскочила една черна мечка. Джуджето се уплашило и хукнало, ала преди да стигне до своята дупка, мечката била вече до него. Тогава то извикало ужасено:

— Мила мецо, пощади ме, ще ти дам всичките си съкровища — ето виж хубавите безценни камъни, които лежат тук! Подари ми живота, какво ще разбереш от мене, мъничко мършаво човече? Няма и да ме усетиш между зъбите си. Дръж там тия две безобразни момичета. Те са крехки, тлъсти като яребици — тях изяж!

Мечката и не слушала думите му, ами цапнала злобното същество с лапа и то не се помръднало вече. Момичетата били ударили на бяг, ала мечката викнала след тях:

— Белоснежке, Червенорозке, не се бойте, чакайте, ще дойда с вас.

Тогава те познали гласа ѝ и се спрели, а когато мечката дошла при тях, мечешката ѝ кожа изведнъж паднала и пред тях застанал един хубав момък, облечен целият в злато.

— Аз съм царски син — рекъл той — и бях омагьосан от злобното джудже, което ми открадна съкровищата: трябваше да се скитам като див звяр из гората. Сега то си получи заслуженото наказание и с неговата смърт аз съм избавен.

Белоснежка се омъжила за царския син, а Червенорозка за брат му. Те си разделили големите съкровища, които джуджето било натрупало в пещерата си. Старата им майка живяла още дълги години спокойно и честито при своите деца. Тя взела със себе си двете розови храстчета, посадила ги под прозореца си и всяка година те цъфтели с чудно хубави бели и червени рози.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

БРАТЯ ГРИМ

ДЯВОЛЪТ И ТРИТЕ ЗЛАТНИ

КОСЪМА

Превод от немски: Асен Разцветников, —

chitanka.info

Имало едно време една бедна жена, която добила син и понеже той се родил с риза, предсказали му, че на четиринадесетата си година ще вземе царската дъщеря за невеста. Случило се, че наскоро след това царят дошъл в селото и никой не знаел, че той е царят, та когато попитал хората какво ново има, те му отговорили:

— Тия дни се роди едно дете с риза. Каквото и да залови такъв човек, все за негово щастие излиза. Предсказаха му, че като стане на четиринадесет години, царската дъщеря ще му стане невеста.

Царят, който имал лошо сърце, се ядосал от предсказанието. Той отишъл при родителите, престорил се на доброжелател и дружелюбно им рекъл:

— Бедни хора, дайте на мене детето, аз ще го отгледам.

Отначало те отказвали, но когато чужденецът им предложил за него много злато, те си помислили: „Родено е с късмет и това ще бъде за негово добро“, па се съгласили накрай и му дали детето.

Царят го сложил в една раклица, потеглил с коня си и яхал, докато стигнал дълбока вода. Хвърлил раклицата в нея и си рекъл: „Спасих дъщеря си от нечакания жених“. Ала раклицата не потънала, ами плувнала като малко корабче и ни капка вода не влязла в нея. Тъй плувала тя, додето стигнала наблизко до столицата на царя, където имало една воденица — на нейния яз се спряла раклицата. Един воденичарски ратай, който за добра чест бил там, видял раклицата, изтеглил я с една кука и помислил, че е намерил голямо съкровище, ала когато я отворил, вътре лежало едно хубаво момченце, което било живо и весело. Той го занесъл при стопаните на воденицата и понеже те нямали деца, зарадвали се и рекли: — Бог ни го е подарил.

Те гледали добре намереното дете и то расло здраво и честито.

Случило се, че царят влязъл веднъж през време на буря във воденицата и попитал воденичарите техен син ли е снажното момче.

— Не — отвърнали те, — то е намерено дете, което доплава преди четиринадесет години в едно сандъче до яза и воденичарският ратай го извади от водата.

Тогава царят разбрал, че това не е никой друг, а честитото дете, което той хвърлил във водата, и рекъл:

— Добри хора, може ли да занесе момчето едно писмо до царицата? Ще му дам две жълтици за награда.

— Както заповядате, царю — отговорили стопаните и поръчали на момчето да се приготви.

Царят написал до царицата едно писмо, в което се казвало: „Щом стигне момчето с това писмо, убийте го и го погребете, и всичко това да стане преди още да се върна“.

Момчето потеглило на път с това писмо, но сбъркало пътя и вечерта го заварила в една голяма гора. Видяло в тъмнината малка светлина, тръгнало към нея и стигнало до една къщичка. Когато влязло вътре, край огнището стояла съвсем сама една стара жена. Тя се уплашила, като видяла момчето, и рекла:

— Отде идеш и къде отиваш?

— Ида от воденицата — отговорило то — и отивам при царицата, на която трябва да занеса едно писмо. Ала се заблудих в гората и много бих искал да пренощувам тука.

— Бедно момче — рекла жената. — ти си попаднало в един разбойнишки дом и когато разбойниците си дойдат, ще те погубят.

— Да дойде, който ще — рекло момчето, — не се плаша, но съм тъй уморен, че не мога повече да вървя. — Па се изтегнало на една пейка и заспало. След малко разбойниците си дошли и сърдито попитали кое е това чуждо момче, що лежи там.

— Ах — рекла старицата, — то е едно невинно дете, заблудило се в гората и аз го приех от милост. Носи писмо за царицата.

Разбойниците отворили писмото и прочели какво пише в него. Тогава на коравосърдечните разбойници дожаляло и главатарят скъсал писмото, па написал друго, в което се казвало, щом пристигне момчето, да го оженят за царската дъщеря. Оставили го да лежи спокойно на пейката до утринта и когато се пробудило, дали му писмото. Царицата постъпила, както пишело в него, заповядала да направят бляскава сватба и царската дъщеря се венчала за честитото дете. И понеже момъкът бил хубав и приветлив, тя заживяла весело и спокойно с него.

След някое време царят се върнал в двореца си и видял, че предсказанието се е изпълнило и честитото дете е оженено за дъщеря му.

— Как стана това? — попитал той. — Аз бях дал съвсем друга заповед в писмото си.

Тогава царицата му дала писмото и му рекла да види сам какво пише вътре. Царят прочел писмото и разбрал, че е било заменено с друго. Той попитал момъка какво е станало с довереното му писмо и защо е донесъл друго вместо него.

— Нищо не зная — отвърнал той. — Трябва да е сменено през нощта, когато спях в гората.

Ядосал се страшно царят и рекъл:

— Няма да ти мине така леко! Който иска да има моята дъщеря, трябва да ми донесе от пъкъла три златни косъма, отскубнати от главата на дявола; донесеш ли ми това, което искам, ще можеш да задържиш дъщеря ми.

Царят се надявал да се отърве по този начин завинаги от него. Ала честитото дете отговорило:

— Ще донеса златните косми, аз не се плаша от дявола.

Взело си подир това сбогом и се отправило на път.

Пътят го завел до един голям град, където пазачът на градските врати го разпитал от какъв занаят отбира и какво знае.

— Зная всичко — отвърнало честитото дете.

— Ще ни направиш тогава една добрина — рекъл пазачът, — ако ни кажеш защо градският ни кладенец, от който по-рано бликаше вино, пресъхна, та не дава вече дори и вода.

— Ще узнаете — отговорило то, — почакайте само, докато се върна.

Продължило тогава пътя си и стигнало до друг един град, където пазачът също го попитал какъв занаят отбира и какво знае.

— Зная всичко — отговорило то.

— Ще ни направиш тогава една добрина, като ни кажеш защо едно дърво в града ни, което по-рано раждаше златни ябълки, сега листа дори не пуца.

— Ще узнаете — отговорило то, — почакайте само, докато се върна.

Продължило тогава пътя си и стигнало до една дълбока вода, през която трябвало да мине. Лодкарят го попитал какъв занаят отбира и какво знае. — Зная всичко — отговорило то.

— Ще ми направиш тогава една добрина — рекъл лодкарят, — като ми кажеш защо съм принуден постоянно да плавам назад-напред с лодката и никой не ме сменява.

— Ще узнаеш — отговорило то, — почакай само, докато се върна.

Като преминало водата, момчето намерило вратата на пкъла. Вътре било опушено и тъмно и дяволът не бил в къщи, ала старата му майка била там и седяла на един голям стол.

— Какво искаш? — рекла му тя, но не изглеждала твърде сърдита.

— Много искам да имам три златни косъма от главата на дявола — отговорило то, — иначе не мога да задържа жена си.

— Много искаш — рекла тя. — Ако си дойде дяволът и те намери, лошо ще си патиш. Ала свиди ми се за тебе, ще видя дали не мога да ти помогна.

Тя го превърнала в мравка и рекла:

— Пъхни се в гънките на сукмана ми, там си запазен.

— Добре — отвърнало то, — туй се нареди, ала много искам да зная още три неща: защо е пресъхнал един кладенец, от който по-рано бликало вино, а сега не дава дори и вода; защо едно дърво, което по-рано раждало златни ябълки, листа дори вече не пуца и защо един лодкар е принуден постоянно да плава назад-напред и никой не го сменява.

— Това са трудни неща — отговорила тя, — ала стой само тихо и мирно и слушай какво ще каже дяволът, когато му отскубвам трите златни косъма.

Когато настанало вечер, дяволът си дошъл в къщи. Щом влязъл и познал, че въздухът не е чист.

— Мирише ми, мирише ми на човешко месо — рекъл той, — тук нещо не е в ред.

Тогава прегледал и дирил навсякъде, ала не можал нищо да намери. Майка му го смъмрила:

— Тъкмо пометох — рекла тя — и наредих и ти ми разбъркваш сега всичко: все човешко месо ти е на носа! Седни и вечеряй!

Като се наял и напил, той усетил умора, сложил главата си в полата на майка си, па й рекъл да го попощи. Не минало много, той задрямал и захъркал. Тогава старицата хванала един златен косъм, отскубнала го и го сложила до себе си.

— Ох! — извикал дяволът. — Какво правиш?

— Сънувах един лош сън — отговорила майката, — та те хванах за косата.

— Че какво ти се присъни? — попитал дяволът.

— Присъни ми се, че един градски кладенец, от който по-рано бликало вино, е пресъхнал, та и вода дори не иска да извира от него. Коя ли ще е причината?

— Хе, да знаеха! — отговорил дяволът. — Под един камък в кладенеца има жаба. Ако я убият, пак ще потече виното.

Майка му взела пак да го пощи, докато заспал и така захъркал, че прозорците затреперили. Тогава тя му отскубнала втория косъм.

— Ух! Какво правиш? — извикал дяволът сърдито.

— Не се сърди — отговорила тя, — направих го насън.

— Какво ти се присъни пак? — попитал той.

— Присъни ми се, че в едно царство има едно дърво, което раждало по-рано златни ябълки, а сега не ще вече дори и листа да пусне. Коя ли ще е била причината?

— Хе, да знаеха! — отговорил дяволът. — Гризе му корена една мишка. Ако я убият, то пак ще ражда златни ябълки, ала продължи ли още да гризе, дървото съвсем ще изсъхне. Но остави ме на спокойствие с твоите сънища. Ако още веднъж ми смутиш съня, ще ти ударя една плесница.

Майката го успокоила с добро и пак взела да го пощи, докато той заспал и захъркал. Тогава тя хванала третия златен косъм и го отскубнала. Дяволът подскочил, развикал се и посегнал разлютен към нея, ала тя го пак умирила и рекла:

— Кой може да знае що прави при лоши сънища?

— Та какво ти се присъни? — попитал той все пак с любопитство.

— Присъни ми се един лодкар, който се оплакваше, че е принуден постоянно да плава назад-напред с лодката си и никой не го сменява. Коя ли ще е причината?

— Хе, глупак! — отговорил дяволът. — Когато дойде някой и поиска да мине отвъд, трябва да му даде върлината в ръка, тогава другият ще трябва да кара лодката, а той е свободен.

Понеже била вече отскубнала трите златни косъма и получила отговор на трите въпроса, майката оставила дявола на мира и той спал, докато настъпил денят.

Когато дяволът излязъл, старицата извадила мравката от гънката на сукмана си и възвърнала човешкия образ на честитото момче.

— Ето ти трите златни косъма — рекла тя, — а какво отвърна дяволът на трите ти въпроса трябва и сам да си чул.

— Да — отговорило то, — чух го и го запомних.

— И тъй — помогнах ти — рекла тя, — сега можеш да си поемеш пътя.

То поблагодарило на старицата за добрината, напуснало пъкъла и било много весело, че всичко е свършило така благополучно. Стигнало при лодкаря и трябвало да му даде обещания отговор.

— Прехвърли ме най-напред отвъд — рекло честитото момче, — тогава ще ти кажа как да се освободиш.

И когато стигнали на другия бряг, дало му съвета на дявола:

— Когато дойде пак някой, който иска да го прехвърлиш отвъд, дай му върлината в ръка!

То продължило пътя си и дошло до града, където било безплодното дърво и където пазачът също поискал отговор. Момчето му казало, каквото чуло от дявола:

— Убийте мишката, която гризе корена му, и то пак ще ражда златни ябълки!

Тогава пазачът му поблагодарил и му дал за награда две магарета, натоварени със злато. Най-сетне дошло при града, чийто кладенец бил пресъхнал. То казало на вратаря, както казал дяволът:

— В кладенеца под един камък има жаба, трябва да я намерите и убиете, тогава той пак ще дава вино.

Пазачът му поблагодарил и също му дал две магарета, натоварени със злато. Най-после честитото момче пристигнало в двореца при жена си, която се зарадвала от сърце, като го видяла и чула, че е сполучило във всичко. На царя то дало трите златни косъма, които искал; а като видял и магаретата със златото, царят много се развеселил и рекъл:

— Сега всички условия са изпълнени и ти можеш да задържиш дъщеря ми. Но кажи ми, драги зетко, отде взе толкова злато? Та това е грамадно богатство!

— Минах през една река — отговорило то — и си го взех оттам. Вместо пясък по брега е пълно със злато.

— Дали мога си взе и аз от него? — попитал царят, пламнал от алчност.

— Колкото щеш — отговорило то. — На реката има един лодкар, накарай го да те прехвърли отвъд и ще можеш да си напълниш торбите.

Користолюбивият цар се спуснал презглава на път и като дошъл до реката, кимнал на лодкаря да го прехвърли. Лодкарят дошъл и му казал да се качи и като стигнали на другия бряг, той му дал върлината в ръцете и скочил от лодката. Оттогава царят трябвало да кара лодката като наказание за греховете си.

— Дали я кара още?

То се знае. Едва ли някой му е взел върлината.

Издание: Най-хубавите приказки на Братя Грим, издателство „Отечество“, София, 1996

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

СТЕФАН ЦВАЙГ МАГЕЛАН

Превод от немски: Асен Разцветников, 1939

chitanka.info

Фернандо Магелан

Книгите могат да имат произхода си в чувства от най-различен вид. Човек пише книги, преизпълнен от възторг или подбуден от чувство на благодарност, но също така и ожесточението, гневът и яростта могат да запалят духовна страст. Понякога подбудител става любопитството, психологичната жажда да изясниш за самия себе си чрез писаното хората и събитията, но — и то много често — и подбуди от съмнително естество, като суетността, користолюбието, радостта да отразиш себе си като в огледало, тласкат човека към работа; поради това един автор трябва при всяка своя книга да си даде сметка от какви чувства, от какви лични нужди се е ръководил при избора на своя предмет. При тази книга аз съм съвсем на ясно относно нейния вътрешен произход. Тя е плод на едно малко необикновено, но твърде внушително чувство: срама.

Това стана така. Миналата година аз имах за пръв път отдавна желанието да пътувам в Южна Америка. Знаех, че в Бразилия ме очакват няколко от най-хубавите природни гледки, а в Аржентина една незабравима среща с другари по дух. Вече самото това предчувствие ми правеше пътуването прекрасно и през време на пътя към него се прибави и всичко приятно, за което би могло да се мисли — тихото море, пълното спокойствие на бързия и обширен кораб, освобождението от всички връзки и всекидневни мъчения. Аз се опивах безмерно от райските дни на това пътуване. Но неочаквано — това беше на седмия или осмия ден — аз се хванах сам, че съм раздразнен от нетърпение. Постоянно това синьо небе, постоянно това синьо спокойно море! В това внезапно раздразнение часовете на пътуването ми се видяха твърде бавни. Аз желях в себе си да съм вече при целта, радвах се, че брегът всеки ден неуморно се приближава и изведнъж това спокойно, прохладно наслаждение от нищото започна да ме потиска. Постоянно същите лица и същите хора — това уморява човека; еднообразието на движението в кораба раздразни нервите ми именно чрез своя равномерен и спокоен пулс. Само по-бързо напред, само по-бързо, по-бързо напред! Изведнъж тоя хубав, тоя удобен, тоя комфортен бърз параход ми се видя твърде бавен.

Потребна беше може би само тая едничка секунда, в която аз съзнах нетърпението си, и аз вече се засрамах. Ти пътуваш, казах си сърдито, в най-сигурния параход, който може да се помисли, най-хубавото пътешествие и на твое разположение стои всичкият лукс на

живота. Стане ли ти вечер хладно в своята каюта, необходимо е само да завъртиш с два пръста една ръчка и въздухът се стопля. Ти намиращ дневната светлина на екватора много гореща; погледни, имаш само една крачка до помещението с прохладните вентилатори, а десет крачки по-нататък те чака една готова плавателна. На обяд ти можеш да си избереш в тоя най-съвършен на света хотел каквото искаш ядене и пиене, всичко това ти се доставя в изобилие по някакъв вълшебен начин, като че от ангели. Ти можеш да се усамотиш и да четеш книги или пък можеш да имаш колкото желаеш игри на борда и музика, и общество.

Дадени ти са всички удобства и всяка сигурност. Ти знаеш накъде пътуваш, знаеш точно часа, когато ще пристигнеш, и знаеш, че те очакват най-приятелски. А също така и в Лондон, в Париж, в Буенос Айрес и Ню Йорк знаят на коя именно точка от земното кълбо се намира в даден час параходът. И трябва само да изкачиш с двадесетина бързи крачки една малка стълба, за да отскочи една послушна искра от апарата на безжичния телеграф и да отнесе твоя въпрос, твоя поздрав до всяко място на Земята и след един час ти вече имаш обратно известие оттам. Спомни си ти, нетърпеливецо, спомни си ти, недоволенко, как са пътували хората по-рано! Сравни за миг твоето пътуване с пътуванията през миналите времена и преди всичко с първите пътешествия на ония смелчаци, които откриха за нас тия безкрайни морета, откриха света, и засрами се пред тях! Опитай се да си представиш как те тръгваха тогава с малките си рибарски корабчета на поход в неизвестността, без да знаят път, загубени напълно в безкрая, непрестанно изложени на опасности, предадени на произвола на ветровете, на мъките и лишенията. Никаква светлина нощем, никакво питие освен вмирисаната топла вода на буретата и събраната от дъжда, никаква друга гозба освен вкаменения сухар и гранясалата солена сланина, а често пъти през дни и седмици, лишени дори и от най-плачевна храна... Никакво легло и никакво помещение за почивка, дяволска е жегата, безмилостен студът, а свръх това и съзнанието, че си сам, безнадеждно сам сред тая безсърдечна водна пустиня. Никой у дома им не знаеше в течение на месеци, в течение на години къде са, а и сами те не знаеха къде отиват. С тях пътуваше нуждата, смърт ги обграждаше в хилядократни преображения всред водата и на сушата, очакваше ги опасност от страна на хората и природните стихии и

месеци, години ги окръжаваше на техните жалки кораби най-страхотната самота. Те знаеха, че никой не би могъл да им помогне, знаеха, че в течение на месеци и месеци не ще срещнат никакво платно на кораб в тия непропътувани води, никой не би могъл да ги спаси от нужда и опасност, никой не ще може поне да съобщи за смъртта им, за погиването им. И аз трябваше само да започна да си припомням за тия първи пътувания на конкистадорите по моретата и се почувствувах вече дълбоко засрамен за моето настроение.

Това засрамване, изникнало веднъж, не ме остави вече през цялото пътуване и мисълта за тия безименни герои не ми даде ни един свободен миг. У мене се породи желание да науча нещо повече за ония, които първи се осмелиха да подемат борбата със стихииите, да прочета нещо за ония първи пътешествия в неизследваните океани, чиито описания бяха ме вълнували още в моите юношески години. Аз отидох в параходната библиотека и си взех на sluка няколко тома. И от всички пътешествия и образи най-много възторг възбуди у мен подвигът на мъжа, който по мой усет е извършил най-величавото дело в историята на земезнанието — Фернандо Магелан, оня, който потегли с пет мънички рибарски корабчета от Севиля, за да обиколи света, и чийто поход — походът на двеста шестдесет и пет решителни мъже, от които само осемнадесет се завърнаха на прогнилия вече кораб, но с развятото на мачтата знаме на най-великата победа — е може би най-прекрасната одисея в историята на човечеството. Аз не намерих в ония книги много за него, във всеки случай поне за мене то не бе достатъчно; и поради това, когато се завърнах назад, продължих да чета и да изследвам и останах учуден колко малко и съвсем малко достоверно е казано за тоя героичен подвиг досега. И, както много пъти вече, аз видях най-добрата и най-плодоносна възможност да изясня на себе си едно неизяснено нещо, като го представя и vyplътя и за другите. Така възникна тая книга — честно мога да кажа: за моя собствена изненада. Защото, докато представях тая втора одисея по възможност най-вярно с действителността според всички документи, що можах да събера, аз непрестанно имах странното чувство, че разказвам нещо измислено, че разказвам един от най-големите блянове, една от най-светите приказки на човечеството. Но има ли пък нещо по-хубаво от една истина, която изглежда невероятна! Винаги във великите героични подвизи на човечеството поради това, че те се издигат толкова високо над земната

мярка, има нещо неразбираемо; но и винаги само чрез невероятното, що е извършило, човечеството добива отново своята вяра в себе си.

Името на човека, който предприе първото обикаляне на Земята, е предадено на историята в не по-малко от четири или пет различни форми. В португалските документи великият мореплавател се явява някога като Fernao de Magalhais някога като Fernao de Magelhaes, а той самият подписваше книжата си по-сетне, когато бе вече минал на испанска служба, ту Maghallanes, ту Maghellanes и картографите латинизуваха отпосле тая испанска форма в Magellanus. Когато трябваше да избира за тая книга едно единно име на знаменития откривател, аз се реших в полза на латинската и отдавна добила международна употреба форма: Магелан (Magellanus) по аналогия на Колумб (Columbus), когото ние също не наричаме Cristoforo Colombo или Cristobal Colon. Също така и хабсбургският владетел, който направи възможно пътешествието му, се явява тук само под прочутото си име Карл V, макар че в годината на отплуването той е само Карлос I, крал на Испания, и не бе още коронясан за германски император.

NAVIGARE NECESSE EST^[1]

В началото бяха подправките. От времето, когато римляните при своите пътувания и войни вкусиха за пръв път лютите, или упоителни, възбудителните, или замайващи, подправки на Изтока, Западът вече не може и не иска да мине в готварницата и избата си без „еспесериите“, без индийските подправки. Защото северното ядене остава невъобразимо блудкаво и безвкусно дори дълбоко в средновековието. Дълго време още трябва да мине, преди полските плодове, като картофите, царевицата и доматиите, да добият трайно право на гражданство в Европа, лимоните почти не се използват още за подкиселяване и захарта за подслаждане, а тънките тонически средства, като кафето и чаят, не са още открити; дори князете и болярите се принуждават да затрупват с тъпо претъпкване на стомасите си блудкавото еднообразие на своите гозби. Но, о чудо: само едно-единствено зърно индийска подправка, няколко гребки чер пипер, един сух мускатов цвят, на върха на ножа малко джинджифил или канела, прибавени и в най-дебелашката гозба, и небцето е вече приятно раздразнено от един странен вкус, който предизвиква охота за ядене. Между яркото Dug и Moll на киселото и сладкото, на силното и блудкавото затрептяват изведнъж прекрасни кулинарни обертонове и полутонове; и скоро все още варварските нерви на средновековието просто не могат да се наситят на тия нови възбудителни средства. Една гозба минава за добра само когато е лудо насипана с черен пипер и ужасно подправена; дори в бирата турят джинджифил, а виното сгорещяват със счукани подправки, додето всяка глътка започва да гори гърлото като запален барут. Но не само за готварницата си Западът има нужда от такива грамадни количества *espeseria*^[2]; също и женската суетност непрестанно иска все повече и повече от новите благоухания на Арабия — слатния мускус, знойната амбра, сладкодъхното розово масло; тъкачи и багрилници преработват за жените индийските дамаски, златарите са принудени да наддават за белите бисери от Цейлон и синкавите диаманти от Нарсингар. Но още

по-властно усилва употребата на източни произведения католическата църква — защото нито едно от милионите и милиардите кадилни зрънца, които клисарите люлеят в кадилниците на хилядите и десетките хиляди черкви в Европа, не е израсло на европейска земя; всяко от тия милиони и милиарди зърна трябва да бъде пренесено по вода и по суша и да измине целия необозрим път от Арабия до Европа. Също и аптекарите са постоянни купувачи на прославените индийски *specifica* каквито са опиумът, камфорът, скъпоценната гума, и те знаят от опит, че отдавна вече никой балсам и никое лекарство не изглежда на болните наистина лековито, ако на порцелановото гърненце не се чете, надписана със сини букви, магичната дума *arabicum* или *indicum*. Всичко източно неудържимо печели в Европа един хипнотичен чар поради далечния си произход, редкостта и екзотиката си, може би също и поради скъпата си цена. Арабско, персийско, индийско — тези названия стават в средновековието (също както през осемнадесетия век названието *френско*) еднозначни с великолепно, изтънчено, болярско, дворцово, прекрасно и скъпоценно. Никой търговски артикул не е така желан, както скъпите *especies*, човек би могъл почти да сметне, че мирисът на тия източни цветове е упоил по някакъв магичен начин душата на Европа.

Но тъкмо защото е толкова модна и желана, индийската стока е скъпа и продължава все повече и повече да поскъпва: едва ли би могъл човек днес да пресметне постоянно качващите се трескави криви на цените, защото всички исторически парични таблици остават нещо отвлечено — опитът ни доказва това; най-лесно би могъл човек да добие една оптическа представа за лудото поскъпване на подправките, ако си спомни, че същият чер пипер, който стои днес открито на всяка трапеза и който хората безгрижно разсипват като пясък в началото на второто хилядолетие бе броен от търговците зрънце по зрънце и по тежест бе почти равноценен на среброто. Толкова абсолютна и постоянна бе неговата стойност, че много държави, и градове калкулираха с чер пипер, като с някой благороден метал: с чер пипер, можеха да се купуват недвижими имоти и земи, да се изплащат зестри, да се откупува право на гражданство; мнозина князе и много държави установяваха в мерки чер пипер своите мита и когато в средновековието искаха да кажат, че някой има тежко богатство, хулеха го с прозвището „чувал с чер пипер“. Търговците теглеха канелата,

хининовите кори и камфора на аптекарски и златарски везни, като при това затваряха грижливо вратите и прозорците, за да не би някое полъхване на вятъра да издуха няколко прашинки от скъпоценните отпадъци. Но колкото и абсурдно да изглежда в очите на днешните хора това надценяване, то става съвсем ясно и оправдано, щом като сложим в сметката мъчнотиите и опасностите на пренасянето. През ония времена Изтокът лежи тъй неизмеримо далеч от Запада и какви опасности и пречки имат да преодоляват из пътя си керваните и колите! Каква одисея има да изтърпи всяко отделно зърно, всеки отделен цвят, докато стигнат от зеления храст в Малайския архипелаг до продавницата на европейския търговец! Сама по себе си, разбира се, никоя от тия подправки не е някаква рядкост. Напротив, отвъд, в другата половина на земното кълбо, стърковете канела, карамфилите, мускатовите орехи и пиперовите шубраци растат в Тидор, в Амбоина, в Банда и в Малабар също така буйно и свободно, както у нас бодилите, и един квинтал от тях струва на Малайските острови не повече, отколкото в Европа една гребка с върха на ножа. Но през колко много ръце трябва да премине стоката, докато достигне през пустини и морета до последния купувач — потребителя! Първата ръка, както винаги, бива най-зле заплатена; малайският роб, който бере пресните цветове и ги мъкне към пазара върху бронзовия си гръб, завързани с лико на снопчета, получава като възнаграждение само солената си пот. Но неговият господар вече печели; един мохамедански търговец купува от него стоката и я пренася в мъничък, люшкан от вълните прао за осем дни, за десет дни, та и за повече време, и все под огъня на немилостивото слънце, от Островите на подправките до Малака (близо до днешния Сингапур). Тук вече стои в мрежата си първият паяк-смукач; господарят на пристанището, могъщият султан, иска от търговците данък за претоварването на стоката. Едва след като бъде изплатен тоя данък — едва тогава се дава позволение за претоварването на благоуханната жътва върху друга по-голяма джонка и тоя все пак малък плавателен съд отново се плъзга, тласкан от широки гребла или от четвъртити платна, нататък, от едно крайбрежие на Индия към друго. Месеци минават така в еднообразно плуване и безкрайно чакане при безветрие под безоблачното нажежено небе, а често и в бягане пред внезапните тайфуни и корсарите. Безкрайно мъчно и неизказано пълно с опасности е това пренасяне през две, през

три тропически морета; от пет кораба почти винаги единият става по пътя жертва на бурите или на пиратите и прекупецът благославя бога, когато е заобиколил благополучно Камбагда и е достигнал най-сетне Ормузд или Аден, а с това и честитата Арабия или Египет. Но и новият начин на пренасяне, който начева оттук, съвсем не е по-малко мъчителен и по-малко опасен. В тия претоварищни пристанища чакат на дълги търпеливи редици хиляди камили, които коленичат послушно по даден от господаря им знак, чувалите с връзки чер пипер и мускатов цвят биват натоварвани един по един на гърбовете им и четирикраките кораби бавно се залюляват и понасят стоката през пясъчното море. В преходи, дълги по месеци, арабските кервани пренасят индийската стока — прозвучават имената от „Хиляда и една нощ“ — през Басора и Багдад и Дамаск за Бейрут и Трапезунд или през Джида за Кайро; от паметивека са тия дълги пътища през пустинята и те са познати на търговците още от времето на фараоните и бактрийците. Но за зла съдба те са познати не по-зле и на бедуините — тия пирати на пустинята; често пъти едно дръзко нападение унищожава с един удар плода на безбройни мъчителни месеци. Онова, което се отърве най-сетне благополучно от пясъчните бури и бедуините, попада пък в ръцете на други разбойници: от всяка натоварена камила, от всеки чувал емирите на Хеджас, султаните на Сирия и Египет искат налог, и то много изобилен; на сто хиляди дукати изчисляват онова, което е вземал годишно само единият от тия крайпътни разбойници — египетският султан, от налог за пропуск на подправки. Достигне ли стоката най-сетне устието на Нил близо до Александрия, там я очаква още един, най-последният, но не най-незначителният скубач — флотата на Венеция. След коварното унищожение на конкурентния град Бизанс малката република взе всецяло в свои ръце монопола на западната търговия с подправки; вместо да бъде препратена направо, стоката трябва най-напред да спре на Риалто, където за нея наддават немските, фландърските, английските търговски складове. Едва подир това същите тия цветове, които тропическото слънце бе родило и гряло две години, тръгват в тежки коли през снега и леда на алпийските проходи към европейския продавач и следователно — към потребителя.

Най-малко през дванадесет ръце — така пише меланхолично Мартин Бехайм в своето прочуто „Земно кълбо“ от 1492 г. — трябва да

мине индийската подправка, преди да достигне последната ръка, до потребителя. Но макар че дванадесет ръце си делят печалбата, все пак всяка отделна ръка изстискава достатъчно златен сок от индийската подправка; и въпреки всички рискове и опасности търговията с подправки и лековити растения минава за най-доходната търговия на средновековието, защото при най-малък обем на стоката дава възможност за най-голяма печалба. Могат от пет кораба четири да потънат заедно със стоката си — Магелановият поход ни дава един образцов пример за това, — двеста от двеста и шестдесет и пет души да не се върнат — моряците и капитаните ще загубят наистина живота си, търговецът обаче все пак печели от играта. Завърне ли се след три години натоварен с подправки само един колкото и малък да бъде кораб от петте изпратени, товарът му покрива всички загуби и дава богата печалба, защото един-едничък чувал чер пипер струва в петнадесетото столетие повече от един човешки живот; затова при голямото предлагане на човешки живот и бясното търсене на скъпоценните подправки не е никак чудно, че сметката винаги излиза права. Палатите на Венеция, както и палатите на Фугерите и Велзерите са изградени почти единствено с печалби от подправки.

Но върху голямата печалба неизбежно подобно на ръжда върху желязо се натрупва люта завист. Всяко предимство винаги се чувства от другите като неправда и там, където една малка група хора се обогатява чрезмерно, от само себе си се образува коалиция на ощетените. Със завистливо око гледат отдавна генуезците, французите, испанците към сръчната Венеция, която е съумяла да отправи златния поток към Канале Гранде, и с още по-ядовито ожесточение извърщат те глави по посока на Египет и Сирия, където ислямът е поставил една непристъпна преграда между Индия и Европа. На християнски кораб не е позволено да плува по Червено море, никой християнски търговец не се допуска дори само да премине през него; всичката търговия с Индия минава неумолимо през турски и арабски търговци и ръце. Но чрез това не само се оскъпява безполезно стоката на европейския потребител и предварително се обира каймакът от печалбата на християнския търговец, не, това положение заплашва да прелее на Изток и всички излишък от благородни метали, понеже изнасяните там европейски стоки далеч не могат да достигнат по стойност внасяните скъпоценни индийски растения. Вече поради тоя

чувствителен търговски дефицит в Запада трябваше да се появи възбуденото нетърпение и желание да се отърве от опропастителния и унизителен контрол и ето че най-сетне силите се събират. Кръстоносните походи съвсем не бяха (както често пъти ги представят твърде романтично) само един мистично религиозен опит да се изтръгнат из ръцете на неверниците светите места и божия гроб; тая първа европейска коалиция представляше едновременно първото логично и целесъобразно усилие да се пробие тази преграда към Червено море и да се направи източната търговия свободна за Европа, за християнството. И понеже тоя удар не сполучи, понеже Египет не можа да бъде изтръгнат от мохамеданите и по тоя начин ислямът продължаваше да държи затворен пътя към Индия, трябваше по необходимост да се роди желанието за намиране един друг, свободен, независим път към Индия. Смелостта, която накара Колумб да се впусне на Запад, Бартоломей Диас и Васко да Гама — на юг и Кабот — на север срещу Лабрадор, изникна на първа линия от целесъобразната воля да се открие най-после, най-сетне един свободен, един безмитен и безпрепятствен морски път от западния свят към Индия и да се обезсили чрез това позорната хегемония на исляма. Винаги при големи изнамирения и открития истинската окриляваща сила е една духовна, една морална подбуда, но в повечето случаи последният тласък за осъществяването се дава от материални подбуди. Несъмнено кралете и техните съветници са се въодушевявали от предложенията на Колумб и Магелан също и поради смелата им идея; никога обаче те не биха посмели да дадат необходимите пари за техните проекти, никога не щеше да им бъде действително приготвена и въоръжена от князете и спекулантите цяла флота, ако не съществуваше едновременно и изгледът да получат от тия походи за откриване нови пътища и земи хилядократно назад онова, което разходваха. Зад героите на тоя век на откритията стояха като двигателни сили търговците; също и походът на Магелан, тоя пръв героичен порив да завладее света, изхождаше от твърде земни сили — в началото бяха подправките.

* * *

Чудни са тези случаи в хода на историята, когато виждаме гения на един човек да се съчетава с гения на историческия час, когато един отделен човек схваща с погледа на ясновидец творческия копнеж на своето време. Между страните на Европа една не е могла още да изпълни своята част от европейската задача — Португалия, която успя да се изтръгне след продължителни героични войни от мавританското господство. Обаче веднъж извоювани победата и самостоятелността, прекрасната сила на един млад и страстен народ остава да лежи съвсем неизползувана; естествената воля за разширение, която живее у всеки възходящ народ, не намира на първо време никакъв отдушник. Цялата сухоземна граница на Португалия опира до Испания — един приятелски, един братски народ: по такъв начин малката и бедна страна би могла да се разширява единствено към морето, чрез търговия и колонизация. Но за нещастие Португалия има — или изглежда засега да има — най-неблагоприятното географско положение от всички мореплавателски народи на Европа. Защото Атлантическият океан, който хвърля откъм запад вълните си върху нейното крайбрежие, се смята според Птолемеевата география (едничкият авторитет на средновековието) за безкрайна и недостъпна водна пустиня. За не по-малко недостъпен обявяват Птолемеевите карти на света и южния път, който върви покрай африканското крайбрежие: невъзможно е да се обиколи с кораб тая пясъчна пустиня, защото тази негостоприемна и необитаема земя достига до южния полюс и е съединена с *terra australis*^[3] без какъвто и да било морски проток помежду им. Преценено според старата география, Португалия като лежаща извън единственото достъпно за корабоплаване море на средновековието — Средиземно море, имаше между другите мореплавателски страни на Европа най-лошото положение, което би могло да се измисли.

И ето че става жизнена задача на един португалски княжески син да направи възможно това привидно невъзможно нещо и смело да опита: дали все пак последните не могат да станат първи съгласно библейското изречение. Та що — ако Птолемея, тоя *geographus maximus*^[4], тоя папа на земезнанието, е направил грешка? Ако този океан, който понякога изхвърля откъм запад с могъщите си вълни любопитни и чудни дървета върху бреговете на Португалия (а тия дървета все пак трябва да растат някъде), съвсем не е безкраен, а води

към нови и непознати земи? Ако Африка е обитаема отвъд тропика, ако всезнаещият грък е казал една недодялана лъжа с твърдението си, че този неизследван континент не може да се заобиколи по вода и че никакъв път не води покрай него към Индийското море? Тогава Португалия тъкмо защото лежи най-далече на запад, би станала отправна точка на всички открития, би била най-близкият от всички пътища за Индия. Тя би била значи не отхвърлена поради съседството си с океана, но, напротив, призвана за мореплаване, както никоя друга страна на Европа. Тоя блян — да издигне малката и безсилна Португалия в първа морска сила и да превърне Атлантическия океан, който до това време се смята само една преграда, в удобна морска улица, става *in puse*^[5] цел в живота на Infante^[6] Енрике, когото историята справедливо и несправедливо нарича Хенрих Мореплавателят. Несправедливо: защото, като се изключи едно късо военно пътуване до Сеута, Енрике никога не се е качвал на кораб и няма ни една книга, ни един мореплавателен трактат, ни една карта от неговата ръка. Но все пак историята може да му признае с право това име, тъй като тоя княжески син посвети живота и богатството си на мореплаването и мореплавателите. Спечелил си още отрано име при обсадата на Сеута през мавританската война, бидейки и един от най-богатите мъже в страната, тоя син на един португалски и племенник на един английски крал би могъл да намери простор за честолубието си в най-бляскавите служби; всички дворове го канят при себе си, Англия му предлага пост на върховен командир. Но тоя странен мечтател избира за поле на своя живот творческото усамотение. Той се оттегля в Кап Сагрес, някогашната свещена предпланина на древността. Оттам в продължение близо на петдесет години той подготвя морски поход към Индия и с това — голямото настъпление срещу *Mare incognitum*^[7].

Кое е дало на самотния дързък мечтател смелостта да излезе против най-висшите космографски авторитети на своето време, против Птолемей и неговите тълкуватели и прерисувачи и да защитава убеждението, че Африка съвсем не е замръзнал за полюса континент, но наопаки, възможно е тя да бъде заобиколена с кораб и по такъв начин е истинският път за Индия — тая тайна едва ли ще може някога да се разгатне. Знае се обаче, че никога не е напълно заглъхвало преданието (отбелязано също и от Херодот и Страбон), според което през тъмните дни на фараоните една финикийска флота заминала от

Червено море и след две години се завърнала неочаквано през Херкулесовите стълбове (теснината на Гибралтар). Може би князът е имал също и сведения от мавритански търговци на роби, че отвъд Libya deserta^[8], отвъд Сахара лежи една страна на богатствата, Bilat ghana, и действително още в една карта, която един арабски космограф направил през 1150 г. за нормандския крал Роджер II, днешната Гвинея се намира съвсем точно означена под това Bilat ghana. Твърде възможно е следователно княз Енрике с помощта на добра осведомителна служба да е бил по-добре осведомен за действителната форма на Африка, отколкото училищните географи, които се кълнях единствено в Птолемей и отначало отблъснаха като зле скроени лъжи и съобщенията на Марко Поло и Ибн Батута. Но истинското морално значение на Енрике лежи обаче в това, че той е схващал едновременно и величието на целта, и големината на мъчнотиите, че е разбрал с благородно примирение, че той самият никога не ще види осъществен бляна си, тъй като за подготовката на едно такова велико предприятие са нужни повече години, отколкото трае един човешки живот. Защото как ще се одързостиш през онова време да тръгнеш по море от Португалия за Индия без познания за морето и без кораби, годни за подобно мореплаване? Географските и мореплавателните познания на Европа по времето, когато Енрике започва своето дело, са невъобразимо първобитни. През тъмните векове на помрачението, което дойде след пропадането на Римската империя, средновековието забрави почти всичко, което гърците, финикийците, римляните бяха открили и установили при своите смели пътешествия. Невероятно като някаква приказка бе станало за ония времена на пространствено самоограничение, че един Александър отдавна бе проникнал до границите на Афганистан и дори дълбоко до Индия, загубени са отличните карти, световните карти на римляните, развалени са техните военни пътища, изчезнали километражните камъни, които достигат дори до Британия и Битиния, унищожена е тяхната образцова политическа и географска осведомителна служба, хората са се отучили от пътешествия, угаснала е жаждата за открития, изпаднало и бедно е мореплавателското изкуство; малки плавателни съдове без каквато и да било по-широка, по-смела цел, без истински компас и ясни карти се промъкват страхливо покрай бреговете, от пристанище на пристанище постоянно под страха, че ще бъдат изненадани от буря или от не по-

малко опасните пирати. При едно подобно упадъчно състояние на космографията и с подобни жалки кораби твърде рано бе още да се мисли за покоряване на земните океани и завладяване задморските царства. Едно цяло поколение на пожертвованиято трябва тепърва да навакса онова, което бе пропуснато през вековете на безразличие. И Енрике, в това е и неговото величие, бе решен да жертвува живота си за бъдното дело.

Само няколко порутени стени стърчат още от някогашния замък на Кап Сагрес, който княз Енрике бе съградил и който един крайно неблагоприятен наследник на неговата наука Франсис Дрейк ограби и разруши. През сенките и булото на легендата днес е вече почти невъзможно да се установи подробно по какъв начин княз Енрике бе подготвил завоевателните планове на Португалия. Според повествованията (може би малко романтични) на летописците, негови съотечественици, той си доставил множество книги и карти от всички части на света, събрал арабски и еврейски учени и им заповядал да приготвят по-добри инструменти и табулатори. Всеки капитан, всеки моряк, който се връщал от някое пътуване, бивал разпитван, всички тия съобщения и познания бивали грижливо събирани в една тайна архива и едновременно с това се подготвяла цяла редица пътешествия. Изкуството да се строят кораби било неуморно тласкано напред; не минават много години и от първобитните „barcas“, тия малки, открити рибарски лодки с екипаж от осемнадесет души, израснали истински „паос“, широки кораби от осемдесет и сто тона, които могат да пътуват по морето и при лошо време. Този нов, годен за мореплаване вид кораб изискваше също и нов вид мореплаватели. Към кормчията се прибавя един „майстор по астрологията“, специалист по мореплаването, който знае да чете портолани, да определя отклонението и да отбелязва меридианите; теорията и практиката се обединяват в творческа треска и постепенно и систематично при тия пътешествия от обикновените рибари и моряци се възпитава и създава едно поколение от мореплаватели и откриватели, чиито дела зреят в бъдещето. Подобно на Филип Македонски, който оставя на сина си Александър неотразимите фаланги, княз Енрике завещава на своята Португалия най-добрите, най-модерните кораби на своето време и най-ударните моряци, с които тя ще завладее океана.

Но към трагичната съдба на предтечите винаги принадлежи и обстоятелството да умрат на прага, без да видят сами обетованата земя. Енрике не доживя нито едно от големите открития, които обезсмъртиха родината му в историята на светооткриването; в годината на неговата смърт (1460 г.) почти не се забелязва нищо особено във външната страна на работата, в областта на географията. Прославането откриване на Азорските острови и Мадейра беше в действителност само едно повторно откриване (Портоланом Лауренцио ги отбеляза още в 1351 г.). По западното крайбрежие на Африка неговите кораби не са достигнали дори до екватора; започнала е една малка, не особено славна търговия с бяла и главно с „черна слонова кост“: това ще рече масов грабеж на негри от сенегалското крайбрежие и продаването им на пазара за роби в Лисабон; малкото златен прах от тая търговия — това е нищожното начало, това е всичко, което Енрике е виждал като плод на своето бленувано дело. Но в действителност решителният успех е вече извоюван. Защото не в постигнатия скок лежи тогава първото тържество на португалското мореплаване, но в моралната област и повдигането на жаждата за пътешествия, в унищожението на една опасна легенда. Дълги векове моряците лъжеха, че отвъд Кап Нон — на български „Нос, от който по-нататък не може“ — мореплаването е невъзможно. Веднага зад него започва „Зеленото море на тъмнината“ и тежко и горко на оня кораб, който се осмели да навлезе в тия области на смъртта. Морето в тия тропически места ври и кипи от огъня на слънцето. Гредите на кораба и платната му мигновено пламват, а всеки християнин, който се опита да стъпи в „Земята на сатаната“, която е пуста като поле от вулканична лава, веднага става негър. Толкова непреодолим бе станал чрез подобни басни този страх, че за да достави изобщо на Енрике моряци за първите му експедиции, папата се виждал принуден да обещае на всички участници пълно опрощаване на греховете. Едва тогава било възможно да се съберат неколцина смелчаци за тия откривателски походи. Затова пък: какво тържество, когато Хил Еанес заобикаля през 1434 г. този уж непреодолим Кап Нон и може да съобщи от Гвинея, че прословутият Птолемей е разобличен като най-долнокачествен бърбовец, защото „тук се плава тъй лесно, както и по нас, и земята е извънредно богата и хубава“. С това е преодоляна мъртвата точка. Сега вече Португалия няма нужда да се грижи за събиране на моряци — от всички страни се

притичват люде, жадни за приключения. Всяко ново успешно пътешествие прави плувците по-дръзки, изведнъж се появява едно ново поколение, за което приключенията са по-важни от живота. „*Navigare necesse est, vivere non est necesse*^[9]“ — старата моряшка поговорка отново добива власт над душите. А винаги когато за едно дело се залови едно ново решително и твърдо поколение, светът се преобразява.

Затова смъртта на Енрике означава само мигът на последното поемане дъх пред големия скок. Едва стъпва на престола енергичният крал Жоаон, и наставя подем, който надминава всички очаквания. Онова, което е било досега нищожно пълзене на охлюв, става изведнъж бурен бяг и лъвски скок. Докато вчера бе отбелязано като грандиозно постижение преодоляването (в течение на двадесет години бавно напредване) на няколкото мили до Кап Бохадор и благополучното достигане (след нови двадесет години на бавно напредване) до Кап Верде, сега вече един скок от сто, от петстотин мили не означава нищо извънредно. Може би само нашето поколение, което преживява завладяването на въздуха, ние, които ликувахме, когато един аероплан можеше да измине по въздуха само три, само пет, само десет километра от Марсовото поле, и които видяхме едно десетилетие по-късно прелитането на континентите и океаните, само ние бихме могли може би да разберем напълно пламенното участие, трепетния възторг, с който цяла Европа придружаваше внезапния пробив и поход на Португалия в областта на неизвестното. В 1471 г. бива достигнат екваторът, в 1484 г. Диего Кам спира вече при устието на Конго и най-сетне в 1486 г. се осъществява пророческият блян на Енрике: португалският мореплавател Бартоломей Диас достига южните брегове на Африка, носа Добра Надежда, който той, разбира се, кръщава отначало поради бурите, които го посрещат там, *Sabo tormentoso*^[10]. Но макар че бурята му разкъсва платната и строшава мачтата, смелият конкистадор решително продължава да върви напред. Той е вече стигнал източния бряг на Африка, откъдето мохамеданските пирати лесно биха могли да го отведат до Индия — ето че се разбунтува обаче екипажът му: достатъчно е постигнато за този път. С наранено сърце е принуден да се завърне Бартоломей Диас назад, загубвайки по чужда вина славата да бъде първият европейец, който е покорил морския път за Индия, и един друг португалец — Васко да

Гама, ще бъде чествуван за това геройско дело в безсмъртното стихотворение на Камоенса; както винаги, оня, който започва делото, трагичният предтеча, бива забравен заради щастливия изпълнител. Но както и да е: решаващият дял от работата е направен. За пръв път бива напълно установен географският образ на Африка, за пръв път показано и доказано против Птолемей, че свободният морски път за Индия е възможен. Блянът на Енрике биде осъществен от неговите ученици и последователи един човешки живот подир смъртта на техния учител.

С удивление и завист обръща сега цял свят очите си към тоя малък и забравен морски народ в най-крайния кът на Европа. Докато великите европейски държави Франция, Германия, Италия разкъсваха месата си в безумни войни, Португалия, тая Пепеляшка на Европа, разшири мястото си за живот на земята хиляди и десетки хиляди пъти; никакво напрежение не може вече да я достигне в неизмеримата преднина, която е взела. Вътре в една нощ Португалия стана първи морски народ в света, тя си осигури чрез своите дела не само нови области, но и цели нови светове. Още едно десетилетие само и тоя най-малък измежду европейските народи ще изяви властно стремежа си да притежава и управлява повече световно пространство, отколкото Римската империя дори през времената на нейното най-голямо разширение.

От само себе си се разбира, че един такъв чрезмерен империалистически стремеж при опита за неговото провеждане твърде скоро ще изтощи силите на Португалия. Всяко дете би могло да пресметне, че една такава мъничка страна, която изцяло не брои повече от милион и половина жители, не ще може продължително сама да заема, колонизира, управлява или дори само търговски да монополизира цяла Африка, Индия и Бразилия и най-малко от всичко — да ги защитава на вечни времена от ревността на другите народи. Една-едничка капчица масло не може да изглади повърхността на цяло развълнувано море, една страна, голяма колкото върха на игла, не може да подчини окончателно сто хиляди пъти по-големи от нея земи. Погледнато от гледище на разума, безграничната жажда на Португалия за разширение представя следователно истинско безумие, представя една донкихотщина от най-опасен вид. Но героичното е винаги ирационално и антирационално и винаги когато един човек или един

народ дръзне да поеме върху себе си задача, която надвишава собствената му мярка, то и неговите сили се повишават в никога неподозиран размах: никога може би един народ не се е съсредоточавал в един-едничък победоносен миг по-величествено, отколкото Португалия в края на петнадесетото столетие. Тя си създаде внезапно не само своя Александър и своите аргонавти в лицето на Албукерке, Васко да Гама и Магелан, но също и своя Омир в лицето на Камоенса, своя Ливиус в лицето на Бароса. Учени, строители, големи търговци изникват за една нощ: както Гърция през времето на Перикъл, Англия през времето на Елисавета, Франция през времето на Наполеон, португалският народ осъществява в универсална форма най-съкровената си идея и я слага пред света като видимо дело. В течение на един незабравим час от историята Португалия беше първият народ на Европа, водачка на човечеството.

Но всяко голямо дело на един отделен народ винаги бива извършено за всички народи. Те всички чувствуват, че тоя пръв пробив в незнайното е преобърнал същевременно наопаки всички общоприети досега мерки, понятия, усети за пространство и затова във всички дворци, във всички университети следят с трепетно нетърпение най-новите известия от Лисабон. Благодарение на едно забележително ясновидство Европа схваща творческата страна на това португалско дело, което разширява света. Тя схваща, че мореплаването и откритията скоро ще изменят света по-решително, отколкото всички войни и тежки топове, че една хилядагодишна епоха — средновековието, изживява своя окончателен край и че започва едно ново време, което ще мисли и твори в други, в много по-големи пространствени мерки. Тържествено издига гласа си за прослава на Португалия флорентинският хуманист Полициан като вожд на мирния разум и в неговите думи трепти благодарността на цяла културна Европа: „Тя не само остави зад себе си Херкулесовите стълбове и надви един яростен океан, но и възстанови разкъсаното досега единство на обитаемия свят. И какви още нови възможности и стопански изгоди, какви възвисявания на знанието, какви потвърждения на старата наука, които досега биваха отхвърляни като невероятни, можем сега да очакваме! Нови страни, нови морета, нови светове изплуваха из вековната тъма. Португалия е днес предният пост, стражът на един втори свят.“

Една голяма изненада прекъсва този грандиозен устрем на Португалия към Изтока. Вторият свят изглежда вече достигнат, короната и богатствата на Индия изглеждат вече осигурени за крал Жоаон, защото след заобикалянето на нос Добра Надежда никой вече не може да надпревари Португалия и никоя от европейските държави не смее дори да я следва по този отдавна завладян от нея път. Защото още Енрике Мореплавателят предвидливо бе си издействувал от папата едно писмо, според което всички земи, морета и острови, които биха били открити зад нос Бохадор, ще принадлежат единствено и само на Португалия и трима други папи бяха потвърдили това чудновато „дарение“, което предава на дома Визеу с едно драсване на перото целия още непознат Изток с милионите му жители като правомерно добита коронна собственост. Всички нови светове са следователно предварително дадени на Португалия и само на Португалия. С подобна неприкосновена сигурност в ръцете си човек няма изобщо голяма склонност към несигурни сделки и поради това съвсем не бе така чудно и странно, както най-често го представят историците *a posteriori*, че крал Жоаон II, този *beatus possidens*^[11], посрещна с твърде слабо любопитство малко объркания проект на един непознат генуезец, който настоятелно искаше една цяла флота, за да достигне до Индия откъм запад. Наистина месер Кристофоро Колумбо бива изслушан любезно в двореца в Лисабон, никой не му казва рязко не. Но хората си спомнят твърде добре, че досега всички експедиции към приказните острови Антили и Бразилия са свършили най-печално. И най-сетне: защо да се жертвуват сигурни португалски дукати за един крайно несигурен път към Индия, когато току-що е намерен след дългогодишен труд и мъка истинският път и корабостроителниците на Тахо работят вече ден и нощ за построяването на голямата флота, която ще заміне право за Индия покрай африканския бряг?

Като камък, хвърлен през прозореца, прозвучава поради това в лисабонския дворец неочакваното известие, че оня големодумец, генуезкият авантюрист, действително е преплувал под испанско знаме Атлантика, бурния *Oceano tenebroso*^[12], и само за някакви си пет седмици е стигнал до земя на запад. Станало бе едно чудо. Изпълнило

се бе за една нощ мистичното пророчество в „Медея“ на Сенека, което пророчество дълги години вече бе вълнувало душите на световните мореплаватели:

*„Venient annis
saecula seris, quibus Oceanus
vincula rerum laxet et ingens
pateat tellus, Typhisque novos
detegat orbis, nec sit terris
Ultima Thula.“*^[13]

Да, наистина изглеждаше, че са дошли „дните, когато след столетия океанът ще открие тайната си и ще се появи една непозната земя, когато аргонавтският кормчия ще открие нови светове и Туле не ще бъде вече най-далечната страна на нашата земя“. Наистина Колумб, новият „аргонавтски кормчия“, не подозира, че е открил нова част от света. До самия край на живота си той упорит фантаст се затваря непоколебимо в сред зидовете на безумното си твърдение, че е достигнал вече сушата на Азия и би могъл, плувайки на запад от своята „Испаниола“, да стигне за няколко дни при устието на Ганг. Но точно това нещо е и смъртният страх на Португалия. Защото какво ще помогне на Португалия папското писмо, което ѝ обещава за пътуването към изток всички земи, щом като Испания ще я изпревари чрез по-късия западен път тъкмо преди последния скок и ще заеме Индия в последния миг? По този начин петдесетгодишната работа на Енрике, четиридесетгодишният труд от неговата смърт насам ще станат безсмислени, Индия ще бъде загубена за Португалия поради смелото до лудост приключение на нечестивия генуезец. Искан ли Португалия да отстоява и по-нататък своето предимство и своето право над Индия, не ѝ остава никакъв друг път, освен да вдигне оръжието срещу неочаквано нахлулия съперник.

* * *

За щастие папата отстранява надвисналата опасност. Португалия и Испания са любимите чедата на сърцето му, защото те са единствените страни, чиито крале не са се никога вироглаво противопоставяли на духовния му авторитет. Те се бяха борили с маврите и прогонили неверниците, те изстребваха с огън и меч всяка ерес в земята си, никъде папската инквизиция не намира такава готовност и съдействие в борбата си срещу маврите, мароканците и евреите. Не, неговите любими деца не бива да се скарват, решава папата, и поради това той се залавя чисто и просто да раздели всички още непознати области на света между Испания и Португалия, и то да ги раздели не както се казва на нашия модерен лицемерен дипломатически език като „сфери на интереси“, а, напротив: подарява открито и честно по силата на своята власт като наместник на Христа всички тия племена, страни, острови и морета — подарява ги само на двата народа. Той взема земното кълбо като някоя ябълка и го разделя вместо с нож със своята була от 1 май 1493 г. на две половини. Разделителната линия минава на сто leguas (стара мярка за дължина) от островите при Зеления нос. Които неоткрити земи върху земното кълбо лежат на запад от тая линия, ще принадлежат занапред на любимото му чедо Испания, които лежат на изток от нея — на любимото му чедо Португалия. Отначало двете благодарни чедата се съгласяват с хубавия подарък. Но скоро Португалия се почувствува обезпокоена и моли да се отмести граничната линия още малко на Запад. Това нещо става с договора в Тордесилас на 7 юни 1494 г., когато граничната линия бива установена на двеста leguas по-на запад (чрез което по-късно на Португалия действително ще се падне неоткритата още по него време Бразилия).

Колкото и чудовищна да изглежда на пръв поглед една подобна „щедрост“, която подарява с един замах на перото почти целия свят на два само народа, без да държи сметка за другите народи, все пак ние трябва да изкажем възхищението си пред това мирно разрешение, което е едно от редките разумни дела в историята, когато един конфликт бива изгладен чрез мирно разбирателство вместо чрез сила. За дълги години и за десетилетия колониалната война между Испания и Португалия е действително избягната благодарение на тоя договор в Тордесилас, макар че постановленията му останаха в същност неприложими. Защото когато човек разрязва напълно една ябълка с нож, линията на разреза; трябва да излезе и на другата, невидима част

от повърхността ѝ. Но в чия половина лежат сега много търсените, скъпоценните Острови на подправките? Източно или западно от линията на разреза върху другото полукълбо? В дела на Испания ли, или в дела на Португалия? Това не могат да предскажат в тоя миг нито папата, нито кралете, нито учените, понеже никой още не е измерил обиколката на Земята и, от друга страна — черквата не желае на никаква цена да признае открито кръглата форма на космоса. Но докато дойде крайното решение, двата народа имат пребогата работа с поглъщането на грамадните зальци, които съдбата им бе подхвърлила: малката Испания да погълне великанската Америка, а нищожната Португалия — цяла Индия и Африка.

* * *

Щастливото дело на Колумб възбужда в Европа отначало безгранична почуда. След това обаче настъпва едно опиянение и жажда за приключения, каквито нашият стар свят никога не е виждал: винаги от успеха на един-единствен човек израстват смелост и ревност за цяло поколение. Всичко, което е недоволено в Европа от положението и службата си, всеки, който се чувства оставен назад и няма търпение да чака, по-младите синове, незаетите офицери, незаконните деца на големците и тъмните личности, които правосъдието дири — всички искат да отидат в другия свят. Князете, търговците, спекулантите въоръжават всички кораби, които имат, със сила трябва да бъдат спирани авантюристите и изселниците, които се борят с нож в ръка, за да бъдат пренесени първи в златната земя; докато по-рано Енрике трябваше да измоли опрощение на греховете за всички участници в пътешествията, за да може да има на корабите най-необходимите моряци, сега цели села се отправят към пристанищата и капитаните на корабите не знаят как да се спасят от наплива на тълпите. Експедициите следват една подир друга и като че ли наистина се бе вдигнала една преграда от мъгла — навсякъде, на север, на юг, на изток, на запад, се появяват нови острови, нови земи, едни сковани в ледове, други покрити с палми; в течение на две, на три години няколкото стотици малки кораби, които тръгват от Кадис, Палос, Лисабон, откриват повече свят и повече непознати земи, отколкото

преди това цялото човечество през стотиците хиляди години на съществуването си. Несравним, незабравим календар на онова откривателско време: в 1498 г. Васко да Гама достига — „в служба на бога и за полза на португалската корона“, както гордо съобщава крал Мануел — Индия, и слиза в Каликут, през същата година Кабот като капитан на английска служба се натъква на Нюфъндлънд и с това на северните брегове на Америка. Минава още една година и едновременно и независимо един от друг Пинсон под испанско знаме и Кабрал под португалско откриват (в 1499 г.) Бразилия, докато Гаспар Кортереал стъпва след петстотин години на Лабрадор като приемник на викингите. И откритията продължават удар след удар. През първите години на новото столетие две португалски експедиции, една от които се придружава от Америго Веспучи, бродят покрай бреговете на Южна Америка и стигат близо до Рио Плата; през 1506 г. португалците откриват Мадагаскар, в 1507 — Маврициус, през 1509 достигат, а през 1511 завладяват вече Малака и имат по този начин ключовете на Малайския архипелаг в ръцете си. В 1512 г. Понсе де Леон открива Флорида, в 1513 г. от височините на Дария Нунес де Балбоа вижда като пръв европейец Великия океан. От този час за човечеството няма вече непознати морета. В късия откъс от сто години европейското мореплаване увеличи постиженията си не само стократно, но хилядократно. Докато през времето на Енрике достигането на първите барки до Мадейра бе предизвикало почуда и възхищение, през 1518 г. португалски кораби спират вече — сравнете на картата двете разстояния! — в Кантон и Япония; скоро едно плуване до Индия ще почне да се смята вече за по-малка смелост, отколкото в близкото минало пътуването до Кап Бохадор. Окрилена от един подобен устрем, картата на света се изменя и разширява от година на година, от месец на месец. Ден и нощ стоят в работилниците си в Аугсбург картографите и космографите и работят, но не могат вече да насмогват на поръчките. Още влажни, още неоцветени, гравюрите биват изтръгвани от ръцете им, а в същото време печатарите не успяват да изнесат на книжния пазар достатъчно пътни известия, всичко иска сведения за „Mundus novus“^[14]. Но едва космографите са успели да начертаят чисто и точно картата си според последните съобщения, ето че пристигат нови съобщения и нови описания. Всичко се преобръща надолу с главата, всичко трябва отново да се работи, защото онова,

което се смяташе за остров, излиза, че е било полуостров, което пък изглеждаше, че е Индия, се оказва нов континент. Нови реки, нови брегове, нови планини трябва да се нанасят, а едва гравьорите привършват новата си карта, ето че трябва да започват друга, поправена, подобрена, разширена. Никога преди това, никога след това географията, космографията, картографията не са преживявали такъв опиянителен, такъв победоносен устрем и напредък, както в течение на тия петдесет години, през които за пръв път, откакто живеят, дишат и мислят хора, биват окончателно установени обемът и формата на Земята, когато за пръв път човечеството опознава кръглата звезда, върху която се върти във вселената от предвечни времена. Но цялото това великанско постижение е плод от усилията на едно само поколение; неговите мореплаватели надвиха всички опасности, за да разчистят пътя на всички по-сетнешни плувци; неговите конкистадори отвориха всички пътища, неговите герои разрешиха всички или почти всички задачи. Само едно дело е останало още — последното, най-трудното, най-красивото: да бъде обиколено с един и същ кораб цялото земно кълбо и да се измери и докаже по тоя начин срещу всички космолози и теолози на миналото кръглата форма на Земята — това ще бъде жизнената идея и съдба на Фернаон де Мажеляс, когото историята нарича Магелан.

[1] Необходимо е да се плава по море — лат. ↑

[2] Подправки — лат. ↑

[3] Южната земя — лат. ↑

[4] Велик географ — лат. ↑

[5] В зародиш — лат. ↑

[6] Титла на испански или португалски благородник. ↑

[7] Неизвестното море — лат. ↑

[8] Пустиня Либия — лат. ↑

[9] Да се плава по море е необходимо, да се запази животът не е така необходимо — лат. ↑

[10] Нос на бурите — лат. ↑

[11] Щастлив владеец — лат. ↑

[12] Мрачен океан — исп. ↑

[13] Из Сенека. ↑

[14] Новия свят — лат. ↑

МАГЕЛАН В ИНДИЯ

МАРТ 1505 — ЮНИ 1512

Първите португалски кораби, които тръгнаха надолу по Тахо, служеха на откритията, вторите търсеха още мирна търговия с новооткритите области. Третата флота вече се въоръжава военно — неотклонно настъпва от тоя 25 март 1505 г. оня триделен ритъм, който ще владее през време на цялата настъпваща епоха на колонизацията. Столетия ще се повтаря сега един и същ случай: най-напред се устройва складът за стоки, а след него крепостта уж за защитата му. Най-първо се прави мирна търговия с туземните владетели, а после, щом като вече са пренесени достатъчно войници, чисто и просто се отнема на князете земята им и с нея всичката стока. Не е минало още едно десетилетие и Португалия вече забравя, опиянена от първите успехи, че първоначално не е искала нищо друго освен един скромен дял в източната търговия с подправки. В щастливата игра бързо изчезват добрите намерения; от деня, когато Васко да Гама слиза в Индия, Португалия веднага се залавя да отстрани от Индия всички други народи. Тя непоколебимо разглежда цяла Африка, Индия и Бразилия като свои собствени области. Никой друг кораб не може отсега нататък да плува по моретата от Гибралтар до Сингапур и Китай, никой не може да търгува върху половината от земното кълбо освен поданиците на най-малката страна в малката Европа.

Величествено е поради това зрелището от 25 март 1505 г., когато първата военна флота на Португалия, която трябва да завладее тая нова империя, най-голямата на Земята, напуска пристанището на Лисабон — зрелище, което може да се сравни само с онова, когато Александър Велики преминава Хелеспонт; също и тук задачата е така прекомерна, защото и тая флота тръгва да подчини не една-едничка земя, един-едничък народ, но един цял свят. Двадесет кораба стоят и чакат с разпънати платна заповедта на краля да вдигнат котвите и това не са вече, както по времето на Енрике, малки открити барки, а широки, тежки галеони с високи кастели отпред и отзад, мощни платноходи с

три и четири мачти и многоброен екипаж. Наред със стотиците военнообучени моряци тук се тълпят на борда не по-малко от петстотин въоръжени и защитени с брони войници, както и двеста артилеристи; вън от това, натоварени са още и дърводелци и занаятчии от всички възможни видове занаяти, за да строят веднага на самото място, в Индия, нови кораби.

Още при пръв поглед всеки трябва да схване, че на една такава голяма флота трябва да е поставена и голяма цел: окончателно завладяване на Изтока. Ненапразно на адмирал Франсиско д'Алмеида е дадена титлата вицецрал на Индия, не е случайно това, че тъкмо първият герой и мореплавател на Португалия — Васко да Гама, „адмиралът на индийското море“, е избрал и изпитал въоръжението. Военната задача на Алмеида е проста и ясна. Алмеида трябва да срине и сравни със земята всички мохамедански търговски градове в Индия и Африка, да съгради крепости на всички годни опорни точки и да остави гарнизони. Той ще трябва да се укрепи и на всички изходни и пропускателни точки — за пръв път се подема политическата идея на Англия — да затвори всички морски теснини от Гибралтар до Сингапур и да изключи по такъв начин всяка чужда търговия. На вицецраля е заповядано по-нататък да унищожи морската сила на египетския султан, както и оная на индийските раджи, и така строго да държи под надзор всички пристанища, че от лято господне 1505-то никой кораб, който няма португалски паспорт, да не може да пренесе нито едно зрънце подправки. Ръка за ръка с тая военна задача върви и идеалистичната религиозна задача: да разпространи християнството във всички завладени страни; поради това военното заминаване има едновременно и церемониала на кръстоносен поход. Със собствената си ръка кралят предава в катедралата на Франсиско д'Алмеида новото знаме от бяла дамаска с извезан на него Христов кръст, който ще трябва да се вее победно над езическите и мавританските земи. Адмиралът го приема на колене, петстотинте участници, които са се изповядали и взели причастие, дават клетвата си за вярност към техния земен господар, краля на Португалия, както и към небесния си господар, чието царство ще трябва да възворят в ония чужди царства. Тържествено като някаква процесия шествието минава през града на път за пристанището; след това проехтяват за сбогом топовете и корабите потеглят величествено надолу по Тахо към откритото море,

което адмиралът им ще трябва да завладее за Португалия дори до другия край на Земята.

* * *

Между петстотинте, които с издигнати ръце положиха клетва за вярност пред олтара, бе коленичил и един двадесет и четири годишен мъж с неизвестно досега име — Фернаон де Мажеляс. За неговия произход не се знае почти нищо повече от това, че е роден в 1480 година. Но вече родното му място е спорен въпрос. Указаното от по-късните хронисти място — Саброса, в провинцията Трашуш Монтиш — излезе според по-новите изследвания неистинско, тъй като завещанието, от което бяха взели това сведение, биде признато за чиста подправка; най-вероятно остава все още твърдението, че Магелан е роден в Порто. Също и за рода му не се знае повече от това, че е бил болярски, разбира се, само от четвъртата степен на болярството, от „*fidalgos de cota de armas*“; но, както и да е, тоя произход дава на Магелан правото да има собствен герб и да го предава на наследниците си, а също така да има достъп в кралския дворец. Някои твърдят, че още през юношеството си той бил служил като паж на кралица Леонора, с което нещо обаче в никакъв случай не се доказва, че когато и да било през ония анонимни години положението му в двореца е било особено завидно. Защото, когато тоя *fidalgo* постъпва на двадесет и четири годишната си възраст във флотата, той не е там нищо повече от един обикновен *sobresaliente* (резервен), един от петстотинте долни чина, които ядат, живеят и спят в общо помещение с екипажа и корабните прислужници — именно един от ония „незайни войници“, които потеглят на хилядници в тая война за завладяване на света и гинат на хилядници, като от тях остават само една дузина, които се връщат живи от похода, и, както винаги, един-едничък, който грабва безсмъртната слава на общия им подвиг.

* * *

При тоя поход Магелан е един от петстотинте и нищо повече. Напразно бихме дирили името му в хрониките от индийската война и за всички тези години, говорейки честно, не би могло да се каже нищо повече от това, че те трябва да са били несравними учебни години за бъдещия мореплавател. С един долен чин началството не се отнася много нежно, той върши всякаква работа; той трябва да свива платната през време на оркана, да напада днес един град, а утре да бърка с лопатата пясък за градеж на крепостта. Той трябва да пренася стоки и да стои на стража при складовете, да се бие по море и по сухо, да знае да владее лота и меча, да знае да се подчинява и да заповядва. Но участвайки във всичко, той се научава на всичко и става всичко в един образ: войник, моряк, търговец, познавач на хората, на земите, на морето и на звездите. В края на краищата съдбата намесва още отрано тоя млад човек в големите събития, които ще дадат световно значение на неговия народ и ще определят за десетилетия и столетия образа на Земята. След няколко малки схватки, които са по-скоро грабеж, отколкото честна война, Магелан получава истинското си бойно кръщение в морския бой при Кананоре (16 март 1506 г.).

Тоя морски бой при Кананоре представлява точка на решителен поврат в историята на португалските завоевания. Саморинът на Каликут (днешната Калкута) бе приел Васко да Гама при първото му пристигане (в 1498 г.) много приятелски и бе проявил готовност да търгува с тоя непознат народ. Но той скоро е трябвало да разбере, че португалците, които се върнаха подир няколко години с по-големи и по-добре въоръжени кораби, се стремят към открито господство в Индия. С ужас виждат индийските и мохамеданските търговци каква лакома щука е нахлула внезапно в тяхното езеро с шарани, защото чужденците завладяха с един замах всички морета. Никой кораб не смее вече да излезе от пристанищата, боейки се от тия дръзки пирати, търговията с подправки спира, керваните за Египет престават да пътуват; дори далече в Риалто, във Венеция се усеща, че някаква здрава ръка е прекъснала някъде връзката. Египетският султан, комуто изчезват налозите, се опитва отначало да си помогне със заплашвания. Той пише на папата, че ако португалците продължават да се разпореждат като разбойници в Индийското море, той ще разруши в отговор на това гроба господен в Ерусалим. Но вече нито папата, нито който и да било крал или император нямат власт над

империалистическата воля на Португалия. По такъв начин на увредените остана само изходът — да се стегнат и своевременно да унищожат португалците в Индия, преди те да са се закрепили напълно. Нападението подготвя каликутският саморин, тайно подкрепян от египетския султан, а също и от венецианците, които — златото е винаги по-гъсто кръвта — му пращат на разположение в Каликут леяри на топове и стрелци. Християнската флота трябва да бъде нападната и унищожена с един-единствен удар.

Но често пъти историята на столетия се решава от смелостта и енергията на някой страничен човек. Една щастлива случайност спасява португалците. По света в това време скита един смел, симпатичен еднакво със смелостта си, както и с бодрия си дух италианец-авантюрист на име Лодовико Вартема. Не алчност за печалба, не честолюбие тласка този млад човек по далечния свят, но една съвсем първобитна, изчезнала жажда за пътуване. Тоя роден скитник признава, без да се черви от лъжлив срам: „Понеже трудно схващах и понеже нямам склонност да уча от книги, реших се да опитам лично и със собствените си очи да видя различните места на света, тъй като видяното от един-едничък свидетел на самото място е по-ценно, отколкото всички брътвежи през трета ръка.“ Дръзкият Вартема е първият неверник, който успява да се вмъкне в забранения град Мека (неговото описание и досега е най-хубавото описание на Кааба) и достига след много опасности не само до Индия, Суматра и Борнео, където, тъй или иначе, Марко Поло бе вече ходил, но стъпва като пръв европеец (и това ще бъде от голямо значение за подвига на Магелан) и на много дирените *Islas de la especeria*^[1]. На връщане оттам, преоблечен като мохамедански монах, той пръв научава от двама християни — отстъпници от Каликут, за подготвяното нападение на саморина срещу португалците. От християнска солидарност той избягва сред най-големи опасности за живота си при португалците и неговото предупреждение идва за щастие навреме. Когато на 16 март двете стотици кораби на саморина потеглят, за да нападнат изненадано португалските 11 кораба, намират ги вече готови за бой. Това е най-тежкият бой, който вицекралят бе водил; португалците заплащат победата си с не по-малко от осемдесет мъртви и двеста ранени (едно грамадно число за първите колониални войни)

— но това бе победа, която им осигури окончателно господството върху индийските крайбрежия.

Между двестата души ранени се намира и Магелан; както винаги, така и в тия тъмни години жребият му е да получава само рани и никакви отличия. Пренасят го отначало заедно с другите ранени в Африка; тук следата му се загубва, защото кой държи протокол за живота и смъртта на един долен чин? Изглежда, че е останал известно време в Софала, а после трябва да е бил по някакъв начин върнат в Европа — може би като придружвач на някой транспорт; по всяка вероятност в тая точка летописците си противоречат — той се връща в Лисабон през лятото на 1507 г. със същия кораб, на който е и Вартема. Португалия му се вижда вече чужда и късата му отпуската става само едно нетърпеливо очакване на следната индийска флота, която го отнася назад в неговата истинска родина — приключенията.

* * *

Тази нова флота, с която Магелан заминава отново за Индия, има особена задача. Неговият знаменит спътник Лодовико Вартема е направил без съмнение доклад в двореца за богатствата на град Малака и е дал подробни сведения за много търсените Острови на подправките, които той е видял като пръв европеец и християнин *ipsis oculis*^[2]. Благодарение на неговите известия в португалския дворец схващат, че завладяването на Индия би останало непълно и че цялото богатство не би могло да бъде спечелено, докато не се тури ръка върху съкровището на подправките — върху *Islas de la especeria*, това обаче изисква като предпоставка да бъде завладян най-първо ключът, който ги затваря — град Малака и теснините при него (днешният Сингапур, чието стратегическо значение не избягна от око на англичаните). Но съгласно с изпитаната лицемерна система не изпращат веднага военна флота, а натоварват изпърво Лопес де Секейра само да се приближи предпазливо с четири кораба до Малака, да разузнае положението и да се покаже изключително под маската на мирен търговец.

Без особено забележителни произшествия малката флота пристига през април 1509 г. в Индия. Едно пътуване до Каликут, което само десет години преди това бе прославлено в историята и поезията

като героичен подвиг на Васко да Гама, може да бъде направено сега от всеки португалски капитан на търговски кораб. Сега моряците познават вече всяка скала, всяко пристанище от Лисабон до Момбаса, от Момбаса до Индия; не е потребен вече никакъв пилот, никакъв „учен по астрономията“. Португалските кораби навлизат отново в непознати области едва когато Секейра продължава пътя си от пристанището на Кохин на 19 август.

След триседмично пътуване, на 11 септември 1509 г., корабите се приближават до пристанището на Малака — първите португалски кораби в това пристанище. Още от далече те виждат, че честният Вартема не е преувеличавал и разправял басни, като разказвал, че в това пристанище „спират повече кораби, отколкото на което и да било друго място в света“. Платно до платно се тълпят в широкия залив големи и малки, бели и шарени барки и джонки и праове от малайски, китайски и сиамски произход. Защото теснината на Сингапур е насила предопределена чрез естественото си положение да бъде голям кръстопът на Изтока. Всеки кораб, който отива от изток към запад, от север към юг, от Индия за Китай, от Молукските острови за Персия, трябва да мине през този Гибралтар на Изтока. В това огромно стоварище става размяната на всички стоки: молукските карамфилови подправки и рубините от Цейлон, китайския порцелан и слоновата кост от Сиам, бенгалския кашмир и санталовото дърво от Тимор, арабските саби-дамаскини и черния пипер от Малабар, и робите от Борнео. Всички раси, всички цветове хора и всички езици гъмжат във вавилонско смешение из това главно тържище на Изтока, в чиято среда мощно се издигат над гъмжилото от ниски дървени къщи един бляскав дворец и една каменна джамия. В почуда гледат португалците от своите кораби могъщия град, жадни да имат в ръцете си този бял бисер на Изтока, който блести под ослепителната слънчева светлина и който ще трябва да украси като най-хубав скъпоценен камък индийската корона на владетелите-португалци. От своя страна и малайският княз също гледа от палата си учуден и обезпокоен чуждите и опасни кораби. Значи те са вече тук — необрязаните, нечестиви бандити, значи проклетниците намериха най-сетне пътя до Малака! Отдавна вече се бе разпространила през много хиляди мили мълвата за битките и кланетата на Алмеида и Албукерке; в Малака знаят, че тия ужасни чужденци не кръстосват морето, както японските и сиамските

капитани на джонки, само за мирна търговска размяна, а, напротив, те коварно очакват първата възможност да се укрепят на брега и да ограбват всичко. Най-умното би било просто съвсем да не се допуснат тия четири кораба в пристанището, защото сложат ли си веднъж крадците крака на прага, тогава става вече късно. Но султанът има също и съвсем положителни сведения за действието на ония тежки топове, чиито черни безмълвни уста заплашително зият върху кастелите на португалските кораби, той знае, че тия бели разбойници се бият като дяволи и никой не може да им противостои. Затова най-доброто е да отвърне на лъжата с лъжа, на лъжливата дружелюбност — с престорена гостоприемност, на измамата — с измама и по-добре сам да удари навреме, преди те да са издигнали лапата си за смъртоносен удар.

Затова султанът на Малака посреща прелюбезно пратениците на Секейра, с преувеличена благодарност приема подаръците. Той поръчва да кажат на португалците, че са добре дошли и че могат да търгуват свободно и според желанието си. Вътре в няколко дни той ще им достави черен пипер и всякакви други подправки толкова, колкото биха могли да вземат със себе си. Той любезно поканва капитаните на обед в палата си и макар че поканата поради многобройни предупреждения не бива приета, все пак моряците кръстосват свободни и весели чуждия гостоприемен град. Каква наслада да имаш най-сетне здрава почва под краката си, да се радваш на приятни жени, да не си принуден да спиш във вонящите каюти или в някои от тия мръсни села, където свините и кокошките живеят между голите човеци. Моряците стоят на разговор в кафенетата, купуват от пазарите, наслаждават се на силните малайски питиета и пресни плодове: откакто са напуснали Лисабон, те никъде не са намирали такъв сърдечен, такъв любезен прием. Малайците пък от своя страна отиват на стотици в своите малки бързи лодки с хранителни припаси при португалските кораби, катерят се ловко като маймуни по въжетата, чудят се на странните, никога невиждани от тях неща. Развива се една жива и весела размяна и екипажът с разочарование научава, че султанът е вече приготвил обещаната стока и е съобщил на Секейра да прати на следната заран всичките си лодки на брега, за да може да бъде натоварен огромният товар, преди да залезе слънцето.

Секейра, зарадван от бързото набавяне на скъпоценните стоки, действително изпраща всички лодки от четирите големи кораба на брега с многоброен екипаж. Той пък самият намирайки, че търговските сделки стоят под достойнството на португалския благородник, остава на борда и играе с един свой другар шах — най-умното нещо, което може да направи човек, който се намира на кораб през един досаден горещ ден. Също и другите три големи платнохода си стоят спокойно. Но едно обезпокоително обстоятелство прави впечатление на Гарсия де Суса, капитана на малката каравела, която придружава флотата като пети платноход: това, че около полуопустелите пет кораба се събират все по-голям рояк малайски лодки, и под предлог, че носят стоки на борда, все повече и повече от тия голи безделници се катерят по корабните въжета. В края на краищата минава му през ума съмнението, че тук се готви от страна на прелюбезния султан едно предателско нападение, едновременно на сушата и в морето.

За щастие малката каравела не е изпратила своята лодка на брега и де Суса натоварва своя най-доверен човек с най-голяма бързина да отиде на адмиралския кораб и да предупреди капитана. Тоя негов най-доверен човек не е никой друг, а долният чин Магелан. Той се отправя с бързи, енергични удари към кораба, намира капитан Секейра, разположен пред шаха. Но на Магелан не харесва обстоятелството, че мнозина малайци с винаги готовите си широки крисове на пояса стоят зад гърба на двамата играчи и си дават вид, че гледат играта. Той прошепва незабелязано на Секейра своето предупреждение. Капитанът запазва присъствие на духа и не прекъсва играта, за да не възбуди подозрение. Но той заповядва на един моряк да застане на мачтовата площадка и да наблюдава и сам, продължавайки играта, не сменя ръката си от своя меч.

Предупреждението на Магелан бе дошло в последния, в крайния миг. Тъкмо в тая минута от султанския палат се издига стълб от дим — уговореният знак за едновременно нападение и на сухо, и в морето. За щастие морякът от мачтата дава навреме знак за тревога на кораба. Секейра мигновено скоква на крака и разблъсква със сабята си малайците, преди те да успеят да го нападнат. Веднага изсвирва сигнал, екипажът се събира на палубата. На всички кораби малайците биват изхвърлени през борда и напразно сега от всички страни върху корабите се спущат малайските праове, за да се закачат за тях и ги

превземат. Секейра е вече спечелил време, за да може да дигне котвите, и неговите топове му отварят път с мощни залпове. Благодарение на бдителността на де Суса и Магелановата бързина ударът върху корабите не успява.

Много по-зле стои обаче работата с нещастниците, които са отишли с пълно доверие на брега — една шепа непригответени, пръснати из улиците мъже срещу хиляди коварни врагове. Повечето от португалците биват веднага изклани, само на малцина се удава да избягат до брега. Но вече е много късно: малайците са завладели лодките и направили невъзможно всяко отстъпление към корабите; португалците падат един подир друг пред надмощието на врага. Само един-единствен, най-храбрият от всички, се брани още — Магелановият най-близък и най-доверен приятел Франсиско Сераон. Той е вече заграден, ранен, почти изгубен. Но в последния миг Магелан пристига с още един войник в една малка лодка, като излага безстрашно живота си за своя приятел. С няколко смели замаха на сабята си той успява да измъкне приятеля си, който е заграден от десетократно по-силен враг, дръпва го в малката лодка и му спасява по този начин живота. Португалската флота загубва при това нападение лодките си и повече от една трета от екипажа си, но Магелан си спечелва един кръвен брат, чието приятелство и доверие ще бъдат от решително значение за бъдния му подвиг.

* * *

За пръв път по този повод се проявява в още съвсем тъмния образ на Магелан една характерна черта: смелата му решителност. В неговата природа няма нищо патетично, нищо, което да се хвърля в очи, и съвсем ясно е защо летописците на индийската война толкова дълго време не го забелязват — Магелан беше през целия си живот човек на скромността. Той не знае изкуството да привлича вниманието на другите върху себе си, нито да печели обич. Но винаги когато му е поставяна една задача и още повече, когато той сам си е поставял някоя задача, този незабелязан и скрит човек действа с блестящо съчетание от ум и смелост. Никога обаче той не се е стремил подир това да използва заслугата си или да се слави с нея; тихо и търпеливо

си отива той отново в сянката. Той знае да мълчи, знае да чака, сякаш предусеща, че съдбата му готви още много години на изпитания и поуки, за да може да изпълни делото, за което е предопределен. Наскоро след като взема участие в една от най-големите победи на португалската флота — боя при Кананоре, и в едно от най-тежките поражения — удара при Малака, на Магелан се пада да премине в тежкото си мореплавателско поприще през едно ново изпитание на храброст си: едно корабокрушение.

Магелан е вече определен да придружава един от редовно завръщащите се с мусона транспорти от подправки, когато галеоната засяда на тъй наречения Падуга праг. Не загива ни един човешки живот, само корабът се разбива о кораловия риф и става на стотици късове и понеже целият екипаж не може да се събере на малкото лодки, една част от хората трябва да останат. От само себе си се разбира, че капитана, офицерите и благородниците искат първи да бъдат прибрани в лодките и това предпочитане ожесточава простите моряци. Опасната междуособица е вече на прага, но ето че Магелан се отделя от благородниците и заявява, че ще остане заедно с моряците, ако капитаните и благородниците дадат честна дума веднага след пристигането си на суша да се върнат с друг кораб и ги вземат.

Изглежда, че това негово храбро държане за пръв път обръща вниманието на горното началство върху него. Защото, когато късо време след това, през октомври 1510 г., Албукерке, новият вицецар, пита „капитаните на краля“ как да се предприеме обсадата на Гаос, и Магелан е отбелязан между поканените. С това най-сетне простият войник и моряк след петгодишна служба бива произведен в офицерски чин и като такъв бива придаден към флотата на Албукерке, която трябва да отмъсти за позорното поражение, което Секейра претърпя в Малака.

По такъв начин Магелан отново се отправя след две години към Далечния Изток. Деветнадесет кораба — една отлична бойна флота — се нареждат заплашително през юли 1511 пред пристанището на Малака и започват ожесточен бой с коварния домакин. Шест седмици трае борбата и Албукерке успява най-сетне да сломи съпротивата на султана. С това в ръцете на грабителите пада една плячка, каквато те не са спечелвали дори и в благословената Индия. Със завладяването на Малака Португалия държи в ръката си целия източен свят. Най-сетне

главната артерия на мохамеданската търговия е завинаги прерязана, няколко седмици още и всичката кръв изтича. Всички морета — от Гибралтар, наречен Херкулесови стълбове, до теснината при Сингапур, са вече само един португалски океан. Гръмовният отзвук от тоя решителен удар, какъвто ислямът не бе претърпял от незапомнени времена, достига далече нагоре дори до Китай и Япония и се връща тържествуващ назад към Европа. Пред събраните вярващи папата изказва публична благодарност за прекрасното дело на португалците, които дадоха в ръцете на християнството половината от Земята, и Рим преживява зрелището на едно тържество, каквото тоя *Caput mundi*^[3] не бе виждал от времето на Цезарите насам. Едно посланичество, водено от Тристаон де Кунья, донася от плячката на победителите в завладяната Индия коне със скъпоценни юзди и седла, леопарди и пантери. Най-главното и най-любопитното нещо е обаче един слон, който португалски кораби бяха донесли жив и който коленичи три пъти пред светия отец сред ликуванията на целия народ.

Но дори и тоя успех не може да задоволи необузданата империалистическа воля на Португалия. Никога в историята една голяма победа не е насищала някой победител; нали Малака е само ключът към съкровището на подправките. Държейки тоя ключ в ръцете си, португалците искат сега да се приближат до това съкровище и да завладеят приказно богатите Острови на подправките — Зундския архипелаг, островите Амбоина, Банда, Тернат и Тидор. Три кораба биват въоръжени и поставени под командата на Антонио д'Абреу и някои от тогавашните летописци споменават и името на Магелан между участниците в тоя поход към най-далечния през тогавашните времена източен кът на Земята. В действителност обаче индийското време на Магелан се свършва вече в оня час. Стига! — казва му съдбата. Достатъчно видя на изток, достатъчно неща преживя! Сега по нов път, по собствен път! И тъкмо тия приказни Острови на подправките, за които той ще бленува през целия си живот, към които вече ще държи прикован като омагьосан вътрешния си поглед, тъкмо тия острови Магелан никога няма да види със собствените си земни очи. Нему не е съдено да сложи крака си на тия обетовани острови, те ще останат за него само един блян, неговия творчески блян. Но благодарение на приятелството му с Франсиско Сераон тия никога невидени острови му са близки и познати, като че ли е живял на тях, и

чудната Робинзониада на приятеля му го насърчава да предприеме най-големия поход на своето време.

* * *

Това забележително частно приключение на Франсиско Сераон, което ще има такова решително значение за Магелан и за неговото посетнешно плуване около света, представя един благотворно успокояващ случай сред кървавата хроника на португалските боеве и кланета; образът на този незначителен капитан заслужава да бъде отличен с един особен поглед между всички ония знаменити капитани. След като си взема в Малака сбогом със заминаващия за родината побратим Магелан, Франсиско Сераон се отправя заедно с капитаните на другите два кораба към приказните Острови на подправките. Без особени трудности и злополуки те стигат до зелените брегове и намират там неочаквано дружелюбен прием. Защото мохамеданите не са още проникнали до тия далечни кътища нито с културата си, нито с войнствеността си: населението живее още в естествено състояние, голо и мирно; то не познава още парите, не се стреми към никакви особени печалби. За няколко дрънкалки и гривни наивните островитяни домъкват грамадни товари карамфил и понеже португалците успяват да напълнят до връх корабите си още на първите два острова — Банда и Амбоина, адмирал д'Абреу решава да не ходи на другите острови, а да се върне веднага с всичките си съкровища в Малака.

Може би от алчност корабите са били претоварени, може би причината да е била друга — но един от тях, именно оня, който Франсиско Сераон командува, се удря в една скала и се разбива; претърпелите корабокрушението успяват да спасят само живота си. Те скитат изоставени по чуждия бряг и вече са пред опасността да загинат най-печално, когато на Франсиско Сераон се удава с помощта на хитрост да завладее една пиратска лодка, с която се връща назад в Амбоина. Също така любезно, както и по-рано, когато бяха дошли като големци, ги приема тамошният владетел и великодушно им предлага подслон; португалците са просто смаяни и не знаят как да изкажат благодарността си. Разбира се от само себе си, че щом като екипажът

му се съвземе и отпочине, войнишки дълг е на капитан Франсиско Сераон незабавно да се върне с някоя от многото джонки, които постоянно заминават за Малака, при своя адмирал и да поеме отново португалската кралска военна служба, към която го задължават клетвата и заплата му.

Но райската природа и топлият благотворен климат доста съмнително разслабват у Франсиско Сераон чувството за военна дисциплина. И изведнъж на него му става съвсем безразлично дали някъде, на хиляди мили далече, в лисабонския палат, някакъв си крал се мръщи и се сърди и го заличава от листата на своите капитани или пенсионери. Той знае, че е направил достатъчно за Португалия, че достатъчно е изкарвал за нея кожата си на пазар. Сега вече той, Франсиско Сераон, иска да започне най-сетне да се наслаждава също така спокойно и безгрижно на живота си, както всички други, лишени от дрехи и грижи люде в този блажен остров. Нека другите моряци и капитани продължават, ако искат, да браздят моретата, да изкупуват с потта и кръвта си чер пипер и канела за чуждите посредници, нека продължават да служат като послушни глупци в сред опасности и боеве само за да може Алфандата в Лисабон да получава повече налози в касите си — той лично, Франсиско Сераон, *si-devant*^[4] капитан от португалската флота, се е наситил вече на войни и приключения и сделки с подправки. Без голяма тържественост храбрият капитан се оттегля от света на героите в света на идилията и решава да живее занапред като частно лице, и то по същия съвършено първобитен и прелестно ленив начин на живот, както тоя дружелюбен народец на острова. Високата длъжност на велик везир, с която го дарява кралят на Тернат, твърде не го обременява с работа; само веднъж при една малка война той има да върши службата на военен съветник при господаря си. Като награда за това той получава обаче една собствена къща с роби и слуги и вън от това — една хубава мургава жена, която му добива две или три деца.

Дълги години остава Франсиско Сераон един втори Одисей, който е забравил своята Итака, в прегръдките на тъмнокожата си Калипсо и никакъв ангел на честолюбието не може да го прогони от тоя рай на *dolce far niente*^[5]. Девет години до самата си смърт тоя доброволен Робинзон, тоя пръв беглец от културата не напуска Зондските острови — той е без съмнение най-малко героичният от

всички конкистадори и капитани на португалската героична епоха, но по всяка вероятност е най-умният, а също и най-щастливият.

Това романтично бягство на Франсиско Сераон от света не изглежда на пръв поглед да има някакво отношение към живота и подвига на Магелан. В действителност обаче тъкмо този отказ от света на един малък съвсем неизвестен капитан е упражнил най-решително влияние върху живота на Магелан и с това — върху историята на световните открития. Защото въпреки грамадната пространствена далечина двамата кръвни приятели остават в постоянна връзка. Всеки път, когато му се удава възможност да изпрати от своя остров до Малака и оттам до Португалия някое известие, Сераон пише изчерпателни писма, които възторжено хвалят богатствата и хубостите на новата му родина. Той пише буквално: „Аз намерих тук един нов свят, по-богат и по-голям от света на Васко да Гама.“ Съвършено запленил от магията на тропиците, той настоятелно кани приятеля си да напусне неблагоприятната Европа и малко доходната служба и по-скоро да иде при него. И едва ли може да има съмнение, че Франсиско Сераон е бил оня, който пръв е довел Магелан до мисълта дали при далечното източно положение на тия острови не ще е по-добре да стигне до тях по пътя на Колумб (като се върви на запад) вместо по оня на Васко да Гама (като се върви на изток).

Колко далече са отишли преговорите между двамата приятели, ние не знаем. Във всеки случай двамата трябва да са уговорили нещо определено, защото след смъртта на Сераон между книжата му е било намерено едно писмо от Магелан, в което той тайнствено обещава на приятеля си в най-скоро време да дойде в Тернат, и то „ако не през Португалия, по друг един път“. И намирането на този нов път е станало цел в живота на Магелан.

Мисълта за този път, няколкото белега от рани върху мургавата му снага и най-сетне един малайски роб — тия три неща са, може да се каже, всичко, което Магелан донася в родината си след седемгодишна фронтова служба в Индия. Но каква изненада и навярно неприятна изненада е за преминалия през битките войник, когато слиза най-сетне на брега в 1512 г. и вижда един съвършено друг Лисабон, една съвършено друга Португалия, коренно различни от ония, които той бе оставил преди седем години. Той е удивен още при навлизането в Белем. Вместо старата нисичка черквица, която на времето си бе

благословила потеглянето на Васко да Гама, сега се издига, завършена най-сетне, мощната великолепна катедрала — първи видим знак на грамадното богатство, което неговата родина придоби със завладяването на индийските подправки. Всеки поглед наоколо показва промени. По реката, тъй оскъдно оживявана по-рано, сега се тълпят платно до платно, в корабостроителниците покрай брега чукат работниците и бързат колкото е възможно по-скоро да построят нови, колкото е възможно по-големи флоти. В пристанището гъмжат мачта до мачта домашни и чуждестранни кораби, брегът е отрупан със стоки, хранилищата са задръстени, хиляди и хиляди хора бързат и шумят по улиците, между новоизникналите дворци. В търговските къщи, в разменниците на чужди пари и в посредническите кантори гъмжат всички езици на Вавилон — благодарение на ограбването и използването на Индия от малък град Лисабон вътре в едно десетилетие е станал един световен град, един град на лукса. Жените на благородниците показват в открити колесници индийските си бисери, грамаден рояк великолепно облечени придворни ходят надутото из двореца и завърналият се в родината разбира: неговата проляна в Индия кръв и кръвта на другарите му благодарение на някаква тайнствена химия се е превърнала тук в злато. Докато те се биеха под неумолимото слънце на Юга, докато те страдаха, живееха в лишения и губеха кръвта си, Лисабон бе станал чрез тяхното дело наследник на Александрия и Венеция, а Мануел — е fortunado^[6], най-богатият монарх в Европа. Всичко в родината се е променило, всичко в стария свят живее по-богато, по-разкошно, по-разсипнически, всичко се наслаждава по-буйно на живота, сякаш завладените подправки, спечеленото злато са опиянили чувствата. Само той се връща назад същият като „незнаен воин“, никой не го очаква, никой не му благодари, никой не го приветствува. Като в някаква чужда страна се завръща в родината си след седем години лишения в Индия португалският войник Магелан.

[1] Островите на подправките (Молукските о-ви). ↑

[2] Със собствени очи — лат. ↑

[3] Глава на света — лат. ↑

[4] Бивш — фр. ↑

[5] Блажено безделие — лат. ↑

[6] Щастливият — порт. [↑](#)

МАГЕЛАН СЕ ОСВОБОЖДАВА

1 ЮНИ 1512 — ОКТОМВРИ 1517

Героичните времена не са и никога не са били сантиментални и плачевно малка е благодарността, която получават от своите крале ония смели конкистадори, които завладяха цели светове за своята Испания или Португалия. Колумб се връща в Севиля окован във вериги. Кортес пада в немилост, Писаро бива умъртвен, Нунес де Балбоа, откривателят на южното море — обезглавен, Камоенс, борецът и поетът на Португалия, бива наклеветен от дребнави и низки провинциални чиновници и прекарва подобно на своя велик събрат Сервантес месеци и години в един затвор, който твърде малко се различава от торните ями. Велика неблагодарност на откривателската епоха: като просяци и инвалиди, въшкави, мръсни и болни от треска скитат из пристанищните улици на Кадис и Севиля същите ония завърнали се назад моряци и войници, които завоюваха за испанското кралско съкровище скъпоценностите на Монтесума и златото на инките, и като проказани кучета биват безславно заравяни в земята малцината, които смъртта е пощадила в колониите. Защото какво значение има извършеният от тях безименни герои подвиг за царедворците, които никога не са напускали спокойния дворец, откъдето с ловка ръка са си присвоявали богатствата, що другите са завладявали в битките? Тия дворцови търтеи стават adelantados^[1], стават управители на новите провинции, те събират златото в торбите си и отблъскват настрана като дръзки нападатели на тлъстия им кокал колониалните бойци, фронтовите офицери от него време, когато те след години на самопожертвуване и изтощение направят глупостта да се върнат в родината си. Това, че се е бил при Кананоре, в Малака и в много други битки, че е поставил десетки пъти живота си и здравето си на карта за честта на Португалия, не дава на завърналия се Магелан нито най-малкото право на достойно занятие или подкрепа. Благодарение само на случайното обстоятелство, че е благородник и че по-рано още бе принадлежал към издържаните от кралския двор, той

милостиво бива отново записан в листата на пенсионерите или по-скоро на получаващите милостиня и отначало дори в най-последната степен като *Mozo fidalgo*^[2] с просяшката дажба от хиляда райса на месец. Едва подир един месец и навярно след настоятелно искане той се придвижва с едно малко стъпало по-горе и става *Fidalgo escudeiro*^[3] с хиляда осемстотин и петдесет райса месечно (а според други сведения *Cavalleiro fidalgo*^[4] с 1250 райса). Във всеки случай която от тия пенсионерски титли и да е била истинската, нито първата, нито втората от тях е твърде тежка, защото никоя от тия тържествени титли не е давала право или пък е задължавала Магелан за нищо друго, освен лениво да блуждае из тремове на кралския дворец. Един мъж, който има чест и честолюбие, сам не ще се остави задълго да му се заплаща една такава просяшка милостиня, и то за безделие. И затова никак не е за чудене, че Магелан ще използва първата, разбира се, не най-добрата възможност да се залови отново за военна служба и да утвърди себе си.

Магелан трябва да чака близо година. Но щом крал Мануел започна да приготвя през лятото на 1513 г. една голяма военна експедиция против Мароко, за да превие най-сетне врата на мавританските пирати, нашият индийски борец веднага се записва в армията — едно решение, което може да се обясни само като плод на недоволството му от принудителното безделие. Защото в една война по сухо Магелан, който почти винаги е служил на кораб и бе станал през седемгодишната си служба един от най-опитните мореплаватели на своето време, съвсем не би могъл да използва истинските си дарби. И ето че той е отново в голямата армия, която бива изпратена в Асамор, само като подчинен офицер без чин и без собствен команден почин. И отново името му стои, както в Индия, не в предния план на летописите, личността му обаче стои точно както в Индия — в предния план на опасностите. И тоя път Магелан бива ранен — за трети път вече — в ръкопашен бой. Един удар от копие в коляното му ранява нерва и левият му крак остава завинаги тежко подвижен и полухром.

Един хром човек, който не може да върви бързо, нито да язди, не е повече годен за фронтови служби. Магелан би могъл сега спокойно да се върне от Африка и като ранен да поиска по-голяма пенсия. Той обаче упорствува в желанието си да остане във войската, във войната, в опасностите — неговата истинска стихия; и ето го назначен заедно с

друг един офицер да управлява тежката плячка от коне и добитък, която е взета от маврите. Но тук се случва едно произшествие от тъмно естество. Една нощ от грамадните стада изчезват няколко дузини овце и злонамерени люде разпространяват мълвата, че Магелан и другарят му са продали обратно на маврите една част от плячката или пък от небрежност са им дали възможност да си вземат добитъка нощем от кошарите. По някакво странно съвпадение това долнокачествено обвинение — увреждане на държавата чрез злоупотреба на доверие — е точно еднакво с онова, с което португалски колониални чиновници десетилетия подир това ще наклеветят и унижат другия знаменит мъж на Португалия — поета Камоенс; честта и на двамата тия мъже, на които през дълги години в Индия са се удавали стотици възможности да се обогатят от грабеж и които бяха се завърнали от Елдорадо бедни като просяци, бива опетнена чрез едно и също позорно подозрение.

Но за щастие Магелан е направен от по-яко дърво, отколкото нежният Камоенс. Той и не мисли да се остави да го разследват подобни нищожества и цели месеци да обикаля затворите като Камоенс. Той не подлага смирено гърба си на враговете, както творецът на Луизиада, но, напротив, веднага щом се разпространява слухът и преди още някой да се е осмелил открито да го обвини, той напуска войската и заминава за Португалия, за да иска удовлетворение.

* * *

Че Магелан не се е чувствувал ни най-малко виновен в тая тъмна афера, показва обстоятелството, че той, едва пристигнал в Лисабон, иска аудиенция от краля, и то съвсем не за да се защитава, а, напротив: за да иска с пълно съзнание за заслугите си по-достойна служба и по-добра заплата. Той отново е загубил две години, отново е получил в открит бой една рана, която го прави почти инвалид. Но той налита на беда: крал Мануел не дава на енергичния си поданик време дори да каже исканията си. Предупреден вече от върховното командване в Африка, че тоя необуздан капитан е напуснал войската в Мароко самоволно и без да иска отпуск, той се отнася към заслужилия ранен офицер като към обикновен беглец от бойното поле. Без да му позволи да заговори, той накъсо заповядва на Магелан да се върне

веднага на поста си в Африка и преди всичко да се постави отново на разположение на своя по-горен началник. Дисциплината заставя Магелан да се подчини. Той се връща в Африка със следващия кораб. Там, разбира се, не става вече дума за разследване, никой не смее да обвини заслужилия войник и с изричното потвърждение на началството, че е напуснал с чест войската, с всички документи, които удостоверяват невинността и заслугите му, Магелан се връща за втори път в Лисабон — човек може да си представи с какво чувство на огорчение! Вместо отличия той е получил подозрения, вместо отплата — винаги само белези от рани; той дълго време вече мълча и стоя в тъмнината. Сега обаче на тридесет и пет годишна възраст той е уморен и няма сили да иска правото си като някаква милостиня.

Разумът би трябвало да посъветва Магелан — при такъв един неприятен случай, да не се явява веднага след завръщането си пред крал Мануел и отново да увисне на врата му със същото искане. Разбира се, по-добре щеше да бъде сега да се спотаи за известно време, да дири приятели и връзки в дворцовите кръгове, да проучи обстановката и да гледа да се понрави. Но ловкост и угодничество никога не са били работа за Магелан. Колкото и малко да знаем за него, все пак едно остава положително — тоя тъмен, малък, незабележителен и мълчалив човек никога не е притежавал нито зрънце от дарбата да се нрави на другите. Кралят, неизвестно защо, е бил през целия му живот враждебно настроен към него и дори верният му спътник, Пигафета, е принуден да признае, че офицерите са го мразели много. „Неговият вид помрачаваше лицата“, както казва Рахел за Клайст. Той не знаеше да се усмихва, да бъде любезен, приятен, никога не можеше да застъпи също и идеите си; мислите си със сръчност. Неразговорчив, затворен, винаги обвит в облака на самотата, тоя вечен самотник трябва да е разпръсквал около себе си една атмосфера от ледена сдържаност, неудобство и недоверчивост, защото малцина успяха да се приближат до него и никой не позна вътрешната му същност. Неговите другари несъзнателно усещаха в мълчаливото му стоене на заден план едно честолубие от друг, по-тъмен вид, което честолубие им се виждаше по-съмнително от онова на откритите ловци на тлъсто кокалче, що безсрамно и буйно се натискаха около копанята. Зад неговите хлътнали, малки, куршуменотвърди очи, зад неговата обраснала уста винаги оставаше нещо недостъпно скрито —

една тайна, в която той не позволяваше да се погледне; който крие в себе си една тайна и има силата дълги години да я стиска зад зъбите си, става подозрителен за ония, които са по природа доверчиви и нямат тайни. Още от самото начало тъмнината на вътрешното му същество създава за Магелан външна съпротива. Не е било леко да бъде човек с него и за него и най-тежко е било навярно за този трагичен самотник да бъде така сам със себе си.

Също и този втори път Магелан отива съвсем сам без покровител и водач на аудиенция при своя крал, като избира най-лошия път, който изобщо има в двореца: честния и правия. Крал Мануел го приема в същото помещение, може би и седнал на същия трон, от който някога неговият предшественик Жоаон I бе отблъснал предложението на Колумб: на същото място се възобновява една също историческа сцена. Защото малкият, широкоплещест като селяк, несъразмерно набит, чернобрад португалец, с дълбокия, скрит поглед, този мъж, който се покланя сега пред своя владетел и когото последният също така презрително ще отпрати, носи в себе си не по-малка мисъл от оня чуждоземец из Генуа. По смелост, решителност и опит Магелан дори превъзхожда своя знаменит предшественик. Никой не е бил свидетел на този съдбоносен миг, но водейки се по описанията на тогавашните летописци, ние бихме могли да проникнем през далечината на вековете в тронната зала: Магелан доуцва с повредения си крак до краля и с поклон му предава документите, които неоспоримо доказват несправедливостта на ония злонамерени обвинения. След това той поставя първата си молба: пред вид на повторното му раняване, което го прави негоден за строева служба, кралят да увеличи месечната му пенсия с половин „крусадо“ (около един сегашен английски шилинг). Сумата, която той иска, е смешно нищожна и твърде малко прилича на гордия, твърдия, честолюбивия мъж да превива коляното си за една такава просяшка милостиня. Но при това искане за Магелан има значение не една сребърна монета повече, половината крусадо, но чинът му, честта му. Височината на пенсията при този кралски двор, където всеки гледа да изблъска с лакти съседа си назад, изразява символично и степента, която благородникът има. Магелан, тридесет и пет годишен, боец от индийската и мароканската война, не желае да стои повече зад момци с жълто по устата, които са подавали тук на краля да пие или са му отваряли вратата на колесницата. Той никога не

се е натискал напред поради гордостта си, но именно тая гордост му забранява да се остави по-долу от по-младите и по-незначителни люде. Той не иска да бъде ценен по-ниско, отколкото сам той оценява себе си и заслугите си.

Но крал Мануел гледа с мрачен и разсърден поглед към нетърпеливия молител. Също и нему, който е най-богатият монарх, не му е за нищожната сребърна пара. Него го дразни само подстъпът на тоя мъж, който, вместо да моли смирено, необуздано иска, който съвсем не желае да чака, додето той, кралят, го удостои с пенсията като с милост, а, напротив, твърдо и вироглаво настоява за повишение на благородническата си степен като за свое право. Е добре, ние ще научим тоя дебелоглавец на търпение и смирена молба! Послушал злополучния съвет на яда си, Мануел, иначе наречен *el fortunado* — най-щастливият, отблъсква Магелановата просба за увеличение на пенсията му, без дори и да подозира колко хиляди златни дуката ще бъде готов да заплати наскоро подир това заради тоя спестен половин крусадо.

В същност Магелан би трябвало сега да се оттегли, понеже заоблаченото чело на краля не дава никаква надежда за някакъв лъч на дворцово благоволение към него. Но вместо да се поклони роболепно и да напусне залата, Магелан, як в гордостта си, остава да стои спокойно пред своя монарх и излага втората си молба, която е в основата си същинското му искане. Той пита дали кралят няма някоя служба за него, някоя достойна работа за един свой служител; той се чувства твърде млад и твърде годеен за дейност и не може цял живот да остане в редицата на ония, които живеят от милостиня. По това време от пристанищата на Португалия всеки месец и дори всяка седмица се отправят кораби за Индия, за Африка, за Бразилия; нищо не би било по-естествено от това да повери командването на някой от тях в ръцете на един човек, който познава моретата на Изтока, както никой друг. В столицата, пък и в цялата страна, като се изключи само старият ветеран Васко да Гама, няма друг, който би могъл да се похвали, че превъзхожда Магелан в опит и познания. Но на крал Мануел става все по-непоносимо да чувства върху себе си твърдия, настойчив поглед на тоя неприятен просител. Той студено отблъсква молбата, му, без да утеши Магелан поне с бъдещето: не, той няма никаква служба за него.

Свършено. Решено. Но Магелан представя и една трета молба и тя не е в същност никаква молба вече, а само един въпрос. Магелан пита дали кралят би имал нещо против, ако той подири служба в друга някоя страна, където би могъл да се надява, че ще получи по-добра възможност за напредък. И кралят му дава да разбере с една оскърбителна хладност, че това му е напълно безразлично. Той може да заеме служба, където я намери и където му е воля. С това на Магелан дават да разбере съвсем ясно, че се отказват от неговите услуги в португалския двор, в какъвто вид и да бъдат те, и че ще продължават наистина да му признават и занапред благосклонно месечното подаяние, но ще бъдат и напълно съгласни, ако той обърне гръб на двора и страната.

Не е имало никакъв свидетел на тая аудиенция. Не се знае дали по този случай или при някой по-раншен или по-късен повод Магелан е успял да изложи на краля своя същински таен план. Може би нему съвсем не са му и дали възможност да развие идеите си, може би те са били най-студено отблъснати; във всеки случай и в тая аудиенция Магелан е дал още веднъж доказателство за желанието си да служи на Португалия и занапред, както досега, с живота и кръвта си. Едва суровият отказ го принуждава да вземе онова вътрешно решение, което неизбежно идва в живота на всяка творческа личност.

* * *

В мига, когато напуска двореца на своя крал като някой отблъснат просяк, Магелан знае: той не бива повече да чака и да се колебае. На тридесет и пет годишна възраст той е вече преживял и научил всичко, което може да научи един воин, един моряк по морето и на сушата. Четири пъти е обиколил той около Африка — два пъти от запад, два пъти от изток. Безброй пъти е стоял пред лицето на смъртта, три пъти е усещал в топлото си окървавено тяло студения метал на вражеското оръжие. Той е видял неизмеримо много свят, знае за източната част на Земята повече, отколкото всички прочути географи и картографи на неговото време. Той е усвоил чрез десетгодишен опит всички видове техника на войната, обучен е да държи меч и пушката, кормилото и компаса, платното и топовете, греблата, лопатата и

копието. Той може да чете портолани, да управлява лота и да обслужва мореплавателските инструменти с не по-малка точност от един „учител по астрономията“. Онова, което другите четат с любопитство в книгите — безкрайно безветрие и многодневни циклони, морски боеве и боеве на суша, обсади и грабежи, нападения и корабокрушения, — всичко това той го е дейно преживял. В течение на едно десетилетие, през хиляди дни и нощи той е научил да чака сред безкрайните морета и после да използва светкавичната секунда на решителния час. Той е добре опознат с всички видове хора — жълти и бели, черни и мургави, индийци и негри, и малайци, и китайци, и араби, и турци. Той е служил на своя крал, на своята страна през всички годишни времена и на всички морски ширини, в мраз и под огнено небе. Но служенето е занятие за младостта и сега, близо до своята тридесет и шеста година, Магелан решава, че достатъчно вече се е жертвувал за чужди интереси и чужда слава. Като всяка творческа личност той чувства в своята *media in vita* желанието да работи на своя отговорност и за своето самоосъществяване. Родината му го изостави, скъса връзките на службата и дълга — толкова по-добре; сега той е свободен. Както често става, пестникът, който иска да отблъсне един човек, го връща в действителност назад при същността му.

* * *

Никога у Магелан едно взето решение не се проявява веднага очевиден и самопроизволно. Колкото и малко светлина да пада върху характера му от описанията на съвременните му летописци, все пак всички фази на живота му стоят под знака на една съществена добродетел: Магелан знае чудесно да мълчи. Бидейки по природа търпелив и несъобщителен, стоящ незабелязан и настрана дори сред шума на войската, Магелан е обмислял своите планове сам със себе си. Той гледа далече в бъдещето, пресмята мълчаливо всички възможности и никога не излиза пред човечеството с един план или предложение, преди да почувствува, че идеята му е вътрешно узряла, обмисляна и необорима.

И тоя път Магелан чудно използва своето изкуство да мълчи. Друг на негово място след оскърбителното отхвърляне на крал Мануел навярно веднага би напуснал страната и би се предложил на друг владетел. Магелан обаче спокойно остава още една цяла година в Португалия и никой не знае с какво се занимава той. Най-многого, което забелязват — доколкото изобщо това би могло да представлява любопитно явление у един стар индийски мореплавател, — то е, че Магелан постоянно се събира с пилоти и капитани, и то главно с ония, които са пътували в Южното море. Но за какво друго могат да приказват ловци, ако не за лов, за какво могат да приказват мореплаватели, ако не за морета и за новооткрити земи? Също и обстоятелството, че той проучва в тайната архива на крал Мануел всички карти на крайбрежията, портоланите и дневниците на последните походи към Бразилия, книжа, които се пазят там като *secretissima*^[5] — също и това нещо не възбужда никакво подозрение; та какво друго би могъл да проучва в многото си свободно време един безработен капитан на кораб, ако не книгите и известията за новооткрити земи и морета?

По-скоро би могло да направи впечатление едно ново приятелство, което Магелан завързва. Защото тоя мъж, Руй Фалейро, с когото той все по-тясно се сближава, е сприхав, нервен, лесно възпламенителен интелектуалец и с буйното си многоглаголие, с преувеличеното си самосъзнание и свадливата си природа е най-малко подходящ за приятел на мълчаливия, сдържан, непроницаем моряк и воин. Но дарбите на тия двама мъже, които скоро стават неразделни, раждат благодарение тъкмо на полярната им противоположност една хармония — по необходимост кратковременна. Каквато вътрешна страст са за Магелан морските приключения и практическото изследване на земния свят, такава също страст е за Фалейро отвлеченото земезнание и небезнание. Като чист теоретик, като истински кабинетен учен, който никога не се е качвал на кораб, никога не е напускал Португалия, Руй Фалейро знае далечните пътища на Земята и небето само от пресмятания, книги, чертежи и карти; в тая отвлечена област, разбира се, като картограф и астроном той минава за най-голям авторитет. Той не може да опъне едно платно, но е изнамерил своя собствена система за пресмятане на дължините, която, макар и погрешна, обгръща цялото земно кълбо и ще направи по-късно

решителни услуги на Магелан. Той не може да управлява кормилото, но приготвените от него морски карти, портолани, астралаби и други инструменти са били, както изглежда, най-добрите мореплавателски помагала на времето си. От един такъв специалист идеалният практик Магелан, чийто университет са били единствено войната и приключенията, който знае от небезнание и земезнание само онова, което е научил при своите пътувания и чрез своите пътувания, може да извлече неизмеримо големи ползи. И тъкмо защото са свършено противоположни в дарбите и склонностите си, тия двама мъже се допълват тъй изключително щастливо, както винаги изключително щастливо се допълват теорията и практиката, мисълта и делото, духът и материята.

Но към това се присъединява в тоя особен случай още и еднаквата им съдба. И двамата тия извънредни — всеки в своята област — португалци са дълбоко оскърбени в самочувствието си от техния крал, и на двамата е попречено да осъществят жизнената си задача. Руй Фалейро се стреми от години да заема поста кралски астроном и без съмнение никой в Португалия няма по-голямо право на тоя пост. Но както Магелан с мълчаливата си гордост, така и Руй Фалейро със своя буен, нервен, лесно оскърбяващ се и бързо избухлив нрав бе разсърдил, изглежда, царския двор. Неговите неприятели го наричат луд и за да се освободят от него чрез инквизицията, разпространяват дори слуха, че той си служи при своята работа със свръхестествени сили и духове и че е в съюз с дявола. По такъв начин и двамата — Магелан и Руй Фалейро — се виждат в родината си отблъснати назад от омразата и недоверието и тоя външен натиск от омраза и недоверие тласка Магелан и Фалейро към единение. Фалейро изучава Магелановите сведения и планове. Той им дава научната надстройка и неговите пресмятания потвърждават с точни изчисления онова, което Магелан предполага по пътя на чистия усет. И колкото повече сравняват сега теоретикът и практикът своите наблюдения, толкова по-горещо става желанието и решението им — също така заедно да осъществят един определен план, както заедно са го обмислили и оформили. И ето че теоретикът и практикът се задължават още и с клетва в името на честта си: до решителния миг на осъществяването да пазят в тайна от всички своето намерение и в случай на нужда да извършат, също и без родината си и против

родината си, едно дело, което ще принадлежи не само на една-едничка страна, а на цялото човечество.

* * *

Сега обаче е дошло вече време да запитаме: какъв е собствено тоя тайнствен план, който Магелан и Фалейро крояха тайно като съзаклятници в сянката на лисабонския кралски дворец? Кое е в него новото, несъществуващото досега, кое го прави тъй скъпоценен, че те трябваше да се задължат с клетва в честта си да го пазят в тайна, и кое в тоя техен кроеж е толкова опасно, че те го държат скрито като някакво намазано с отрова оръжие? Отговорът на първо време ще ни разочарова, защото тоя нов план не е нищо друго освен оная именно мисъл, която Магелан донесе още от Индия и в която го насърчи Сераон: да стигне до скъпоценните Острови на подправките не както португалците по пътя към изток, около Африка, но като върви на запад, около Америка. Тоя план не изглежда на пръв поглед да има нещо ново в себе си. Още Колумб, както се знае, не бе тръгнал, за да открие (тогава неподозираната още) Америка, но за да стигне в Индия, и когато по-сетне светът разбра заблудението му — самият той никога не го призна и до самата си смърт смяташе, че е слязъл в една област на китайския хан, — Испания съвсем и не мислеше да изостави достигането на Индия по тоя път само заради това случайно откриване. Защото първата радост скоро биде последвана от горчиво разочарование. Съобщението на прибързания фантаст Колумб, че в Санто Доминго и Хиспаниола златото лежи просто под почвата, се оказа празен брътвеж. Не намериха никакво злато, никакви подправки, нямаше дори и „черна слонова кост“, защото слабичките индианци не можеха да се употребят за роби. Докато още съкровищата на инките не бяха ограбени от Пизаро, докато не бяха още надушени сребърните мини в Потоси, откриването на Америка в търговско отношение бе един празен лотариен билет и алчните за злато кастилианци съвсем и не мислеха да се грижат за колонизиването и управлението на тоя нов континент, а, напротив, гледаха час по-скоро да го заобиколят и да стигнат в рая на безценните камъни и подправките. С неотслабваща енергия продължаваха по заповед на краля опитите да се обиколи по

море тая новооткрита terra firma^[6], за да могат испанците да достигнат преди португалците в истинското съкровище на Изтока, в Островите на подправките. Експедициите следваха една подир друга, но скоро и испанците трябваше да преживеят същото разочарование в своя стремеж да намерят морски път към многожеланата Индия, каквото изпитваха преди тях португалците при обикалянето на Африка. Защото и тая нова част на земята — Америка, се оказва много по-голяма, отколкото те предполагат отначало. На север и на юг, навсякъде, където те се опитват да намерят с корабите си път към Индийския океан, пред тях се изпречва твърда земя. Навсякъде тоя дълъг континент, тая „пречка“ — Америка, лежи на пътя им като някаква широка преградна греда. Един след друг великите конкистадори напразно опитват щастието си да намерят някъде един проток, една морска улица. При своето четвърто пътуване Колумб тръгва на запад, за да се върне в Испания покрай Индия, и се натъква на преградата. Експедицията, в която взема участие Веспучи, също така напразно опипва цялото южно крайбрежие на Америка, за да стигне Островите на подправките — Молукските острови. Кортес изрично обещава на император Карл в четвъртата си „релация“ — да търси морския проход при Панама. Кортереал и Кабот достигат дори до Ледовитото море, за да дирят прохода на север, а Хуан де Солис плува нагоре по течението на Ла Плата, за да го открие на юг. Но напразно! Навсякъде, на север и на юг, в ледените области, както и в тропиците — все същата непреодолима стена от земя и камък! Започва вече да изчезва надеждата, че може от Атлантическия океан да се стигне другият океан, който Нунес де Балбоа пръв видя от височините на Панама; космографите рисуват вече в своите карти Южна Америка като сраснала с южния полюс, безброй кораби са загинали при това напразно търсене, Испания вече се е примирила с мисълта, че е свършено откъсната от страните и моретата на богатия Индийски океан, защото никъде и никъде не може да се намери тъй страстно желаният и диреният проток.

И ето че неочаквано се изправя от безименността на своето съществуване тоя непознат малък капитан Магелан и заявява с патоса на абсолютната увереност: „Има проток между Атлантическия и Тихия океан. Аз го зная, зная точно мястото му. Дайте ми една флота, и аз ще

ви го покажа, и като плавам от изток към запад, ще обиколя цялата Земя.“

* * *

Тук ние стоим пред същинската Магеланова тайна, която занимава от векове учени и психолози. Сам по себе си планът на Магелан в никакъв случай не беше нещо своеобразно и чудно — току-що посочихме това; в основата си той се стремеше към същото, към което се стремяха Колумб, Веспучи, Кортереал, Кортес и Кабот. Новото, с което изненадва неговото предложение, не е следователно самото предложение, а решителната сигурност, с която Магелан поставя твърдението, че е възможен един западен морски път към Индия. Защото още от самото начало той не казва скромничко като другите: надявам се, че ще намеря някъде един проток. Не, той казва с чистия тон на положителността: аз ще намеря протока. Защото знам, само аз знам, че има проток между Атлантическия и Тихия океан, и знам на кое място ще го намеря.

Но как е могъл Магелан предварително да знае — и тук е именно загадката — къде се намира този път, напразно търсен от всички други мореплаватели? Самият той при своите пътувания никога не се е дори доближавал до американските брегове, а също така и неговият приятел Фалейро. Следователно, щом като Магелан с такава положителност настоява за съществуването на този път, той би могъл да знае за него и за географското му положение само от някой свой предтеча, който е видял пътя *ipsis oculis*. Но ако пътят е бил видян от друг някой мореплавател преди Магелан, тогава Магелан съвсем не е бил — забъркано положение! — славен откривател, а само плагиатор и присвоител на един чужд подвиг. В такъв случай и Магелановият проток би се наричал на името на Магелан също така несправедливо, както несправедливо е наречена Америка на името на своя неоткривател Америго Веспучи.

Същинската тайна в историята на Магелан се изчерпва следователно с едничкия въпрос: чрез кого и по какъв път е имал този малък португалски капитан толкова положително известие за съществуването на проток между океаните, че може да обещае онова,

което досега се е смятало за невъзможно, именно да обиколи Земята в едно непрекъснато пътуване по море? Първото насочване за това, въз основа на какви сведения Магелан се смята толкова сигурен в делото си, дължим на Антонио Пигафета, неговия най-верен спътник и биограф, който съобщава: дори когато входът на този път лежеше вече пред очите им, нито един-едничък човек от цялата флота не вярваше, че е възможно да съществува такъв проток, който да свързва двата океана. Единствено непоклонимо остана в този миг само убеждението на Магелан, защото той отнапред още знаеше положително за съществуването на един такъв скрит път, и то благодарение на една карта от прочутия космограф Мартин Бехайм, която той бе изровил на времето си в тайната архива на португалския крал. Това твърдение на Пигафета би било само по себе си съвсем приемливо, защото знаем, от една страна, че действително Мартин Бехайм е бил до смъртта си придворен картограф на португалския крал и, от друга — че мълчаливият търсач Магелан е можал своевременно да си издействува достъп в тайната архива. Но — играта на криеница продължава още по-любопитно — този Мартин Бехайм не е вземал лично участие в никакво приморско пътуване, та и той от своя страна би могъл да има удивителното известие за съществуването на един „*raso*“ само от някой мореплавател. И той значи трябва да има предшественици. И така въпросът отива по-нататък: кои са били тия предшественици, кои са били тия непознати моряци, кои са били следователно истинските откриватели? Действително ли други португалски кораби са стигали до тая тайнствена улица между Атлантическия и Тихия океан преди изготвянето на ония карти и глобуси? И ето, вижте: неопровержими документи установяват, че в началото на оня век много португалски експедиции (една с участието на Америко Веспучи) са изследвали бреговете на Бразилия и дори на Аржентина; само те единствени биха могли да видят протока.

Обаче винтът отива още по-дълбоко — нов въпрос: колко далеч са били отишли тия тайнствени експедиции? Действително ли са били стигнали до истинския проток, до Магелановия път? За твърдението, че други моряци преди Магелан вече са знаели за протока, дълго време изследвачите нямаха други опорни точки освен онова съобщение на Пигафета и един запазен и до днес глобус на Йохан Шьонер, който за наша изненада ясно показва още в 1515 г., значи много време преди

Магелановото потегляне, един южен проток (разбира се, на съвсем невярно място). Но с това съвсем не се изяснява още от кого са получили сведенията си Бехайм и немският професор. Защото в оня век на откритията всеки народ се грижеше с търговска ревност резултатите на всяка експедиция да останат в строга тайна. Корабните дневници, записките на капитаните, картите и портоланите се криеха строго в Тесорарията в Лисабон и крал Мануел забрани с едикта си от 13 ноември 1504 г. под страх от смъртно наказание „да се дават сведения за корабоплаването отвъд течението на Конго, за да не могат чужденци да извлекат изгоди от откритията на Португалия“. Въпросът за това, кой има първенството, изглеждаше вече приключен като излишен, когато една неочаквана находка през един от по-късните векове обясни или изглеждаше, че обяснява, кому дължат Бехайм и Шьонер, и следователно и Магелан, своите географски сведения. Това, което откриха, беше само един хвърчащ лист на немски език, напечатан на най-лоша хартия, наречен „Copia der Newen Zeytung aus Presilg Landt“ (вън от това то е и първият „вестник“, който носи това име), но този лист се оказва един доклад, който някакъв ръководител на търговска кантора е отправил в началото на века до големите търговци в Аугсбург — Велзеровци. В доклада се съобщава на ужасен немски език, че един португалски кораб е намерил на около 40 градуса южна ширина един нос, съответстващ на носа Добра Надежда, и го е обиколил и че зад него минава от изток към запад, към другото море, широк проток, подобен на този при Гибралтар, така че съвсем лесно е да се стигне по този път до Молукските острови — Островите на подправките; този доклад значи съвсем ясно твърди, че Атлантическият и Тихият океан са свързани — quod erat demonstrandum^[7].

С това най-сетне загадката изглеждаше решена и Магелан окончателно установен като присвоител, като плагиатор на едно по-раншно откритие. Защото от само себе си се разбира, че Магелан трябва да е знаел поне колкото този пристанищен ръководител на търговска кантора постижението на тази по-раншна експедиция и цялата му световноисторическа заслуга би се ограничила тогава в това, че е можал да превърне една добре пазена тайна в познание, което има значение за цялото човечество. Изглежда следователно, че ловкостта, бързината и непоколебимостта в използването на чуждия успех са цялата тайна на Магелан.

Но за наша изненада винтът се завърта още един последен път. Защото ние днес знаем съвсем точно онова, което Магелан не знаеше: ония моряци от непознатата португалска експедиция в действителност не са стигнали до Магелановия проток и техните съобщения, които Магелан, също както и Мартин Бехайм и Йохан Шьонер, прие с такава вяра като положителни сведения, са били в същност едно недоразумение, една лесно обяснима грешка. Защото какво са видели — и тук ние слагаме пръста си върху пулса на проблемата — тия пилоти близо до четиридесетия градус? Какво съобщава в същност докладът в „Newen Zeytung“ за видяното от очевидци? Нищо повече от това, че тия мореплаватели са открили приблизително на четиридесет градуса южна ширина един морски залив, навътре в който са плували в продължение на два дни, без да стигнат края му, и че са били отблъснати назад от бурята, без да успеят да намерят изхода му. Те значи не са видели нищо повече от входа на един морски път, който смятат — но само смятат, — че е много търсеният съединителен канал към Тихия океан. Но истинският проход лежи — това ние знаем от Магелан — насам, близо до петдесет и втория градус. Какво следователно трябва да са видели непознатите мореплаватели близо до четиридесетия градус? За това нещо ние имаме едно обосновано предположение. Защото само оня, който за пръв път се е дивил с очите си на чудовищните водни маси на широката като море повърхност, с която течението на Ла Плата се влива в морето, само той разбира, че заблуждението — да се сметне това великанско устие за един залив, за едно море — не е случайно, но е просто неизбежно. Нищо не е поестествено от това, че тия непознати мореплаватели, които никога не са виждали в Европа река с такива великански размери, при вида на тая необозрима ширина прибързано тържествуват, че това непременно е много диреният път, който свързва двата океана. Че действително пилотите, на които се позовава „Newen Zeytung“, са взели великанската река за морски теснини, най-добре доказват изготвените по техните указания карти. Защото — ако те, тия непознати пилоти, бяха намерили вън от Ла Плата още и лежащия дълбоко на юг Магеланов проток — истински проход между двата океана, то в такъв случай те непременно щяха да нанесат на своите портолани, а Шьонер — на своя глобус също и Ла Плата, тоя великан между земните реки. Но ето че както Шьонер, така и другите карти от непознати нам

картографи не отбелязват Ла Плата, а нанасят вместо нея на същата южна ширина митическия морски път между океаните. С това въпросът е напълно изяснен. Свидетелите, на които се опира „*Newen Zeytung*“, са се измамили по един най-добросъвестен начин. Те са станали жертва на едно очевидно и обяснимо заблуждение, а също и Магелан не е действувал нечестно, като е твърдял, че има автентични сведения за съществуването на един „*paso*“. Той е бил просто сам заблуден от една чужда самозаблуда, когато е излагал своя величествен план за обикаляне на Земята, имайки в ръка тия карти и съобщения. Една заблуда, една честно вярвана и честно предадена заблуда бе в края на краищата тайната на Магелан.

Но нека не подценяваме заблудата! И от най-лудата заблуда, когато тя бъде докосната от гения, когато бъде водена от случая, винаги може да произлезе най-чиста истина. Със стотици и хиляди се наброяват във всички области на науката важните изнамирания, които са били предизвикани от неверни хипотези. Колумб никога не би посмял да се впусне в океана, ако не беше оная карта на Тосканели, която изчисляваше абсурдно невярно обема на Земята и с това му даваше измамната надежда, че ще може да слезе в най-късо време на източния бряг на Индия. Никога Магелан не би могъл да убеди един монарх да му даде цяла флота, ако не бе вярвал с такава луда положителност в оная невярна карта на Бехайм и във фантастичните съобщения на португалските пилоти. Само вярвайки, че знае една тайна, Магелан можа да реши най-голямата географска тайна на своето време. Само защото се предаде с цялата си душа на една тленна заблуда, той можа да открие една нетленна истина.

[1] Губернатори — порт. ↑

[2] Низш дворянин — порт. ↑

[3] Оръженосец — порт. ↑

[4] Рицар — порт. ↑

[5] Най-поверителни — лат. ↑

[6] Континент — лат. ↑

[7] Кое то трябва да се докаже — лат. ↑

ЕДНА ИДЕЯ СЕ ОСЪЩЕСТВЯВА

20 ОКТОМВРИ 1517 — 22 МАРТ 1518

И тъй Магелан стои пред едно отговорно решение. Той има един план, и то толкова смел, че никой друг моряк на онова време не е носил в сърцето си подобен на него, и има още и сигурността, или смята, че я има, че благодарение на особените сведения, които притежава, тоя план безусловно ще го изведе до целта. Но как да осъществи едно такова скъпо и опасно предприятие?

Собственият му крал го бе отблъснал от себе си, а за подкрепа от страна на приятелите си — португалски корабоприてжатели, едва ли би могъл да се надява, защото те не ще се осмелят да поверят командването на корабите си на един човек, който е в немилост пред двореца. По такъв начин остава само един път: да се обърне към Испания. Там и само там може Магелан да се надява на подкрепа, само за тоя царски двор може да има стойност неговата личност, защото той не само носи скъпоценните сведения от лисабонската тайна архива, но предлага на Испания и нещо, което не е от по-малко значение за възнамеряваното предприятие: законното право на собственика. Неговият другар Фалейро бе пресметнал — пресметнал също така невярно, както невярно бе осведомен Магелан, — че Островите на подправките лежат отвъд португалската област — в дадената на Испания от папата част, и по такъв начин те са собственост на испанската, а не на португалската корона. Тоя малък португалски капитан предлага на Карл V като утринна манна най-богатите острови на света и най-късия път до тях; и ако би могъл поради това изобщо да намери някъде покровителство, той би могъл да го очаква само от испанския двор. Там и само там може той да осъществи най-висшата си задача, целта на живота си — разбира се, срещу най-тежка и най-болезнена цена. Защото, обръщайки се към Испания, Магелан знае, че ще трябва да смъкне от себе си като собствената си кожа своето рицарско, своето португалско име, че неговият крал ще го постави извън закона и че неговите съотечественици през векове ще го смятат

за предател, за безчестен прибежник отвъд. Защото в действителност не е възможно да се сравнява Магелановото доброволно напускане на родината и отчаяното му преминаване на чужда служба с постъпките на един Колумб, Кабот и Кадамосто или Веспучи, които също така водиха чужди флоти по морето. Защото Магелан не само напуска родината си, но — това не бива да се премълчи — той я и уврежда, като поднася на най-ревнивия съперник на своя крал Островите на подправките, за които знае, че са вече заети от неговите съотечественици, и той постъпва повече от дръзко, постъпва дори съвсем непатриотично, като пренася отвъд границата мореплавателски тайни, до които се бе добрал само благодарение на достъпа си в лисабонската Тесорария. Преведено на наш съвременен език, това значи, че Магелан в качеството си на португалски благородник и бивш капитан от португалската флота е извършил не по-малко престъпление от престъплението на един днешен офицер, който предава тайни генералщабни карти и мобилизационни планове на една съперническа съседна държава. И единственото нещо, което придава известно величие на тъмния му простъпък, това е обстоятелството, че той не се промъква подло и страхливо през границата, а преминава при неприятеля с открито чело и с пълно съзнание за униженията, които го очакват.

Но творческата личност е подчинена на други, по-високи закони, отколкото обикновенният народностен човек. Който има да твори едно дело, който има да извършва едно откритие или един подвиг, който ще тласнат напред цялото човечество, негова истинска родина не е вече отечеството му, а делото му. В последна сметка той ще се чувства отговорен само пред една-единствена инстанция — задачата, за която е роден; нему е позволено да презре по-скоро държавните, временните интереси, отколкото вътрешното задължение, което му налагат неговата особена съдба и особената му дарба. След много години на вяръност към родината си Магелан в средата на живота си разбра своята задача. И понеже неговата родина му отказа възможността да я осъществи, той бе принуден да направи сега идеята си своя родина. И ние го виждаме решително да унищожава своето временно име и гражданската си чест, за да възкръсне и изгрее в своята идея и в едно безсмъртно дело.

За Магелан времето на търпението, чакането и кроежите е вече минало. През есента на 1517 г. неговото смело решение става дело. Оставяйки на първо време своя недостатъчно смел другар Фалейро, Магелан преминава Рубикона на своя живот — испанската граница. На 20 октомври 1517 г. той пристига в Севиля заедно със своя роб Енрике, който от години вече го придружава като сянка. Севиля не е в тоя миг столица на новия испански крал Карл I, когото ние наричаме като господар на двата свята Карл V; осемнадесетгодишният монарх токущо е пристигнал от Фландрия в Сантандер, отивайки във Валядолид, където смята да установи двора си от средата на ноември. Но Магелан не би могъл никъде другаде да прекара по-добре времето на чакането, отколкото в Севиля. Защото това пристанище е прагът към новата Индия — повечето от корабите тръгват за Запад от бреговете на Гуадалкивир и напливът на търговци, капитани, посредници е толкова голям, че кралят накарва да му се уреди собствена търговска къща — прочутата Casa de Contratacion, индийският дом „Domus indica“ или Casa del Oceano. В тая къща се събират и пазят всички книжа, съобщения и доклади на мореплавателите и търговците. Индийският дом е едновременно стокова борса и учреждение за мореплавателско посредничество и най-сполучливо бихме могли да го наречем морска търговска камара, място за сведения и съвети, където стават съглашенията между търговците, които финансират експедициите, и капитаните, които искат да ги водят. Във всеки случай оня, който възнамерява да предприеме някое ново мореплаване под испанското знаме, е задължен най-напред да се представи в Casa de Contratacion и да получи оттам позволение или подкрепа.

Нищо не доказва по-добре извънредната способност на Магелан да се сдържа, неговия особен гений да може да мълчи и да чака, както обстоятелството, че той не предприема прибързано тая необходима стъпка. Никога фантаст, никога разпуснат оптимист или суетен самоизмамник, а, напротив, винаги точен пресметвач, психолог и реалист, Магелан претегля предварително изгледите си за успех и ги намира твърде незначителни. Той знае, че трябва да пристъпи през прага на Casa de Contratacion едва когато други ръце му поразслабят

предварително дръжката на вратата. Защото какво е самият той тук? Кой го познава? обстоятелството, че е пътувал седем години на Изток и че се е сражавал под командата на Алмеида и Албукерке, не значи много в един град, чиито кръчми и таверни гъмжат от авантюристи и отчаяни мъже, стоварени от корабите, и където са още живи капитаните, които са плували по моретата, водени от Колумб, Кортереал и Кабот. Не особено го препоръчва също и обстоятелството, че той иде от Португалия и неговият крал не е пожелал да го използва за нищо, че е емигрант и строго казано, дори прибежник. Не, кралският Индийски дом не ще го посрещне с никакво доверие, него — непознатия, отхвърления от родината си; поради туй Магелан засега изобщо не прекрачва прага на тоя дом. Той има достатъчно опит, за да знае какво е нужно в подобен случай. Както всеки, който има да предлага някакви проекти, той трябва най-първо да се сдобие с „връзки“ и „препоръки“ трябва най-първо да има зад себе си власт и пари, преди да пристъпи към преговори с господарите на властта и парите.

Една връзка от подобен, неизбежно потребен характер далновидният Магелан, изглежда, е завързал още от Португалия. Знае се, че той веднага бива приет сърдечно в дома на Диего Барбоса, който също като него се е отказал преди години от португалското си поданство и от четиринадесет години заема на испанска служба важния пост *alcaide*^[1] на арсенала. Ползващ се с голямо уважение в целия град и бидейки рицар на Сантьягския орден, той представя от себе си една идеална препоръка за новодошлия. Според някои сведения Барбоса и Магелан са били роднини по кръв; обаче това, което свързва двамата мъже още от първата минута по-тясно, отколкото каквото и да било далечно братовчедство, то е обстоятелството, че Диего Барбоса сам е бил индийски мореплавател много години преди Магелан. От него наследява и синът му — Дуарте Барбоса, своята любов към приключенията. Също и той е плавал надлъж и нашир по индийските, персийските и малайските морета и дори е написал една много ценена в онова време книга с пътни бележки „*O livro de Duarte Barbosa*“. Тия трима души веднага сключват приятелство. Защото, ако дори и до днес колониални офицери или войници, които са се били през време на войната на един и същ откъс от фронта, образуват за през целия си живот тясно сдушени дружества,

колко повече пък би трябвало да се чувствуват близки и сдружени в ония времена няколко дузини морски ветерани, които са се върнали по някакво чудо живи и здрави от убийствените пътувания и опасности! Барбоса най-гостоприемно кани Магелан да живее в къщата му; не минава много време и неговата дъщеря Барбара се влюбва в тоя тридесет и седем годишен енергичен и внушителен мъж. Още преди да изтече годината, Магелан ще може да се нарече зет на високия сановник и с това той добива котва и опора в Севиля. Лишеният от гражданство в Португалия става по такъв начин испански гражданин. Отсега нататък той не е вече бежанец, а местен севилски жител. Облечен с доверие чрез приятелството си с Барбоса, укрепен от зестрата на жена си, която възлиза на 600 000 мараведи, той може сега да прекрачи без колебание прага на Casa de Contratacion.

За преговорите, които той е водил там, както и за приема, който е намерил, липсват каквито и да било достоверни сведения. Ние не знаем колко от своя проект е изложил пред комисията Магелан, който е бил свързан от клетвата си към Руй Фалейро, и твърдението, че комисията е отблъснала грубо неговите предложения или че дори ги е осмяла, е измислено по всяка вероятност само като недодялана аналогия с посрещането на Колумб. Положително остава само това, че Casa de Contratacion не е пожелала или не е могла да се съгласи на своя отговорност и риск с предприятието на тоя непознат човек. Специалистите са принудени по силата на занятието си да бъдат недоверчиви към всичко извънредно и по такъв начин и тоя път едно от най-великите дела в историята бива осъществено не благодарение подкрепата на съответните власти, но, наопаки — без тях и против тях.

* * *

Индийският дом, най-важното учреждение, не дава никаква подкрепа на Магелан. Още първата от многобройните врати, които водят в приемната стая на краля, не се отваря. Това трябва да е бил един черен ден за Магелан. Значи напразно е пътешествието, напразни са препоръките, напразни са изчисленията, които той представя, напразни са красноречието и страстта, която го надвива навярно въпреки съпротивата на волята му: всички негови документи не

смогват да накарат тримата мъже, тримата специалисти да се отнесат с доверие към проекта му.

Но често пъти през време на война един пълководец се смята победен и се готви вече за отстъпление, готви се да очисти бойното поле и ето че пристига един пратеник с ангелски уста и съобщава, че неприятелят се е оттеглил и му е оставил местосражението, а с това — и победата. Тогава минава една минута, една-единствена минута и блюдото на везните бързо се изкачва от мрачната дълбина към върха на щастието. Една подобна минута преживява сега за пръв път и Магелан, когато неочаквано получава известието, че единият от тримата членове на комисията, които заедно бяха изслушали — както той си мислеше: намръщени и с вид на отрицание — неговия проект, е бил лично извънредно много развълнуван от неговия план. Хуан де Аранда, „факторът“, ръководителят на Casa de Contratacion, би желал твърде много да чуе по частен ред повече върху този крайно любопитен и по негово мнение много надежден план: нека Магелан се постави във връзка с него.

Онова, което изглежда на Магелан като някаква намеса на небето, е в действителност твърде земна случка. Хуан де Аранда, също както всички императори и крале, капитани и търговци от онова време, съвсем не се вълнува от откриването на земята, от ощастливяването на човечеството (както трогателно представят това нещо историческите книги на нашата младеж). Не благородна мисъл или чист възторг правят Аранда покровител на този план, но ръководителят на Casa de Contratacion надушва като опитен търговец някаква добра сделка в предложението на Магелан. Нещо трябва да е направило внушително впечатление на този обигран познавач — било ясното излагане на доказателствата, било мъжественото, сигурно държане на този непознат португалски капитан, било очевидното му вътрешно убеждение: във всеки случай той усеща, може би с разума си, а може би и само с търговския си инстинкт, зад величието на плана възможната големина на сделката. Това, че в кръга на официалната си служба като кралски чиновник е отблъснал предложението на Магелан като нерентабилно за короната, съвсем не пречи на Аранда да извърши сделката частно, „у себе си“, както се казва на търговски език, да я финансира или пък най-малкото да вземе при финансирането й посредническа комисиона. Разбира се, този начин на действие — да отблъснеш като кралски

чиновник, като дворецов служител един проект и да искаш да го осъществиш после като частно лице — съвсем не може да се нарече твърде честен и почтен: и наистина по-късно Casa de Contratacion повдига против Хуан де Аранда съдебен процес за неговото участие във финансирането на това предприятие.

Обаче Магелан би постъпил като истински глупак, ако би се спрял от морални колебания. Той е принуден сега да впряга пред колата си всичко, което би могло да потегли делото му напред, и в критическото си положение навярно е доверил на Аранда от общата тайна повече, отколкото е било позволено да издаде съгласно дадената на Руй Фалейро дума. За негова радост Аранда се показва напълно спечелен за идеята. Разбира се, преди да вложи влиянието и парите си в рискуваната сделка с един съвсем непознат човек, той прави онова, което всеки опитен търговец в неговото положение би направил и днес: той поисква от Португалия сведения доколко може да се оплани на Магелан и Фалейро. Довереното лице, към което той тайно се обръща, не е никой друг, а Христофор де Харо, който на времето си бе финансирал първите експедиции към Южна Бразилия и притежаваше широки познания по работата и хората. Сведенията, които той дава, излизат — повторен щастлив случай! — чудесни: Магелан е един изпитан, обучен мореплавател, а Фалейро се смята за космограф от висок ранг.

С това нещо е заобиколена и последната скала. От тоя час ръководителят на Индийския дом, чиято дума минава за меродавна пред двореца, е решен да работи за делото на Магелан, а с това — и за своята сделка. Първоначалното сдружение между Магелан и Фалейро е разширено сега с трети участник; в тоя триумвират Магелан внася като основен капитал своя практически опит, Фалейро — теоретичните си познания и Хуан де Аранда — своите връзки. От тоя миг Аранда не пропуска никоя възможност, тъй като идеята на Магелан става вече негова сделка. Без да се бави, той пише едно дълго писмо до държавния канцлер на Кастилия, комуто изяснява важноста на предприятието и му препоръчва Магелан като човек, „който би могъл да извърши големи услуги на Негово Величество“. По-нататък той пише също и на отделните държавни съветници и с това осигурява приемането на Магелан от краля. И дори нещо повече: ревностният посредник не само изяснява готовност да придружи Магелан до

Валядолид, но и да даде свои пари за разноските по пътуването и пребиваването там. Вътре в една нощ вятърът се беше обърнал. Магелан вижда надминати и най-смелите си надежди. В течение на един месец той постигна в Испания повече, отколкото бе постигнал в родината си през десетте години на самопожертвувателна служба. И сега, когато вратите на кралския палат стоят отворени пред него, той пише на Фалейро да няма вече грижа и да дойде колкото е възможно по-скоро в Севиля: всичко върви отлично.

* * *

Човек би помислил, че добрият астролог ще поздрави с възторг изненадващия напредък на преговорите и с благодарност ще прегърне своя приятел. Но в живота на Магелан — бъдещето ще потвърди това с цяла редица символични събития — няма светъл ден без буря. Обстоятелството, че остава на заден план чрез успешния почин на Магелан, е огорчило, изглежда, тежкия, избухлив и чувствителен Руй Фалейро. Но възмущението на съвсем неопитния в земните работи звездоброец избухва страшно едва когато той научава, че Аранда е предприел въвеждането на Магелан в двореца не от чиста любов към ближния, а срещу участие в бъдната печалба.

Идва се до буйни сцени. Фалейро обвинява Магелан, че е престъпил думата си и издал „тайната“ на трето лице без негово съгласие. Обвзет от истерична ярост, той отказва да тръгне заедно с Аранда за кралския двор във Валядолид, макар че Аранда им е вече дал предварително разноските по пътуването. Предприятието е вече в сериозна опасност от глупавия гняв на Фалейро, когато Аранда неочаквано получава от двореца щастливото известие, че кралят им е обещал аудиенция. Веднага се започва един двудневен възбуден пазарлък и едва в последния миг, пред самите врати на Валядолид, тримата съдружници успяват да се съгласят. Кожата на мечката бива честно поделена, преди да започне самият лов. Аранда получава една осма част и с тая осминка от бъдната печалба (от която Аранда, както и Магелан и Фалейро, никога не ще види ни пара) заслугите на този енергичен и умен мъж наистина не са заплатени повече, отколкото трябва. Той познава положението и умее да го направлява: преди

самият крал, който стои още неопитен и непознаващ грамадната си мощ, трябва да бъде спечелен коронният му съвет.

В този коронен съвет работата отначало не стои в полза на Магелановия план. Защото от четиримата участници в него тримата — кардинал Адриен фон Утрехт — приятел на Еразъм и бъдещ папа, след това старият възпитател на монарха Гийом де Круа и държавният канцлер Соваж — са нидерландци; техният поглед е отправен повече към Германия, където испанският крал Карл наскоро ще получи императорската корона и ще направи Хабсбургите господари на света. За тия феодални аристократи или книголюбци-хуманисти един презморски проект, чиито възможни изгоди ще бъдат изключително за Испания, е нещо далече от мислите им. От друга страна, единственият испанец в коронния съвет и същевременно еднишкият човек, който притежава като покровител на Casa de Contratacion безусловни познания на специалист в областта на мореплаването, е за зла съдба кардинал Фонсека — бургоският епископ. Магелан трябва да се е ужасил най-искрено, когато Аранда му казва за пръв път името на Фонсека, защото всеки мореплавател знае, че Колумб нямаше през живота си по-заклет враг от този реалистичен и меркантилен кардинал, който се противопоставяше с най-жестоко недоверие на всеки фантастичен план. Но Магелан няма какво да губи, той може само да спечели: с решително сърце и вдигната глава излиза той пред коронния съвет, за да защити идеята си и да издействува изпращането си.

* * *

За онова, което е станало в това решително заседание, имаме противоречиви и недостоверни сведения. Положително е само това, че нещо в държанието и в доводите на този жилав и изгорен от слънцето мъж трябва да е направило впечатление още в първия миг. Кралските съветници веднага виждат: този португалски капитан съвсем не е от ония фантасти и ветрогонци, които от успеха на Колумб насам непрестанно обсипват испанския двор с проекти. Този мъж наистина е проникнал толкова далече на изток, колкото не е отивал почти никой друг, и когато той разказва за Островите на подправките, за тяхното географско положение, за климатичните им условия и неизмерими

богатства, неговите сведения се оказват благодарение на познанството му с Вартема и приятелството му със Сераон по-достоверни от всички испански архиви. Но Магелан още не е изиграл решителните си козове. Той дава на своя роб Енрике, когото си бе довел от Малака, знак да влезе. С очевидно възхищение гледат кралските съветници стройния малаец с тънки изящни крайници: те досега не са виждали човек от тая раса. Разказват също, че Магелан изкарал и една робиня от Суматра и тя започнала да говори и чурулика на неразбираем език, сякаш неочаквано в кралската зала за аудиенции била долетяла някаква пъстра птичка от рода на колибрите. Най-сетне Магелан прочита от писмата на своя приятел Франсиско Сераон — новия велик везир в Тернат, като най-тежко доказателство мястото, където той пише, че там е „една земя, по-голяма и по-богата в света, що откри Васко да Гама“.

Едва след като е събудил любопитството на високите господа, Магелан започва своите изводи и искания. Съгласно това, което той сам им посочил, скъпоценните Острови на подправките, чието богатство не може да се изчисли, лежат толкова източно от Индия, че би било излишно заобикаляне да искаме да стигнем там, плувайки на изток като португалците, при което най-напред се обикаля Африка, след това се пресича целият Индийски океан и най-сетне и Зундското море. Много по-сигурен е пътят към запад и това е и посоката, която пресветият отец е посочил на Испания. Наистина там, по този път, лежи като преграда новооткритият континент Америка, за който лъжливо твърдят, че не може да бъде обиколен откъм юг. Но той, Магелан, има известни сведения, че там съществува един проток, един „расо“, и би се задължил да постави тая негова и на Руй Фалейро тайна в услуга на испанската корона, ако биха му дали на разположение една флота. Само по неговия път Испания би успяла сега да изпревари португалците, които вече простират нетърпеливи ръце към тая съкровищница на света, и — един поклон пред сухичкия бледен млад човек с издадената напред хабсбургска долна устна — Негово Величество кралят, който е вече един от най-мощните монарси на времето, би станал чрез тяхното притежание също и един от най-богатите крале на Земята.

Но може би, забелязва сега Магелан, Негово Величество би се поколебал да навлезе с една експедиция за Молукските острови в областта, която Негово Светейшество папата определи за португалците

при разделянето на Земята. Тая грижа е излишна. Благодарение на своето точно познаване на мястото и изчисленията, които бе направил Руи Фалейро, той, Магелан, би могъл да докаже, че тия острови на съкровищата лежат неоспоримо в оная зона, която Негово Светейшество папата бе дал на Испания; поради всичко, това от страна на Испания ще бъде една грешка да чака въпреки безспорното си право, докато португалците се настанят в тая област на испанската кралска корона.

Магелан спира. Сега, когато изложението преминава от практиката към теорията, когато трябва да се докаже на ръка с карти и меридиани, че Островите на подправките са испанска коронна собственост, Магелан отива настрана и предоставя на своя съдружник Руй Фалейро космографските доказателства. Руй Фалейро донася един голям глобус; съгласно посоченото от него ясно може да се установи, че Островите на подправките се намират в другата полусфера, отвън папската разделителна линия и следователно са в областта на испанските кралски владения; той показва с пръст същевременно и пътя, който той и Магелан възнамеряват да следват. Наистина по-късно всички тия изчисления на Руй Фалейро за географски дължини и ширини ще излязат напълно фантастични, защото тоя кабинетен географ няма дори приблизителна представа за ширината на още неоткрития и непропътуван от кораби Тих океан. Двадесет години по-късно ще се установи на всичко отгоре и това, че всички негови изводи са били лъжливи, че Островите на подправките съвсем не лежат в областта на испанските кралски владения, а принадлежат на португалците. Всичко, което развълнуваният астроном излага с много ръкомахания, е съвсем погрешно изчислено. Но хората от всички съсловия винаги вярват на драго сърце онова, което им носи изгоди. И понеже тоя високоучен космограф заявява, че Островите на подправките принадлежат на Испания, то съветниците на испанския крал нямат никак интерес да противоречат на неговото тъй приятно изложение. Разбира се, когато няколко от тях полюбопитствуват след това да видят на глобуса онова място, където трябва да се намира много диреният проход през Америка, тоя „paso“, бъдещият Магеланов проток, те не намират отбелязано нищо и Фалейро заявява, че той нарочно не е нанесъл мястото на протока, за да не може и до последния час да бъде издадена голямата тайна.

Императорът и неговите съветници са слушали може би безразлични, може би вече заинтересувани. Но ето че става неочакваното. Не хуманистите, не учените се въодушевяват от това пътуване около света, което ще трябва окончателно да установи обема на Земята и да направи за присмех всички досегашни атланти, но именно оня скептик Фонсека, епископът на Бургос, от когото толкова са се бояли всички мореплаватели, се обявява за Магелан. Може би той тайно съзнава световноисторическата си вина, че е преследвал Колумб, и не иска да бъде опетнен втори път като враг на всяка велика идея, може би го убеждават дългите частни разговори, с които той удостоверява Магелан; както и да е, като следствие от неговото съгласие решението бива взето. Проектът е приет по принцип и Магелан и Фалейро получават официална покана да изложат писмено пред съвета на Негово Величество своите искания и предложения.

* * *

С тази аудиенция в същност е спечелено вече всичко. Но който има, нему ще се и даде, и който веднъж е примамил щастието при себе си, то тича вече послушно след него. Тези няколко седмици дариха на Магелан повече от онова, което му бяха донесли по-рано толкова много години. Той си намери жена, която го обича, приятели, които му помагат, покровители, които правят неговата идея своя, един крал, който му дава доверие: и ето че при възбудената игра в ръцете му попада още един решителен коз. Неочаквано през тия дни в Севиля се появява прочутият корабопритежател Христофор де Харо, оня богат фландрийски спекулант, който работи ръка за ръка с целия международен едър капитал на времето, с Велзерите, с Фугерите, с венецианците и който бе въоръжил на свои разноси вече цяла редица експедиции. Досега той е имал главното си седалище в Лисабон, но също и него крал Мануел бе оскърбил чрез скъперничество и неблагодарност; поради това нему е особено драго всичко онуй, което би могло да разсърди крал Мануел. Той познава Магелан, има доверие в него и понеже на това отгоре намира предприятието за много изгодно и от търговско гледище, уверява го в своята готовност да финансира заедно със своите приятели потребната на Магелан флота, в случай че

испанският двор и Casa de Contratacion не биха пожелали сами да вложат парични средства в това предприятие.

Благодарение на това неочаквано предложение Магелан изведнъж има на ръка две жезла в огъня. Когато чукаше на вратата на Casa de Contratacion, той отиваше там с молба да му поверят една флота и дори след аудиенцията хората, с които преговаря, се опитват да намалят исканията му и да му вземат посредническо възнаграждение. Сега обаче с предложението на Христофор де Харо в джоба Магелан може да излезе като капиталист, като човек, който предлага. Ако дворецът не би желал да поеме риска, това в никой случай не уврежда вече неговите планове — гордо може да заяви той, — защото той няма нужда повече от пари и не моли за нищо друго освен за честта да пътува под испанско знаме, за която чест великодушно ще даде на испанската корона една пета част от печалбата.

Това ново предложение, което освобождава испанския двор от всеки риск, е толкова благоприятно, че за парадокс или по-скоро поради положителни основания коронният съвет решава да не го приеме. Защото, щом като един хитър търговец, какъвто е Христофор де Харо — смята испанският кралски съвет, — иска да вложи парите си в едно предприятие, това предприятие трябва да е особено доходно. Затова по-добре ще бъде да се финансира проектът от кралското съкровище и да си осигурим по такъв начин лъвската част от печалбата, а на това отгоре и славата. След кратък пазарлък всички искания на Магелан и Руй Фалейро биват приети; с една бързина, която стои в открито противоречие с хода на работите в испанската държавна канцелария, преписката бързо преминава всички инстанции. И на 22 март 1518 г. Карл V подписва от името на своята (умопобъркана) майка Хуана и собственоръчно тържествено „уо е Реу“^[2] „капитулацията“, обвързващия и окончателен договор с Магелан и Руй Фалейро.

* * *

„Понеже вие“ — така започва този обширен документ — „Ернандо де Магеланес, благородник, родом от кралство Португалия, и бакалавър Руй Фалейро, от същото кралство, имате намерение да Ни

направите една голяма услуга вътре в областите, които Ни принадлежат в определената на нас част от океана, ние заповядваме да се сключи с вас за тая цел следното съглашение.“

След това идат редица отделни клаузи. Първата от тях дава на Магелан и Фалейро привилегията и изключителното право над ония непознати морета. „Вие имате“, казва се буквално в заплетения стил на дворцовата канцелария, „да отидете с добро щастие, за да откриете оная част на океана вътре в определените ни граници и понеже не би било справедливо, щото докато Вие отивате там, други да Ви увреждат в същото време, като правят същото, тъй като Вие сте поели върху себе си грижата за това предприятие, Моя воля и Мое благоволение е да Ви обещава, че за първите десет следващи години ние няма да дадем разрешение на никого да върви по същия път и посока, за да прави открития, които Вие възнамерявате. В случай обаче, че някой би пожелал да предприеме подобно пътешествие и би помолил за Нашето позволение, Ние ще Ви съобщим, преди да му дадем това позволение, за да можете да го предприемете и Вие в същото време, със същите въоръжения и със също толкова кораби, колкото ония, които възнамеряват едно такова откриване.“ В следващата финансова клауза на Магелан и Фалейро се обещава една двадесета част от приходите, които биха донесли откритите от тях земи — „пред вид на тяхната добра воля и извършената им услуга“, — както и изключително право върху два острова, в случай че им се удаде да открият повече от шест. Вън от това на тях самите и на техните синове и наследници се дава, както в договора с Колумб, титлата управители на всички тия земи и острови. Обстоятелството, че за контрола на разходите към корабите се придават един кралски „фактор“ (veedor), един „ковчезник“ (tesorero) и един „сметководител“ (contador) не бива в никакъв случай да ограничава свободата на действие на капитаните. Вън от това кралят изрично се задължава да въоръжи пет кораба с определен тонаж и да ги снабди с хора, хранителни припаси и артилерия за две години; и тоя исторически документ завършва с тържествените думи: „С оглед на това Аз Ви обещавам и давам като залог за това Моята кралска дума, че ще нареда всичко да се изпълни, както е изложено по-горе, и за тая цел заповядах да се изготви тоя договор и да се подпише с Моето име.“

Но това не стига. Изрично се казва още, че всички служби и чиновници на Испания, от най-горните до най-долните, ще бъдат

уведомени за тоя договор, за да дават съдействие на Магелан и Фалейро всякога и във всичко, и действително тоя документ бива съобщен на всички служебни места и лица — от князете до последния войник. Разгласява се по такъв начин чисто и просто, че от тоя час цялата испанска империя се поставя в услуга на двама непознати португалски емигранти.

* * *

Повече от това Магелан не би могъл да очаква дори и в най-смелите си мечти. Но става още едно чудно и съществено нещо: Карл V, който винаги през младите си години е бивал с колеблив и сдържан характер, се оказва сам като най-нетърпеливият и най-застрастеният защитник на това аргонавтско мореплаване! Нещо в Магелановия мъжествен и твърд начин на действие или пък смелостта на предприятието трябва да е необикновено разпалило младия монарх! Защото самият той най-много от всички напират за приготвянето на корабите и тръгването. Седмица след седмица той кара да му докладват за напредъка на работата и щом някъде се срещне някаква съпротива, Магелан трябва само да се обърне към него и веднага едно писмо на краля пречупва всякакво противодействие. Това е почти единственият път, когато в течение на своето дълго царуване този иначе колеблив и податлив на влияние монарх служи с ненарушила вяроност на една голяма идея. Един такъв монарх и крал като помагач, една цяла страна на негово разположение — вълшебен трябва да е изглеждал на самия Магелан тоя възход, който за една нощ прави от него, безотечественика, лишения от служба, опозорения и презрения, главен капитан на цяла флота, рицар на Сантьягския орден, бъдещ управител на всички нови острови и земи, господар на живот и смърт, повелител на цяла армада и господар преди всичко — най-сетне и за пръв път — на своята собствена съдба.

[1] Началник — порт. ↑

[2] Аз съм кралят — исп. ↑

ЕДНА ВОЛЯ ПРОТИВ ХИЛЯДИ ПРЕЧКИ

22 МАРТ 1518 — 10 АВГУСТ 1519

При великите дела за опростяване на оптиката светът най-често вижда драматичните, живописните часове на своите герои: Цезар, когато преминава Рубикон, Наполеон на моста при Аркола. В сянка остават обаче не по-малко творческите години на подготовката, на пълното с търпение и организационна работа духовно възрастване на едно историческо дело; също и при Магелан художникът и поетът биха се изкушили да го представят в часовете на тържеството му, когато той преминава през открития от него проток. В същност обаче неговата несравнима енергия се проявява може би много по-величествено, когато работата се отнася до самото издействуване на флотата, до нейното построяване и съоръжаване през хилядите пречки. Досегашният „sobresaente“, непознатият войник, се вижда изведнъж изправен пред една Херкулесова задача. Защото той неопитен още в организиране мъж има да изпълни нещо съвсем ново и лишено от каквото и да било пример: да съоръжи една флота от пет кораба за едно мореплаване, което няма никакъв образец пред себе си и за което всички досегашни времена и мерки не важат. Никой не може да даде съвет на Магелан в неговото предприятие, защото никой не познава неизвестните области, непреплуваните морета, в които той пръв ще се осмели да навлезе. Никой не може да му каже дори приблизително колко време ще продължава пътуването около неизмереното още земно кълбо, в кои земи, в какъв климат, при какви народи ще го заведе неизвестният път. Следователно флотата трябва да бъде приготвена и съоръжена за всички мислими възможности: за арктическия мраз и тропическата жегата, за буря и безветрие, за една година, може би за две, може би за три години, за война и за търговия — и всичко това неизчислимо, неизвестно той трябва да го пресметне сам, да го извоюва, да го изтръгне, и то въпреки най-неочакваните съпротиви. И едва сега, когато задачата разкрива цялата своя трудност, излиза най-сетне наяве вътрешното величие на тоя затворен в себе си човек.

Докато неговият съперник в световната слава — Колумб, тоя „Дон Кихот на моретата“, този наивен и чужд на света фантаст предпочита да предостави на другите пилоти всички практически работи около подготовката, Магелан се показва — в това той прилича на Наполеон — еднакво смел в общата идея, както и точен и изпълнителен в промислянето и в пресмятането на всяка подробност. Също и у него гениалното въображение е свързано с гениална практичност и както Наполеон дълги седмици преди своя светкавичен преход през Алпите е трябвало предварително да изчисли колко барут, колко чували ечемик ще трябва да чакат готови за похода в един определен ден, на едно определено място, също така и тоя покорител на моретата се вижда принуден при съоръжаването на своята флота да предвари чрез точна предвидливост за едно време от три години напред всяка мислима нужда и трудност. Чудовищно голяма задача за един-едничък човек: при едно такова безкрайно широко и необозримо предприятие да надвие хилядите пречки, които неизбежно се явяват при всяко превръщане на идеята в дело; само простото доставяне на корабите изисква вече дълги месеци борба. Наистина император Карл бе дал вече своята дума, че ще направи всичко необходимо, и бе заповядал на всичките си служби да дават на Магелан най-широко съдействие, но между една заповед дори когато тя е кралска, и нейното изпълнение винаги остава място за най-различни разтакания и пречки: винаги истински творческата работа трябва да бъде извършена от самия творец, ако той иска тя да бъде действително изпълнена, както трябва. И наистина: в подготовката на своя жизнен подвиг Магелан не е оставил другиму да извърши дори и най-нищожното нещо. В същото време, когато най-упорито преговаря и се бори с Casa de Contratacion, с учрежденията, с търговците, с доставчиците, със занаятчиите, той бди, съзнавайки отговорността си пред хората, които му поверяват живота си, върху всяка отделна подробност. Той изпитва лично всяка стока, изчислява всяка сметка, преглежда лично на борда всяко въже, всяка дъска, всяко оръжие; той познава всеки от петте кораба от върха на мачтата до дъното му като пръстите на ръката си. И както при възстановяването на Ерусалимските стени бойците са работили с лопатка в едната ръка и меч в другата, също така и Магелан е принуден, докато съоръжава флотата за похода към неизвестността, да отблъсква от друга страна недоброжелателството и враждата на всички

ония, които искат с цената на всичко да попречат на неговото пътешествие — героична борба на един-едничък мъж на три фронта — срещу противниците отвън, срещу противниците в собствената страна и срещу съпротивата, която земният материал сам по себе си противопоставя на всяко предприятие, което се издига над обикновената мярка; винаги обаче едва общият сбор на всички преодолени съпротиви ни дава истинската действителна големина на делото и на човека, който го извършва.

* * *

Първият удар против Магелан иде от Португалия. От само себе си се разбира, че крал Мануел веднага научава за сключения договор; не би могло да му се съобщи по-лошо известие от това; монополът на подправките носи на кралското съкровище двеста хиляди дуката в годината, а неговите флоти току-що бяха успели да се доберат близо до същинската златна мина, до Островите на подправките. Каква катастрофа, ако испанците достигнат на Молукските острови откъм изток в дванадесетия час и ги заемат преди него: тази опасност за португалското кралско съкровище е толкова голяма, че крал Мануел ще трябва да тури в ход всички средства, за да осуети опасната експедиция. Поради това той натоварва официално своя посланик при испанския двор Алваро да Коста да чупи кукувичето яйце още в гнездото.

Алваро да Коста се залавя енергично с работата, и то от двата й края. Той отива най-напред при Магелан и се опитва — чрез мед и жило — едновременно да го примамва и да го уплаши. Нима Магелан не съзнава какъв грях върши пред бога и своя крал, като служи на един чужд господар? Нима той не знае, че неговият крал дон Мануел тъкмо се готви да се ожени за Леонора, сестрата на Карл V, и че ако крал Мануел научи за неговата недобра постъпка, тая женитба ще трябва да се развали? Не ще ли бъде по-умно, не ще ли бъде по-честно и почтено той да се постави отново в служба на своя крал, който сигурно ще му се отплати за това в Лисабон, и то най-великодушно? Обаче Магелан, който много добре знае колко малко го обича кралят на родината му и с право предполага, че при едно завръщане там го очаква по всяка

вероятност не пълна торба със злато, а някой удар от остър меч, заявява със съжаление, че вече е много късно. Той е дал вече думата си на испанския крал; тая дума ще трябва и да изпълни.

Магелан, дребничкият мъж, малкият и все пак опасен в дипломатическия шах селянин, не се оставя да бъде бит. Тогава Алваро да Коста се опитва смело да постави в „шах неговия крал“. Той иска аудиенция от испанския монарх и неговото писмо до крал Мануел показва с каква настойчивост той е действувал пред младия Карл V. „Що се отнася до случая с Фердинанд Магелан, един бог знае колко много сторих и колко труд положих. Говорих много енергично с краля за тая работа... Изтъкнах на вниманието му колко необичайно и некрасиво е това нещо — един крал да приеме на служба при себе си поданика на друг крал, с когото той е в приятелски отношения, и то въпреки изричната воля на тоя крал... Помолих го да вземе пред вид, че сега съвсем не е сгодно време да наскърбява Ваше Величество, и то за една толкова незначителна и несигурна работа. Той самият разполага с достатъчно собствени поданици и мъже, за да може да прави открития през всяко време, без да си служи с такива, които са недоволни от Ваше Величество. Изтъкнах му още колко много би се наскърбил Ваше Величество, ако узнае, че тия мъже са молили за позволение да се завърнат в родината си, и то не им е било дадено от Испания. Накрая аз го помолих за негово собствено добро и за доброто на Ваше Величество да направи по възможност едно от двете неща — или да даде на двамата мъже позволение за връщане в родината им, или пък да отложи за една година пътешествието.“

Осемнадесетгодишният монарх, който е крал едва от късо време, не е още твърде опитен в дипломатическите работи. Поради това той не може напълно да прикрие учудването си от дръзката лъжа на Алваро да Коста, че Магелан и Фалейро изобщо са искали да се завърнат в Португалия и че само испанският двор пречи на това тяхно желание. „Той беше толкова изненадан, съобщава да Коста, че и самият аз се смаях.“ Също и в другото предложение на португалския посланик — да се отложи за една година експедицията — той веднага вижда приготвената примка. Защото Португалия има нужда тъкмо от тая една година, за да може в това време да превари испанците със собствената си флота. Поради това младият крал студено отблъсква предложенията; нека посланикът поговори за това по-добре с кардинал

Адриан фон Утрехт. Кардиналът от своя страна препраща случая на коронния съвет, коронният съвет — на бургоския епископ; благодарение на този начин на разтакане дипломатическият протест на Португалия тихо и незабелязано бива оставен към дело — при постоянните любезни уверения, че братовчедът Карл съвсем не мисли да причини и най-малкото затруднение на крал Мануел, на своя „*miu saçoè' miu amado tio è ermano*“^[1]. Алваро да Коста не успява да постигне нищо и дори нещо повече: ревнивата намеса на Португалия благоприятствува по един неочакван начин делото на Магелан. В съдбата на непознатия до вчера фидалго странно се кръстосват изведнъж стремежите на двамата големи господари на Земята. Едва в часа, когато Карл поверява цяла флота на Магелан, за крал Мануел неговият бивш малък офицер става важна личност. И, обратно: откакто крал Мануел иска на всяка цена да си го върне, той става твърде скъп на Карл. И колкото повече Испания се мъчи да ускори тръгването му, толкова по-ожесточено Португалия ще се опитва да му попречи.

* * *

Главната работа за по-нататъшното организиране на този таен саботаж на флотата Лисабон възлага сега на Себастиан Алварес, португалския консул в Севиля. Този официален шпионин постоянно снове около корабите, оглежда и преброява всеки товар, който се товари на борда; вън от това той завързва на пристанището близко приятелство с испански корабни капитани и видимо възмутен, иска да узнае наистина ли кастилски благородници ще трябва да слушат свирката и заповедите на тия двама португалски прибежници и авантюристи. Национализмът, както се знае от опит, е жица, която и най-несръчната ръка може да приведе в трептене без много мъка; скоро севилските моряци започват да бърбят и да ругаят: Как? Значи, без да са направили нито едно пътешествие на испанска служба, само въз основа на техните лъжи на тия бежанци поверяват цяла флота и веднага ги произвеждат адмирали и рицари на Сантьягския орден? Обаче Алварес има нужда от нещо повече, а не само от тайно мъркане и недоволство край капитанските маси из кръчмите. Нему е потребен един истински народен бунт, който би могъл да струва на Магелан

командуването и още по-добре! — дори самия живот. Сръчният агент-провокактор действително успява да инсценира много майсторски — това трябва да му се признае — един такъв бунт.

Във всички пристанища на света винаги има безброй празни скитници, които не знаят как да убият времето си. И ето че през един слънчев октомврийски ден една тълпа празни люде — няма нищо похубаво за един безделник от това да гледа как другите работят — се мотае около Магелановия флагмански кораб „Тринидад“, който токущо е сложен на брега, за да бъде начукан с кълчища и обкован. С ръце в джобовете, може би и с новата западноиндийска тютюнева трева между зъбите, дъвчат севилянциите и гледат колко сръчно пъргавите моряци запушват всяка прозирка с чук и с чепове, със смола и кълчища. Но ето изведнъж един наред тълпата посочва с ръка към мачтата на „Тринидад“. „Какво безсрамие — вика той възмутен, — този дошъл от не знам къде си, Магелан развява тука наред испанското кралско пристанище на Севиля върху един испански кораб португалско знаме! Един андалусец не бива да търпи подобно предизвикателство!“ В първия миг тия ловко възбудени безделници съвсем и не забелязват, че пламенният патриот, който тъй буйно се възмуцава за накърнената си народностна чест, съвсем не е испанец, а, напротив — тук консултът на португалския крал, сеньор Себастиано Алварес, играе роля на агент-провокактор. Във всеки случай те започват също силно да викат, а щом се чуват врявата и крясъците, от всички страни се притичват и други любопитни. Най-сетне работата свършва с това, че един предлага да не се оплакват само с думи, но просто да вземат и да смъкнат чуждото знаме и в същия миг цялата тълпи се спуща върху кораба.

Магелан, който от три часа сутринта надзирава работата на корабостроителите, се явява бързо, за да обясни грешката на притеклия се заедно с тълпата алкад. На една случайност се дължи, че испанското кралско знаме не е издигнато върху главната мачта — токущо са го изпратили да бъде отново прерисувано. А другото знаме на мачтата съвсем не е португалското кралско знаме, но негов личен адмиралски флаг, който той е задължен да постави на своя адмиралски кораб. След като обяснява грешката с възможните най-учтиви изрази, Магелан моли алкада да очисти от палубата му по сила на своята власт всички тия разярени люде.

Но винаги е много лесно да възбудиш една тълпа или цял народ, отколкото отново да го успокоиш. Тълпата иска да изкара докрай своето забавление и алкадът застава на нейна страна. Чуждото знаме трябва да бъде смъкнато или те сами ще защитят правата си! Напразно доктор Матиенсо, най-висшият чиновник на Индийския дом, се опитва да посредничи на палубата. Алкадът между това е довел патриотична помощ — пристанищния капитан с многобройна полиция; той обявява Испания за обидена чрез постъпката на Магелан и дава заповед на своите хора да арестуват португалския капитан, понеже той е издигнал в едно испанско пристанище флага на португалския крал.

Сега обаче се намесва енергично доктор Матиенсо. Той предупреждава пристанищния капитан, че за един кралски чиновник е твърде опасно нещо да арестува един капитан, когото собственият на чиновника крал е облякъл чрез писмо и печат с най-висока служба. Но много късно. Екипажът на Магелан е вече в борба с пристанищната тълпа. Изваждат се мечове и само Магелановото присъствие на духа и непоколебимо спокойствие успяват да потушат тъй прекрасно предизвикания бунт от агент-провокаatora, който с радост гледа отстрана. Добре, заявява Магелан. Готов съм да смъкна знамето и дори да напусна с хората си кораба и нека тълпата да прави каквото си ще с кралската собственост; отговорността за вредите ще падне, разбира се, върху кралските пристанищни чиновници. Сега вече на възбудения алкад става тясно около врата; обидените в народностната си чест се оттеглят, мърморейки, а немного дни подир това те изпитват и камшика на властта. Защото Магелан веднага пише на императора и се оплаква, че Негово Кралско Величество е обиден лично в този случай, и Карл V, без да се колебае, взема страната на своя адмирал: пристанищните власти биват наказани. Алварес преждевременно бе злорадствувал — неспъвана от нищо, работата отново поема своя ход.

* * *

Благодарение на Магелановото непоколебимо спокойствие хитрата примка позорно пропада. Но едва е закърпен на едно място шевът на това многостранно предприятие, ето че той се скъсва на друго място. Всеки ден носи нови неприятности. Отначало Casa de

Contratacion прави пасивна съпротива и едва когато биват ударени по носа с един собственоръчно подписан от императора рескрипт, чиновниците се събуждат от своята упорита глухота. Но наред работата по съоръжаването на корабите ковчежникът заявява, че в касите на Casa de Contratacion няма пари, и отново изглежда, че цялото предприятие ще се отложи до безконечност поради тая липса на пари. Обаче несъкрушимата воля на Магелан преодолява и тая пречка; той убеждава двора да приеме в сделката платежоспособни граждански сътрудници. От осемте милиона мараведи, които армадата ще струва, с голяма бързина биват внесени два милиона от страна на един импровизиран веднага концерн на Христофор де Харо, който получава заради това и правото да се присъедини със същата част и при другите бъдни експедиции.

Едва сега, когато е уредена паричната страна на работата, може да се започне със съоръжаването на корабите, които трябва да бъдат направени наистина годни за мореплаване и снабдени с всичко необходимо. Петте кралски галеона нямат особено царствен вид, когато се появяват за пръв път в пристанището на Севиля. „Те са много стари и навсякъде закърпени“ — пише тогава в Португалия тържествуващ шпионинът Алварес. „Аз бях се ужасил само при мисълта за едно пътуване с тях дори до Канарските острови, защото ребрата им са меки като масло“ Обаче Магелан, който знае като опитен индийски мореплавател, че понякога се язди по-сигурно върху някоя стара кранта, отколкото върху млада кобилка и че здравата работа на майсторите може да направи годни за плуване и най-изхабените кораби, не пропуска нито миг и докато работниците подновяват и поправят по негови указания тия стари корита, той започва да събира потребния му годен екипаж.

Но в тъмнината го дебне нова трудност! Макар че глашатаите кръстосват улиците на Севиля със своите барабани и че за целта са изпратени хора дори в Кадис и Палос, необходимите двеста и петдесет души не искат да се съберат. Трябва навярно да се е шепнало тук и там, че при това пътешествие не всичко е в ред и в безопасност, защото ония, които събират моряците, не са в състояние да обяснят ясно и разбрано накъде собствено отива експедицията; също и обстоятелството, че се вземат хранителни припаси за цели две години — един небивал досега случай, — изглежда на хората твърде

подозрително. Поради това ония, които се явяват в края на краищата, облечени в изпокъсаните си дрехи, никак не приличат на почетна гвардия; при вида на тая пъстра тълпа от всички раси и народности човек неволно си спомня за бойците на Фалстаф: испанци и негри, баски и португалци, немци, англичани, кипърци, корфуанци и италианци — всички отчаяни до крайност люде, които биха продали живота си дори на дявола и със същата готовност или нежелание биха тръгнали на север или на юг, на изток или на запад, стига само да получат някоя пара и надежда за голяма печалба. Едва обаче екипажът е събран, ето че в колелото на работата попада нов прът. Casa de Contratación протестира против начина, по който Магелан набира екипажа си, тя твърди, че той назначил твърде много португалци в испанската кралска армада и поради това тя не ще изплати нито един пукнат маравед на тия чужденци. Но по силата на договора с краля Магелан има неограничено право да избира своите хора съвсем свободно и по свое желание и той настоява на това свое право: и той — пак писмо до краля, пак молба за помощ. Тоя път обаче Магелан се докосва до един трънлив въпрос. Под предлог да не оскърби крал Мануел, а в действителност от недоверие и страх, че Магелан би могъл да придобие със своите португалци твърде голяма самостоятелност, Карл V нарежда на борда да има само пет души португалци. Но между това възникват нови мъчности: стоките, които биват поръчани за по-евтино в по-далечни области и дори в Германия, не пристигат навреме; разбунтува се после против адмирала и един от испанските капитани и го обижда пред екипажа. Отново трябва да се призовава намесата на двора, отново кралското масло трябва да отстранява търканията. Всеки ден носи нови пречки. Размяната на писма с учрежденията и краля за всяка дреболия се увеличава и разтака до безкрайност. Кралските рескрипти следват един подир друг; сто пъти вече изглежда като че цялата армада ще остане до брега, без да е напускала изобщо севилското пристанище. Обаче Магелан благодарение на своята будна енергия винаги успява да преодолее пречките. Ревностният консул на крал Мануел е принуден със загриженост да установи, че всичките му дребни хитрости за осуетяване на експедицията се разбиват в търпеливата и непоколебима воля на неговия противник. Петте кораба, снабдени с нови съоръжения и почти догоре натоварени, чакат вече заповедта за тръгване. Невъзможно изглежда вече да се устройват нови

примки на Магелан. Но Алварес има в стрелника си още една скрита отровна стрела: той опъва коварно лъка и го насочва, за да удари с всичката си сила Магелан в най-уязвимото място. „Понеже бях на мнение“ — пише тайният агент на своя крал, — „че е дошъл часът да кажа онова, с което Ваше Величество ме натовари, аз посетих Магелан у дома му. Намерих го зает с нареждане на хранителни припаси и други неща в кошници и сандъци. От това заключих, че той е окончателно решен да изпълни лошото си намерение, и съзнавайки, че това ще бъде последният ми разговор с него, напомних му още веднъж колко често съм се опитвал като добър португалец и негов приятел да го отклоня от тежката грешка, която той е на път да извърши. Аз му изтъкнах, че пътят пред него крие толкова много опасности, колкото колелото на Света Екатерина и колко по-добре би било, ако той се върнеше в родината си и под благоволенieto на Ваше Величество, на чието великодушие положително би могъл да се надява... Той би трябвало да разбере, че всички високопоставени кастилци в този град постоянно говорят за него като за човек от долно произхождение... и че изобщо откакто е заел становището, противно на земята на Ваше Величество, хората го презират като предател.“

Но всички тия заплашвания не правят никакво впечатление на Магелан. Онова, което Алварес му съобщава сега под маската на приятелството, не е никак ново за него. Никой не знае по-добре от него, че Севиля, че Испания е настроена враждебно към него, че кастилските благородници — негови капитани — му се подчиняват само със скърцане на зъби. Но нека да го мразят алкадите в Севиля. Нека завистниците и хората със „синя кръв“ да мъркат; сега, когато флотата стои готова за тръгване, никой, никакъв крал, никакъв император не може вече да го спре и да му попречи. Излезе ли веднъж в открито море, той е вече в сигурност. Той е тогава господар на живота и смъртта, господар на своя път, господар на своята цел и няма да служи никому освен на своята задача.

Обаче Алварес не е изиграл още своя последен, дълго пазен коз. Сега той излиза с него. За съвсем най-последен път, казва с престорено приятелство той, би желал да посъветва Магелан като „приятел“. Той „най-честно“ го предупреждава да не се доверява толкова лековерно на „медените“ думи на кардинала и дори на обещанията на испанския крал. Разбира се, испанският крал е произвел него и Фалейро за

адмирали във флотата и с това им е дал привидно неограничено върховно командване. Но сигурен ли е Магелан, че не са дадени същевременно тайни нареждания и на други люде, които нареждания тайно ограничават неговата върховна власт и които испанците държат в тайна от него, от Магелан? Магелан не бива да се мами и преди всичко не бива да се оставя да бъде измамен; въпреки писмения подпечатан договор неговото самовластно върховно командване изглежда твърде неположително. Съществуват — повече от това той не смее да издаде на Магелан — различни тайни клаузи и нареждания за придадените към експедицията кралски надзорни чиновници, за които нареждания „той ще научи едва тогава, когато ще бъде вече много късно за неговата чест“.

„Много късно за неговата чест.“ Магелан неволно подскача. С това свое движение непоколебимият моряк, който винаги е знаел да потиска с желязна воля всяко свое вълнение, издава, че стрелата го е улучила на най-чувствителното място, и стрелецът може с гордост да съобщи: „Той беше до крайна степен учуден, че аз знаех толкова много.“ Но винаги самият творец най-добре знае скритата грешка на творението си и вътрешната му опасност; това, което Алварес му напомня, е отдавна известно на Магелан. От дълго време неговият поглед забелязва една двусмисленост в държането на испанския двор и много признаци го карат да се бои, че играта, която се играе с него, не е съвсем чиста. Не постъпи ли вече веднъж императорът против изрично уговореното в договора, като не му позволи да вземе повече от пет португалци на борда? Дали наистина в двореца не смятат, че той е в края на краищата таен агент на Португалия? И нима тия „веедори“, тия „контадори“, тия „тесорери“, които му слагат на врата, действително са само за надзор на сметките? Дали те не са поставени в края на краищата с цел тайно да го наблюдават и може би да изтръгнат из ръцете му върховното командване? Отдавна вече Магелан усеща тоя хладен вятър от омраза и предателство зад гърба си; той не може да отрече, че в коварните думи на тоя добре осведомен шпионин има известна вероятност, и той, който е пресметнал точно цялото това пътуване, стои безоръжен срещу една опасност, която като всичко неизвестно е невъзможно да бъде пресметната, стои с неприятното чувство на човек, който е седнал на игралната маса сам с непознати люде и който, преди да посегне към картата, е вече объркан от

подозрението, че насреща му стоят нечестни играчи и че те всички са в споразумение против него.

Онова, което Магелан преживява в този час, то е трагедията на Кориолан, прибежника в чужд лагер поради накърнена чест, трагедия, която Шекспир ни е представил по един несравним начин. Кориолан е също като Магелан един мъж, един патриот, който е служил дълги години предано на своята родина и когото родината несправедливо е отблъснала и накарала заради тая несправедливост да постави неизползуваната си сила в служба на противника. Обаче чистотата на убеждението никога не може да помогне на прибежника — нито в Рим, нито в Севиля. Подир него върви като сянка подозрението, че оня, който е напуснал едно знаме, може да предаде и второто, който е избягал от един крал, може да измени и на втория. Прибежникът е загубен, когато победи; загубен е и когато бъде победен; мразен е от едните, мразен и от другите; навсякъде той ще бъде сам и ще бъде сам против всички. Обаче всяка трагедия започва наистина едва в часа, когато нейният герой разбере трагичността на положението си; може би Магелан за пръв път е прозрял в този миг всичките беди, които го очакват.

Но да бъдеш герой значи да се бориш и против една непредотвратима съдба. Магелан решително отблъсква изкусителя. Не, въпреки всичко той няма да влезе в съглашение с крал Мануел, дори ако испанците му се отблагодарят зле за неговата служба. Като човек на честта той държи вярно за клетвата си, за поста си, за император Карл. Алварес е принуден да се оттегли с развалено настроение; той вижда, че само смъртта може да пречупи волята на този железен мъж, и завършва поради това доклада си за Лисабон с набожното си пожелание: „Дано на всемогъщия бог бъде угодно те да направят едно такова пътешествие като кортереаловци“ — това ще рече, дано Магелан и неговата флота изчезнат също така безследно в незнайното море, както смелите братя Кортереал, чийто гроб и чиято гибел са забулени от тайна. Изпълни ли се това негово набожно пожелание, потъне ли благополучно Магелан при това пътешествие на морското дъно, тогава, „Ваше Величество, бихте могли да бъдете съвсем без грижа и да останете и занапред предмет на завист за всички князе на тая земя.“

Стрелата на коварното предупреждение не поваля Магелан, нито пък го накарва да избяга от задачата си. Но нейната отрова, огнената отрова на недоверието, ще кипи отсега нататък в душата му. От тоя час самотният Магелан знае или смята, че е винаги обграден на собствените си кораби от тайни неприятели. Обаче това чувство на несигурност съвсем не го прави слаб, а, напротив, то още повече укрепва волята му за едно ново решение. Оня, който вижда, че иде буря, той знае, че само едно може да спаси кораба и екипажа: ако капитанът държи с желязна десница кормилото и преди всичко, ако само той го държи.

И тъй — поврага всичко, което още сковава свободната му воля! С пестник и лакът трябва да бъде изблъскан всеки, който стои на пътя му! Тъкмо откакто чувства зад гърба си тия „веедори“ и „контадори“, Магелан е решен на крайна самостоятелност и безогледност. Той знае, че една-единствена воля трябва да води и решава във върховния час: командването на флотата не бива поради това да остане и по-нататък разделено между двама капитан-генерали, между двама адмирали. Един трябва да стои над всички и ако е нужно — против всички. Поради това той не иска вече да тръгне на едно тъй опасно пътешествие с такъв истеричен и свадлив съкомендант като Руи Фалейро — преди флотата да напусне пристанището, тоя баласт трябва да бъде изхвърлен през борда! Отдавна вече астрономът е станал за него излишен товар. През всички тия тежки месеци на творчество теоретикът не е извършил нищо, защото не е работа на един звездоброец да събира моряци, да съоръжава кораби, да избира хранителни припаси, да изпитва мускети и да установява служебни правила; да го вземе със себе си, това би значило да окачи на врата си воденичен камък, а Магелан има нужда от свободна ръка наляво и надясно — против опасностите пред себе си и съзаклятието зад гърба си.

Как успява Магелан да проведе тази последна изкусна игра за отстраняване на Фалейро, не ни е известно; казват, че Фалейро сам си е съставил хороскоп и намерил, че не ще се върне от това пътешествие, и доброволно се оттеглил. От външна страна, разбира се, тоя с памук

изтръгнат отказ бива дори украсен с един вид повишение; един кралски едикт произвежда Фалейро за единствен комендант на една втора флота (която има само на книга платна и мачти); в замяна на това Фалейро предава в ръцете на Магелан своите карти и астрономически табели. Така е отстранена и последната от стотиците пречки и Магелановото предприятие отново става това, което е било от самото си начало: негова собствена идея и негово собствено дело. Сега върху него единствен лежи всичко — товар и мъка, отговорност и опасности, но също и най-висшето духовно щастие на една творческа личност: носейки отговорност само пред себе си, да изпълни доброволно избора си жизнен подвиг.

[1] Прескъп и превъзлюблен чичо — порт. ↑

ОТПЛУВАНЕТО

20 СЕПТЕМВРИ 1519

Най-сетне на 10 август 1519 г., цяла година и пет месеца, след като Карл, бъдещият господар на двата свята, бе подписал капитулацията, петте кораба напускат пристанището на Севиля, за да потеглят срещу течението към Сан Лукар де Барамеда, където Гуадалкивир се влива в откритото море; тук трябва да стане последният преглед и последното снабдяване с хранителни припаси на флотата. Но същинското отплаване е вече станало; в черквата Санта Мария де ла Виктория Магелан, след като е дал с превито коляно клетва за вярност пред целия събран екипаж и една тълпа, която благоговейно гледа към него, е получил вече кралското знаме от корехидора Санчо Мартинес де Лейва. Може би в този миг той си е спомнил, че и преди първото си пътуване към Индия също така бе стоял на колене в една катедрала и дал клетва за вярност. Но тогава знамето, на което той обещаваеше вярност; беше друго — португалско, и кралят, за когото се задължаваше да даде кръвта си, беше не Карл — кралят на Испания, а друг — Мануел, кралят на Португалия. Обаче също както тогава младият долен чин Магелан гледаше към адмирал Алмеида, когато той развя и издигна над главите на коленичилите моряци копrienеното знаме, така гледат сега двеста и петдесетте мъже към него като на господар и вожд на съдбата им.

Тук, в пристанището на Сан Лукар, срещу замъка на херцог Медина Сидония, Магелан прави последния преглед на флотата си, преди своето отплаване в неизвестността. С грижовна и трепетна любов, както един цигулар преглежда своя инструмент, преглежда и изпитва той още веднъж флотата си преди потеглянето. Наистина той вече познава тия пет кораба така добре като собственото си тяло. Ах, колко много се бе уплашил той, когато съзря за пръв път тия набързо купени в плачевно положение стари и почти негодни кораби! Но оттогава насам е извършена хубава работа; всяка от старите галеони бе подновена основно, изгнилите греди заместени с нови, повърхността

насмолена и излъскана от дъното до върха на мачтите, начукана с кълчища, изчистена и измита. Магелан собственоръчно изпитва и очуква всяка греда, всяка дъска, дали дървото не е прогнило или червиво, преглежда всяко въже, всеки винт, всеки гвоздей. От здраво платно са направени и прясно боядисани платната, които носят кръста на испанския светец — закрилник Сант Яго. Подновени са мачтите, излъскани металите, всяко нещо е чисто и спретнато поставено на мястото си, никой шпионин и завистник не би се осмелил сега да се подиграва с напълно подновените и подмладени галеони. Разбира се, тия обли галери с издути коремии не са станали бързоходни кораби и съвсем не са годни за едно надбягване, но благодарение на ширината си и дълбокия си ход те имат много място за товар и известна сигурност при развълнувано море: тъкмо поради своята тежка подвижност (трябва с положителност да се смята) те ще могат да противостоят и на най-силните бури. Най-големият от това корабно семейство е „Сан Антонио“ със 120 тона. Обаче по никакви съображения, които ние не знаем, Магелан дава този кораб под командата на Хауан де Картахена и взема за свой „capitana“ за свой флагмански кораб „Тринидад“, макар че този кораб има десет тона по-малко. Според големината си следват: „Консепсион“ с 90 тона, за комендант на който е произведен Гаспар Кесада, „Виктория“ (тя ще направи чест на името си) с 85 тона под командата на Луис де Мендоса, „Сантьяго“ под командата на Жоаон Сераон, със 75 тона; Магелан изрично е искал тия различни по големина кораби, защото по-малките са му били нужни поради по-плиткия си ход за разузнавачи и едновременно за предни постове. От друга страна обаче, се изисква особено моряшко изкуство, за да може винаги да се държат заедно в открито море подобен орляк от неравни по обем кораби.

* * *

Магелан ходи от кораб на кораб, за да прегледа преди всичко товара и хранителните припаси. Много пъти вече той е тичал нагоре-надолу по всяка стълба, много пъти е изследвал най-точно инвентара — ние и днес можем благодарение на запазените архивни документи да се убедим в точността и изискаността, с които е била пресметната и

изчислена в най-малки подробности една от най-фантастичните авантюри в световната история. В обширните актове е означено с точност дори до половин маравед какво е струвал всеки чук, всяко телено въже, всяка торбичка сол, всеки свитък хартия и тия студени, коректни, написани от някоя безразлична писарска ръка редици от числа, с всичките техни отдели и подотдели, свидетелствуват може би още по-убедително от всички патетични слова за търпеливия гений на този мъж. Като опитен мореплавател Магелан знаеше за грамадната отговорност, която поема с едно пътуване в неизвестността. Той знаеше, че и най-малкото нещо, което би било забравено при търгването поради лекомислие или недомислие, ще остане като невъзвратима липса за през цялото траене на пътешествието, в този особен случай за направено веднъж недоглеждане или извършена грешка няма вече поправка, няма заместване, няма изкупление. Един-единствен гвоздей, една връзка кълчища, един куршум, една капка масло, един лист хартия представлява в ония непознати области, към които той се отправя, ценност, която не би могла да се купи за никаква сума пари, дори не за човешки живот; заради един-единствен предмет, който няма с какво да се замести, цял кораб може да стане негоден, заради една единствено погрешно направена сметка цялото предприятие може да погине.

Поради това най-строгият, най-грижливият поглед при това последно преглеждане се отдава на хранителните припаси. Какво ще изядат двеста шестдесет и пет души при едно пътешествие, чиято продължителност не може дори приблизително да се отгатне? Това е много трудна сметка, понеже единият знаменател — продължителността на пътуването — е неизвестен. Само Магелан и само той единствен предчувства — от съображения на предпазливост той обаче не ще каже това на екипажа, — че ще минат вероятно много месеци, дори много години, преди да се удаде възможност да се доставят отново достатъчно хранителни припаси. Поради това той ще вземе по-добре повече, отколкото по-малко и количествата с оглед на малкия обем на корабите са действително внушителни. Алфата и омегата на всяка мореплавателска храна е корабният сухар: двадесет една хиляда триста и осемдесет пфунда от него натоварва Магелан на борда и това му струва заедно с торбите двеста седемдесет и две хиляди и петстотин и десет мараведа;

доколкото човешката предвидливост би могла да пресметне, това грамадно количество би трябвало да стигне дори за две години. Също и при другите припаси на Магелан човек си спомня по-скоро за някой модерен презатлантически параход от двадесет хиляди тона, отколкото за тези четири рибарски черупки, които заедно имат между петстотин и шестстотин тона (десет тогавашни тона съответствуват на единадесет днешни). Какво ли не е наблъскано в тесните димни корабни помещения! До чувалите с брашно, боб, леща и ориз и всички мислими шушулкови варива лежат пет хиляди и седемстотин пфунда солено свинско месо, двеста качета сардели, деветстотин осемдесет и четири пити сирене, четиристотин и петдесет венци чесън и лук; към тях са прибавени всякакви вкусни неща, като хиляда петстотин и двадесет пфунда мед, три хиляди и двеста пфунда малагско грозде, стафиди и бадеми, голямо количество захар, оцет и горчица, седем живи крави (но тия мили четвероноги няма да живеят дълго) биват докарани в последния час на борда; с тях се осигурява на първо време мляко, а за по-сетне — прясно месо. Но за тия груби мъже по-важно от млякото при дългото пътуване е, разбира се, виното. За да поддържа настроението на екипажа, Магелан нарежда да купят от най-хубавото вино в Херес, и то немалко, а четиристотин и седемнадесет тулума, както и двеста петдесет и три бурета; също и тук теоретично се осигурява за в продължение на две години обедното и вечерното вино на всеки моряк.

Със списъците в ръка Магелан ходи от кораб на кораб, от предмет на предмет. Каква мъка струваше, спомня си той, да се събере всичко това, да се изпита, да се пресметне, да се преброи! Колко борби денем с учрежденията, с търговците и какъв страх след това нощем — да не би да е забравено нещо, да не би нещо да е погрешно разпределено! Но сега най-сетне изглежда, че е събрано и е налице всичко, от което двеста шестдесет и пет стомаха биха имали нужда при пътуването. За хората, за моряците, е положена достатъчна грижа, но също и корабите са живи, смъртни същества, и всеки изразходва в борбата със стихииите голяма част от своята съпротивителна сила. Бурята разкъсва платната, разтяга и протрива въжетата, морската вода разяжда дървото и предизвиква ръждясване на желязото, слънцето изгаря боите, тъмнината поглъща масло и свещи, следователно всеки отделен предмет от съоръжението трябва да бъде налице в по два и

повече броя — котвите, корабните въжета, всяко дърво и желязо, и олово, стъблата за нови мачти, платът за нови платна. Корабите носят не по-малко от четиридесет коли дърва, за да може веднага да бъде поправена всяка повреда, подновена всяка греди и всяка дъска; а вън от това носят и цели бъчви катран и смола, и восък, и кълчища за запълване на пукнатините. От само себе си се разбира, че не липсва и необходимият арсенал от клещи, триони, свредели, винтове, лопати, чукове, гвоздеи и пики. Хиляди въдици, дузини харпуни и един богат запас от рибарски мрежи са натрупани — за лов на риба по пътя, която заедно с взетия на борда хляб ще трябва да бъде главната храна на екипажа. Осветлението през нощите е осигурено за дълго време чрез 89 малки фенери и 1400 пфунда свещи, като не се смятат в това число големите тежки восъчни свещи за божествена литургия. Пресметнати са също за дълго време и съоръженията, като компаси и игли за компаси, пясъчни часовници, астралаби, квадранти и планисфери, неща, които не могат да се заместят, и петнадесет празни книги за сметководителя (защото как би могло да се достави по пътя един-единствен лист хартия, която се получава от Китай?). Вземат се предвид и известни нерадостни случки: не са забравени сандъци с лекарства за аптеката, рогове за пуцане на кръв и други хирургически инструменти, затворнически гривни и вериги за непокорните; но положена е грижа също и за забавленията на моряците, като са взети пет големи тъпана и двадесет тамбурины, както и няколко цигулки, флейти и гайди.

Това е само една извадка от този истински омировски корабен каталог на Магелан, само няколко от хилядите съществени неща, които са нужни за екипажа и корабите при едно подобно пътуване, чиято продължителност не може да се изчисли. Но бъдещият господар на двата свята изпраща в неизвестността тая флота, която струва с всичките си съоръжения осем милиона мараведа, съвсем не от любознателност; тия пет кораба ще трябва да донесат на съдружието от предприемачи не само космографски резултати, но също и пари, и то колкото е възможно повече пари! Поради това на борда са натоварени достатъчно количество грижливо подбрани стоки за размяна. Магелан познава от своите индийски пътешествия до най-малките подробности наивния вкус на туземците в източните страни. Той знае, че две неща правят навсякъде голямо впечатление:

огледалото, в което черният, мургавият или жълтоликият туземец за пръв път вижда с втренчен поглед собственото си лице, и звънчетата и дрънкулките, тия вечни очарователи на децата. Поради това корабите носят не по-малко от двадесет хиляди броя от тия малки играчки, деветстотин малки и десет големи огледала (от които за жалост повечето ще бъдат изпочупени), четиристотин ножа „made in Germany“ („четиристотин германски евтини ножове“ — пише изрично в списъка), петдесет дузини ножици и, разбира се, неизбежните пъстри носни кърпички и червени шапчици, месингови гривни, фалшиви благородни камъни и пъстри стъкла. Скътани са също за парадни случаи и няколко турски облекла, както и обичайните ярки парцали от кадифе и вълна — общо взето, една негодна за нищо купчина от дрипи, които в Испания не струват нищо, както на Молукските острови не струват нищо подправките, но са идеални предмети за една търговия, при която и купувачът, и продавачът надплащат десеторно стойността на родната си стока и все пак и двамата здраво печелят.

Разбира се, тия гребени и шапчици, огледала и играчки са предназначени само за приятелски отношения — когато туземците се покажат готови да правят мирна размяна. Но положени са предостатъчни грижи също и за другите възможности — за случаите на война: осемдесет и пет топа, седем дълги фалконети, три тежки мортири зловещо блестят през дупките, куршуми от желязо и камък тежат в голямо количество на дъното на корабите, а има още и цели бъчви олово за изливане на нови. Хиляди копия, двеста пики и двеста щита свидетелствуват за решителните намерения на моряците, а във от това половината екипаж е снабден с шлемове и железни нагръдници. За самия адмирал биват поръчани в Билбао две брони, които го обличат в желязо от главата до петите; в тях той ще може да излезе пред чуждите племена като свръхестествено и неуязвимо същество. По тоя начин, макар че Магелан съгласно с плана си и своя характер мисли да избегне всяка война, тази експедиция във военното си съоръжение не стои по-долу от експедицията на Ернандо Кортес, който завладява през същото лято на хиляда петстотин и деветнадесета година с шепата свои хора една милионна империя на другия край на света — една героична година за Испания може да започне.

Магелан преглежда още веднъж, за последен път, внимателно и с бдителното, непоколебимо търпение, което го отличава, всеки от петте кораба — дали е годен за пътешествието, какъв е товарът и съоръжението му. А сега един поглед и към екипажа! Не беше лека работа да се съберат тези люде, трябваше да минат много седмици, преди те да бъдат доведени от последните пристанищни улички и таверни; те дойдоха дрипави, мръсни, недисциплинирани и досега още продължават да вдигат врява на един нечуван международен език: един на испански, друг на италиански, трети на френски, португалски и гръцки, каталонски и немски. Да, ще трябва да мине още дълго време, преди от тая пъстра смесица да узрее добър, стегнат екипаж, на който човек може да се опира. Но нека постоят няколко седмици на борда, и той ще ги хване в ръката си. Оня, който сам е бил седем години прост долен чин, моряк и войник, той знае от какво имат нужда моряците, колко може да изисква човек от тях и как трябва да се отнася с тях. Екипажът не е голяма грижа за адмирала.

Но той чувства някакво бодване по сърцето, когато погледне испанските капитани, които му са придадени като коменданти на другите кораби. Неговите мускули неволно се опват като мускулите на борец непосредствено пред борбата. Защото с какво студено високомерно лице, с какво зле прикрито и може би дори нарочно зле прикрито презрение го гледа тоя *veedor*, тоя кралски надзорник Хуан де Картахена, когото той трябваше да поставя за комендант на Сан Антонио на мястото на Фалейро. Разбира се, Хуан де Картахена е моряк с високи качества и опитност и неговата лична честност не подлежи на съмнение, също така както и неговото честолюбие. Но ще може ли тоя благороден кастилианец да обуздае това честолюбие? Ще му се подчинява ли в действителност, тъй както се бе закълел, тоя братовчед на бургоския епископ, комуто кралят бе прехвърлил Фалейровата титла „*conjuncta persona*“? Винаги когато го погледне, Магелан си спомня думите, които Алварес му бе пошепнал на ухото — че въвн от него има и други, които носят нарочни пълномощия, за които той ще научи тогава, когато ще бъде много късно за неговата чест. Не по-малко враждебно гледа и Луис де Мендоса, който командува

„Виктория“. Още в Севиля той бе отказал веднъж, и то твърде дръзко, да се подчини, и все пак Магелан не посмя да уволни тоя свой таен враг, когото императорът му бе дал като *tesorero*. Не, обстоятелството, че всички тия офицери му се бяха заклели за вяност и подчинение в катедралата „Санта Мария де ла Виктория“ под сянката на разгънатото знаме, не значи още много нещо; вътре в сърцата си те остават врагове и завистници. Ще трябва да се бди над тия испански благородници.

Поради това цяло щастие е, че му се бе удало поне отчасти да заобиколи кралския рескрипт и сърдитите протести на Casa de Contratación и да вмъкне във флотата тридесет португалци, между които няколко верни приятели и кръвни роднини. Тук е преди всичко Дуарте Барбоса, неговият шурей, който въпреки младостта си е вече световен мореплавател, тук е Алваро де Мескита, също близък негов роднина, и Естеваон Гомес, най-отличният португалски пилот. Тук е Жоаон Сераон, който наистина се води по списъците като испанец и бе взел участие в испанските експедиции на Писаро и Педро д'Ариас в Castilia del Oro, но можеше да бъде сметнат горе-долу за съотечественик на Магелан поради това, че е роднина на кръвния му брат Франсиско Сераон. Голяма сполука на Магелан е също Жоаон Корвальо, който бе ходил преди много години в Бразилия и бе довел на борда дори един свой син, роден му отвъд от една мургава бразилска жена. Тия двама мъже благодарение на езика и познаването на местността могат да му бъдат най-добрите пътеводители в тая страна; удаде ли му се обаче да стигне отвъд Бразилия, в областта на малайските езици, в Островите на подправките и в Малака, тогава Магелановият роб Енрике ще служи за преводач. И тъй — той вижда между двеста шестдесет и петте души всичко на всичко само половин или една дузина мъже, на чиято вяност би могъл безусловно да се облегне. Това не е много. Но оня, който няма избор, трябва да има смелостта да действа и тогава, когато числата и мигът са против него.

* * *

Сериозен, проверявайки в мислите си всекиго поотделно, Магелан минава пред фронта, като непрестанно изчислява и пресмята

в себе си кой би застанал при един решителен случай към него и кой против него. Без и сам той да забележи, напрежението сбръчква челото му. Но изведнъж това напрежение спада и Магелан е принуден неволно да се усмихне. Боже, господи, той едва не забрави тогава тоя извън сметката и излишен човек, който пристигна неочаквано в последния миг! Действително тоя тих, скромен, млад италианец Антонио Пигафета, от стар благороден род във Виченца, попада само по чиста случайност в пъстрото общество от авантюристи, честолюбци, сребролюбци и отчаяни люде. Дошъл в Барселона със свитата на папския протонатор при двора на Карл V, този още млад родоски рицар чува да се говори за една експедиция, която ще тръгне по съвсем непознати пътища към недостигнати досега цели и области. Пигафета навярно е бил прочел напечатаната в неговия роден град Виченца през 1507 година книга на Веспучи за „Paese novamente ritrovati“, където Веспучи разказва за радостта си „di andare e vedere parte del mondo e le sue meraviglie“^[1]. А може би също и много четената книга „Itinerario“ от неговия съотечественик Лодовико Вартема е въодушевила младия италианец. Мисълта и сам той да види със собствените си очи нещо от „величествените и страхотни явления на океана“ го привлича силно. Карл V, към когото той се обръща с молба да му се позволи да вземе участие в тая тайнствена експедиция, го препоръчва на Магелан и изведнъж между всички тия професионални мореплаватели, люде, жадни за пари, и авантюристи застава един странен идеалист, който се излага на опасностите не за слава и не просто за пари, а просто от чиста обич към пътуването, който поставя своя живот на карта като дилетант в най-хубавия смисъл на думата само за радостта да може да види, да научи, да се възхищава.

Но в действителност именно тоя незначителен и излишен за Магелан човек ще стане най-важният участник в неговото пътешествие. Защото какво значи един подвиг, ако той не бъде описан и изнесен пред очите на хората? Едно историческо дело бива завършено не когато се извърши, но едва тогава, когато бъде описано и предадено на поколенията. Онова, което ние наричаме история, съвсем не представя от себе си сбор от значителни дела, които са се случили някога в пространството и времето. Световната история обхваща единствено само ония малки осветени отрезки, които случайно са били изтъкнати от писатели и учени. Ахил не би бил нищо без Омир, всеки

образ остава само сянка и всяко дело се влива като празна вълна в неизмеримото море на събитията, ако не се яви летописец, който да му даде плът чрез своето описание, или художник, който да го оформи отново в картини. И ние бихме знаели твърде малко за Магелан и за неговото дело, ако имахме само „Декадата“ на Петер Мартир, краткото писмо на Максимилиан Трансилванус и няколкото сухи описания и корабни дневници на разните пилоти. Само тоя малък родоски рицар, този излишен момък предава на поколенията Магелановия подвиг.

Разбира се, нашият мил Пигафета не беше ни Тацит, ни Ливий и в писателството, както и в изкуството на приключенията, той си остава само един много симпатичен любител. Не би могло да му се припише като особен негов дар усет към познаване на хората; той, изглежда, че напълно е проспал най-значителните случаи на духовна обтегнатост между Магелан и капитаните. Но може би тъкмо поради това, че никак не го е грижа за отношенията между хората, Пигафета най-ревностно наблюдава другите подробности на пътуването и ги описва с живата точност на ученик, комуто е дадена задача да опише своя неделен излет. Невинаги можем напълно да се доверяваме на описанията му, понякога той поглъща наивно най-невероятните лъжи, що му поднасят старите пилоти, които веднага познават в него новака; обаче Пигафета богато ни обезщетява за тия дребни басни и измислици чрез любопитната грижливост, с която той описва всяка подробност; а обстоятелството, че си дава труд дори да разпитва патагонците по метода Берлиц, донася на малкия родоски рицар неочакваната историческа слава, че пръв е положил писмени основи за речник на американските думи. Но не само това — нему е била отсъдена още по-голяма чест. Защото не кой да е, а самият Шекспир използва за своята „Буря“ една сцена от пътните бележки на Пигафета, а какво по-прекрасно нещо може да се случи на един посредствен писател от това един гений да вземе от неговото тленно творение за своето безсмъртно дело и да издигне по такъв начин на орловите си криле едно незначително име в своите вечни сфери?

* * *

Магелан завършва своята обиколка. Той може със спокойна съвест да каже: всичко онова, което един смъртен човек може да пресметне и предвиди, той го е пресметнал и предвидил. Обаче едно пътешествие за открития и приключения се сблъсква и с по-висши сили от ония, които могат да се измерят и претеглят. Мъжът, който се опитва предварително да определи най-точно всички възможности на успеха, трябва да вземе пред вид също и вероятния край на едно такова пътешествие — погиването. Поради това Магелан, след като е превърнал желанието си в земно дело, написва два дни преди тръгването своята последна воля.

Човек не може да чете, без да се трогне от това Магеланово завещание. Защото оня, който пише и приготвя последната си воля, обикновено знае поне приблизително обема на онова, което притежава. Но как би могъл Магелан да оцени дори и само приблизително какво наследство има да остави? Само по звездите би могло в този миг да се гадае дали той ще бъде след една година просяк, или един от най-богатите хора на Земята. Защото неговото цяло имущество се състои само от договора с короната. Успее ли пътешествието, намери ли Магелан приказния проток, достигне ли до Островите на подправките и се завърне оттам с богат товар, тогава той, който тръгна като беден авантюрист, ще се завърне в Севиля като Крез. Открие ли въвн от това нови острови по пътя си, то към всичкото това богатство на неговите синове и внуци ще се падне и наследствената титла на управители, на *adelantados*. Заблуди ли се обаче в пътя си, разбият ли се корабите о скалите, тогава жена му и децата му ще трябва да молят с издигнати ръце милост от богомолците пред черквите, за да не умрат от глад. Съдбата му лежи в ръцете на висшите сили, на силите, които управляват вятъра и вълните. И Магелан като ревностен и набожен католик предварително се прекланя с покорност пред неизповедимата божия воля. Поради това, преди да се обърне към хората и учрежденията, това трогателно завещание се обръща към „великия и всемогъщ бог, нашия господар, който управлява земята без начало и край“. Най-първо в това завещание говори християнинът, после благородникът и най-сетне съпругът, бащата.

Но един Магелан никога няма да бъде празен и неясен също и в набожните си разпореждания и той проявява за времето след смъртта си същата удивителна предвидливост, каквато проявява и през живота

си. Всички възможности са предвидени и грижливо обсъдени. „Когато този мой земен живот свърши и начене вечният ми живот“ — той би желал да бъде погребан — „най-добре в собствен гроб в Севиля, в манастира Санта Мария де ла Виктория.“ Постигне ли го обаче смъртта през време на пътешествието и няма никаква възможност тялото му да бъде отнесено в родината, тогава нека то бъде оставено на вечен покой в най-близката черква, посветена на божията майка. Вярващият християнин разпределя едновременно с това набожно и точно и религиозните легати. Една десета част от петинката, която му дава договорът, да се раздели по равни части между манастира Санта Мария де ла Виктория, манастира Санта Мария Монсерат и манастира Сан Доминго в Опорто, хиляда мараведи на черквата в Севиля, където той е приел свето причастие преди тръгването си и където се надява с божия воля да го приеме отново след благополучното си завръщане. Той завещава един сребърен реал за светия кръстоносен поход, друг сребърен реал — за освобождаване на християнски пленници от ръцете на езичниците, друг реал на Дома на неизлечимите в Сан Лазаро, четвърти и пети реал на болницата de las Bubas и на Casa de san Sebastian, за да се молят получателите на тия дарения „там на бога, нашия господар, за моята душа“. Над мъртвеца трябва да бъдат прочетени тридесет литургии и тридесет дни след неговото погребение още толкова в Санта Мария де ла Виктория. Освен това той нарежда „в тоя ден на моето погребение да бъдат облечени трима бедняци, като всеки получи дреха от сив плат, шапка, риза и едни обуца, за да се молят на бога за моята душа. И аз желая през тоя ден да бъдат нахранени не само тия трима бедняци, но също и дванадесет други, за да се молят и те на бога за моята душа, и да се подари един златен дукат като милостиня за душите в чистилицето.“

След като по тоя начин черквата е получила своята част от наследството му, човек очаква, че последната му воля ще се обърне най-сетне към жена и деца. Но по един трогателен начин тоя дълбоко религиозен човек дава предимство на грижата си за съдбата на своя роб Енрике. Може би още по-рано неговата съвест е изпитвала съмнението дали един истински християнин може да нарече своя собственост подобно на къс земя или дреха един роб, и то такъв, който е получил Христово кръщение и чрез това е станал брат по вяра, същество с безсмъртна душа. Магелан обаче не иска по никакъв начин

да се представи пред бога с такова неспокойствие в душата: поради това той нарежда, „начиная от деня на смъртта ми, моят пленник и роб Енрике, роден в град Малака, на възраст около 26 години, да се смята свободен от всяко задължение на робството или подчинеността и да направи и постъпи според волята си. По-нататък аз желая, да му се дадат за издръжка от наследството ми десет хиляди мараведа в пари. Давам му това наследство, защото той стана християнин, а също така и за да се моли на бога за моето душевно спасение.“

Едва сега, след като ревностно е промислил за бъдния си живот и предвидил „добрите дела, които биха могли да бъдат застъпници пред страшния съд дори за най-големия грешник“, Магелан се обръща в завещанието си към своето семейство. Но също и тук, преди грижата за пари и блага, върви разпореждането за нещо нематериално — наследяването на неговия герб и благородническото му име; Магелан разпорежда дори до втори и трети член кой трябва да носи неговия герб, в случай че — мрачно предчувствие! — неговият син не го преживее. Както по-преди християнинът, така сега благородникът горещо копнее в последната си воля за безсмъртие.

Едва подир това Магелан разпределя своето скрито още във вълните и ветровете състояние на жена си и децата си; с твърд и прав почерк като самия него адмиралът подписва листа „Ернано де Магеланес“. Но съдбата не се оставя да бъде обвързана с едно драсване на перото, не се усмирява с обещания — нейната господарска воля е по-силна и от най-горещото желание на един човек. Нито едно-единствено от разпорежданията, които Магелан оставя, не става действителност; последната воля на Магелан ще остане един празен, нищо незначещ лист. Ония, които той назначава за наследници, няма да наследят нищо. Бедняците, за които той мисли, няма да бъдат утешени; тялото му няма да бъде погребано в желаните от него свети места и неговият герб ще изчезне. Само подвигът, който той ще извърши, ще преживее световния мореплавател и единствено само цялото човечество ще има да му благодари за оставеното от него наследство.

* * *

Последният дълг в родината е изпълнен. Сега иде раздялата. Трепереща стои пред него жената, с която за пръв път в живота си бе наистина щастлив в течение на година и половина. Тя държи на ръце сина, който му бе родила, ридание разтърсва нейното за втори път благословено с плод тяло. Едно прегръщане, прегръщане за последен път, после стисване ръката на Барбоса, чийто единствен син той отвежда заедно със себе си в неизвестността! След това — бързо в лодката, за да не отслабят волята му сълзите на изоставената жена, бързо към Сан Лукар, където го очаква флотата! Още веднъж след изповед Магелан и целият му екипаж приемат в малката черква на Сан Лукар светото причастие. С първите проблясъци на зората — денят е четвъртък, 20 септември 1519 година, и тоя ден ще стане дата в световната история, котвите биват вдигнати, платната плющят, оръдията гърмят за сбогом, земята изчезва от погледа — най-далечното откривателско пътешествие, най-смелото приключение в историята на човечеството започва.

[1] Да пътешествува и да види света и неговите чудеса — исп. ↑

НАПРАЗНОТО ДИРЕНЕ

20 СЕПТЕМВРИ 1519 — 1 АПРИЛ 1520

На 20 септември 1519 г. Магелановата флота се отдели от сушата. Но в ония времена Испания вече бе започнала да се разпростира далече зад Европа; когато петте кораба спират шест дни по-късно на Канарските острови, за да попълнят в Тенерифе запасите си от прясна вода и хранителни припаси, те се намират все още в царството на Карл V. Още веднъж съдбата позволява на световните мореплаватели да походят с краката си по добрата твърда родна земя, още един път да подишат въздуха на родния си език, преди да продължат пътя си към неизвестността. Но скоро тази последна позволена почивка се свършва. Магелан иска вече да разгъне платната, когато една каравела пристига от Испания, като дава знаци още отдалече — тя му носи тайни известия от неговия тъст Диего Барбоса. Както се знае, тайно известие значи в повечето случаи лошо известие. Барбоса предупреждава своя зет, че е научил от сигурен източник за тайното споразумение на испанските капитани на борда да откажат по пътя подчинение на Магелан; глава на съзаклатието е Хуан де Картахена, братовчедът на бургоския епископ. Магелан няма основание да се съмнява в искреността и честността на това предупреждение; то потвърждава съвсем точно тъмната заплаха на шпионина Алварес — „има изпратени други с противоположни заповеди, за които той ще научи едва тогава, когато ще бъде вече много късно за неговата чест“. Но зарът е вече хвърлен и пред лицето на явната опасност Магелан става само по-решителен и по-твърд. Той пише гордо и спокойно в Севиля, че каквото и да става, той ще продължава да стои на поста си в служба на краля и като залог за това слага своя живот. Без да даде на когото и да било от борда да подозре какво мрачно и за жалост съвсем достоверно предупреждение му е донесло писмото, последното писмо, което той получава до края на живота си, Магелан заповядва да вдигнат котвите и след няколко часа

върхът на Тенерифе се загубва в далечината. Повечето от участниците в тази експедиция виждат за последен път родната земя.

Най-тежката задача на Магелан посред всички мъчнотии на това пътуване се състои в това да държи постоянно в единна дружина петте платнохода, които имат съвсем различен тонаж и всеки — своя бързина. Защото загуби ли се само един, той е вече загубен за флотата всред грамадния незнаен океан. Поради това още преди тръгването Магелан изработва в съгласие с Casa de Contratacion една особена система, с помощта на която да се държи постоянна връзка между корабите. Наистина на корабните капитани и пилоти е съобщено общото направление, но на открито море ще се следва само заповедта: другите кораби просто да вървят след „Тринидад“, флагманския кораб, който ще плува начело. Денем това просто следване на „Тринидад“ не представлява никаква трудност; дори и при най-силна буря корабите могат да се задържат видими един за друг; обаче нощем за петте кораба е много по-трудно да останат в постоянен допир и една нарочно измислена система от светлинни знаци ще трябва да поддържа тяхната връзка. При настъпване на нощта върху задната част на „Тринидад“ се запалва факла във фенер, за да не загубват следващите кораби от очи адмиралския кораб, който дава посоката на движението. Бъдат ли запалени обаче на „Тринидад“ още два други фенера извън факлата, това ще значи, че другите кораби трябва да вървят по-бавно или пък да лавират поради неблагоприятния вятър. Три светлини значат, че се очаква буря, и препоръчват да се смъкнат долните платна, четири светлини — да се свият всички платна. Безпокоен огън на адмиралския кораб или топовни гърмежи предупреждават следващите кораби да бъдат предпазливи, понеже има опасност от плитки места или пясъчни прагове; по този начин е изработена една остроумна сигнална система за всички мислими случаи или беди.

Но на всеки знак, който дава този примитивен светлинен телеграф, от другия кораб ще трябва веднага да се отговори по същия начин, за да знае адмиралът, че неговите заповеди са разбрани и изпълнени; вън от това всяка вечер малко преди настъпването на тъмнината всеки от четирите кораба ще трябва да отиде до адмиралския кораб, за да поздрави адмирала с думите „Dios vos salve senor capitan general y maestre é buena compania“^[1] и да приеме заповедите за през трите нощни стражи. Чрез този всекидневен рапорт

на четиримата капитани пред адмирала дисциплината изглежда осигурена още от първия ден; флагманският кораб води, а другите кораби го следват, адмиралът заповядва посоката, и другите капитани трябва да плуват по нея, без да питат и без да възразяват.

Но именно обстоятелството, че ръководството лежи така строго и самовластно в ръцете на един-единствен човек и че тоя мълчалив, побъркан от своите тайни португалец ги кара всеки ден да се явяват пред него сякаш са просто само негови слуги и ги освобождава веднага щом приемат заповедите му, разваля настроението на капитаните от другите четири кораба. Те се бяха надявали, без съмнение, трябва да се каже: не без основание, че в Испания Магелан бе държал така упорито в тайна целта на пътешествието и не бе давал никакви сведения, защото не иска да изложи на бърборците и на шпионажа тайната си за протока; когато бъдат обаче на открито море, тази предпазливост ще бъде вече излишна и той ще ги събере на адмиралския кораб и ще им обясни най-сетне тоя тъй ревностно пазен досега в тайна план. Но вместо това те виждат Магелан да става още по-мълчалив, по-студен и по-недостъпен. Той не ги свиква на борда, той не ги пита за тяхното мнение, той не се съветва нито веднъж с някого от опитните капитани. На тях е предоставено само без разсъждение и послушно да следват денем знамето, а нощем светлините, както кучето следва господаря си. Няколко дни испанските офицери приемат като нещо съвсем естествено мълчанието, с което Магелан плува пред тях. Но когато адмиралът, вместо да кара направо на югозапад към Бразилия, взема направление силно към юг и дори до Сиера Леоне се държи близо покрай африканското крайбрежие, Хуан де Картахена поставя при вечерния доклад открито въпроса — защо се променя посоката противно на първоначално дадените нареждания?

Това открито запитване съвсем не означава някаква обида от страна на Хуан де Картахена (това трябва изрично да се подчертае, защото в повечето описания, за да снемат вината от Магелан, представят обикновено Хуан де Картахена като черен предател още от самото начало). Трябва да приемем като съвсем логично и справедливо, че тая „*conjuncta persona*“, специално назначен от краля, тоя капитан на най-големия кораб и *veedor* на испанската корона най-учтиво пита върховния комендант защо собствено се променя предопределеният път. Вън от това Хуан де Картахена е прав и в

навигационно отношение, защото новата посока се оказва като напълно несгодна и поглъща четиринадесет излишни дни на експедицията. Какви причини е имал Магелан да измени пътя си, нам не е известно. Може би той е плувал по крайбрежието на Африка дълбоко до Гвинея, за да „хване истински пасат“ — една техническа тайна на португалските мореплаватели, която испанците не знаеха, — или пък се е отклонил от обикновения път, защото е искал да избегне корабите, които предполага, че крал Мануел Португалски е изпратил към Бразилия, за да хванат флотата му. Във всеки случай за Магелан би било съвсем лесно нещо да обясни по другарски и почтен начин на другите капитани причините за промяната на пътя. Но нему не е до тоя отделен случай, а до принципа. Не е въпрос за няколко мили югозападно или южно, но за установяване на един ред, който трябва да осигури още от самото начало дисциплината във флотата. Има ли действително на борда съзаклятници, както му съобщаваше неговият тъст, то той желае веднага да види лицата им. Съществуват ли действително двойни нареждания, които се пазят в тайна от него, те трябва да бъдат разкрити, и то за запазването на неговия собствен авторитет. Поради това за него е съвсем добре дошло, че именно Хуан де Картахена му поставя въпроса, защото сега ще трябва да се изясни дали този испански идалго е негов подчинен, или равен на него. В действителност отношението между чиновете на тия двама капитани е нещо двусмислено. Първоначално Хуан де Картахена бе изпратен от императора като *veedor general* и в това си качество, както и като капитан на „Сан Антонио“ той би бил подчинен на адмирала, без да има право да пита и да дава съвет. Обаче положението става по-друго, когато Магелан отстранява своя съдружник Фалейро и на негово място бива произведен за „*conjuncta persona*“ Хуан де Картахена, което значи, че той става горе-долу равен на него. И двамата могат да се позоват на един кралски документ, Магелан на своя, който ясно и недвусмислено му предава самовластното върховно командване на флотата, а Хуан де Картахена — на „седулата“, която му повелява „да бди за в случай, когато се забележи някаква немарливост или пък другите не проявяват достатъчно предвидливост и съобразителност“. Но дали има право тая „*conjuncta persona*“ да иска също и сметка от адмирала? Магелан не желае да остави висящ нито за миг тоя въпрос. Поради това още на първото запитване от страна на Хуан де Картахена той веднага

отговаря грубо, че „никой няма право да иска от него обяснения, а всички трябва просто да го следват“.

Това е грубо, но Магелан предпочита веднага да нанесе удара, вместо дълго време да заплашва или да преговаря. По този начин той казва ясно в лицето на испанските капитани (и може би съзаклятници): „Недейте се мами, аз ще задържа с желязна ръка кормилото у себе си.“ Но имайки нападателен, яростен и здрав пестник, Магелановата ръка не притежава някои необходими качества и преди всичко способността ловко да заглади по-сетне твърде тежките удари, които е нанесла. Магелан никога не е можал да се научи на изкуството да казва тежки неща по приятен начин, да се разбира сърдечно и открито с началниците или подчинените си. Така около този мъж, който бе първостепенен център на енергия, се образува една напрегната, враждебна, раздразнена атмосфера и скритото разномислие още повече се изостря, когато промяната на пътя, против която се опълчва Хуан де Картахена, излиза действително очевидна грешка на Магелан. Магелан не успява да хване попътния вятър; в продължение на две седмици корабите стоят и киснат в безветреното море. След това пък попадат в такива силни бури, че успяват да се спасят според романтичното описание на Пигафета само благодарение на това, че им се явява в светлина Корпо Санто — светлото тяло на закрилниците свети Анселм, свети Никола и света Клара. Поради тази самоволна промяна на посоката от страна на Магелан са загубени четиринадесет дни и Хуан де Картахена не може и не желае най-сетне повече да се сдържа. Понеже Магелан не позволява съвети, понеже той не търпи критика, то нека цялата флота да види колко малко уважава той, Хуан де Картахена, този злополучен мореплавател. Наистина през тази вечер той приближава послушно своя кораб „Сан Антонио“ до „Тринидад“, за да даде доклада си и получи нарежданията на Магелан. Но за пръв път Хуан де Картахена не се явява лично на палубата на своя кораб, за да поднесе обичайния поздрав. Той изпраща на свое място домакина и той поздравява адмирала с думите „Dios vos salve senor capitan y maestro“

Магелан нито за минутка не се мами, че този погрешен поздрав не е без умисъл, че не е само случайна грешка. Щом като именно Хуан де Картахена накарва да се обърнат към него само с думите „capitan“, а не с „capitan-general“ (адмирал), то с това трябва да се каже пред цялата

флота, че Хуан де Картахена не признава Магелан за по-висок началник от него. Той веднага накарва да съобщят на Хуан де Картахена, че се надява да бъде поздравяван в бъдеще по надлежния и правилен начин. Но и Хуан де Картахена вдига гордо глава. Той праща хладния отговор, че съжاليا; тоя път той го е поздравил все пак чрез най-добрия си човек на кораба; това би могло да стане следния път дори чрез прислужника му. В течение на три дни „Сан Антонио“ пред очите на цялата флота преустановява всяко поздравление, за да покаже на всички, че неговият капитан не признава неограничената диктатура на португалския комендант. Испанският идалго хвърля по такъв начин съвсем открито — и това прави чест на Хуан де Картахена, който никога не е бил, както често са го представяли, коварен и скрит предател — желязната си ръкавица пред краката на португалеца.

Характерът на един човек се познава най-добре по неговото държане в решителни часове. Всякога едва опасността изкарва налице най-скритите сили и способности на човека. Всички ония потънали в сянка качества, които при обикновена температура лежат под повърхността на спокойствието, излизат наяве единствено в такива критични мигове. Пред лицето на опасността Магелан винаги постъпва по един и същ начин. Винаги когато работата идва до големи решения, той става зловещо мълчалив и студен. Той веднага замръзва в себе си. И най-грубата обида не може да предизвика пламък в неговите засенчени и скрити под рунтавите вежди зеници, нито да раздразни някой нерв около стиснатата му уста. Той държи здраво в ръцете си своя темперамент и леденото му спокойствие прави за него нещата прозрачни като кристал; през времето, когато е зазидан в мразовитото си мълчание, той най-добре обмисля и пресмята своите планове. Никога в живота си Магелан не е нанесъл някой удар прибързано или буйно; винаги преди да падне светкавицата, около него се набира като облак едно дълго, тъмно, глухо мълчание.

Магелан мълчи и тоя път; оня, който не го познава — а испанците още не го познават — би трябвало да си помисли, че той просто не е чул предизвикателството на Хуан де Картахена. А в действителност Магелан вече се приготвя за противоудара. Той знае, че не може да снесе със сила от поста му сред открито море капитана на един голям и по-добре въоръжен кораб. Затова — търпение, търпение! По-добре да се прави на глух, да си дава вид на

безразличен! По такъв начин Магелан мълчи пред обидата така, както само той знае да мълчи: с ревността на фанатик, с упоритостта на селянин и със страстта на картоиграч. Моряците го виждат да се разхожда назад-напред по „Тринидад“, на вид напълно погълнат от всекидневните и най-дребни случки на кораба. Това, че вечерният поздрав и пожелание от страна на „Сан Антонио“ напълно престава, съвсем не изглежда да го дразни и с известна изненада капитаните забелязват у тоя загадъчен човек дори неочаквана склонност към примирително държане: за пръв път по повод на тежкия простъпък на един войник адмиралът свиква капитаните на съвет в своя кораб. Значи нему все пак е станало неудобно, веднага си мислят те, да бъде във вражда с всичките си другари. Явно е — той е разбрал, след като неговата посока излезе погрешна, че е по-добре да питаш старите опитни капитани, отколкото да се отнасяш към тях като към *quantité négligeable*^[2]. Също и Хуан де Картахена идва на борда на адмиралския кораб и понеже най-сетне му се представя дълго отказваната възможност за обяснения, той повтаря въпроса си: защо собствено Магелан е променил посоката на плуването? Магелан остава напълно хладен съобразно със своя характер и предварително обмисленото си намерение. За него може да бъде само добре дошло, ако Картахена, поставен пред неговото отрицателно държане, все повече и повече се разгорещява. Като най-висш чиновник на краля Картахена смята, че има право на свободна критика, и той трябва широко да се е възползвал от това; в края на краищата трябва да се е дошло дори до силно избухване, до един вид открито неподчинение. Но добрият психолог Магелан е бил пресметнал и е имал нужда за своите цели тъкмо от такова избухване и открито неподчинение. Защото сега той може да нанесе удара. Той веднага се възползува от правото си на безусловен съдия, с което го бе облякъл Карл V. Той хваща Хуан де Картахена за яката с думите: „Вие сте мой затворник!“, и заповядва на своя алгуасил (оръжейник и полицейски офицер) да затвори бунтовника.

Другите капитани испанци гледат смутени произшествието. Преди няколко минути те бяха още напълно на страната на Хуан де Картахена; също и сега, в себе си, те са все още за своя съотечественик и против чуждия властник. На бързината на удара, демоничната енергия, с която Магелан хваща своя противник и накарва да го

затворят като престъпник, сковава волята им. Напразно ги призовава Хуан де Картахена да му се притекат на помощ. Никой не смее да направи нито крачка, никой не смее дори очи да издигне към набития, силен мъж, който за пръв път оставя да се покаже иззад зидовете на мълчанието му малко от неговата зловеща енергия. Едва когато повеждат Хуан де Картахена, за да го затворят, единият от тях се обръща към Магелан и го моли с всичката нужна подчиненост да не оковава в желязо Хуан де Картахена, понеже той е испански благородник. Достатъчно е да бъде предаден като затворник на едного от тях срещу честна дума. Магелан се съгласява с това предложение, разбира се, само при условие, че Луис де Мендоса, комуто той поверява за надзор Хуан де Картахена, ще се задължи чрез клетва да го държи във всяко време на разположение на адмирала. С това всичко е свършено. Един час по-късно друг испански офицер, Антонио де Кока, командува кораба „Сан Антонио“; той поздравява от своя кораб навреме и без грешка капитан-генерала вечер и пътешествието продължава без по-нататъшни произшествия. На 29 ноември един вик от мачтата съобщава за появяването на бразилския бряг, който те виждат близо до Пернамбуко, но не спират там; най-сетне на 13 декември петте кораба навлизат след единайсетседмично непрекъснато плаване в залива на Рио де Жанейро.

* * *

Заливът на Рио де Жанейро, не по-малко прекрасен през ония отдавнашни дни в своята дивност, отколкото днес в градското си великолепие, трябва да се е сторил на изморения екипаж истински рай. Рио де Жанейро, кръстен така на името на свети Януариус, защото е бил открит на неговия ден по календара, и наричан отначало Рио, защото са предполагали, че зад мрежата от острови лежи устието на могъща река, се намира тогава в областта на португалските владения. Съгласно с дадените му нареждания Магелан не би трябвало следователно да спира там. Но португалците още не са построили никакво селище, никаква крепост не заплашва с оръдията си и пъстрият залив е в същност земя на никого; испанските кораби могат следователно да минат най-спокойно покрай вълшебните острови,

които замрежват цъфналия бряг, и без всякаква пречка да пуснат котвите си. Щом като се приближават лодките към сушата, туземците се притичват из своите колиби и гори и посрещат с любопитство и без лоши подозрения бронираните войници. Те се оказват съвсем добродушни и доверчиви, макар че по-късно за свое огорчение Пигафета научава, че те понякога набучват убитите си врагове на копията си и като почтени човекоядци си режат от най-хубавите късове печено месо, сякаш си делят гергьовденско агне. Но по отношение на божествените бели чужденци гуараните не показват охота от тоя род. По такъв начин войниците са освободени от необходимостта да употребяват аркебузите и тежките копия.

След няколко часа започва вече жива разменна търговия. И тук добрият Пигафета е в истинската си стихия. През време на единадесетседмичното пътуване честолюбивият летописец не е намерил много нещо достойно за описване; записва само няколко дребни случки с акули и чудни птици. Арестуването на Хуан де Картахена изглежда проспано от него, но сега той едва намира достатъчно пера, с които да опише в дневника си всичките тия хубости. Разбира се, той не дава никаква картина на чудната сценична обстановка, което не може да му се вмени във вина, тъй като описанието на природата е било изнамерено три столетия по-късно от Жан Жак Русо; напротив, него го занимават необикновено много новите плодове, ананасите, „които са подобни на големи кръгли шишарки от бор, но са извънредно сладки и прекрасни на вкус“, после „бататите“, които той намира прилични на кестените, и най-сетне „сладката тръстика“ — захарната тръстика. Добрият момък просто не може да дойде на себе си от възторг — колко ужасно евтино им продава хранителни припаси тоя глупав народ: за една малка рибарска въдица меднокожите глупци дават пет или шест пилета; за един гребен — две гъски; за едно малко огледало — десет чудни, шарени папагала; за едни ножици — толкова много риба, че с нея биха могли да се нахранят цяла дузина мъже. За една-единствена дрънкалка (а ние си спомняме, че корабите носят със себе си не по-малко от двадесет хиляди) те домъкват цяла тежка кошница с батати; дори за един измърсен крал от стари карти за игра той получава пет пилета, като при това гуараните вярват, че са излъгали неопитния родоски рицар. За голяма радост много нисък е също и курсът на младите момичета,

които, както Пигафета с тънко чувство пише, „имат косата си за единствено облекло“, за един нож и за един топор човек получава две или три момичета за през цял живот.

Докато по такъв начин Пигафета ревностно се занимава с описанията си, моряците прекарват времето си в ядене, ловене на риба и с любезните меднокожи момичета. Магелан мисли единствено за по-нататъшния път. За него е добре дошло обстоятелството, че екипажът се освежава, но той същевременно поддържа строга дисциплина. Не забравяйки своето задължение пред испанския крал, той забранява купуването на роби по дължината на целия бразилски бряг, както и всяко насилие, за да нямам португалците предлог и причина да се оплакват.

Това лоялно държане донася на Магелан още един особен успех. Понеже туземците не биват с нищо оскърбени, те загубват всеки страх от белите; на орляци се притичват добродушните и детски наивни племена всеки път, когато се отслужва тържествена литургия на брега. Те гледат любопитно особените церемонии и понеже виждат, че белите чужденци, които те смятат, че са им донесли отдавна желани дъжд, коленичват пред един издигнат кръст, но също и те падат на колене със скръстени ръце, нещо, което се чини на набожните испанци като сигурен знак, че те са вече несъзнателно приели в себе си тайнството на християнската вяра.

Когато след тринадесетдневно престояване флотата напуска към края на декември ширния незабравим залив, Магелан може да продължи пътя си с по-чиста съвест, отколкото всички други конкистадори на онова време. Защото, ако не му е възможно да завладее тук земя за своя император, то той спечелва като набожен християнин нови души за своя небесен господар. Никому не е причинена и най-малката неприятност през тия дни, никой от доверчивите туземци не е грабнат насилствено от земята и родината си. Магелан бе дошъл с мир, с мир си и замина.

* * *

Моряците напускат неохотно райската природа на Рио Жанейро, неохотно плуват те, без да смеят да спрат някъде покрай примамливите

брегове на Бразилия. Магелан не смее да им даде повече почивка. Едно тайно пламенно нетърпение неудържимо тласка тоя външно тъй невъзмутим човек към оня „*raso*“, който той предполага на едно определено място съгласно картата на Мартин Бехайм и онова съобщение. Този проток би трябвало да се намира — ако разказите на португалските пилоти и отбелязаните върху Мартин Бехаймовата карта ширини са верни — непосредствено зад Кабо Санта Мария и поради това Магелан плува без да спира, право към тая цел. Най-сетне на 10 януари виждат да се издига из необозримата равна земя един малък хълм, който те наричат Монтевиди (днешният Монтевидео). Лошото време ги принуждава да подирят спасение в грамадния залив, който изглежда да се простира на запад до безкрай.

Грамадният морски залив в действителност не е нищо друго, а устието на реката Ла Плата. Но Магелан не знае това. Той гледа с вътрешно задоволство, което едва може да прикрие, че точно на мястото, което указваха ония тайни съобщения, грамадни маси вода текат към запад; това трябва да е бленуваният проток, който той бе видял отбелязан върху картата на Мартин Бехайм. Земята и положението напълно отговарят на ония описания, които той бе получил в Лисабон от своите непознати доверени мореплаватели; това е положително протокаът, чрез който според „*Newen Zeytung*“ преди двадесет години португалците са искали да плуват на запад. Пигафета изрично потвърждава, както и всички други на борда са били единодушно с убеждението, че с тая безкрайно широка водна улица е намерен най-сетне бленуваният проток. Защото ширината на водата се простира тук до безкрай, несравнима със сънливите устия на Рейн, на По, на Ебро, на Тахо, където все пак може ясно да се забележат бреговете отдясно и отляво; един втори Гибралтар, втори Хелеспонт трябва да започва с тоя залив и свързва океан с океан. И вярвайки безусловно на своя вожд, те вече бленуват как ще преплуват за няколко дни тази нова улица и ще стигнат по такъв начин другото южно море, приказното „*Mare del Sur*“, което води към Индия, към Япония, към Китай, което води към Островите на подправките, води натам, натам към съкровищата на Голкондите и към всички богатства на Земята!

Че и Магелан още от първия ден при вида на тия грамадни водни маси живее с непоколебимата вяра, че е намерил тук бленувания проток, показва упоритостта, с която той търси тоя „*raso*“ тук, именно

тук. Той прекарва или по-скоро загубва цели четиринадесет дни в напразно търсене из устието на Ла Плата. Щом бурята, която ги връхлита веднага с пристигането им, поотслабва малко, Магелан разделя флотата си. По-малките кораби биват изпратени към запад (в същност нагоре по течението) по този мним канал. Едновременно с това двата големи кораба се отправят, водени лично от него, на юг, пряко устието на Ла Плата, за да изследват и в тази посока докъде собствено стига много диреният път. Бавно, грижливо изследва той цялата област на залива откъм юг, докато в това време другите кораби пътуват към запад. Но какво горчиво разочарование! След петнадесет дни тревожно плуване в „Монтевиди“ блясват най-сетне платната на завръщащите се кораби. Но на мачтите не се веят радостни знамена и капитаните донасят убийствено известие: великанската водна улица, която и те самите са смятали отначало за търсения от мореплавателите канал, не е нищо друго освен едно необикновено мощно и грамадно течение от сладка вода, което наименоуват в памет на Хуан де Солис (който бе търсил също като тях пътя за Малака и вместо това бе намерил тук смъртта си) с името Рио де Солис (едва по-късно то ще бъде наречено Рио де Ла Плата).

Сега Магелан ще трябва отново да опне мускулите си като желязо. Никой от капитаните, никой от екипажа не бива да забележи какъв убийствен удар е претърпяла чрез това разочарование неговата вътрешна вяра. Защото адмиралът знае вече положително едно нещо: картата на Мартин Бехайм е невярна, съобщенията на португалците за открития проток са едно прибързано заблуждение. Лъжливи бяха сведенията, върху които той изгради целия си план за обикаляне на света, грешни всички изчисления на Фалейро, лъжливи собствените негови твърдения, лъжливо онова, което той обеща на испанския крал и неговите съветници. Ако изобщо протокът съществува — за първи път досега този твърдо убеден човек е принуден да си помисли „ако изобщо“, — то той ще трябва да лежи по-дълбоко на юг. Но да се плува на юг, това не значи вече да вървиш срещу топлината, а да се приближаваш към полярните области, тъй като експедицията отдавна бе преминала екватора. Месеците февруари и март не означават от другата страна на екватора, както в родината, край на зимата, а, напротив, начало на зимата. Ако следователно не се открие скоро път към отвъдния океан, ако не се намери напразно диреният тук „*raso*“, в

такъв случай благоприятното време за обикаляне на Южна Америка е окончателно пропуснато и на експедицията остават само две възможности: или назад към по-топли области, или пък да презимуват някъде тук.

Тъмни мисли трябва да са легнали върху душата на Магелан от мига, когато корабите, изпратени за разузнаване, се завръщат разочаровани назад. И както е мрачно в сърцето му, така мрачен става и светът около него. Брегът става все по-неприветлив, все по-гол и пуст, небето все по-навъсено. Угаснала е бялата южна светлина, смрачен е в сиви тежки облаци синият простор. Няма ги вече тропическите гори с техния зноен и сладък мирис, който още отдалече галеше приближаващите се кораби! Изчезнаха завинаги красивите гледки на Бразилия и нейните разкошни дървета, отрупани с плодове, полюляващите се от вятъра палми, пъстрите животни, гостоприемните меднокожи мъже и жени! По голия пясъчен бряг се клатят насам-натам пингвини, които побягват плахо, щом човек се приближи до тях, по скалите се търкалят глупави и лениви тюлени. Вън от тях, надлъж и нашир, не се вижда никакво живо същество, хора и животни изглеждат измрели в тая потискаща сърцето пустиня. Един-единствен път по сушата пробягват в бесен бяг диви мъже, облечени цели в кожи като ескимоси. Тях не могат да ги примамят нито дрънкалките, нито шапчиците, които моряците им сочат. Те избягват враждебни и студени, щом човек иска да се приближи към тях, и всички опити да се намери някаква следа от жилищата им остават напразни.

Пътуването става все по-трудно, все по-бавно, защото Магелан непоколебимо се придържа о сушата. Всеки малък залив, всяка извивка на брега се оглежда най-основно и се изследва с лота. Магелан отдавна вече не вярва на оная мистериозна карта, която го подмами отначало да тръгне и после го предаде. Но може би все пак, все пак ще стане чудото и неочаквано там, където дори не предполагат, ще се покаже протокът и те ще могат да преминат в „Mar del Sur“ още преди началото на зимата! Явно се чувствава как разколебаният мореплавател се хваща за тази едничка, за тази последна надежда, че може би картите и ония португалци са сгрешили само в определянето на южната ширина и търсената улица лежи няколко мили по-дълбоко, отколкото те твърдят. Когато на 24 февруари флотата се приближава отново до един широк и необозрим залив, залива Сан Матиас,

надеждата възпламва още веднъж като свещ, обхваната от буря. Магелан веднага изпраща по-малките кораби напред, за да видят дали не е именно тук бленуваният проток закъм Молукските острови. Но и тоя път нищо! И тоя път само един затворен залив! Също така напразно биват изследвани и други два залива — Бая де лос Патос, наречен така заради многото пингвини, и Бая де лос Трабахос (в памет на ужасните мъки, които претърпява слезлият там екипаж). Но моряците се завръщат назад полузамръзнали и носят само убити риби, наречени морски вълци, но не желаното известие.

Експедицията продължава своя път все по-нататък покрай брега, под намръщаното небе. Пустинята става все по-страхотна, дните все по-къси, нощите все по-дълги. Корабите не се плъзгат вече, носени нежно от леките топли ветрове, ледени бури раздърпват сега платната им с дива стръв. Снегът и градушката ги обсипват с бели зърна, морето се надига сиво и опасно. Флотата употребява два месеца, докато успее да си пробие след тежки борби с враждебните бури път от Ла Плата до Сан Хулиан. Екипажът има да се бори почти всекидневно с оркани, с прочутите в ония области „ramperos“ с внезапните удари на вятъра, който троши мачти и разкъсва платна, времето става все по-студено, все по-мрачно от ден на ден, а все още го няма, все още го няма протокът. Пропуснатите седмици си откъсват сега жестоко. Защото, докато флотата изследваше всички ъгли и заливи, зимата бе успяла да я превари. И сега пред тях стои най-злият, най-опасният неприятел и затваря пътя им с бури. Минала е вече половин година и Магелан чувства, че и сега той не е по-близо, до целта си, отколкото през оня ден, когато потегли от Севиля.

* * *

Лека-полека екипажът започва да проявява безпокойството си; те по инстинкт усещат, че не всичко върви в ред. Нима в Севиля при събирането им на тях не се разказваше, че експедицията тръгва за Островите на подправките, за слънчевия Юг, за един райски свят? Нима робът Енрике не им бе описал своята родина като обетована земя, където човек може просто да се наведе и без мъка да бере от земята най-скъпите подправки? Нима не им бяха обещали богатства и

скорошно завръщане? Но вместо това тоя мрачен мълчаливец ги води към все по-студени и по-бедни пустини. През облаците понякога се промъква безсилно жълто слънце, което описва малки къси дъги по небето, а през повечето дни просторът е изцяло забулен, въздухът има вкус на сняг. Вятърът грубо бръсне бузите им със студените си удари и ги бодне с ледени ножове през разкъсаните дрехи; ръцете им започват вече да замръзват, когато хванат заледените въжа, и дъхът дими пред устата им. И при това — каква пустиня наоколо, каква страхотна безутешност! Дори и човекоядците са избягали от този студ. Спрат ли на брега, не намират животни, ни плодове, а само миди и морски вълци: живите същества тук живеят по-скоро в ледената вода, отколкото на пустия, бичуван от бурите бряг. Къде ги заблуди тоя луд португалец? Накъде ще ги води? Не ще ли ги заведе най-сетне на южния полюс?

Напразно се опитва Магелан да успокои негодуващите моряци. Те не бива да се плашат от малкото мраз, убеждава ги той, и веднага да загубват смелост. Бреговете на Норвегия и Исландия лежат в много по-високи ширини и въпреки това през пролетта покрай тях се плува също тъй леко, както в испанското море. Нека издържат храбро само няколко дни още. В случай на нужда ще може най-сетне да се презимува тук и после при по-благоприятно време да се продължи пътуването. Но екипажът не се успокоява от празните думи. Не, това с нищо не може да се сравни. Плуването в такива ледени области не е било предвидено от техния крал и ако адмиралът сега им брътви нещо за Норвегия и Исландия, то това е вече съвсем друга работа. Там хората са привикнали на студа още от деца и вън от туй имат успокоението, че винаги пътуват само осем или четиринадесет дни далече от дом и родина. Нас обаче ни домъкнаха в една пустиня, където никога не е стъпвал християнин, където не живеят дори езичници и човекоядци, дори мечки и лъвовете. Какво правим ние тук? Защо да се плува по тоя тъй отдалечен път, когато друг един път, източноиндийският, води удобно към Островите на подправените, без да минава през такива ледени пустини и области на смъртта? Така отговарят високо и открито моряците на успокоенията от страна на Магелан. Но помежду си, когато са сами под защитната сянка на корабното помещение, те без съмнение негодуват още по-силно. Отново се събужда старото подозрение, което се шушнеша още в

Севиля — дали тоя дяволски португалец не играе двойна игра? Дали той, за да си възвърне благоволението на своя португалски крал, не иска да погуби пет добри испански кораба заедно с целия им екипаж?

С мълчаливо задоволство наблюдават испанските капитани растящото негодуване на екипажа. Самите те не се присъединяват към него; те избягват да говорят с адмирала, стават дори очебийно помълчаливи и по-неми. Но тяхното мълчание е по-опасно, отколкото словесното негодуване на моряците. Понеже те разбират повече от мореплавателското изкуство, от техния поглед не ще е убягнало обстоятелството, че Магелан е бил заблуден от неверни карти и че отдавна вече не е сигурен в своята „тайна“. Защо ако тоя човек действително е знаел точното място на предполагаемия проток с географските му дължини и ширини, защо тогава изпрати безполезно и безсмислено корабите цели петнадесет дни нагоре по Рио де Ла Плата? Защо и сега постоянно продължава да губи ценно време, като кара да изследват всеки нищожен залив? Или Магелан е излъгал краля, или пък сам се е излъгал със своето твърдение, че знае мястото на протока, защото сега вече е ясно — той само търси път. Той не го знае предварително. С едва прикрито злорадство те наблюдават как той при всяка вдлъбнатина на сушата гледа с втрещен поглед към нарязания бряг. Нека, нека продължава да води флотата нататък в мраза и далечината! Не е нужно вече да му се противят, не е нужно да се оплакват. Скоро ще дойде сам по себе си часът, когато той ще трябва да признае: не мога, не зная повече. С това ще дойде и мигът сами те да поемат командването и окончателно да превият врата на тоя надменен мълчаливец.

* * *

По-ужасно положение от положението на Магелан през ония седмици не би могло да се измисли. Защото Магелан, откакто неговата надежда да намери протока на два пъти жестоко пропада — първия път при устието на Ла Плата, втория път при залива Сан Матиас — не може повече да крие от себе си, че свещената му вяра в картата на Бежайм и в твърде леко взетите за истински твърдения на ония непознати пилоти е била заблуда. Дори и в най-благоприятния случай,

че той предполагаем „расо“ действително съществува — то той може да лежи само по-дълбоко към юг, следователно по-близо до антарктичната област, и в тоя най-благоприятен случай възможността за минаване през него тая година е пропусната. Зимата го настигна и унищожи всичките му изчисления; преди пролетта флотата с нейните похабени от пътуването кораби и недоволен екипаж не би могла вече да използва търсения път дори и да бъде той открит. Изминали са девет месеца, а Магелан още не е стигнал на Молукските острови, както прибързано бе обещал. Неговата флота все още блуждае в безпътица и се бори за живота си с най-ужасните бури.

Най-благоразумното би било да признае сега истината. Да събере капитаните, да им заяви, че картите и ония съобщения са го заблудили и че едва през пролетта би могло да се подеме отново диренето на протока. Затова ще бъде по-добре флотата да се върне назад, да избяга от бурите, да плува пак покрай брега, да плува към Бразилия, към приветливата топла страна и там да прекара в благоприятния климат зимата: да се използва това време за поправяне на корабите, като се даде възможност на екипажа да си отпочине, преди да тръгнат през пролетта отново към юг. Това би било най-ясният път, най-човешкият начин на действие. Но Магелан се бе осмелил да отиде твърде далече, за да не може да се връща вече назад. Твърде дълго време беше мамил другите той, който сам бе измамен, като бе твърдил, че знае нов, по-къс път към Молуките. Твърде тежко бе наказал той ония, които се бяха осмелявали да се усъмнят дори и най-малко в неговата „тайна“; той бе обидил испанските офицери, той отне поста на най-високия кралски чиновник от флотата и се отнесе с него като с престъпник. Всичко това може да бъде извинено само чрез един голям, решителен успех. Защото нито една минута не биха му оставили по-нататък командването на флотата капитаните и екипажите, ако той само би дал да се разбере — не дори да признае, — че съвсем не е тъй сигурен в пътя си, както бе твърдил в Испания пред императора; и най-последният корабен юнга би отказал тогава да му отдава чест. За Магелан няма вече връщане назад; в мига, когато би заповядал да обърнат кормилото към Бразилия, той не ще бъде вече повелител над своите офицери, а техен пленник. Поради това той взема едно смело решение. Подобно на Кортес, който през същата година изгаря зад себе си корабите, за да отнеме на своите войници възможността за

отстъпление, Магелан решава да задържи сега корабите и екипажа в едно толкова отстранено място, че те дори и при желание от тяхна страна да не могат да го принудят към връщане назад. Намери ли после през пролетта протока, то всичко е спечелено. Не го ли намери — всичко е загубено: за Магелан няма вече среден път. Само упорството може сега да му даде сила, само смелостта — да го спаси. Отново тоя неизповедим, съобразителен мъж се въоръжава мълчаливо за решителен удар.

А между това от ден на ден бурята налита все по-дива и по-ледена върху корабите на флотата. Те едва могат вече да се движат напред, цели два месеца биват прахосани в борба със стихията за нищожния път от дванадесет градуса към юг. Най-сетне на 31 март върху пустото крайбрежие се очертава отново един залив. Едновременно първи поглед на адмирал и поглед на последната надежда: дали заливът не е отворен, дали той не ще е бленуваният „расо“? Не, заливът е затворен. Въпреки това Магелан заповядва да влязат в него. И понеже още при първия оглед се оказва, че тук не липсват водни извори и риба, той дава заповед: спуснете котвите! И за свое учудване и може би за свой ужас капитаните и екипажът научават, че техният адмирал (без да съобщи някому и без да пита когото и да било) е решил да прекара зимата тук, в Сан Хулиан, в тоя непознат, безлюден залив, на четиридесет и девет градуса, южна ширина, на едно от най-мрачните и самотни места по цялата Земя, на едно място, където никога не е стъпвал кракът на европейски мореплавател.

[1] Да ви пази бог, адмирале, и кормчиите, и уважаемата свита — исп. ↑

[2] Нещо, което може да се пренебрегне — фр. ↑

БУНТЪТ

2 АПРИЛ 1520 — 7 АПРИЛ 1520

В зимния затвор на Сан Хулиан, тоя откъснат от света и забулен с облаци залив, нарасналите противоречия ще трябва по необходимост да се сблъскат още по-силно, отколкото в откритото море. И нищо не доказва по-величествено непоколебимата непримиримост на Магелан, отколкото обстоятелството, че при наличността на такова напрегнато настроение той не се бои да вземе една мярка, която неизбежно ще докара увеличаване на недоволството. Магелан знае, единствен всред всички, че флотата би могла да достигне до плодородни тропически земи в най-добрия случай едва след много месеци; поради това той дава заповед да се разпределят донесените хранителни припаси по един много по-строг начин, отколкото досега. Това е просто фантастична смелост: да дразниш тук, на края на света, един и без това недоволен екипаж още от първия ден със съобщението, че отсега нататък всекидневната дажба хляб и вино ще трябва да бъде значително намалена.

В действителност обаче единствено тази енергична мярка спасява по-късно флотата. Тя никога не би могла да издържи онова знаменито, повече от стодневно плуване през Тихия океан, ако хранителните припаси не бяха пестени с желязна воля. Но екипажът, безразличен към неизвестните нему кроежи на адмирала, никак не проявява желание да приеме подобно ограничение. Един инстинкт — съвсем верен — подсказва на уморените моряци, че дори ако техният адмирал би спечелил чрез това пътуване вечна слава до звездите, то най-малко три четвърти от тях ще трябва да измрат за тоя негов успех и да погинат от глад и студ, от мъки и нужди. Щом като няма достатъчно хранителни припаси, мърморят те, би трябвало веднага да се върнем назад. Най-сетне флотата достигна толкова далече на юг, колкото не е достигнал никой кораб, откакто светът знае и помни. Никой не би могъл да ги укори в родината, че не са изпълнили своя дълг. Неколцина от тях са станали вече жертва на студа, а бяха ги

събрали в Испания да отиват не в Леденото море, а на Молукските острови. На тия бунтовнически думи испанските историци от него време карат Магелан да отговаря с една реч, която никак не е в съгласие с непатетичния, несловоохотлив характер на тоя мъж и твърде много мирише на Плутарх и Тукидид, за да можем напълно да ѝ вярваме. Те го карат да им каже, че той се учудва как те, които са кастилианци, могат да проявяват подобна слабост и да забравят, че са предприели това пътешествие само в служба на своя крал и своята родина. Когато е бил натоварен с командването, той е предполагал, че ще намери в своите спътници оня дух и оная смелост, които са въодушевявали от паметивека испанския народ. Той за себе си е решен по-добре да умре, отколкото да се върне позорно назад. Следователно те би трябвало да имат търпение и да чакат, докато мине зимата. Колкото по-големи бъдат лишенията им, толкова по-великолепна ще бъде тогава отплатата на техния монарх.

В действителност обаче никога досега в света една хубава реч не е успокоявала някой гладен стомах. Не реториката спасява Магелан в оня критичен час, но непоколебимостта на неговото решение да не се поддава и да не отстъпи ни стъпка. Той съзнателно предизвиква още в първия час съпротивата, за да може навреме да я сломи с желязна ръка: по-добре веднага една окончателна разправа с недоволните, отколкото мъчително да я отлага! По-добре веднага да бъде ударен тайният враг, отколкото по-сетне сам адмиралът да бъде притиснат до стената!

* * *

Че това окончателно сблъскване ще последва, и то ще последва в най-скоро време, Магелан не се съмнява нито за миг. Много силно е станало през последните седмици напрежението на двустранното мълчание и мълчаливото дебнене между него и капитаните, съвсем непоносимо — студеното минаване един покрай друг всеки ден, всеки час, на борда на един и същ и тесен кораб. Това мълчание ще трябва най-сетне да избухне в свада или насилие.

Вината за това опасно положение на нещата лежи по-скоро у Магелан, отколкото у испанските капитани и твърде повърхностно е традиционното представяне на непослушните Магеланови офицери

просто като сбирщина от черни предатели, като вечни завистници и врагове на гения. В оня критичен миг Магелановите капитани не само имаха правото, но бяха дори и длъжни да поискат от него разяснения за намеренията му, защото работата се отнасяше не само до собствения им живот, но също и до живота на поверения им от краля екипаж. Когато Карл V назначи изрично Картахена, Мендоса и Антонио де Кока за надзорни чиновници на своята флота, като *veedor*, *tesorero* и *contador*, то с тая титла той стовари върху тях и отговорност. Те са длъжни да бдят над кралското имущество, състоящо се от петте кораба, и да защищават това имущество на короната, когато то изпадне в опасност. А сега действително е надвиснала опасност, смъртна опасност. Много месеци изминаха, а Магелан не намери обещания път, не стигна на Молукските острови. Следователно няма нищо оскърбително в това, че пред лицето на явната Магеланова безизходност назначените и дали клетва представители на кралското съкровище искат най-сетне да открие поне едно зрънце от „голямата си тайна“ и да разкрие картите си пред офицерите на краля. Това, което испанските капитани искат, беше най-естественото нещо: техният вожд трябва най-сетне да сложи край на потайностите, да седне на една маса с тях и да разгледат заедно по-нататъшния път на флотата.

Но злосъщният Магелан — това е неговата мъка и неговата вина — не може да открие картите си, преди да е напълно сигурен, че държи коза в ръцете си. Той не може да покаже в своя защита оня портолан на Мартин Бехайм, защото там е нанесен предполагаемият проток още на 40 градуса ширина. Сега, след като е смъкнал от поста му Хуан де Картахена, той не може да признае: аз се бях заблудил от лъжливи сведения и заблудих също и вас. Тон не може да допусне да му се поставят въпроси за мястото, където се намира обещаният „*расо*“, защото и той самият все още не знае отговора. Той трябва да се прави на сляп, да се прави на глух, да стиска устни и само да държи пестника си готов за отбрана, в случай че това неудобно любопитство го притисне до стената. Общото положение е следното: кралските надзорници искат най-сетне да хванат за яката тоя упорит човек, който ги избягва, и да поискат сметка за бъдните му намерения. А от своя страна Магелан, чиято сметка не излиза, не бива да влезе в обяснения, докато протокът не е намерен, иначе вярата в него, неговият авторитет са загубени.

Ясно е следователно, че правото стои на страната на офицерите, а на страната на Магелан стои нуждата. И ако те така настоятелно го притискат сега, то техният натиск не е от празно любопитство, но е повелителен дълг. За тяхна чест трябва да кажем също и следното: капитаните не нападат Магелан из засада. Те му дават още един последен знак да разбере, че търпението им е към края си, и ако би желал, Магелан би разбрал този знак. Защото, за да посмекчи по един любезен светски начин ожесточението на капитаните от неговата заповед, издадена, без да се съветва с тях, той тържествено ги поканва да присъствуват на връх Великден заедно на литургията и да обядват след това при него на адмиралския кораб. Но испанските благородници не се оставят да им бъдат така лесно замазани очите. След като високият заповедник Фернаон де Мажеляс, който се е добрал до Сантиягския рицарски орден чрез лъжи, не ги бе удостоил като опитни мореплаватели и чиновници на краля през течение на девет месеца нито с едно изявление за пътя на флотата, те учтиво му благодарят за милостта да обядват веднъж при него. Или по-скоро: те дори и не му благодарят. Дори този скромнен начин на отказ не бива употребен. Без да си дадат труд да му откажат, тримата капитани — Гаспар Кесада, Луис де Мендоса и Антонио де Кока, се правят, че не са чули или че случайно са забравили поканата на своя адмирал. Празни остават наредените столове, непобутнати блюдата. Сам, печално сам, стои Магелан пред наредената трапеза със своя братовчед Алваро де Мескита, когото той бе произвел на своя глава комендант на кораб, и гозбите на това великденско пиршество, приготвено единствено за сключване на мир, трябва да му са се видели навярно твърде горчиви. Тримата капитани открито му хвърлят пред краката чрез тяхното общо отсъствие ръкавицата на двубоя.

* * *

Магелан разбира предупреждението, но нищо не може да смути този човек с железни нерви. Спокойно стои той на трапезата с Мескита, без да издаде огорчението си, спокойно дава по кораба обикновените заповеди, спокойно протяга вечерта за сън силните си натежали членове. Скоро изгасват всичките светлини; неподвижно, като големи,

черни, заспали животни лежат петте кораба в сенките на залива, едва може от единия кораб да се различат очертанията на другия, тъй пълна е тъмнината на тая дълга, зимна, забулена от облаци нощ. Всред натежалата тъмнина не се вижда нищо, никой не може да чуе през буйните удари на вълните, че около полунощ една лодка, пълна с моряци, тихо напуска единия от корабите и с безшумни удари на веслата се приближава към „Сан Антонио“. Никой не би могъл да предположи, че тримата кралски капитани — Хуан де Картахена, Гаспар Кесада и Антонио де Кока, са скрити в тая лодка, която се движи така потайно и тихо. Планът на съюзените офицери е умен и енергичен. Те знаят, че трябва да имат сила и надмощие, за да могат да притиснат до стената един противник като Магелан. Това надмощие на испанските капитани Карл V бе доста мъдро пожелал; при отплаването само един кораб, адмиралският кораб на Магелан, бе поверен на португалец и това бе уравнивено твърде умно с обстоятелството, че испанският двор постави другите четири кораба под испанска заповед. Но Магелан вече бе развалил това желано от краля съотношение, като самовластно отне командването на „Сан Антонио“ най-напред от Хуан де Картахена, а после поради „неблагонадеждност“ и от Антонио де Кока и предаде в ръцете на своя братовчед Мескита тоя втори по значение кораб. С двата най-големи кораба в здрави ръце той знае, че ще бъде, ако стане нужда, господар на флотата и във военно отношение. Поради това, за да се пробие фронтът на неговата защита и да се възстанови волята на императора, има само едно средство: отново да завладеят „Сан Антонио“ и да направят безвреден по някакъв начин противоправно назначения Мескита. Тогава испанците ще бъдат отново трима срещу двама и ще могат да държат затворен пътя за тръгването на Магелан, докато той намери за удобно да даде най-сетне на кралските чиновници желаното разяснение.

Планът е отлично намислен и не по-малко грижливо бива изпълнен той от опитните капитани. Предпазливо плува лодката с тридесет въоръжени мъже към заспалия „Сан Антонио“, който няма никаква стража на борда си, защото кой мисли за някакви неприятели тук, в пристанището? С възжени стълби се покатерват на борда нападателите начело с Хуан де Картахена и Антонио де Кока. Като бивши капитани на тоя кораб те и в тъмнината лесно намират пътя към спалнята на коменданта: преди Алваро де Мескита да успее да стане от

леглото, той се вижда заобиколен от въоръжени мъже и след това поставен във вериги и хвърлен в кабината на писаря. Едва сега се пробуждат няколко моряци. Единият от тях, Хуан де Елорияга, усеща, че тук има предателство. Той грубо запитва Кесада какво прави посред нощ тук на кораба. Но Кесада му отговаря с шест бързи удара на меча и Елорияга пада на земята, облян в кръв. Всички португалци на борда биват хвърлени в окови: по такъв начин най-доверените привърженици на Магелан са поставени в шах: за да спечели останалите моряци, Кесада заповядва да отворят склада с хранителните припаси и позволява на всеки моряк да си вземе най-сетне, веднъж през толкова време, достатъчно вино и хляб. Като се остави настрана неприятният случай с Елорияга, който дава на тоя обикновен преврат облика на кръвав бунт, нападението, извършено от испанските капитани, излиза напълно сполучливо. Спокойно могат да се завърнат сега Хуан де Картахена, Кесада и Антонио де Кока на своите кораби и да ги приготвят за бой, в случай че стане нужда от това; между това „Сан Антонио“ бива поверен на един човек, чието име се появява за пръв път тук — Хуан Себастиан дел Кано. В тоя час той е повикан да попречи на Магелан при осъществяване на неговата идея; в друг един час съдбата ще избере именно него, за да довърши делото на Магелан.

Корабите отново лежат неподвижни като големи черни заспали животни в сенките на залива. Нито един звук, нито един лъч светлина не дават основание да се подозре станалото произшествие.

* * *

Късно и мрачно настъпва в тия неприветливи области зимното утро. Неподвижно лежат петте кораба на същото място в ледения затвор на залива. По никакъв външен знак Магелан не може да забележи, че неговият доверен приятел и братовчед, че всички португалци на борда на „Сан Антонио“ лежат в окови и че вместо Мескита един бунтовнически капитан командува кораба. На мачтата се вее същият флаг, който се вееше и вчера, всичко изглежда, гледано отдалеч, непроменено и, както всяка заран, Магелан разпорежда да се започне всекидневната работа. Както всяка заран, той праща от „Тринидад“ една лодка на брега, за да донесе на корабите

всекидневната дажба дърва и вода. Както всяка заран лодката спира най-напред до „Сан Антонио“, който трябва да изпрати по определения ред няколко моряци за същата цел. Но чудно нещо: когато лодката спира този път до кораба, от палубата не се спуща никаква въжена стълба, не се показва никакъв моряк, а когато гребците, разсърдени, викат към ония горе да побързат, получават неочаквания отговор: на този кораб не се приемат повече заповеди от Магелан, но единствено заповеди от капитан Гаспар Кесада. Този отговор е толкова странен, че лодката веднага се връща на адмиралския кораб, за да съобщи на Магелан за случката.

Магелан веднага си дава сметка за положението: „Сан Антонио“ е в ръцете на бунтовниците. Значи успели са да го изиграят. Но дори и една убийствена изненада не е в състояние да обърка нито ударите на пулса му, ни яснотата на мисълта му. Първата му работа е да разбере обема на опасността; колко кораба са още с него? Колко са против него? Той незабавно изпраща малката лодка от кораб на кораб. Вън от незначителния „Сантьяго“ останалите три кораба се обявяват на страната на бунтовниците — „Сан Антонио“, „Консепсион“ и „Виктория“. Три против два, или по-скоро против един, защото „Сантьяго“ едва ли би влизал в сметката при една битка. Играта изглежда следователно изгубена и всеки друг би се предал: предприятието на Магелан, на което той посвети години от живота си, е унищожено през една-едничка нощ. Той не може да продължи своето пътуване в неизвестността само със своя флагов кораб, а от другите нито може да се откаже, нито пък е в състояние да им заповядва. Никаква помощ не може да очаква той от никоя страна в една област, чиито води не са още разсичани от европейски кораби. За Магелан има в това ужасно положение само две възможности. Едната, която би била съвсем логична и съвсем естествена при надмощието на неговите противници, е: да превие своята упоритост и да подири разбирателство с испанските капитани. И втората, съвсем безсмислена, но героична: да сложи всичко на карта и въпреки пълната безнадеждност да се опита да нанесе един решителен удар, за да разбие бунтовниците.

* * *

Всичко говори за едно разрешение в примирителен дух. Защото испанските капитани не са още заплашили лично Магелан, не са поставили още никакво определено искане пред адмирала. Техните кораби стоят неподвижно, никакво нападение не може да се очаква засега от тях. Защото и испанските капитани, макар че имат надмощие, не желаят братоубийствена война сега, когато са на хиляди мили далече от родината. Те много добре си спомнят за дадената в севилската черква клетва, много добре знаят позорните наказания за бунт и бягство. Благородници, като Хуан де Картахена, Луис де Мендоса, Гаспар Кесада, Антонио де Кока, които кралят е издигнал като свои довереници, искат да се върнат в Испания с чест, а не с петното на предателството. Поради това те съвсем не искат да използват своето надмощие, а, напротив, изявяват още от самото начало готовност за мирно преговаряне: със завладяването на „Сан Антонио“ те не целят да започнат кървав бунт, но само да упражнят натиск и да изтръгнат най-сетне от упорития мълчаливец една ясна дума за по-нататъшния път на кралската флота.

Следователно писмото, което Гаспар Кесада като довереник на испанските капитани изпраща до Магелан, не е в никакъв случай едно предизвикателство. Напротив, то е „supplication“, което ще рече „молба“, и започва с най-учтиви изрази, които се мъчат да оправдаят взетите през нощта мерки. Само поради лошото отнасяне на адмирала към тях те са се видели принудени да завладеят кораба, чието командване кралят бе предал в техни ръце. Нека обаче Магелан не смята, че искат да му откажат с това си действие правото на адмирал, което му е дал Негово Величество. Те искат само по-добро отнасяне към тях занапред и ако той би пожелал да удовлетвори това справедливо тяхно желание, те не само ще му се подчинят, което е техен дълг, но ще му служат и с най-голямо уважение (испанският текст на писмото е твърде надут и гротескен, за да не може да бъде преведен буквално).

При наличността на явното военно надмощие, което имат испанските капитани, тоя зов е за Магелан едно прекрасно предложение. Но Магелан отдавна вече се е решил в полза на другото, героичното разрешение на въпроса. Със своя бърз поглед той веднага е съзрял слабата точка на противниците си: тяхната несигурност. Тонът на писмото трябва по някакъв начин да е издал на Магелан, че

водачите на бунта в душата си не са решени да прибегнат до крайност и в тая тяхна слабост той вижда единственото им уязвимо място при тяхното голямо числено превъзходство. Използува ли това нещо, удари ли светкавично, Магелан би могъл може би все още да обърне листа и отново да спечели чрез смелост загубената вече игра.

Обаче — това нещо трябва постоянно да се подчертава и повтаря — понятието смелост има у Магелан един особен цвят. Да действа смело у него в никой случай не значи буйно да удари, веднага да настъпи, но, напротив: да се предприеме нещо нечувано опасно с най-голяма предвидливост и пресметливост; смелите планове на Магелан подобно на хубавата стомана винаги са изковани в огъня на страстта и след това потопени в леда на най-трезвата мисъл; той винаги има успех против опасностите чрез тая смесица от фантазия и предпазливост. Планът му е готов само за една минута, останалото време ще му служи само за точно обмисляне на подробностите. Магелан разбира: той трябва да направи същото нещо, което направиха неговите капитани, трябва да завладее поне един от корабите, за да добие отново предимство. Но колко лесно беше това за капитаните и колко тежко за Магелан! Те нападнаха в тъмнината на нощта един кораб, който нищо не подозираше. Спеше капитанът, спяха моряците. Нямаше никаква отбрана, никой моряк нямаше оръжие в ръката си. Сега обаче е светъл ден. Капитаните наблюдават недоверчиво от трите кораба всяко движение на Магелановия флагов кораб, оръдията са приготвени, аркебузите опънати; защото бунтовниците достатъчно добре познават Магелановата смелост, за да знаят, че той може да се реши дори и на едно безумно нападение.

Но те познават само неговата смелост, не обаче и неговата хитрост. Те и не подозират, че тоя бързо пресметлив човек ще се опита да извърши дори и невероятното, а именно — посред бял ден да предприеме атака с една шепа хора срещу три тежковъоръжени кораба. Една гениална маневра е вече самото обстоятелство, че за смелия си удар той не насочва погледа си към „Сан Антонио“, където лежи в окови неговият братовчед Мескита. Защото от само себе си се разбира, че тук най-много може да се очаква нападение от негова страна. Но тъкмо поради това, че ударът му се очаква надясно, Магелан удря наляво — не срещу „Сан Антонио“, а срещу „Виктория“.

Всяка подробност на този противоудар е бляскаво обмислена. Най-първо Магелан задържа заедно с лодката им моряците, които му донасят молбата и предложението на Кесада за преговори. С това той печели две неща: първо, в случай на сблъскване екипажът на бунтовническите кораби ще бъде намален с няколко души и, второ, чрез тая бърза хватка той има в ръцете си вместо една — две лодки, и това мъничко преимущество скоро ще се окаже решаващо при атаката. Защото, задържайки своята собствена лодка, той може да изпрати към „Виктория“ безусловно верния си оръжейник, алгуасиля на флотата — Гонсало Гомес де Еспиноса, заедно с пет души моряци, за да занесат на разбунтувания комендант Луис де Мендоса едно писмо.

Без каквото и да било лошо подозрение гледат бунтовниците от борда на своите добре въоръжени кораби как мъничката лодка се приближава. Защото как би могла една лодка с пет души да нападне кораб с шестдесет добре въоръжени войници и напълнени топове, командуван от един тъй доверен капитан като Мендоса? Разбира се, те не могат да забележат едно нещо: че тия пет мъже носят скрито под дрехите си оръжие, а Гомес де Еспиноса има вън от това и една особена поръка. Спокойно, съвсем спокойно, с една нарочна и пресметната бавност — всяка секунда е изчислена — той се покатерва след своите петима войници на борда и предава на капитана Луис де Мендоса Магелановата писмена покана да дойде на адмиралския кораб, за да поговорят.

Мендоса чете писмото. Но той си спомня твърде точно за случката, когато Хуан де Картахена бе неочаквано арестуван като престъпник на борда на „Тринидад“. Не, един Луис де Мендоса не е толкова глупав, за да се остави да бъде примамен в същата примка! „Не, не може ме пипна така!“, смее се той през време на четенето. Обаче тоя смях завършва страшно в един пронизителен вик — мечът на алгуасиля се забива в гърлото му.

Точно в тоя критически миг — и тук човек може да види колко фантастично точно е пресметнал Магелан всяка минута и всеки метър, който лодката има да преплува от единия кораб до другия, на борда на „Виктория“ вече са се покатерили петнадесет тежковъоръжени мъже, които Дуарте Барбоса бе довел с другата лодка — собствената лодка на „Тринидад“. С втрепен поглед гледат моряците трупа на своя капитан, комуто оръжейникът на флотата прочете с един удар присъдата, и

преди те да имат време да разберат станалото и да вземат някакво решение, Дуарте Барбоса е вече поел командуването, неговите хора са вече заели постове, той дава вече заповеди — и изплашеният екипаж мълком се подчинява. В един миг са вдигнати котвите, опънати платната и преди другите два бунтовнически кораба да успеят изобщо да забележат падналия от ясно небе гръм, „Виктория“ се отправя вече като послушна плячка на адмирала към флагманския кораб. Три кораба — „Тринидад“, „Виктория“ и „Сантяго“, стоят сега срещу „Сан Антонио“ и „Консепсион“ и затварят устието на залива против всеки опит за бягство на бунтовниците. С тази мълниеносна маневра блюдото на везните отново се наклонява в полза на Магелан, загубената вече игра е отново спечелена. Вътре в пет минути капитаните са поставени в задънена улица: сега им остават само три възможности: да избягат, да се бият или да се предадат без бой. За възможното им бягство адмиралът своевременно се е погрижил, като е затворил със своите три кораба устието на залива. До бой вече не може да се стигне: внезапният удар на Магелан унищожава смелостта на неговите противници. Напразно Гаспар Кесада в пълно въоръжение, с копие в едната ръка и меч в другата, се мъчи да призове моряците на бой. Неговите уплашени хора не го слушат вече, както трябва, и достатъчно е само пристигането на една лодка с Магеланови моряци, за да угасне всяка съпротива на борда на „Консепсион“ и „Сан Антонио“. След няколко часа Алваро де Мескита е освободен; в същите окови, които опозориха верния привърженик на Магелан, лежат сега бунтовническите капитани.

* * *

Бързо като лятна буря преминава напрежението и още първата мълния разцепва стъблото на бунта до самия му корен. Обаче тая открита борба беше може би по-леката част от задачата. Защото според морското и военното право сега трябва неотменно да последва наказание. И за Магелан започва една ужасна вътрешна борба. Нему изрично е дадено от краля неограничено право върху живота и смъртта на подчинените му, но главните виновници в случая са също доверени лица на короната. За запазване на своя авторитет той би трябвало сега

да наложи тежки наказания, а пък не бива все пак да накаже всички бунтовници. Защото как ще продължи плуването, щом като ще трябва да избие според военното право една пета част от моряците си? На хиляди мили далече от родината в тая недружелюбна страна адмиралът не може току-така да се лиши от сто работни ръце; той ще трябва следователно така или иначе да продължи пътя си заедно с провинените моряци, ще трябва да ги спечели отново чрез добрина, а, от друга страна, и да ги изплаши чрез един строг пример.

Магелан решава, за да изтъкне видимо авторитета си чрез една енергична мярка, да пожертвува един-едничък човек и избира единствения, който бе извадил оръжието, Гаспар Кесада, капитана, който рани смъртно верния му пилот Елорияга. Разбира се, най-напред започва крайно неприятното разследване; свикани биват писарите, призовани свидетелите; писарите записват с точно същата грижливост, със същия формализъм, като че седят на писарски стол в Севиля или в Сарагоса, и изписват сред пустинята на Патагонския бряг дълги страници от хартията, която тук не може отникъде да се набави. Тук сред тая земя на никого Мескита открива като председател съдебното дирене против Гаспар Кесада, бивш капитан от флотата, провинен в убийство и бунт. А Магелан издава присъдата. Гаспар Кесада бива осъден на смърт и едничката милост, която адмиралът дава на испанския благородник, то е разрешението да се изпълни присъдата не чрез удушване с въже, а чрез меч.

Но кой ще бъде палачът? Трудно би се намерил за тая задача някой доброволец измежду моряците. Най-сетне тоя палач бива намерен, и то срещу една ужасна цена. Също и прислужникът на Кесада бе участвувал с оръжие в нападението върху Елорияга, също и той подлежи на смъртно наказание. И ето че нему предлагат помилване, ако се съгласи да извърши обезглавяването на Кесада. Изборът, пред който е изправен Луис де Мулино, служителят на Кесада — да бъде сам умъртвен или пък да умъртви господаря си, — трябва да е предизвикал тежка вътрешна борба у него. Но в края на краищата той заявява, че е съгласен. С един удар на сабята отсича той главата на своя господар и спасява по тоя начин своята. Според жестокия обичай на времето труповете на Кесада и Мендоса биват разкъсани на четири, късовете забити на върлини и по такъв начин ужасният обичай на

Лондонската кула и другите лобни места на Европа бива за пръв път присаден и на патагонския свят.

Но Магелан трябва да издаде още една присъда и кой може да каже дали тя е била по-мека, или по-жестока, отколкото смъртта чрез меч? Също и Хуан де Картахена, истинският водач на бунта, и един свещеник, който постоянно е подбуждал към неподчинение, са обявени за виновни. Обаче тук дори и смелата Магеланова ръка се дръпва назад и не смее да подпише една ясна смъртна присъда. Кралският адмирал не смее да обезглави чрез ръката на палача човека, когото кралят му бе назначил като *conjuncta persona*, а набожният католик никога не ще вземе върху съвестта си кръвта на един свещеник, чиято глава е помазана със свещения елей. От друга страна, да влачи със себе си около половината Земя двамата главни подбудители на бунта е също неразумно. Поради това Магелан избягва прякото им убиване, като решава свалянето им от борда. Когато флотата отново ще разпъне платната си, тия двама души, снабдени с вино и хранителни припаси за известно време, ще трябва да бъдат оставени на брега на Сан Хулиан и тогава сам бог ще отсъди дали им предстои живот или смърт.

* * *

Имаше ли право Магелан, или пък нямаше право при тая кървава присъда в залива Сан Хулиан? Дали са безукорни протоколите, които неговият братовчед Мескита кара писарите да държат при съденето в Сан Хулиан и които не дават думата на защитата? Верни ли са, от друга страна, по-късните показания на испанските офицери в Севиля, които твърдят, че Магелан е платил на алгуасиля и неговите моряци за убийството на Мендоса дванадесет дуката и вън от това им е обещал имуществото на двамата убити благородници — тия показания, които Магелан, мъртвият вече, не може да отхвърли? Един миг само след някое дело и всяка случка в описанието му става двусмислена и поради това, ако историята е дала право на Магелан, нека не забравяме, че тя почти винаги дава право на победителя против победения. Хебел бе казал някога чудните думи: „За историята е безразлично как става едно нещо. Тя застава на страната на оня, който го прави, който го извършва.“ Ако Магелан не беше намерил протока, не бе изпълнил

своето дело, то отстраняването на испанските капитани, които се разбунтуваха против опасната му авантюра, би се сметнало чисто и просто за убийство. Но понеже подвигът на Магелан му даде право и му спечели безсмъртие, то безславно загиналите капитани остават забравени и Магелановата строгост и непримиримост биват след време оправдани чрез неговия успех, ако не морално, то поне исторически.

Във всеки случай Магелановата кървава присъда става един опасен пример за най-гениалния от неговите последователи, за Френсис Дрейк. Когато петдесет и седем години по-късно този английски герой и пират бива заплашен при едно също такова опасно пътуване от също такъв опасен бунт между неговите моряци, той плаща в същото злощастно пристанище Сан Хулиан своя мрачен данък на жестокия Магеланов пример — той му подражава. Френсис Дрейк познава точно случките от пътешествието на своя предшественик, познава протоколите и безмилостното Магеланово правосъдие по отношение на бунтовниците. Казват, че той е намерил в залива Сан Хулиан дори кървавото място, на което преди петдесет и седем години е била изпълнена присъдата върху бунтовника. Неговият непокорен капитан се казва Томас Дути; и той като Картахена е бил окован във вериги през време на пътуването и — странно съвпадение — присъдата му бива прочетена на същия бряг, в същия тоя „porto negro“^[1] — Сан Хулиан. Също и неговата присъда гласи смърт. Френсис Дрейк оставя обаче на своя някогашен приятел печалния избор — дали да бъде умъртвен, както Гаспар Кесада, чрез бърза и почтена смърт от меч, или пък да бъде снет от кораба и оставен в тоя залив подобно на Хуан де Картахена. Дути, който също е чел историята на Магелановото пътешествие, знае, че никога отпосле не е намерена каквато и да е следа от Картахена и оставения заедно с него свещеник — те трябва да са загинали сред ужасни мъки — и избира сигурната, но бърза, мъжествена и рицарска смърт чрез меч. Още веднъж се търкулва в пясъка една глава — вечна, зловеща орис на човечеството: най-бележитите му дела да бъдат почти винаги опетнени от кръв и тъкмо най-неумолимите люде да извършват най-големите подвизи.

[1] Злочест залив — исп. ↑

ВЕЛИКИЯТ МИГ

7 АПРИЛ 1520 — 28 НОЕМВРИ 1520

Четири месеца, пет месеца остава флотата на Магелан затворена от зимата в това тъжно пристанище на злощастията. Празно и отегчително се влачи в ужасната самотност времето, но адмиралът, знаейки добре, че нищо не прави хората по-недоволни, отколкото безделието, създава на моряците още от самото начало непрекъсната уморителна работа. Той заповядва да се прегледат основно и поправят от дъното до върха на мачтите корабите, които са на път почти цяла година вече, нарежда да се насекат дърва, да се нарежат дъски; може би той намира дори излишни работи само за да залъже моряците, че плуването скоро ще бъде подновено и те ще тръгнат от тая непоносима зимна пустиня към бленуваните южни острови.

Най-сетне се явява един знак на пролетта. През всички тия мразно тъмни, облачни седмици моряците бяха започнали вече да мислят, че са попаднали в страна, пуста от хора и животни, и понятното чувство на страх, че живеят тук като в някакъв предвечен ад, далече от всичко живо, трябва още повече да е помрачавало настроението им. И ето една заран на хълма се появява странно същество, един човек, когото те отначало не познават, че е подобен на тях, защото в първата уплаха на изненадата той им изглежда двойно по-голям от човешки ръст. „Duobus humanam superantes staturam“^[1], пише Петер Мартир и Пигафета потвърждава: „Толкова висок беше тоя човек, че ние стигаме точно до кръста му. Той беше добре сложен, имаше широко лице, което бе червено и нарисувано с жълти пръстени около очите и с две сърцевидни петна на бузите. Косата му бе къса и боядисана бяло. Облеклото му се състоеше от сърчно съшити кожи на някакво животно.“ Особено много се дивят испанците на великанските крака на това грамадно човешко чудовище и поради тия „големи крака“ (patagaos) те назовават туземците патагонци и земята Патагония. Но скоро първата уплаха от този скиталец преминава. Защото облеченото с кожи същество непрестанно разтваря с усмивка ръцете

си, то танцува и пее и посипва пясък върху бялата си глава. Магелан, запознат още от по-рано с обичаите на диваците, правилно тълкува този знак като желание за приятелство и сближение и заповядва на един моряк да танцува по същия начин и също така да си посипва главата с пясък. За тържество на уморените от работа и отегчени моряци дивакът действително взема тая пантомима като поздрав за добре дошъл и съвсем кротко се приближава. Сега вече Тринкулите намират най-сетне своя Калибан, за пръв път клетите отегчени сред тая пустиня моряци имат промяна и обилно веселие. Защото, когато неочаквано поднасят до носа на добродушния великан едно метално огледало, изненадан, че вижда за пръв път собственото си лице, той така силно отскача назад, че при падането си повлича и четирима моряци. Неговата охота за ядене и пиене кара моряците да забравят собствената си оскъдна дажба. С широко разтворени очи гледат те как той Гаргантюа изсмуква на един дъх цяла кофа вода и натъпква в гърлото си половин кошница сухар, сякаш изяжда една мекица. А какви викове, когато той за ужас и смях на зрителите изяжда живи с кожата и костите им няколко плъха, които моряците поднасят на необузданата му лакомия! Между моряците и дивака възниква сърдечно приятелство, а когато Магелан му подарява и няколко звънчета, червенокожият скоро довежда и други „великани“, а също и няколко „великанки“.

Но тъкмо тая липса на недоверие донася гибел на тия незлобливи деца на природата. Магелан подобно на Колумб и всички други конкистадори има поръка от Casa de Contratacion да донесе в Испания по няколко броя не само от растенията и рудите, но също и от всеки нов човешки вид, който той открие при пътешествието си. Но да се хване жив един подобен великан изглежда на моряците не по-малко опасно, отколкото да хванеш един кит за перката. Те плахо се промъкват около патагонците, обаче в последния миг смелостта им винаги изчезва. Най-сетне те измислят една подла хитрост. Подаряват на „великаните“ толкова много неща, че те имат нужда от всичките си пръсти, за да могат да държат плячката си; след това показват на блажено усмихнатите диваци още един особено прекрасен, бляскав и звънтящ предмет — няколко белезници за крака — и ги питат дали не биха желали да носят такова нещо на краката си. Бедните патагонци се смеят до уши и кимат възторжено — те си представят с наслада как тия звънтящи предмети при всяка тяхна крачка ще звънят и тракат.

Стиснали здраво подаръците си, те гледат с любопитство отгоре как им слагат окови на краката — тия хубави студени пръстени, които издават такива весели звуци: но, трак, и те са вече пленници! Сега могат без страх да натоварят великаните и да ги хвърлят като торби пясък — оковани те вече не са опасни. Напразно измамените реват, мятат се, удрят наоколо си и — Шекспир им е заел това име — призовават своя вълшебен бог Сетевос: Casa de Contratacion иска любопитни неща! Като заклан добитък биват завлечени и натоварени беззащитните диваци на корабите, където те ще погинат най-печално по липса на храна. Това коварно нападение на „културтрегерите“ разваля с един удар доброто приятелство с туземците. Патагонците се държат далече от измамниците и когато една дружина испанци отива един ден — тук летописът на Пигафета става забележително неясен — да улови и няколко жени великанки или пък може би да ги посети, те се отбраняват и единият от моряците заплаща приключението с живота си.

Но също както на туземците, така и на испанците тоя злощастен залив Сан Хулиан не донася нищо друго освен беда. Магелан няма щастие в нищо тук, в нищо не успява: проклетие тежи над окървавения бряг. Само по-скоро да се махнем оттук, по-скоро да се върнем назад, стенат моряците. Само по-скоро да тръгнем, да тръгнем напред, копнее Магелан, и нетърпението на двете страни расте заедно с удължените дни. Едва поотслабват най-бесните зимни бури и Магелан се опитва вече да тръгне. Той изпраща най-подвижния, най-бързия от своите кораби, малкия „Сантьяго“, с доверения капитан Сераон, като Ноев гълъб — за разузнаване. Сераон трябва да удари на юг, да изследва заливите и да се завърне назад след един определен срок. Скоро определеното време минава, нетърпеливо и неспокойно гледа Магелан по морето. Но вместо от морето известие идва от сушата: един ден от хълма слизат, като се олюляват и едва вървят две странни същества — отначало ги вземат за патагонци и приготвят вече лъковете. Обаче голите полузамръзнали, полумъртви от глад, изпосталели, подивели човешки призраци викат насреща им испански думи — това са двама моряци от „Сантьяго“. Те носят лошо известие. Сераон е бил стигнал вече благополучно до една река с удобно устие и богат лов на риба, Рио де Санта Крус, но при по-нататъшното разузнаване буря ударила кораба о брега и го разбила. Целият екипаж с

изключение на един негър се е спасил и чака при Рио де Санта Крус в крайно бедствено положение; самите те си пробили път по крайбрежието до Сан Хулиан, като живели в течение на единадесет дни изключително с корени и трева.

Магелан веднага изпраща една лодка. Претърпелите корабокрушение биват докарани назад. Но каква полза от хората — погинал е един кораб, най-подвижният, най-ловкият от всички! Това е първата загуба и като всяка загуба тук, на другия край на Земята, тя е незаменима. Когато най-сетне Магелан дава на 24 август заповед за тръгване и напуска с един последен поглед към двамата изоставени бунтовници злощастния залив, той може би тайно проклена в душата си деня, когато бе спрял тук. Един кораб е загубен, трима капитани оставиха тук живота си и преди всичко — изминала е една невъзвратима година, а още нищо не е постигнато, нищо не е намерено, нищо не е направено.

* * *

Тия дни трябва да са били най-тъмните дни в живота на Магелан, единствените дни може би, през които той, непоколебимо вярващият, тайно се е отчаял. Обстоятелството, че той при тръгването от Сан Хулиан съобщава с привидна твърдост, че е решен да плува надолу покрай Патагонския бряг в случай на нужда дори до седемдесет и петия градус и само ако и тогава не се намери протокът към другото море, да вземе стария път около нос Добра Надежда — това обстоятелство само по себе си издава неговата несигурност в тайната му. За пръв път Магелан си оставя възможността за връщане назад, за пръв път той признава пред своите офицери, че търсеният проток може би съвсем и не съществува или пък се намира далече в полярните води. Той очевидно е загубил своята вътрешна увереност; но и милостивото предчувствие, което го караше да вярва в съществуването на протока, го напуска сега в решителния час. Едва ли историята е изнамерила някога по-иронично, по-злорадно положение от положението на Магелан, когато той след двудневно плуване отново спира в откритото от Сераон устие на реката Санта Крус и отново заповядва два месеца зимен сън за корабите. Защото човек може да си

представи от гледището на нашите сегашни по-добри географски познания цялото безсмислие на това решение. Пред нас е един мъж, който, тласкан от една велика идея, заблуден от неточни и при това неверни известия, си поставя за жизнена цел пръв да намери протока от Атлантическия към Великия океан и следователно пътя около Земята. Благодарение на своята демонична воля той преодолява съпротивата на материята: намерил е помагачи за своя почти неосъществим план, изтръгнал е от един чужд монарх чрез внушението на своята идея цяла флота и е довел благополучно тая флота до южноамериканското крайбрежие, по-далече, отколкото всеки друг мореплавател преди него. Той е надделял стихии на морето и на бунта; никоя пречка, никое разочарование не е могло досега да убие фанатичната му вяра, че той е вече съвсем близо до тоя „расо“ до целта на своите блянове. Но сега внезапно и тъкмо пред победата проницателният поглед на този ясновидец се замрежда. Като че ли боговете, които не го обичаха, нарочно му слагат превръзка пред очите. Защото на тоя 26 август 1520 година, когато Магелан заповядва на моряците си да лежат в бездействие още два месеца, той е в същност вече до целта си. Само два градуса ширина още, само два дни плуване след тринадневното пътуване, само няколко мили към хилядите и хиляди изминати вече би трябвало да пропътува решително той сега и неговата смутена душа би възликувала. Но — ирония и злоба на съдбата — злощастникът не знае и не подозира колко близко е до целта си. Два дълги и празни месеца, месеци на грижи и невяра, той чака и чака пролетта при устието на тая малка река, чака до тоя пуст незнаен бряг подобно на човек, който пада всред снежната виелица пред собствения си дом, без да подозира, че би бил спасен, ако направеше само няколко крачки още. Два месеца, два безкрайни, безсмислени месеца стои и мисли и се грижи Магелан всред тая пустиня дали ще може, или не ще може да стигне дирения проток, а само на два дни път го чака водната улица, която ще носи името му през вековете. Мъжът, който иска да изтръгне с един Прометеевски замах последната тайна на Земята, е подложен до последния миг под орловите нокти на мъчителното съмнение.

* * *

Но затова пък толкова по-прекрасно е откриването на протока. Винаги до крайните висини на чувството достига само онова блаженство, което се подема и издига от последните дълбини на отчаянието. На 18 октомври 1520 година след двумесечна излишна почивка Магелан отново дава заповед за път. Отслужва се тържествена литургия, екипажът приема светото причастие и корабите потеглят с разпънати платна на юг. Още веднъж вятърът се възправя упорито насреща им, стъпка по стъпка трябва да се извоюва пътят от властта на враждебната стихия. Никаква нежна зеленина не утешава все още погледа, пуст, плосък, безлюден, неприветлив се простира брегът, навсякъде само пясък и скали, скали и пясък. Най-сетне на третия ден, на 21 октомври 1520 г., се появява един връх с бели скали пред забележително разкъсаното крайбрежие и ето зад тоя връх, наречен от Магелан Cabo de la Virgines^[2] според името на светията по календара, се открива един дълбок залив с черни води. Корабите се приближават към него. Забележителен, мощен и строг изглед! Хълмове, които се спускат стръмно, безпокойни и издълбани, и много далече — картина, невиджана от години — високи върхове с бели и снежни глави. Но колко е мъртва тая ширна гледка! Никакво човешко същество наоколо, почти никакви дървета и треви. Само непрестанно свирене и плющене на вятъра пронизва смразеното мълчание на тоя зловещо пуст залив. Нерадостно гледа екипажът към тъмните води. Немислимо изглежда на всички, че тоя обграден с планини залив и неговите адски води могат да водят към някакъв равен бряг, а още по-малко към Mar del Sur, светлото, слънчевото южно море. Пилотите едногласно изказват убеждението си, че тая вдлъбнатина в брега непременно е само един фиорд подобно на фиордите в северните страни и поради това напразен труд ще бъде и напразно ще се губи време да се изследва с лота и обхожда с корабите тоя затворен залив. Достатъчно много седмици вече са загубени с изследването на всичките тези патагонски заливи и все пак никой от тях не излезе на бленуваната улица. Стига вече губене на време! По-бърже напред и ако протоктът не се намери скоро, тогава назад в родината през това благоприятно годишно време или пък покрай нос Добра Надежда към Индийското море!

Но Магелан, обзет от своята луда идея за скритата морска улица, настоява да се пропътува навсякъде и тоя странен залив. Другите се подчиняват сърдити на заповедта му, макар че повече биха желали да

продължат пътя си, защото „ние всички мислехме и казвахме, че това е само един затворен залив“. Два кораба — адмиралският и „Виктория“ — остават да изследват външната страна на залива. Другите два кораба — „Сан Антонио“ и „Консепсион“, получават нареждане да вървят напред, докдето могат, но най-късно след пет дни да бъдат пак тук, защото времето е станало вече много скъпо и провизиите оскъдни. Магелан не може вече да даде срок от петнадесет дни, както при Ла Плата. Пет дни разузнаване — това е последната жертва, която той може да даде за този свой последен опит!

* * *

И ето че сега настава великият драматичен час. Двата Магеланови кораба — „Тринидад“ и „Виктория“, започват да обикалят устието на залива, докато „Сан Антонио“ и „Консепсион“ се завърнат от своето разузнаване във вътрешността на залива. Но още веднъж срещу тях се възправя нежеланието на природата да открие така лесно последната си тайна. Внезапно се издига вятър, става на буря и скоро се превръща в един от ония неочаквани оркани, често избухващи в тая област, за която старите испански земни карти предупредително бележат: „Тук никога няма благоприятни годишни времена.“ В миг заливът се надига в бял и бесен кипеж, още при първия удар въжетата на котвите се скъсват; със свити платна двата кораба са принудени да се оставят беззащитни на волята на бурята — цяло щастие е, че упоритият оркан не ги разбива о скалите. Един ден, два дни продължава тая страхотна беда. Но Магелан се смущава не за собствената си съдба, защото неговите два кораба се люшкат и люлеят все пак в открит залив, където е възможно да бъдат държани далече от брега. Какво става обаче с другите два кораба, със „Сан Антонио“ и „Консепсион“! Тях бурята трябва да ги е стигнала дълбоко в залива, бесният оркан ги е нападнал в теснините, в тия тесни тръби, където те нямат място за движение, нито пък и най-малка възможност да спуснат котва и да се скрият: ако не е станало някакво чудо, бурята отдавна вече трябва да е изхвърлила и двата кораба върху брега или пък да ги е разбила на хиляди парчета о скалите.

Трескаво, страшно, нетърпеливо очакване през тия дни, през тия часове — съдбовните часове на Магелан! Минава един ден и — никакъв знак. Минава втори ден, а те не се връщат. Трети ден, четвърти ден, а тях все още ги няма. И Магелан знае: ако тия два кораба са загинали и загубени за него заедно с екипажа си, тогава всичко е вече загубено. Само с два кораба той не може да продължи плуването. В такъв случай неговото дело, неговата мечта се е разбила о тия чужди скали.

Най-сетне — един сигнал от мачтата. Но — ужас! Наблюдателят е съзрял не завръщащите се кораби, а стълб дим в далечината. Страхотен миг. Един стълб дим може да означава само, че претърпели корабокрушение люди викат за помощ. Значи „Сан Антонио“ е потънал! Потънал е и „Консепсион“, най-добрите му кораби са погубени, погубено е цялото му пътешествие всред тоя още безимен залив! Магелан вече дава заповед да спуснат лодките, за да се отправят към вътрешността на залива и да спасяват ония моряци, които могат още да бъдат спасени. Но в миг настъпва обратът на съдбата! Това е същият оня тържествен миг, както в „Тристан“, когато смъртната песен на овчарския кавал, която вече отслабва и умира в плач и отчаяние, изведнъж извива и подскача нагоре в забързаната, ликуваща, шеметна, танцова песен на безмерното щастие. Едно платно! Един кораб! Слава на бога — поне един кораб е спасен! Не, и двата кораба, и двата! „Сан Антонио“ и „Консепсион“ се завръщат и двата здрави и читави. Но що е това? Едва станали видими за Магелан и неговата флота, изведнъж на борда светва, веднъж, два пъти, три пъти и ехото от топовните гърмежи се отразява нашироко от планините. Какво е станало? Защо гърмят те, които иначе най-грижливо пестят всяко зрънце барут, защо така щедро дават залп след залп? Защо — Магелан едва смее да вярва — са развети всички знамена и всички флагове? Защо ръкомахат, защо викат капитаните, моряците и какви са тия знаци, какво искат те? Той още не разбира обърканите думи из далечината, другарите му още не могат да схванат смисъла на виковете. Но всички чувствуват изведнъж и Магелан най-напред: това са слова на успеха!

И действително корабите носят благовест. С внезапно отпуснато сърце Магелан слуша доклада на Сераон. Отначало на двата кораба е вървяло зле. Те са били вече проникнали дълбоко в залива, когато избухнала бурята. Макар че веднага свили всички платна,

водовъртежът на течението ги носил безпомощни все по-нататък; те били вече помислили, че ще се разбият безсилни в дъното на залива и неговите скалисти брегове. Но в последния миг забелязали, че назъбената скалиста стена пред тях съвсем не е напълно затворена, а зад една издадена скала се отваря нещо като канал. Чрез тая по-тиха улица те достигнали до втори залив, който също се стеснявал, за да се разшири и той отново. Три дни пътували те, без да достигнат края на тая чудна водна улица. Не намерили още изхода ѝ, но тоя забележителен воден път в никой случай не може да бъде река. Защото водата остава непроменено солена, правилно и равномерно се редуват по брега приливът и отливът. Тия странни води не се стесняват като Ла Плата, когато се върви навътре в устието, а, напротив, водната повърхност се простира широка и прилична на море и има постоянна дълбочина. Поради това повече от вероятно е, че тоя фиорд, че тоя канал води към отдавна бленуваното Mar del Sur, чиито брегове Нунес де Балбоа преди немного години пръв от европейците бе видял от височините на Панама.

Преживелият много изпитания Магелан не е получавал от една година насам по-добро известие. Човек би могъл да си представи как тая благовест на надеждата неочаквано прояснява мрачното му и притеснено сърце. Той се беше вече отчаял в душата си, беше обърнал вече поглед към пътя покрай нос Добра Надежда и никой не знае колко тайни молитви и обещания е мълвил той, коленичил пред бога и неговите светии. И сега тъкмо в часа, когато вярата започва да изчезва, безумният блян начева да се осъществява, сънят става действителност. Сега вече не трябва да се губи нито миг! Дигайте котвите! Разпъвайте платната! Още веднъж един залп в чест на краля, една молитва към небесния адмирал! И след това — смело навътре в лабиринта! Намерили през тия ахеронски води път към другото море, той ще е тогава първият, който е открил пътя около Земята. И Магелан се отправя смело с всичките си четири кораба по тоя канал, който кръщава в чест на светията на този ден — Тодос лос Сантос. Но поколенията ще го наричат в знак на благодарност Магеланов проток.

* * *

Трябва да е било странно, призрачно шествие, когато за пръв път четирите първи кораба на човечеството тихо и безшумно се плъзгат в този мълчалив черен проток, невиждал, откакто свят светува, европейски кораб. Очаква ги чудовищно мълчание. Като магнитни планини излъчват метален блясък хълмовете по брега, мрачно тежи вечно облачното в тия области небе, тъмна е водата; като лодката на Харон по водите на Стикс, сенки между сенките, мълчаливо плуват четирите кораба през този ад. Далече блестят планини със снежни върхове и вятърът нощем донася леден дъх откъм тях. Наоколо не се вижда никакво човешко същество и все пак тук трябва да живеят скрити хора, защото нощем отстрани на протока светят и трептят огньове в тъмнината, поради което Магелан нарича тая земя *terra de fuego* — Огнена земя. (Тия постоянни огньове са били наблюдавани и векове след това. Те се обясняват с обстоятелството, че туземците като съвсем малокултурна раса не познавали още техниката на огъня и поради това ден и нощ непрекъснато горели в колибите си дърва и суха трева.) Моряците напрегнато се вслушват и гледат на всички страни, но отникъде глас, никъде живо същество; когато Магелан изпраща веднъж с лодка на брега дружина моряци, те намират не жилища и не следи от живот, а само едно жилище на мъртвите — няколко десетки запустели гробове. Също и единственото животно, което те намират, е мъртво, един кит, чийто великански труп течението мие до брега: той е дошъл тук само за да умре до този бряг на тленността и вечната есен. Учудени се вглеждат мореплавателите в призрачната тишина. Те сякаш са попаднали в някаква опожарена мъртва земя, на някоя далечна звезда. Само по-скоро! По-скоро! И пак се плъзгат корабите, бавно тласкани напред от вятъра по нощните води, които никога още не са докосвани от кораб. Лотът постоянно се спуска в дълбочината и не стига дъно; Магелан постоянно се оглежда плахо на всички страни дали заливът няма неочаквано да се затвори и да тури край на свободния воден път. Обаче водната улица продължава все по-нова и все така широка, нови знаци продължават да свидетелствуват, че пътят води в открито море. Но все пак бленуваният миг не идва още, пътят е все още забъркан, душата все още смутена. Омагьосаното пътешествие продължава все по-нататък и по-нататък през гробовната нощ, придружавано единствено от дивата и неразбрана песен на вятъра, който свири остро и студено между планините.

Но това плуване е не само мрачно, а и опасно. Отворената улица ни най-малко не прилича на оня прав като конец фантастичен канал, който бяха нанесли на картите си в своите удобни немски работни стаи двамата космографи Шьонер и преди него Бехайм и в същност само с известно снизхождение и за краткост Магелановата улица се нарича изобщо проток; в действителност тя представлява един непрекъснат кръстопът, един разкъсан, забъркан лабиринт от извивки и зигзаги, от заливи, вдлъбнатини, фиорди, пясъчни прагове и омотани водни черва, през които корабите могат да минат здрави и читави само с голямо изкуство и с голямо щастие. Тия заливи се изострят или закръгляват в най-причудливи форми, дълбочината на врязването им и изходите им е невъзможно да се изчислят, те са пълни с безброй дребни островчета, осеяни са с плитки места; три пъти, четири пъти се разклонява надясно, наляво улицата и никога човек не знае кой път е истинският, дали този към запад, онзи към север или оня към юг. Трябва да се избягват пясъчни прагове, да се обикалят скали, а враждебният вятър непрестанно шиба с внезапни вихрушки, надига водите и разкъсва платната. Едва подир многобройните описания на мореплавателите след Магелан стана ясно защо Магелановият проток остава през дълги столетия ужас за моряците. Защото тук „винаги вее северен вятър, вее от всичките четири небесни посоки“, тук никога няма тихо, слънчево, спокойно плуване. С десетки гинат при по-сетнешните походи корабите покрай тоя неприветен и до днес още ненаселен бряг и нищо не доказва по-добре какъв майстор в мореплавателското изкуство е бил Магелан, отколкото обстоятелството, че именно той, който пръв овладява тоя опасен морски път, остава за дълги години и единственият, комуто се е удало да преплува протока, без да загуби нито един кораб. Само когато човек си спомни безпомощността на неговите плавателни съдове, които е трябвало да изследват без помощта на какъвто и да било друг двигател освен своите издути платна и дървените си кормила — хилядите артерии и странични ходове, плувайки непрекъснато назад и напред, за да се срещат всеки път на определени места и всичко това в най-неблагоприятно време и с изтощен вече екипаж, само тогава неговото благополучно преплуване през протока добива блясъка на чудо, за каквото са го и смятали действително цели поколения мореплаватели. Но както във всички други области, така и в мореплавателското изкуство същинският гений

на Магелан бе неговото търпение, непоколебимата предпазливост и предвидливост. Той упорствуваше цял месец в своето отговорно търсене. Той не бърза, той не лети в нетърпеливо очакване, макар че душата му навярно трепти от желание да види най-сетне, най-сетне, най-сетне изхода, да види най-сетне южното море. При всяко разчленяване на пътя той разделя флотата си; всеки път, когато два кораба изследват северния фиорд, едновременно с тях другите два разучават южния път. Като че той самотен мъж знаеше, че бидейки роден под черна звезда, не бива да се доверява никога на щастieto и нито един-единствен път той не предоставя на случая избора между многобройните пътища; той винаги дири и изследва всички пътища, за да намери единствения, истинския път, и така заедно с неговото гениално въображение тържествува и най-трезвата, и най-присъщата нему добродетел: героичното постоянство.

* * *

Тържество: първите морски теснини на улицата са благополучно преодоляни и вторите вече надмогнати. Магелан отново стига до един кръстопът, където разширеният залив се разклонява наляво и надясно в два различни ръкава — и който може да знае кой от тия два пътя води към откритото море и кой е безполезна за него сляпа улица. Поради това Магелан отново разделя флотата си. „Сан Антонио“ и „Консепсион“ трябва да следват пътя към югоизток, докато сам той с адмиралския кораб и „Виктория“ ще изследва канала към югозапад. За сборно място най-късно след пет дни е избрано устието на една малка река, която те ще нарекат поради рибното ѝ богатство Сардинена река, и на капитаните са дадени вече най-подробни нареждания. Корабите могат вече да разпънат платната си, обаче тогава се случва нещо неочаквано, нещо, което никой от флотата не е предвиждал: Магелан повиква всички капитани на борда на своя адмиралски кораб, за да му докладват, преди да се предприеме пътуването, за състоянието на хранителните запаси и да чуе мнението им дали да се продължи пътят, или след успешното разузнаване да се върнат назад.

Да чуе мнението им? Какво се е случило, питат се всички учудени. Откъде така изведнъж тоя неочакван демократизъм? Защо

железният диктатор, който досега не признаваше на никого от своите капитани правото да му поставя какъвто и да било въпрос или да не одобрява някоя негова заповед, изведнъж произвежда офицерите си от подчинени на другари, и то по повод на една съвсем незначителна маневра? В действителност няма нищо по-логично от този обрат. Диктаторите винаги могат да платят данта си на човешината едва когато са напълно възтържествували и много по-лесно слушат чуждите мнения, след като вече са си осигурили властта. Сега, когато е намерил вече протока, Магелан не се бои от никакви въпроси. Сега, когато държи успеха в ръцете си, той може да изслуша желанията на капитаните си и да открие картите си. Винаги е по-лесно да постъпваш справедливо в мигове на щастие, отколкото през време на нещастие. Така най-сетне, най-сетне, най-сетне твърдят, затвореният, заключеният в себе си мъж нарушава мълчанието, което сковаваше устата му. Откакто неговата тайна не е вече тайна, а видима действителност, Магелан може да стане разговорчив.

Капитаните се явяват и дават своите доклади. Сведенията във всеки случай не са твърде радостни. Запасите са се стопили опасно. Всеки кораб носи в най-добрия случай храна за три месеца. Магелан взема думата. Положително е вече — заявява той, като подчертава думите си, — че първата цел на пътуването е постигната и потокът към *Mar del Sur* може да се смята за намерен. Сега той моли своите капитани да кажат свободно мнението си дали флотата трябва да се задоволи с този успех, или ще трябва да се опита да изпълни онова, което той е обещал на императора: да стигне и на Островите на подправките и да ги завладее за Испания. Разбира се, той признава, че хранителните припаси са вече крайно оскъдни и че на флотата предстоят големи опасности. Но голяма ще бъде също и славата и богатството, което очаква всички при щастливо изпълнение на задачата. Неговата готовност е непоколебима. Но преди да вземе окончателно решение дали да се върнат вече в родината с този половин успех, или да се отправят към крайната си цел, както честта им повелява, той, Магелан, иска да чуе мнението на своите офицери.

Отговорите на отделните капитани не са достигнали до нас, но не е погрешно мнението, че мнозинството от тях са останали почти безмълвни. Те си спомнят още твърде ясно за бреговете на Сан Хулиан и разкъсаните на четири трупове на техните испански другари; на тях

все още е твърде неудобно да противоречат на волята на тоя железен португалец. Само един-единствен изиявява студено и рязко колебанието си — Естеваон Гомес, португалец и предполагаем роднина на Магелан. Гомес казва открито, че сега, когато, както по всичко изглежда, протокът е намерен, по-добре ще сторят да се върнат назад в Испания и след това с една наново съоръжена флота да повторят пътуването към Островите на подправките, следвайки новия път. Защото техните кораби не са вече според неговото мнение годни за мореплаване, като при това нямат и достатъчно хранителни припаси, а никой не знае колко широко е южното море, тоя нов непознат океан, който се простира зад новооткритата морска улица. Ако те сбъркат пътя и по това непознато море и не намерят скоро някое пристанище, цялата флота ще трябва да загине по най-печален начин.

Из устата на Естеваон Гомес говори разумът и вероятно Пигафета, който предварително смята подозрителен всеки човек, излизащ против Магелан, постъпва несправедливо към тоя опитен мъж, като му приписва всевъзможни дребнави причини за колебливостта му. В действителност от логична и предметна гледна точка предложението на Естеваон Гомес — да се върнат сега с чест назад и след това да достигнат до целта си с втора флота — беше най-правилното; това нещо би спасило живота на Магелан и на почти двеста души още. Но Магелан мисли не за смъртния живот, а за безсмъртното дело. Оня, който мисли героично, той по силата на необходимостта е принуден да постъпва против разума. Без да се колебае, Магелан взема думата, за да възрази. Вярно е, че им предстоят може би трудности, че ще трябва по всяка вероятност да страдат от глад и всякакви други лишения, но — едно забележително пророческо слово, — ако би трябвало дори да ядат кожата, с която са обковани върлините за платната, той все пак смята за свой дълг да продължи пътя си и да открие земята, която е обещал. С такъв позив към нови приключения бива свършено, както изглежда, това тъй странно откъм психологична страна съвещание и от кораб на кораб високо се понася заповедта на Магелан, че пътуването ще продължи. Тайно обаче Магелан заповядва на капитаните грижливо да крият от екипажа оскъдицата на хранителните припаси. Всеки, който би дал гласност и най-малко загатване за това, сам погубва живота си.

Капитаните приемат мълчаливо заповедта и скоро двата кораба, които са натоварени със задачата да изследват южния канал — „Сан Антонио“ под командата на Мескита и „Консепсион“ под командата на Сераон — изчезват в лабиринта на нарязания и лъкатушен залив. В това време пък другите два кораба — „Тринидад“, флагманският кораб на Магелан, и „Виктория“ — имат по-приятни часове. Те пущат котва при устието на Сардинената река и вместо сами те да изследват понататъшния ход на западния канал, Магелан предоставя това първо разузнаване на една малка лодка. В тая тиха част на канала няма никаква опасност; Магелан дава само една заповед: да се върнат най-късно на третия ден от това разузнаване; по тоя начин трите дни до завръщането на „Сан Антонио“ и „Консепсион“ остават за пълна почивка на другите два големи кораба. И почивката, която Магелан и неговите хора правят в това приятно място, е наистина добра почивка. За тяхно учудване през последните дни — колкото по на запад отиваха — околността започна все повече да се разхубавява. Вместо суровите пясъчни скали тук ги посрещат ливади и гори. Хълмовете се спущат по-меко, все по-далече блестят ледените върхове. Въздухът е станал по-благ, извори със сладка вода освежават моряците, които седмици наред не бяха виждали друга вода освен негодната вмирисана вода от корабните бъчви. И те лежат сега лениво в меката трева, гледат чудото на хвърчащите във въздуха риби, а после припкат да ловят в реката сардини, които се намират тук в невероятно изобилие. Те откриват толкова много вкусни и благоуханни зеленчуци, че могат най-сетне след дълги месеци на лишения да се наядат до насита, а природата ги гали така хубаво и нежно, че Пигафета възторжено се провиква: „Не вярвам да има на света по-хубаво и по-приятно място от това тук!“

Но какво представя от себе си това малко щастие на спокойствието, удобството и ленивата почивка пред другото, голямото щастие на огнената магия, на шеметния полет, който омайва сега Магелан? То се приближава вече, то вече витае над него; защото изпратената лодка се завръща на третия ден послушно назад и моряците пак дават знаци още отдалече, както тогава, в деня на Тодос лос Сантос, когато откриха входа на морската улица. Но сега — и това

е хиляди пъти по-важно! — те бяха намерили най-сетне изхода ѝ! Те бяха видели със собствените си очи морето, в което се влива тоя канал, видели Mar del Sur, великото непознато море! Таласа, таласа, хилядолетният радостен вик, с който гърците, връщайки се след безкрайни опасности, поздравяваха вечните води, прогърмява тук отново на друг език, но със същото въодушевление; той се разнася тържествено в една област, която никога още не е чувала възторга на човешки глас.

Тази едничка минута е най-великият миг на Магелан, оня миг на върховно и неописуемо очарование, който всеки човек преживява само един път в живота си. Всичко вече се сбъдна. Той устоя на думата, която бе дал на краля. Той направи действителност — той, пръв и единствен — онова, което хиляди преди него само бяха бленували: намери пътя към другото море. Той знае, че чрез тоя миг неговият живот е получил своето оправдание и минава отсега в безсмъртието.

И тогава става нещо, което никой не би се осмелил да предположи у тоя твърд, затворен в себе си човек. Изведнъж строгият войник, който никога не е издавал никое свое чувство, бива надвит от вътрешно вълнение. Очите му преливат, сълзи, горещи, изгарящи сълзи текат по бузите му и през тъмната му брада. Тоя железен мъж плаче от щастие за пръв път, за единствен път в живота си.

* * *

Един миг, един-едничък кратък миг през целия си тъмен и труден живот Магелан чувства върховната наслада, която е отредена за творческите личности: да види осъществена своята жизнена идея. Обаче на тоя човек му е писано в звездите да не получи от съдбата нито един миг щастие без горчиво изкупление и заплащане. Към всеки негов успех неотразимо е свързано и едно разочарование. Нему е позволено само да зърне щастieto, но не и да го обхване, не и да се помъчи да го задържи и също и тоя кратък миг на опиянение, тоя най-богат миг в живота му предивременно погасва, преди още той да го е изпитал докрай. Защото къде се бавят другите два кораба? Защо не идват още те?

Сега, след като лодката бе намерила изхода в морето, всяко понататъшно дирене на пътя към южното море е само излишно губене на време. Ах, кога ще се върнат най-сетне двата изпратени кораба „Сан Антонио“ и „Консепсион“, за да чуят и те благата вест! Дано само се върнат! Нетърпеливо и все по-нетърпеливо се взира Магелан в далечината на залива. Отдавна вече е изтекло уговореното време, минава вече петият ден, а все още никакъв знак, никаква следа от тях.

Дали не се е случило най-сетне някакво нещастие? Дали не са загубили пътя? Магелан е твърде много възбуден, за да не може по-дълго да чака в бездействие на уговореното място. Той заповядва да разпънат платната и да потеглят назад, за да посрещнат загубените кораби. Но хоризонтът е празен, празни са студените мъртви води. Никъде знак, никъде следа.

Най-сетне на втория ден от търсенето блясва едно платно. Това е „Консепсион“, командуван от верния Сераон. Но къде е другият кораб — най-важният, тъй като е най-голям от корабите на флотата — „Сан Антонио“? Сераон не знае нищо. Още първия ден „Сан Антонио“ е излязъл пред тях и оттогава е изчезнал. В първия миг Магелан все още не предполага нещо лошо. Може би „Сан Антонио“ се е само заблудил или пък комендантът му не е разбрал уговореното. Поради това той изпраща сега всички кораби на флотата по четирите посоки, за да обхоят всички кътчета на главния канал. Той заповядва да запалят огньове, до побити знамена биват оставени писма с нареждания за в случай, че загубеният кораб е загубил посоката. Но никъде следа. Трябва да се е случило нещо лошо. „Сан Антонио“ е или потънал и погинал с целия си екипаж — което обаче не изглежда вероятно, тъй като тъкмо през тия дни времето беше извънредно тихо, — или — и това е най-близката възможност — оня пилот на „Сан Антонио“, Естеваон Гомес, който настоя във военния съвет за незабавно връщане назад, е изпълнил чрез бунт своето искане: той и испанските офицери от кораба са просто махнали с насилие капитана и са избягали заедно с всички хранителни припаси.

Магелан не знае в оня час какво е станало. Той знае само, че се е случило нещо ужасно. Изчезнал е най-големият, най-добрият кораб на флотата му, корабът, който бе най-изобилно снабден с хранителни припаси. Но къде е той и какво се е случило с него? Никой в тая безкрайна, безлюдна пустиня не може да му каже дали лежи на дъното

на морето, или пък е избягал и взел бърз ход към Испания. Само чуждите звезди, Южният Кръст, обграден от цял рояк трептящи звезди, само те са били зрители на тайнственото събитие. Само те знаят пътя на „Сан Антонио“, само те единички биха могли да дадат отговор на Магелан. Понятно е поради това, че адмиралът, който като всички люде на своето време смята звездогадането за положителна наука, повиква при себе си астролога и астронома Андрес де Сан Мартин, който придружава кораба на мястото на Фалейро, повиква него — единствения, който, може би ще прочете истината по звездите. Той му заповядва да състави хороскоп и да открие чрез своето изкуство какво се е случило със „Сан Антонио“. И по някакво изключение астрологът дава правилно тълкуване; милият астролог, който си спомня съвсем ясно решителното държане на Естеваон Гомес при военния съвет, разтълкува — и фактите ще потвърдят това, — че корабът е избягал и капитанът му е затворник.

* * *

Магелан отново стои за последен път пред едно неотложно решение. Той бе тържествувал твърде прибързано, с твърде леко сърце се бе отдал на радостта. Сега с него — още една забележителна успоредица между първото обикаляне на Земята и второто, — с него става същото, което ще се случи и с Френсис Дрейк, неговия последовател, комуто също така избягва тайно през нощта най-добрият кораб с разбунтувания капитан Уинтър. Насред победното пътешествие един съотечественик, един враг от негова кръв, напада коварно Магелан в гръб и ако флотата още преди това имаше съвсем оскъдни хранителни припаси, то сега я заплашва явно бедствие. Защото тъкмо „Сан Антонио“ носеше на борда си най-много, най-добрите запаси, а вън от това безсмисленото чакане и търсене погълна отново шест дни храна. Отправянето в непознатото южно море, което дори преди 8 дни при несравнимо по-добри обстоятелства беше един смел поход, става сега след избягването на „Сан Антонио“ почти самоубийство.

От най-високия връх на сигурността Магелан изведнъж пада отново в най-дълбоките бездни на неизвестността. И не би имало

нужда от описанието, което ни предава Барос: „Той беше толкова смутен, че не смееше да вземе никакво решение“, тъй като вътрешната Магеланова тревога ние и сами виждаме достатъчно ясно от заповедта, която той отправя в тоя миг на смущение към всички офицери от флотата и която е единствената заповед, достигнала до нас. За втори път в течение на два дни той иска тяхното мнение дали флотата трябва да продължи пътя си, или да се върне назад; тоя път обаче той заповядва на своите капитани да му дадат отговора си писмено. Защото Магелан иска да има — и това нещо показва неговата голяма предвидливост — едно алиби — *Scripta manent*; той има нужда от писмено вещественно доказателство, че е питал капитаните си. На него му е съвършено ясно — също и това нещо ще бъде потвърдено от фактите, — че бунтовниците от кораба „Сан Антонио“ веднага след пристигането си в Севиля ще излязат като негови обвинители, за да не бъдат самите те обвинени в непокорство. Без съмнение те ще го представят, него, отсъстващия, като човек на терора, ще се опитат да възбудят националното чувство на испанците с преувеличени описания как той, чуждоземецът-португалец, жестоко оковава във вериги назначените от краля чиновници, как обезглавява кастилиански благородници, разкъсва ги на части или ги оставя да умрат от глад, за да предаде след това въпреки изричната заповед на краля цялата флота изключително в ръцете на португалци. За да обезсили неизбежното обвинение, че през време на цялото си пътуване е потискал с брутален терор всяко свободно мнение на своите офицери, Магелан написва оная странна заповед, която напомня по-скоро самозащита, отколкото другарско допитване. „Издадена в канала Тодос лос Сантос, срещу Рио дел Исleo, 21 ноември“, така започва тая заповед: „Аз, Фернандо Магелан, рицар на Сантьягския орден и адмирал на тая флота..., научих, че на всички ви изглежда твърде отговорно решението да се пътува по-нататък, тъй като намирате, че времето е вече много напреднало. Аз съм човек, който никога не оставя без внимание мнението или съвета на другите люде и който иска да обмисли и проведе всичките си планове заедно с тях.“

Навярно офицерите са се усмихнали безмълвно при тая странна самохарактеристика. Защото, ако има характерна черта, която най-много отличава Магелан, това е именно неговото самовластие в ръководството и заповедите. Всички си спомнят твърде добре как

същият този човек смазваше с брониран пестник всяко възражение на своите съкапитани. Но и Магелан също знае колко много трябва да си спомнят те за неговата безмилостна диктатура върху мненията и затова продължава: „Никой не бива да се плаши, спомняйки си случките в пристанището «Сан Хулиан», но всеки от вас има дълга да ми каже без страх какво е вашето гледище относно сигурността на нашата армада. Би било противно на вашата клетва и дълга ви, ако бихте пожелали да скриете от мен мнението си.“ От всекиго едного той изисква да каже ясно, и то писмено, мнението си дали трябва да продължат пътешествието, или да се върнат назад и да изложи основанията си за това.

Но загубеното през много месеци доверие не може да се възвърне само в един час. Страхът все още е свит в сърцата на офицерите, за да се осмелят да искат открито завръщане назад, и единственият отговор, стигнал до нас, отговорът на астронома Сан Мартин, показва колко малко са наклонни те да разделят с Магелан отговорността за това, и то тъкмо сега, когато тя е станала неизмеримо голяма. Добрият астролог говори, както подобава и на занаятието му, двусмислено и мъгляво, с изкусни скокове и на тая, и на другата страна. Той се съмнява наистина, че биха могли да достигнат чрез тоя канал Тодос лос Сантос до Молукските острови, но при все това дава съвет да се продължи пътуването, тъй като сега са „в сърцето на пролетта“. Но, от друга страна, не бива да се отива много далече и най-добре ще бъде флотата да се върне назад към средата на януари, защото хората са отслабнали и силите им намалели. Може би ще бъде по-добре да се върви не на запад, а на изток, но все пак Магелан да направи онова, което му се вижда най-добро, и нека бог му покаже верния път. Също така неопределено трябва да са се изказали и другите офицери на флотата.

Но Магелан пита своите офицери не за да получи отговор от тях, но за да може отпосле да докаже, че ги е питал изобщо. Той знае: осмелил се е да извърши твърде отговорни дела, за да може вече да се връща назад. Той може да се върне в Испания само като победител, иначе е загубен. И ако словоохотливият астроном би му предсказал дори смърт, той все пак трябва да върви по своя героичен път. На 22 ноември 1520 г. по негова заповед корабите напускат пристанището при Сардинената река, няколко дни по-късно Магелановият проток е

изминат — защото той ще се нарича така през вековете — и при изхода на протока зад една предпланина, която нарича в знак на благодарност *Cabo deseado*, „Желания нос“, той вижда с безгранично вълнение новото, никога още непрекосявано от европейски кораб море. Вълнуваща гледка: на запад, там отвъд, зад безкрайния хоризонт трябва да лежат те, Островите на подправките, островите на богатствата, а зад тях грамадните царства на Изтока — Китай и Япония, и Индия, а по-нататък, безкрайно по-нататък, родината, Испания и Европа. Поради това — още една почивка, последната почивка пред решителния поход в непознатия, непреплуван, откакто свят светува, безкраен океан. След това на 28 ноември 1520 г. котвите са вдигнати, знамената развети! И трите малки самотни кораба поздравяват почтително с топовни гърмежи непознатото море, както рицарски се поздравява един голям противник, когото предизвикват за двубой на смърт или живот.

[1] Неговият ръст надминаваше два пъти човешкия — лат. ↑

[2] Нос на девиците — исп. ↑

МАГЕЛАН СИ ОТКРИВА ЦАРСТВО

28 НОЕМВРИ 1520 — 7 АПРИЛ 1521

Историята на това първо преплуване на безименния досега океан — „едно море, толкова широко, че човешкият ум едва ли може да го обхване“ — се казва в доклада на Максимилиан Трансилванус — е един от безсмъртните героични подвизи на човечеството. Пътуването на Колумб в неограниченото пространство бе смятано и през негово време, и през всички времена като несравнимо смело дело и все пак дори това дело в смисъл на самопожертвование не може да се сравни с победата, която Магелан нанесе на стихииите всред неизповедими лишения. Защото Колумб плува със своите три нови, снабдени с непобутнати въжета, добре съоръжени кораби всичко на всичко само тридесет и три дни и още една седмица, преди да спре до сушата, тревата по вълните на морето, чуждоземните дървета и птици му предсказват, че той се приближава до някакъв континент. Неговият екипаж е здрав и отпочинал, неговите кораби са така богато снабдени с хранителни припаси, че и в най-лошия случай и без да е свършено нещо, той може спокойно да се завърне назад. Само напред пред него лежи неизвестността, а зад гърба си той има родината като последен път и изход. Магелан обаче пътува съвсем в празното и той тръгва не от старата позната Европа, от своя дом и познатото пристанище, а от една чужда неприветлива земя — Патагония. Неговите моряци са изтощени от оскъдицата през дългите месеци. Глад и лишения лежат зад тях, глад и лишения вървят заедно с тях, глад и лишения стоят заплашително пред тях. Облеклото им е износено, платната разпокъсани, въжетата протрити. От много и много седмици те не са виждали никакво ново човешко лице, никаква жена, никакво вино, никакво прясно месо, никакъв пресен хляб и в душата си те навярно завиждат на своите дръзки другари, които навреме избягаха и се завърнаха в родината, вместо да бродят, изложени на бурите всред безкрайната водна пустиня. И тъй: трите кораба плуват двадесет дни, тридесет дни, четиридесет дни, петдесет дни, шестдесет дни — и все

още никакъв знак и надежда, че се приближават към земя! И пак една седмица и още една седмица, още една, и още една, и още една — сто дни, три пъти повече от времето, през което Колумб преплува океана! Хиляди, и хиляди, и хиляди безплодни часове плува Магелановата флота съвсем в празното. Откакто на хоризонта се изгуби на 28 ноември Cabo deseado, „Желаният нос“, никаква карта, никаква мярка няма вече значение. Погрешни излязоха всички разстояния, които Фалейро бе изчислил. Магелан смята, че отдавна вече е минал покрай Япония, а в действителност едва е прекосил една трета част от непознатия океан, който той кръщава за вечни времена „il Pacifico“ — Тихия океан.

Но колко е страхотно това спокойствие, каква мъка е еднообразието на тая мъртва тишина. Морето е все така синьо, все така безоблачно и пламнало небето, все така ням и безмълвен е въздухът, все така широк и кръгъл е хоризонтът — един метален ръб между все същото небе и все същата вода, който ръб се забива бавно и дълбоко в сърцето. Непрестанно същото безкрайно синьо нищо около мъничките кораби, които са едничкото движещо се нещо wśród тая страхотна неподвижност, непрестанно същата жестока остра светлина на деня, в който се вижда винаги същото, а нощем — все същите студени безмилостни звезди, които астрологът напразно пита. Непрестанно същите предмети в малкото пространство за хора, същите платна, същата мачта, същата палуба, същите топове, същите маси. Непрестанно същият сладникав, гнилостен мирис на разлагането, който излиза из утробата на кораба. Непрестанно сутрин, на обед, вечер и нощем се срещат все същите неизбежни лица, които се гледат втрещено в тъпо отчаяние, с тая само промяна, че тия лица от ден на ден пусталейт. Все по-дълбоко потъват очите в ямите си, все по-убит става с всяка безплодна утрин блясъкът им, все повече и повече хлътват страните, все по-бавни и по-слаби стават крачките. Като призраци блуждаят сега с изпити и бледни бузи хората, които само преди няколко месеца бяха свежи момци и смело се катереха нагоре-надолу по стълбите и стягаха корабните въжета през време на буря. Като болни се люшкат те сега насам-натам или лежат изтощени на постелите си. Всеки от трите кораба, които потеглиха за едно от най-смелите приключения на човечеството, е обитаван сега само от

същества, за които човек едва ли би казал, че са моряци; всяка палуба е една плуваща болница, един блуждаещ дом на смъртта.

Защото хранителните припаси страхотно намаляват през време на това неочаквано дълго пресичане на океана, страхотно се увеличава нуждата. Отдавна вече би трябвало да се нарича смет, а не храна онова, което ключарят на припасите разпределя всекидневно на моряците. Без остатък е изразходвано виното, което все още освежаваше отчасти устните и душите. А топлата вода, завряла от немилостивото слънце, станала негодна в замърсените бурета и мехове, издава такъв чумав мирис, че нещастниците са принудени да стискат с пръсти носа си, докато овлажняват пресъхналото си гърло с единствената глътка вода, която им се дава всекидневно. От своя страна и корабният сухар, който заедно с уловените риби е едничката храна, отдавна вече се е разпаднал на сив, мръсен прах, в който гъмжат червеи и който на всичко отгоре е замърсен и от изпражненията на плъховете, които, сами полудели от глад се нахвърлят върху последните жалки остатъци от храната. И ако те от своя страна са станали сега толкова желани, тия противни плъхове, и ако моряците отчаяно гонят по всички ъгли тия крадци на последните хранителни запаси, то това става не само за да бъдат те убити, но също, за да бъдат веднага продавани като гастрономическо лакомство; половин златен дукат се заплаща на сръчния ловец, който е хванал една от тия цвъртящи гадини, и щастливият купувач лакомо поглъща отвратителното печено месо. За да залъжат стомаха си, който болезнено се свива в ужасни спазми за храна, за да заблудят с какво да е задоволяване смъртния си глад, моряците измислят все по-опасни измами: смесват дървени стърготини с отпадъци от сухари, за да увеличат по тоя коварен начин оскъдната си дажба. Най-сетне бедствието става толкова голямо, че се изпълват страшните пророчески думи на Магелан: „дори и да трябва да ядем кожата, с която са обковани върлините за платната“; ние намираме у Пигафета едно описание как в своето отчаяние гладните се опитват да направят ядиво и онова, което не се яде. „Ние ядохме най-сетне, за да не умрем от глад, също и късовете говежда кожа, с която е облечена голямата върлина, за да се предпазят въжетата от протриване. Изложени с години на дъжда, на слънцето и на вятъра, тия късове кожа бяха станали твърди като камък и ние трябваше всякога да ги държим потопени в морето четири до пет дни, за да поомекнат малко. Едва

подир това ние ги слагахме за малко над въглените и после ги поглъщахме.“

Не е за чудене, че дори и най-издръжливите от тия желязно здрави, привикнали на страдания мъже не могат да понесат за дълго време подобна храна. Скорбут избухва като последствие от липсата на прясна (ние бихме казали съдържаща витамини) храна. Месото около зъбите на болелите започва да се подува и после гноясва, зъбите се разклащат и падат. В устата се образуват отоци, в края на краищата небцето се подува така болезнено, че дори и да имат храна, нещастниците не са вече в състояние да я погълнат и най-печално погиват. Но гладът изсмуква и последните сили на ония, които остават живи. С гноясали или окуцели крака се влекат те насам-натам, подпирайки се с тояги, или седят изтощени в ъглите. Не по-малко от деветнадесет души, значи около една десета от наличния екипаж, погиват всред ужасни мъки през време на това гладно пътешествие: един от първите мъртъвци е бедният патагонски великан, когото бяха кръстили Фуан Гигантът и на когото моряците се учудваха преди немного време именно затова, защото глътваше на един дъх половин кошница сухар и гаврътваше цяло ведро вода, сякаш изпива една чаша. Всеки ден от това безкрайно пътуване намалява числото на годните за работа моряци и Пигафета с право подчертава, че с такива отслабнали човешки сили трите кораба в никой случай не биха могли да издържат една буря или лошо време: „Ако бог и неговата благочестива майка не биха ни дарили толкова хубаво време, ние всички бихме измрели от глад сред това безкрайно море.“

* * *

Три месеца и двадесет дни пътува самотният керван на тия три кораба през безбрежната водна пустиня, като търпи всички мислими мъки, без да му бъде спестена и най-ужасната от тях: мъката на разочарованата надежда. Както ония, които умират от жажда в пустинята, изведнъж виждат оазис — зелените палми вече се люшкат пред очите им, открояват се вече прохладните сини сенки всред ярката отровна светлина, която от дни ослепява гледците им, на тях им се струва, че чуват вече шуртенето на извор, но едва се привличат с

последни сили напред и изведнъж видението изчезва и около тях отново лежи пустинята, още по-враждебна от преди — също така и хората на Магелан стават жертва на една подобна вълшебна фата моргана. Една заран от мачтата се чува изведнъж дрезгав вик — един моряк е съзрял земя, остров, за пръв път земя от толкова безпаметни дни! Гладните се спущат като луди, спущат се жадните на палубата, дори болните, които лежат отпуснати на пода като мокри парцали, се привличат напред. И наистина те се доближават до един остров. Бързо, бързо спущайте лодките — свръхвъзбудените чувства на моряците виждат вече бликащи извори, те бленуват вече за вода и хубава почивка под сенките на дърветата, те копнеят, след като са люлени дълги седмици по морето, да почувствуват най-сетне твърда земя под краката си, а не постоянно само люлеещи се дъски върху разлюлени вълни. Но горчива измама. Когато приближават този остров — а по-късно и друг един, който те в огорчението си наричат поради това Остров на нещастieto, — той се оказва съвсем пуста скала, без живот и без възможност за живот върху нея, една пустиня без хора и животни, без извори и плодове. Напразно губене на време би било спирането дори само за един ден до тия негостоприемни скали! И пътешествието продължава все по-нататък и по-нататък през синята пустиня, нататък, нататък, нататък още дни и дни, и седмици и седмици продължава това може би най-страхотно и най-пълно с лишения мореплаване, което е записала вечната хроника на човешкото страдание и човешката борба за живот, която хроника ние наричаме история.

Най-сетне, на 6 март 1521 година — повече от сто пъти слънцето се е издигало над винаги празната, неподвижна синина, повече от сто пъти то е потъвало в същата празна, безмилостна синина, сто пъти денят е ставал нощ и нощта е ставала ден, откакто флотата излезе из Магелановия проток в открито море — и ето че отново прозвучава вик от мачтата: земя, земя! Беше вече време за това, крайно време. Още два дни, още три дни в празното и вероятно до поколенията не би стигнала ни следа от този героичен подвиг. С измрял от глад екипаж като блуждаещи гробища трите кораба биха се реели без кормило из океана и биха погинали най-сетне, връхлетени от буря или разбити о някой бряг. Но слава богу, този нов остров е населен с живи същества, той ще има вода за умиращите от жажда. Едва се доближава флотата до

залива, платната и котвите не са още спуснати, а вече към корабите зловещо се стрелват бързи кану — малки шарени лодки, чиито платна са направени от съшити палмови листа. Ловки като маймуни се катерят съвсем голите и наивни деца на природата по корабите и на тях е така чуждо всяко понятие за морална условност, че те просто и чисто си вземат всичко, което виждат. В един миг като чрез магически фокус изчезват безброй различни предмети; дори малката лодка на „Тринидад“ бива изведнъж отрязана от въжата си. Весели и несмутени от никакво подозрение, че са извършили нещо лошо, те си заминават с хубавата плячка, засмени и радостни, че са спечелили неща, каквито никога не са виждали. Защото на тия наивни езичници им се вижда също така естествено и редно да запъхнат няколко бляскави предмета в косите си — голите хора нямат джобове, както на испанците, на папата и на императора изглежда естествено да обявят предварително всички тия неоткрити острови с техните хора и животни за законна собственост на най-християнския крал.

В тежкото си положение Магелан твърде малко е склонен да се съгласи с това анексиране, което диваците извършват, без да ги е грижа, че нямат ни папски, ни императорски документ. За него е невъзможно да остави просто на ловките разбойници тая малка лодка, която според сметката в архивите в Севиля струва три хиляди деветстотин тридесет и седем и половина мараведа и която тук, на хиляда мили далече представлява незаменима скъпоценност. Поради това Магелан стоварва на следния ден четиридесет въоръжени моряци със задачата да вземат обратно лодката и да дадат един урок на нечестните туземци. Няколко колиби биват изгорени, но до действителна битка съвсем не може да се стигне, защото тия клети деца на природата са толкова невежи в изкуството за убиване, че когато неочаквано стрелите на испанците се забиват в разкървавените им тела, те дори не могат да разберат как така тия пернати предмети долитат от далечината и се забиват в месото им и после им причиняват такива ужасни болки. Те отчаяно дърпат и въртят стрелите и после избягват с див рев пред отвратителните бели варвари и се оттеглят в горите. Сега изгладнелите испанци могат най-сетне да донесат малко вода за полумъртвите от изтощение и да предприемат основен грабеж на хранителни припаси. Бързо и алчно те отмъкват от напуснатите колиби всичко, каквото могат да хванат — кокошки, свини и плодове; и

след като двете страни са се така взаимно ограбили — туземците испанците и испанците туземците, — културните разбойници кръщават за наказание на вечни времена островите с позорното име: Острови на крадците — Ладронски острови.

Тъй или иначе тоя грабеж спасява полумъртвите от глад моряци. Три дни почивка, както и плячката от пресни плодове и месо и чиста освежителна изворна вода ободряват екипажа. Наистина през време на по-нататъшното пътуване умират от изтощение още няколко моряци, между които и единственият англичанин на борда, а така също и няколко десетки моряци продължават да лежат безсилни и болни. Но най-страшният ужас е минал и с нова бодрост корабите се отправят към запад. Когато след още една седмица, на 17 март, се появява отново очертанието на един остров и до него още един, Магелан разбира, че съдбата вече се е смилила над тях. Това трябва да са според неговите изчисления Молукските острови. Тържество! Тържество! Той е до целта! Но дори пламенното нетърпение да осигури колкото е възможно по-скоро успеха си не може да направи тоя човек прибързан или непредпазлив. Вместо да се спре на Сулуан — по-големия от двата острова, Магелан избра за спиране по-малкия (наречен от Пигафета Хумуну) именно затова, че той е ненаселен: адмиралът желае да избегне на първо време поради болния си екипаж всяка среща с туземците. Най-напред ще трябва да се възстановят силите на екипажа, та след това да се пристъпи към преговори или битка! Болните биват пренесени на сушата, освежени с прясна вода, заколват за тях една от свините, откраднати от Островите на крадците: засега само почивка и никакви приключения! Но не минава много време, още на другия ден следобед, откъм по-големия остров се приближава доверчиво една лодка с туземци, които приветливо махат. Те донасят плодове, които са съвсем нови за добрия Пигафета и на които той не може да се начуди, защото това са банани и кокосови орехи, чийто млечен сок чудодейно съживява болните. Започна бърза размяна: риба, пилета и палмово вино, портокали и всякакъв вид зеленчуци и плодове, всичко това изгладнелите европейци получават срещу няколко звънчета или пъстри стъкла. И за пръв път от седмици и месеци насам болните и здравите се наядат до насита.

В първото си увлечение Магелан смята, че е вече стигнал до истинската цел на своето пътешествие — Островите на подправките.

Но ето че това съвсем не изглежда да са Молукските острови, защото иначе Енрике би трябвало да разбира туземния език. Това не са негови земяци и островите трябва да са някой друг архипелаг, на който случаят ги е докарал. Отново пресмятанията на Магелан, които го накараха да вземе направление през Тихия океан с десет градуса по на север, излизат съвсем погрешни. И отново неговата грешка донася едно откритие. С погрешното си направление Магелан стига твърде далече на север и вместо на Молукските острови спира на една съвсем неизвестна островна група, на един неспоменаван от никой европеец архипелаг. Търсейки Молукските острови, той открива Филипините и намира по този начин за император Карл една нова провинция, която свръх това ще остане във владение на испанската корона по-дълго, отколкото всички открити и завладени от Колумб, от Кортес, от Писаро земи. Но с това неочаквано откритие той откри също и за себе си едно царство, защото съгласно договора му с императора на него и Фалейро се пада правото върху два нови острова, в случай че той би открил повече от шест. Вътре в една нощ той, който е бил вчера беден авантюрист, отчаян и пред прага на гибелта, става *adelantado* на собствена земя, съдружник за вечни времена във всички печалби, които ще текат от тия нови колонии, а с това и един от най-богатите хора на Земята.

Чудотворен обрат през един-единствен ден след стотици и стотици мрачни и безплодни дни! Не по-малко от богатата прясна и здрава храна, която туземците докарват всекидневно от Сулуан в импровизираната природолечебница, съживява екипажа и прекрасно действащият душевен еликсир на сигурността. След деветдневно грижливо лечение на този тропически тих бряг почти всички оздравяват и Магелан може вече да вземе мерки за изследване на насрещния остров Масава. Разбира се, една неприятна случка едва не разваля в последния миг радостта на щастливия адмирал. Неговият летописец и приятел Пигафета се навежда при ловене на риба с въдица малко повече и пада във водата, без никой да го забележи. Едва ли не е щяла да бъде отнесена от водите по този начин цялата история на това първо обикаляне на света, защото добрият Пигафета, по всичко изглежда, не е знаел да плува и е бил вече с намерение да се нагълта с вода и да се удави. За щастие обаче той се хваща в последния миг за едно

повиснало от кораба въже и в отговор на неговите силни викове моряците измъкват отново на борда тъй необходимия ни летописец.

Весело се развяват сега платната. Всички знаят: ужасният, грамадният океан се свърши; страхотната пустош не потиска и не притеснява вече моряците. Сега те имат нужда само от няколко дни плуване още и вече отляво, отдясно започват да се появяват тъмните очертания на близки острови. Най-сетне, на четвъртия ден, 28 март, на великия петък, флотата спира на Масава, за да си почине още веднъж преди последния набег към тъй дълго и тъй напразно дирената цел.

* * *

На Масава, тоя мъничък, безразличен филипински остров, който може да се намери на обикновените географски карти само с увеличително стъкло, Магелан отново преживява един от величествените драматични мигове на своя живот; всред неговото тъмно и трудно съществуване постоянно проблясват като пламък, който се издига и угасва за една секунда, подобни щастливи мигове, които му се отплащат чрез вълшебната си сила за упоритото, тежко, жилаво търпение през безбройните самотни и пълни с грижи часове. Тоя път външният повод изглежда съвсем невидим. Щом трите големи чужди кораба се приближават с надути платна до брега на Масава, народът се събира приветлив и любопитен, за да посрещне чужденците. Но преди сам да слезе на брега, Магелан от предпазливост изпраща като посредник за мир своя роб Енрике, предполагайки с право, че туземците ще посрещнат с по-голямо доверие един мъж, който има тъмна кожа, отколкото един белокож, странно облечен и въоръжен брадат човек.

И сега става неочакваното. Полуголите туземци заобикалят Енрике, като викат и бърборят — и изведнъж малайският роб се спира смаян. Защото той е разбрал отделни думи. Разбрал е какво му казват тия хора, разбрал е какво го питат. Той — откраднатият преди много години от родината си — за пръв път чува отново думи от майчиния си език. Забележителен незабравим миг, един от най-великите мигове в историята на човечеството — за пръв път, откакто Земята се върти в небесното пространство, един жив човек, обикаляйки цялата Земя,

стига пак в родните си области. Няма значение, че това бе един незначителен роб — величието лежи тук не в човека, а в съдбата му. Защото тоя нищожен малайски роб, за когото ние не знаем нищо повече от робското му име Енрике, той, който е бил подкаран с камшик от остров Суматра и пренесен през Индия и Африка в Лисабон, в Европа, той пръв от милиардите човеци, които са живели на Земята, се връща през Бразилия и Патагония, през всички океани и морета отново в областта, където говорят неговия език; той е минал покрай стотици, покрай хиляди народи и раси и племена, които учленяват в устата си всяка дума за едно понятие по друг начин, и се е върнал пръв около въртящото се земно кълбо пак при единствения народ, който той разбира и който го разбира.

В тая секунда Магелан знае: целта е постигната, неговият подвиг е извършен. Той отново, идвайки от изток, минава границата на малайските говори, които бе напуснал преди дванадесет години, отплувайки на запад; скоро той ще може да отведе своя роб здрав и читав назад в Малака, където го бе купил. Дали това ще стане утре или по-късно, дали друг някой вместо него ще стигне обетованите острови, това е безразлично. Защото същността на неговия подвиг е вече постигната в оня миг, доказващ за пръв път и на вечни времена положението, че който плува непрекъснато по морето, било срещу слънцето или подир слънцето, ще се върне на мястото, откъдето е тръгнал. Онова, което най-мъдрите предполагаха от хиляди години насам, за което бленуваха учените, то е станало сега положителна истина чрез смелостта на един човек: Земята е кръгла! Защото — вижте: един човек я обиколи.

* * *

Дните в Масава са най-блажените и най-спокойните дни през цялото пътуване. Магелановата звезда е в зенита си. След три дни, на връх Великден, ще се изпълни година от зловещия ден, когато той трябваше да се защити с меч и насилие от съзаклятието в залива „Сан Хулиан“, и оттогава насам колко още беди, колко мъки, колко лишения! Зад него лежи безграничен ужас. Страшните дни на глада, на лишенията, бурните нощи сред чуждите морета. Зад него лежи мъката

на всички мъки, ужасната несигурност, която разкъсваше душата му в течение на месеци и месеци, изгарящото съмнение дали не води по погрешен път поверената му флота. Сега обаче жестоката вражда в собствените редове е завинаги погребана — искрено вярващият Магелан може да празнува на този Великден един истински празник на възкресението и извършения подвиг, след като облаците на опасностите са отминали, сияе всред нетленен блясък. Безсмъртното дело, за което душата му години наред жадно копнееше, е осъществено. Магелан е намерил западния път към Индия, напразно дирен от Колумб, Веспучи, Кабот, Пинсон и безброй други мореплаватели. Той е открил земи и води, които никой преди него не е виждал, той е преплувал благополучно като пръв европейец, като пръв човек през всички времена един нов величествен океан. Той е достигнал в земното пространство по-далече от всеки друг смъртен преди него. Колко малко, колко дребно, колко лесно в сравнение с това славно постигнат успех, с това победоносно дело му се вижда онова, което още му остава да извърши: само още няколко дни със сигурни пилоти към Молукските острови, най-богатите острови на света, и обещанието, което той бе дал на краля, ще бъде всецяло изпълнено. Тогава той ще прегърне там с благодарност приятеля си Сераон, който го насочи по този път и подбуди смелостта му, а след това ще напълни бързо коремите на корабите с подправки и: хайде назад по познатия му път през Индия и нос Добра Надежда, път, чиито пристанища и заливи са тъй точно запечатани в паметта му! Назад към Испания през другата половина на Земята като победител, като богат човек, като „аделантадо“ и губернатор с неувяхващ лавров венец на главата, с венеца на безсмъртието!

Поради това безполезно е да се бърза, излишно е всяко нетърпение! Нека най-сетне се насладим от почивката, от чистото щастие, от осъществяването на великия блян след дългите месеци на скитане и страдание. Победоносните аргонавти си отпочиват мирно в благословеното пристанище. Околността е прекрасна, климатът — райски. Туземците са дружелюбни — те живеят още в своя златен век, миролюбиви, безгрижни и лениви. Но вън от леността и спокойствието тия първобитни деца на природата обичат още, и то много, яденето и пиенето и по такъв начин — това е като в приказка — изгладнелите моряци, които вчера тъпчеха в присвитите си от глад стомаси дървени

стърготини и месо от плъхове, попадат изведнъж в обетована земя. Изкушенията на вкусните пресни гозби примамват тъй неотразимо, че дори и набожният Пигафета, който никога не забравя да благодари на света Богородица и всички светии, изпада в тежък грях. Защото денят, когато Магелан го изпраща при краля на острова, е не само петък, но на това отгоре и Велики петък, а Каламбу (тъй се казва царят) го завежда с голяма тържественост в посланическата колиба от бамбук и там ври в котела чудно крехко и тлъсто свинско месо. От учтивост към главатаря, а може би също и от лакомия извършва сега Пигафета греха: той не може да противостои на изкушителния мирис, яде от това прекрасно месо на връх Велики петък, най-строгия от всички постни дни, и пие здравата палмово вино. Но едва е завършено угощението, едва изгладнелите и непривикнали на изобилие пратеници на Магелан са напълнили стомасите си, царят ги кани вече на второ угощение в собствената си колиба от колове. Гостите седат пак на пиршеството с подгънати кръстосани крака — „като шивачи при работа“, разказва Пигафета, и веднага започват да пристигат блюда, пълни до връх с печени риби, подправени с пресен джинджифил, и палмово вино, и грешникът продължава да греши. И нещо по-лошо дори! Едва Пигафета и неговият другар свършват това второ пиршество, иде синът на главатаря, поздравява ги и също ги кани и за да не се покажат неучтиви, те трябва да пиршествуват за трети път и на неговата трапеза. Тоя път поднасят за разнообразие варена риба и ориз с подправки и гостите пият тъй здравата, че другарят на Пигафета, за да му мине филипинското опиянение, трябва да бъде сложен на една бамбукова рогозка. Можем да бъдем сигурни, че там той е сънувал рая.

Но и туземците са не по-малко очаровани от своите гладни гости. Какви чудни хора дойдоха от морето, какви прекрасни подаръци донесоха те — лъскави стъкла, в които човек може да види собствения си нос със собствените си очи, бляскави ножове и тежки топори, които отсичат с един удар цяло палмово дърво! Колко прекрасни са огненочервената шапка и турската дреха, с която се разхожда гордо техният главатар: невероятна е тая лъскава чудна броня, която прави човека неуязвим! По заповед на адмирала един от моряците влиза в това стоманено облекло и туземците удрят и стрелят със своите жалки костени стрели върху железния човек и слушат как неуязвимият войник се смее и ги подиграва. Какво вълшебство! Например тоя

Пигафета, той държи в ръката си едно дърво или перо от някакво пернато животно и когато човек говори нещо, той дращи с перото черни знаци върху бял лист и по-късно може да ти повтори съвсем точно онова, което си му говорил преди два дни! И какво прекрасно зрелище приготвят тия бели богове в неделя, която те наричат Великден! Те построяват на брега едно странно нещо, някакъв скрин, който наричат олтар, и над него блести на слънцето един кръст. А след това идват всички, двама по двама, адмиралът и петдесет мъже в своите хубави дрехи, и в мига, когато те коленичат пред кръста, от корабите внезапно изскачат светкавици и при ясно небе над морето се разнася гръм.

С чувството, че това, което тия мъдри и могъщи чужденци извършват тук, трябва да е нещо чудодейно, туземците плахо и благоговейно подражават на техните движения. Те също коленичат и целуват кръста. И досегашните езичници благодарят с радост на адмирала, когато той им заявява, че ще накара да им направят подобен кръст, и то толкова голям, че да може да се вижда далеч от морето. В течение на малко дни европейците постигат два успеха: главатарят на този остров става не само съюзник на испанския крал, но и брат-християнин. Спечелена е не само една земя за короната, но и грешните, безгрижни души на тия деца на природата са спечелени за католическата черква и спасителя.

* * *

Чудни идилични дни са дните на тая седмица в Масав! Но стига вече почивка, Магелане! Моряците са освежени и отпочинали, поведи ги пак напред! Защо да се бавиш повече, какво значение има за тебе, че ще откриеш още някой малък остров, когато ти направи най-голямото откритие на своето време? Сега остават още Островите на подправките и след това твоята задача е осъществена, обещанието ти изпълнено, и тогава — назад в родината, където те очаква една жена, за да покаже на бащата неговия втори, роден след заминаването му син! У дома — за да изобличиш бунтовниците, които те подло клеветят! У дома — за да покажеш на света какво може да направи смелостта на един португалски благородник, какво може да извърши решителността и

търпението на испанските моряци! Не оставяй да те чакат по-дълго твоите приятели, не ги оставяй в неизвестност! Назад, Магелане, назад в родината!

Но винаги геният на един човек е същевременно и неговата най-голяма вътрешна опасност; а Магелановият гений беше търпението, силата да чака, великото мълчание. Чувството на дълга го вдъхновява по-силно от желанието да се върне тържествено и да получи благодарност от господаря на двата свята. Всичко, което той беше предприемал досега, бе започвано грижливо и основно довършвано. Също и този път Магелан не иска да напусне открития от него архипелаг на Филипините, преди да е отчасти изследвал новата провинция на император Карл и преди да бъде тя осигурена за Испания. Неговото строго чувство на дълг не може да се задоволи само с присъединяването на едно малко островче; понеже няма достатъчно екипаж, за да може да остави тук представители и търговци, той иска да сключи и с по-силните царе от другите острови договори, подобни на този с незначителния главатар Каламбу, и да издигне над целия архипелаг кастилианското знаме и католическия кръст като траен знак за присъединяването им към царството на испанската корона.

На неговото запитване главатарят отговаря, като посочва Себу (Зубу) като най-голям от островите на архипелага, и когато Магелан помолва този цар на туземците да му даде водач за там, главатарят смирено моли за честта да го придружи самият той. Тая висока чест на царско пилотиране отлага наистина тръгването, защото при жетвата на ориза храбрият Каламбу така преяжда и препива, че флотата има възможност да се довери на този пантагрюелски пилот едва на 4 април. Но, както и да е, този ден корабите напускат благословения бряг, който ги спаси от крайна беда. Те плуват по тихото море, покрай много острови и островчета, които ги поздравяват приветливо, и вървят право към едничкия остров, който Магелан сам бе избрал, защото — това пише със скръб Пигафета — „търкаше злата му съдба“.

СМЪРТ ПРЕД ПОСЛЕДНОТО ТЪРЖЕСТВО

7 АПРИЛ 1521 — 27 АПРИЛ 1521

След тридневно благополучно плуване по тихото море флотата се приближава на 7 април 1521 г. до остров Себу; многобройни села свидетелствуват още отдалече, че той е гъсто населен. Царят-пилот Каламбу направлява със сигурна ръка кормилото към главния град, но още първият поглед, който Магелан хвърля по пристанището, му подсказва, че тук той ще има работа с един раджа или цар от по-висока степен и с по-висока култура, защото до брега стоят чуждоземни джонки и безброй малки туземни платноходи. Ще трябва значи да се пристъпи тук още от самото начало с внушителност и да се покажем господари на светкавицата и гърма. Магелан заповядва на всички кораби да дадат за поздрав един топовен залп и, както винаги, това чудо — изкуствена гръмотевица при ясно небе — възбужда отначало нечуван ужас всред децата на природата: туземците се разбягват с крясък на всички страни и уплашени се скриват. Обаче Магелан веднага изпраща на сушата своя храбър преводач Енрике, за да съобщи дипломатично на островния владетел, че тоя гръм съвсем не е знак на враждебност, а, напротив, могъщият комендант желае да засвидетелствува с такова висше чудо своето особено уважение към могъщия цар на Себу. Господарят на тия кораби е сам служител — във всеки случай служител на най-големия владетел в света; по негова заповед той е преплувал най-голямото земно море, за да посети Островите на подправките. При тоя случай обаче той не иска да пропусне възможността да направи едно приятелско посещение на цар Себу, тъй като е научил в Масавя колко мъдър и любезен цар е владетелят на Себу. Комендантът на гръмовния кораб е готов да покаже на царя на тоя остров никога невиждани прекрасни стоки и да извърши с него търговска размяна. Той в никой случай не иска да остава тук задълго и веднага след сключеното приятелство ще напусне островите, без да причини и най-малка неприятност на могъщия цар.

Но царят или по-скоро раджата на Себу — Хумабон, съвсем не е толкова невинно дете на природата като голите диваци от Ладронските острови и „великаните на Патагония“. Той вече е ял от дървото на познаването, знае какво нещо са злато и пари; тоя жълтомургав цар от другия край на света е практичен националикономист, за което свидетелствува обстоятелството, че е заел от други или сам е изнамерил за своето пристанище висококултурната придобивка на транзитните мита. На опитния търговец не прави впечатление гърмът на топовете, нито пък могат да го поласкаят медените речи на преводача. Той заявява хладно на Енрике, че съвсем не отказва на непознатия чужденец влизането в пристанището му и новата търговска връзка ще му бъде добре дошла. Но всеки кораб, който спира тук, трябва да заплати една такса, едно пристанищно мито. Следователно големият чужд капитан на трите големи чужди кораба трябва най-напред да заплати обикновеното мито, щом иска да върши тук търговска размяна.

Робът Енрике знае, че неговият господар като адмирал на една кралска армада и рицар на Сантиягския орден никога не ще се съгласи да плати пристанищно мито на един местен главатар. Защото чрез едно подобно плащане той мълчаливо би признал суверенитета или самостоятелността на една земя, която Испания смята предварително за своя провинция съгласно папската була. Поради това Енрико настоява пред цар Хумабон да се откаже в тоя особен случай от таксата и да не идва до вражда с господаря на гърма и светкавицата. Раджата, който е с тънък търговски дух, изказва повторно съжаленията си. Най-напред парите, а после приятелството. Трябва да се плати най-напред — от това правило няма никакви изключения. И като свидетел за това нещо той накарва да повикат един мохамедански търговец, който току-що е пристигнал от Сиам с една джонка и е платил митото без всякакви възражения.

Търговецът се явява незабавно и веднага побледнява. Още щом вижда големите кораби със сантиягския кръст на опънатите платна, той разбира бедата. Уви, християните успяха да намерят също и тоя последен, най-забутан кът на Изтока, където хората все още можеха да вършат почтената си търговия, без да бъдат смущавани от тия пирати! Дошли са значи и тук тия убийци и врагове на Мохамед с техните страшни топове и аркебузи! Свърши се вече мирната търговия, отиде

добрата печалба. Той бързо пошушва на краля да бъде предпазлив и да не влиза във вражда с тоя неканен гост. Това са същите ония — тук той, разбира се, смесва испанците с португалците, — които завладяха и ограбиха Каликут, цяла Индия и Малака. Никой не може да противостои на тия бели дяволи.

Известието на тоя търговец склочи един нов кръг: на другия край на света, под други звезди Европа се докосна пак до Европа. Досега, плувайки на запад, Магелан намираще почти навсякъде земи, в които не бе стъпвал европейски крак. Никой от туземците, които той срещна, не бе чувал за белите хора, никой не бе виждал досега европеец, дори самият Васко да Гама, слизайки в Индия, бе заговорен от един арабин на португалски език; Магелан обаче в течение на цели две години не срещна нито веднъж познато нещо, флотата му бе пътувала в празното като по някаква чужда ненаселена звезда. Неговите моряци се бяха сторили на патагонците за някакви небесни същества, като от дяволи или от зли духове се изпокриха в горите си жителите на Ладронските острови. Но тук вече, на другия край на земния кръг, европейците стоят най-сетне отново пред един човек, който ги познава, когото те познават — през океанските ширини е прехвърлен един мост от техния свят до тия нови светове. Пръстенът е затворен: още няколко дни, още няколко стотици мили и той ще срещне отново, след цели две години, европейци, християни, другари, братя по вяра. Ако Магелан би могъл все още да се съмнява, че е вече действително близо до целта си, то сега това му се потвърждава отново: защото сферата се докосна до сфера, великанският подвиг е извършен, светът е обиколен.

* * *

Предупреждението на мавританския търговец произвежда видимо впечатление върху царя на Себу. Той се уплашва и веднага се отказва от исканата пристанищна такса. Като видим израз на гостолюбните си намерения той поканва Магелановите пратеници на богата гощавка, и — трети необорим знак, че аргонавтите се намират близо до Аргос — тук гозбите се поднасят вече не на дървени блюда, а в порцелан, който иде направо от Китай, от приказния Катхай на

Марко Поло. Япония и Индия трябва да са следователно само на една педя оттук, испанците стоят вече на границата на ориенталската култура. Блянът на Колумб да стигне до Индия откъм запад е вече осъществен.

След приключването на дипломатическия случай започва, неспъвана от нищо, официалната размяна на любезности и стоки. Пигафета бива изпратен на сушата като Магеланов пълномощник; царят на Себу изявява на драго сърце готовността си да сключи с могъщия император Карл вечен съюзнически мир и Магелан прави всичко за честното спазване на този мир. В явна противоположност с Кортес и Писаро, които веднага пуснаха от веригата своите кръволюци и започнаха варварски да колят и заробват населението, грижейки се единствено да ограбят страните колкото е възможно по-безогледно и по-бързо, този далновиден и хуманен откривател през време на цялото си пътешествие се стреми изключително към мирно проникване; от самото начало на похода си още Магелан се стреми да постигне присъединяването на новите провинции по-добре чрез приятелство и договори, отколкото с насилие и кръв. Нищо не придава на Магелан такова извънредно морално превъзходство над всички конкистадори на неговото време, както тая непреклонна воля за хуманност. По характер лично Магелан беше твърда, сурова душа, той поддържаше желязна дисциплина във флотата си — държането му при бунта доказва, че той не знаеше какво е отстъпчивост и щадене. Но макар и да е бил суров, все пак нему се признава честта да не е бил никога жесток. Нито една-едничка от ония варварски постъпки, които опетниха завинаги великите дела на един Кортес, на един Писаро, изгарянето на касиките, измъчването на Гуатамозин, не срами паметта му, никакво неустояване на дадената честна дума — което конкистадорите смятаха за напълно позволено по отношение на „езичниците“ — не помрачава подвига му. До часа на смъртта си Магелан строго и честно спазва всеки договор с главатарите; тая честност бе най-доброто му оръжие и остава най-трайната му слава.

Между това търговията е започнала, и то с въодушевление и от двете страни. Туземците са във възторг преди всичко от желязото, този твърд метал, тъй отлично пригоден за меч и копие, и брадва, и плуг — съвсем без цена им се вижда в сравнение с него мекото жълто-бяло злато, и, както в благословената 1914 година, те с въодушевление дават

злато за желязо. Четиринадесет пфунда от тоя почти нищо неструващ в Европа метал биват давани срещу петнадесет пфунда злато и Магелан е принуден да спира чрез най-строга забрана моряците си, които изпадат пред тая луда щедрост на златопрезирачите в опиянение и в изкушение да продадат веднага и дрехите си, и цялото си имущество за злато: защото той се бои, че при твърде необузданото търсене туземците могат да подозрат ценността на тоя метал и по тоя начин да се подбият цените на насрещната стока. Магелан иска да си запази предимството на незнанието от страна на туземците — но оттам нататък той строго бди хората от Себу да не бъдат лъгани при меренето и тегленето: нему, който винаги мисли далече напред, не е до малката парична печалба, но, напротив, за него е по-важно да не би да развали за дълго време търговията и той гледа преди всичко да спечели сърцата и душите на тая нова област. И сметката му отново излиза права: скоро отношенията между туземците и добрите и могъщи чужденци се развиват до такава степен на доверие, че царят, а с него и мнозинството от свитата му доброволно изявяват желание да станат християни. Онова, което другите испански завоеватели изтръгваха в течение на месеци и години с инквизиции и мъчения, с най-ужасни наказания и горене на огън, това нещо дълбоко религиозният и все пак лишен от фанатизъм Магелан постига за малко дни без каквото и да било насилие. Колко хуманно, с каква свобода на духа е действувал той при това покръстване, това нещо можем да прочетем у Пигафета. „Капитанът ми каза, че те не бива да стават християни от страх пред нас или за да ни угодят, но ако действително искат да станат християни, трябва да сторят това по свое желание и от любов към бога. Но и в случай че не искат да станат християни, няма да им бъде сторено поради това нищо лошо. Само че ония, които станат християни, ще си спечелят с това още по-добро отнасяне към тях. Тогава те всички извикаха като из едно гърло, че искат да станат християни не от страх и не за да ни угодят, но по свободна своя воля. Те се предават всецяло в неговите ръце и нека той постъпва с тях като със свои собствени подчинени. В отговор на това капитанът ги прегърна със сълзи на очи, хвана ръцете на княза и на царя от Масави и им каза, че както е истина, че той вярва в бога и е верен на своя император, така и на тях обещава, че те ще живеят отсега във вечен мир с императора на Испания, и те от своя страна му обещаха същото.“

На следния неделен ден, 17 април 1521, вечерното слънце на Магелановото щастие свети на залез — испанците празнуват своя най-хубав успех. На пазарището сред града се издига балдахин; донасят килими от корабите и поставят тържествено върху тях две кадифени кресла — едно за Магелан и едно за царя. Пред балдахина блести още отдалече олтарът, заобиколен от широки кръгове мургави хора, които очакват обявеното зрелище. С нарочна оперна величественост инсценира своето приближаване Магелан, който, ръководен от тънък усет, не бе още стъпвал на сушата и бе водил всички преговори чрез Пигафета. Пред него маршируват четиридесет войници в пълно въоръжение, зад тях знаменосецът развява високо коприненото знаме на император Карл, което бе предадено на адмирала в Севилската черква и което се развява за пръв път над това ново владение на короната, и едва подир него, спокоен, сериозен и тържествен крачи Магелан, следван от своите офицери. В мига, когато той напуска лодката и стъпва на брега, от корабите проехтява топовен залп. В първата си уплаха зрителите се разбягват по всички ветрове. Но като виждат своя крал (комуто белите се бяха погрижили предварително да съобщят за тоя гръм) да стои спокоен на креслото си, те се връщат назад и с възторг гледат как бива издигнат един великански кръст, пред който техният крал заедно с престолонаследника и мнозина други приема с наведена глава кръщението. Като негов кръстник Магелан му дава по тоя случай вместо езическото име Хумабон името Карл — както се нарича новият му покровител. От своя страна и царицата, която е хубава и би могла и днес дори да се движи сред най-доброто общество — тя е с четиристотин години напред в модата от своите европейски и американски сестри, тъй като има начервени устни и нокти — получава името Хуана, княгините също биват удостоени с испанските княжески имена Катарина и Изабела. От само себе си се разбира, че останалият *haute volée*^[1] от Себу и от всички съседни острови не иска да остане по-назад от своите царе и главатари и корабният свещеник е зает до късно през нощта да кръщава стотиците люде, които се натискат, за да бъдат кръстени. Новината за чудните чужденци бързо се разпространява. Чули-недочули за вълшебния обред на тоя чужд магьосник, туземци от съседните острови започват да се стичат като поток на другия ден; вътре в няколко дни, почти

всички главатари на близките острови запечатват съюза си с Испания, като навеждат глава под светената вода.

Рядко някое дело, е бивало изпълнявано по-величествено. Магелан постига всичко. Протоктът е намерен, достигната е другата земя. Нови острови с големи богатства са спечелени за короната на Кастилия, безброй души на езичници — за бога, и всичко това — успех в успеха!, — без да е пролял ни капка кръв. Бог бе помагал на вярващия. Той го бе спасил от беди, по-лоши от които не е познал никой смъртен; Магелан се чувства проникнат безмерно от едно почти религиозно чувство на сигурност. Кое нещо би могло да бъде трудно за осъществяване след трудностите, които той преодоля, кое може да повреди на делото му сега след тая прекрасна победа? Сърцето му е преизпълнено с чудодейните сили на една скромна вяра, че може сега да се осмели на всичко в служба на бога и своя крал.

И тая вяра докарва гибелта му.

* * *

Магелан сполучи във всичко, сякаш ангели бяха осветявали пътя му. Той спечели за испанската корона едно ново царство, но как да запази и занапред завоюваното за краля? Да остане по-дълго в Себу не му е възможно; още по-невъзможно му е да тръгне да покорява остров по остров целия архипелаг. Поради това Магелан — който винаги мисли далече напред — вижда само един път за възможно най-трайно закрепване на испанската власт над Филипините: да направи Карл Хумабон, единствения католически главатар, владетел и заповедник над всички други главатари. Като съюзник на испанския крал цар Карл от Себу ще трябва да има занапред по-голям престиж, отколкото всички други. Поради това заявлението на Магелан, че ще даде военна помощ на цар Себу, в случай че някой би се осмелил да се противопостави на властта му, не бе едно прибързано недомислие, а, напротив, зряло обмислен политически ход.

По една случайност тъкмо през тия дни се явява случай за подобна демонстрация. На един съседен съвсем мъничък остров, Мактан, който лежи срещу Себу, управлява един раджа на име Силапулапу, който открай време още се е противопоставял на властта

на себуанския цар. Също и тоя път той не позволява на своите поданици да продоволствуват с хранителни припаси странните гости на Карл Хумабон и, може би, това негово враждебно държане е отчасти оправдано. Някъде по неговото островче — може би поради това, че след дългото си въздържание моряците тичат като луди след жените — се е дошло до една схватка, при която биват изгорени и няколко колиби. Нищо чудно, че той би желал да види час по-скоро заминаването на чужденците. Но неговото вироглаво държане към гостите на Хумабон изглежда на Магелан отличен случай за едно демонстративно опитване на силите. Не само царят на Себу, но и всички главатари от областта ще трябва да видят колко хубаво прави тоя, който върви с Испания, и колко зле си изпада оня, който се противопоставя на повелителите на гърма: едно такова малко, немного кърваво зрелище би подействувало по-убедително от всякакви думи. И тъй Магелан предлага на Хумабон да даде на тоя упорит главатар един военен урок, за да всее веднъж завинаги уважение и покорство в душите и на всички други главатари. Любопитно е, че царят на Себу не е особено въодушевен от предложението на Магелан. Може би той се бои, че веднага след заминаването на испанците подвластните му племена отново ще се вдигнат против него; от друга страна, и Сераон и Барбоса съветват адмирала да не предприема тоя безполезен поход.

Но Магелан съвсем не мисли да прави истинска битка; подчини ли се непокорният, толкова по-добре и за него, и за всички други. Заклет враг на всяко безполезно кръвопролитие, истински антипод на всички други конкистадори, които колят и секат, когато и където им падне случай, Магелан изпраща най-първо роба си Енрике и мавританския търговец и предлага на Силапулапу почти почтен мир. Той не иска от него нищо друго, освен да признае върховното господство на себуанския цар и покровителството на Испания. Съгласили се главатарят на това, то испанците ще живеят в мир и разбирателство с него; откаже ли обаче да признае предложеното върховно господство, тогава те ще му покажат колко са остри испанските копия.

Но раджата отговаря, че също и неговите хора имат копия. Макар че те са направени само от тръстика и бамбук, върховете им са обаче добре закалени в огъня и испанците биха могли сами да се убедят в това. След тоя надменен отговор на Магелан, който има да защити

символично престижа и силата на Испания, не остава никакъв друг избор освен аргумента на оръжието.

* * *

При подготовката на този малък военен поход Магелан за пръв път изглежда изоставен от най-очебийното си качество: предпазливост и далновидност. За пръв път този строг и пресметлив мъж се отправя лекомислено към една опасност. Защото царят на Себу изявява готовност да изпрати при този поход заедно с испанците и хиляда души от своите бойци, а самият Магелан без мъка би могъл да заведе на островчето сто и петдесет души от своя екипаж — и няма никакво съмнение, че тогава раджата на този малък като бълха остров, който изобщо не може да се намери по обикновените карти, щеше да претърпи унищожително поражение. Но Магелан не иска клане. При този поход той мисли за нещо друго, по-важно: за престижа на Испания. На адмирала, който представлява императорът на двата свята, се вижда по-долу от достойнството му да поведе цяла армия против един такъв мургав дивак, който няма дори една закръпена черга в нечистата си колиба, и да се бие при числено превъзходство с една жалка сбирщина от туземци. Магелан има за цел тъкмо обратното: очебийно да покаже, че дори един-едничък добре брониран и добре въоръжен испанец може да види сметката на сто подобни голищари. Този наказателен поход трябва да послужи изключително за доказване на туземците от всички острови мита за неуязвимостта и богоподобността на испанците и това, което бе представено преди няколко дни на неговия кораб пред царете на Масава и Себу — как върху един добре брониран испанец могат да удрят с жалките си копия и мечове едновременно двадесет бойци, без да могат да го ранят, — трябва да бъде показано в голяма мярка на този опърничав раджа. Само поради тия психологически съображения този иначе предпазлив човек, вместо да вземе целия си екипаж, взема не повече от шестдесет души и помолва царя на Себу да остане със своите помощни войски в лодките си. Те трябва да вземат участие в поучителното зрелище само като свидетели, само като зрители и да видят как пет дузини испанци ще разгонят като пилци всички главатари и раджи на тия острови.

Дали опитният пресметвач бе си направил зле сметката тоя път? Съвсем не. Исторически погледнато, съотношението от шестдесет бронирани европейци срещу хиляда голи, въоръжени с копия от бамбук и рибени кости туземци, в никой случай не бе лишено от смисъл. Защото Писаро и Кортес бяха завладели с по четиристотин-петстотин войници срещу стотици хиляди мексиканци и перуанци цели царства; в сравнение с подобни предприятия Магелановият поход към едно, голямо колкото върха на игла островче беше само военна разходка. Че той тук е мислил за опасност толкова малко, колкото и другият голям мореплавател, капитан Кук, който загуби живота си в едно също така незначително сражение с туземци, показва ни вече самото обстоятелство, че набожният католик Магелан, който иначе при всяко решително действие кара моряците си да приемат светото причастие, тоя път не нарежда нищо подобно. Няколко изстрела, няколко здрави удара и злощастните юнаци на Силапулапу ще се разбягат като зайци! Тогава неуязвимостта на испанското господство ще бъде бляскаво доказана за вечни времена без каквото и да било истинско проливане на кръв.

* * *

През оная нощ срещу петък, на 26 април 1521 година, когато Магелан тръгва със своите шестдесет войници, за да пресече тясната ивица море, която дели двата острова, туземците видели според техните твърдения върху един покрив странна, черна, непозната птица, подобна на врана. И наистина изведнъж, никой не знае защо, всички кучета започват да вият; суеверни не по-малко от диваците, испанците плахо се кръстят. Но може ли да се уплаши един човек, който се осмели да предприеме най-голямото морско пътуване в света от това, че някаква си врана кряскала, и да се откаже от дребната престрелка с един гол главатар и жалката му орда?

За зла съдба малкият главатар намира отличен съюзник в особения строеж на крайбрежието. Поради гъсто осеяните с коралови рифове прибрежни води лодките не могат да доближат до сушата; с това на испанците е предварително отнет най-внушителният военен ход: убийственият огън отдалече с мускетите и армбрустите, който

огън в повечето случаи обръща туземците в бягство със самия си гръм. Но отказвайки се без колебание от това военно средство, тежковъоръжените шестдесет испанци — останалите стоят в лодките — наскачват във водата начело с Магелан, който, както пише Пигафета, „като добър пастир не искаше да остави стадото си само“. Те извървяват във вода до пояс целия път до брега, където ги очаква ордата на индийците, които реват и крещат и размахват щитовете си. Скоро противниците се сблъскват.

От различните описания на боя най-достоверно трябва да е онова на Пигафета, който, сам ранен доста тежко от една стрела, до последния миг продължава да се бие редом с любимия си капитан. „Ние наскачахме, пише той, във вода до пояс и трябваше да изминем едно разстояние от два изстрела на лък, докато стигнем брега, а в това време нашите лодки не можеха да ни следват поради рифовете. На брега намерихме петстотин души туземци, разделени на три дружини, и те се втурнаха с ужасен крясък върху ни. Две от дружините ни нападнаха откъм двата фланга, третата във фронт. Нашият капитан раздели моряците на две части. Нашите стрелци с мускети и армбрусти гърмяха половин час от лодките, но не направиха нищо, защото изстрелите им не можеха да пробиват дървените щитове от толкова голямо разстояние и в най-добрия случай само раняваха враговете в ръцете. Поради това капитанът даде високо заповед да не стрелят повече (очевидно, за да запазят мунициите за решителния бой), но нашите не го чуха. А туземците, като видяха, че нашите приятели причиняваха незначителни или не причиняваха никакви вреди, не отстъпиха. Те викаха по-високо и по-високо и като подскачаха ту на една, ту на друга страна, за да избягнат нашите изстрели, приближаваха се към нас, прикрити зад щитовете си, мятаха стрели, камъни, изострени на огън копия и кал, тъй че ние едва успяхме да се запазим. Някои от тях хвърлиха дори копия с железни върхове върху нашия капитан.

За да ги изплаши, капитанът изпрати няколко души наши да запалят къщите на туземците. Но това ги вбеси още повече. Няколко от тях се завтекоха при пожара, който погълна около двадесет или тридесет къщи, и убиха там двама наши войници. Останалите се впуснаха върху нас с още по-голяма ярост. Като разбраха, че макар телата ни да са защитени, краката ни не са бронирани, те започнаха да

се целят главно в тях. Десният крак на капитана бе пронизан от една отровна стрела, поради което той даде заповед да започнем да отстъпваме крачка по крачка назад. Но сега почти всички наши хора удариха на бяг един през други, тъй че едва ли повече от шест или осем души от нас останаха с него (който, понеже бе куц вече от години, явно забавяше отстъплението). Сега ние бяхме изложени от всички страни на копията и камъните, които неприятелят хвърляше, и не можехме вече да окажем никаква съпротива. Бомбардите, които имахме в лодките, не можеха нищо да ни помогнат, защото плитката вода ги държеше много далече. Така ние се стремяхме да напуснем острова, като отстъпвахме крачка по крачка, биейки се непрестанно, и бяхме вече на един изстрел от брега и водата беше вече под краката ни. Но островитяните ни преследваха упорито, като постоянно намираха отново копията, които бяха хвърлили по-рано върху нас, така че те можеха да мятат по пет-шест пъти същите копия. Като познаха капитана, те започнаха да се целят главно в него; два пъти вече сваляха шлема от главата му. Той обаче остана с неколцина от нас като храбър рицар на поста си, без да се опитва да отстъпва по-нататък, и така ние се бихме повече от един час, докато най-сетне на един индианец се удаде да хвърли една стрела в лицето на капитана. В гнева си капитанът веднага промуши с копие то си гърдите на нападателя, но копие то остана в тялото на убития и когато след това капитанът се опита да извади меч си, можа да го изтегли само до половината, защото един удар от копие омаломощи дясната му ръка. Като видяха това, враговете се спуснаха всички върху него и един от тях му нанесе със сабята си такава рана в левия крак, че той падна на земята. Мигновено се хвърлиха върху него и всички други индианци и го промушиха — с копия и всякакви други оръжия, които имаха. Така те взеха живота на нашето огледало, на нашата светлина, на нашата утеха, на нашия верен вожд.“

* * *

По такъв безсмислен начин свършва живота си във върховния и прекрасен миг на осъществения си блян най-големият мореплавател в историята при една жалка схватка с орда голи индианци — един гений,

който подобно на Просперо обузда стихииите, който победи всички бури и надделя на хората, падна от ръката на смешното човешко насекомо Силапулапу! Но тая глупава злополука може да му вземе само живота, не и победата, защото неговото дело е извършено вече почти докрай и личната съдба след един такъв подвиг почти няма вече значение. За съжаление обаче трагедията на неговата героична смърт твърде скоро бива последвана от една жалка комедия — същите испанци, които само преди няколко часа гледаха като богове от небето надолу към тоя мъничък княз на Макатан, се унижават сега толкова дълбоко, че вместо да доведат още екипаж и да отнемат от убийците тялото на своя вожд, страхливо изпращат до Силапулапу посредник, който му предлага да им продаде трупа: с няколко звънчета и пъстри кърпи искат да откупят те смъртните останки на своя адмирал! Но много по-величествен от не особено героичните Магеланови спътници, голият победител отблъсва сделката. Той не иска да продаде за огледалца и стъклени бисери и пъстро кадифе трупа на своя противник. Трофеят не му е за продан. Защото сега ще се знае по всички острови, че великият Силапулапу е убил лесно като някоя риба или птица чужденеца, повелителя на гърма и светкавицата.

Никой не знае какво са направили след това ония жалки диваци, на коя стихия са предали смъртните му останки, дали на огъня, на морето, на земята или на бавно разяждащия въздух. Не ни е останало никакво свидетелство, изчезнал е без следа гробът и загубена е в неизвестността следата на мъжа, който изтръгна от безкрайния океан, обграждащ сушата, неговата последна тайна.

[1] Знатно общество — фр. ↑

ЗАВРЪЩАНЕТО БЕЗ ВОЖД

27 АПРИЛ 1521 — 6 СЕПТЕМВРИ 1522

В жалката схватка със Силапулапу испанците оставят всичко осем души убити, едно число незначително само по себе си. Но загубата на вожда им прави случая катастрофа. Защото със смъртта на Магелан изчезва магичният ореол, който досега бе издигнал белите чужденци в нещо като богове, тъй като всички конкистадори досега дължаха успеха и могъществото си главно на привидната си непобедимост. Въпреки всичката си храброст и издръжливост, въпреки военните си добродетели и оръжието си Кортес и Писаро никога не биха успели да победят десетките си и стотици хиляди противници, ако митът за непобедимостта и неуязвимостта на белите хора не бе им помогнал като техен ангел-закрилник. Чуждоземните всезнаещи същества, които можеха да пуцат светкавица и гръм от своите прътове, бяха смятани от смутените туземци за неуязвими; те не могат да бъдат улучени, защото стрелите отскачат от техните брони, от тях човек не може да избяга, защото грамадните четирикраки животни, с които те са сраснали в едно, настигат всеки беглец. Нищо не доказва по-трогателно парализиращата сила на тоя страх, отколкото случката с удавянето на един испанец в една река през ония конкистадорски времена. Индианците държат три дни трупа в една колиба, гледат го втренчено, ала не смеят да се допрат до него от страх, че бялото божество може отново да се пробуди. Едва когато плътта започва да се разлага, те събират смелостта си и се дигат на въстание. Един-единствен бял бог, който се е оказал уязвим, едно-единствено поражение на непобедимите и могъществото им е навсякъде унищожено и митът, че са пратеници на боговете, разнесен като дим.

Същото нещо става и тоя път. Царят на Себу се бе покорил безпрекословно на господарите на гърма и светкавицата. Той смирено прие тяхната вяра, като мислеше, че техният бог трябва да е по-силен от дървените идоли, които той почиташе досега. Той се надяваше, че като се свърже чрез приятелство с тия чужди свръхестествени

същества, ще може в късо време да стане най-мощният монарх сред главатарите на всички съседни острови. А сега самият той и хилядата му бойци видяха от лодките как Силапулапу, един жалък, дребен главатар, победи белите богове. Със собствените си очи видя той, че тяхната светкавица и техният гръм останаха безсилни, видя дори нещо повече: как уж неуязвимите в техните бляскави брони позорно удариха на бяг пред голите бойци на Силапулапу и как най-сетне оставиха трупа на своя господар, за да тържествуват с рев над него по-храбрите му от тях земляци.

Може би едно енергично решение би могло все още да спаси престижа на испанците. Ако един решителен водач би свикал сега двестата души моряци, ако те бяха отишли на Макатан, отнели от диваците с щурм тялото на своя велик вожд, наказали най-страшно голия бандитски главатар — в такъв случай навярно и в душата на Себу би се вселил целебен страх. Но вместо да стане това, Дон Карл Хумабон (той не ще носи още дълго името на императора) вижда как победените испанци смирено изпращат пратеници при тържествувания победител, за да се пазарят и откупят трупа на Магелан със стока и пари. Но ето: мъничкият главатар на мъничкия остров Матакан прави напук на белите богове и с презрение изгонва техните пратеници.

Това страхливо държане на белите богове трябва естествено да е навеело странни мисли в главата на цар Карл Хумабон. Може би той е почувствувал нещо от горчивото разочарование на Калибана по отношение на Тинкуло, когато бедният излъган глупак разбира, че прибързано е взел един самохвалец и бърборко за бог. Но испанците правят и иначе всичко възможно, за да развалят доброто разбирателство с туземците. Петер Мартир, който веднага след завръщането разпитва моряците, за да установи истинската причина на настроението след смъртта на Магелан, получава от един очевидец, по всяка вероятност от генуезеца Мартин, съвсем основателния отговор: „Feminarum stupra causam perturbationis dedisse arbitrantur“^[1] Въпреки всичката си енергия Магелан не успява да въздържи изгладнелите от многомесечното пътуване моряци да не се нахвърлят върху жените на туземците, в чиято земя гостуват; напразно бе се опитал той да тури край на насилията им, като наказва дори собствения си шурей Барбоса, защото е останал в течение на три нощи на сушата; изглежда обаче, че

тая необузданост е станала още по-лоша след неговата смърт. Във всеки случай заедно с изчезването на страха от военното могъщество на испанците изчезва всякакво уважение на царя към тия бесни пришелци. Испанците трябва да са усетили отчасти растящото недоверие, защото изведнъж стават нетърпеливи. Товарите по-скоро стоките и печалбата и бързо към Островите на подправките! Идеята на Магелан да спечели чрез мир и приятелство Филипинските острови за империята и християнската вяра съвсем не влиза в грижите на неговите меркантилни наследници: само по-скоро край и бързо назад към родината! Но за това приключване на сделките испанците имат наложителна нужда от Енрике, Магелановия роб, понеже единствен той чрез познанията си по езика може да посредничи при размяната между тях и туземците и веднага по тоя незначителен случай се вижда разликата между Магелан и другите в изкуството да се отнасят с хората, благодарение на което изкуство Магелан бе постигнал най-големите си успехи. Верният му Енрике бе останал рамо до рамо с него до последния миг на битката. Лодките го отнасят ранен назад на кораба и ето че той лежи сега неподвижно, обвит в чергата си, било поради раната, която е получил в боя, било поради това, че с верността на безсловесно животно той изживява в това вцепенено мълчание своята скръб по любимия си господар. При това положение Дуарте Барбоса, когото екипажът избира след смъртта на Магелан за върховен заповедник заедно със Сераон, извършва глупостта да оскърби смъртно животински верния на Магелан роб. Той грубо заявява на Енрике — никак да не си въобразява, че сега, след смъртта на господаря му, той може да лентайствува и да смята, че не е вече роб. В Испания той ще бъде веднага предаден на Магелановата жена, а дотогава е длъжен да се покорява. И ако сега не стане веднага, за да отиде на брега да помага като преводач при продаването на стоките, ще опитат здравата на кожата му кучешкия камшик. Енрике, който е от опасната раса на малайците, които никога не прощават обида, слуша със забулен поглед заканата. Нему несъмнено е известно, че в завещанието си Магелан го е обявил изрично за свободен от часа на смъртта си и дори го е удостоил с един легат. Поради това той скърца тайно зъбите си; тия дръзки наследници на неговия велик господар и учител, които искат да ограбят свободата му и не разбират болката му,

ще трябва да платят това, че го нарекоха „рего“^[2] и действително се отнесоха с него като с някое куче!

Разбира се, коварният малаец с нищо не издава отмъстителните си мисли. Той се отправя послушно към пазара, послушно служи като преводач при покупките и продажбите, но едновременно с това използва по най-опасен начин преводаческото си изкуство. Защото той съобщава на царя на Себу, че испанците са вече дали нареждания да се пренесат обратно на корабите непродадените им стоки и имат намерение на другия ден да си оберат внезапно крушите и да изчезнат. Ако царят би действувал сега умело, той би могъл лесно да си присвои всичките им стоки, без да е потребно да дава нито косъм срещу тях и да вземе като плячка при тоя случай дори и прекрасните три кораба.

По всяка вероятност чрез отмъстителното си предложение Енрике само е дал словесен израз на тайните желания на Себуанския цар; във всеки случай неговите думи намират радушен прием. Двамата се съгласяват и разработват един план. Външно търговията си върви ревностно напред; царят на Себу грижливо се показва към своите нови братя по вяра по-сърдечен, откогато и да било, а също и Енрике изглежда основно излекуван от леността си, откакто Барбоса му показва камшика. Три дни след смъртта на Магелан, на 1 май, той донася дори със светнало лице едно особено радостно известие за капитаните. Най-сетне царят на Себу е получил украшенията, които бе обещал да изпрати в Испания на своя приятел и брат по вяра, краля. За да стане предаването особено тържествено, той е вече свикал всичките си главатари и поданици; поради това нека двамата капитани, Барбоса и Сераон, да дойдат също с най-знатните си благородници, за да приемат със собствените си ръце подаръците, които царят на Себу изпраща на своя върховен господар и приятел Карл Испански.

Ако бе жив сега Магелан, той непременно би си спомнил за бойните си години в Индия и за оная също така любезна покана от страна на малакския цар, когато по даден знак бяха изклани безгрижно слезлите на сушата капитани и когато той успя благодарение само на личната си храброст да спаси живота на своя приятел Франсиско Сераон. Но сега другият Сераон и Дуарте Барбоса отиват, без да подозрат нищо, в примката на новия си християнски брат. Те приемат поканата и за да се докаже за лишен път, че звездогадателите никога не знаят нито косъм за собствената си съдба, също и астрологът Андрес

де Мартин, който, изглежда, е забравил да си състави предварително хороскоп, се присъединява към тях, докато за иначе тъй много любопитния Пигафета раната, която той е получил в битката на Макатан, става истинско благодеяние. Той остава на болничната си постеля и спасява с това живота си.

На сушата отиват всичко двадесет и девет испанци и между тях се намират за зла съдба тъкмо най-добрите и изпитани водачи и пилоти. Приети тържествено, те биват отведени в една палмова гора, където царят е приготвил богато пиршество. Грамадни тълпи туземци са събрани тук уж от любопитство и с твърде очебийна настойчивост обграждат испанските гости от всички страни. Но тъкмо настойчивостта, с която царят завежда испанците в палмовата гора, никак не допада на пилота Хуан Карвальо. Той съобщава подозрението си на Гомес де Еспиноса и двамината решават да доведат незабавно от корабите останалия екипаж, за да могат да избавят другарите си в случай на предателство. Под някакъв благовиден предлог те се измъкват из тълпата и отиват с лодката при корабите. Но още непристигнали на борда, от сушата се надават ужасни викове. Точно както някога в Малака туземците се нахвърлят върху безгрижно седналите на угощението испанци, без последните да успеят да окажат каквато и да било съпротива. С един-единствен удар коварният цар на Себу се освобождава от гостите си и си присвоява стоварените на брега стоки и оръжия, както и неуязвимите испански брони.

Останалите на корабите другари на испанците в първия миг са вцепенени от ужас. След това Карвальо, когото убиването на всички други капитани издига вътре в една минута в комендант на флотата, заповядва на корабите да се приближат до брега и да отправят топове си към града. Топовните залпове следват един подир други. Може би Карвальо се надява да спаси чрез тая репресия живота на някои поне от другарите си, а може би тя е само плод на бликнал гняв. Но точно в мига, когато първите изстрели падат върху къщите, се случва нещо ужасно, една от ония сцени, които оставят незаличими следи на ужас в душата на оня, който ги е преживял. Един-единствен от нападателите, най-храбрият от всички — Жоаон Сераон, успява да се изтръгне — тайнствено завръщане — в последния миг от ръцете на нападателите и също, както някога Франсиско Сераон в Малака, избягва на брега. Но враговете го последват, те го обграждат, връзват го. И ето той стои сега

обезоръжен, заобиколен от убийци, и вика с последни сили към корабите да спрат артилерийския огън срещу града, иначе неговите мъчители ще го убият. Нека изпратят бързо, за бога, една лодка със стока, за да го откупят.

За миг изглежда, че сделката ще стане. Определен е вече откупът за най-храбрия от капитаните: два бомбарда и няколко бурета мед. Но туземците настояват да се изпратят стоките на брега, а Карвальо се бои може би, че тия разбойници, които извършиха вече една измама, ще вземат тогава не само стоката, но и лодката. А може би и самият Пигафета изказва това съмнение — тоя честолубец, който не иска да се откаже от неочаквано падналия му се адмиралски чин, твърде малко е склонен да служи отново само като пилот под командата на откупения Сераон. Както и да е, става най-ужасното. На брега се гърчи обвързан здраво един единичък разкървавен човек с предсмъртни капки пот на челото сам сред цяла тълпа убийци, готови да го смажат под ударите си. Неговата последна надежда е в това, че само на един хвърлей от брега лежат с отпуснати платна три добре въоръжени испански кораба и че на носа на адмиралския кораб стои тъкмо неговият земляк Карвальо, неговият „compadre“, неговият най-близък приятел, с когото той е делил хиляди опасности и който ще пожертвува всичко, но не ще го остави в ръцете на убийците. Той непрестанно вика към него с прегракнало гърло по-скоро да изпрати откупа и да го освободи. Жадно гледа той, втренчил очи в лодката, която се люлее до кораба. Но защо се бави Карвальо, защо се бави още той? И изведнъж морякът Сераон, който знае всяка хватка на борда на един кораб, вижда, че те прибират лодката. Предателство! Предателство! Вместо да изпратят спасителната лодка на брега, корабите започват явно да се готвят за път и скоро се обръщат към морето. Първият кораб завива, платната му вече се издуват от вятъра. В първия миг злосчастният Сераон не може и не иска да схване, че собствените му другари го оставят подло в ръцете на убийците — него, вожда, коменданта — оставят го по заповед на най-близкия му приятел! Той извиква още веднъж с полузадавен глас към бегълците, той моли, заповядва, реве от отчаяние пред близката страшна смърт. Но когато най-сетне разбира, че корабите са вече взели направление и напущат брега, той изтръгва с последни сили дъх от вързаните си гърди и извиква пронизително над вълните едно страшно проклятие към Хуан де Карвальо: в деня на

второто пришествие той ще го изправи пред Страшния съд божи за подлото му предателство.

Но това проклятие е същевременно и последната му дума. Неверните другари са принудени да гледат със собствените си очи от борда как избраният от тях капитан бива заклан от диваците. И едновременно с това, преди те още да са излезли от пристанището, големият кръст бива повален на земята сред радостния рев на тълпата: всичко, което Магелан бе изградил с предпазлива и търпелива работа в течение на седмици, погива изведнъж поради лекомислието и глупостта на наследниците му. Покрити с позор, с проклятието на своя умиращ капитан в ушите, с подигравателния рев на танцуващите диваци зад гърба си, бягат испанците като подгонени престъпници, бягат от острова, на който стъпиха като богове под водителството на Магелан.

* * *

Прегледът на екипажа, който правят сега спасените, едва избягали от злощастното пристанище на Себу, е печален. От всички удари на съдбата, които флотата бе претърпяла от потеглянето си насам, това престояване в Себу беше най-злощастното. Вън от Магелан, незаменимия вожд, те загубват и най-опитните си капитани — Дуарте Барбоса и Жоаон Сераон, които тъкмо сега при предстоящото пътуване за връщане в родината са от особена важност за тях, тъй като са отлични познавачи на източноиндийските крайбрежия; смъртта на Андерс де Сан Мартин ги лишава от мореплавателския им експерт, бягството на Енрике — от преводача им. Когато преброяват човек по човек екипажа, от двеста шестдесет и петте души, които се бяха качили на борда в Севиля, налице се оказват всичко сто и петнадесет души и този разреден състав не позволява вече правилното обслужване на три кораба. Поради това по-добре ще бъде, за да могат да се поддържат в състояние, годно за плуване, два от корабите, третият да се пожертвува. Участиа на доброволното потопяване сполита „Консепсион“, който от дълго време вече бе пропускал вода и за който се бояха, че не ще може да издържи предстоящото тежко пътуване. Смъртната присъда бива изпълнена

близо до остров Бохол. Всичко годно за употреба до последния гвоздей и най-малката връвчица бива пренесено на другите кораби; изпразненият дървен труп бива след това запален. С мрачен, втрещен поглед гледат моряците как пламъкът се издига отначало малък и колеблив и после обхваща с огнени ръце целия кораб, който им е бил в течение на две години дом и родина и който сега потъва, димящ и обгорен сред чуждото враждебно море. Те бяха тръгнали от пристанището на Севиля пет кораба, празнично окичени със знамена и пълни с екипаж. Първата жертва беше „Сантяго“, който се разби о патагонския бряг. В Магелановия проток ги напусна подло „Сан Антонио“; сега и „Консепсион“ стана жертва на пламъците и свой собствен ковчег. Само два кораба, последните два, плуват сега един до друг по непознатия път: „Тринидад“, бившият адмиралски кораб на Магелан, и оная малка, незначителна „Виктория“, която ще има славата да потвърди името си и да пренесе Магелановата идея пряко собствения му живот далече в безсмъртието.

* * *

Че на тая толкова зле пострадала и умалена флота липсва истинският вожд, изпитаният адмирал Магелан, скоро ще проличи от нерешителния път, който вземат корабите. Като слепи, като замаяни се блъскат те насам-натам из Зондския архипелаг. Вместо да карат право на югозапад, към Молукските острови, до които са в същност толкова близо, те блуждаят назад и напред в северозападна посока, описват несигурни зигзаги. Цели шест месеца биват загубени при тия блуждения, които ги отвеждат до Минданао и дори до Борнео. Обаче липсата на родения вожд проличава не само в тая мореплавателска несигурност, но още повече в отпадането на дисциплината. Под железната власт на Магелан нямаше никакви произволи и грабежи на сушата, никакво пиратство по морето. Спазваше се строг ред, държеше се точна сметка; той нито за миг не забрави, че като адмирал на своя крал и повелител е длъжен да пази честта на испанското знаме дори и в най-отдалечените кътове на Земята. Обаче неговият жалък наследник, Карвальо, който дължеше своя адмиралски пост само на това, че раджите на Себу и Макатан избиха всички по-горни от него

чинове, не познава никакви морални задръжки. Той се предава без стеснение на пиратство и взема всичко, което му попадне на пътя. Мине ли край тях някоя джонка, тя бива просто нападната и ограбена; откупът, който Карвальо иска при такива случаи, отива обикновено в собствения му джоб. Бидейки „contador“ и „tesorero“ в едно лице, той никому не дава сметка и докато Магелан за запазване на дисциплината никога не търпеше жена на борда, той си взема от една ограбена джонка не една, а три жени под предлог, че ще ги занесе на испанския крал. Постепенно постъпките на този паша ожесточават екипажа. „И като видяха — съобщава дел Кано, — че той не се грижи за делото на краля, а за своята собствена полза, те просто прогониха този харемски паша от адмиралския пост.“ Тогаво вместо, него бива поставен един триумвират: Гомес де Еспиноса — като капитан на „Тринидад“, Хуан дел Кано — като капитан на „Виктория“ и пилотът Пончиро — като „governador dell armata“^[3]

Но безсмисленото блуждение на корабите в кръг и на зигзаг ни най-малко не се изменя. Наистина заблудените скитници лесно попълват в тая гъсто населена област хранителните си припаси чрез размяна и грабеж, но истинската задача, за която Магелан дръзна да предприеме своето пътешествие, изглежда вече напълно забравена; най-сетне един щастлив случай осветява за тях изхода им из лабиринта на Зондските острови. Те пленяват на един случайно срещнал ги малайски платноход, който бива пиратски ограбен от тях, един мъж, родом от Тернат, и който следователно ще трябва отлично да знае пътя за родината си, пътя към бленуваните Острови на подправките. И действително той не само знае пътя, но познава и Франсиско Сераон, Магелановия приятел; по такъв начин бива намерен най-сетне оня, който ще ги изведе от безплодното блуждение. Надмогнато е последното изпитание; сега те могат да се отправят вече право към целта си, до която често биваха тъй близо през тия седмици на безсмислено блуждение и която в заслепението си постоянно отминаваха. Сега няколко дни леко и спокойно плаване ги отвежда по-близо до тия острови, отколкото шестте месеца глупаво търсене. На 6 ноември те виждат в морето далечни планини — височините на Тернат и Тидор. Най-сетне блажените острови са стигнати!

„Пилотът, който ни придружаваше — пише Пигафета, — каза, че това са Молуките. Ние всички благодарихме на бога и за да

засвидетелствуваме радостта си, изгърмяхме с оръдията си. Нека не се вижда чудно, че бяхме толкова щастливи, защото ние бяхме прекарвали цели двадесет и седем месеца без два дни в търсене на тия острови и при това търсене бяхме сновали надлъж и нашир между безброй острови.“

И тъй, на 28 ноември 1521 г., те спират на Тодор, един от петте блажени острова, за които Магелан бе бленувал през целия си живот. Както мъртвият Сид, поставен на верния си кон от своите хора, извоюва още една, последна победа, така и Магелановата енергия изтръгва пряко смъртта му спасителното дело. Неговите кораби, неговите хора виждат обетованата земя, която той бе обещал като Мойсей на ония, които тръгнаха подир него и на която земя нему не бе дадено да стъпи. Но също и оня, който го бе повикал при себе си през океаните, оня, който го бе насърчил в идеята и делото му — Франсиско Сераон, — и той не е вече между живите: напразно Магелан, ако бе още жив, би разтворил ръце при пристигането си, за да прегърне своя приятел, при когото отиде, обикаляйки цялата Земя. Сераон е умрял няколко седмици преди пристигането на испанската флота — отровен бил, както казват, и по такъв начин първите двама родоначалници на мисълта за обикалянето на Земята предивременно заплащат безсмъртието си с цената на своя живот. Но описанията на Сераон излизат напълно верни. Не само Земята е прекрасна и блика с всички богатства на природата, но и хората са крайно приветливи. „Какво да кажем за тия острови“, пише Максимилиан Трансилванус в прочутото си писмо. „Тук всичко е просто и нищо няма по-висока цена от мира, удобството и подправките. Но най-доброто от тия неща и може би най-хубавото благо на Земята, именно мирът, изглежда прогонено от нашия свят чрез лошотията на хората и намерило последно прибежище тук.“ Цар Алманзор, чийто приятел и помощник е бил Сераон, пристига бърже в копринена носилка и приема гостите като свои братя. Той наистина си запушва носа като правоверен мохамеданин, за да не усеща на кораба противната миризма на омразното свинско месо, но прегръща християните с братска любов. „Дойдете и се подкрепете, придумва ги той, и се порадвайте на удоволствията на земята след толкова дълго скитане по морето и толкова много опасности. Освежете тялото си и се радвайте, като че сте пристигнали в царството на собствения ваш господар.“ Той на драго сърце признава

върховенството на испанския крал и вместо да гледа да изтръгне подобно на другите срещнати досега главатари колкото е възможно повече блага от тях, тоя благороден княз ги кани да спрат със своите подаръци, защото „той не притежава нищо, което би било достатъчно достойно, за да може да им се отплати“.

Блажени острови: испанците получават в изобилие всичко, за което бленуваха — скъпоценните подправки, хранителни припаси, златен прах и онова, което любезният цар не може да им достави сам, набавя го от съседните острови. Моряците са като омагьосани от толкова много щастие след всичките преживени лишения и страдания; те като луди се нахвърлят да купуват подправки и скъпоценни райски птици, дават ризите си, пушките си, армбрустите си, наметките си, коланите си, защото нали скоро ще тръгнат вече за родината си, а с тия смешно евтини съкровища те ще станат там богати хора. Някои, разбира се, искат да последват примера на Сераон и да останат завинаги в тоя рай. Поради това за една голяма част от тях е добре дошло неприятното обстоятелство, което бива открито малко преди потеглянето за родината, а именно че само единият от корабите е достатъчно годен, за да може да потегли към Испания, и поради това петдесет души, от всичко стоте моряци, ще трябва засега да останат на тия блажени острови, докато вторият кораб бъде поправен и стегнат.

Корабът, който е осъден принудително да остане, е старият адмиралски кораб на Магелан — „Тринидад“. Тоя кораб бе излязъл пръв от Сан Лукар, пръв бе преминал през Магелановия проток, през Великия океан — винаги начело на другите като въплътена воля на своя адмирал и вожд. Сега, когато вождът липсва, неговият кораб не иска да върви по-нататък: както едно вярно куче не иска да се откъсне от гроба на своя господар, така и „Тринидад“ отказва да пътува отвъд поставената от Магелан цел. Натоварени са вече на борда бъчвите с вода, хранителните припаси и голямо количество подправки; развято е вече знамето на Сант Яго с надписа: „Това е знакът на нашето щастливо завръщане“, разпънати са вече платната, когато изведнъж старият, прогнил кораб простенва и изпращява. Нахлува вода, без да може да се намери пробивът, и моряците са принудени бързо да разтоварват тежкия товар, за да могат да спасят до брега старата развалина. Но седмици и седмици ще са нужни, докато бъде поправена повредата, а другият кораб, единствен останал от някогашната армада,

не може да чака толкова време; сега, когато източният мусон вее така благоприятно, крайно време е вече да се занесе на императора след цели три години известието, че Магелан изпълни обещанието си с цената на своя живот и извърши под испанско знаме най-великия подвиг в историята на мореплаването. Единодушно бива решено „Тринидад“ да се опита след поправянето му да прекоси Тихия океан, за да стигне при Панама брега на Задморска Испания, а „Виктория“, използвайки благоприятните ветрове, да се отправи веднага на запад през Индийския океан към родината.

Капитаните на двата кораба, които стоят сега един срещу друг и си вземат след две и половина годишен задружен живот сбогом завинаги — Гомес де Еспиноса и Себастиан дел Кано, — са стояли вече един срещу друг в един решителен час. През оная съдбоносна нощ на големия бунт в залива Сан Хулиан тогавашният оръжейник Гомес де Еспиноса беше най-верният другар на Магелан; смелият удар на неговия меч завладя „Виктория“ и спаси по този начин понататъшното пътуване. А Себастиан дел Кано, тогава още млад баскийски долен чин, бе застанал през оная нощ на страната на бунтовниците; с негова дейна помощ те завладяха кораба „Сан Антонио“. Магелан се отплати с благодарност на верния Гомес де Еспиноса, със снизхождение помилва предателя дел Кано. Ако съдбата бе справедлива, тя би трябвало да избере сега за славното завършване на Магелановия подвиг Гомес де Еспиноса, който осигури успеха на Магелановата идея. Но съдбата е повече великодушна, отколкото справедлива и възлага тази чест на оная, който не бе я заслужил. И докато Еспиноса ще погине безславно заедно с другарите си по съдба от „Тринидад“, ще погине след неизповедими скитания и страдания и ще остане забравен от неблагодарната история, звездите увенчават тъкмо оногова, който искаше да попречи на Магелановия подвиг, бившия бунтовник против адмирала, Себастиан дел Кано, със слава и с блясъка на безсмъртието.

* * *

Трогателна раздяла на другия край на Земята: четиридесет и седем мъже, офицери и моряци ще трябва да потеглят за родината с

„Виктория“, петдесет и един да останат с „Тринидад“ в Тидор. Докато дойде мигът на тръгването, ония, които остават на острова, стоят на борда при своите другари, за да ги прегърнат още веднъж, да им предадат писма и поздравии за родината — две и половина годишните мъки бяха отдавна споили в неразделно единство събраният от всички езици и раси екипаж на бившата армада. Никакъв раздор, никакво недоразумение не може повече да ги раздели. Когато най-сетне „Виктория“ дига котва, ония, които остават, все още не искат да си вземат сбогом. Настанени в малки малайски лодки, те гребат отстрани на бавно плуващия кораб и вървят редом с него, за да се погледнат още веднъж с другарите си, още веднъж да си извикат и кажат нещо сърдечно. Едва когато се спуща вечерта и ръцете им отмаляват, те обръщат лодките и един артилерийски залп проехтява като последен поздрав към брега. И тогава „Виктория“, последният кораб, останал от флотата на Магелан, започва своето незабравимо пътешествие.

* * *

Това завръщане в родината на разнебитения и остарял след две и половина годишно неспирно плаване малък платноход, който обикаля половината Земя, принадлежи към най-големите подвизи в историята на мореплаването; дел Кано поправя със слава тежката си простъпка по отношение на Магелан, като осъществява волята на своя загинал вожд. На пръв поглед задачата, която му предстои — да закара един кораб от Молукските острови в Испания, — не изглежда тъй много тежка. Защото между Малайския архипелаг и Португалия още от началото на века плават редовно всяка година с мусоните португалски флоти; едно пътуване до Индия, което преди десетина години при Албукерке и Алмеида беше все още един поход в неизвестността, изисква сега само познаване на точно означения път, а в случай на нужда капитанът може да намери на всяко пристанище в Индия и Африка, в Малака, Мозамбик и на Зеления нос португалски търговци, пилоти и чиновници, на всяка станция има готови хранителни припаси и материал за поправки. Но неизмеримата трудност, която дел Кано има да надделее, се състои в това, че той не само не може да използва тия португалски станции, но трябва дори да ги избягва, като описва

най-широки дъги. Защото при Тидор Магелановите хора научават от един избягал португалец, че крал Мануел е издал заповед всеки срещнат Магеланов кораб да бъде заловен и екипажът му взет в плен като пирати и този ужасен жребий действително сполетява техните злощастни другари от „Тринидад“. Следователно на дел Кано се пада задачата не повече и не по-малко, а със своя стар прояден от червеи, изхабен и натоварен до връх платноход (за който още преди три години в пристанището на Севиля консул Алварес бе заявил, че не би посмял да отиде с него дори до Канарските острови), да прекоси на един дъх целия Индийски океан и после да заобиколи още и нос Добра Надежда и после и цяла Африка, без да спре нито един-единствен път — едно смело дело, което човек трябва да разгледа на картата, за да разбере задачата в цялото ѝ величие, едно смело дело, което дори и днес, след четиристотин години, би било извънредно постижение дори за един модерен, съоръжен с най-мощни машини параход.

Тоя безпримерен лъвски скок от Малайския архипелаг до Севиля започва — паметен ден — на 13 февруари 1522 година от едно пристанище на остров Тимор. Още веднъж натоварва дел Кано хранителни припаси и вода, още веднъж, спомняйки си поуците от предвидливостта на своя починал учител, поправя кораба и го начуква с кълчища от дъното до върха, преди да го предаде на неспирната игра на вятъра и вълните в течение на дълги месеци. През първите дни „Виктория“ плава още покрай острови, тропическа зеленина и очертания на високи планини поздравяват моряците отдалече. Но времето е много напреднало, не бива никъде да се почива, защото дел Кано трябва да използва източния вятър; без да спира, „Виктория“ минава покрай всички тия примамливи острови за голяма скръб на ненаситно любопитния Пигафета, който все още не е видял достатъчно „чудни неща“. От празност той прекарва времето си, като кара туземците (деветнадесет души, взети на кораба към четиридесет и седемте души европейци) да му разказват за островите, покрай които минават, и мургавите хора му разказват най-хубавите приказки от „Хиляда и една нощ“. На оня остров там отвъд живеят хора, които са не по-големи от една педя, обаче ушите им са дълги, колкото самите тях, и при спане едното им служи за постеля, а другото за завивка. На онова пък островче обитават само жени и никога мъж не бива да стъпи на него. Въпреки това обаче те забременяват, и то чрез вятъра; всички

момчета, които те раждат, биват убити и само момичетата се оставят живи и се отглеждат. Но и последните острови изчезват бавно: в синьото очарование, с което малайците замайват добрия Пигафета, и само ширният океан обгръща сега кораба със своята мъчителна, неизменна синина. В течение на седмици и седмици, докато прекосяват в празен бяг Индийския океан, моряците не виждат нищо друго освен небе и море в жестоко уморително еднообразие. Никакъв човек, никакъв кораб, никакво платно, никакъв звук, а само синьо, синьо, синьо и пуста, пуста, пуста безкрайна вода.

През всички тия дълги седмици те не чуват никакъв чужд език, не виждат никакво чуждо лице. Но внезапно от потайната утроба на кораба се появява старият добре познат призрак с хлътнали очи и бледно лице — гладът. Гладът, страшният им и верен спътник по Великия океан, немилостивият мъчител и убиец на стари, близки другари, той трябва да се е промъкнал тайно на борда, защото стои сега посред тях, подигравателен и алчен, и се хили в смутените им лица. Случила се е една непредвидена катастрофа, която разваля всички изчисления на дел Кано. Наистина неговите хора бяха натоварили на борда хранителни припаси за пет месеца и преди всичко много месо. Обаче те не намират в Тимор никаква сол и недостатъчно осоленото месо започва да се разлага под огнената жега на индийското слънце; за да се спасят от чумавата воня на разлагащата се мърша, те са принудени да хвърлят в морето целия си запас от месо. И сега им остава за храна само ориз, ориз и вода, вода и ориз, ориз и вода, вода и ориз, и все по-малко ориз, и все по-малко, и все по-развалена вода, седмица след седмица. Отново избухва скорбут, отново смъртта започва да коси моряците. В началото на май бедствието става толкова страшно, че една част от хората настояват да се отправи по-добре корабът към близкия бряг на Мозамбик и да го предадат там на португалците, вместо да продължат пътуването и да измрат от глад.

Но заедно с командния пост у някогашния бунтовник невидимо е преминала и желязната вадя на Магелан. Същият дел Кано, който по-рано като подчинен искаше да принуди адмирала си да се върне назад, сега като комендант иска от своите хора да напрегнат последните си сили и да се въоръжат с последна смелост и действително успява да ги подчини на волята си. „Ние решихме по-добре да измрем, отколкото да се предадем в ръцете на португалците“ — ще може той да съобщи по-

късно с гордост на императора. Опитът да спрат на източния бряг на Африка излиза напразен; те не намират ни вода, ни плодове в безродната земя; те са принудени да поемат отново страшното пътуване, без да могат ни най-малко да облекчат убийственото си положение. При нос Добра Надежда — те неволно го наричат със старото име *Sabo tormentoso* — ги връхлита бясна буря, която отвлеча предната и строшава главната им мачта. С мъка преуморените и замаяни вече от изтощение моряци поправят и закърпват горе-долу повредите. Тежко, бавно и с прашене продължава да се влачи корабът като ранен на север покрай африканския бряг. Но нито в бурята, нито през безветрието, ни денем, ни нощем не се отделя от тях ужасният мъчител, подигравателно се хили насреща им сивият призрак на глада — подигравателно, защото този път той е измислил още едно ново, едно дяволско мъчение. Този път корабът не е изпразнен до последната трошица, както тогава, когато околосветските пътешественици прекосяха Великия океан — не, този път коремът му е пълен до връх. „Виктория“ влачи двадесет и шест тона подправки, двадесет и шест тона — едно количество, достатъчно, за да направи прекрасна гозбата на стотици хиляди и милиони хора, а лекарства гладният екипаж има много и премного. Но може ли човек да вкусва с изсъхналите си устни зърна от чер пипер, може ли да гълта вместо хляб парлива канела или мускатови цветове? И както е жестока иронията — да умреш от жажда всред морето, обкръжен подигравателно от безкрайни води, — също така на борда на „Виктория“ става демонско мъчение в мъченията — да гладуваш сред планина от лекарства, да гладуваш и най-печално да умреш. Всеки ден през борда се изхвърлят измършавели човешки трупове. От четиридесет и седемте испанци са останали всичко на всичко тридесет и един заедно с трима от деветнадесетте туземци, когато умореният кораб се приближава най-сетне след петмесечно непрекъснато плуване, на 9 юли, към островите на Зеления нос.

Зеленият нос е португалска колония и селището Сантяго — португалско пристанище. Да се спусне тук котва това значи собствено да се предадат вързани в ръцете на съперника, на врага; то значи да се предадат на една крачка от целта. Но хранителните припаси ще стигнат най-много за два или три дни още; гладът не оставя друг избор, освен да се опита една смела измама. Дел Кано решава да опита тая измама и да заблуди португалците относно това, с кого имат

работа. Но преди да изпрати неколцината моряци с една лодка на сушата, за да закупят хранителни припаси, той взема тържествена клетва от екипажа никой да не издава на португалците нито с една дума, че те са последната загубена дружина от Магелановата флота, която е обиколила света. Той предписва на моряците да разказват една басня; буря е докарала кораба им тук от Америка, значи от областта на испанските владения, и строшената мачта и ужасното положение на разнебитения кораб правят за щастие приказката твърде вероятна. Без много да питат, без да изпращат чиновници за преглеждане на кораба, португалците приемат най-радушно и с моряшка дружелюбност пристигналата лодка. Те веднага изпращат на испанците вода и пресни хранителни припаси, веднъж, два пъти, три пъти се връща лодката с изобилни провизии от брега. Изглежда вече, че хитростта е напълно сполучила; почивката и още повече отдавна липсващата храна, месото и хлябът ободряват екипажа и запасите от храни са вече почти достатъчно попълнени, за да може да се стигне с тях до Севиля. Още един път, само един последен път изпраща поради това дел Кано лодката за един последен товар от ориз и плодове — а след това напред към последната победа! Победа! Но чудно! Лодката не се завръща тоя път. Веднага дел Кано разбира какво е станало. Някой от моряците трябва да се е разбърлил непредпазливо на сушата или пък се е опитал да си купи срещу подправки малко от дълго невкусваната ракия; по това португалците са познали кораба на своя кръвен враг Магелан. Дел Кано забелязва вече как на брега приготвяват един кораб, за да хванат неговия. Само решителна смелост може да спаси сега пътешествието. По-добре да бъдат оставени ония на брега! Само да не се оставим да ни заловят на една педя разстояние от целта! Да бъдем смели след най-смелото мореплаване, което историята познава! Макар че „Виктория“ има на борда си само осемнадесет мъже, по всяка вероятност твърде малко, за да могат да закарат прогнилия кораб до Испания, дел Кано заповядва да вдигнат бързо котва и да разпънат платната. Това е едно бягство. Но бягство към великата, решителната победа.

* * *

Но колкото кратко и опасно да беше пребиваването им на Зеления нос, тъкмо тук, в последния миг, се удава на Пигафета — неуморимия летописец, да преживее най-сетне едно от чудесата, заради които той тръгва по света; защото той пръв наблюдава на Зеления нос чудото, което ще изпълни цялото му време с вълнуващата си новост и важност. Моряците, които отиват на брега с лодка, за да купят хранителни припаси, донасят учудени известието, че на сушата е четвъртък, докато на кораба твърдят, че е сряда. Пигафета остава много учуден, защото през време на почти тригодишното пътешествие той е държал всекидневен точен дневник. Без да прекъсва, той е броил, понеделник, вторник, сряда, цялата седмица, в течение на всички години — възможно ли е да е изпуснал някой ден! Той пита пилота Алво, който също така е отбелязвал дните в корабния дневник, и виж ти — също и у него е сряда! Плавайки все на запад, околосветските пътешественици са загубили по някакъв необясним начин един ден от календара и известието на Пигафета за това странно чудо удивлява целия образован свят. Отключена е една тайна, която нито мъдреците на Гърция, нито Птолемей, нито пък Аристотел можеха да подозрат и която едва Магелановият почин разкрива; доказано е вече напълно чрез опитно наблюдение онова, което Хераклит от Понтос бе изказал като хипотеза четиристотин години преди Христа: Земното кълбо не почива неподвижно във вселената, а се върти с правилен ритъм около собствената си ос, а оня, който следва неговото въртене, плавайки все на запад, може да спечели време от безкрайността. Това ново познание — че в различните части на света времето и часовете са различни — възбужда хуманистите на шестнадесетия век толкова много, колкото теорията за относителността — нашия днешен свят. Петър Мартир веднага поисква от един „мъдър мъж“ да му обясни това чудно нещо и го съобщава на императора и папата; по такъв начин, докато другите донасят от пътешествието само подправки, именно малкият Родоски рицар донася като печалба от похода най-скъпоценното нещо на Земята: едно ново познание!

* * *

Но корабът още не се е завърнал у дома си. Прогнилата „Виктория“ се влачи още със скърцащи стави, бавна и морна, влачи се с последни сили по водите. От всички другари, с които те тръгнаха от Островите на подправките, на борда са останали сега само осемнадесет души — вместо сто и двадесет ръце работят само тридесет и шест, а тъкмо сега има такава голяма нужда от здрави мишци! Защото малко преди целта ги заплашва нова катастрофа. Старите разслабени корабни дъски не се държат вече прилепнали, непрестанно таи вода през цепнатините при сглобовете и тия цепнатини постоянно се уголемяват. Най-напред опитват с една помпа. Тя не е достатъчна. В същност те би трябвало сега да изхвърлят от борда като баласт част от двадесет и шестте тона подправки, за да облекчат опасния дълбок ход на кораба. Но дел Кано не иска да пилее имуществото на императора. Умореният екипаж се сменява ден и нощ на двете помпи — тежка каторжническа работа, но вън от нея трябва да се обслужват също и платната, да се държи кормилото, да се наблюдава от мачтата и да се вършат стотици други всекидневни работи. Лека-полека това става твърде много за изтощените моряци. Те се люшкат и вървят като лунатици, те не знаят от много нощи вече що е сън, те едва стоят на постове си: „Те бяха толкова уморени, пише дел Кано на императора, както никога не са били уморени смъртни люде.“ И все пак, всеки е принуден да изпълнява двойна, тройна служба. И те вършат това с последните си сили, които вече ги напускат, вършат го, защото целта иде все по-близо и по-близо. Осемнадесетте герои тръгнаха на 13 юли от Зеления нос: най-сетне, на 4 септември 1522 г. (скоро ще станат три години, откакто те напуснаха родината), се чува дрезгав радостен вик от мачтата: един е съзрял Кап Бисенте. При Кап Бисенте свършва за нас европейската земя, но за тях, околосветските пътешественици започва Европа, започва родината. Стръмната скала се издига бавно из водите и едновременно с това в сърцата им расте смелостта. Напред! Напред! Само два дни още, само две нощи още да издържим! Само две нощи и един ден! Само една нощ и един ден! Само една нощ още, една-едничка нощ. И най-сетне — всички се втурват на палубата и се тълпят, разтреперани от щастие — една сребърна ивица в сушата: Гуадалкивир, която се влива при Сан Лукар де Барамеда в морето. Оттук отплуваха те преди три години, водени от Магелан — пет кораба и двеста шестдесет и пет мъже. А

сега към брега се приближава един-единствен малък кораб, хвърля котва на същото място и от него излизат осемнадесет мъже, които се олюляват от изтощение, падат непохватно на колена и целуват твърдата, добрата, здравата родна земя. Най-великият подвиг на мореплаването през всички времена е завършен през този ден — 6 септември 1522 г.

Първият дълг на дел Кано още щом стъпва на брега е да изпрати до императора едно писмо с голямото известие. А между това неговите хора грабят с алчни ръце топлия пресен хляб, който им дават: от години вече те не са усещали в пръстите си този мек, хубав зальк, от години не са вкутали виното, месото, плодовете на родната земя. Потресени ги гледат другите с втрепен поглед, сякаш те са се върнали от ада — и не искат да повярват чудото. Но едва посъзвели се малко, преуморените моряци падат на постелите и спят, спят цялата нощ, спят за пръв път след толкова години безгрижен сън, спят за пръв път отново със сърце, притиснато до сърцето на родината.

На следната заран един друг платноход влачи „Виктория“, победоносния кораб, нагоре към Севиля, срещу течението на Гуадалкивир — самата тя, след като е обиколила целия свят, няма вече сила да се бори с течението. Удивени гледат и викат хората от корабите и лодките, които ги срещат; никой вече не си спомня за кораба, който потегли в далечината преди години, отдавна вече Севиля, Испания, светът смятаха, че Магелановата флота е потънала и загинала, но вижте — победоносният кораб мъчително, но все пак гордо върви нагоре по течението, върви към последния успех! Най-сетне блъсва отдалече Хиралдата, бялата камбанария — Севиля! Севиля! Приветствува ги вече брегът, приветствува ги Порто де лас Муелас, откъдето те потеглиха. Дел Кано дава заповед на бомбардите — това е последната заповед на пътешествието! И ето надлъж и нашир над реката се разнася гръм. Така си взеха те преди три години с железни уста сбогом от родината. Така топовете поздравиха тържествено новооткрития Магеланов проток, така и — Великия океан. Така дадоха израз те на тържеството си, когато съзряха непознатия архипелаг на Филипините, така известиха с гръмовна радост, че са изпълнили дълга си, когато стигнаха поставената от Магелан цел — Островите на подправките. Така поздравиха за сбогом другарите си в Тидор, когато трябваше да оставят другия кораб в коварната далечина. Но никога

металните гласове не са звучали тъй ясно и с такова тържество, както сега, когато възвестяват: „Ние се върнахме! Ние направихме онова, което никой не бе извършвал преди нас! Ние сме първите люде през всички времена, които обиколихме света!“

[1] Обезчестяването на жените по всяка вероятност е причина за вълненията — лат. ↑

[2] Куче — исп. ↑

[3] Командир на флота — исп. ↑

ВИНАГИ МЪРТВИТЕ СА ВИНОВНИ

На брега в Севиля се събира грамадна тълпа, за да (както пише Овиедо) „се диви на тоя единствен и многопрославен кораб, чието пътуване представлява най-чудното нещо и най-голямата тайна, която е виждана, откакто бог сътвори първия човек и света“. Покъртени гледат гражданите как осемнадесетте мъже напуцат „Виктория“, как те като живи скелети стъпват един след друг на земята, люлеейки се, как се влачат напред, слаби, изтощени, уморени, болни, измъчени — тия безименни герои, всеки от които е остарял с едно десетилетие през трите безкрайни години. Обзема ги едновременно възторг и състрадание; предлагат на героите храна и питие, канят ги в домовете си, карат ги да разказват, да разказват, да разказват за своите приключения и страдания. Но моряците не искат. По-късно, по-сетне всичко това! Сега пръв дълг е да бъде изпълнен обетът, който бяха дали, когато се намираха в крайна, смъртна беда: изкупителното шествие до черквата Санта Мария де ла Виктория и Санта Мария Антигуа. С мълчаливо благоговение народът образува набожен шпалир, за да гледа как тия еднички оцелели осемнадесет души крачат към църквата боси и в бели смъртни ризи, всеки със запалена свещ в ръка, и отиват да благодарят богу на същото място, където си бяха взели сбогом, за неочакваната милост, че ги е спасил от толкова бедствия и върнал в родината. Отново гърми органът, отново свещеникът в тъмнината на катедралата издига над главите на коленичилите дарохранителницата като малко лъчезарно слънце. След като изказват на всемогъщия и на неговите светии благодарността си за своето собствено избавление, моряците навярно прочитат и една молитва за всички ония мъртви свои братя и другари, с които те бяха коленичили тук преди три години на обща молитва. Защото къде са те — ония, които тогава гледаха към Магелан, техния адмирал, когато той разви коприненото знаме, дадено му от краля и благословено от свещеника? Удавени в морето, убити от индианците, умрели от глад и жажда, изчезнали безследно или пленени. Само тях единствени, само тях избра съдбата в неизповедимата си воля, само тях благослови. И тъй осемнадесетте моряци прочитат с тихи

разтреперани устни смъртната молитва за падналия вожд и двестата души мъртви на армадата.

А между това известието за тяхното благополучно завръщане се разнася с огнен размах над цяла Европа, като възбужда отначало безмерно удивление, а после безмерен възторг. От времето на Колумбовото пътешествие насам никое друго събитие не бе така развълнувало света. Сега вече е сложен край на всяка несигурност. Съмнението, тоя най-ожесточен враг на човешкото знание, е победено на географското поле. Откакто един кораб излезе от пристанището на Севиля и плувайки все направо, се върна отново в пристанището на Севиля, оттогава е вече необоримо доказано, че Земята е обло кълбо, което се върти около себе си, и че всички морета са едно-единствено свързано море. Окончателно е надмината космографията на гърците и римляните, веднъж завинаги е свършено с твърденията на черквата и с несложната басня за антиподите, които вървят по главите си. Установен е за вечни времена обемът на Земята и чрез това е спечелена най-сетне известна мярка за земния космос; други смели откриватели биха могли все още да допълнят някои подробности на земната картина, но основният ѝ образ е даден от Магелан, неизменен до ден-днешен и до всички бъдни дни. Сега Земята е една ограничена област и човечеството завоюва тая област. В слава засиява от тоя исторически ден гордостта на испанския народ. Под тяхно знаме Колумб начена делото за откриване на света, под тяхно знаме довърши това дело Магелан. Само през един четвърт век човечеството научи повече за Земята, на която живее, отколкото през хиляди и хиляди години преди това. И поколението, което преживява щастливо и опиянено тоя преврат в пространството, станал в течение на един човешки живот, чувствава: започнало е едно ново време. Новото време.

* * *

Всеобщ е възторгът от великото духовно придобитие на това пътешествие. Дори и търговските предприемачи, които съоръжиха флотата, Casa de contratacion и Христофор де Харо, могат да се чувствуват в добро настроение. Те бяха вече записали на леда осемте милиона мараведа, които изразходваха за петте кораба, и ето че сега

неочаквано тоя един завърнал се кораб не само покрива всички сметки, но носи и непредполагани излишъци. Петстотин и двадесетте „квинтала“ (приблизително двадесет и шест тона) подправки, които „Виктория“ донася от Молуките, дават една чиста печалба от петстотин златни дуката над разноските; товарът на един кораб напълно ги обезщетява за загубата на другите четири кораба — разбира се, това е една сметка, в която загубата на двеста човешки живота е означена с нула.

Само една дузина мъже в целия свят чувствуват как изведнъж сърцето им спира от уплаха, когато чуват новината, че един от корабите на Магелановата армада е обиколил света и благополучно се е върнал назад. Това са разбунтуваните капитани и техният пилот, които бяха дезертирали със „Сан Антонио“ и бяха се завърнали една година по-рано в Севиля. Радостното известие звъни в ушите им като погребален звън. Те отдавна спяха с надеждата, че никога в Испания не ще се завърне един такъв опасен свидетел и обвинител, открито бяха подписали в съдебния протокол смъртния акт на Магелан. С такава сигурност бяха смятали те, че корабите и екипажът отдавна вече гният в океана, щото, без да се стесняват, славеха пред кралската следствена комисия своя бунт като патриотично дело и грижливо премълчаваха, че Магелан бе намерил вече протока в критическия миг, когато те го напуснаха. Те разказваха нещо само за един „залив“, в който бяха навлезли, и че диреният от Магелан път е безцелен и без полза. Но затова пък толкова по-тежко обвиняваха те отсъстващия адмирал. Той бе коварно умъртвил доверените лица на краля, за да предаде флотата в ръцете на португалци, и те са спасили собствения си кораб само като са оковали натрапения им негов братовчед Мескита.

Разбира се, кралският съд не дава пълна вяра на показанията на бунтовниците и с едно безпристрастие, което трябва да му се признае, обявява и двете страни за подозрителни. Както разбунтуваните капитани и пилоти, тъй също и верният Мескита биват затворени, като в същото време властите забраняват на Магелановата жена — тогава тя още не знаеше, че е вече вдовица — да напуска града. Ще трябва да се дочака, бе решил кралският съд, докато се завърнат като свидетели и другите кораби и адмиралът: но когато изминава цяла година и почти още една без вест от Магелан, сърцата на бунтовниците отново добиват смелост. Обаче сега топовните поздрави, които известяват завръщането

на Магелановия кораб, гърмят убийствено в съвестта им. Сега те са загубени. Магелан е успял в своето дело, той ще си отмъсти ужасно на ония, които го напуснаха подло, престъпвайки клетвата си и морското право, и оковаха във вериги верния му капитан.

Но каква въздишка на облекчение, когато те научават, че Магелан е мъртъв! Главният обвинител е ням. И още по-сигурни се чувствуват те, като чуват, че дел Кано е докарал „Виктория“. Дел Кано — но това е техният съучастник, съвиновник в бунта през оная нощ в залива „Сан Хулиан“! Ах, той не ще ги обвини, не може да ги обвини за едно престъпление, което и сам той бе извършил. Не против тях, а в тяхна полза ще свидетелствува той. И тъй — благословена да е Магелановата смърт, благословено да е свидетелствуването на дел Кано! И те излизат прави; наистина Мескита бива пуснат от затвора и дори обезщетен, обаче самите те благодарение на помощта на дел Кано излизат безнаказано от кашата и техният бунт бива забравен всред общата радост. Винаги живите излизат прави, мъртвите виновни.

* * *

Между това бързият пратеник на дел Кано занася във Валядолидския дворец известието за благополучното завръщане. Император Карл току-що се е върнал от Германия; той прекрачва сега от един исторически миг към друг. На събора във Вормс той е видял с очите си как духовното единство на църквата бе завинаги разкъсано чрез решителната ръка на Лютер; а тук той научава, че в същото време един друг мъж е претворил картината на света и доказал с цената на своя живот пространственото единство на океаните. Нетърпелив да научи повече за славния подвиг, защото той лично бе съдействувал за тоя подвиг, който е може би и най-пълният, най-трайният успех, преживян от него, императорът изпраща още същия ден, 13 септември, заповед до дел Кано веднага да дойде в двореца с двама от най-интелигентните си и изпитани хора и да му донесе всички книжа, които се отнасят до пътешествието.

Двамата моряци, които Себастиан дел Кано взема със себе си във Валядолид, трябва действително да са били най-изпитаните и най-интелигентни моряци, а именно — Пигафета и пилотът Алваро; но

затова пък твърде тъмно изглежда поведението на дел Кано към другото желание на императора — да му предаде всички книжа на флотата. Известно подозрение хвърля тук сянка върху неговите човешки постъпки, защото дел Кано не предава нито един ред, написан от ръката на Магелан (единственият написан от Магелан документ през време на пътешествието дължи своето запазване на обстоятелството, че попада в ръцете на португалците с „Тринидад“). А едва ли е възможно да се съмнява сериозен човек, че Магелан, тоя точен, фанатичен в дълга си мъж, не ще е водил, съзнавайки важността на мисията си, редовен дневник; само една ревнива ръка би могла да унищожи тайно тоя дневник. По всяка вероятност за всички ония, които се бяха възпротивили на своя вожд през време на пътешествието, изглежда твърде опасна възможността императорът да получи безпристрастно известие за ония лоши произшествия; по такъв начин след смъртта на Магелан мистериозно изчезва всеки ред, написан от неговата ръка, и не по-малко забележително е и загубването на оня голям дневник, който Пигафета води и чийто саморъчен оригинал той предава лично на императора при тоя прием. Защото тоя оригинален дневник в никакъв случай не може да бъде идентичен с по-късното, познато нам пътеописание, което очевидно е само едно общо извлечение от тоя дневник, и че тук действително имаме работа с две различни книги, доказва го докладът на мантуанския пратеник, който съобщава на 21 октомври изрично за една ден по ден водена книга на Пигафета, за да обещае след три седмици само едно късо извлечение от нея — значи именно това, което ние познаваме днес като описание от Пигафета и което се допълва твърде недостатъчно от бележките на различните пилоти, както и от писмото на Петер Мартир и Максимилиан Трансилванус. По какви причини е изчезнал така безследно тоя саморъчен дневник на Пигафета, ние можем само да предполагаме; трябвало е очевидно да се потуши всичко онова, което съобщаваше за съпротивата на испанските офицери срещу португалеца Магелан, за да се постави в хубава светлина тържеството на дел Кано, баскийския благородник. Също и тук, както много често в историята, националната суетност побеждава справедливостта.

Това съзнателно поставяне на Магелан в тъмнина изглежда, че е тежко разстроило верния Пигафета. Той усеща, че тук теглилките са разменени. Светът винаги възнаграждава последния, щастливеца, който

завършва един подвиг, и забравя всички ония, които го подготвят и правят възможен чрез своя дух и своята кръв. Тоя път делбата е особено и просто възмутително несправедлива. Тъкмо оня, който искаше да попречи в решителния миг на Магелановото дело, бившият бунтовник против Магелан, Себастиан дел Кано, събира всичката слава, всичката чест, всичките почести. Едно по-раншно негово престъпление (поради което той бе, може да се каже, избягал при Магелановата флота) — продал бе на чужденци един кораб — бива тържествено обявено за опростено и императорът му дава доживотна пенсия от петстотин златни дуката. Вън от това императорът го въздига в рицарство и му дава герб, който символично го посочва като извършител на безсмъртния подвиг. Две кръстосани канелени вейки с мускатови орехи и карамфил изпълват средата на герба, а над него се издига един шлем, който носи земното кълбо с гордия кръгъл надпис: „Ти пръв ме обиколи“. И още по-безумна става несправедливостта чрез награждаването и на оня Естеваон Гомес, който дезертира в Магелановия проток и бе разправял пред съда в Севиля, че не е бил намерен никакъв проход, а само един отворен залив. Именно тоя Естеваон Гомес, който така дръзко бе отричал Магелановото откритие, получава благородническа титла за заслугата, че „като водач и главен пилот е намерил протока“. Всичката слава, целият подвиг на Магелан биват по някаква злоба на съдбата приписани тъкмо на ония, които най-ожесточено се бяха опитвали през време на пътешествието да попречат на неговото жизнено дело.

Пигафета мълчи и си мисли. За пръв път тоя трогателно вярващ, тоя чудно верен момък усеща лъха на вечната несправедливост, която изпълва нашия свят. Той тихо се оттегля — „аз се магнах колкото бе възможно по-скоро оттам“. Нека дворцовите ласкатели премълчават Магелан, нека непризваните да се натискат, за да получат почестите, които се падат нему — Пигафета знае чия идея, чие дело, чия заслуга беше тоя безсмъртен подвиг. Тук, в двореца, той не може да говори, но в името на справедливостта той се заема да прослави пред поколенията великия забравен мъж. Нито с една дума не ще спомене той в своето описание на завръщането им името на дел Кано; само „ние пътувахме“, „ние решихме“, пише той, за да подчертае, че дел Кано не е извършил нищо повече от другите. Нека дворецът да награждава тоя случаен щастливец — само на Магелан принадлежи истинската слава, само на

него, когото никакви други почести не могат вече да възнаградят. С трогателна вярогност застава Пигафета на страната на победения и свидетелствува с красноречиво слово в полза на онемялото право. „Аз се надявам, пише Пигафета в посвещението на своята книга до Великия майстор на Родос, че слабата на един тъй великодушен капитан никога не ще угасне. Между многото други добродетели, които го красяха, особено забележителна бе една, а именно тая, че той остана най-постоянният от всички дори и в най-голямото нещастие. Той понасяше глада по-търпеливо, отколкото всеки друг. По цялата Земя нямаше човек, който да разбира повече от него науката за картите и мореплаването. И че това е истина, вижда се от обстоятелството, че той откри неща, които никой преди него не бе имал смелост ни да види, ни да открие.“

* * *

Винаги едва смъртта разкрива последната жизнена тайна на една личност. Едва в последния миг, когато идеята му победоносно се осъществява, става явна вътрешната трагика на тоя самотен човек, комуто винаги бе съдено да носи товара на задачата и никога да не се радва на крайното й осъществяване. Съдбата бе избрала от масата на безбройните милиони тоя тъмен, мълчалив, зазидан в себе си човек, който бе непоколебимо готов да вложи за осъществяването на тая идея всичко земно, което имаше, и още и своя живот. Тя го повика само за изпълнение на една повинност, а не и за радост и като някакъв надничар го отпрати без благодарност и милост веднага след извършване на подвига. Други жънат слабата на неговото дело, други прибират печалбата, други празнуват празниците, защото съдбата искаше да бъде строга към тоя твърд войник, както строг бе самият той във всичко и към всички. Тя му позволи да има само едно, онова, което той желаше с всичката сила на душата си: да намери пътя около Земята. Но нему не е дадено тържеството на завръщането — блажената част от делото му. Нему е позволено само да види, да хване венеца на победата, но когато посяга да го сложи на главата си, съдбата казва „стига“ и покосява издигнатата му в копнеж ръка.

Само това единствено нещо, само то е позволено на Магелан, само подвигът, но не и неговата златна сянка, не и временната слава. Поради това няма нищо по-покъртително в тоя миг, когато неговият жизнен блян е станал действителност, отколкото да се препрочете още веднъж завещанието на Магелан. Съдбата му отказа всичко онова, за което я бе молил в часа на заминаването си. Нему не се пада нито едно от нещата, които той успява да извоюва за себе си и за своите в договора с императора. Нито едно-единствено — наистина и буквално: нито едно-единствено! — от всички ония разпореждания, които той прави с толкова предвидливост и разум в своята последна воля, не ощастливява след геройската му смърт живота на неговите потомци, жестокосърдечно е отблъснато всяко негово дори и най-чисто и най-набожно желание. Магелан бе определил да бъде погребан в катедралата на Севиля, а неговото тяло гние на чужд бряг. Той искаше да бъдат прочетени над ковчега му тридесет литургии — вместо това около безсрамно осакатеното му тяло реве в диво тържество ордата на Силапулапу. Трима бедняци трябваше да бъдат облечени и нахранени в деня на неговото погребение, а нито един-едничък не получава обувки и сива дреха и храна. Никой не бива призван, дори най-нищожният просяк, за да „се моли за спасението на неговата душа“. Сребърните реали, които той завещава за светия кръстоносен поход, милостинята за затворниците, даренията за манастирите и болниците — те не биват изплатени. Защото няма нищо и няма никой, който да изпълни последната му воля, и ако другарите му бяха донесли в родината неговото тяло, те не биха намерили налице нито един маравед, за да му купят смъртен саван.

Но не станаха ли поне Магелановите наследници богати хора? Не получиха ли според договора неговите потомци една пета част от всички печалби? Не стана ли неговата вдовица една от най-богатите жени в Севиля? Не станаха ли неговите синове, неговите внуци и правнуци *adelantados* не станаха ли наследствени управители на новооткритите острови? Не, никой не наследява нищо от Магелан, защото никой от неговата кръв не е вече жив, за да търси наследство от него. През трите години умират след него и Беатрикс — жена му, — и двамата му невръстни синове. Нито брат, нито племенник, нито какъвто и да било кръвен роднина няма налице, за да носи герба: никой, никой, никой! Напразна бе грижата на благородника, напразна грижата на

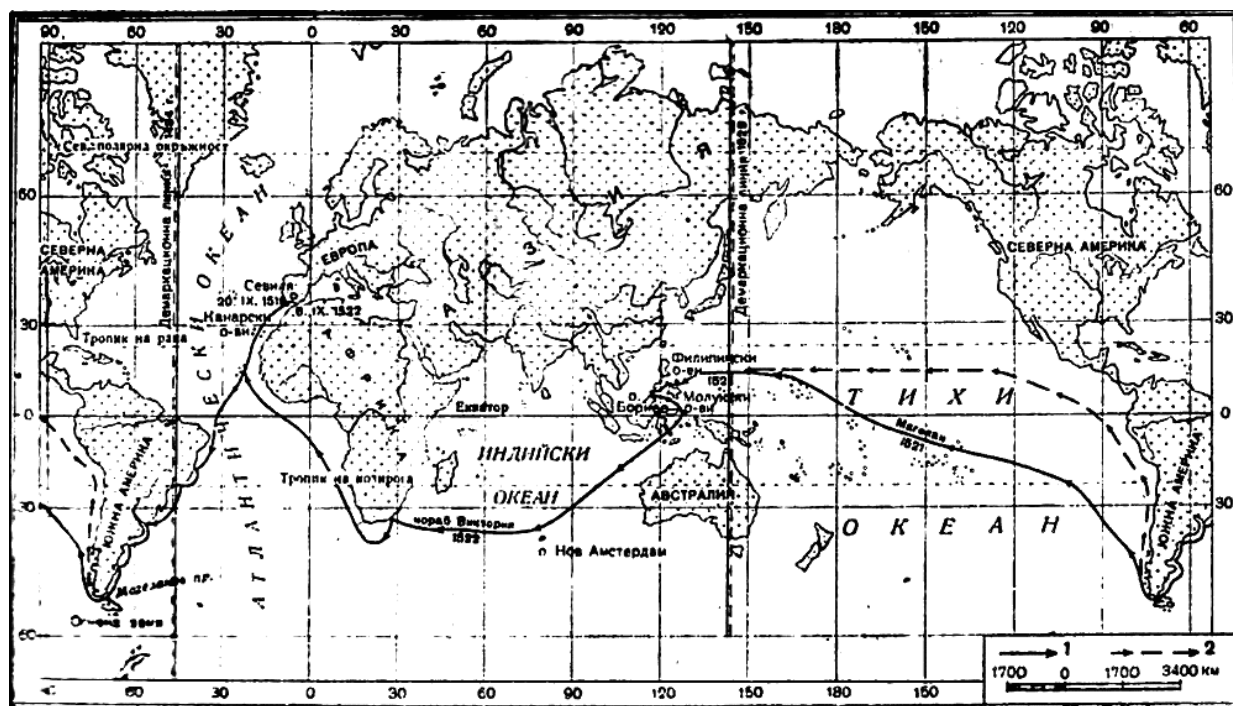
съпруга, на бащата, напразно бе набожното желание на вярващия християнин. Единствено Барбоса, неговият тъст, е още жив, но колко трябва да е проклинал той деня, когато той тъмен гост, той „летящ холандец“ престопа прага на къщата му! Той взе дъщеря му и тя умря, той заведе със себе си в пътешествието сина му и не го доведе вече назад. Страшна атмосфера на нещастията цари около този мъж! Оня, който му бе приятел и помощник, него той завлече със себе си в тъмния си жребий, оня, който му се довери, трябваше жестоко да плаща за това. На всички, които бяха около него и за него, неговото дело изсмука като вампир щастието и живота. Фалейро, бившият му съдружник, бива хвърлен в тъмница веднага щом стъпва в Португалия; Аранда, който му проправи пътя, бе привлечен под позорно съдебно следствие и загуби парите, които изразходва за Магелан. Енрике, комуто той обеща свобода, бива веднага след смъртта му наново обрънат в роб; Мескита, неговият братовчед — три пъти окован във вериги, защото му бе останал верен, Барбоса и Сераон биват сполетени след три дни от неговата участ и намират смъртта си и само един, оня, който бе против него, Себастиан дел Кано, взема всичката слава на верните, на мъртвите, и всичката печалба.

И още по-трагично: дори подвигът, за който Магелан пожертвува всичко това и самия себе си, дори и той изглежда при повърхностен поглед напразно извършен. Магелан искаше да спечели за Испания Островите на подправките и действително ги спечели с цената на своя живот, но онова, което той започна като героично предприятие, биде свършено като жалка посредническа сделка: император Карл продава на португалците Молукските острови за триста и петдесет хиляди дуката. Пътят към запад, който Магелан намери, едва ли ще бъде повече използван, улицата, която той отвори, не носи ни злато, ни печалби. Също и след смъртта му — нещастията преследва всички ония, които се доверяват на Магелан; почти всички испански флоти, които поискват да повторят неговия смел моряшки подвиг, погиват в Магелановия проток; скоро моряците започват страхливо да избягват този път и испанците предпочитат да влачат своите стоки с дълги кервани през теснината при Панама, вместо да се излагат на опасност в мрачните фиорди на Патагония. В края на краищата Магелановият проток, чието откриване цял свят поздрави с такава радост, остава поради опасността си с толкова малко значение за мореплаването, че бива забравен още

през живота на същото поколение и става отново мит, какъвто е бил до преди. Тридесет и осем години след Магелановото преминаване в прочутото стихотворение на „Агауаса“ намираме съвсем открито казано, че Магелановият проток не съществува вече, че той не може да се намери, нито да се премине, защото е затворен или от някоя планина, или от някой остров. Той бива така забравен, става толкова из областта на приказките, че дръзкият пират Франсис Дрейк го използва след половин столетие като сигурно скривалище, че той може да излита от него като ястреб и да напада нищо неподозиращите испански колонии по западния бряг и да ограбва корабите със сребро — едва тогава испанците си спомнят отново за съществуването на този проток и бързо изграждат една крепост, за да не позволят преминаването на други морски разбойници. Но нещастие преследва всекиго, който върви по следите на Магелан. Флотата, която Сармиенто повежда през теснината по заповед на краля, загива, крепостта, която той изгражда, остава жалка развалина и името ѝ — „Гладно пристанище“ — страхотно напомня за гладната смърт на нейните колонисти. Оттогава насам през протока минават сегиз-тогиз само отделни китоловци, само някой смел платноход минава през улицата, за която Магелан бленуваше, че ще стане най-големият търговски път от Европа за Изтока. И когато през един есенен ден на 1913 г. председателят Уилсън натиска във Вашингтон електрическото копче, което отваря шлюзите на Панамския канал и с това свързва завинаги двата океана — Атлантическия и Тихия, Магелановият проток става съвършено излишен. Той е напълно победен и остава вече само едно историческо, само едно географско понятие. Тъй дълго диреният „расо“ не става път за хиляди и хиляди кораби, не става най-близкият и най-къс път до Индия, Испания не става чрез неговото откриване по-богата, Европа — по-могъща; сред всички годни за обитаване области на света крайбрежието между Патагония и Огнена земя се смята и досега за едно от най-пустите и най-бедните на Земята.

Но никога в историята практическата полза не определя моралната стойност на едно дело. Само оня обогатява трайно човечеството, който умножава неговото знание за самото себе си и повишава творческото му съзнание. В този смисъл обаче Магелановият подвиг надминава всички подвизи от онова време и особена слава сред славата му е в нашите очи обстоятелството, че той не пожертвува за

своята идея, както повечето вождове, живота на хиляди и стотици хиляди хора, а само своя собствен живот. Незабравима ще остане поради това действително героично самопожертвуване прекрасната смелост на тия пет мънички, слабички, самотни кораби, които тръгнаха на свещена война против неизвестността, незабравим ще остане и самият той, който пръв има смелостта да помисли за обикалянето на света, което неговият последен кораб преодоля. Защото с напразно търсената от едно хилядолетие мярка за обема на нашата Земя цялото човечество за пръв път спечелва една нова мярка за своята мощ, с големината на преодоляното световно пространство то за пръв път съзнава с нова жажда и нова смелост своето собствено величие. Винаги един човек само тогава дава най-възвишеното нещо, когато дава пример, и ако има някой подвиг, това е именно почти забравеният Магеланов подвиг, който доказва за вечни времена, че една идея, окрилена от гений и понесена решително напред от страстно желание, излиза по-силна от стихииите на природата, че винаги един-едничък човек може със своя малък тленен живот да превърне онова, което е било само блян за стотици поколения, в действителност и нетленна истина.

Околосветското пътуване на Магелан

ХРОНОЛОГИЧЕСКА ТАБЛИЦА

Рождена дата на Магелан	около 1480 г.
Военна служба в Индия	1505 — 1512 г.
Военна служба в Африка	1513 г.
Аудиенция при краля, освобождаване от португалска служба	1515 г.
Скъсване с родината, заминаване за Севиля и преименуване на Фернандо Магелан	20 октомври 1517 г.
Подписване на договор с испанския крал	22 март 1518 г.
Петте кораба на Магелан напускат Севиля	10 август 1519 г.
Флотилията от Сан Лукар де Барамеда излиза в открито море	20 септември 1519 г.
Флотилията достига Тенерифе	26 септември 1519 г.
Флотилията напуска Тенерифе	3 октомври 1519 г.
Флотилията достига Рио де Жанейро	13 декември 1519 г.
Флотилията напуска Рио де Жанейро	26 декември 1519 г.
Флотилията достига Рио де ла Плата	10 януари 1520 г.
Флотилията напуска Рио де ла Плата	2 февруари 1520 г.

Флотилията се установява на зимовка в зал. Сан Хулиан	31 март 1520 г.
Бунт в зал. Сан Хулиан	2 април 1520 г.
Съд над метежниците, наказание на Кесада	7 април 1520 г.
Загуба на първия кораб — Сант Яго	29 май 1520 г.
Флотилията напуска залива Сан Хулиан	24 август 1520 г.
Флотилията излиза от устието на р. Санта Крус	18 октомври 1520 г.
Флотилията достига Нос на девиците при входа на Магелановия проток	21 октомври 1520 г.
Всичките кораби влизат в Магелановия проток	25 октомври 1520 г.
„Сан Антонио“ дезертира	8 ноември 1520 г.
Флотилията излиза в Тихи океан	28 ноември 1520 г.
Флотилията хвърля котва на Островите на крадците	6 март 1521 г.
Флотилията достига Филипинския архипелаг	16 март 1521 г.
Флотилията хвърля котва на о-в Масава	28 март 1521 г.
Флотилията влиза в пристанището на Себу	7 април 1521 г.
Смъртта на Магелан на о-в Мактан	27 април 1521 г.
Смъртта на Сераон и Барбоса	1 май 1521 г.
Изгаряне на „Консепсион“	4 май 1521 г.
„Виктория“ и „Тринидад“ достигат Молукските о-ви	8 ноември

(о. Тидор)	1521 г.
Излизане от строя на „Тринидад“	18 декември 1521 г.
„Виктория“ продължава околосветското плаване	21 декември 1521 г.
„Виктория“ напуска о-в Тимор	13 февруари 1522 г.
„Виктория“ заобикаля н. Добра Надежда	18 май 1522 г.
„Виктория“ достига о-ви Зелени нос	9 юли 1522 г.
„Виктория“ достига Сан Лукар	6 септември 1522 г.
„Виктория“ достига след тригодишно плаване Севиля	8 септември 1522

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

БРАТЯ ГРИМ ПЪСТРОКОЖКА

Превод от немски: Асен Разцветников, 1959

chitanka.info

Живял едно време един цар, който имал жена със златни коси и тя била, толкова хубава, че на земята нямало друга като нея. Случило се, че тя се разболяла и като усетила, че скоро ще умре, повикала царя и рекла:

— Ако се ожениш повторно след моята смърт, не вземай жена, която не е хубава като мене и няма такива златни коси, каквито имам аз; обещавай ми.

След като царят ѝ се врекъл, тя затворила очи издъхнала.

Дълго време царят не можел да се утеши и не помислял дори да взема втора жена. Най-сетне неговите съветници рекли:

— Не може иначе, царят трябва пак да се ожени.

Изпратили тогава пратеници надлъж и нашир да търсят невеста, която да бъде по хубост също като умрялата царица. Ала не се намерила ни една в целия свят, а дето се намерила, тя пък нямала такива златни коси. И пратениците се върнали назад, без да свършат работа.

Царят имал дъщеря, която била хубава също като покойната си майка и имала златни коси като нейните. Когато тя пораснала, царят, виждайки, че съвсем прилича на загубената му съпруга, казал, че ще я даде за жена на най-стария от съветниците си и ще я короняса, та да царува наместо майка си. Като узнал това, старшият съветник много се зарадвал, но царската дъщеря се изплашила от решението на баща си, защото съветникът бил зъл и омразен. Като се надявала, че баща ѝ по-късно ще промени решението си, за да спечели време, казала:

— Преди да изпълня твоето желание, трябва да имам три дрехи: една златна като слънцето, една сребърна като месеца и една бляскава като звездите; после искам една наметка, съшита от хиляди кожички, нека всяко животно в царството ти да даде по едно парче от кожата си за нея.

Тя си мислела:

„Да се намери всичко туй е невъзможно и аз ще отклоня така баща си от тази му мисъл“.

Ала царят не отстъпил и най-сръчните жени в царството му почнали да тъкат трите дрехи: една — златна като слънцето, една — сребърна като месеца и една — бляскава като звездите. А ловците му трябвало да изловят всички животни в царството и да одерат по парченце от кожата им; от тях направили наметка, съшита от хиляди кожички. Когато най-сетне всичко било готово, царят заповядал да донесат наметката, разгърнал я пред дъщеря си и рекъл:

— Утре ще бъде сватбата.

Като разбрала, че няма вече надежда, царкинята решила да избяга. През нощта, додето всички спели, тя взела три от скъпоценностите си: един златен пръстен, едно златно вретено и едно

златно мотовилче; трите дрехи, които били като слънцето, месеца и звездите, тя сгънала в една орехова черупка, облякла наметката от хиляди кожички и си начернила лицето и ръцете със сажди. Тогава тя тръгнала и вървяла цяла нощ, додето стигнала една гъста гора. И тъй като се била уморила, седнала в хралупата на едно дърво и заспала.

Слънцето изгряло, тя още спяла, настанал светъл ден, тя все продължавала да спи. Случило се, че царят, на когото била гората, дошъл в нея на лов. Когато неговите кучета наближили дървото, подушили го и взели да обикалят край него и да лаят. Царят рекъл на ловците:

— Я вижте какъв дивеч се е скрил там.

Ловците изпълнили заповедта му и като се върнали, рекли:

— В кухото дърво има едно чудновато животно, каквото никога не сме виждали: кожата му е от хиляди кожички. То лежи и спи.

Рекъл царят:

— Гледайте да го хванете живо, после го вържете на колесницата и го докарайте.

Когато ловците побутнали момичето, то се събудило много изплашено и им рекло:

— Аз съм едно клето дете, изоставено от майка и баща, смилете се над мене и ме вземете със себе си.

Тогава те рекли:

— Пъстрокожке, ти ставаш за готварницата, ела с нас, ще смяташ там пепелта.

Седнали след това на колесницата и се завърнали в царския палат. Там те й посочили едно зимниче под стълбата, дето не влизала дневна светлина, и рекли:

— Пъстрокожке, тук можеш да живееш и да спиш.

След това я изпратили в кухнята, дето тя носела дърва и вода, стъквала огъня, скубела птиците, чистела зеленчука, метяла пепелта и вършела всякаква черна работа.

Дълго време живяла Пъстрокожка тъй зле. Ах, ти хубава царкиньо, какво ли още има да се случи с тебе! Ала случило се веднъж, че в палата имало празненство.

Тя рекла на готвачката:

Бива ли да отида горе и да погледам? Ще стоя вън до вратата.

Готвачката отговорила:

— Иди, ала след половин час да си тука, за да изхвърлиш пепелта.

Тогава тя си взела светилничето, отишла в своето зимниче, съблякла кожената дреха и измила саждите от ръцете и лицето си, тъй че хубостта ѝ отново блеснала. Отворила след това ореховата черупка и извадила дрехата, която блестяла като слънце. А като се приготвила,

качила се горе на празненството и всички ѝ стрували път, защото никой не я познавал и всички мислели, че е някоя царска дъщеря. Царят пък я посрещнал, подал ѝ ръка и почнал да танцува с нея и си мислел в сърцето:

„Такава хубост не са виждали очите ми досега“.

Щом свършил танцът, тя се поклонила и докато царят се огледал, хубавата девойка била вече изчезнала и никой не знаел где е. Стражите, които стояли пред палата, били извикани и разпитани, ала никой не бил я видял.

А тя се завтекла в зимничето си, съблякла бързо дрехите си, начернила лицето и ръцете си, облякла кожената си дреха и станала пак Пъстрокожка. Като отишла след това в готварницата и посегнала да започне работата си и да смете пепелта, готвачката рекла:

— Остави това за утре, а свари чорбата на царя, аз също искам да надникна малко горе: ала гледай да не падне в нея някой косъм, иначе няма да ти се дава занапред нищо за ядене.

Тогава готвачката излязла, а Пъстрокожка сварила чорбата на царя, сварила, както тя знаела да вари хлебна чорба, а когато всичко било готово, донесла от зимничето златния си пръстен и го пуснала в паницата, в която сипала чорбата. Когато свършил танцът, царят поискал да му донесат чорбата, засърбал и тя му се тъй много усладила, та си мислел, че никога не е ял по-хубава чорба. Ала като стигнал до дъното на паницата, видял един златен пръстен и не можел да разбере как е попаднал той там.

Заповядал тогава да се яви готвачката пред него. Готвачката се уплашила, като чула заповедта, и рекла на Пъстрокожка:

— Сигурно си сварила някой косъм в чорбата; ако е вярно, ще ядеш бой.

Щом се явила, и царят я попитал кой е сготвил чорбата. Готвачката отговорила:

— Аз я сготвих.

— Не е истина, защото тя беше сготвена по-иначе и бе много по-хубава, отколкото друг път.

А тя отвърнала:

— Трябва да си призная, че не аз я сготвих, а Пъстрокожка.

— Иди й кажи да дойде при мене.

Като дошла Пъстрокожка, царят я попитал:

— Коя си ти?

— Аз съм едно клето дете, което няма ни баща, ни майка.

— Ами защо си в моя палат? — продължил той.

Тя отвърнала:

— За да ме бият с чехлите по главата.

Той пак продължил:

— Отде си взела пръстена, който беше в чорбата?

Тя отвърнала:

— Не зная за какъв пръстен говорите.

Тъй царят не можал да научи нищо и я изпратил пак в готварницата.

След някое време пак имало празненство и Пъстрокожка пак поискала от готвачката позволение да погледа. Тя отговорила:

— Иди, ала върни се след половин час и свари на царя хлебната чорба, която той тъй много обича.

Тогава тя отърчала в своето зимниче, измила се завчас, па извадила от ореховата черупка дрехата, която била сребърна като месец, и я облякла.

Излязла след това горе; царят я посрещнал, зарадвал се, че я вижда пак, и тъй като тъкмо в него време започвал танцът, те взели

заедно да
играят.
Ала щом
се
свършил
танцът, тя
пак
изчезнала
тъй бързо,
че царят
не можал
да
забележи
къде
отишла. А
тя пак
отърчала
в
зимничето
си,
преобрази
ла се пак
на
Пъстроко
жка и
отишла в
готварниц

ата да свари хлебната чорба. Докато готвачката била горе, тя донесла златното вретено, сложила го в паницата и сипала отгоре му чорбата.

След това поднесла чорбата на царя и той я изсърбал; и тоя път тя му се усладила както по-рано. Повикал после готвачката и тя пак трябвало да признае, че Пъстрокожка е сварила чорбата. Извикали Пъстрокожка, ала тя, пак отговорила, че е в палата само за да я бият с чехлите по главата и че не знае за какво златно вретено я питат.

Когато царят за трети път устроил гощавка, Пъстрокожка пак се замолила да отиде да погледа. Готвачката рекла:

—
Ти си
магьосниц
а,
Пъстроко
жке, и
винаги
туряш на
чорбата
нещо, от
което тя
става
толкова
хубава и
се
услажда
на царя
повече,
отколкото
когато аз
му я
готвя.

Ала
девойката
тъй много
я молила,
че тя я
пуснала
да иде
горе за

малко. Тоя път Пъстрокожка облякла дрехата, която блестяла като звездите, и влязла с нея в царската приемна. Царят пак взел да танцува с хубавата девойка и си мислел, че тя никога не е била тъй красива. И докато танцувал, той й турил на пръста, без тя да забележи, един златен пръстен, а при това заповядал танцът да трае дълго време. Като свършил, той не искал да пусне ръката й, ала тя се изкопчила и тъй бързо припнала между гостите, че изчезнала от очите му.

Тя отърчала в своето зимниче под стълбата, но тъй като се била забавила повече от половин час, нямала време да съблече хубавата дреха, ами само се заметнала с кожената наметка отгоре и в бързината не сварила да се начерни цялата, та единият ѝ пръст останал бял. След това Пъстрокожка отърчала в готварницата, сварила хлебната чорба на царя и щом готвачката излязла, сложила златното мотовилче в нея. Като видял мотовилчето на дъното, царят повикал Пъстрокожка; тогава той съгледал белия пръст и видял на него пръстена, който ѝ бил турил през време на танца. Той я уловил веднага за ръката и я задържал, а когато тя понечила да се изкопчи и да избяга, кожената наметка се малко разтворила и изпод нея блеснала звездната дреха.

Дръпнал царят наметката и я свалил. Подали се тогава златните коси и тя застанала пред него в целия си блясък и не можела повече да се крие. А когато измила саждите и пепелта от лицето си, тя станала по-хубава от всички хубавици на земята. Царят рекъл:

— Ти си моя обична невеста и ние не ще се разделим никога.
Направили тогава сватбата и двамата живели честито до смъртта
си.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

БРАТЯ ГРИМ СНЕЖАНКА

Превод от немски: Асен Разцветников, 1959

chitanka.info

Било сред зима и снежинките падали като пух от небето. Една царица седяла на прозорец от черно абаносово дърво и шиела. И като шиела и поглеждала към снежинките, убола си пръста с иглата и три капки кръв капнали на снега. И тъй като червенината изглеждала много хубава на белия сняг, царицата си помислила: „Ах, де да имах едно дете бяло като сняг, с червени бузи като кръв и чернокосо като дървото на рамката!“

Скоро след това тя добила една щерка, която била бяла като сняг, с червени бузи като кръв и чернокоса като абаносово дърво — затуй я нарекли и Снежанка. Ала щом се родило детето, царицата умряла.

Подир година царят си взел друга съпруга. Тя била хубавица, ала била горда и високомерна и не можела да търпи друга някоя да я надминава по хубост. Тя имала едно чудно огледало: когато се оглеждала в него, казвала:

*Огледалце, огледалце от стената,
коя е най-хубава на земята?*

Огледалцето отговаряло:

*Като твоята красота
няма нигде по света.*

Тогава тя се успокоявала, защото знаела, че огледалцето казва истината.

Но Снежанка растяла и хубавеела и когато станала на седем години, била хубава като ясен ден и по-красива от самата царица. Когато царицата един път попитала огледалото:

*Огледалце, огледалце от стената,
коя е най-хубава на земята? —*

то отговорило:

*Ти, царице, беше първа хубавица,
но Снежанка грее днес като Звездица.*

Царицата се уплашила и позеленяла от завист. От тоя миг, щом съглеждала Снежанка, сърцето ѝ се обръщало в гърдите — тъй много намразила момичето. И завистта и високомерието растели като плевели все по-буйно в сърцето ѝ, та нямала вече покой ни денем, ни нощем. Тогава тя повикала един ловец и му рекла:

— Отведи това дете в гората, не искам вече да го виждам пред очите си. Убий го там и за белег, че си го убил, ми донеси сърцето му.

Ловецът се покорил и го отвел, ала когато извадил ножа си, за да прободне невинното сърце на Снежанка, тя почнала да плаче и му се замолила:

— Добри ловецо, не ми вземай живота. Аз ще избягам в дивите гори и никога няма да се върна у дома.

И тъй като детето било много хубаво, ловецът се смилил и казал:
— Бягай, клето дете!

„Дивите зверове скоро ще те разкъсат“ — мислел си той и все пак сякаш камък паднал от сърцето му, като не я убил. В това време доприпкало едно диво свинче, той го промушил, извадил сърцето му и го занесъл като белег на царицата. Готвачът трябвало да го посоли и сготви и злобната жена го изяла, като мислела, че яде сърцето на Снежанка.

Клетото дете останало сам-самичко в гората и такъв страх го обзело, че оглеждало всеки лист по дърветата и не знаело де да се дене. Тогава то започнало да тича, тичало по острите камъни, през тръните, а дивите зверове минавали край него, ала нищичко не му сторили.

Тичало то тъй чак до вечерта, додето краката му го държали, па видяло една малка къщичка и влязло вътре да си почине. Всичко

вкъщичката било мъничко, но тъй чисто и гиздаво, че не можело да се изкаже с думи. Имало една масичка с бяла покривка; на нея били сложени седем малки панички, до всяка паничка — по една лъжичка, едно ножче, една виличка и една чашка. Край стената били наредени едно до друго седем мънички легла, покрити с белоснежни покривки. Тъй като Снежанка била много гладна и жадна, тя си хапнала от всяка паничка по малко зеленчук и хляб и си пийнала по капка вино от всяка чашка, защото не искала да отнеме на едного всичко. Подир това поискала да си легне на някое от леглата, защото била много уморена, но никое легло не ѝ било по сгода: едно било много дълго, друго — много късо, докато най-сетне седмото ѝ прилегнало. Тя легнала на него и заспала.

Когато се стъмнило съвсем, дошли господарите на къщичката; това били седемте джуджета, които копаели руда в планините. Те запалили седемте си свещици и като светнало вкъщичката, видели, че някой е влизал, защото всичко не било тъй както го били оставили.

Първото джудже рекло: — Кой е сядал на столчето ми?

Второто: — Кой е ял от паничката ми?

Третото: — Кой е отчупил от хлебчето ми?

Четвъртото: — Кой е ял от зеленчука ми?

Петото: — Кой е бол с виличката ми?

Шестото: — Кой е рязал с ножчето ми?

Седмото: — Кой е пил от чашката ми?

Тогава първото се огледало наоколо и видяло, че на леглото му има една малка гънка и пак рекло:

— Кой е лежал на леглото ми?

Другите също се притекли и извикали:

— И на моето е лежал някой.

Седмото пък, като погледнало леглото си, съзряло Снежанка, която лежала на него и спяла. То повикало другите, те дотърчали, извикали от учудване, донесли седемте си свещици и осветили Снежанка.

— Ах — извикали те, — какво хубаво дете! — и толкова много се зарадвали, че не го събудили, ами го оставили да си спи в леглото. А седмото джудже преспало при другарите си — при всекиго по един час — и така минала нощта.

Когато съмнало, Снежанка се събудила и като видяла седемте джуджета, уплашила се. Ала те се отнесли приятелски с нея и я запитали:

— Как се казваш?

— Казвам се Снежанка — отвърнала тя.

Как си попаднала в нашата къща? — взели да я разпитват джуджетата.

Тогава тя им разказала, че мащеха ѝ искала да я погуби, ала ловецът ѝ подарил живота и тя тичала цял ден, додето най-сетне

намерила тяхната къщичка. Джуджетата рекли:

— Ако си съгласна да се грижиш за нашето домакинство — да готвиш, да оправяш леглата, да переш, да шиеш и плетеш, да държиш всичко чисто и наредено, — можеш да останеш при нас и нищо не ще ти липсва.

— Да — рекла Снежанка, — на драго сърце — и останала при тях.

Тя редяла къщата им; те отивали заран в планините, търсели руда и злато и се връщали вечер; и тогава яденето им трябвало да бъде готово. През целия ден момичето стояло само, та добрите джуджета му заръчвали:

— Пази се от мащеха си, тя скоро ще научи, че си тука. Не пущай никого вътре.

А царицата като повярвала, че сърцето е на Снежанка, се помислила отново за първа хубавица, отишла пред огледалото и рекла:

*Огледалце, огледалце от стената,
коя е най-хубава на земята?*

Тогава огледалото отговорило:

*Най-красива тук остана ти, царице,
но сред горските дървета
при добричките джуджета
грей Снежанка, тя стократно е
по-голяма хубавица.*

Тя се уплашила, защото знаела, че огледалото не лъжело и разбрала, че ловецът я измамил и Снежанка е още жива. И отново дълго мислила как да я погуби, защото завистта не й давала покой. Най-сетне намислила нещо: нашарила си лицето, облякла се като стара продавачка — никой да не я познае. Тъй преобразена, тя отишла през седемте планини при седемте джуджета, похлопала на вратата и се провикнала:

— Ха, хубава стока, ха!

Снежанка надникнала през прозореца и рекла:

— Добър ден, стрино, какво продаваш?

— Добра стока, хубава стока — отговорила продавачката, — панделки от всички цветове — и извадила една, която била изтъкана от пъстра коприна.

„Тая честна жена мога да пусна вътре“ — помислила си Снежанка, отключила вратата и си купила хубава панделка, да си я наниже на корсажа.

— Дете — рекла старата, — я виж как изглеждаш! Ела да ти върже панделката както трябва.

Снежанка нищо не подозирала; тя застанала пред нея, за да ѝ върже новата панделка, ала старата я затегнала бързо и здраво, че дъхът на Снежанка спрял и тя паднала на земята. Изглеждало, че е мъртва.

—
Бъди ми
сега най-
хубавата! —
рекла
продавачката
а и се
втурнала
навън.

Приве
чер седемте
джуджета се
завърнали
вкъщи. Ала
колко се
изплашили
те, като
видели
тяхната
хубава
Снежанка
простряна
на земята:
нито
пошаввала,
нито
помръдвала,
сякаш била
мъртва. Те я
привдигнали
и като

видели, че е стегната, разрязали панделката: тогава тя почнала да диша
и полека-лека се съживила. Като чули какво се е случило, джуджетата
рекли:

— Старата продавачка не е никоя друга, освен злата царица: пази
се и не пушай никого вътре, когато не сме при тебе.

Ала злата жена като стигнала в палата, отишла пред огледалото и попитала:

*Огледалце, огледалце от стената,
коя е най-хубава на земята?*

Тогава огледалото отговорило, както и преди:

*Най-красива тук остана ти, царице,
но сред горските дървета
при добричките джуджета
грей Снежанка, тя стократно е
по-голяма хубавица.*

Като чула това, сърцето ѝ едва не се пръснало — тъй много се уплашила, защото разбрала, че Снежанка е жива.

— Сега — рекла — ще измисля нещо, което ще те погуби.

С магии, каквито тя знаела, направила един отровен гребен. Преоблякла се тогава и се преобразила на друга старица, па отишла през седемте планини при седемте джуджета, похлопала на вратата и се провикнала:

— Ха, добра стока, ха!

Снежанка надникнала навън и рекла:

— Върви си по пътя, аз не смея никого да пусна вкъщи. — Ала да видиш е позволено, нали? — рекла старата и извадила отровния гребен. Гребенът толкова много се харесал на детето, че то се излъгало и отворило вратата.

Като се спазарили, старата рекла:

— Дай аз да те среща както трябва.

Бедната Снежанка не подозирала нищо и оставила старата да я срещи, ала щом забола гребена в косите ѝ, отровата почнала да действа и момичето паднало в безсъзнание на земята.

— Ех, ти първа хубавице — рекла злобната жена, — свършено е вече с тебе! — и си отишла.

Но за щастие скоро се мръкнало и дошъл часът, когато се завръщали седемте джуджета. Щом видели Снежанка да лежи като мъртва на земята, те веднага се досетили, че това е работа пак на мащехата. Прегледали добре момичето, намерили отровния гребен и щом го извадили, Снежанка дошла пак на себе си и им разказала какво се е случило. Тогава те още веднъж ѝ поръчали да бъде нащрек и никому да не отваря вратата.

Царицата в това време стигнала в двореца, застанала пред огледалото и рекла:

*Огледалце, огледалце от стената,
коя е най-хубава на земята?*

Тогава то отвърнало, както и преди:

*Най-красива тук остана ти, царице,
но сред горските дървета
при добричките джуджета*

*грей Снежанка, тя стократно е
по-голяма хубавица!*

Като чула огледалото да говори така, тя се разтреперала от гняв.

— Снежанка трябва да умре — извикала тя, — та ако ще това, да струва и моя собствен живот!

След това отишла в една тайна стая, където никой не влизал, и направила там една страшно отровна ябълка. Външно ябълката изглеждала хубава, от едната страна зачервена, тъй че се прищявало всекому да я захапе, но който изядел парченце от нея, трябвало да умре. Когато ябълката била готова, мащехата нашарила лицето си, преоблякла се като селянка и тъй отишла през седемте планини при седемте джуджета. Тя похлопала, а Снежанка подаде главата си през прозореца и рекла:

— Не смея никого да пусна, седемте джуджета ми забраниха.

— Добре — отговорила селянката, — ала аз искам да се отърва от тия ябълки, ще ти подаря една.

— Не — рекла Снежанка, — нищо не смея да приема.

— От отрова ли се боиш? — казала старата. — На, виж, ще разрежа ябълката на две; ти изяж червената половина, аз ще изям бялата.

Ала ябълката била тъй изкусно направена, че само червената половина била отровна. На Снежанка очите ѝ останали в хубавата ябълка и като видяла, че селянката яде от нея, не могла да се въздържи, протегнала ръката си навън и взела отровната половина. Но щом отхапала къс от нея, и паднала мъртва на земята. Тогава царицата я изгледала с жесток поглед, изсмяла се високо и рекла:

— Бяла като сняг, с червени бузи като кръв, чернокоса като абанос! Тоя път джуджетата не могат те събуди!

И когато вкъщи запитала огледалцето си:

*Огледалце, огледалце от стената,
коя е най-хубава на земята? —*

то ѝ отговорило най-сетне:

*Като твойта красота
няма нигде по света!*

Тогава завистливото ѝ сърце се успокоило — доколкото може да се успокои едно завистливо сърце.

Когато вечерта джуджетата си дошли, намерили Снежанка простряна на земята. Тя не дишала вече — била мъртва. Привдигнали я, прегледали дали не ще намерят нещо отровно, развързали панделките ѝ, сресали косите ѝ, измили я с вода и вино, ала нищо не помогнало. Милото дете било мъртво и мъртво си останало.

Поставили я на една носилка, седнали и седемте до нея и почнали да я оплакват. Плакали цели три дни. След това мислели да я погребат, ала тя изглеждала още свежа като жив човек и хубавите ѝ бузи били още червени. Те си рекли:

— Не можем да спуснем такова нещо в черната земя.

Па ѝ направили един прозрачен ковчег от стъкло, за да може да се вижда от всички страни, положили я в него и написали със златни букви името ѝ, а също и че е била царска дъщеря. Тогава поставили ковчега на планината и едно от тях стояло винаги при него да го пази. Дори и животните почнали да идат и да оплакват Снежанка.

И дълго, дълго лежала Снежанка в ковчега и не повяхвала, а изглеждала като че спи, защото все още била бяла като сняг, с червени бузи като кръв и чернокоса като абаносово дърво. Ала случило се, че един царски син попаднал в гората и дошъл в къщата на джуджетата, за да пренощува. Той видял на планината ковчега с хубавата Снежанка, прочел онова, което било написано със златни букви на него, и рекъл на джуджетата:

— Дайте ми ковчега, ще ви дам за него, каквото пожелаете.

Но джуджетата отговорили:

— Не го даваме за всичкото злато на света.

Тогава той казал:

— Като е тъй, подарете ми го, защото аз не мога да живея, ако не виждам Снежанка; ще я почитам и уважавам като своя любима.

Като говорил така, добрите джуджета се съжалили над него и му дали ковчега. Царският син накарал слугите да го вземат на рамене. Те го понесли, но както вървели, спънали се в един храст и от разтърсването отровната хапка, която Снежанка била отхапала, паднала от устата ѝ. След малко тя си отворила очите, надигнала капака на ковчега, повдигнала се и изрекла:

— Къде ме водите? С кого съм?

Царският син казал, изпълнен с радост:

— Ти си с мене и не те грози никаква опасност — па ѝ разказал какво се е случило и рекъл: — Обичам те повече от всичко на света. Ела с мене в палата на баща ми, ще ми бъдеш невеста.

Снежанка го обикнала, отишла с него и сватбата им станала с голям блясък и веселие.

На празника била поканена и злата царица. Като се облякла с хубави дрехи, тя отишла пред огледалото и рекла:

*Огледалце, огледалце от стената,
коя е най-хубава на земята?*

Огледалото отговорило:

*Най-красива тук оставаш ти, царице,
но невестата е съща грейнала Звездица.*

Злата жена изкрещяла една клетва и тъй се уплашила, че не знаела какво да прави. Отначало не искала дори да отиде на сватбата. Ала не могла да намери покой: трябвало да отиде и види младата царица. Когато влязла, познала Снежанка и останала вцепенена от страх и ужас на мястото си. Тогава ѝ донесли с клещи едни железни обувки, нажежени до червено над разпалени въглища, и я принудили да ги обуе и да играе, докато паднала мъртва на земята.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

ЙОХАН ВОЛФГАНГ ГЬОТЕ

ЦАРЯТ В ТУЛЕ

Превод от немски: Асен Разцветников, —

chitanka.info

Живеял нявга цар във Туле.
Любимата на тоя цар,
във смъртен час, със взор забулен,
му дала спомен — злат пахар.

И веч на пир ли сядал царя,
той слагал своя спомен скъп;
той пиел мълком от пахаря
с очи, замрежени от скръб.

А в сетния си ден край трона
той своите чеда събрал,
дал царство, скиптър и корона,
пахаря само им не дал.

Той рицарите, първенците,
събрал на пир като преди
край морските води, в дворците
на своите царствени деди.

И там, застанал по средата,
той пил сега с последна жар,
той пил и мълком в дълбината,
захвърлил златния пахар.

Той гледал: пада сред вълните,
потъва споменът му мил...
Замрежила му нощ очите —
той нивга капка веч не пил.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

ЙОХАН ВОЛФГАНГ ГЬОТЕ СРЕЩА И РАЗЛЪКА

Превод от немски: Асен Разцветников, —

chitanka.info

Сърцето бий, сърцето ми се мята —
на коня скоро! Литнах начаса.
Вън вечерта люлееше земята
и от горите слизаше нощта.
Дъбът, облякъл здрачните си брони,
стоеше като приказен юнак
пред своя лес, иззад чиито клони
със черни взори бдеше злия мрак.

През хълм от облаци луната плаха
надничаше, окъпана в мъгли,
с крила над мене вихрите трептяха,
пищяха страшно в моите уши.
В нощта — чудовища и самовили,
но смел юздите стисках аз в ръце,
о, колко огън бе във моите жили,
о, колко жар във моето сърце!

Ти срещаш ме, ти вдигаш взор и ето
струи над мен из него радостта,
за тебе само бие ми сърцето,
за тебе дишат моите уста.
Ликът ти тъне в пролетна безбрежност,
ликът ти, в розов блясък потопен,
усмихва се — о богове — със нежност,
желана, незаслужена от мен.

Но ей зори. При сетните милувки
сърцето ми потиснато мълчи.
О, колко сладост в твоите целувки,
о, колко мъка в твоите очи!
Аз тръгвам. Ти привеждаш взор загубен,
ти вдигаш взор и влага там трепти...
Какво блаженство е да бъдеш любен,
какво блаженство — сам да любиш ти!

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

ЙОХАН ВОЛФГАНГ ГЬОТЕ СТРАДАНИЯТА НА МЛАДИЯ ВЕРТЕР

Превод от немски: Асен Разцветников, 1929

chitanka.info

Коего можах да намеря от историята на бедния Вертер, събрах го с прилежност и ви го поднасям тук, и зная, че ще ми благодарите за това. Вие не можете отказа на неговия дух и неговия характер вашето удивление и любов, на неговата съдба — вашите сълзи.

И ти, добра душо, която чувствуващ същия копнеж като него, почерпи утеха от неговото страдание и нека книжката стане твой приятел, ако поради орис или собствена вина не можеш да си намериш по-близък.

КНИГА ПЪРВА

4 МАЙ 1771

Колко се радвам, че заминах! Скъпи приятелю, какво нещо е човешкото сърце! Да оставя тебе, когото тъй обичам, с когото бях неразделен, и да се радвам! Зная, че ти ще ми простиш. Не бяха ли другите ми връзки сякаш нарочно избрани от съдбата, за да изплашат, едно сърце като моето? Горката Леонора! И все пак — аз бях невинен. Крив ли бях аз, че докато своенравният чар на сестра й ми доставяше приятна забава, в нейното бедно сърце се зароди страстта? И все пак — дали съм съвсем невинен? Не подхранвах ли аз нейните чувства? Не се ли забавлявах дори с ония верни прояви на природата, които ни караха тъй често да се смеем, макар че съвсем не бяха смешни? Не се ли — о, какво създание е човек: сам себе си може да обвинява! Аз искам, скъпи приятелю, обещавам ти това, искам да се поправа, не искам вече да предъвквам онова малко зло, което ми праща съдбата, както съм правил винаги; искам да се радвам на сегашното, а миналото нека си остане минало. Наистина — ти си прав, мой драги — мъките сред човеците биха били по-малко, ако те — бог знае защо са те тъй създадени! — не възобновяваха постоянно, с толкова голяма ревност на въображението, спомените на миналата беда, вместо да се погрижат как да понасят безразличното, сегашно.

Бъди тъй добър да кажеш на майка ми, че ще се заема здраво с нейната работа и скоро ще й пратя вести за нея. Говорих с леля и съвсем не намерих да е такава зла жена, каквато я смятат у нас. Тя е жива, буйна жена с много добро сърце. Аз й обясних исканията на мама по задържаната наследствена част; тя ми каза основанията си, причините и условията, при които би била готова да предаде всичко и дори повече, отколкото ние искахме — накъсо, не искам да пиша сега нищо за това; кажи на майка ми, че всичко ще се оправи. А аз, драги мой, отново видях при тая дребна работа, че недоразбирането и нехайството създават може би повече бъркотии в света, отколкото лукавството и злобата. Най-малко: последните две са положително по-редки.

Иначе тук се чувствавам твърде добре. Самотността е отличен балсам за сърцето ми сред тая райска местност, а това годишно време на младостта изпълва с топлина моето често треперило от студ сърце. Всяко дърво, всеки храст е китка от цветове и човек би пожелал да стане майски бръмбар, за да може да плува в морето от благоухания и да намира всичката си храна в него.

Самият град е неприятен, но затова пък наоколо: неизразимо хубава природа. Това е подтикнало покойния граф фон М. да направи своята градина на един от хълмовете, които се кръстосват в чудно разнообразие и образуват чаровни долини. Градината е проста и още при влизането си човек чувства, че разкойката ѝ е начертал не учен градинар, а едно чувствително сърце, което е искало да се наслаждава само от себе си тука. Аз вече пролях доста сълзи за починалия — в порутената беседка, която е била негово, а сега мое любимо място. Скоро ще стана господар в градината; само няколко дена — а градинарят се привърза вече към мене; и не ще му бъде зле от това.

10 МАЙ

Чудна ведрост е обзела душата ми — подобно на тихите пролетни утрини, на които се наслаждавам с цялото си сърце. Аз съм сам и се радвам на своя живот в тази местност, която е създадена за души като моята. Аз съм тъй честит, драги мой, тъй всецяло потънал в чувството на тихото си битие, че моето изкуство страда от това. Не бих могъл сега да рисувам, да тегля нито чертица и все пак никога не съм бил по-голям художник, отколкото в тия мигове. Когато над китната долина около мене димят пари и високото слънце почива върху повърхността на непрогледния мрак в моята гора, и само отделни лъчи се прокрадват в недрата на нейното светилище, а аз лежа в това време сред високата трева край буйния поток и прилепнал до земята, виждам хиляди най-разнообразни тревичи; когато чувствам тъй близо до сърцето си гъмженето на мъничкия свят между тревичките, безбройните, незнайните образи на червейчетата, на мушичките — и чувствам присъствието на всемогъщия, който ни създаде по свой образ и подобие, дъх на вселюбещия, който ни държи и люлее във вечно блаженство! Приятелю мой, когато след туй пред очите ми се здрачи и околният свят и небето останат в душата ми като образа на любима девойка — тогава копнея често и мисля: ах, да би могъл да изразиш всичко това, да би могъл да вдъхнеш на книгата това, което живее тъй пълно, тъй топло в тебе, та то да стане огледало на душата ти, както душата ти е огледало на безкрайния бог! Приятелю мой! Но не, аз гина пред всичко това, аз изнемогвам под силата и великолепието на тия видения.

12 МАЙ

Не зная — измамни духове ли витаят над тия места, или пък жаркото небесно въображение се е вселило в сърцето ми и преобразява всичко наоколо ми в рай. До самото градче има извор — един извор, о който съм запленил като Мелузина^[1] и сестрите ѝ. Спускаш се низ малък хълм и се намираш пред един свод, към който се слиза по двадесетина стъпала и дето из мраморните скали на дъното блика чудно бистра вода. Ниската стена, която го обгражда горе, високите дървета, които покриват мястото наоколо, хладината на този кът — във всичко това има нещо привлекателно, нещо тайнствено. Не минава ден да не поседя там някой час. Тогава дохождат там девойките от града и вземат вода — най-невинната и най-нужната работа, която някога са вършили и самите царски дъщери. Когато седя там, патриархалното време възкръсва тъй живо пред мене, че сякаш виждам как нашите прадеди се запознават и задирят на извора и как покрай извори и кладенци витаят благотворни духове. О, само оня, който никога не е почивал и пил прохладата на извора след тежък път през летен ден, само той не може да почувствува това.

13 МАЙ

Ти питаш дали да ми изпратиш моите книги? Драги, моля те, за бога, махни ги от главата ми! Не искам вече да бъда все ръководен, подбуждан, възпламеняван; туй сърце кипи достатъчно и от само себе си, мен ми е нужна люлчина песен, а нея съм я намерил обилно в моя Омир. Колко често приспивам и смирявам своята възбунена кръв; защото едва ли си виждал нещо по-неспокойно, по-непостоянно от туй сърце. Драги мой! На тебе ли трябва да казвам това, на тебе, който тъй често си носил товара — да гледаш как преминавам от скръб към луда веселост и от сладка, тиха меланхолия към пагубна страст! Аз се отнасям към сърцето си като към болно дете; всяко желание му е позволено. Не казвай това другиму! Има люде, които биха го претълкували зле.

15 МАЙ

Простите хорица от градчето ме вече познават и обичат, особено децата. Когато отначало отидох при тях и взех приятелски да ги разпитвам за туй, за онуй, някои помислиха, че ги подигравам и ме отблъснаха доста грубо. Ала аз не се разсърдих; само почувствувах по-живо онова, което много пъти вече съм забелязвал: люде с известно обществено положение винаги се държат на едно студено разстояние от простия народ, сякаш смятат, че ще загубят от приближаването; а има пък и празноглавци и зли шегобийци, които наглед слизат до бедния народ само за да му покажат още по-чувствително своята надменност.

Зная, че не сме равни, нито пък може да бъдем; но аз твърдя, че този, който счита за потребно да се държи далеч от тъй нареченото простолудие, за да добие почит, постъпва също тъй осъдително, както беглецът, който се скрива пред своя неприятел, защото се бои да не бъде надвит.

Недавна отидох на извора и намерих едно младо слугинче, което бе сложило своя съд на най-долното стъпало и се оглеждаше дали не ще дойде някоя дружка да му го повдигне на главата. Слязох долу и го погледнах. Да ти помогна ли, девойко? — казах аз. Тя цяла се изчерви. — О, не, господине! — отвърна тя. — Без много приказки! — Тя намести танурчето и аз ѝ подигнах. Поблагодари ми и си тръгна нагоре.

17 МАЙ

Направих разни познанства, но общество още не съм си намерил. Не знам с какво толкова привличам хората; мнозина ме обикват и се привързват към мене — и мъчно ми става после, ако пътят ни е само за кратко време един и същи. Ако питаш какви са хората тука — ще ти кажи — каквито са навсякъде! Човешкият род е нещо еднообразно. Мнозинството от тях прекарват по-голяма част от времето си в работа, за да преживяват, а малкото свободно време, което им остава, тъй ги плаши, че те употребяват всички средства, за да се отърват от него. О човешка орис!

Но иначе славен народ! Когато понякога се забравя, когато понякога се наслаждавам с тях на радостите, които са още предоставени на човека — да се пошегуваш откровено и чистосърдечно край пълна маса, да нагласиш при сгода някоя разходка, някой танц или нещо подобно, — това ми действа извънредно добре; само не бива да ми хрумва, че в мен лежат още толкова много други сили, които гният неизползувани и които трябва грижливо да крия. Ах, това тъй свива сърцето ми! И все пак — да бъдеш криво разбиран — това е участието на люде като нас.

Ах, защо изчезна другарката на моята младост! Ах, защо съм я познавал някога! Бих си казал: ти си безумец; ти търсиш онова, което не се намира тук — на земята. Но аз я имах, аз усещах сърцето, великата ѝ душа, в чието присъствие ми се струваше, че съм нещо повече от това, което бях, защото бях всичко, което можех да бъда. Милостиви боже! Остана ли тогава една-едничка сила на душата ми неизползувана? Не смогнах ли да разгъна пред нея цялото дивно чувство, с което сърцето ми обгръща природата? Не беше ли нашата дружба една вечна тъкан от най-нежни усещания, най-тънки шеги, чиито видоизменения, дори до лудории, бяха всички белязани с печата на гения? А после! Ах, годините, които тя бе преживяла преди това я заведоха в гроба по-рано от мен. Никога не ще я забравя, не ще забравя нейния здрав ум и нейната божествена търпимост.

Преди няколко дни срещнах момъка Ф., един отворен, млад човек, с много щастливо лице. Той току-що се е върнал от университета, не се счита тъкмо за мъдрец, но все пак вярва, че знае повече от другите. Бил е прилежен, което виждам по много неща; накъсо речено — има хубави познания. Като чу, че много рисувам и зная гръцки (два метеора за тук), той заприказва с мен и ми извади на показ много знания, от Батьо, та до Воод, от Пил до Винкелман, и ме увери, че е прочел Зулцеровата теория, част първа, до края и притежава един Хайнев ръкопис върху изучаването на старините. Аз го слушах търпеливо.

Запознах се с още един чудесен мъж — княжеския управител, един открит, сърдечен човек. Разправят, че било истинска радост за душата да го видиш сред децата му, каквито той имал до девет; особено много приказват за най-голямата му дъщеря. Той ме покани у тях и аз ще го посетя тия дни. Живее на час и половина оттука, в един княжески ловен дом, където му е било позволено да се пренесе след смъртта на жена му, понеже животът му в града и в управител ската къща му причинявал голяма болка.

Иначе на пътя ми са се мярнали няколко безобразни оригинали, в които всичко е нетърпимо, а най-непоносими — техните приятелски излияния.

Сбогом! Писмото ще ти допадне; то е съвсем историческо.

22 МАЙ

Че човешкият живот е само един сън — това на мнозина вече се е струвало тъй, а и мене навсякъде ме придружава това чувство. Когато погледна тесните рамки, в които са затворени дейните и жадни за знание сили на човека; когато виждам как всяка дейност се свежда накрай до задоволяване на потребности, които нямат никаква друга цел, освен да продължат нашето жалко съществуване и още — че всяка утеха с известни придобивки на знанието е само едно мечтателско примирение, при което човек си изписва стените, сред които стои затворен, с пъстри образи и светли изгледи — всичко това, Вилхелме, ме кара да немея. Аз се възвръщам в себе си и намирам цял един свят! Пак повече в предчувствие и смътна жажда, отколкото в представа и жива сила. И всичко тогава плува пред очите ми, и аз вървя замечтан и се усмихвам на света.

Че децата не знаят защо искат — по това са на едно мнение всички високоучени учители и възпитатели; но че по земята се люшкат, подобно на децата, и възрастни и също като тях не знаят отде идат и накъде отиват, като тях нямат ясна цел, като тях биват управлявани чрез бисквити, банички и пръчки, това никой не би желал да повярва, а мен то ми се струва тъй очевидно, че човек би го хванал и с ръка.

На драго сърце ще призная — защото знам какво би ти се искало да ми отговориш на това, — че най-честити са ония, които подобно на децата живеят от днес за утре, влачат своите кукли насам-нататък, събличат ги и ги обличат и с голяма почителност се присламчват край долапа, дето мама е заключила козунаците, а когато най-сетне докопат желаното, лапат с издути бузи и викат: още! Това са честити създания. Добре е и на ония, които дават на своите дребни работици или дори страсти бляскави титли и ги представят пред човешкия род като великански подвизи за неговото спасение и благополучие. Блазе тогава, който може да бъде такъв! Който обаче разбере в своето смирение накъде води всичко това, който вижда как старателно всеки стопанин, комуто е добре, умее да подреди и превърне градинката си

на рай, как и нещастният все пак неуморно пъшка по своя път под товара и всеки желае да гледа една минута повече светлината на това слънце — да, той мълчи, той си създава свят от себе си и е също честит, защото е човек. И после колкото и да е ограничен, той все пак пази в сърцето си сладкото чувство, че е свободен и че може да напусне тоя затвор, когато поиска.

26 МАЙ

Ти знаеш от детинството ми още моя обичай да се загнездям — да си издигна колибка в някое тихо място и да се скрия там, откъснат от всичко. И тук срещнах пак едно кътче, което ме привлече.

На около час от града има едно място, което наричат Валхайм.

Разположението му е много любопитно: то е на един хълм и когато човек излезе горе по пътеката към селото, изведнъж вижда цялата долина. Една добра кръчмарка, приветлива и бодра за годините си, продава вино, бира, кафе, и което е най-хубаво от всичко, това са две липи, що покриват с разперените си клони малкото мегданче пред черквата, заградено наоколо със селски къщи, плевни и дворища. Тъй приветливо, тъй мирно кътче рядко съм срещал; накарах да ми изнесат от кръчмата моята масичка и стола, пия там кафето си и чета моя Омир. Първия път, когато по една случайност дойдох през един хубав следобед под липите, намерих късчето тъй самотно. Всичко бе на полето; само едно около четиригодишно момче седеше на земята и държеше с две ръце до гърдите си друго едно, седнало пред него между краката му, половингодишно дете, на което то служеше като един вид стол, й противно на живостта, с която въртеше черните си очи, стоеше съвсем спокойно. Гледката ми хареса: аз седнах на едно рало, което бе насреща, и нарисувах братската картинка с голямо удоволствие. Добавих близката ограда, една врата на плевник и няколко счупени колела, всичко, както си бе разхвърляно наоколо, и след един час намерих, че съм направил една добре наредена, твърде любопитна картина, без да притуря и най-малко нещо от себе си. Това ме укрепи в намерението ми да се придържам занапред само в природата. Само тя е безкрайно богата и само тя създава великия художник. Може много да се каже в полза на правилата: приблизително толкова, колкото може да се каже като хвала на гражданското общество. Човек, който се развива според тях, няма никога да изкара нещо безвкусно и лошо, както оня, който се оформя чрез закони и благосъстояние, никога не може да стане непоносим съсед, нито бележит злодей; все пак обаче — да казва кой каквото ще

— всяко правило разрушава истинското чувство за природата и нейния истински израз! Ще кажеш, че това е много строго! Че правилото само ограничава, обрязва буйните лозя и т.н. Добри приятелю, да ти дам ли едно сравнение? Тук е както и при любовта. Едно младо сърце залюбва, буйно една девойка, прекарва всички часове на деня си при нея, прахосва всичките си сили, всичкото си състояние, за да ѝ доказва всеки миг, че ѝ е всецяло отдадено. И ето че иде един филистер, един човек, който заема някаква служба, и му казва: любезни, млади господине! Да се люби е човешко; само — трябва човешки да любите. Разделете часовете си, употребете едните за работа, а тия за почивка посветете на вашето момиче. Пресметнете състоянието си и каквото ви остане, извън вашите нужди, от него не бих ви забранил да ѝ правите подаръци, само не често, а като например за рождения ѝ ден, за именния ѝ ден и т.н. Последва ли момъкът тоя съвет, то имаме един годен за работа млад човек и сам аз ще посъветвам всеки княз да го назначи някъде чиновник; само с неговата любов е вече свършено, а ако пък е художник — с неговото изкуство. О, мои приятели! Защо потокът на гения тъй рядко избухва, тъй рядко нахлува на могъщи вълни и разтърсва вашите заприщени души? Драги приятелю, там по двата бряга на реката живеят спокойните хора, чиито градински къщици, лехи с лалета и зеленчукови градини биха погинали и които знаят навреме да отбият с язове и вади бъдната опасност, която ги заплашва.

27 МАЙ

Аз изпаднах, както виждаш, във възторзи, сравнения и декламации и от тях забравих да ти доразкажа какво стана по-нататък с децата. Стоях близо два часа на моето рало, всецяло потопен в художнически чувства, които вчерашното ми писмо ти представя твърде разпокъсано. Надвечер се зададе една млада жена с кошничка в ръка, забърза към децата, които не се бяха и помръднали дотогава, и извика още отдалече: Филипе, ти си много добро момче. Тя ме поздрави, аз ѝ отвърнах, станах, пристъпих по-близо и я попитах — да не е майка на децата? Тя потвърди и като даде на по-голямото половин кравайче, пое малкото и го целуна с дълбока майчина обич. — Дадох, каза тя, на моя Филип да държи малкото, а пък аз отидох с най-големия в града да взема бял хляб и захар и едно пръстено тиганче. — Аз видях всичко това в кошницата, чиято похлупка беше паднала. — Ще сваря за моя Ханс (това бе името на най-малкото) чорбица за вечеря; оня немирник, големият, ми счупи вчера тиганчето, като се скараха с Филип кой да огребе попарата. — Аз попитах за най-големия и додето тя ми отвърне, че той е отишъл на ливадата да подбере няколко патки, той доприпка и донесе на втория една лескова пръчка. Поразговорих се още с жената и узнах, че тя е дъщеря на учителя и че нейният мъж е заминал на път за Швейцария, за да получи наследството на един свой братовчед. — Те искаха да го измамят, рече тя, и не отговаряха на писмата му; тогава замина самият той. Само да не го е срещнало някакво нещастие! Нямам никаква вест от него. — Мъчно ми бе да се разделя с жената, дадох на всяко от децата по петаче, а за малкото дадох ней — да му донесе едно кравайче, когато иде в града, и тъй се поделихме.

Казвам ти, скъпи мой, че когато чувствата ми не могат повече да понасят, то всичката тая тревога се усмирява при вида на едно такова същество, което върви в честито спокойствие по тесния кръг на своето битие, живее от днес за утре, гледа как капят листата и не мисли при това нищо друго, освен че иде зима.

От него ден често излизам там. Децата съвсем свикнаха с мене; аз им давам захар, когато пия кафе, а вечер разделям с тях хляба с маслото и киселото мляко. В неделя винаги имат по петаче; ако аз след черква не ида там, кръчмарката има поръка да им го изплаща.

Те са доверчиви, разказват ми разни работи и особено ме забавляват техните страсти и простите прояви на желанията им, когато се съберат повече деца от селото.

Много труд ми стори, докато освободя майката от опасението — че те може би стесняват господина.

30 МАЙ

Това, което ти казах неотдавна за живописиста, важи несъмнено и за поезията: трябва само човек да познае прекрасното и да се осмели да го изкаже, а това е, разбира се, с малко много да се каже. Аз видях днеска една сцена, която, просто описана, би дала най-хубавата идилия в света — но защо са тук поезия, сцена и идилия?

Нима е нужно да приглаждаме и подправяме винаги когато заговорим за някое природно явление?

Ако ти след тоя увод очакваш нещо много възвишено и благородно, пак си горчиво измамен; то е само: един селски момък, който възбуди в мен това живо участие. Аз ще разказвам както обикновено лошо и ти ще намериш както обикновено струва ми се, че преувеличавам; това е пак Валхайм и все Валхайм, дето се случват тия рядкости.

Вън, под липите, се бе събрала една дружина на кафе. Понеже тя не ми допадаше, аз намерих предлог да се оттегля.

От една съседна къща дойде селски момък и се залови да поправя нещо ралото, което аз неотдавна нарисувах. Понеже неговият вид ми хареса, аз го заговорих, запитах го за неговия живот; скоро ние се опознахме и както обикновено ми се случва с хора от тоя род, скоро се сближихме. Той ми разказа, че служи у една вдовица, която се отнася много благо с него. Говори тъй много за нея й толкова я нахвали, щото аз скоро можах да забележа, че той й е предан от сърце и душа. Каза, че тя не била вече млада, че първият й мъж се отнасял лошо с нея, че не искала втори път да се омъжи и през неговия разказ блестеше тъй ярко колко хубава, колко чаровна е тя за него, колко много би желал той да ще тя да го избере, за да заличи спомена за грешките на първия й мъж, че би трябвало дума по дума да ти повтори всичко, за да ти представя нагледно чистата преданост, любов и вярност на тоя човек. Да, би трябвало да притежавам дарбата на велик поет, за да мога да ти представя живо също и израза на движенията му, съзвучието на гласа му, тайния пламък на неговия поглед. Не, никакви думи не могат изказа нежността, която бе в цялото му същество и във

всеки негов израз; всичко онова, което ти предавам тук, е много грубо. Особено ме трогна как той се страхуваше да не би да помисля нещо лошо за отношенията му към нея и да се усъмня в доброто ѝ поведение. Колко мило беше, когато той говореше за нейния стан, за нейната снага, която, макар и без младежки чар, го привличаше и привързваше към себе си — това мога да си възсъздам само в дълбините на душата си. Не съм виждал през живота си страстната жажда и горещото копнежно желание в такава чистота; мога да кажа дори — не съм ги ни мислил, ни сънувал в такава чистота. Не ме кори, ако ти кажа, че при спомена) за тая невинност и откровеност душата ми пламва до дълбини, че образът на тая вяност и нежност ме преследва навсякъде и че и аз, като че съм възпламенен от нея, горя и изнемогвам!

Ще се помъча по-скоро и нея да видя или по-хубаво, като си помисля добре, иде ми да я отбягна. По-добре е да я гледам през очите на нейния обожател; може би пред моите собствени очи тя ще ми се яви не такава, каквато стои сега пред мен; а защо да си развалям хубавия образ?

16 ЮНИ

Защо не ти пиша? Питаш за това, а пък се смяташ при туй за учен човек? Трябваше да отгатнеш, че съм добре, а именно — накратко казано — направих едно познанство, което отблизо засяга сърцето ми. Аз съм... не зная!

Да ти разказвам подред как стана, че се запознах с едно от най-милите същества, ще бъде твърде трудно. Аз съм весел и щастлив и следователно — лош историописач.

Един ангел! Тпфу! Това го казва всеки за своята. Нали! И все пак аз не съм в състояние да ти изкажа колко е тя съвършена, защо е тя съвършена; достатъчно е — тя плени всичките ми чувства.

Тъй много простота при толкова много разум, тъй много доброта при толкова много твърдост и спокойствието на душата при истинския живот и дейност!

Глупав брътвеж е това, което ти казах за нея, жалки абстракции, които не изразяват дори една чертица от нейната същност. Друг път — не, не друг път, а сега още ще ти разкажа всичко аз. Не го ли сторя сега, няма никога да стане. Защото, между нас казано, откакто съм почнал да пиша, на три пъти вече ми минава през ума да сложа перото, да кажа да ми оседлаят коня и да препусна. А тая заран се заклех да не излизам — и ето че все пак отивам всеки миг на прозореца, за да видя високо ли е още слънцето...

Не можах да надвия, трябваше да ида при нея. И ето ме пак тука, Вилхелме; ще ям вечерния си хляб с масло и ще ти пиша. Каква наслада е за моята душа да я гледам в кръга на милите, живи деца, нейните осем братчета и сестричета!

Ако тъй продължавам, ти и на края ще знаеш толкова, колкото и в началото. Но — слушай! Аз ще се помъча да пиша подробно.

Писах ти недавна как се запознах с управителя С. И как той ме покани да го посетя в неговия, отшелнически дом или по-добре, в неговото малко царство. Аз забравих това и може би никога не щях да му отида, ако случаят не ми бе открил съкровището, което лежи скрито в това тихо място.

Тукашните младежи бяха устроили един бал на полето; присъединих се на драго сърце и аз.

Аз предложих ръката си на едно тукашно добро, хубаво, но инак незначително момиче и се уговорихме, че ще взема кола и ще отидем с моята другарка за танца и нейната братовчедка на мястото на веселието, като по пътя ще вземем и Шарлота С. — Ще се запознаете с една хубава девойка, каза моята другарка, когато подкарахме през просторната окастрена гора към ловния дом. Внимавайте, намеси се братовчедката, да не се влюбите! — Че защо? — казах аз. — Вече е обещана, отговори ми тя, на един много добър човек, който отпътува да уреди работите си, защото баща му умрял, и да си издействува една значителна служба. Съобщението ми бе съвсем безразлично.

Слънцето бе още четвърт час над планината, когато ние пристигнахме пред портата им. Беше много душно и жените изказаха опасението си пред възможна буря, която като че се събираше в сивобелите наситени облачета около хоризонта. Аз залъгах страха им с горди метеорологически знания, макар че и на самия мен взе да ми се струва, че нашата веселба ще претърпи удар.

Аз слязох и една слугиня, която дойде на портата, ни помоли да извиняваме за малко; госпожица Лотхен щяла да дойде веднага. Аз тръгнах през двора към хубаво съградената къща и когато изкачих стълбите пред нея и застанах на вратата, пред очите ми се изпречи най-пленителната картина, която съм виждал някога. В трема гъмжаха шест деца, от единадесет до двегодишни, около едно момиче с хубава снага, среден ръст, в проста бяла дрешка с бледочервени ленти на ръцете и гърдите. Тя държеше един чер хляб и режеше на своите малки наоколо: на всяко порязаница според възрастта и охотата му; даваше я на всяко с такава дружелюбност и всяко казваше тъй неподправено „благодаря“, след като дълго време бе държало нагоре малките си ръчички, докато му се отреже, и после, със следобедната си закуска, весело припваше или пък, според по-тихия си характер, спокойно се отправяше към портата, за да види чуждите хора и колата, в която щеше да замине тяхната Лоте... — Моля за прошка, рече тя, че ви накарах да дойдете чак вътре, а госпожиците да чакат. Залисана в обличането и многото заръки за в къщи през моето отсъствие, забравих да дам на моите деца следобедната им закуска, а те не искат никой друг да им отреже хляба освен аз. — Направих й един

незначителен комплимент; цялата ми душа бе погълната от вида ѝ, тона ѝ, обноските ѝ: и аз имах време да се съвзема от изненадата едва когато тя изтича в стаята, за да вземе ветрилото и ръкавиците си. Малките ме гледаха отстрани, малко отдалеч, и аз тръгнах към най-мъничкото, което бе дете с много миловидно лице. То взе да се отдръпва, но в тоя миг Лоте излезе на вратата и каза: Луи, дай ръка на тоя чичо! Момчето стори това тъй свободно, че аз не можах да се въздържа да го не целуна сърдечно въпреки неговото малко сополиво носле. — Чичо? — казах аз, като ѝ подадох ръка. — Вярвате ли, че съм достоен за щастието да ви бъда роднина? — О, каза тя с лека усмивка, нашите братовчеди са твърде много и бих съжалявала, ако вие бихте били най-лошият между тях. Тръгвайки, тя поръча на София, най-голямата сестра след нея, момиче на около единадесет години, да наглежда децата добре и да поздрави баща ѝ, когато той се върне в къщи от разходката с кон. На малките пък рече да слушат сестра си София, като че ли това е самата тя, което някои изрично обещаха. Едно смело русо момиченце, около шестгодишно, каза обаче: Но това не си ти, Лотхен; тебе повече обичаме. — Двете най-големи момчета се бяха покатерили на колата и тя им позволи, по моя молба, да се повозят до гората, ако обещаят да не се закачат и да се държат здраво.

Едва се бяхме наместили, едва жените се бяха поздравили и разменили взаимно своите забележки върху облеклото и главно — върху шапките си и поклоняваха, както е редно, за обществото, което се очакваше, когато Лоте накара коларя да спре и смъкна своите братя, които пожелаха още веднаж да ѝ целунат ръката — нещо, което по-големият стори с всичката нежност, що може да бъде присъща на петнадесетгодишната възраст, а другият — с повече буйност и лекомислие. Тя поръча да поздравят още веднаж малките и ние отминахме.

Братовчедката я попита свършила ли е книгата, която тя ѝ пратила неотдавна? Не, каза Лоте, тя не ми харесва; можете да си я получите обратно. Предишната също не бе по-добра. — Аз се почудих, когато, като запитах какви книги са били, тя ми отговори:^[2]...

Аз намерих тъй много характер във всичко, което тя каза, и с всяка дума виждах как нови чарове, нови лъчи на духа избликваха из чертите на нейното лице, което се откриваше все по-весело, защото тя чувствуваше, че аз я разбирах.

Когато бях по-малка, каза тя, нищо не обичах тъй много, както романите. Един бог знае колко добре ми беше, когато можех, в неделя, да си седна в едно кътче и с цялото си сърце да участвам в щастието или нещастията на някоя мис Джени. Не ще отрека, че тоя род книги още имат известна привлекателност за мене. Но понеже тъй рядко похващам книга, тя трябва да бъде съвсем по моя вкус. И най-обичен ми е тоя автор, у когото намирам моя свят, у когото всичко става, както около мене, чийто разказ ми е тъй любопитен и мил, както моят собствен домашен живот, който, разбира се, не е рай, но все пак, изобщо взето, е за мене извор на неизказано блаженство.

Аз се помъчих да скрия вълнението си при тия думи. Туй, разбира се, не трая дълго: защото, когато я чух да говори пътем с такава правдивост за „Векфилския свещеник“, за^[3]... аз не можах да се въздържа, казах й всичко, което знаех, и едва след няколко време, когато Лоте обърна разговора към другите, забелязах, че те през всичкото време бяха стояли с разширени очи, като че ли ги нямаше там. Братовчедката ме поглежда неведнаж с насмешка, но това не бе важно за мене.

Разговорът се докосна до удоволствието от танца. Ако тая страст е грях, рече Лоте, то пак с драгост ви се признавам, че не зная нещо по-хубаво от танца. И ако ми тежи нещо на сърцето и си подрънкам един контратанц, то всичко пак се оправя.

Как се впивах аз през разговора в черните й очи! Как привличаха душата ми живите устни и свежите, румени бузи! Колко често, потънал цял в прекрасната мисъл на нейната реч, аз съвсем и не чувах думите, с които тя се изразяваше. Ти можеш да си представиш това, защото ме познаваш. Късо казано, аз слязох от колата, когато спряхме пред дома на веселбата, като унесен в сън и тъй бях загубен в блянове сред здрачения наоколо свят, че почти не обърнах внимание на музиката, която идеше от осветената зала.

Двамата господа, Аудран и някой си Н. Н. — кой би запомнил всички тия имена! — които бяха кавалери на братовчедката и Лоте, ни посрещнаха, щом спряхме, заеха се със своите девойки, а аз заведох моята горе.

Ние се заизвивахме в менуети; аз канех момиче след момиче и тъкмо най-непоносимите не се решаваха да подадат някому ръката си и да турят край. Лоте и нейният кавалер започнаха английски танц и ти

можеш да си представиш колко хубаво ми беше, когато и тя започна по реда си фигурата с нас. Трябва да я видиш, като танцува! Знаеш ли, тя се предава от цялото си сърце и душа в танца, цялото ѝ тяло е едно съзвучие, тя е тъй безгрижна, тъй наивна, като че ли това е собствено всичко, като че ли тя нищо друго не мисли, нищо не чувства; и сигурно в тия мигове всичко друго пред нея изчезва.

Поканих я за втория контратанц; тя ми обеща за третия и с най-милата непринуденост в света ме увери, че от все сърце обича немските танци. Тук е обичай, продължи тя, щото ония, които са си двойка, да се събират при немския танц, а моя Chapeau валсува лошо и ще ми благодари, ако го избавя от тая мъка. Вашата дама също не може и не иска, а пък аз видях при английския танц, че вие валсувате добре; ако искате, значи, да ми бъдете кавалер при немския танц, то идете и ме измолете от моя кавалер, а пък аз ще ида при вашата дама. — Аз ѝ подадох тогава ръката си и наредихме, щото нейният кавалер да забавлява през това време моята дама.

Най-сетне танцът започна и ние се забавлявахме известно време с разнообразни преплитания на ръцете. Как пленително, как леко се движеше тя! И когато дойдохме до самия валс и двойките се завъртяха като сфери, отначало, разбира се, излезе малко объркано, защото малцина можеха. Ние изхитрувахме, като ги оставихме да се налудуват; и когато най-несръчните очистиха мястото, ние се втурнахме и храбро издържахме, заедно с още една двойка — с Аудран и неговата дама. Никога не съм играл тъй леко. Аз не бях вече човек. Да имаш в ръцете си най-милото създание и да летиш с него като вихър, та всичко наоколо ти да изчезне, и — Вилхелме, честно да ти кажа, аз си дадох клетва, че момичето, което бих обичал, което бих искал да бъде мое, никога не бива да валсува с друго освен с мене, та ако ще би и да погина заради това. Ти ме разбираш!

Ние направихме из залата няколко обиколки, вървейки — за да си отдъхнем. Тогава тя седна и портокалите, които аз бях турил настрана и които бяха последните останали, подействуваха чудесно, само че с всяко резенче, което тя подаваше от учтивост на една нескромна съседка, нещо ме бодваше в сърцето.

При третия английски танц ние бяхме втора двойка. Когато преминавахме по реда си, танцувайки, и само бог знае с какво блаженство се бях впил в ръцете и очите ѝ, които бяха пълни с най-

искрената и чиста радост, дойдохме до една жена, която ми беше привлякла вниманието с приветливия израз на не твърде младото си вече лице. Тя погледна усмихнато Лоте, издигна заплашително пръст и при прелетяването ни край нея изговори два пъти многозначително името Алберт.

Кой е тоя Алберт, казах аз на Лоте, ако не е дързост от моя страна да попитам? Тя се готвеше да ми отговори, но бяхме принудени да се разделим, за да направим голямата осморка, и мене ми се стори, че видях на челото ѝ известна замисленост, когато кръстосвахме така един пред други. — Защо да крия, рече тя, като ми подаде ръката си за разходка. Алберт е един добър човек, с когото съм, рече го, сгодена. — Това не бе новина за мене (защото момичетата ми го бяха казали из пътя), но все пак то ми се стори съвсем ново, защото още не го бях помислял във връзка с нея, която ми бе станала в толкова късо време тъй скъпа. Накъсо, аз се обърках, забравих се и се намерих не в оная двойка, дето трябваше, тъй че всичко се смеси в една бърканица и нужно беше всичкото присъствие на духа и дърпане, и теглене от страна на Лоте, за да се тури бързо всичко пак в ред.

Танцът не беше още свършил, когато светкавиците, които ние още отдавна виждахме да святкат на небосклона и за които аз твърдах, че са само проблясъци на далечна буря, взеха да стават много силни и гърмът заглуши музиката. Три жени избягаха от редицата, последвани от своите кавалери; безредието стана общо и музиката спря. Естествено е, че когато едно нещастие, или нещо страшно, ни изненада през време на удоволствие, то ни прави много по-силно впечатление, отколкото други път, отчасти поради противоположността, която се чувства тъй живо, отчасти, и още повече, защото нашите чувства са вече веднаж отворени за възприятия и следователно толкова по-бързо приемат впечатленията. На тия причини трябва да припиша чудноватите постъпки, които видях да правят много от жените. Най-умната седна в един ъгъл, с гръб към прозореца, и си затули ушите. Друга една коленичи пред нея и скри главата си в полата ѝ. Трета се мушна между двете и обляна в сълзи, прегърна сестриците си. Някои искаха да си отиват, а други, които още по-малко знаеха що правят, нямаха дори свяст да отклонят дързостите на нашите млади гладници, които изглеждаха твърде много заети с ловене от устните на притеснените хубавици плахите молитви, предназначени за небето.

Някои от нашите господа бяха отишли да изпушат на спокойствие по една лула, а останалото общество не отказа, когато на домакинята дойде умната мисъл да ни заведе в една стая, която имаше завеси и кепенци. Щом влязохме там, Лоте се зае да нарежда един кръг от столове, а когато обществото седна по нейна молба, тя предложи да играем една игра.

Забелязах, че мнозина потриваха ръце и си точеха зъбите с надежда за някой сочен късмет. — Ще играем на броене, рече тя. Хайде внимавайте! Аз ще обикалям в кръга отдясно наляво, и вие ще броите също тъй, като всеки поред казва числото, което иде; и това трябва да върви бързо като неспирна стрелба, и който се запъне или сбърка, ще получава една плесница; ще броим тъй до хиляда. Беше весело да гледаш. Тя почна да обикалят кръга с протегнатата ръка. Едно, започва първият, съседът му две, следният три и т.н. Тогава тя започна да върви по-бързо, все по-бързо, един сбърка, шляп! — една плесница, и сред смеха на следната също — шляп! И все по-бързо. Самият аз получих две плесници и с искрено удоволствие ми се стори, че те бяха по-силни от ония, които тя отмерваше на другите. Всеобщ смях и бърканица тури край на играта, преди да изброим до хиляда. По-близките се оттеглиха заедно настрана, бурята беше преминала и аз последвах Лоте в залата. По пътя тя рече: От плесниците забравиха и буря, и всичко! — Не можах нищо да ѝ отговаря. — Аз бях, продължи тя, една от най-страхливите, а като се представих сърдечна, за да дам смелост на другите, сама станах смела. — Ние отидохме на прозореца. Далечно гърмеше и благодатният дъжд ромолеше над полета, а освежителното благоухание се издигаше обилно с топлия въздух към нас. Тя стоеше опряна на лактите си, погледът ѝ пронизваше гледката, тя гледаше към небето и към мене и аз видях очите ѝ, пълни със сълзи; сложи ръката си върху моите ръце и рече: — Клопщок! — Веднага си спомних великолепната ода, която тя имаше на ум, и потънах в потока от чувства, които изля върху мене с това име. Аз не можах да се сдържа, наведох се над нейната ръка и я целунах, като я обливах с блажени сълзи. И наново погледнах в очите ѝ. Благородни певецо! Да беше видял ти твоето боготворение в тоя поглед и да бих могъл аз никога вече да не чуя да се назовава твоето име, с което тъй често светотатствуват.

19 ЮНИ

Де бях спрял неотдавна разказа си, не си спомням вече; зная сама това, че беше два часът през нощта, когато си легнах, и че ако вместо да ти пиша, бих могъл лично да ти разкажа, щях да те задължа може би до заранта.

Какво се случи при връщането ни от бала, не съм ти още разказал, пък и днес нямам време за това.

Беше чудесен изгрев! Около нас гората, от която се оцеждаха капките, и освеженото поле! Нашите спътнички задрямаха. Тя ме запита не бих ли желал да се присъединя към тях? Нямало защо да се стеснявам от нея. — Докогато гледам отворени тия очи, казах аз и я погледнах упорито в очите, дотогава няма опасност. — И ние двамата издържахме дори до тяхната порта, където слугинята ѝ отвори тихо и на нейното питане я увери, че баща ѝ и малките са добре и всички още спят. Тогава аз я оставих, с молба да ми позволи да я видя още същия ден; тя се съгласи и аз отидох, и оттогава насам слънцето, месецът и звездите могат спокойно да си вършат работата — аз не зная ни, че е ден, нито че е нощ и целият свят край мене потъна.

21 ЮНИ

Преживявам такива честити дни, каквито бог е запазил за светиите си; и може занапред да стане с мене, каквото ще, аз не бих посмял да кажа, че не съм се насладил от радостите, от най-чистите радости на живота. Ти знаеш моя Валхайм; аз се наредих там напълно; оттам до Лоте имам само половин час, там чувствавам сам себе си и щастието, което е отредено на човека.

Минавало ли ми е през ума, когато избрах Валхайм за цел на моите разходки, че той е бил тъй близко до небето! Колко често, при моите дълги скитания, аз виждах, ту от хълма, ту от равнината отвъд реката, ловния дом, който сега крие всичките ми желания!

Драги Вилхелме, аз много мислих за жаждата на човека да се разпростира, да прави нови открития, да скита; а след това — и за вътрешния нагон да се отдава доброволно на ограничението, да тръгне по релсите на привычките и да не иска и да знае какво става наляво и надясно от него.

Чудно е как всичко наоколо ме привличаше, когато дойдох тук и погледнах от хълма към хубавата долина. Ето там е горичката! Ах, да можеше ти да се смесиш с нейните сенки! Там е върхът на планината! Ах, да можеше ти да огледаш оттам ширната околност! Скачените един за друг хълмове и приветливите долини! О, да бих могъл да се загубя в тях! Аз бързах натам и се връщах назад, и не намирах онова, което очаквах. О, далечината е като бъдещето! Едно голямо, здрачно цяло стои пред нашата душа, чувството ни се губи в него, както окото ни, и ние копнеем, ах! Копнеем да му отдадем цялото си същество, да се изпълним с всичкото блаженство на едно-единствено велико, чудно хубаво чувство. И ах! Когато ние го догоним, когато Там стане вече Тук, всичко си е отново, както е било, и ние си оставаме в нашата нищета, в нашата ограниченост, и душата ни жадува по непостигнатата наслада.

Така безпокойният скитник закопнява най-сетне пак за родината си и намира в своята хижа, в прегръдките на съпругата си, в кръга на

децата си, в работата за тяхната прехрана блаженството, което напразно е търсил по широкия свят.

Когато сутрин при изгрев-слънце излизам в моя Валхайм и там, в градината на гостилницата, си набирам сам моя грах, сядам, очушквам го и между това чета в моя Омир; когато след това си избирам едно гърне в малката готварница, изваждам масло, турям гърнето на огъня, захлупвам го и сядам край него, за да го разбърквам от време на време: тогава съвсем живо чувствавам как гордите поклонници на Пенелопа са клали волове и свини и са ги разсичали и пекли. Нищо друго не ме изпълва с такова кротко, истинско чувство, както чертите от патриархален живот, които мога, слава богу, да вплета без голямо разгорещаване в живота си.

Колко съм честит, че сърцето ми може да чувства простата безгрижна радост на човека, който донася на трапезата си една зелка, която сам е отгледал, и сега се наслаждава не само от зелката, но вкухва отново в един миг всичките ония добри дни, хубавата утрин, когато я е посадил, и свидните вечери, когато я е поливал и се е радвал на растежа ѝ.

29 ЮНИ

Завчера дойде тук при управителя лекарят от града и ме завари на земята между Лотините деца — едни от тях се катереха по мене, други ме закачаха, а аз ги гъделичках и дигах голяма врява с тях. Докторът, който е една твърде догматична кукла, що при разговор дипли ръкавелите си и безкрайно издърпва къдрите им, сметна, че това е недостойно за един разумен човек; забелязах това по носа му. Ала аз не се обезпокоих ни най-малко, оставих го да урежда твърде разумните работи и почнах пак да строя на децата къщичките от карти, които те бяха съборили. След това той обиколил града да се оплаква; децата на управителя са си и тъй доволно невъзпитани, сега пък Вертер съвсем ще ги развали.

Да, драги Вилхелме, от всичко на земята децата са най-близко до сърцето ми. Когато ги гледам и виждам в малкото същество зародишите на всички добродетели, на всички сили, от които някога те тъй ще се нуждаят; когато съзирам във вироглавството бъдещо постоянство и твърдост на характера, в немирството — добро настроение и лекота да се промъкват през опасностите на света — всичко така невинно, така цялостно! — винаги, винаги си повтарям тогава златните думи на учителя на човечеството: „Ако не станете като едно от тях!“ И ето, скъпи мой, към ония, които са еднакви с нас, на които трябва да гледаме като на наш образец, ние се отнасяме като към подчинени. Те не бива да имат воля! А ние нямаме ли я? И де е нашето предимство? Защото сме по-възрастни и по-разумни! Боже господи в небесата! Ти виждаш само възрастни деца и млади деца, нищо повече; а на кои се радваш по-много, това твой син отдавна възвести. Ала те вярват в него, а не го слушат — и това е нещо старо! — и възпитават децата като себе си и — сбогом, Вилхелме! Не искам да бръщолева повече за това.

1 ЮЛИ

Какво трябва да е Лоте за един болник, чувствавам го по моето собствено клето сърце, което е по-зле от много други, що чезнат на болничното легло. Тя ще прекара няколко дни в града, при една добра жена, която се приближава, според думите на лекарите, към своя край и иска в тия последни часове да има Лоте край себе си. Миналата седмица посетих с нея пастора в Ст., едно селце, което лежи на един час навътре в планината. Ние пристигнахме към четири часа. Лоте беше взела втората си сестра. Когато влязохме в засенчения от два големи ореха пасторов двор, добрият старец седеше на една пейка пред къщната врата и щом видя Лоте, изведнъж се оживи, забрави чеповатата си патерица и смело се втурна насреща ѝ. Тя припна към него, накара го да седне, седна и тя при него, предаде му много поздравии от баща си и помилва грозното му нечисто най-малко момче, изтърсака на старините му. Трябваше да я видиш — как занимаваше стареца, как повишаваше гласа си, за да я чуят полуглухите му уши, как му разказваше за млади, силни люде, които бяха неочаквано умрели, за превъзходствата на Карлсбад и как одобряваше решението му да отиде там идущото лято, как намираше, че той е много по-добър, отколкото когато го видяла последния път. В това време аз казах, както се следва, няколко любезни думи на госпожа пасторката. Старецът се оживи съвсем и понеже аз не можах да не похваля хубавите орехи, които ни нравеха такава дебела сянка, започна, макар и с малко затруднение, да ни разказва историята им. — Стария, рече той, не знаем кой го е досадил: едни казват тоя, други оня пастор. Ала помладият там отзад е на възраст колкото жена ми, в октомври ще направи петдесет години. Тя се родила вечерта, а баща и го посадил на другата заран. Той беше мой предшественик тука и не мога ви изкажа колко много обичаше дървото; па и аз, разбира се, го обичам не помалко. Жена ми седеше под него на една греда и плетеше, когато преди двадесет и седем години аз дойдох за пръв път като беден студент в тоя двор. — Лоте попита за дъщеря му, казаха, че е отишла с господин Шмид на ливадата при работниците и старецът продължи разказа си:

как предшественикът му, а още и неговата дъщеря, го обикнали и как той му станал отначало викар, а после и приемник. Разказът бе току-що свършил, когато пасторската щерка дойде през градината с назования господин Шмид; тя рече на Лоте добре дошла със сърдечна топлота и трябва да признае, че ми се понрави; една пъргава, израсна девойка, която би могла да забавлява за някое време човека тук на село. Нейният поклонник (защото веднага господин Шмид се показва като такъв) — един с тънък дух, ала тих човек, не искаше да се намеси в нашия разговор, макар че Лоте постоянно го притегляше. Най-вече ме наскърби това, дето ми се стори да забелязах по израза на лицето му, че онова, което му пречеше да се присъедини, беше повече своенравност и лошо настроение, отколкото ограниченост. За жалост по-после това стана твърде ясно, защото когато през време на разходката Фридерика вървеше заедно с Лоте и по тая причина и с мене, лицето на господина, което и без туй имаше мургав цвят, тъй явно потъмня, че Лоте тъкмо навреме ме дръпна за ръкава и ми даде да разбера, че съм бил премного любезен с Фридерика. Нищо не ме ядосва повече, отколкото когато човеците се мъчат един други, а най-вече когато млади люде, в разцвета на живота си, когато трябва да са най-отворени за всички радости, си развалят взаимно с мусене малкото хубави дни и едва като стане много късно, разбират непоправимата загуба от своето прахосничество. Това ме човъркаше и аз не можах да се сдържа — когато привечер се върнахме в пасторовия двор и седнахме да ядем мляко, и разговорът се насочи върху световните радости и скърби, — та подех нишката и чистосърдечно заговорих против лошото настроение. Ние човеците, започнах аз, често се оплакваме, че-добрите дни са толкова малко, а лошите толкова много и, струва ми се, без право. Ако винаги имахме открито сърце, готово да се наслаждава на доброто, което бог ни дава всеки ден, щяхме тогава да имаме и доволно сила да понасяме злото, когато то дойде. — Ала нашето душевно разположение не е в наша власт, отвърна пасторката: колко много зависи от тялото! Когато някому не е добре, навсякъде не му е хубаво. — Аз се съгласих с нея. — Тогава, продължих аз, трябва да го разглеждаме като болест и да се запитае няма ли лек за нея? — То се знае, рече Лоте: аз вярвам поне, че много зависи от нас. Зная по себе си. Когато нещо ме дразни и иска да ме ядоса, аз скачам и си изпявам няколко валса, като ходя насам-натам из градината: веднага ми

минава. — Тъкмо това исках да кажа, отвърнах аз: лошото настроение е като леността, защото то е един вид леност. Нашата природа ни тегли доста към леността, но все пак, имаме ли веднаж силата да се ободрим, работата върви бързо под ръката ни и ние намираме истинско удоволствие в дейността. — Фридерика слушаше много внимателно, а младият човек ми възрази, че човек не е господар на себе си и най-малко би могъл да заповядва на своите чувства. — Тук става дума, отвърнах аз, за едно неприятно чувство, от което всеки охотно би се отървал; а никой не знае докъде се простират силите му, докато не ги е опитал. Разбира се, който е болен, ще се допита до всички лекари и не ще се откаже и от най-големите ограничения, от най-горчивите лекарства, за да си възвърне желаното здраве. Забелязах, че почитеният старец напрягаше слуха си, за да вземе участие в нашия разговор; аз повиших гласа си, като обърнах речта към него: Проповядва се против толкова много пороци, рекох аз: никога още не съм чул да се е издигал от амвона глас против лошото настроение.^[4] — Това е работа на градските пастори, рече той, селяните нямат лошо настроение; ала не би било вредно да се прави това понякога и тука — то щяло да бъде един урок най-малко за неговата жена и за господин управителя. Обществото се разсмя, а с него се разсмя сърдечно и той, докато си докара кашлица, която прекъсна за малко разговора ни; ала след това младият човек взе пак думата: Вие нарекохте лошото настроение порок; чини ми се, че това е преувеличено. — Ни най-малко, отговорих аз, щом като онова, с което човек вреди на себе си и на ближния си, заслужава това име. Не стига ли, че не можем да се направим един другиму честити? Трябва ли още и да си ограбваме един другиму удоволствието, което всяко сърце може понякога само да си създаде? А покажете ми човек, който, имайки лошо настроение, е толкова добър при това: да го прикрие, да го понесе сам, без да развали радостта около себе си! Или — не е ли лошото настроение по-скоро едно вътрешно недоволство от нашето собствено недостойнство, едно неудоволствие от самите нас, което е винаги свързано със завист, възбуждана от глупава суетност? Виждаме честити люде, които не ние правим честити, и това е непоносимо. — Лоте ми се усмихна, като виждаше с какво вълнение говоря, а една сълза в очите на Фридерика ме насърчи да продължа. — Горко на ония, рекох аз, които си служат с властта, що имат над едно сърце, за да му отнемат простите радости,

които никнат от самото него! Всички подаръци, всички светски любезности не могат да заместят един миг удоволствие от самите нас, което удоволствие е било отровено от завистливото неразположение на нашия тиранин.

Сърцето ми бе препълнено в тоя миг; спомени за много минали неща се тълпяха в душата ми и очите ми се насълзиха.

Да бихме могли всеки ден да си казваме, извиках аз: ти не можеш да сториш нищо повече за своите приятели, освен да им оставиш техните радости и да увеличиш щастието им — като му се наслаждаваш заедно с тях. Можеш ли ти да им дадеш една капка облекчение, когато душата им се гърчи в дълбините си от някоя ужасна страст, когато тя е разбита от скръб?

А когато последната, най-страшна болест врхлети върху съществото, което ти си подкосил в цъфтежа на дните му, и лежи то в жалко изтощение, очите гледат безчувствено към небето, мъртвешка пот избива по бледото чело, а ти стоиш до леглото като осъден, с верния усет, че не можеш с цялата твоя мощ нищо да сториш, и мъката тъй души сърцето ти, че би искал всичко да дадеш само да можеш да влееш в това същество, което погива, една капка сила, една искрица смелост.

Споменът за една подобна сцена, на която бях присъствувал, ме завладя с цялата си сила при тия думи. Аз турих кърпичката пред очите си и напуснах обществото и само гласът на Лоте, която ме извика: да си ходим! — ме опомни. И как ме гълча тя по пътя за прегорещото участие във всичко! Че щял съм да се съсипя тъй! Че трябва да се пазя! О, ангеле! За тебе трябва да живея аз!

6 ЮЛИ

Тя е все около своята умираща приятелка и е все същата, все неизменното, мило същество, което, където погледне, облекчава болки, прави човеците честити. Вчера вечерта тя отиде да се разходи с Мариана и малката Маличка; аз знаех това, срещнах ги и тръгнахме заедно. След час и половина път върнахме се към града, при извора, който ми бе тъй скъп, а сега ми е станал хиляди пъти по-скъп. Лоте седна на зидчето, а ние стояхме пред нея. Аз се огледах наоколо, ах, и времето, когато сърцето ми бе тъй самотно, оживя пред мене. Мили изворе, рекох аз, оттогава не съм вече почивал край твоята хладина, в бързането си съм минавал понякога край тебе, без дори да те погледна. Погледнах надолу и видях, че Маличка се изкачва грижливо с чаша вода. Погледнах Лоте и почувствувах всичко, което тя бе станала за мене. В това време дойде Маличка с чашата. Мариана поиска да ѝ я отнеме: Не! — извика детето с най-сладък израз на лицето. Не, Лотичке, ти трябва да пиеш най-напред! — Аз бях тъй очарован от искреността и добротата, с които тя извика това, че не можех да изразя чувствата си с нищо друго, освен да грабна детето от земята, като взех силно да го целувам, а то започна веднага да вика и плаче. — Зле сторихте, рече Лоте. — Аз се смутих. — Дойди, Маличке, продължи тя, като го хвана за ръката и поведе надолу по стъпалата. Умий се с прясна вода. Бързо, бързо! Така няма да ти стане нищо. — Аз стоях и гледах с какво старание малкото търкаше страните си с мокрите си ръчички, с каква вяра, че чудодейният извор ще измие всяка нечистота и ще го избави от срама да му порасне грозна брада, как Лоте каза: стига! — а детето все още ревностно продължаваше да се мие — нали многото ще направи повече от малкото; казвам ти, Вилхелме, не съм присъствувал на никое кръщение с по-голяма почит и когато Лоте се изкачи горе, аз бях готов да се хвърля пред нозете ѝ, като пред някакъв пророк, който е очистил греховете на цял един народ.

Вечерта не можах да се стърпя и в радостта на сърцето си разказах случката на един човек, у когото вярвах, че ще има човешко чувство, защото има разум; но на какво се натъкнах! Той каза, че това

било много лошо от сгряна на Лоте; не бивало да се мамят децата; подобни неща дават повод за безброй заблуди и суеверия, от каквито децата трябва отрано да се предпазват. Дойде ми тогава на ум, че той преди осем дни кръщава свое дете; затуй замълчах, като в сърцето си останах верен на тая истина: трябва да постъпваме с децата тъй, както постъпва с нас господ, който ни прави най-честити, като ни оставя да блуждаем сред приятна измама.

8 ЮЛИ

Какво дете е човек! Как жадува той за един поглед! Какво дете е човек! Бяхме отишли във Валхайм. Жените тръгнаха с кола и през време на нашите разходки мен ми се струваше, че в Лотините черни очи — аз съм безумец, прости ми; трябваше, да ги видиш ти тия очи! Но накъсо (че очите ми се затварят за сън); ето, жените се качиха; около колата стояха младият В. Зелщад, Аудран и аз. От колата заприказваха с момците, които, разбира се, бяха много лекомислени и весели. Аз търсех очите на Лоте; ах! — те минаваха от одного на другото. Но върху мене! мене! мене, който стоях там изтръпнал само за тях, те не се спряха! Моето сърце й каза хиляди сбогом. А тя не ме и погледна! Колата отмина и една сълза изплува в очите ми. Аз гледах след нея и видях как шапчицата на Лоте се подава из колата и тя се обръща, за да погледне, ах! — към мене! Скъпи! Аз плувам в тая неизвестност; тя е моята утеха: може би тя се огледа за мене! Може би! Лека нощ! О, какво дете съм аз.

10 ЮЛИ

Би трябвало да видиш глупавото лице, което правя, когато в обществото се заговори за нея. Особено когато ме попитат дали ми харесва. Харесва! Мразя до смърт тая дума. Какъв човек трябва да е оня, комуто Лоте харесва, комуто тя не изпълва всичките чувства, всички усещания! Харесва! Недавна един ме питаше харесва ли ми Осиан!

11 ЮЛИ

Госпожа М. е много зле; аз се моля за живота ѝ, защото отпадам заедно с Лоте. Рядко я виждам при моята приятелка, а днес тя ми разказа една чудна случка. Стариат М. е скъперник и вариклечко, който цял живот измъчвал и ограничавал жена си; ала жената все пак успявала да надвие на всичко. Преди няколко дни, когато лекарят я отписал от живота, тя повикала мъжа си (Лоте била в стаята) и му казала: трябва да ти призная едно нещо, което би могло да докара грешки и неприятности след смъртта ми. Водих домакинството досега колкото бе възможно по-редовно и пестеливо: ала ще ми простиш, че съм те мамила през тия тридесет години. В началото на нашата женитба ти определи една малка сума за посрещане на готварницата и другите къщни разходи. Когато домакинството ни порасна, а работата ни стана по-голяма, аз не можах да те убедя да увеличиш седмичната сума според обстоятелствата; накъсо речено, ти знаеш, че през времето, когато разноските ни бяха най-големи, ти искаше да минавам със седем гулдена в седмицата. Аз ги вземах без възражение и си допълнях седмично горницата от оборота, тъй като никой не можеше да предположи, че жената ще ограбва касата на своя мъж. Аз не съм прахосвала нищо и бих си отминала спокойно във вечността, ако не се боях, че оная, която ще има да води домакинството след мене, не ще знае как да си помогне, а ти винаги ще настояваш върху това, че първата ти жена е изкарвала с толкова.

Аз говорих с Лоте върху това невероятно заслепление на човешкия ум — да не подозреш, че тук се крие нещо друго, когато седем гулдена стигат за нужди, които виждаш, че са може би двойно по-големи. Ала и аз сам познавах люде, които биха взели в къщата си без учудване пророковото кандило с непресекващото масло.

13 ЮЛИ

Не, аз не се мамя! Аз чета, а черните ѝ очи явно съчувствие към мене и моята съдба. Да, аз чувствавам, и в това смея да вярвам на сърцето си, че тя — о, смея ли, мога ли да изразя в тия думи небето? — че тя ме обича!

Обича мен! И колко скъп ставам сам на себе си, как се сам — на тебе мога да го кажа, ти имаш чувство за подобни неща, — как се сам обожавам, откак тя ме обича!

Дали това е дързост или усет за истинското положение? Аз не познавам човека, от когото се страхувам за сърцето на Лоте, и все пак — когато тя заговори за своя годеник, заговори за него с такава топлота, с такава обич — аз се чувствавам като човек, когото са лишили от всяка чест и достойнство и комуто отнемат и сабята.

16 ЮЛИ

Ах, как пробягват тръпки по всичките ми жили, когато пръстът ми случайно докосне нейния, когато краката ни се срещат под масата! Аз се оттеглям назад като от огън, а една тайна сила ме тегли пак напред — свят ми се завива! О! А нейната невинност, нейната наивна душа и не чувствава колко много ме измъчват тия малки наши тайни. Когато особено в разговор тя сложи ръката си върху моята и заради самия разговор се приближи до мен тъй, че небесният дъх на нейните уста достига до моите устни — мен се струва, че потъвам, като връхлетян от буря. И, Вилхелме! Ако някога се осмеля, това небе, тая близост да ги... Ти ме разбираш. Не, моето сърце не е толкова развалено! Слабо! Много слабо! А не е ли това развала?

Тя е свята за мене. В нейно присъствие всяка страст замлъква. Не зная какво ми е, когато съм при нея: сякаш душата ми струи по всичките ми нерви. Тя знае една песен, която свири на пианото с мощта на ангел, тъй просто и тъй въодушевено! Това е нейната любима песен и щом тя удари първата нота от нея, аз се отърсвам от всяка мъка, смущение и грижа!

Всяка дума от старите приказки за вълшебната сила на музиката ми се струва истинска. Как много ме вълнува тая проста песен! И как знае тя да я подхване, често пъти тъкмо тогава, когато аз бих искал да забия един куршум в главата си! Смутът и тъмата на душата ми се разсейват и аз дишам пак свободно.

18 ЮЛИ

Вилхелме, какво е за света нашето сърце без любов? Каквото е един магически фенер без светлина! Щом поднесеш лампичката вътре и на бялата ти стена се явяват най-пъстри картини! И макар да е само това, само кратковременни призраци, все пак то ни прави честити, когато ние като момчета стоим пред него и се възхищаваме на чудните видения. Днес не можах да отида при Лоте; едно общество, което не можах да избягна, ме задържа. Какво трябваше да сторя? Пратих у тях слугата си само за да имам около себе си един човек, който е бил днес близо до нея. С какво нетърпение го очаквах, с каква радост го посрещнах! Бих му хванал с радост главата и бих го целунал, ако не беше ме срам.

Разказват за бононския камък, че когато го сложиш на слънце, той притеглял лъчите му и светел известно време и през нощта. Такова нещо бе за мене днес прислужникът. Чувството, че нейните очи са се спирали на лицето му, на страните му, на копчетата и яката на дрехата му, ми правеше всичко това тъй свято, тъй скъпо! В него миг не бих дал това момче дори за хиляда талера. Беше ми така хубаво в негово присъствие! Да те пази бог да не се смееш на това! Вилхелме, може ли да са призраци това, щом нам ни е хубаво?

19 ЮЛИ

Ще я видя! — викам аз сутрин, когато се събудя — и весело посрещам хубавото слънце. Ще я видя! И през целия ден нямам вече никакво друго желание. Всичко, всичко се поглъща от тая надежда.

20 ЮЛИ

Вашата идея — да ида с посланика в... все още не иска да стане моя. Аз не обичам твърде подчинеността, а всички знаем, че този човек е още и противен. Майка ми би много желала да ме види зает с работа, казваш ти: това ме накара да се разсмея. Та не съм ли зает аз сега с работа? И не е ли в края на краищата все едно дали чистя грах или леща? Всичко в света се свежда до едно нищо и глупак е оня, който в угода на другия, без това да е негова собствена страст, негова собствена нужда, се бърхти за пари или почести, или нещо друго.

24 ЮЛИ

Понеже тъй много настояваш да не изоставям моето рисуване, бих искал по-добре да премълча цялата работа, отколкото да ти кажа, че от някое време насам твърде малко съм работил.

Никога не съм бивал по-честит, никога моето чувство за природата, дори до камъчето, до тревата, не е бивало по-пълно и по-сърдечно; и все пак не зная как би трябвало да се изразя — моето въображение е толкова слабо, тъй се слива и люшка всичко пред моята душа, че не мога да уловя ни едно очертание; но си въобразявам, че ако бих имал глина или восък, бих изваял всичко. Ще взема и глина, ако това трае по-дълго, и ще валям — та ако ще би и кравайчета да излязат!

Портрета на Лоте започвах три пъти и три пъти се опозорявах; това ме толкова повече ядосва — защото преди някое време твърде леко ми се удаваше приликата. Нарисувах най-сетне силуета ѝ и сега ще трябва да се задоволя с него.

26 ЮЛИ

Да, мила Лоте, аз ще се погрижа за всичко; всичко ще поръчам; натоварвайте ме само с повече поръчки, само по-често! За едно само ви моля: не попивайте вече с пясък записките, които ми пишете. Днес поднесох бързо до устните си записката, та после ми хрущя на зъбите.

26 ЮЛИ

Няколко пъти вече се заричах — да не я виждам толкова често. Да, но кой би могъл да удържи думата си? Всеки ден изкушението ме надвива и аз си давам свят обет: утре най-сетне не ще отидеш; а щом утрото дойде, намирам пак някоя неизбежна причина и доде се опомня, виждам се при нея. Или тя ще е рекла вечерта: „Ще дойдете утре, нали?“ Кой би могъл тогава да не отиде? Или ще ми даде някоя поръчка и аз ще сметна за по-прилично сам да ѝ отнеса отговора; или пък денят е твърде много хубав, аз отивам до Валхайм, а щом съм вече там — до нея остава само половин час още! — аз съм много близо в атмосферата — хоп! — и ето ме при нея. Моята баба знаеше една приказка за магнитната планина: всичко желязно по корабите, които минават много близо до нея, бивало грабвано, гвоздеите хвърквали към планината и злочестите плувци погивали между строполените дъски.

30 ЮЛИ

Алберт пристигна и аз ще замина; да беше той дори най-добрият, най-благородният човек, пред когото бих се поставил с готовност по-долу във всяко отношение, пак ще бъде непоносимо да го гледам пред очите си притежател на толкова съвършенства. Притежател! Стига, Вилхелме, годеникът е тука! Един добър, мил човек, когото всеки трябва да обича. По добра чест аз не бях при посрещането! Това би ми разкъсало сърцето. Той е тъй почтен, че още нито веднаж не е целунал Лоте в мое присъствие. Бог да го награди за това! Аз трябва да го обичам за уважението, което той има към момичето. Той е доброжелателен към мене и аз предполагам, че това е повече работа на Лоте, отколкото собствено негово чувство; защото жените са тънки в такива неща и имат право: когато могат да държат двама обожатели в добри отношения, това е винаги в тяхна полза, макар че подобно нещо рядко се случва.

Между това аз не мога да откажа на Алберт моето уважение. Неговата спокойна външност твърде остро бие в очи пред неспокойността на моя характер, която не може да се укрие. Той е много чувствителен и знае какво е Лоте за него. Изглежда, че рядко има лошо настроение, а ти знаеш, че това е грехът, който аз мразя у човека по-силно от всички други.

Той ме смята за умен човек; и моята привързаност към Лоте, моята гореща радост, с която посрещам всички нейни постъпки, увеличава тържеството му и той я обича още повече. Дали не я измъчва понякога с дребнава ревност, това оставям настрана; аз поне не бих останал на негово място съвсем спокоен пред тоя дявол.

Но както и да е! Моята радост да бъда при Лоте се свърши! Глупост ли да го нарека или заслепление! Защо са нужни имена! Работата сама говори за себе си! Аз знаех всичко, което зная сега, още преди да дойде Алберт, знаех, че не мога да имам никакво притежание за нея и нямах — туй ще рече, нямах, доколкото е възможно да не я желаеш при такава голяма любезност — и сега обесникът пули очи, че другият наистина идва и му отнема момичето.

Аз стискам зъби и се надсмивам над своята злочестина, и бих се надсмял двойно и тройно над ония, които биха могли да кажат, че трябва да се примиря, защото най-сетне не би могло да бъде иначе — махнете от главата ми тия дръвници! Аз обикалям из горите и когато ида у Лоте и Алберт седи при нея в градината под листака, и аз не мога повече, обзема ме щура веселост и почвам да правя шеги, и се заплитам в тях. — За бога, рече ми Лоте днес, моля ви, не правете сцени като тая миналата вечер! Вие сте страшен, когато сте тъй весел. — Между нас речено, аз издебвам времето, когато той има работа; хоп! — и аз съм там, и там ми е винаги добре, щом я намеря сама.

8 АВГУСТ

Моля те, драги Вилхелме, не мисли, че ставаше дума за тебе, когато ругаех като непоносими хората, които искат от нас покорност пред неотменната съдба. Аз и не помислих наистина, че ти може да бъдеш на подобно мнение. А всъщност ти имаш право! Само едно нещо, мой скъпи! Твърде рядко се туря край на нещо в света с или-или; чувствата и постъпките имат толкова разнообразни отсенки, колкото стъпала има между един орлов и един чип нос.

Тъй че ти не ми се сърди, ако аз, като призная всичките ти доказателства, се опитам все пак да се промъкна между това или-или.

Или, казваш ти, имаш надежда за Лоте, или нямаш. Добре! В първия случай помъчи се да я постигнеш, помъчи се да добиеш осъществяването на твоите желания; в другия случай бъди мъж и се помъчи да се освободиш от едно злополучно чувство, което ще изтощи всичките ти сили! Скъпи! Това е добре казано и — лесно казано.

Можеш ли да искаш ти от нещастника, чийто живот непрестанно угасва от някоя коварна болест, можеш ли да искаш от него — да сложи край на мъките си с един удар на меча? Нима злото, което поглъща силите му, не му отнема едновременно и смелостта да се освободи от това зло?

Наистина ти би могъл да ми отговориш с едно средно сравнение: кой не ще се остави да му отрежат по-добре ръката, отколкото да сложи живота си на карта чрез колебание и бавност? Не зная — и нека не се боричкаме със сравнения. Стига — да, Вилхелме, аз имам понякога мигове, когато усещам в себе си сила да скоча, да се махна оттука — да знаех само къде, на драго сърце бих отишъл.

ВЕЧЕРТА

Днеска ми попадна пак в ръцете моят дневник, който бях занемарил от някое време, и аз съм учуден, като виждам как съзнателно, крачка по крачка, съм навлязъл във всичко това; как винаги съм виждал съвсем ясно положението си и все пак съм постъпвал като дете, как и сега все още виждам ясно и все още няма никакъв признак за подобрене!

10 АВГУСТ

Аз бих могъл да живея най-добър, най-честит живот, ако не бях глупак. Не лесно се съединяват толкова хубави обстоятелства, каквито са тия, при които аз се намирам сега, за да веселят душата на един човек. Ах! Колко е вярно, че нашето сърце само прави щастието си. Да си член на най-милото семейство, да бъдеш обичан от стария като син, от малките като баща и от Лоте! А после благородният Алберт, който не смуцава щастието ми с никакви дребнави прищевки, който ме обгражда със сърдечно приятелство; комуто съм, след Лоте, най-милото нещо на света! Вилхелме, цяла радост е да ни чуеш, когато се разхождаме и си говорим за Лоте: на света няма изнамерено нищо по-смешно от това положение и все пак сълзи избликват често на очите ми, като си помисля за него.

Когато той ми разказва за нейната почтена майка, как тя на смъртния си одър предала на Лоте къщата и децата си, а нему — Лоте, как от тоя ден Лоте се оживила и изпълнила със съвсем друг дух, как в грижите си за домакинството си и в сериозността си е станала истинска майка, как нито миг от времето ѝ не минава без дейна обич, без работа и все пак нейната живост и веселост не са я напуснали никога! Аз вървя мълком до него и късам цветя по пътя, китя ги грижливо на китка и ги хвърлям в потока, който тече край нас, и гледам как бавно отминават надолу. Не зная дали ти писах, че Алберт ще остане тук и ще получи от двореца, където го много обичат, една служба с прилична заплата. Малцина съм виждал подобни на него откъм ред и прилежност в работата си.

12 АВГУСТ

Истина — Алберт е най-добрият човек под небето. Вчера имах една чудна сцена с него. Отидох при него, за да си взема сбогом, защото ме бе обзело желание да забия из планината, отгдето ти и пища сега, и като вървах насам-нататък из стаята, пред очите ми попаднаха неговите пищови. — Заеми ми пищовите за моята обиколка, рекох аз. — Защо не, рече той, само че ще си направиш труда да ги напълниш; у мене те висят само така pro forma. Аз откачих единия, а той продължи: Откакто моята предпазливост ми изигра такава лоша игра, не ща да имам никаква работа с това нещо. — Аз любопитствувах да узная случката. — Бях около три месеца, започна той, на село при един приятел, имах при себе си два ненапълнени терцероли и спях спокойно. Еднаж, през един дъжделив следобед, седейки празен, не зная как ми хрумна: може да бъдем нападнати, може терцеролите да ни потребват и може — ти знаеш как става това. Дадох ги на прислужника да ги почисти и напълни; а той взел да се шегува с момичетата, поискал да ги уплаши и бог знае как оръжието се откача, както бил още вътре пълнителят, гръмва и пръчката се забива в дясната ръка на едното момиче и му разкъсва палеца. Трябваше сетне да слушам оплаквания и отгоре на това да запламя и лекуването; оттогава държа оръжията си ненапълнени. Драги приятелю, какво струва предпазливостта? Опасността не може да се изучи предварително! Но — ех, ти знаеш, че аз обичам твърде много тоя човек, ала до неговото „но“, защото — не се ли разбира от само себе си, че всяко общо правило търпи изключения? Ала тъй се оправдава човек, когато смята, че е казал нещо прибързано, общо, полувярно; той не престава да ограничава, да видоизменя, да изважда и прибавя, додето не остане нищо от работата. По тоя повод той нагази твърде дълбоко; аз престанах най-сетне да го слушам, взеха ме дяволите и с едно бързо движение притиснах гърлото на пищова в дясното си сляпо око. — Ух! — рече Алберт, като дръпна пищова надолу. Какво значи това? — Той не е напълнен, рекох аз. — И тъй да е, какво значи това? — отвърна той нетърпеливо. Не мога да си представя как може да бъде човек

толкова глупав, че да вземе да се застреля; самата мисъл за това буди отвратата у мене.

Ех вие, човеци, извиках аз, щом заговорите за нещо, веднага трябва да речете: това е глупаво, това е умно, това е добро, това е лошо! А какво значи това? Изследвате ли, за да отсъдите вътрешните обстоятелства на постъпката? Можете ли определено да разкриете причините, защо е тя станала, защо е трябвало да стане? Ако знаехте това, не бихте били тъй бързи с присъдите си.

Ти ще се съ согласиш с мене, рече Алберт, че известни постъпки си остават порочни, от каквито щат подтици и да произлизат.

Аз дигнах рамене и се съгласих с него. — Ала все пак, мой драги, продължих аз, и тук се срещат някои изключения. Вярно е, че кражбата е порок: но съчувствие ли или наказание заслужава оня човек, който отива на грабеж, за да спаси себе си и близките си от гладна смърт? Кой ще хвърли първия камък върху съпруга, който в справедливия си гняв погубва невярната си жена и нейния недостоен измамник? Върху момичето, което в един блажен час се забравя пред неудържимите радости на любовта? Дори нашите закони, тия студенокръвни педанти, се затрогват и въздържат от наказание.

Това е съвсем друго нещо, отвърна Алберт, защото оня човек, който е увлечен от страстите си, изгубва всяка способност да разсъждава и на него се гледа като на пиян, като на безумец.

Ах вие, разумни хора! — извиках аз, като се засмях. Страст! Опиянение! Безумие! Вие стоите тъй спокойни, тъй безучастни, вие, благоприлични хора! Вие мъмрите пияницата, отвращавате се от безумния, минавате край тях като попа и благодарите на бога като фарисея, че не ви е направил подобни на някой от тия. Аз съм бил пиян неведнъж, моите страсти никога не са били далече от безумието, но и за двете неща не се разкайвам: защото разбрах в моя мярка, как открай време се обявяват за пияни и луди всички извънредни човеци, които са се стремили към нещо велико, към нещо наглед невъзможно.

Но и в обикновения живот е непоносимо да чуваш как викат почти след всекиго при някоя що-годе свободна, благородна, неочаквана постъпка: тоя човек е пиян, той е луд! Засрамете се, трезви! Засрамете се, мъдри!

Това са пак твоите чудатости, рече Алберт. Ти преувеличаваш всичко и тук поне не си прав, като сравняваш самоубийството, за което

е дума сега, с великите постъпки, когато то всъщност не може да се смята за нещо друго освен за една слабост. Защото по-лесно е, разбира се, да умреш, отколкото твърдо да понасяш един пълен с мъки живот.

Аз бях с намерение да прекъсна; защото никакъв довод не ме така изкарва извън себе си, както когато някой ме посрещне с някое незначително общо съждение там, дето аз говоря из дълбочината на сърцето си. Но аз се овладях, защото вече много пъти съм слушал това и много пъти съм се ядосвал от него, и отвърнах на Алберт малко разгорещено: ти наричаш това слабост? Моля те, не се мами от външността. Ще наречеш ли ти слабост това, когато един народ, който пъшка под непоносимото иго на някой тиранин, се възбуди най-сетне и разкъса своите окови? Един човек, който в ужаса, че огънят е обхванал къщата му, сеца напрегнати всичките си сили и леко-леко отнася товари, които при спокойно състояние едва ли би могъл да помести? Един човек, който в гнева си от обидата излиза срещу шестима и ги надвива? Можеш ли да ги наречеш слаби? И щом, драги мой, напрежението е сила, защо свръхнапрежението да е противното? — Алберт ме погледна и каза: Не ми се сърди, но примерите, които даваш, съвсем не изглеждат сгодни за тука. — Възможно е, рекох аз; много пъти вече са ме укорявали, че моят начин на разсъждение граничи понякога с празнотумство. Но я да видим дали не можем по друг начин да си представим какво трябва да е на дутата на оня човек, който се решава да отхвърли от себе си иначе приятния товар на живота; защото ние имаме право да говорим за едно нещо само доколкото можем да го почувствуваме.

Човешката природа, продължих аз, има своите граници; тя може да понесе радост, скръб, болки само до известен предел и погива, когато той се премине. Значи, въпросът тук не е дали някой е слаб или силен, нали, а дали той може да изтрае размера на своето страдание, било то душевно или телесно. И аз мисля, че еднакво чудато е да кажеш: малодушен е оня, който си отнема живота, както би било неуместно да наречеш малодушен оногова, който умира от някаква злокачествена треска.

Парадоксално! Твърде парадоксално! — извика Алберт. — Не толкова, колкото ти мислиш, отвърнах аз. Ти ще се съ согласиш с мене: ние наричаме смъртна болест онова, чрез което природата бива тъй нападната, че силите ѝ биват отчасти погълнати, отчасти извадени из

действие, та тя не е вече годна чрез никаква сполучлива революция да възстанови пак обикновения ход на живота. Нека сега, драги мой, приложим това към духа. Погледни човека в неговата ограниченост: как върху него влияят впечатления, как у него се установяват идеи, додето най-сетне една нарастваща страст му грабва всичкия спокоен разсъдък и го сравнява със земята. Напразно ще разглежда спокойният, разумният човек положението на злочестника, напразно ще го съветва! Също като здравия, който стои при леглото на болника: той не може да му влее нито капка от своите сили.

За Алберта това бе твърде общо казано. Аз му припомних за едно момиче, което бе намерено не преди много време мъртво във водата, и му повторих историята. Едно добро младо същество, което бе израсло в тесния кръг на домакинския шетък, на седмичната предопределена работа, което не е познавало други възможности за развлечение освен тая — да иде в неделен ден с другарките си на разходка край града, в своята от години събирана премяна, да потанцува може би по веднаж на всеки голям празник и между това с истинско пламенно и сърдечно участие да се понакара час-два с някоя съседка по повод на някоя закачка или одумка и чиято пламенна природа почва да усеща най-сетне и по-задушежни потребности, които стават по-големи чрез ласкателствата на мъжете; нейните предишни радости ѝ стават лека-полека безвкусни, додето тя среща най-сетне един човек, към когото я влече неудържимо едно непознато чувство, в когото тя слага сега всичките си надежди, забравя света около себе си, не чува нищо, не вижда нищо, не усеща нищо друго освен него единствения, копнее само за него единствения. Неразвратен от празните удоволствия на леката суетност, нейният копнеж върви право към целта; тя иска да стане негова, иска да намери във вечната връзка всичкото онова щастие, което ѝ липсва, да се наслади от съчетанието на всички радости, за които е копняла. Непрестанни обещания, които ѝ подпечатват положителността на всички надежди, дръзки милувки, които увеличават страстта ѝ, завладяват съвсем душата ѝ; тя се люшка в едно мъгливо съзнание, в предчувствие на всички радости, тя е на най-високото стъпало на напрежението, тя разгръща най-сетне ръцете си, за да обхване всичките свои желания — и нейният любим я изоставя. Вкаменена, безчувствена, тя стои пред една пропаст; всичко около нея е тъмнина, никакъв изход, никаква утеха, никакво

предчувствие! Защото — изоставена е от оногова, в когото тя е чувствувала всички си живот. Тя не вижда широкия свят, който лежи пред нея, ни мнозината, които биха могли да заместят изгубения, тя се чувствува сама, изоставена от цял свят — и сляпа, притисната до стената от страшната злочестина на сърцето си, тя се хвърля в дълбината, за да удави във всеобхватната смърт всичките свои мъки. Ето, Алберте, това е историята на мнозина човеци! И кажи, не е ли това случай на болест? Природата не намира изход из лабиринта на заплетените и противоречиви сили и човекът трябва да умре. Тежко томува, който би могъл да гледа това и да каже: безумна! Да беше почакала, да бе оставила времето да действува, отчаянието щеше да стихне, щеше да се намери друг, който да я утеши. Това е също както ако някой би казал: безумец, умира от треска! Да беше почакал, додето се съвземат силите му, додето се подобрят соковете му, додето улегне вълнението на кръвта му, всичко би тръгнало добре и той щеше и до ден-днешен да живее.

Алберт, комуто все още сравнението не бе очевидно, ми възрази още нещо и между другото — че съм говорел само за едно просто момиче, зла той не можел да схване как би могъл да бъде оправдан един разумен човек, който не е тъй ограничен, който вижда повече обстоятелства. — Приятелю — извиках аз, човекът си е човек и мъничкото разум, който някой може да има, малко или никак, не важи, когато страстта бушува и надвишава границите на човешките сили. Още повече — но за това друг път, рекох аз и взех шапката си. О, сърцето ми бе тъй препълнено! И ние се разделихме, без да се разберем един други. Как трудно се разбират хората на тоя свят.

15 АВГУСТ

Действително само любовта прави на тоя свят хората потребни един на други. Аз чувствавам, че Лоте не би желала да ме загуби, а децата нямат друга представа освен тая, че аз утре пак ще отида. Днеска отидох да настроя пианото на Лоте; ала не можах да успея, защото малките ме преследваха за една приказка и сама Лоте ми каза, че трябва да изпълня волята им. Нарязах им следобедния хляб, който те приемат от мене почти тъй радостно, както от Лоте, и им разказах по-главното от приказката за княгинята, на която прислужвали ръце. Научавам много нещо при това разказване, уверявам те, и съм удивен от впечатлението, което то прави върху тях. Понеже понякога съм принуден да измисля някоя странична случка, която при втория път забравям, те веднага казват, че предния път е било иначе, тъй че аз се упражнявам сега да разказвам приказките без промяна, в напевен тон, по една нишка. От това научих, че един автор неизбежно вреди на книгата си чрез второто променено издание на своя разказ, та макар и в поетично отношение той да е станал много по-добър. Първото впечатление ни намира готови да се съгласим, а човек е тъй устроен, че можеш да го убедиш и в най-невероятното; ала то едновременно се вкоренява тъй здраво, че тежко томува, който иска да го.

18 АВГУСТ

Защо е отредено тъй, че това, което съставя блаженството на човека, да бъде и извор на неговата злочестина!

Пълното топло чувство на моето сърце към живата природа, което ме заливаше с толкова наслади, което правеше на рай света наоколо ми, става сега за мене един непоносим мъчител, един зъл дух, който ме преследва по всички пътища. Когато по-рано оглеждах от скалите над реката плодородната долина дори до ония хълмове и виждах как всичко около мене кълни и блика; когато гледах тия планини, покрити от полите до върха с гъсти дървета, тия долини с най-разнообразни кривини, засенчени от китните гори, и тихата река се плъзгаше между шепнещите тръстики и оглеждаше хубавите облаци, които тихият вечерник люлееше по небето; когато слушах как птиците оживяваха гората около мене и милиони рояци мушички танцуваха пъргаво в последните червени лъчи на слънцето, а неговият последен трепетен поглед освобождаваше майския бръмбар от тревата му; когато шумът и животът край мене привличаха вниманието ми към земята и мъхът, който с мъка изсмуква храната си от моята твърда скала, и храстите, които растат надолу по сухите пясъчни хълмове, ми разкриваха вътрешния, пламтящия, свещения живот на природата — как разбирах аз всичко това в горещото си сърце, как се чувствавах като обоготворен сред преливащата пълнота и чудните образи на безкрайния свят се движеха в душата ми и оживяваха всичко в нея! Грамадни планини ме заобикаляха, бездни лежаха пред мене, бурни потоци се спущаха надолу, реките течаха под мене и гори и планини ечаха; и аз ги виждах как една през друга действуват и творят в дълбочините на земята — те, незнайните сили; и ето на земята и под небето гъмжат родовете на най-разнообразни същества, всичко, всичко населено с хилядократни форми; а човеците се укрепяват в къщички, вгнездят се там и господствуват в ума си над широкия свят! Клетите глупецо, който тъй малко цениш всичко това, защото ти си толкова малък! От непристъпните планини, през пустинята, до края на непознатия океан вее духът на вечния творец и се радва на всяка

прашинка, която слуша гласа му, и живее. Ах, колко често съм копнял аз тогава да литна с крилата на жерава, който прелита над мене, към брега на неизмерното море, за да пия от пенещата се чаша на безкрайното блаженство на живота и да почувствувам само един миг в ограничената мощ на своите гърди една капка от блаженството на онова същество, което създава всичко в себе си и чрез себе си.

Братко, дори само споменът за ония часове ме прави честит. Самото усилие да извикам отново ония неизразими чувства, да ги изкажа отново, издига душата ми над самата нея и ме оставя след това да почувствувам двойно по-тежко положението, в което се намирам сега.

Сякаш някаква завеса се спусна пред очите ми и полето на безкрайния живот се превръща пред мене в бездна на вечно отворен гроб. Можеш ли каза: това е, когато всичко преминава, когато всичко профучава с бързината на светкавица, когато то тъй рядко изтрайва до края на всичката си жизнена сила и бива, ах! — грабнато от потока, потопено и разбито о скалите? Няма миг, който да не подяжда тебе и твоите близки наоколо ти, няма миг, през който ти да не си рушител, да не си принуден да бъдеш рушител; най-невинната разходка струва живота на хиляди червейчета, една стъпка събаря построената с мъка сграда на нравките и смазва в позорния гроб един малък свят. Ха, мен ме вълнуват не големите, извънредни напасти по света, не водите, които завличат вашите села, не земетръсите, които поглъщат вашите градове; сърцето ми подяжда разрушителната сила, що е скрита във всичко в природата, която не е създала нещо, което да не разрушава своя съсед, само себе си. И тъй се люшкам аз плах със земята и небето и техните кипящи сили около мене; не виждам нищо друго освен едно чудовище, което вечно поглъща, вечно яде.

21 АВГУСТ

Напразно простирам към нея ръцете си сутрин, когато се пробуждам от тежки сънища; напразно я търся в леглото си нощем, когато някой честит, невинен сън ме измами, че стоя до нея на ливадата и държа нейната ръка, и я покривам с хиляди целувки. Ах, когато още в омаята на полусъня пипам за нея и се оборавам подир това — от потиснатото ми сърце бликват поток сълзи и аз плача безутешно пред мрачното бъдеще.

22 АВГУСТ

Това е цяло нещастие, Вилхелме! Моите дейни сили са разстроени и превърнати в безпокойна леност, не мога да стоя празен и все пак не мога и нищо да върша. Имам въображение, нямам чувство към природата, а книгите ме отвращават. Когато липсваме сами на себе си, липсва ни всичко. Кълна ти се, понякога съм пожелавал да бъда работник-надничар само да имам сутрин, когато се събуждам, един изглед за идващия ден, един подтик, една надежда. Често завиждам на Алберт, когото виждам заровен до уши в дела, и си въобразявам, че би ми било добре, ако бях на негово място! Няколко пъти вече ми е идвало да пиша на тебе и на министъра, за да поискам онова място при посолството, което, както ти ме уверяваш, не ще ми бъде отказано. И сам аз вярвам това. Министърът ме обича от много време, отдавна ме е убеждавал, че трябва да се посветя на някоя работа; и за час време съм готов да сторя това с радост. Но после, като помисля пак върху това и си спомня баснята за коня, който, нетърпелив за своята свобода, се оставя да му турят седло и юзди и бива позорно язден след това — не зная какво да правя. И, мой драги, не е ли у мен копнежът за промяна на положението може би едно вътрешно, враждебно нетърпение, което ще ме преследва навсякъде?

28 АВГУСТ

Истина, ако моята болест може да се излекува, това ще го сторят тия люде. Днес е моят рожден ден и рано-рано аз получих едно пакетче от Алберт. Веднага при отварянето виждам пред очите си една от бледочервените панделки, които Лоте носеше, когато се запознах с нея, и за която я бях молил няколко пъти оттогава. Имаше и две книжки в една дванадесетина: малкият Ветщайнов Омир, едно издание, което често съм желал, за да не мъкна по разходките си Ернестовото. Ето, тъй предварят те моите желания, тъй ме отрупват с всичките ония любезности на приятелството, които са хиляди пъти по-ценни от бляскавите подаръци, чрез които суетността на дарителя ни унижава. Аз целувам хиляди пъти тая панделка и с всеки дъх пия спомена за блаженствата, с които ме препълняха ония малко на брой честити, невъзвратими дни. Вилхелме, тъй е, и аз не роптая, цветовете на живота са само видения! Колко много преминават, без да оставят следа подир себе си! Колко малко връзват плод и колко малко от тия плодове узряват — и все пак имаме ги доволно; и все пак — о, братко мой! — бива ли да изоставяме узрели плодове, да ги презираме, да ги оставяме да изгният, без да бъдат вкусени? Сбогом! Лятото е чудесно; често седя по овощките в Лотината градинка с плодокъсача, дългата върлина, в ръка и бера круши от върховете. Тя стои отдолу и ги поема, когато ѝ ги подам.

30 АВГУСТ

Нещастнико! Не си ли ти един безумец? Не се ли измамваш сам? Де те води тая луда, безкрайна страст? Нямам вече друга молитва освен към нея; в моето въображение не се явява никакъв друг образ освен нейния и всичко в света около мене виждам само във връзка с нея. И това ми дарява по някой честит час — додето бъда принуден пак да се откъсна от нея! Ах, Вилхелме, докъде ме докарва често сърцето ми! Когато съм поседял при нея два-три часа и съм услаждал очите и ушите си с нейната снага, с нейната обноска, с небесния израз на думите ѝ, полака-лека всичките ми чувства се изпъват, пред очите ми притъмнява, аз едва чувам и сякаш някой коварен убиец стиска гърлото ми, тогава сърцето ми дири с луди удари простор за потиснатите чувства и само уголемява смута им — Вилхелме, аз често не зная дали съществувам на света! И ако понякога мъката не вземе връх и Лоте не ми позволи злочестата утеха да изплача болките си на ръката ѝ — аз трябва да се махна, да изляза и бродя тогава далече из полето! За мене е радост тогава да се катеря по някой стръмен рид, да проправя пътека през някоя непроходима гора, през шубраците, които ме раняват, през тръните, които ме разкъсват! Тогава ми става малко по-добре! Малко! И когато понякога си легна из пътя от умора и жажда, понякога, сред дълбоката нощ, когато пълният месец стои високо над мене, седна в самотната гора на някое криворасло дърво, за да дам мъничко облекчение на наранените си стъпала, и задрема тогава сред здрача в уморителен покой! О, Вилхелме, самотният живот на килията, власеницата и бодливият пояс биха били отдих, за който чезне душата ми. Сбогом! Аз не виждам друг край на тая мъка освен гроба.

3 СЕПТЕМВРИ

Трябва да се махна! Благодаря ти, Вилхелме, че затвърди моето колебливо решение. Четиринадесет дни вече ходя с мисълта да я напусна. Аз трябва да се махна. Тя е пак в града при своя приятелка. И Алберт — и — аз трябва да се махна!

10 СЕПТЕМВРИ

То бе една нощ! Вилхелме! Сега ще понеса вече всичко! Аз няма да я видя вече! О, защо не мога да прелетя и да се хвърля на шията ти, и да ти изразя с хиляди сълзи и възторзи, мой скъпи, чувствата, които бушуват в сърцето ми! Аз стоя тук и дишам тежко, мъча се да се успокоя, чакам утрото, а конете ще бъдат готови при изгрев.

Ах, тя спи спокойно и дори не помисля, че не ще ме види вече никога. Аз се откъснах; бях доволен силен да не издам намерението си през един разговор от два часа. И какъв разговор, господи!

Алберт ми беше обещал да бъде с Лоте в градината веднага след вечеря. Аз стоях на терасата под високите кестени и гледах към слънцето, което залязваше сетен път за мене над китната долина, над кротката река. Толкова често бях стоял тука с нея и гледал тъкмо тая чудна гледка, а сега! Вървах назад-напред по пътеката, която ми бе толкова мила! Едно тайно влечение ме бе често спирало тука преди още да познавам Лоте и колко се радвахме ние, когато в началото на нашето познанство открихме общата си обич към това място, което е наистина едно от най-романтичните, що съм виждал, възпроизведени от изкуството.

Най-напред имаш широката гледка между кестеновите дървета — ах, припомням си, че вече много съм ти писал, струва ми се, за това. Високи стени от буки те затварят, пътеката върви през една горица и става все по-тъмна, додето най-сетне свършва в една затворена полянка, над която витаят всички тръпки на самотата. И сега усещам тайнствения трепет, който ме обзе, когато през една ясна пладния влязох за пръв път там: аз предусещах смътно какво поле за блаженства и болки ще стане това място.

Около половин час се бях наслаждавал на мъчителните сладки мисли за раздялата и срещата, когато ги чух да се изкачват на терасата. Аз изтичах насреща им, с трепет хванах нейната ръка и я целунах. Тъкмо излязохме горе и месецът се издигна над гористия хълм; ние говорехме за разни неща и незабелязано се приближихме до тъмния кът. Лоте влезе в него и седна, Алберт до нея, аз също; ала моето

неспокойствие не ме остави дълго да седя; аз станах, пристъпих пред тях, походих назад-напред, седнах пак: то бе едно страшно състояние. Тя ни обърна вниманието върху хубавата игра на лунната светлина, която осветяваше на края на буковите стени цялата тераса пред нас: една чудна гледка, която поразяваше толкова повече, понеже нас ни окръжаваше дълбок здрач. Ние мълчахме и тя подхвана след малко: Никога не мога да се разхождам при лунна светлина, без да ми се изпречи мисълта за моите умрели, без да ме обземе чувството за смъртта, за бъдещето. Ние ще пребъдем! — продължи тя с гласа на хубавото чувство. Ала дали ще се намерим пак, Вертере? Дали ще се познаем? Как ви се струва? Какво ще кажете?

Лоте, казах аз, като ѝ подадох ръката си, и очите ми бяха пълни със сълзи, ние ще се видим пак! Тука или там, ще се видим! — Аз не можех повече да говоря. Трябваше ли, Вилхелме, да ме пита тя за това тогава, когато аз носех в сърцето си тая страшна раздяла!

И дали скъпите покойници, продължи тя, знаят за нас, дали чувствуват, че когато сме добре, си спомняме с гореща обич за тях? О, образът на моята майка витае над мене винаги, когато през тихи вечери седя сред нейните, сред моите деца и те са събрани около мене, както се събираха около нея. Тогава поглеждам към небето с топла сълза на окото си и желая да би могла да зърне тя поне за миг как аз стоя на думата, която ѝ дадох на нейния смъртен час: да бъда майка на децата ѝ. С какво вълнение викам аз: прости ми, скъпа, ако не съм за тях това, което ти беше! Ах, аз правя всичко, каквото мога; нали са облечени, нахранени, ах, и което е повече от всичко това: пазени и обичани. Да би могла да видиш нашия сговор, мила светице! Ти би славил с най-гореща благодарност бога, когато ти с последните си горчиви сълзи молеше за добротината на твоите деца.

Тя каза това! О, Вилхелме, кой би могъл да повтори това, което тя каза! Как би могла студената, мъртва буква да представи тия небесни цветя на духа? Алберт прекъсна кротко речта ѝ: Вие се твърде много вълнувате, мила Лоте! Зная, че вашата душа много обича тия мисли, но моля ви! — О, Алберте — рече тя, зная, че ти не ще забравиш вечерите, когато седяхме заедно на малката кръгла масичка, когато татко бе на път, и ние пращахме децата да спят. Ти често имаше някоя хубава книга, ала тъй рядко се случваше да почетеш. Не бе ли общуването с тая великолепна душа повече от всичко? Хубавата,

кротка, пъргава и винаги дейна жена! Бог знае сълзите, с които съм падала често в леглото си пред него: дано ме направи подобна на нея.

Лоте! — извиках аз, като се хвърлих пред нея и хванах ръката ѝ, па я покрих с хиляди сълзи. Лоте! Божият благослов и духът на твоята майка са над тебе! — О, да я познавахте, рече тя, като ми стисна ръката, тя бе достойна за вашето познанство! — Аз помислих, че погивам. Никога не е изричано по-голямо, по-гордо слово за мене. А тя продължи: — И тая жена трябваше да си замине в разцвета на годините си, когато най-малкият ѝ син нямаше дори шест месеца! Болестта ѝ не продължи много: тя бе кротка, примирена; мъчно ѝ бе само за децата ѝ, особено за малкото. Когато наближи краят, тя ми рече: доведи ми ги! И когато ги въведох, малките, които не знаеха нищо, и по-големите, които бяха останали без ум, как стояха те около леглото и как издигна тя ръце и се молеше над тях, и ги целуваше едно след друго, и ги изпращаше, а на мене рече: бъди тяхна майка! Аз ѝ подадох ръката си. — Ти обещавааш много, щерко моя, рече тя, сърцето на майка и окото на майка. Аз често съм виждала по благодарните ти сълзи, че ти чувствуваш какво значи това. Имай това чувство към твоите сестри и братя и към твоя баща — верността и послушанието на жена. Ти ще го утешиш. — Тя попита за него: той бе излязъл, за да скрие от нас непоносимата скръб, която го душеше; той беше съвсем разбит.

Алберте, ти бе в стаята. Тя чу, че някой ходи, и попита, и те повика при себе си, и как погледна и тебе и мене с обнадеждените, спокойни очи, че ние ще сме честити, ще бъдем заедно честити! — Алберт се хвърли на шията ѝ, целуна я и извика: ние сме честити! Ние ще бъдем честити! — Спокойният Алберт бе съвсем извън себе си, а аз не знаех що става с мене.

Вертере, подзе тя, и тая жена трябваше да загине! Господи! Като си помисля понякога как човек оставя да отнесат най-милото му на света и никой не чувствава това по-остро от децата, които дълго след това се оплакваха, че черните човеци са отнесли мама!

Тя стана и аз бях събуден и потресен и останах седнал, като държах ръката ѝ. — Да тръгваме! — рече тя. Време е. — Тя искаше да оттегли ръката си, но аз я стиснах по-здраво. — Ние ще се видим пак, извиках аз, ние ще се намерим, ще се познаем в какъвто образ и да бъдем. Аз тръгвам, продължих аз, тръгвам самоволно и все пак, ако

трябваше да кажа: навеки! — не бих издържал това. Сбогом, Лоте! Сбогом, Алберте! Ще се видим пак! — Утре, струва ми се, отвърна тя шеговито. — Аз чувствувах това утре! Ах, тя не знаеше, когато си издърпа ръката из моите — те излязоха по пътеката, а аз стоях, гледах след тях в лунната светлина, хвърлих се на земята и се наплаках и скочих, и изтичах на терасата, и видях как там долу, в сенките на високите липи, бялата ѝ дреха светлее към градинската врата; прострях ръцете си, но тя изчезна.

[1] Мелузина — водна фея. ↑

[2] Принудени сме да изпуснем това място на писмото, за да не дадем никому повод да се сърди, макар че всъщност погледнато, мнението на едно отделно момиче и на един млад неустановен момък малко може да важи за един автор. ↑

[3] Също и тук се изпуснаха имената на някои наши автори, които споделят възторга на Лоте, ще отгатне чрез сърцето си, когато четете това място, а който не — не му е и потребно да знае. ↑

[4] Имаме върху това една отлична проповед от Лафатера, между друго и за книгата на Йона. ↑

КНИГА ВТОРА

20 ОКТОМВРИ 1771

Вчера пристигнахме тука. Посланикът не е добре, та ще престои няколко дена. Всичко би било добре, ако той не бе тъй противен. Виждам, виждам, съдбата ми е предопределила тежки изпитни. Но смелост! Широкото сърце понася всичко. Широкото сърце? Иде ми да се смея, че тая дума е дошла на перото ми. О, едно малко побезгрижно сърце би ме направило най-честития под слънцето. Какво! Аз се отчайвам от своите сили, от своите дарби тогава, когато други със своите мъничко сили и талант шествуват край мене в спокойно самодоволство? Добри боже, който си ми дарил всичко това, защо не задържа половината от него, а да ми дадеш само вяра и самодоволство!

Търпение! Търпение! Ще се подобри; защото да ти кажа, мой драги, ти имаш право. Откакто се блъскам всеки ден между народа и виждам какво правят и как поминуват хората, станал съм много доволен от себе си. Явно е, че щом като сме тъй създадени — да сравняваме всичко със себе си и себе си с всичко, то щастиято или злочестината са в нещата, с които се съпоставяме, и няма нищо опасно от самотата. Нашето въображение, тласкано от своята природа да се издига, кърмено от фантастичните образи на поезията, си създава една стълба от същества, където ние сме най-долното и всичко вън от нас изглежда по-хубаво, всеки друг човек е по-съвършен от нас. И това става съвсем естествено. Ние тъй често чувствуваме, че нещо не ни достига, и често ни се вижда, че тъкмо това, което нам липсва, притежава го някой друг, комуто ние придаваме и всичко, което ние имаме, та още и известно доволство към това. И тъй щастливецът е напълно готов — творение на самите нас.

Наопаки, когато с всичката си слабост и непохватност работим и вървим напред, то често смятаме, че ние с нашето люшкане и криволичене ще успеем да отидем по-далеч, отколкото други с техните платна и весла, и това е все пак едно хубаво самочувство, когато човек тича наред или пък преди другите.

26 НОЕМВРИ 1771

Започвам да се чувствавам донякъде съвсем сносно тука. Най-доброто е, че има доста работа; и после множеството хора, разните нови образи създават едно пъстро зрелище на душата ми. Запознах се с графа К., един човек, когото всеки ден уважавам повече, един широк, голям ум, който не е студен, защото вижда много неща, в чиито обноси проблясва толкова много усет за приятелство и обич. Той се сближи с мене, когато изпълнявах един служебен дълг при него, и още при първите думи забеляза, че се разбираме, че може да приказва с мене, както не с всекиго. Не мога да нахваля достатъчно и неговата откровеност. Няма на света по-истинска, по-топла радост от тая — да видиш как пред тебе се разтваря една голяма душа.

24 ДЕКЕМВРИ 1771

Посланикът ми създава много ядове; аз си предвиждах. Той е най-точният глупец, който съществува на света; крачка по крачка, и подробен като клюкарка; един човек, който никога не е доволен от себе си и комуто никой не може да угоди. Аз работя охотно и леко свършвам, и което си е написано веднъж, написано е; ала той е в състояние да ми върне написаното и да каже: хубаво е, ала прегледайте го — човек винаги намира една по-добра дума, една по-чиста представка. Тогава ме вземат дяволите. Никакво „и“, никакъв съюзец не бива да се изпусне, а пък на инверсиите, които понякога допускам, той е смъртен враг; ако не нагласиш периодите си по общоприетата мелодия, той не разбира нищо от тях. Цяла мъка е да имаш работа с такъв човек.

Доверието на граф фон К. е единственото нещо, което ме обезщетява. Неотдавна той ми каза съвсем откровенно колко много е недоволен от бавността и колебливостта на моя посланик. Такива хора тежат и на себе си, и на другите, рече той, ала човек трябва да се примири с това както пътникът, който трябва да мине през една планина; разбира се, ако планината я нямаше, пътят би бил по-сгоден и по-къс; ала тя е пред очите ти — трябва да я преминеш!

Моят старец чувствава добре, че графът ме предпочита пред него, и това го ядосва и той се хваща за всеки случай, при който може да каже пред мене нещо лошо за графа: аз както обикновено заставам на противна страна и от това работата става само по-лоша. Вчера ме дори разсърди, защото казаното беше и за мен: за светски работи графът бил много добър, работел леко и имал добро перо; ала му не достигала основна ученост както на всички белетристи. При това лицето му взе един израз, който искаше да каже: усещаш ли примката? Ала това не ми действа; аз презрях човека, която може тъй да мисли и тъй да се отнася. Аз му се опрях и влязох в борбата с доста огън. Казах, че графът е един мъж, когото човек трябва да уважава както за неговия характер, тъй и за неговите знания. Не познавам, рекох аз, друг човек, който да е бил тъй честит да разшири своя дух, да

го разпростре над безброй неща и все пак да проявява такава деятелност в обикновения живот. Това бяха странни неща за тоя мозък и аз се оттеглих, за да не бъда принуден при по-нататъшни брътвежи да погълна още повече.

И за това сте виновни всички вие, които ме предумяхте да вляза в хомота и толкова много ми пяхте за дейност. Дейност! Ако оня, който сади картофи и отива с кон в града, за да продаде житото си, не върши много повече, отколкото мене, то аз съм съгласен още десет години да се бъхтя на тоя кораб, в който сега съм окован!

А тая бляскава неволя, това отегчение сред противното простолудие, което се вижда наоколо! Ламтежът за големство помежду им, как те се пазят и следят, за да спечелят една крачка повече пред другия; най-долните, най-жалките страсти, съвсем без покривало. Има например една жена, която разправя всекиму за своя благороден произход и за своята земя, тъй че чужденецът си мисли това е една глупачка, която си строи въздушни кули относно частицата благородство и славата на нейната земя. Ала случаят е още по-лош: тая жена е дъщеря на един писар тук из околността. Виждаш ли, аз не мога да разбера тоя човешки род, който има толкова малко ум, за да се позори така просташки.

Наистина аз всеки ден виждам по-ясно, драги мой, колко глупаво е да съдиш другите според себе си. И понеже имам твърде много работа със себе си и това сърце е тъй бурно — ах, аз драговошно оставям другите да си вървят по своя път, стига само да биха могли и те да ме оставят да си вървя по моя.

Най-вече от всичко ме дразнят неизбежните съсловни отношения. Наистина аз зная толкова добре, колкото и всеки друг, колко нужно е различието между съсловията, колко много изгоди дава то и на самия мене; само да не заставах на пътя ми тъкмо там, където бих могъл все още да вкуся малко радост, един отблясък от щастие на тая земя. Неотдавна, на разходка, се запознах с госпожица фон Б., едно мило създание, което е запазило твърде много естественост посред вкочанения живот около нея. Ние се поправихме един другиму при разговора и когато се разделяхме, аз я помолих за позволение да я посетя в къщи. Тя ми позволи това с такава искреност, че аз едва можах да дочакам приличния час да отида у нея. Тя не е тукашна и живее при една своя леля. Лицето на старата не ми допадна. Аз ѝ

оказах голямо внимание, разговорът ми бе насочен повече към нея и в по-малко от половин час узнах достатъчно това, което и госпожицата отсетне сама ми призна: че милата ѝ леля е лишена на стари години от всичко, че не притежава ни прилично състояние, ни ум и няма никаква друга опора освен редицата нейни предшественици, никаква закрила освен благородното си потекло, зад което тя се е окопала, и никаква друга забава освен удоволствието да гледа от своя етаж високо над главите на обикновените граждани. На младини трябва да е била хубава, но прозяпала живота си, като отначало измъчила със своенравието си мнозина бедни младежи, а в по-зрели години се превила под заповедите на един стар офицер, който, в замяна на тая послушност и на една скромна издръжка, преживял с нея бронзовия си век и умрял. И ето я сега сама в железния ѝ век и никой не би я погледнал, ако племенницата ѝ не бе толкова мила.

8 ЯНУАРИ 1772

Какви люде има — цялата им душа почива върху церемониала, всичките им мисли и стремежи са насочени върху това, как да се промъкнат един стол по-напред край трапезата! И не защото си нямат други грижи: не, напротив, работите им се затрупват, тъкмо защото малките неприятности тук им пречат да вършат важните си дела. Миналата седмица пътуването с шейна стана игра на първенство и цялата забава бе провалена.

Глупците — те не виждат, че работата съвсем не е до мястото и че тоя, който стои на първо място, твърде рядко играе първа роля! Колцина царе биват управлявани от своите министри, колцина министри — от своите секретари? И кой е първият? Оня, струва ми се, който вижда по-далеч от другите и има достатъчно сила или хитрост да впрегне техните сили и страсти за прокарване на своите кроежи.

20 ЯНУАРИ

Трябва да ви пиша, мила Лоте, тук в стаичката на една проста селска странноприемница, в която се укрех от голямата виелица. През всичкото време, откакто се блъскам между чужди, съвсем чужди на сърцето ми люде, в тъжното гнездо Д., не е имало нито миг, нито един миг, през който сърцето ми да не ме е подтиквало да ви пиша, и сега, в тая колиба, в тая самота, в тая затвореност, когато сняг и поледица бият срещу прозорчето ми, вие бяхте моята първа мисъл. Щом влязох и ме посрещна вашият образ, споменът за вас, о, Лоте — тъй свят, тъй топъл! Милостиви боже, първият честит миг оттогава!

Да ме бяхте видели, скъпа моя, сред празнодумството на забавите! Как изсъхват чувствата ми, нито един миг пълно сърце, нито един честит час! Нищо! Нищо! Аз стоя като пред магическо сандъче и гледам как вървят пред мене човечета и кончета, и се питам често не е ли всичко това една оптическа измама. Аз играя заедно с тях, нещо повече — и мен разиграват като марионетка, и хващам понякога своя съсед за дървената ръка, и ужасено се отдръпвам. Вечер се каня да се наслажда на слънчевия изгрев, а не се побутвам от леглото; през деня съм с надеждата да се порадвам на лунната светлина, а си оставам в стаята. Не знаая защо всъщност ставам, защо си лягам.

Квасът, който туряше живота ми в движение, липсва; чарът, който ме държеше бодър в дълбоките нощи, отлетя, тоя чар, който ме събуждаше сутрин от сън, изчезна.

Едно-едничко женско същество намерих тука, госпожица фон Б.; тя прилича на вас, мила Лоте, ако изобщо някой може да прилича на вас. Я, ще си речете вие, тоя се е заловил да прави мили комплименти! Това не е съвсем невярно. От някое време аз съм станал много любезен, защото не мога друго да сторя, станал съм духовит и жените казват, че никой не може да хвали тъй тънко като мене (и да лъже, добавете вие; защото без това не върви, разбирате ли?). Искях да говоря за госпожица фон Б. Тя има богата душа, която свети цяла през сините ѝ очи. Благородното ѝ потекло е за нея товар, който не задоволява ни едно от желанията на сърцето ѝ. Тя копнее да се

изтръгне из тоя въртоп и ние фантазираме понякога за живота на село и чистото щастие; ах, и за вас! Колко често я карам да благоговее тя пред вас! Не я карам, тя го прави доброволно, слуша с радост за вас, обича ви.

О, защо не съм сега при вашите нозе, в обичната, приветна стаичка и нашите малки любимци да се търкалят едно друго около мене, а когато почнат много да шумят, аз да ги събера край себе си и смиря с някоя страшна приказка.

Слънцето залязва чудно хубаво над снежнобялата ширина, виелицата е отминала и аз — аз трябва пак да се затворя в моята клетка. Сбогом! При вас ли е Алберт? И как? Бог да ми прости тоя въпрос!

8 ФЕВРУАРИ

От осем дни имаме най-противно време и за мене то е благодат. Защото откакто съм тука, не е изгрял на небето ни един хубав ден, който да не ми е бил развален или омърсен от някого. А като вали здравата и виелицата засипва и заледява, и снегът се топи, ха, мисля си аз, в къщи не може да стане по-лошо, отколкото е навън, или наопаки — и тъй е добре! Изгрее ли заран слънцето, като обещава един ведър ден, аз не мога да се сдържа да не викна: ето, имат пак една небесна благодат, която могат един другиму да похабят! Няма нещо, което те да не си похабяват един другиму! Здраве, добро име, радост, отдих! И най-вече от глупост, неразбиране и тесногърдство и ако слушаш тях, с най-добри намерения. Понякога ми иде да падна на колене и да ги моля: да не разкъсват тъй бясно собствената си утроба.

17 ФЕВРУАРИ

Страх ме е, че ние, моят посланик и аз, не ще можем да изтърпим заедно по-дълго. Тоя човек е съвсем, съвсем непоносим. Неговият начин да работи и води делата си е тъй смешен, че аз не мога да се въздържа да не му противореча и да не извършвам често някоя работа по свой ум и по свой начин, което нещо естествено никак не му допада. Затова той се оплакал напоследък от мене пред двореца и министърът ми направи мъмрене, наистина меко, ала все пак мъмрене, и аз бях с намерение да поднеса оставката си, когато получих от него едно частно писмо^[1], едно писмо, пред което аз коленичих и пред чиято висока, благородна, мъдра мисъл благоговеея. Как напътва той моята преголяма чувствителност, как се стреми да смекчи моите прекалени идеи за дейност, за влияние върху другите, за вникване в работата, като ги уважава, смятайки ги за добра младежка воля, и се стреми не да ги изкорени, а да ги смекчи и насочи натам, където им е истинското място, където те могат да имат най-силно действие! Подкрепен съм за осем дни и съм в съгласие със себе си. Душевното спокойствие е чудесно нещо, както и радостта от самия себе си. Само да не беше безценният камък, драги приятелю, тъй крехък, колкото и хубав, и скъп!

20 ФЕВРУАРИ

Бог да ви благослови, мои мили, да ви даде всичките хубави дни, които отнема на мене!

Благодаря ти, Алберте, задето ме измами: аз чаках известие кога ще ви бъде сватбата и се готвех да взема тържествено същия ден Лотиния силует от стената и да го погребя между другите книжа. Сега вие сте вече двойка, а нейният портрет е още тук! Нека тъй да си остане! И защо не? Аз знам, че и аз съм при вас, че съм в Лотиното сърце, без да ти вредя, че имам, да, имам второто място в него и искам, и трябва да го запазя. О, аз бих побеснял, ако тя би могла да забрави, Алберте, в тая мисъл има цял ад. Алберте, сбогом! Сбогом, ангеле на небесата! Сбогом, Лоте!

15 МАРТ

Имах една неприятност, която ще ме пропъди оттука. Аз скърцам със зъби! Дявол! Тя не може да се поправи и вие сте все пак виновни за това, вие, които ме подбуждахте и подтиквахте, и мъчихте да се заломя с една служба, която не бе по сърцето ми. Ето ти сега! Ето ви сега! И за да не кажеш пак, че моите прекомерни идеи развалят всичко, ето ти, драги господине, едно описание гладко и просто, както би го написал един летописец.

Граф фон К. ме обича, предпочита ме, това е известно, това съм ти го казвал вече сто пъти. И ето вчера бях у него на обед, тъкмо в тоя ден, когато у него надвечер се събира благородното общество от мъже и жени, за което общество не съм и помислял, както и не ми е идвало на ум, че ние, подчинените, не можем да бъдем в него. Добре. Аз обядвам у графа, а след обела се разхождаме назад-напред в големия салон; аз говоря с него, с полковника Б., който иде в това време, и тъй часът на приема наближава. Аз и не помислям, бог ми е свидетел, за нищо. Тогава влиза свръхмилостивата госпожа фон С. със своя господин съпруг и високоизмътената им дъщеря-гъска, с плоски гърди и претегнато кръстче, правят, *en passant*, обичайните си високоблагородни очи и ноздри и понеже тоя род люде ми са от сърце противни, аз мислех да се сбогувам и чаках само да се освободи графът от отвратителния им брътвеж, когато тъкмо в това време влезе моята госпожица Б. Понеже сърцето ми се отваря малко винаги когато я видя, аз останах, изправих се зад нейния стол и едва след време забелязах, че тя говореше с мене с по-малка отвореност, отколкото друг път, с някакво смущение. Това ме учуди. И тя ли е като всички тия люде! — помислих си аз и това ме жегна и поисках да си отида; и все пак останах, защото с радост бих я извинил и не вярвах, и се надявах още за някоя добра дума от нея и — както щеш. Между това обществото се набира. Барон Ф. с целия гардероб от времената на коронясването на Франц I, придворният съветник, когото тук *in qualitate* наричат господин фон Р., с глухата си жена и т.н., като не забравяме зле лустросания И., който закърпва дупките на старомодния

си гардероб с новомодни парцали, събират се всички и аз приказвам с някои от моите познати, които всички са твърде лаконични. Мислех — и насочвах вниманието си само към моята Б. Аз не забелязвах, че жените в дъното на салона си шушнеха на ушите, че шушненето обикаляше и между мъжете, че госпожа фон С. говори с графа (всичко това ми разказа после госпожица Б.), додето най-сетне графът се отправи към мене и ме заведе при един прозорец. — Вие познавате, рече той, нашите чудати отношения: обществото е недоволно, както забелязвам, че ви вижда тука. — Аз не исках за нищо в света — Ваша светлост, прекъснах го аз, хиляди пъти се извинявам; аз трябваше по-рано да помисля за това и вярвам, че ще ми простите тая несъобразителност. Исках още преди да се сбогувам, но някакъв зъл дух ме задържа, добавих аз усмихнат, като се поклоних. Графът стисна ръцете ми с едно чувство, което казваше всичко. Аз се измъкнах тихо от знатното общество, тръгнах, седнах в един кабриолет и отидох в М., за да погледам там от хълма как слънцето залязва и да чета у моя Омир прекрасната песен, как ударният свинар нагостил Одисея. Всичко това бе добре.

Връщам се вечерта за вечеря. В гостилницата имаше само неколцина. Те играеха на зарове в един ъгъл на масата, като бяха дръпнали покривката. Ето че влиза почтеният Аделин, сваля си шапката, като ме поглежда, пристъпва до мене и казва тихо: — Ти си имал неприятност? — Аз? — рекох аз. — Графът те отстранил от обществото. — Дяволите да ги вземат! — казах аз. Мене ми бе драго, че излязох на чист въздух. — Добре, рече той, че ти гледаш на работата тъй леко! Яд ме е само, че вече навсякъде говорят за това. — Едва тогава започна да ме гризе тая случка. Всички, които идваха на масата и ме поглеждаха, всички ме гледат за това, мислех си аз. Кръвта ми се отрови.

И когато днес, където отида, все ме съжаляват, когато слушам, че моите завистници тържествуват и казват: ето ти тебе докъде стигат горделивците, които надценяват и дигат високо мъничките си глави и вярват, че поради това мотат да надмогнат всички обстоятелства, и още и още дивотии — искал бих в такъв миг да забия нож в сърцето си; защото, нека говори кой каквото ще за самостоятелност, аз бих искал да видя оногова, който ще може да търпи да го одумват негодниците,

които имат някакво предимство пред него; когато брътвежът им е празен, ах, тогава лесно можеш да ги отминеш.

16 МАРТ

Всичко ме дразни. Днес срещам госпожица Б. в градината; не можах да се въздържа да не я заговоря и да ѝ покажа, щом се отдалечихме малко от обществото, огорчението си от неотдавнашното ѝ държание. — О, Вертере! — рече тя с искрен тон. Как сте могли да изтълкувате така моето смущение, когато познавате сърцето ми? Колко много изстрадах аз заради вас още от първия миг, щом влязох в салона! Аз предвидях всичко; сто пъти ми беше на езика да ви го кажа. Знаех, че тия госпожи С. и Т. по-скоро си биха отишли заедно с мъжете си, отколкото да останат във вашето общество; знаех, че графът не смее да развали отношенията си с тях — и ето ти сега шум! — Как, госпожице? — рекох аз, като прикрих уплахата си: защото всичко, което Аделин ми бе казал завчера, пробягна в тоя миг като гореща вода по жилите ми. — Колко много ми струва това! — рече милото същество със сълзи на очи. Аз не бях вече господар на себе си, бях с намерение да се хвърля пред нозете ѝ. — Обяснете се! — извиках аз. Сълзите течаха по страните ѝ. Аз бях извън себе си. Тя ги бършеше, без да мисли да ги крие. — Вие познавате моята леля, започна тя; бе там и гледаше, о, с какви очи гледаше тя всичко това! Вертере, аз трябваше да изтърпя миналата нощ и тая заран по една проповед за моите отношения с вас и да слушам как ви принизяват и тъпчат и можех, и посмях да ви защита само наполовина.

Всяка дума, която тя изговаряше, ми пронизваше като меч сърцето. Тя не чувствуваше какво милосърдие би сторила, ако премълчеше всичко това пред мене; а тя добави и още какво ще плещят по-нататък хората, как известен вид люде щели да тържествуват, как ще се подбиват и радват сега, че съм наказан за моята гордост и подценяване на другите, в което нещо отдавна ме укоряват. Да слушам всичко това, Вилхелме, от нея, с гласа на най-искрено съчувствие — аз бях покрусен и още съм препълнен от гняв. Желаех да се осмелеше някой да ми подхвърли за тая случка, за да мога да забия меч в тялото му; ако видех кръв, щеше да ми стане по-добре. Ах, сто пъти съм сграбчвал ножа, за да дам въздух на това

потиснато сърце. Разказват за един вид благородни коне, които, когато са страшно разпалени и пресилени, сами, по инстинкт, разкъсват със зъби една своя жила, за да могат да си поемат въздух. Често пъти ми е тъй; искал бих да отворя една своя жила, която би ми донесла вечната свобода.

24 МАРТ

Поисках от двореца да бъде приета оставката ми и надявам се, ще я получа, а вие ще ми простите, че не взех най-първо позволение от вас за това. Аз трябва тъй или иначе да се махна оттука и всичко, което има да ми кажете, за да ме предумате да остана, го зная и тъй — поднеси това на майка ми, като го малко подсладиш. Аз не мога сам на себе си да помогна и тя ще трябва да се примири, че не мога да помогна и ней. Разбира се, това ще ѝ причини болка. Тъй изведнъж да види прекъснат хубавия път, който нейният син си проправяше право към чина таен съветник и посланик, и — назад с кончето в обора! Правете, каквото щете от това, съчетавайте възможните случаи, при които бих могъл и би трябвало да остана; стига, аз тръгвам и за да знаете къде отивам, ще ви кажа, че тук е княз, комуто е много приятна дружбата с мене, той ме помоли, като чу за намерението ми, да отида с него в именията му и да прекарам там хубавата пролет. Ще разполагам със себе си, както искам, обеща ми той и понеже двамата се разбираме до известна степен, аз ще опитам щастието си и ще ида с него.

ЗА СВЕДЕНИЕ

19 АПРИЛ

Благодаря за двете ти писма. Не отговорих, защото оставих това писмо да чака, додето се получи от двореца оставката ми; боях се, да не би майка ми да се обърне към министъра и да затрудни намерението ми. Но сега вече е свършено, потвърждението е тук. Не искам да ви разправам колко неохотно ми бе дадено и какво ми пише министърът; ще избухнете в нови съжаления. Князът-наследник ми изпрати за сбогом двадесет и пет дуката с няколко думи, които ме развълнуваха до сълзи; така че парите, за които писах напоследък на мама, не ми са нужни.

5 МАЙ

Утре заминавам оттука и понеже родното ми място е само на шест мили от пътя, искам да го посетя, искам да си спомня за някогашните честити като блян изживени дни. Ще вляза тъкмо през ония врати, през които отпътува майка ми заедно с мене, когато след смъртта на баща ми напусна това мило и приветно място, за да се затвори в нейния непоносим град. Сбогом, Вилхелме, ще чуеш за моето пътуване.

9 МАЙ

Завърших поклонението в моята родина с набожността на пилигрим и много неочаквани чувства ме вълнуваха. Накарах пощенския колар да спре при голямата липа, която е на четвърт час от града към С, слязох и му казах да кара, за да мога пешком да вкусвам на воля съвсем нов и жив всеки спомен. Ето, заставах под липата, която беше някога, когато бях момче, целта и границата на моите разходки! Как иначе е всичко! Тогава, в блажено незнание, аз копнеех да ида в непознатия свят, където очаквах толкова много храна, толкова много наслада за сърцето си, където очаквах да задоволя моите жадни, копнежни гърди. Сега се връщам от широкия свят — о, приятелю! — о, колко несполучени надежди, с колко разбити кроежи! Видях да лежи пред мене планината, която е бивала хиляди пъти предмет на моите желания. Часове можех да стоя тук и да чезна за полет през нея, да се губя с цялата си душа в горите, в долините, които се разгръщаха тъй приветни и здрачни пред очите ми, а когато после, в определеното време, трябваше да се връщам назад, с какво неудоволствие напусках милото място! Аз се приближих до града, поздравих всички стари къщици с градинките, а новите ми бяха противни, както и всички промени, които са били предприети. Влязох през вратите и изведнъж всичко ми стана пак съвсем познато. Драги, не искам да се впускам в подробности — колкото бе пленително това за мене, толкова еднообразно би излязло то в разказа. Решил бях да живея на площада, до нашата стара къща. На минаване забелязах, че училищната стаичка, в която през детинство една почтена стара жена ни натъпкваше като в кошара, е превърната на бакалница. Спомних си безпокойствата, сълзите, притъпяването на чувствата, сърдечните страхове, които съм изтърпял в тая дупка. Всяка крачка, която правех, ми носеше нещо бележито за мен. Един поклонник в светата земя не среща толкова много места на религиозни спомени и едва ли душата му е тъй пълна със свещено вълнение. Ето ти още едно от хилядата. Слязох по реката до един двор; това бе някога и моят път, а по тия места се надпреварвахме като момчета кому плоското камъче ще подскочи най-

много пъти над водата. Аз си спомних тъй живо с какви чудни предчувствия следях водата, когато стоях понякога край нея и я гледах, какви приказни си представях земите, към които тя течеше, и как стигах до границите на своето въображение, а все пак трябваше да се върви по-далеч, все по-далеч, додето най-сетне съвсем се загубвах в съзерцание на една невидима далнина. Ето, мой драги, тъй ограничени и тъй честити бяха нашите славни прадеди! Тъй детски чувствата им, песните им! Когато Одисей говори за неизмерното море и безкрайната земя, това е тъй истинско, човешко, сърдечно, близко и тайнствено. Каква полза от туй, дето днес аз мога да кажа, заедно с всеки ученик, че тя е кръгла? Малко буци пръст са нужни на човека, за да живее над тях, още по-малко — за да почива под тях.

Сега съм тука, в ловния дворец на княза. С господаря се живее доста добре, той е искрен и прост. Около него има чудновати човеци, които никак не разбирам. Не изглеждат хайдуци, но все пак нямат вид и на честни люде. Понякога ми се струват честни и все пак не мога да им вярвам. Огорчава ме още и това, че той често говори за неща, за които е само чувал или чел, и то от онова гледище, от каквото другите са искали да му ги представят.

При това той цени повече разума и дарбите ми, отколкото това сърце, което е едничката ми гордост, което е единственият извор на всичко, на всяка сила, всяко блаженство и всяка мъка. Ах! Това, което зная, може всеки да го знае — сърцето ми е само мое.

25 МАЙ

Имах на ум нещо, за което не исках нищичко да ви кажа, додето не се изпълни; сега, когато нищо не излезе от него, може да се каже. Исках да ида на война; това ми лежеше отдавна на сърцето. Главно за това последвах тука княза, който е генерал от... войски. При една разходка му открих моето намерение; той почна да ме разубеждава и моето желание трябва да е било повече прищявка, отколкото страст, иначе нямаше да послушам съветите му.

11 ЮНИ

Казвай, каквото щеш, не мога да остана по-дълго. Какво да правя тук? Времето ми се вижда дълго. Князът се отнася към мене колкото е възможно по-добре и все пак не съм на мястото си. Всъщност ние нямаме нищо общо помежду си. Той е човек с разум, ала със съвсем обикновен разум, разговорът с него ме забавлява не повече, отколкото четенето на някоя чинно написана книга. Ще остана още осем дни и тогава ще потегля пак на скитане. Най-доброто, което направих тук, това са моите рисунки. Князът чувства изкуството и би го чувствувал още по-силно, ако не бе ограничен от противната ученост и обикновена терминология. Понякога скърцам със зъби, когато, тъкмо като го развеждам с разпалено въображение из природата и изкуството, той изведнъж, смятайки, че прави много добре, изтърси някоя изтъркана дума за изкуството.

16 ЮНИ

Да, аз съм само един странник! Един скитник по земята! Нима вие сте нещо повече?

18 ЮНИ

Къде искам да ида? Нека ти поверя. Ще трябва все пак да остана още четиринадесет дена тука и после, както убеждавам сам себе си, ще посетя рудниците; всъщност обаче не искам и да ги зная; искам само да имам пак Лоте по-близо до себе си, това е всичко. И аз се смея над сърцето си — и изпълнявам волята му.

29 ЮЛИ

Не, добре е! Всичко е добре! Аз — неин мъж! О, господи, който си ме направил, ако ти ми би предопределил това блаженство, целият ми живот щеше да бъде една непрестанна молитва! Аз не искам да се боря и прости ми тия сълзи, прости ми напразните желания! Тя моя жена! Да можех да заключа в прегръдките си най-милото същество под слънцето! Тръпки минават по цялото ми тяло, Вилхелме, когато Алберт ѝ обхване стройната снага.

И смея ли да го кажа? Защо не, Вилхелме? Тя би била по-честита с мене, отколкото с него! О! Той не е човекът, който може да изпълни всичките желания на това сърце. Някаква липса на чувствителност, липса — вземи го, както щеш! — поради която сърцето му не бие съчувствено при — о! — при някое място на една мила книга, където моето сърце и сърцето на Лоте се сливат в едно; при стотици други случаи, когато се случи да изкажем чувствата си върху постъпките на някое трето лице. Драги Вилхелме! Наистина той я обича от цялата си душа и такава любов, какво не заслужава тя!

Прекъсна ме един непоносим човек. Сълзите ми изсъхнаха. Разсеях се. Сбогом, драги!

4 АВГУСТ

Не съм аз едничкият, комуто върви така. Всички люде биват измамвани в надеждите си, излъгвани в очакванията си. Посетих моята добра познайница под липата. Най-голямото момче се завтече насреща ми; радостният му вик докара майката, която изглеждаше много съкрушена. Първата й дума беше: — Добри господине, ах, моят Ханс умря! — То бе най-малкото й момче. Аз мълчах. — А мъжът ми, рече тя, се върна от Швейцария и не донесе нищо и ако не са били добри хора, щял е да се принуди с просия да си дойде; по пътя си хванал и треска. — Не можах да й кажа нищо, а само дадох нещо на малкия; тя ме помоли да взема няколко ябълки, което аз направих, и напуснах мястото на тъжния спомен.

21 АВГУСТ

Додето мигнеш и моето положение се променя. Понякога у мене се разискря някой радостен лъч от живота, ах! Само за един миг! Потопен така в блянове, аз не мога да се опазя от мисълта: какво би било, ако умреше Алберт? Тя би — да, би — и аз тичам тогава след призрака, додето той ме заведе до пропастта, пред която с трепет се отдръпвам.

Когато изляза през вратите, по пътя, по който отидох за пръв път да взема Лоте за танца — как всичко бе съвсем друго! Всичко, всичко е отминало! Нито помен от предишния свят, нито тръпка от моите тогавашни чувства. На мен ми е — както би трябвало да бъде на един дух, който се връща в опожарения, разрушен дворец, що той е съградил някога като бляскав княз и след като го е украсил с всички дарове на великолепието, оставил го е при смъртта си, пълен с надежди, на своя любим син.

3 СЕПТЕМВРИ

Понякога не разбирам как смее да я обича друг някой, когато аз тъй я обичам, само нея, тъй искрено, тъй дълбоко, тъй всецяло, и не виждам, и не зная, и нямам нищо друго освен нея.

4 СЕПТЕМВРИ

Да, така е! Както природата клони към есен, тъй настана есен и у мен и край мен. Моите листа жълтеят, а листата на съседните дървета са вече опаднали. Нали ти бях писал веднъж за един селски момък, още когато пристигнах тука? Сега отново попитах за него във Валхайм; казаха ми, че бил изпъден от работа и никой не искал вече да знае за него. Вчера го срещнах случайно по пътя за едно друго село; заговорих го и той ми разказа своята история, която ме трогна двойно и тройно, както ти лесно ще разбереш, ако ти я разкажа. Но защо всичко това? Защо да не задържа за себе си онова, което ме тревожи и боли? Защо да натъждавам и тебе? Защо винаги ти давам случай да ме съжаляваш и гълчиш? Така да бъде! И това може би принадлежи към моята съдба.

С тиха тъга, в която ми се стори да забелязах малко плахост, отговаряше момъкът на моите въпроси; но скоро ми призна, поткровено, като че ли изведнъж позна пак и себе си, и мене, своите грешки, оплака ми се за нещастията си. Да можех, приятелю мой, да изнеса пред теб всяка негова дума! Той призна, той ми разказа, с един вид наслада и щастие от спомена, че страстта към господарката му се увеличавала в него ден из ден, че не знаел най-сетне какво да прави, не, както той се изрази, не знаел къде да дене главата си. Не можел ни да яде, ни да пие, нито да спи; на гърлото му имало буца; правел това, което не трябвало да прави; забравял онова, което му поръчвали; като че ли някакъв зъл дух го преследвал; додето един ден, знаейки, че тя е в една от горните стаи, отишъл след нея, не, по-скоро бил завлечен към нея. И понеже тя не искала да чуе молбите му, той поискал да я обладае със сила; той не знае как е станало това с него, призовава бога за свидетел, че намеренията му към нея са били винаги честни и че той не е желал нищо друго с по-голям копнеж, отколкото да се омъжи тя за него, да прекара с него живота си. Като поговори някое време, той почна да се запъва като човек, който има още нещо да каже и не се решава да го изрече; най-сетне ми призна със свенливост какви малки закачки му е позволявала и каква близост му е допускала. Той се прекъсна два-три пъти и повтори с най-живи протести, че не казва

това, за да я изкара лоша, както се изразяваше, че я обича и цени, както и по-напред, че подобно нещо не би излязло от устата му, и че той ми го казва само за да ме убеди, че не е някой съвсем опак и безумен човек. И тука, скъпи мой, аз почвам пак старата си песен, която вечно ще пея: да можех да ти представя този човек, както той стоеше пред мене, както той още стои пред мен! Да можех да ти кажа добре всичко, за да почувствува какво участие вземам, какво участие трябва да вземам в неговата съдба. Но стига! Понеже ти познаваш съдбата ми, познаваш и мене, ще знаеш твърде добре какво ме тегли към всички нещастни, особено към този нещастник.

Като препрочитам писмото, виждам, че съм забравил да разкажа края на историята, който край обаче лесно може да се отгатне. Тя започнала да се защитава; дошъл брат ѝ, който отдавна го мразел, отдавна желал да го махне от къщи, защото се страхувал, че с една нова женитба на сестра му неговите деца ще се лишат от наследството, което сега, когато тя е бездетна, им дава хубави надежди; той го изхвърлил веднага из къщи и дигнал такъв шум около случката, че жената, дори и да би искала, не би могла вече да го приеме. Сега тя си взела нов ратай; казват, че също и за него била в свада с брата си и твърдят като положително, че щяла да се омъжи за него, ала той е решен да не преживее това нещо.

Това, което ти разказах, не е ни преувеличено, ни разнежено; да, мога дори да кажа, че слабо, съвсем слабо го разказах и го направих по-грубо, като го предадох с нашите обичайни благонравни думи.

Тая любов, тая вярност, тая страст не е, значи, поетическа измислица, тя живее, тя съществува в най-голямата си чистота между оня слой люде, които ние наричаме необразовани, сурови. Ние, образованите — на нищо преобразуваните! Чети тая история с благоговение, моля те. Днес, когато пиша това, съм спокоен; ти виждаш по ръката ми, че не криволича и не цапам както друг път. Чети, мой драги, и мисли, когато четеш, че това е историята и на твоя приятел! Да, така стана и с мене, така ще стане и с мене, и аз не съм нито наполовина тъй добър, нито наполовина тъй решен както клетият нещастник, с когото почти не смея да се сравнявам.

5 СЕПТЕМВРИ

Тя беше написала една записчица до мъжа си в село, където той се намира на работа. Започва така: „Скъпи, мили, ела колкото можеш по-скоро! Очаквам те с неизказана радост“. Един приятел, който дойде оттам, донесе известие, че поради известни обстоятелства той не ще се върне тъй скоро. Записката остана на масата и ми попадна вечерта в ръцете. Аз я прочетох и се усмихнах, тя ме попита защо? Какъв божествен дар е въображението! — извиках аз; можах за миг да си представя, че записката е написана до мене. Тя млъкна; изглеждаше, че не ѝ хареса това и аз замълчах.

6 СЕПТЕМВРИ

Тежко ми бе, додето се реша да хвърля синия си прост фрак, с който за пръв път танцувах с Лоте; ала напоследък той бе станал съвсем неузнаваем. Поръчах си друг, също като предишния, със същата яка и прегъвки и пак такава жълта жилетка и панталони към него.

Но все пак не дава същото впечатление. Не зная — мисля, че с време ще обикна и него.

12 СЕПТЕМВРИ

Тя бе отпътувала за няколко дни, за да доведе Алберт. Днес влязох в стаята ѝ; тя ме посрещна и аз целунах ръката ѝ с неизказана радост.

Едно канарче литна от огледалото и кацна на ръката ѝ. — Един нов приятел! — рече тя и го примамва на ръката си; то е донесено за децата. Толкова е мило! Вижте го! Когато му давам хляб, маха с крила и тъй кротко си кълве. То ме и целува, вижте!

Когато тя поднесе на животинчето устата си, то се притисна тъй мило до сладките устни, като че ли можеше да усети блаженството, което пиеше.

То трябва и вас да целуне, рече тя и поднесе птичето към мене. Човчицата мина от нейните уста на моите и остро допиране бе като лъх, като предчувствие за нежна наслада.

Целувката му, рекох аз, не е съвсем без корист; то търси храна и се извъръща назад, недоволено от празната милувка.

То и яде от устата ми, рече тя. — Тя му поднесе няколко трохи със своите устни, на които се усмихваше, с цялото си блаженство, радостта на невинно споделената обич.

Аз извърнах лицето си. Тя не биваше да прави това! Не биваше да дразни въображението ми с тия картини на небесна невинност и блаженство и да събужда сърцето ми от съня, в който го люлее понякога равнодушието на живота! Но защо пък не? Тя ми се тъй доверява! Тя знае колко я обичам!

15 СЕПТЕМВРИ

Човек може да побеснее, Вилхелме, като вижда, че има люде без разум и чувство за малкото онова, което още има цена на земята. Ти знаеш орехите, под които аз стоях, заедно с Лоте, у почтения пастор в Ст., великолепните орехи, които бог вижда, винаги са ме изпълвали с най-голяма душевна наслада! Какъв приветлив правеха те пасторовия двор, как прохладен и какви великолепни бяха клоните и споменът за някогашните почтени свещеници, които са ти посадили преди толкова много години! Учителят често споменаваше пред нас името на единия, което име бил чувал от дядо си; трябва да е бил много харен човек и споменът за него живееше свят за мене сред дърветата. Казвам ти, очите на учителя се просълзиха, когато вчера говорехме за това, че били отсечени. Отсечени! Хваща ме полуда, бих умъртвил онова куче, което е нанесло първия удар. Аз, който бих паднал от скръб, ако няколко такива дървета стояха в моя двор и едно от тях умреше от старост, съм принуден да бъда зрител. Скъпи приятелю, все пак има една утеха в тая случка! Ето какво ще рече човешко чувство! Пялото село роптае и надявам се, госпожа пасторката ще усети по маслото и яйцата и другите приноси каква рана е нанесла на селото. Защото това е тя, жената на новия пастор (нашият старец също се помина), едно сухо, болнаво същество, което има твърде много причини да не иска да знае за света; защото никой не иска да знае за нея. Една особнячка, която се мисли за учена, която се бърка в тълкуването на канона, работи твърде много върху новомодното моралистично-критично реформиране на християнството и свива рамене пред Лафатеровите бленувания, която има съвсем съсипано здраве и няма поради това никакви радости на божията земя. Само такова едно същество е било в състояние да отсече моите орехи. Виждаш ли, не мога да дойда на себе си! Представи си само — падналите листа правели двора й нечист и влажен, дърветата й отнемали дневната светлина, а когато орехите узреят, момчетата ги брутели с камъни и това дразнело нервите й, това я смущавало в дълбоките й размишления, когато сравнява Кеникота, Семлера и Михаелиса. Като видях хората в селото, особено старите,

толкова недоволни, казах им: Защо търпяхте? — Когато кметът ни иска това, рекоха те, какво можем да сторим? — Но едно нещо е станало както трябва! Кметът и пасторът, който все пак искал да спечели нещо от прищевките на жена си, които и без туй не му правели гозбата потлъста, мислели да си поделят дървото; тогава се научил общинският съвет и рекъл: я го дайте тука! Защото съветът имал стара тъжба за тая част от пасторския двор, където били дърветата; продали ги на ония, които дали най-много. Те са повалени! О, да бих бил княз! И пасторката, и кмета и съвета, бих ги — княз! Да, ако бих бил княз, какво щеше да ме е грижа мене за дърветата в земята ми!

10 ОКТОМВРИ

Само като видя черните ѝ очи и ми става вече добре! Виждаш ли, което ме ядосва, то е, че Алберт не изглежда да е така честит, както — се е надявал, както аз — вярвам, бих бил — ако — аз не обичам тиретата, но тука не мога да се изразя иначе — и струва ми се, че съм доста ясен.

12 ОКТОМВРИ

Осиян измести Омир от сърцето ми. В какъв чуден свят ме води дивният поет! Да скиташ из пущинаци, брулен от вихъра на бурята, която носи сред кълба от мъгли, що димят под здрачната светлина на месеца, духовете на дедите, да слушаш как идат от планината, сред рева на горския порой, едва доловимите вопли на духовете в пещерите им и стоновете на девойката, която умира от жалба край четирите, покрити с мъх, обраснали с трева камъни на падналия юнак, нейния любим! И когато намеря след това него, беловласия скитник-бард, който търси по широкото поле стъпките на своите деди, и ах, намира надгробните им камъни и с плач издига тогава очи към ялната вечерница, която се скрива зад развълнуваното море, и в душата на юнака оживяват миналите времена, когато приветните лъчи са осветявали опасностите пред храбреците и месецът е огрявал окичения с венци кораб, който се завръщал след победа; когато чета дълбоката скръб на челото му, когато виждам последния, изоставен, дивен бард да се люшка изнемощял бавно към гроба и да пие все нови и нови, болезнено жарки радости сред безсилните сенки на своите покойници и да свежда взор към студената земя, към високата разлюляна трева, и да вика: Странникът ще дойде, ще дойде оня, който ме знаеше в цвета на моята хубост, и ще попита: „Къде е певецът, юначният син на Фингалса?“ Стъпките му отминават над моя гроб и той напразно пита за мене по земята. О, приятелю! Бих искал да извадя меча си, като някой благороден оръженосец, да освободя с един удар своя княз от трепетната мъка на бавно умиращия живот и да изпратя своята душа след освобождения полубог.

19 ОКТОМВРИ

Ах, тая празнота, тая ужасна празнота, която чувствавам тука, в гърдите си! Често си мисля: да би могъл само един път, само един път да я притиснеш на това сърце, цялата тая празнота би се запълнила.

26 ОКТОМВРИ

Да, става ми ясно, драги, ясно и все по-ясно, че животът на едно човешко същество значи малко, съвсем малко. Една приятелка дойде при Лоте и аз влязох в съседната стая да взема някоя книга, но не можах да чета и взех тогава перо, за да пиша. Чувах ги да си говорят тихо; разказваха си една на друга незначителни неща, градски новини: че тая щяла да се омъжи; че оная била болна, много болна, имала суха кашлица, костите на лицето ѝ били изпъкнали и било ѝ припадало. — Пукната пара не давам за живота ѝ, рече едната. — Н. Н. също не го бива, рече Лоте. — Подул се е вече, рече другата. — И моето живо въображение ме пренесе при леглото на тия клетници; аз ги видях, видях с какво нежелание обръщат гръб на живота, как — Вилхелме! А моите женички приказваха за това, приказваха тъй, както се приказва — че умира чужд човек. И когато се огледам наоколо и видях стаята и край мене дрехите на Лоте и Албертовите книжа, и тая покъщнина, с която се вече тъй сдружих, дори тая мастилница, мисля си: виж какво си в тая къща. Всичко. Приятелите ти те уважават! Ти си често радост за тях и на сърцето ти се струва, че не би могло без тях и все пак — ако би се махнал, ако би излязъл из тоя кръг? Ще чувствуват ли и колко време ще чувствуват празнотата, която твоята загуба внася в съдбата им? Колко време? О, човек е тъй преходен, че дори и там, където има истинска увереност в своето битие, там, дето оставя едничкия истински отпечатък от своето съществуване, в спомена, в душите на своите обични, и там угасва, изчезва, и то тъй скоро.

27 ОКТОМВРИ

Иде ми често да разкъсам гърдите си, да пръсна черепа си, като помисля колко малко значат хората един за друг. Ах, любовта, радостта, топлотата и насладата, които аз не нося в себе си, друг не може да ми ги даде и с едно препълнено от блаженство сърце аз не мога да направя честит другия, който стои студен и безсилен пред мене.

27 ОКТОМВРИ ВЕЧЕРТА

Аз имам тъй много, а чувството към нея поглъща всичко: имам тъй много, а без нея всичко става нищо за мене.

30 ОКТОМВРИ

Сто пъти вече съм бивал готов да се хвърля на врата й! Един бог знае каква мъка е да гледаш как те обграждат с толкова много любезност и да не смееш да посегнеш. А посягането е най-естествената склонност на човека! Не посягат ли децата за всичко, което им дойде на ум? А аз? А аз?

3 НОЕМВРИ

Бог е свидетел колко често си лягам с желанието, дори понякога с надеждата да не се събудя вече: а сутрин отварям очи, виждам слънцето и съм нещастен. О, да бях своенравен човек, щях да мога да прехвърля вината върху времето, върху някой трети човек, върху някой несполучлив почин и тъй непоносимият товар на мъката би лежал само наполовина върху мене. Тежко ми! Аз чувствавам твърде добре, че всичката вина е у мене самия — не вина! Стига, че у мене е скрит изворът на всичката злочестина, както някога бе изворът на всички блаженства. Не съм ли аз още същият, който някога се люшкаше в потопа на чувството, когато при всяка стъпка посрещаше един рай, който имаше сърце, готово да прегърне с обич цял свят? И това сърце е вече мъртво, от него не бликат вече чарове: очите ми са сухи и чувствата ми, неосвежавани вече от съживителни сълзи, плахо бърчат моето чело. Страдам много; защото загубих онова, което бе едничката радост на живота ми — светата животворна сила, с която творях светове край себе си; тя изчезна! Когато гледам през прозореца си към далечния хълм, как слънцето пронизва мъглата над него и огрява тихите ливади, а кротката река се вие като змия между своите безлистни върби — о! — когато тая дивна природа стои застанала пред мене като някаква лакирана картинка и всичката тая хубост не може да извади из сърцето ми и да влее в мозъка ми нито капчица наслада, и гордият човек стои пред божие лице като пресъхнал кладенец, като разсъхнато ведро! Често съм падал на земята и съм молил бога за сълзи, както орачът за дъжд, когато небето над него е медно, а земята наоколо му умира от жажда.

Но, ах! Чувствавам го, бог не дава дъжд заради нашите припрени молитви; и защо бяха тъй блажени ония времена, споменът за които ме мъчи — не ли защото очаквах с търпение неговия дух и приемах благодатта, която той изливаше върху мене, с искрено благодарно сърце!

8 НОЕМВРИ

Тя ме укори за моите крайности! Ах, толкова мило! Крайността, че понякога една чаша вино ме подмамва да изпия цяло шише. — Не правете така! — рече тя, мислете за Лоте! — Да мисля! — казах аз: има ли нужда да ми поръчвате за това? Аз мисля — не, не мисля! Вие сте винаги в душата ми. Днес бях седнал на мястото, дето вие неотдавна слязохте от колата — тя заговори за нещо друго, за да не ме остави да се задълбая много в това поле. Скъпи! Аз погинах! Тя може да прави с мене, каквото поиска.

15 НОЕМВРИ

Благодаря ти, Вилхелме, за твоето сърдечно участие, за твоя доброжелателен съвет и те моля да бъдеш спокоен. Остави ме да изстрадам докрай! При всичката умора аз имам още достатъчно сили, за да премина през това. Аз почитам религията, това го знаеш; аз чувствавам, че тя е опора за уморените, подкрепя за изнемоощелите. Само — може ли, трябва ли да бъде тя това за всекиго? Погледнеш ли широкия свят, виждаш хиляди, за които не е била, хиляди, за които не ще бъде, все едно проповядвана ли е или не: и трябва ли да бъде за мене? Не казва ли сам божият син, че край него ще са само ония, които отецът му е дал? Ами ако аз не съм му даден? Ами ако отецът иска да ме задържи за себе си, както моето сърце ми казва? Моля те, не ме разбирай криво, не виждай насмешка в тия невинни думи! Това, което ти поднасям, е самата ми душа; иначе бих сметнал за по-добре да замълча: както не обичам да хабя думите си за неща, за които всеки знае толкова малко, колкото и аз. Какво друго е човешката съдба, ако не — да изстрадаш своя дял, да изпиеш своята чаша? И ако за човешките устни на небесния бог чашата бе много горчива, защо трябва аз да се превъзнасям и да се правя, че уж ми е сладка? И защо трябва да се срамувам, в тоя ужасен миг, когато цялото ми същество трепти между битие и небитие, когато миналото гори като светкавица над мрачната бездна на бъдещето. И всичко край мене тъне, и светът погива заедно с мен — не е ли тогава гласът на безкрайно потиснатото, загубило себе си създание, което пада неудържимо и в чиито скрити дълбини напразно работят градивните сили, не е ли тоя глас, който шепти: боже мой! Боже мой! Защо си ме оставил? И трябва ли да се срамувам от тоя израз, трябва ли да се боя от тоя миг, когато от него не убягна и оня, който сгъва небесата като платно?

21 НОЕМВРИ

Тя не вижда, тя не усеща, че готви отрова, която ще погуби и мене, и нея; и аз с пълна наслада пия от чашата, която тя ми поднася за моя гибел. Какво значи добрият поглед, с който тя ме гледа често-често? Не, не често, но все пак понякога; какво значи любезността, с която тя приема някой неволен израз на моето чувство, състраданието към моята мъка, което се рисува на челото ѝ?

Вчера, като си отивах, тя ми подаде ръка и каза: Сбогом, мили Вертере! — Мили Вертере! За пръв път ме наричаше мили и аз потреперах до мозъка на костите си. Сто пъти си го повторих и снощи вечер, когато си лягах и си бърбях разни неща със себе си, току рекох изведнъж: Лека нощ, мили Вертере! И трябваше след това да се смея сам на себе си.

22 НОЕМВРИ

Не мога да се моля: остави ми я! И все пак често ми се струва, че е моя. Не мога да се моля: дай ми я! Защото тя е на другиго. Аз се шегувам с моите болки; ако бих се отпуснал, би станало цял поменик от противоречия.

24 НОЕМВРИ

Тя чувствава колко страдам. Днеска нейният поглед проникна дълбоко в сърцето ми. Аз я намерих сама; не казах нищо, а тя ме само погледна. И аз не виждах вече в нея миловидната хубост, не виждах вече пламъка на дивния дух: всичко туй бе изчезнало от очите ми. Над мене действуваше един много по-дивен поглед, пълен с израза на най-искрено участие, на най-мило състрадание. Защо да не се хвърля пред краката ѝ? Защо да не прегърна шията ѝ и да ѝ отговоря с хиляди целувки? Тя намери убежище в пианото, засвири и тихият ѝ сладък глас затрептя в хармонични звуци. Никога не съм виждал устните ѝ тъй пленителни; те като че ли се разтваряха жадно, за да изпият сладките тонове, които бликаха от инструмента, и из чистите уста долиташе само тайният отек. Да, да бих могъл да ти изкажа всичко това! Аз не можах по-дълго да устоя, наведох се и се заклех: никога не ще посмея да сложа целувка върху вас, устни, по които витаят духовете на небето! И все пак — искам — ха, виждаш ли, това стои като преградна стена пред душата ми — това блаженство — и после нека погина, за да изкупя тоя грях! — Грях?

26 НОЕМВРИ

Понякога си казвам: твоята съдба е единствена; слави щастието на другите! Никой още не е бивал така измъчван. После зачитам някой поет от древността и сякаш гледам в собственото си сърце. Аз трябва да понеса толкова много! Ах! Нима е имало и преди мене тъй злочести хора?

30 НОЕМВРИ

Не мога, не мога да се опомня! Където и да пристъпя, посреща ме някой образ, който ме докарва до полуда. Днес! О съдба! О човечество!

Отивам по обед на реката; нямах охота за ядене. Всичко бе пусто, влажен и студен вечерен вятър духаше от планината и сивите дъждовни облаци се влачеха към долината. Отдалеч виждам един човек със зелена, лоша дреха, който се катереше между скалите и изглеждаше, че търси билки. Като го наближих и той се обърна при шума, който аз направих, видях едно много любопитно лице, главната черта на което бе някаква тиха тъга и което иначе изразяваше само открит, добър нрав; черните му коси бяха забодени с игли на две свитки, а останалите заплетени на дебела плитка, която се спущаше по гърба му. Понеже неговото облекло ми го сочеше като човек от ниско съсловие, аз сметнах, че той не ще се обиди, ако полюбопытствувам за неговата работа, и затова го попитах какво търси. — Търся, отговори той с една тиха въздишка, цветя и не намирам ни едно. — Не е и времето на цветята сега, рекох аз, като се усмихнах. — Има толкова много цветя, каза той, като слезе при мене. В моята градина има рози и орлови нокти, два вида, едните ми даде моят баща, те растат като бурен; два дни вече ги диря я не мога да ги намеря. Тука винаги има цветя, жълти и сини, и червени, а червеният кантарион има хубаво цветче. Не мога да намеря ни едно. — Забелязах нещо нездраво у него и затова го запитах със заобикалки: защо му са цветя? Една странна, трепетна усмивка разтегна лицето му. — Ако не ме издадете, рече той, като притисна пръст до устата си, обещах на изгората си една китка. — Това е хубаво, казах аз. — О, рече той, тя има много други неща, тя е богата. — И все пак милее за вашата китка, отвърнах аз. — О, продължи той, тя има безценни камъни и корона. — А как се казва? — Ако генералните щати ми биха платили, отвърна той, аз щях да бъда друг човек! Да, имаше някога време, когато ми бе тъй добре! Сега е свършено с мене. Аз съм сега — един овлажнял поглед към небето изрази всичко. — Значи, вие бяхте щастлив? — попитах аз. — Ах! Бих

желал пак да бъде така! — рече той. — Тогава ми бе тъй добре, тъй весело, тъй леко, като на риба във вода! — Хайнрих, извика една стара жена, която дойде по пътя, Хайнрих, де си се скрил? Търсихме те навсякъде! Дойди да ядем. — Ваш син ли е? — попитах аз, като пристъпих към нея. — Да, моят клет син! — отвърна тя. — Бог ми възложи тежък кръст. — От колко време е тъй? — попитах аз. — Тъй кротък е, рече тя, вече от половин година. Слава богу, че не отива подалеч! По-рано цяла година беснееше, та лежа в лудницата, окован във вериги. Сега никому нищо не прави; само дето има винаги работа с князе и царе. Той беше такъв добър, тих човек, помагаше ми да се прехранвам, хубавата му ръка пишеше; и изведнъж става замислен, пада в огнища, после в беснуване и сега е такъв, какъвто го виждате. Ако ви разкажех, господине — аз прекъснах потока на думите й с въпроса: Какво е било това време, което той ми хвали — че през него е бил тъй честит, тъй добре? — Безумецът! — извика тя със състрадателна усмивка. — Той мисли за времето, когато не бе на себе си, него винаги хвали! Това е времето, когато бе в лудницата, където не знаеше нищо за себе си. — Това ми падна като гръм; аз мушнах в ръката й една монета и бързо я оставих.

Когато си бил честит — извиках аз, като вървах бързо напред към града, — когато ти е било тъй добре, както на риба във вода! Господи, в небето! Такава съдба ли си отредил на човека ти — да не може да бъде честит, освен като добие разум и след това го загуби! Злочестнико, колко завиждам на твоя помътен разсъдък, на смута на твоите чувства, в които ти дочезваш. Ти излизаш, пълен с надежда, да береш цветя за твоята царица — зиме! — и скърбиш, като не намираш ни едно, и разбираш защо не можеш да намериш. А аз — аз излизам без надежда, без цел и се връщам в къщи, както съм тръгнал. Ти бълнуваш какъв човек би бил, ако ти платяха генералните щати. Блажено създание, което може да припише липсата на своето добродетелност на една земна пречка! Ти не чувствуваш! Ти не чувствуваш, че твоята злочестина лежи в разрушеното ти сърце, в разбъркания ти мозък и от тая злочестина не могат те спаси всички царе на земята!

Нека умре неутешен оня, който се присмива над болника, що отива при най-далечния извор, който само ще увеличи болестта му, ще направи по-болезнен края на дните му! Оня, който се въздига пред

потиснатото сърце, което, за да се освободи от гризенето на своята съвест и за да свали мъката от своята душа, тръгва на поклонение към божия гроб! Всяка стъпка, която реже ходилата му по непрокарания път, е една капка облекчение за притеснената душа и след всеки пропътуван ден сърцето си ляга с няколко мъки по-малко. И ще наречете ли това лудост, вие, словопродавци, от своите меки постели? Лудост! О господи! Ти виждаш моите сълзи! Трябваше ли ти, който сътвори човека толкова беден, да му дадеш и братя, които да му ограбват и мъничкото покой на нищетата, и мъничкото вяра, която той има в тебе, в тебе, о, вселюбеци! Защото какво друго е вярата в един лечебен корен, в сълзите на лозовата пръчка, ако не вяра в тебе, вяра, че ти си вложил във всичко, което ни заобикаля, лечебна и облекчителна сила, от която ние всеки час се нуждаем? Отче, когото не познавам! Отче, който някога изпълваше цялата ми душа и който сега си отвърнал лицето си от мене! Повикай ме при себе си! Недей мълча повече! Твоето мълчание не ще спре тая душа, която жадува. И би ли могъл да се сърди един човек, един баща, чийто син се завръща неочаквано, хвърля се на врата му и вика: аз съм пак тука, татко! Не се сърди, че прекъсвам странствуването, което трябваше, според твоята воля, да издържа по-дълго! Светът е навсякъде еднакъв, мъка и работа, награда и радост. Но защо ми е това? Мен ми е добре само дето си ти и само пред твоето лице искам аз да страдам и да се радвам. И ти, мили небесни татко, ще ли го отблъснеш от себе си?

1 ДЕКЕМВРИ

Вилхелме, човекът, за когото ти писах, щастливият нещастник, е бил писар при бащата на Лоте и страстта към нея, която страст той кърмил, крил и открил и поради това бил прогонен от служба, го направила луд. Почувствувай от тия сухи думи в какво безумие ме хвърли тая история, когато Алберт ми я разказа тъй спокойно, както спокойно я четеш може би и ти.

4 ДЕКЕМВРИ

Моля те! Виждаш ли, с мене е свършено, не мога да понасям повече! Днеска седях при нея — седях, тя свиреше на своето пиано разни мелодии и с такъв израз! Такъв израз! Какво искаш! Сестричката ѝ си гиздеше куклата на коленете ми. Сълзи напълниха очите ми. Аз се наведох и пред погледа ми попадна венчалният ѝ пръстен — сълзите ми потекоха. И ненадейно тя попадна на старата небесна мелодия, така, ненадейно, и през душата ми минават едно чувство на утеха и споменът за миналото, за времето, когато чух песента, за мрачните дни след това, за мъката, за несбъднатите надежди и тогава — аз почнах да ходя назад-напред из стаята; сърцето ми се задушаваше от прилива. За бога, казах аз, с бързо движение към нея, за бога, престанете! Тя спря и ме погледна втренчено. — Вертере, каза тя с една усмивка, която ми прониза душата, Вертере, вие сте много болен; любимите ви гозби ви са противни. Идете си! Моля ви, успокойте се! Аз се откъснах от нея и — господи, ти виждаш моите мъки и ще им туриш край.

6 ДЕКЕМВРИ

Как ме преследва този образ! И когато съм буден, и когато сънувам, тя изпълня душата ми. Тука, когато затворя очите си, в челото ми, където се събира вътрешната зрителна сила, блестят черните й очи! Тука! Не мога да ти го изразя. Затворя ли очите си, те са там; те лежат пред мене, в мене като море, като бездна, те изпълнят мислите на челото ми.

Какво е човекът, славословеният полубог! Не му ли липсват силите тъкмо тогава, когато му са най-потребни? И когато се издига в радост или потъва в страдание, не бива ли спрял и в двете тъкмо тогава, не бива ли върнат отново към тъпото, студено съзнание тъкмо тогава, когато той копнее да се загуби в потопа на безкрайността?

[1] От почит към този отличен човек споменатото писмо, както и едно друго, за което се споменава още по-нататък, бидоха отмахнати, защото не вярвахме, че бихме могли да извиним една подобна дързост с горещата благодарност на публиката. ↑

ИЗДАТЕЛЯТ КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

Как много бих желал да ни бяха останали повече собственоръчни свидетелства от последните бележити дни на нашия приятел, та да не бе нужно да прекъсвам с разказ редицата на оставените писма.

Аз си дадох труд да събера точни известия от устата на ония, които биха могли да бъдат добре осведомени за неговата история; тя е проста и всички разкази за нея се схождат с изключение на някои дреболии; само относно начина на мисленето на действащите лица мненията се различават и присъдите разделят. Какво друго ни остава, освен да разкажем добросъвестно онова, което можахме да научим с продължителни усилия, да включим оставените от покойния писма и да не подценим и най-малкото намерено листче; особено като е толкова мъчно да се открият истинските, собствените двигателни причини дори на една отделна постъпка, когато тя се извършва от хора, които не са от обикновените!

Мъка и отврата пуцали все по-дълбоки корени в душата на Вертер, вплитали се все по-яко и лека-полека обзели цялото му същество. Хармонията на духа му бе напълно разрушена; един вътрешен пожар и възбуда, които разстройваха всичките сили на природата му, предизвикваха най-непоносими действия и му оставиха най-после само една умора, из която той изплуваше още по-мъчно, отколкото бе се борил с всички бедствия досега. Потиснатостта на сърцето му поглъщаше останалите сили на духа му, неговата живост, неговото остроумие; той стана скръбен събеседник, все по-злополучен и все по-несправедлив, колкото по-нещастен ставаше. Поне така казват Албертовите приятели; те твърдят, че Вертер не е можал да разбере тоя чист и спокоен човек, който е придобил едно дългожелано щастие, и неговия стремеж да запази и занаяпред това щастие — Вертер, който всеки ден изядал цялото си състояние, за да страда и търпи лишения вечерта. Алберт, казват те, не се бе променил в толкова късо време. Той си бе все същият, какъвто Вертер го познаваше отначало и тъй много го ценеше и почиташе. Той обичаше Лоте повече от всичко, гордееше

се с нея и искаше да бъде призната тя от всекиго за най-възвишено същество. Може ли да му се сърдим, задето той желаше да отклони дори всяка сянка на съмнение, дето нямаше ни за миг желание да дели с никого, дори и по най-невинен начин, това скъпоценно притежание? Те признават, че Алберт често е напущал стаята на жена си, когато Вертер е бивал при нея, ала не от омраза или отврата към своя приятел, а само защото чувствувал, че той се притеснява в негово присъствие.

Бащата на Лоте бе сполетян от болест, която го задържаше в стаята; той й прати колата си и тя отиде при него. Беше хубав зимен ден; първият сняг бе навалял обилно и покриваше цялата околност. Вертер отиде на другата сутрин след нея, за да я придружи на връщане, ако Алберт не дойде да я вземе. Ясното време малко можеше да действа върху мрачната му душа; една тъпа тежест лежеше на сърцето му, тъжните образи се бяха вкоренили у него и душата му не знаеше друго движение освен минаването от една скръбна мисъл към друга. Като живееше във вечно размирие със себе си и положението на другите му се виждаше все по-съмнително и забъркано, той мислеше, че е развалил хубавите отношения между Алберт и съпругата му и си правеше за това укори, в които бе примесено тайно недоволство срещу съпруга. И по пътя мислите му попаднаха върху тоя предмет. Да, да, каза той на себе си с тайно скърцане на зъбите, това е близката, приятелската, нежната, във всичко съчувстваща дружба, спокойната, трайна вярънност! Ситост и безразличие е това! Не го ли привлича всяка нищожна работица повече, отколкото безценната „прекрасна жена“? Знае ли той да цени щастието си? Знае ли той да я почита, колкото тя заслужава? Той я има, е добре, има я. Зная това, както зная и нещо друго; смятах, че вече съм свикнал с тая мисъл, а тя все пак ме докарва до полуда, тя все пак ще ме погуби. И дали е издържало приятелството му към мене? Не вижда ли той в моята привързаност към Лоте вече едно посягане върху неговите права, в моето внимание към нея — един тих укор? Зная добре, чувствавам, че не му е приятно да ме вижда, че желае моето отстраняване; моето присъствие му тежи.

Често спираше той своите бързи крачки, често заставахе мълком и изглеждаше, като че иска да се върне: ала все пак се отправяше напред и най-сетне, сред тия мисли и разговори, пристигна, сякаш против волята си, при ловния дом.

Той влезе и попита за стария и за Лоте, намери къщата в тревога. Най-голямото от момчетата му каза, че оттатък, във Валхайм, се е случило нещастие; бил убит един селянин. Това не му направи особено впечатление. Той влезе в стаята и намери Лоте заета да разубеждава стария, който, без да гледа на болестта, искаше да иде там, за да разследва деянието на самото място. Злодеецът бе още неизвестен; намерили бяха убийтия сутринта пред къщната врата, имаше подозрения: лишеният от живот беше ратай у една вдовица, а тя имала по-рано друг ратай, който си излязъл с недоволство от къщата ѝ.

Като чу това, Вертер живо скочи. — Възможно ли е! — извика той; аз трябва да ида там, не мога да стоя нито миг. — Той забърза към Валхайм; всичките спомени оживяха в него и той не се съмняваше нито за миг, че убийството е извършил оня човек, с когото бе говорил толкова пъти, който му бе станал толкова скъп.

Като минаваше през липите, за да иде в кръчмата, където бяха положили трупа, той се ужаси от това място, което му бе някога толкова любимо. Прагът, на който тъй често играеха съседските деца, бе опетнен с кръв. Обич и вяност, най-хубавите човешки чувства, се бяха превърнали в насилие и убийство. Мощните дървета стояха безлистни и оскрежени; хубавият жив плет, който се издигаше закръглен над ниските зидове на черковната ограда, беше оголен и надгробните камъни надничаха, покрити със сняг, през пролуките.

Когато той наближаваше кръчмата, пред която се бе събрало цялото село, изведнъж се вдигна врява. Бяха видели отдалеч една дружина въоръжени мъже и всеки викаше, че водят злодея, Вертер погледна натам и не остана дълго в съмнение. Да! Това беше ратаят, който толкова много обичаше оная вдовица, когото той бе срещнал преди време да се скита с тиха ярост, с тайно отчаяние.

Какво си направил, нещастнико! — извика Вертер, като се спусна към заловения. Тоя го погледна кротко, помълча и отвърна най-сетне спокойно, никой не ще я има; тя не ще има никого. — Заведоха заловения в кръчмата и Вертер бързо си тръгна.

От ужасното, могъщо докосване цялото му същество бе разтърсено. Той биде изваден за миг от своята тъга, от своята мрачност, от своето равнодушно примирение; съчувствието го завладяваше необоримо и едно неизразимо желание да спаси тоя човек го обзе. Той го чувствуваше толкова нещастен, считаше го, дори като

престъпник, толкова невинен, влизаше в положението му толкова сърдечно, че твърдо вярваше да може да убеди и другите в това. Искаше му се да може по-скоро да заговори за него, пламенната реч бе вече на устните му; той бързаше към ловния дом и не можеше да се съдържи по пътя да не изговори полугласно всичко онова, което искаше да поднесе на управителя.

Като влезе в стаята, намери там Алберт; това го разстрои за миг, ала той скоро се овладя и пламенно изказа пред управителя своето мнение. Управителят поклати няколко пъти глава и макар че Вертер изложи с най-голяма пламенност, страстност и искреност всичко, което един човек може да каже за оправдаването на друг човек, той все пак, както е лесно да се разбере, не биде затрогнат от това. Нещо повече, той не оставяше нашия приятел да се доизкаже, живо му противоречеше и го укори, че взема под своя защита един убиец: той му посочи, че по тоя начин се премахва всякакъв закон, погубва се всякаква безопасност на държавата; добави също, че не би могъл да направи каквото и да било в една такава работа, без да вземе върху себе си най-тежка отговорност; всичко трябва да си отиде по реда, по предписания път.

Вертер все още не се отчая и помоли управителя да гледа през пръсти, в случай че някой помогне на тоя човек да избяга. Управителят отблъсна и тая му молба. Алберт, който се намеси накрай в разговора, застана на страната на стареца; Вертер биде надвит и си тръгна с ужасна мъка, след като управителят му бе казал няколко пъти: не! Няма спасение за него!

Колко силно са го поразили тия думи, виждаме от една бележка, която се намери между книжата му и която очевидно е била написана същия ден: „Няма спасение за тебе, нещастнико! Аз виждам добре, че няма спасение за нас!“

Това, което Алберт бе говорил него ден за заловения пред управителя, бе крайно противно на Вертер; той вярваше да е забелязал някои намеци за себе си и макар че при по-подробното обмисляне посетне, за неговия остър ум не можа да остане скрито, че двамата мъже имаха право, все пак нему се струваше, че би се отказал от своята вътрешна същност, ако признаеше, ако се съгласеше с това.

Между книжата му намираме едно листче, което се отнася до това и което изразява може би цялото му отношение към Алберт:

„Каква полза от това, че си казвам и повтарям, че той е добър и отличен човек, когато това ми разкъсва сърцето: аз не мога да бъда справедлив.“

Понеже вечерта бе мека и снегът клонеше към топене, Лоте се върна с Алберт пешком. По пътя тя се оглеждаше сегиз-тогиз, като че ли чувствуваше отсъствието на Вертер. Алберт започна дума за него, укоряваше го, като все пак оставаше справедлив към него; той засегна неговата нещастна страст и пожела да се намереше възможност да бъде той отстранен. — Желая го това и заради нас, рече той, и аз те моля, продължи той, помъчи се да дадеш друга насока на неговите обноси към тебе, да намалиш честите му посещения. Хората почват да обръщат внимание и аз зная, че тук-там говорят за това. — Лоте мълчеше и Алберт, изглежда, почувствува нейното мълчание; най-малко — от него време той вече не споменавахе пред нея за Вертер, а когато тя го споменеше, той изоставяше разговора или го отклоняваше на друга страна.

Напразният опит, който Вертер направи за спасяването на нещастника, беше последният изблик на пламъка на една угасваща светлина; Сега той потъна още по-дълбоко в мъка и бездейност; особено се разгневи, когато чу, че може да го повикат дори като свидетел против подсъдимия, който се бе заловил сега да отрича.

Всичко неприятно, което го бе сполетявало някога в живота му, мъката в посолството, всичко, в което не бе сполучил, което го бе някога наранявало, всичко това кипеше в душата му. Струваше му се, че е осъден чрез всичко това на бездейност, струваше му се, че му е отрязан всеки изход, че е негоден да хване една каква да е ръчка, с която се управлява обикновеният живот, и тъй, потънал цял в своите странни чувства, своите мисли и в една безкрайна страст, той се предаде най-сетне на вечната едносъщност на дружбата с достойното за любов и любимо същество, чието спокойствие той нарушаваше, хвърли се там бурно с всичките си сили, които изтощаваше без цел и без надежда, като се приближаваше все повече към печалния край.

За неговия смут, за страстта му, за нестихващите му копнежи и стремежи, за неговата умора от живота най-силни свидетелства са няколко останали след него писма, които ние ще включим тука.

„12 декември

Мили Вилхелме, аз съм в такова състояние, в каквото трябва да са били ония нещастници, за които хората вярваха, че са гонени от някой зъл дух. Понякога ме наистина обзема нещо такова; то не е ни ужас, нито страстно. Желанието е един непознат вътрешен бяс, който заплашва да разкъса гърдите ми, който стиска гърлото ми! Горко ми! Горко ми! И тогава аз блуждая наоколо, в сред страхотните нощни видения на това човеконенавистно годишно време.

Вчера вечер се принудих да изляза. Неочаквано бе почнал да се топи снегът; чух, че реката била преляла, всички потоци се надигнали и от Валхайм надолу моята мила долина била наводнена! Късно, след единадесет часа, изтичах навън. Страхотна картина бе да гледаш от скалата, как се мятат и бучат водите под лунната светлина, да гледаш над ниви и ливади, и храсталаци, и над ширната долина нагоре и надолу едно бурно море сред воя на вятъра! И когато месецът се показва пак и спря над черния облак и пред мене, в страхотно дивния блясък, течаха и бучаха водите, обзе ме тогава трепет и пак едно силно желание! Ах! С разтворени ръце стоях аз пред бездната и шепнех: долу! долу! и се опивах от насладата — да хвърля там долу моите мъки, моите болки, да пробуча натам като вълните! О! А не можеш да подигнеш крака си от земята и да туриш край на всички мъки! Не е дошъл още моят час, чувствавам го! О Вилхелме! С каква радост бих дал аз човешкото си битие, за да мога с оня вихър да разкъсвам облаците, да прегръщам водите! Ах! Нима не ще се даде на затворника някога тая наслада?

А с каква болка на душата погледнах аз надолу към кътчето, където почивахме с Лоте под една върба през една разходка по горещината, и то бе заляно, и аз едва познах върбата, Вилхелме! А техните ливади, мислех си аз, местността около ловния дом! Как ли е разрушена сега от буйните води нашата беседка! — мислех си аз. И лъчът на миналото светна в мене, както свети в един затворник

сънят за стада, за ливади, за почетни служби! Аз стоях! Аз не се укорявам, защото имам смелост да умира. Трябваше — а сега стоя като някоя старица, която събира дървата си от оградите и хляба си по вратните, за да облекчи и продължи още за един миг своето умиращо, безрадостно съществуване.

14 декември

Какво е това, мой мили! Аз се ужасявам от себе си. Не е ли моята любов към нея, най-святата, най-чиста, най-братска любов? Почувствува ли съм някога в душата си някакво престъпно намерение? Не искам да се кълна! И ето, сънища! О, колко вярно са усещали хората, които приписваха такива противоречиви действия на чужди сили! Тая нощ! Трепера, като го казвам, аз я държах в ръцете си, притисната здраво до гърдите, ми, и покривах с безкрайни целувки устните ѝ, които шепнеха за любов; погледът ми плуваше в омаята на нейните очи! Господи! Не върша ли престъпление, дето и сега още чувствам едно блаженство, като си възвръщам от все сърце тая огнена радост? Лоте! Лоте! О, с мене е свършено! Моите чувства са в безредие; осем дни вече нямам сили да се опомня, очите ми са пълни със сълзи. Никъде не ми е добре и навсякъде ми е добре. Нищо не искам, нищо не желая; за мене ще е най-добре да си отида.“

Решението да напусне света бе спечелило по това време, при тия обстоятелства, все по-голяма и по-голяма сила в душата на Вертер. От завръщането при Лоте то му бе винаги последен изход и надежда; ала той си бе казал, че то не бива да бъде предивременна, бърза постъпка, че би желал да стори тая крачка с най-добро убеждение, с възможно най-спокойна решителност.

Съмненията му, борбата му със себе си личат в една записка, която е навярно започнато писмо до Вилхелм, и е намерена без дата

между книгата му:

„Нейното присъствие, съдбата ѝ, съчувствието ѝ към моята съдба изстискват и последните сълзи из моя опожарен мозък.

Да вдигнеш завесата и да пристъпиш отвъд! Това е всичко! И защо е тая бавност и нерешителност? Защото човек не знае какво е там отвъд? И че няма връщане оттам? И защото едно качество на нашия дух е — да предвеща хаос и мрак там, закъдето не знаем нищо определено!“

Най-сетне той все повече и повече се сродява и сприятелява с печалната мисъл и намерението му става крепко и безвъзвратно, за което нещо ни свидетелствува следното двусмислено писмо, що той пише на своя приятел:

„20 декември

Благодаря на твоята обич, Вилхелме, дето си схванал тъй добре думите ми. Да, ти имаш право: за мене ще е най-добре да си отида. Предложението за връщане при вас, което ти ми правиш, не ми твърде допада; най-малко искам бих да направя едно отклонение от пътя, особено както можем сега да се надяваме за продължителен мраз и добри пътища. Много ми е драго и дето искаш да дойдеш, за да ме вземеш; отложи само четиринадесет дни още и чакай още едно писмо от мене с по-нататъшни подробности. Нищо не трябва да се къса, преди да е узряло; а четиринадесет дни по-рано или по-късно прави много. Кажете на майка ми да се моли за своя син и че аз я моля за прошка заради всички мъки, които ѝ причиних. Такава бе съдбата ми — да наскърбявам ония, на които дължа радост! Сбогом, мой скъпи! Бог да излее над тебе всичката си благодат! Сбогом!“

Какво е ставало през това време в душата на Лоте, какви са били чувствата ѝ към нейния мъж, към нейния злочест приятел, ние не бихме се осмелили да изразим с думи, макар че като знаем характера ѝ, лесно бихме могли да си съставим едно мълчаливо понятие за това и всяка хубава женска душа би могла да се вживее в душата ѝ и да чувства заедно с нея.

Положително е само, че тя е била твърдо решена в душата си да направи всичко, за да отстрани Вертер, и ако се е бавела, това е било едно сърдечно, дружеско щадене, защото е знаела колко много ще му струва това и как то би му било почти невъзможно дори. Ала по него време тя бе принудена да направи вече сериозни стъпки; мъжът ѝ мълчеше върху тая нейна връзка, както и тя винаги бе мълчала за нея, и тъкмо поради това за Лоте бе от голяма важност да му покаже чрез дело, че нейните чувства са достойни за неговите.

Същия ден, когато написа включеното по-горе писмо до своя приятел — беше неделята преди Рождество, — Вертер отиде у Лоте и я намери сама. Тя бе заета с подреждането на някои играчки, които беше приготвила за, подаръци на малките си братчета и сестричета. Той заговори за радостта, която ще изпитат малките, и за времето, когато неочакваното отваряне на вратата ѝ появата на едно украсено дърво със свещи, захарчета и ябълки са го хвърляли в райски възторг. — И вие, рече Лоте, като прикри смущението си под една мила усмивка, и вие ще получите подарък, ако се държите добре; една, свещичка и още нещо. — А какво наричате вие да се държа добре? — извика той. — Как трябва, как мога да се държа добре? Скъпа Лоте! — В четвъртък вечер, каза тя, е Бъдни вечер; тогава ще дойдат децата. Също и баща ми, тогава всяко ще получи своето, тогава ще дойдете и вие — но не по-рано! — Вертер млъкна. — Моля ви, продължи тя, така е; моля ви за моето спокойствие: не може, не може така да продължава! — Той извърна очите си от нея, заходи назад-напред из стаята и процеди през зъби: Не може така да продължава! — Лоте, която чувствуваше ужасното положение, в което го бяха хвърлили тия думи, се помъчи да отклони мислите му с разни въпроси, ала напразно. — Не, Лоте — извика той, аз няма да ви видя! — Защо така? — отвърна тя. Вертер, вие можете, вие трябва да ни видите пак; само овладейте се! О, защо сте се родили с тая пламенност, с тая необуздана и стремителна страст към всичко, за което се заловите! Моля ви, продължи тя, като му взе

ръката, бъдете по-умерен! Вашият дух, вашите науки, вашите таланти — колко разнообразни развлечения биха могли те да ви доставят! Бъдете мъж! Отмахнете тая печална привързаност към едно същество, което не може да стори нищо друго, освен да ви съжалява! — Той скърцаше със зъби и я гледаше мрачно. Тя държеше ръката му. — Само един миг спокойствие, Вертер! — каза тя. Не чувствувате ли, че се мамите, че самоволно се погубвате! Защо пък мене, Вертер? Тъкмо мене, която принадлежа другиму? Тъкмо това? Боя се, боя се, че само невъзможността да ме притежавате е, която ви прави това желание тъй привлекателно. — Той изтегли ръката си от нейната, като я гледаше с втренчен, сърдит поглед. — Мъдро! — извика той. — Много мъдро! Алберт ли направи тая забележка? Политично! Много политично! — Всеки би могъл да я направи, отвърна му тя. И нима няма по широкия свят някоя девойка, която би била напълно според желанията на вашето сърце? Победете себе си, потърсете и кълна ви се, ще я намерите; защото отдавна ми задава страх, за вас и за нас, тесният кръг, в който вие сте се затворили сам от някое време. Победете себе си! Едно пътуване ще ви разсее, трябва да ви разсее! Потърсете, намерете едно същество достойно за вашата любов, па се върнете назад и дайте тогава да се наслаждаваме заедно от блаженството на едно истинско приятелство! — Това би могло, рече той със студена усмивка, да се напечата и да се препоръча на всички възпитатели. Мила Лоте, дайте ми само още малко покой и всичко ще се оправи! — Само помнете, Вертер, не идвайте по-рано от Бъдни вечер! — Той искаше да отговори, но в стаята влезе Алберт. Казаха си по едно студено добър вечер и заходиха смутено насам-натам из стаята. Вертер начена един незначителен разговор, който скоро свърши, същото стори и Алберт, който попита след това жена си за някои поръчки и като чу, че не са още изпълнени, каза ѝ няколко думи, които се сториха на Вертер студени, дори сурови. Той искаше да си върви, но не можеше, недоволството и мрачността му растяха и тъй се бави до осем, додето сложиха вечерята; тогава си взе шапката и бастуна. Алберт го покани да остане; ала той, като смяташе, че чува една обикновена одумка, поблагодари студено и си отиде.

Той си дойде в къщи, взе свещта от ръцете на прислужника си, който искаше да му свети, отиде сам в стаята си, плака гласно, говореше възбудено със себе си, ходеше бързо назад-напред из стаята и

най-сетне се хвърли с дрехи на леглото, където го намери прислужникът, който се осмели да влезе към единадесет, за да попита — не трябва ли да събуе ботушите на господаря, което той позволи и поръча на прислужника да не влиза на другата заран в стаята, додето той не го повика.

В понеделник сутринта, двадесет и първи декември, той написа до Лоте следното писмо, което след смъртта му бе намерено запечатано на писалището му и бе предадено на Лоте и което аз ще поместя тука по части, както и той го е писал, ако се съди по обстоятелствата.

„Решено е, Лоте, аз ще умра и това ти пиша без романтичен унес, спокойно, заранта на тоя лен, през който ще те видя за последен път. Когато ти ще четеш това, моя скъпа, хладният гроб ще загръща вкочанените останки на неспокойния злочестник, за когото няма през последните мигове на живота му, по-голямо блаженство от насладата да разговаря с тебе. Аз прекарах една ужасна нощ, и ах! — една благотворна нощ. Тя затвърди, тя определи моето решение: ще умра! Когато се откъснах вчера от тебе в страшната тревога на моите чувства, когато всичко това изпълваше сърцето ми и мисълта за моето безнадеждно, безрадостно съществуване редом с тебе ме обляхваше с леден ужас — аз едва стигнах до стаята си, хвърлих се, извън себе си, на колене и — о господи! — ти ми даде последната утеха на горчивите сълзи! Хиляди предположения, хиляди изгледи бушуваха в душата ми и най-сетне там застана здраво, всецяло, последната единствена мисъл: ще умра! Легнах си и на заранта, в покоя на пробуждането, тя още стоеше здраво, с всичката си сила в сърцето ми: ще умра! Това не е отчаяние, то е увереност, че изстрадах своя дял и че се жертвувам за тебе. Да, Лоте! Защо да не го кажа? Един от нас тримата трябва да погине и тоя един искам да бъда аз! О, моя скъпа! В това разкъсано сърце често е кръжила бясно мисълта — да убия мъжа ти! Тебе! Себе си! Тъй да бъде! Когато през някоя

хубава лятна вечер излезеш на хълма, спомни си тогава за мене, как често съм идвал през долината и възлизал по него, и погледни към гробищата, към моя гроб, и виж как свети там зарята на вечерното слънце и вятърът люлее високата трева. Бях спокоен, когато започнах; сега — сега виждам всичко това тъй живо пред себе си и плача като дете.“

Към десет часа Вертер повика своя прислужник и му каза през време на обличането, че ще отпътува след няколко дни, та той да завие дрехите и стегне всичко за път; заповяда му също да поиска сметка отвсякъде, да прибере няколко заети книги и да предплати за два месеца дажбата на няколко бедни, на които той бе свикнал да дава по нещо всяка седмица.

Той поръча да му донесат яденето в стаята, и, след като обядва, отиде с кон при управителя, когото не завари в къщи. Той заходи дълбоко замислен назад-напред из градината и искаше, изглежда, да струпва за сетен път върху себе си всичката скръб на спомените.

Малките не го оставиха дълго на покой, те тичаха след него, скачаха върху му, разказваха му, че като стане утре и пак утре и още един ден, те ще отидат у Лоте за коледните подаръци, и му разказваха чудесата, които им обещаваха детското им въображение! — Утре — извика той, и пак утре и още един ден! — и ги целуна сърдечно всички, и смяташе да ги остави, когато най-малкото поиска да му каже още нещо на ухото. То му издаде, че по-големите му братчета са написали хубави новогодишни благопожелания — хе такива големи! — едно за татко, за Алберт и Лоте едно, едно и за господин Вертер; ще ги предадат рано сутринта на Нова година. Това надвиши силите му; той подари на всяко по нещо, седна на коня, поръча да поздравят стареца и препусна със сълзи на очи.

Стигна в къщи към пет часа, поръча на слугинята да гледа огъня и да го поддържа до нощта. На прислужника заповяда да тури книгите и долните дрехи в пътната чанта и да зашие дрехите. И навярно подир това е написал тия редове от последното му писмо до Лоте:

„Ти не ме очакваш! Ти вярваш, че ще те послушам и ще те видя едва на Бъдни вечер. О, Лоте! Днеска или никога! На Бъдни вечер ти ще държиш в ръката си това писмо, ще трепериш и ще го росиш с твоите мили сълзи. Аз ще умра, аз трябва да умра! О, колко ми е добре, дето съм решен!“

Между това Лоте бе изпаднала в едно особено състояние. След последния си разговор с Вертер тя бе почувствувала колко тежко ще ѝ бъде да се раздели от него, колко много ще страда той, ако се отдалечи от нея.

Тя бе казала уж случайно пред Алберт, че Вертер няма да идва до Бъдни вечер, и Алберт бе отишъл с кон при един чиновник от околността, с когото имаше да урежда дела и дето трябваше да пренощува.

Тя седеше сега сама, никое от малките не бе при нея; отдала се бе на мислите си, които се въртяха мълком около нейното положение. Тя се виждаше свързана навеки с мъжа, чиято обич и вяност знаеше, комуто бе от сърне предана, чиято спокойствие, чиято твърдост бяха сякаш създадени от небето тъкмо за да може една достойна жена да съгради върху тях щастието на живота си; тя чувствуваше какво би бил той за нея и децата ѝ. От друга страна Вертер ѝ бе станал толкова скъп, тъй хубаво се бе показало още от първите часове на познанството им съзвучието на техните души и дългата дружба с него и някои преживени положения бяха оставили неизличително впечатление в сърцето ѝ. Всичко любопитно, което чувствуваше и мислеше, тя бе свикнала да го споделя с него и неговото отдалечаване заплашваше да отвори в цялото ѝ същество празнота, която не би могла вече да се запълни. О, да би могла да го превърне в тоя миг на брат, колко честита щеше да бъде! Да би могла да го ожени за някоя от своите приятелки, да би могла да се надява, че ще възстанови пак предишните му отношения с Алберт!

Тя изреди мислено приятелките си и на всяка намери по нещо, което не достига, не се спря ни на една, на която би могла да го дари.

Сред всички тия размисли тя едва сега почувствува дълбоко в себе си, без ясно да го съзнава, че тайното ѝ сърдечно желание е да го

задържи за себе си, и си казваше при това, че не може, че не бива да го задържа; нейната хубава, чиста и иначе тъй лека и лесно намираща лек душа бе под тежестта на една тъга, за която изгледът за щастие бе затворен. Сърцето ѝ бе сковано и тъмен облак лежеше пред очите ѝ.

Беше станало вече шест и половина часа, когато Лоте чу как Вертер се изкачва по стълбата и веднага позна стъпките и гласа му, що питаше за нея. Как силно заби сърцето ѝ — може да се каже за пръв път при пристигане на Вертер. Искаше ѝ се да се скрие от него и когато той влезе, тя му викна в някакво пламенно смущение: — Не устояхте на думата си! — Аз не съм обещавал нищо, бе неговият отговор. — Трябваше тогава да чуете поне моята молба, отвърна тя, аз ви молих заради спокойствието и на двама ни.

Тя почти не знаеше какво говори, нито какво прави, когато изпрати да повикат няколко нейни приятелки, за да не бъде сама с Вертер. Той сложи няколко книги, които бе донесъл, попита за други и тя ту желаше да дойдат приятелките ѝ, ту пък да можеше да не дойдат. Момичето се върна и извести, че и двете се извиняват, дето не ще могат да дойдат.

Тя помисли да накара момичето да остане с работата си в съседната стая, но се отказа. Вертер крачеше назад-напред из стаята: тя пристъпи до пианото и започна един менует, ала не вървеше. Поовладя се и седна спокойно до Вертер, който бе заел обикновеното си място на канапето. Нямате ли нещо за четене, рече тя. Той нямаше нищо. — Там в моя скрин, подзе пак тя, лежи вашият превод на няколко Осианови песни; не съм ги чела още, защото все се надявах, че ще ги чуя от вас! Ала не се удаде сгода! — Той се усмихна, извади песните; тръпки го побиха, когато ги взе в ръка, и очите му се напълниха със сълзи, като ги погледна. Той седна и зачете:

„Звездо на здрачната нощ, ти се разискряш хубава на запад, издигаш лъчезарната си глава из твоя облак, напето възлизаш по своя хълм. Какво дири твойт поглед в пустошта? Бурните ветрове утихнаха; отдалеко долита ромонът на ручея; шумящи вълни играят далечно по скалите; жуженето на вечерните мушици трепти над полето. Какво гледаш ти, хубаво светило? Ноти се

усмихваш и отминаваш; радостно те окръжават вълните и мият твоите дивни коси. Сбогом, о кротък лъч! Яви се ти, о чудно светило на Осиановата душа!

И то изгрява в пълната си сила. Аз виждам моите покойни другари, те се събират на Лора, както в дните, които отминаха! Фингал иде като влажен стълб мъгла; край него са юнаците му и виж — бардите на песента! Беловласи Улин! Напети Рино! Алпин, мили певецо! И ти, нежно плачеща Миноно! Колко сте се променили вие, мои приятели, от ония тържествени дни на Селма, когато ние се състезавахме за славата на певеца, както пролетните лъхове един подир друг навеждат тихо шепнещата трева по хълма.

Там пристъпи напред Минон, във всичката си хубост, с приведени взори и насълзени очи; тежко се вълнуваха косите ѝ в немирния вятър, който идеше от хълма. Мрачно стана в душата на юнаците, когато тя издигна милия си глас, защото често бяха виждали гроба на Салгар, виждали тъмното жилище на бялата Колма. Колма, изоставена на хълма, Колма със сладко-звучния глас; Салгар обеща да дойде; но наоколо се спусна нощта. Чуйте гласа на Колма, когато тя стоеше сама на хълма.

КОЛМА

Нощ е! Аз съм сама, загубена на бурния хълм. Вятърът вие в планината. Пороят се спуска с рев по скалите. Няма покрив, който да ме запази от, дъжда, мене, изоставената на бурния хълм.

Излез, о месец, из твоите облаци! Изгрейте, звезди на нощта! Нека някой лъч ме отведе до мястото, дето моята любов почива от мъките на лова, с отпуснат лък до него, със запъхтени кучета наоколо му. Ала аз трябва да стоя тука, самичка на скалата над зашумения порой. Пороят и бурята бучат, аз не чувам гласа на моя любим.

Защо се бави моят Салгар? Дали е забравил думата си? Ето скалата и дървото, ето и шумния порой! Ти ми обеща да бъдеш тук, щом падне нощта; ах! Где се е загубил моят Салгар? О тебе исках аз да избягам, да оставя баща и

братя! О, гордите! Отдавна враждуват нашите родове, но ние с тебе не сме врагове, о Салгар!

Замлъкни за миг, о ветре! Затихни за миг, о буен порой! За да прозвъни гласът ми през долината, за да ме чуе моят пътник! Салгар! Аз съм тази, която вика! Тук е дървото и скалата! Салгар! Любими! Аз съм тук; защо се бавиш, защо не идваш?

Виж, месецът изгрява, водите в долината блестят, сиви се възправят скалите нагоре по хълма. Но аз не го виждам на височината, пред него кучетата му не възвестяват неговото пристигане. И аз стоя тук сама.

Но кои са ония, що лежат там долу в равнината? Моят любим? Моят брат? Говорете, о мои приятели! Те не отговарят. Колко е уплашена душата ми! Ах, те са мъртви! Мечовете им — алени от битката! О, братко мой, братко мой; защо уби моя Салгар? О, мой Салгар, защо уби моя брат? И двамата ми бяхте тъй мили! О, ти беше тъй хубав на хълма, между хилядите! Той бе страшен в битката! Отговорете ми! Чуите гласа ми, мой любими! Но ах! Те са неми! Неми на веки! Студени като земята са техните гърди!

О, говорете от скалите на хълма, от върха на бурната планина, говорете, духове на мъртвите! Говорете, аз не ще се ужася! Де отидохте вие на почивка? В коя пропаст на планината ще ви намеря? Не долавям тих глас през вятъра, не чувам отговор, понесен като лъх от бурята на хълма.

Стоя, потънала в своята скръб, и чакам със сълзи утрото. Изкопайте гроба, о, приятели на мъртвия, но не го закривайте, додето не дойда! Животът ми чезне като сън; как да остана подир тях? Тук искам да живея, с моите приятели, край потока на шумните скали. Когато над хълма падне нощ и вятърът дойде през равнината, моят дух ще стои сред вятъра и ще оплаква смъртта на моите приятели. Ловецът ме чува из своя шумак, бои се от моя глас и го обича; защото сладък трябва да е гласът ми за моите приятели: те ми бяха двамата тъй мили!

Това беше твоята песен, о Минона, Торманова щерка, която нежно руменее. Нашите сълзи течаха за Колма и

душата ни стана мрачна.

Улин се изстъпи с арфата и ни запя песента на Алпин. Алпиновият глас бе дружелюбен, душата на Рино бе огнен лъч. Но те почиваха вече в тесния гроб и заглъхнал бе в Селма гласът им. Веднъж, преди още да паднат юнаците, Улин се завърна от лов. Той чу как те се надпяваха на хълма. Песента им бе нежна и тъжна. Те оплакваха падането на Морар, първия от юнаците. Неговата душа бе като душата на Фингала, неговият меч като меча на Оскар. Ала той падна и баща му плачеше, и очите на сестра му бяха пълни със сълзи, пълни бяха със сълзи очите на Минона, сестрата на дивния Морар. Тя се оттегли назад пред песента на Улин, както отстъпва на запад месецът, който предугажда буря и крие хубавата си глава под някой облак. Аз ударих арфата заедно с Улин за песента на скръбта.

РИНО

Престанаха дъждът и вятърът; пладните е тъй ведра, облаците се разкъсват. Бегло огрява хълма непостоянното слънце. Червеникав се спуска планинският поток към долината. Сладък е твойт шепот, о поток: но по-сладък е гласът, който чувам. Това е гласът на Алпин, той оплаква мъртвия. Главата му е приведена от старостта, зачервени са неговите разплакани очи. Алпин, дивни певецо! Защо си сам на мълчаливия хълм? Защо ридаш, като вихър в гората, като вълна на далечния бряг?

АЛПИН

Моите сълзи, Рино, са за мъртвия, мойт вик — за обитателите на гроба. Строен си ти на хълма, хубав си сред синовете на равнината! Но и ти ще паднеш като Морар и на гроба ти ще седи опечаленият. Хълмовете ще те забравят, лъковете ти ще лежат неопнати в трема.

Ти беше бърз, о Морар, като сърна по хълма, страхотен като нощен огън в небето. Твойт гняв беше буря,

твоят меч бе в боя като светкавица над равнината, твоят глас бе подобен на горски поток подир дъжд, на гръмотевица по далечни върхове. Мнозина паднаха от твоята ръка, пламъкът на твоя гняв ги погълна. Ала колко мирно бе челото ти, когато ти се връщаше от бой! Лицето ти бе подобно на слънцето след буря, подобно на месеца в безмълвната нощ, гърдите ти спокойни като езерото, когато е утихнал воят на вятъра.

Тесен е сега твоят дом! Тъмно е леглото ти! С три крачки измервам твоя гроб, о ти, който бе тъй велик някога! Четири камъка с мъх по главите са едничкият спомен за тебе! Едно безлистно дърво и малко висока трева, която шушне под вятъра, указват на окото на ловеца гроба на могъщия Морар. Ти нямаш майка да те оплаче, нямаш девойка да те ороси със сълзите на любовта; мъртва е тая, която те роди, погина щерката на Морглана.

Кой е тоя, подпрян на тоягата си? Кой е тоя, чиято глава е бяла от старост, чиито очи са зачервени от сълзи? Това е твоят баща, о Морар! Бащата, който няма друг син освен тебе! Той чу за твоята слава в битката, чу за разпръснатите врагове; той чу за Мораровата слава! Ах! А нищо ли за неговата рана? Плачи, о баща на Морар! Плачи! Но твоят син те не чува. Дълбок е сънят на мъртвите, ниска е възглавката им от земя. Никога няма да чуе той гласа ти, никога няма да го събуди твоят зов. О, кога ще настане утро в гроба, за да позове заспалия: събуди се!

Сбогом, най-благородни от човеците, победителю на бойното поле! Никога вече не ще те види това поле! Никога мрачната гора не ще светне от блясъка на твоя меч! Ти не остави син, ала песента ще пази името ти; бъдните времена ще слушат за тебе, ще слушат за падналия Морар!

Буйна бе скръбта на юнаците, но най-буйна бе пронизителната въздишка на Армин. Спомни си той за смъртта на своя син, който падна в дните на младостта си. До юнака седеше Кармор, князът на чутния Галмал. Защо ридае въздишката на Армин? — рече той. Какво има тука за плач? Не звучат ли песента и пеенето, за да разнежат и

развеселят душата? Те са като нежна мъгла, която се дига от езерото и ръси долината, и росата налива цъфналите цветя; но иде пак слънцето, в пълната си сила, и мъглата се разнася. Защо си тъй препълнен от жал, о Армин, владетелю на окръжената от морета Горма?

Препълнен от жал! О да, така е и не е малка причината на моята болка. Карморе, ти не си загубвал син, не си загубвал цъфнала щерка! Колгар, храбрецът, живее; живее и Армина, най-хубавата от девойките. Клонките на твой дом цъфтят, о Кармор; но Армин е последният от своя род. Тъмно е леглото ти, о Даура! Тежък е сънят ти в гроба. Кога ще се събудиш ти с твоите песни, с твой сладкозвучен глас? На крак, ветрове на есента! На крак! Полетете през тъмната равнина! Бучете, о горски порои! Ревете, бури, сред върховете на дъбравите! Бягай през разкъсани облаци, о месец! Показвай от време на време своето бледно лице! Спомни ми за страшната нощ, когато погинаха моите деца, когато падна Ариндал, могъщият, когато Даура, обичната, погина.

Даура, щерко моя, ти бе хубава! Хубава като луната над хълмовете на Фура, бяла като навалял сняг, сладка като дъхавия въздух! О, Ариндал, твойт лък беше як, твоето копие — бързо в боя, твоите взори — мъгла над вълните, твойт щит — огнен облак в бурята!

Армар, прочут боец, дойде и поиска любовта на Даура; тя не се противи дълго. Хубави бяха надеждите на приятелите им.

Ерат, синът на Огдала, се разсърди; защото неговият брат лежеше убит от Армар. Той дойде преоблечен като лодкар. Хубава бе неговата лодка над вълните, бели от старост косите му, спокойно — замисленото му лице. — Най-хубава между девойките, рече той, обичлива щерко на Армин, там на скалата, недалеко в морето, дето червеният плод блещи на дървото, там чака Армар за Даура: аз ида да водя любимата му над разлюляното море.

Тя го последва и позова Армар; отговори ѝ само гласът на скалата. Армар! Мой мили! Мой мили! Защо ме

плашиш така? Чуй, о сине на Арнат! Чуй! Даура е тая, която те вика!

Ерат, измамникът, избяга със смях към брега. Тя издигна гласа си, викаше баща си и брата си: Аринда! Армин! Няма ли никой от вас — да спасите своята Даура!

Гласът ѝ дойде през морето, Аринда, моят син, слезе от хълма, стръвен в лова за плячка; стрелите му звънтяха на бедрото му, лъкът бе в ръката му, пет черно-сиви кучета го обкръжаваха. Той видя дръзкия Ерат на брега, хвана го и го върза о дъба; здраво опаса той бедрата му, а привързаният изпълваше простора със стонове.

Аринда тръгна по вълните със своята лодка, за да докара Даура. Армар дойде пламнал от гняв, метна стрелата със сиви пера; тя звънна, тя се заби в сърцето ти, о Аринда! Сине мой! Вместо Ерат, измамника, загина ти; лодката стигна до скалата, той падна на нея и умря. Пред нозете ти течеше кръвта на твоя брат; каква бе твоята скръб, о Даура!

Вълните разбиха лодката. Армар се хвърли в морето — да спаси своята Даура или да умре. Бързо се втурна силен вятър от хълма към вълните; Армар потъна и не се показва вече.

Сам на скалата, блискава от морето, аз слушах плача на моята щерка. Виковете ѝ бяха високи и чести; ала нейният баща не можеше да я спаси. Цяла нощ стоях аз на брега, виждах я под слабата светлина на месеца, цяла нощ слушах вика ѝ; високо виеше вятърът и дъждът биеше нахъм планината. Гласът ѝ отслабна, преди да изгрее утрото; тя умря, както умира вечерният лъх сред тревата. Препълнена от жал, умря тя и остави Армин сам! Отмина моята сила в боя, загина моята гордост сред девойките.

Когато дойдат бурите на планината, когато северният вятър възправя вълните, аз стоя на шумния бряг и гледам към страшната скала. Често, при залеза на месеца, аз виждам духовете на моите деца — те бродят в печална дружба сред здрача.“

Порой от сълзи, що бликна из очите на Лоте и даде воля на потиснатото ѝ сърце, прекъсна Вертеровата песен. Той захвърли листовете, хвана ѝ ръката и горчиво заплака. Лоте се бе подпряла на другата си ръка и скрила очите си в своята кърпичка. Вълнението и на двамата бе ужасно. Те чувствуваха своята лична злочестина в съдбата на погиналите, чувствуваха я заедно и сълзите им се съединиха. Устните и очите на Вертер горяха Лотината ръка; трепет я обзе; тя искаше да се отдръпне, но болка и съчувствие тежаха върху нея като олово и я замайваха. Тя пое дъх, за да се съвземе, и плачеща го помоли да продължи, помоли го с небесен глас! Вертер трепереше, сърцето му сякаш искаше да се пръсне; той вдигна листа и зачете със задавен глас:

„Защо ме будиш ти, о пролетен лъх? Ти милваш и мълвиш: аз рося с небесни капки! Ала времето на моето увехване е близко, близко е бурята, която ще отрони моите листа! Утре ще дойде пътникът, ще дойде този, който ме видя във всичката ми хубост; взорът му ще ме дири навред из полето, ала не ще ме намери.“

Всичката мощ на тия думи падна върху злочестника. Той се хвърли на земята пред Лоте в безкрайно отчаяние, улови ръцете ѝ, притисна ги до очите си, до челото си и в нейната душа като че мина предчувствие за страшното му намерение. Зави ѝ се свят; тя стисна ръцете му, притисна ги до гърдите си, наклони се с тъжно движение към него и пламналите им страни се докоснаха. Светът изчезна за тях. Той обви ръце около нея, притисна я на гърдите си и покри треперещите ѝ, шепнещи устни с бесни целувки. — Вертер! — извика тя със задавен глас, като се извъръщаше настрана. Вертер! — повтори тя и отблъсна със слаба ръка гърдите му от своите. — Вертер! — извика тя с овладения тон на най-благородно чувство. Той не се противи, пусна я из прегръдките си и се хвърли обезумял пред нея. Тя се изскубна, скочи права и в плахо смущение, трепереща от любов и гняв, рече: Това е за последен път, Вертер! Вие няма да ме видите вече. — И с поглед, изпълнен с любов към клетника, тя се затече в съседната стая и заключи след себе си. Вертер простря ръце след нея, но не се осмели да я задържи. Той лежеше на земята, с глава на канапетото, и остана в

това положение повече от половин час, додето един шум не го докара на себе си. Беше момичето, което искаше да сложи за вечеря. Той заходи назад-напред из стаята и като се видя отново сам, отиде при вратата на стаичката и рече с тих глас: Лоте! Лоте! Само една дума още! Едно прости! — Тя мълчеше. Той упорствуваше, молеше, настояваше; тогава той се откъсна и извика: Прощавай, Лоте! Прощавай навеки!

Той дойде до градските врати. Пазачите, които бяха свикнали вече с него, го пуснаха мълком да излезе. Той се лута под дъжда и снега и едва към единадесет часа почука отново. Неговият прислужник забеляза, когато Вертер си дойде в къщи, че шапката на господаря му липсва. Той не посмя нищо да му каже, съблече го; всичко бе мокро. Намериха отпосле шапката на една скала, която се издава от склона на хълма над долината, и за чудо е как се е изкачил той там в една такава тъмна и влажна нощ, без да падне долу.

Той си легна и спа дълго. Прислужникът го намери да пише, когато на сутринта му донесе, по негово повикване, кафето. Той написа следното в писмото за Лоте:

„И тъй за сетен път, за сетен път отварям аз тия очи. Те няма, уви, да видят вече слънцето; мрачният мъглив ден го покрива. Тъжи, природо! Твоят син, твойт приятел, твойт любим се приближава към своя край. Лоте! Това чувство няма нищо равно на себе си, но все пак много прилича на някой здрачен сън, когато си казваш: това е последното утро. Последното! Лоте, аз не разбирам думата «последното»! Не стоя ли тук сега в пълната си сила? А утре ще лежа прострян и отпуснат на земята. Да умреш! Какво ще рече това? Виж, ние сънуваме, когато говорим за смъртта. Аз съм виждал мнозина да умират; но човечеството е тъй ограничено, че не може да разбере ни началото, ни края на своето битие. Сега още мой, твой! Твой, о любима! И един миг и — разделени, отлъчени! — може би завинаги? Не, Лоте, не! Как мога аз да изчезна? Как може ти да изчезнеш? Та ние съществуваме! Да изчезнеш? Какво значи това? То е само една дума! Един

празен звук! Без смисъл за моето сърце! Смърт, Лоте! Заровен в студената земя, тъй тясно! Тъй тъмно! Имах една приятелка, която бе всичко за мене през моята безпомощна младост; тя умря и аз последвах нейния труп и стоях пред гроба и гледах как спуснаха ковчега и въжетата скриптяха под него, как подир това се изсипа първата лопата и плахийт ковчег отекна глухо и все по-глухо, додето найсетне бе покрит! Аз се хвърлих пред гроба, развълнуван, потресен, ужасен, с разкъсана душа, но не знаех какво става с мене — какво ще стане с мене! Да умра! Гроб! Аз не разбирам тия думи!

О, прости ми! Прости ми! Вчера — тогава трябваше да бъде сетният миг на моя живот. О ангеле! За първи път, за първи път, без капка съмнение, ме обжари до най-скритите глъбини на душата ми блаженото чувство: тя ме обича! Тя ме обича! Още гори на устните ми светият огън, който бликаше из твоите устни; ново топло блаженство пълни сърцето ми. Прости ми! Прости ми!

Ах, аз знаех, че ти ме обичаш, знаех го от първите погледи, в които светеше душата ти, от първото ръкостискане и все пак, когато си отивах, когато виждах Алберт до тебе, отново падах отчаян в трескаво съмнение.

Спомняш ли си цветята, които ти ми изпрати, когато не можеше в онова злополучно общество ни дума да ми кажеш, ни ръка да ми подадеш? О, аз цяла нощ стоях пред тях на колене и те ми запечатиха любовта ти. Но, ах, тия впечатления изчезнаха, както бавно изчезва от душата на вярващия чувството за милостта на неговия бог, която милост му е била поднесена, с всичката небесна щедрост, чрез видими свещени знакове.

Всичко това е преходно, ала никаква вечност не ще угаси огнения живот, който пих вчера от твоите устни, който усещам в себе си! Тя ме обича! Тия ръце я прегръщаха, тия устни са трептели до нейните, тая уста е шептjла до нейната! Тя е моя! Ти си моя! Да, Лоте, навеки!

И какво от туй, че Алберт е твой мъж? Мъж! Това е за тоя свят — и за тоя свят е грях, дето те обичам, дето бих

искал да те изтръгна от неговите ръце и взема в моите! Грях? Добре; и аз се наказвам за това: аз го вкусих, в цялото му небесно блаженство, тоя грях, аз всмуках в сърнето си жизнен балсам и сила. Ти си моя от тоя миг! Моя, о Лоте! Аз отивам напред! Отивам при моя отец, при твоя отец! Нему ще изплача мъката си и той ще ме утеши, додето дойдеш ти, и аз литна срещу тебе и те прегърна, и остана при тебе, пред лицето на безконечния, във вечна прегръдка.

Аз не сънувам, аз не бълнувам. Близко до гроба всичко ми става по-ясно. Ние ще пребъдем! Ние пак ще се видим! Ще видим твоята майка! Аз ще я видя, ще я намеря — ах! — и ще разкрия цялото си сърце пред нея! Твоята майка, твоя същи образ!“

Към единадесет Вертер попита своя прислужник дали Алберт се е върнал. Прислужникът отвърна, че да: той видял като отвеждали коня му. Тогава неговият господар му даде една открита записка със съдържание:

„Бихте ли ми дали вашите пищови за едно пътуване, което мисля да предприема? Бъдете честити!“

Милата жена бе спала съвсем малко през последната нощ; това, от което тя се боеше, бе решено — решено по един начин, който тя не можеше дори да подозре. Нейната иначе тъй спокойна и чиста кръв бе в трескава възбуда: хиляди различни усещания разкъсваха хубавото сърце. Огънят от Вертеровите прегръдки ли бе това, което тя чувствуваше в гърдите си? Или то бе възмущение от неговата дързост? Или пък недоволство от сравнението на нейното сегашно положение с ония дни на съвсем непринудена, свободна невинност и безгрижна вяра в себе си? Как да посрещне мъжа си? Как да му признае една случка, която тя би могла тъй добре да признае и която все пак не смееше да признае? Те бяха толкова дълго мълчали един пред друг — трябваше ли да бъде тя първата, която ще поиска да прекъсне

мълчанието и тъкмо в най-несгодното време да направи пред съпруга си едно тъй неочаквано разкритие? Тя се боеше, че вече самото известие за Вертеровото посещение ще му направи неприятно впечатление, а пък сега и тая неочаквана катастрофа? Можеше ли тя да се надява, че мъжът ѝ ще я види в истинската ѝ светлина, ще я приеме съвсем без предубеждение? И можеше ли тя да желае да чете той в душата ѝ? И можеше ли пък да вземе да се преструва пред мъжа, пред когото бе стояла винаги открита и чиста като кристална чаша и от когото никога не бе крила, нито би могла да крие никое свое чувство? Едното и другото ѝ създаваше грижа и я докарваше в смут; и мислите ѝ постоянно се връщаха към Вертер, който бе загубен за нея, от когото тя не можеше да се откъсне, когото — уви! — трябваше да изостави сам на себе си и комуто, като загубеше нея, не оставаше нищо друго в света.

Колко много ѝ тежеше сега, без дори в тоя миг тя да съзнава добре, мълчанието, което се беше установило между тях! Тъй умни, тъй добри хора започнаха да мълчат помежду си поради известни тайни различия, всеки мислеше за своята правота и неправотата на другия и обстоятелствата се тъй заплетоха и изостриха, че стана невъзможно да се развърже възелът тъкмо в решителния миг, от който зависеше всичко. Ако малко по-рано бе ги отново сближила някоя сърдечна случка, ако любовта и отстъпчивостта помежду им се биха отново оживили и отворили сърцата им, може би нашият приятел все още можеше да се спаси.

Към всичко това се присъедини и още едно особено обстоятелство. Вертер никога не бе крил, както знаем от писмата му, че копнее да напусне тоя свят. Алберт го бе често оборвал; за това бе ставало понякога дума и между Лоте и мъжа ѝ. Алберт, който и без туй чувствуваше едно решително отвращение към подобно действие, твърде често и с една раздражителност, която иначе не бе по характера му, бе давал да се разбере, че има причини да се съмнява твърде много в сериозността на подобно намерение; той си бе позволил дори някои шеги с това и бе казал пред Лоте, че не вярва на Вертеровите думи. Това от една страна я успокояваше, когато в мислите ѝ се рисуаше печалната картина; от друга страна обаче и то ѝ пречеше да каже на мъжа си опасенията, които я измъчваха в него време.

Алберт се върна и Лоте го посрещна с някаква смутена бързина; той не бе весел, работата му не бе свършена, намерил бе в лицето на съседния управител един упорит и тесногръд човек. Бе го отегчил също и лошият път.

Той запита не се ли е случило нещо и тя побърза да му отвърне, че Вертер е идвал вчера вечер. Попита не са ли дошли писма и получи отговор, че в стаята му чакат едно писмо и няколко пакета. Той отиде там и Лоте остана сама. Присъствието, на мъжа, когото тя обичаше и почиташе, направи ново впечатление в сърцето ѝ. Мисълта за неговото благородство, за неговата обич и добрината му доста успокои душата ѝ; тя почувствува едно скрито влечение да отиде след него, взе работата си и отиде в стаята му, както често бе свикнала да прави. Намери го зает с разтварянето на пакетите и четене. Някои, изглежда, не съдържаха твърде приятни известия. Тя му отправи няколко въпроса, на които той отговори късо и застана пред пулта да пише.

Стояха така около час един до друг и в душата на Лоте ставаше все по-тъмно. Тя чувствуваше колко трудно ще ѝ бъде да открие на своя мъж, дори ако той би бил в най-добро настроение, това, което бе на сърцето ѝ; тя изпадна в тъга, която я толкова повече потискаше, колкото повече тя се мъчеше да я скрива и да преглъща сълзите си.

Появата на Вертеровото момче я хвърли в най-голямо смущение; то предаде записката на Алберт, който се обърна спокойно към жена си и рече: Дай му пищовите! Предай му, че му пожелавам добър път, каза той на момчето. Това падна като гръм върху нея, тя се поколеба, ставайки, тя не знаеше какво става с нея. Бавно отиде до стената, разтреперана откачи оръжието, бършеше праха му и не се решаваше да го даде, и още дълго би се бавила, ако Алберт не бе я подканил с един въпросителен поглед. Тя даде нещастното оръжие на момчето, без да може да каже ни думица, и когато то напусна къщата, събра работата си и отиде в своята стая, в състояние на неизразима неизвестност. Нейното сърце ѝ предсказваше всякакви ужаси. За миг тя бе готова да се хвърли в краката на мъжа си, да му открие всичко, случката от снощи, своята вина и своите предчувствия; после виждаше, че това не ще доведе до нищо, че най-малко би могла да се надява да предума мъжа си за едно отиване у Вертер. Наредиха трапезата и една приятелка, която бе дошла само да пита за нещо и искаше веднага да

си отива — и остана, направи поносим разговора през време на вечерята; насилвах се, приказвах, разказвах, забравях се.

Момчето се върна с пищовите при Вертер, който ги взе от него очарован, като чу, че Лоте му ги е предала. Той поръча да му донесат хляб и вино, прати момчето да вечеря и седна да пише.

„Те са минали през твоите ръце, ти си изтрила праха от тях; аз ги целувам хиляди пъти, защото ти си ги пипала: и ти, небесен дух, подпомагаш моето решение, ти, Лоте, ми подаваш оръжието, ти, от чиито ръце желях да получа смъртта, и ах! — получавам я сега. О, аз разпитах моето момче. Ти си треперела, когато си му ги подавала, ти не си казала ни сбогом! Уви! Уви! Никакво сбогом! Да не би, да си затворила сърцето си за мене заради оня миг, който ме прикова навеки към тебе? Лоте, никакви векове не могат изличи впечатлението! И аз чувствавам, че ти не можеш да мразиш тогава, който тъй гори за тебе.“

След вечерята той поръча на момчето да свърже всички неща за път, скъса много книжа, излезе и уреди някои дребни дългове. Върна се пак в къщи, излезе пак, без да се бои от дъжда, през портите в графската градина, кръстоса далеко местността и се върна с настъпването на вечерта, и пак почна да пише.

„Вилхелме, аз видях за сетен път полето и гората, и небето. Сбогом и на тебе! Мила майко, прости ми! Утеши я, Вилхелме! Бог да ви благослови! Всичките ми дела са в ред. Сбогом! Ще се видим отново и по-радостни.“

„Зле ти се отплатих, Алберте, но ти ще ми простиш. Аз наруших мира в твоя дом, внесох недоверие помежду ви. Сбогом! Аз ще туря край на това. О! Дано моята смърт ви направи щастливи! Алберте! Алберте! Направи този ангел щастлив! И нека божията благодат бъде над тебе!“

Той още дълго се рови вечерта в своите книжа, скъса много и ги хвърли в печката, запечата няколко писма с адрес до Вилхелм. Те съдържаха малки късове откъслечни мисли, от които видях доста много; и след като поръча към десет часа да му подкладят огъня и да му донесат едно шише вино, той изпрати прислужника, чиято стая, както и спалните на стопаните, бе далеко отзад на къщата, да спи; прислужникът си легна с дрехи, за да бъде готов рано сутринта; защото господарят му беше казал, че пощенските коне ще дойдат преди шест пред къщата.

„След единадесет

Всичко наоколо ми е тъй тихо и тъй спокойна е душата ми. Благодаря ти, господи, който даряваш сетните ми минути с тая топлота, с тая сила.

Заставам на прозореца, моя скъпа! И гледам, и виждам още през бурните облаци, които бягат, отделни звезди от вечното небе! Не, вие не ще паднете! Вечният бог ви носи на сърцето си, носи и мене. Виждам челната звезда на Голямата кола, на най-хубавото сред всички съзвездия. Когато нощем си идех от тебе, щом излезех от вашата вратня и тя блясваше пред мене. В какво опиянение съм я гледал често! С вдигнати ръце съм я сочил често като знак, като свещена, личба на моето тогавашно блаженство! И още — о, Лоте! — кое не ми спомня за тебе! Не ме ли обгръщаш ти отвед! И не събирах ли аз, като някое дете, без насита всякакви дреболии, до които се бе докоснала ти, о светице!

Мил силует! Аз го завещавам пак на тебе, Лоте, и те моля да го почиташ. Хиляди, хиляди целувки съм запечатал върху него, хиляди поздравии съм му отдал, когато излизах или се връщах в къщи.

Помолих с една записка твоя баща да вземе трупа ми под своя защита. В гробищата има две липи, отзад в ъгъла към полето; там искам да почивам. Той може, той ще

направи това за своя приятел. Помоли го и ти! Не бих искал от набожните християни да полагат своите тела до един клет нещастник. Ах, аз бих желал да ме погребехте край пътя или в самотната долина, та свещеникът и левитът да минават с благословия край побития камък, а самарянинът да пролее по една сълза.

Виж, Лоте! Аз не треперя, като хващам студената, страшната чаша, от която ще пия омаята на смъртта! Ти ми я подаде и аз не се боя от нея! Всичко! Всичко! С това се изпълниха всички желания и надежди на моя живот! Тъй хладнокръвен, тъй твърд да хлопам на железните порти на смъртта!

Че ми бе отредено щастието да умра за тебе! Лоте, за тебе да се отдам! Бих умрял смело, бих умрял с радост да можех само да ти възвърна спокойствието, радостта на твоя живот. Но ах! Само на малцина благородни бе дадено да пролеят кръвта си за своите и чрез смъртта си да доставят на своите приятели нов, стократен живот!

Искам да бъда погребан в тия дрехи, Лоте; ти си ги докосвала, осветила; аз помолих и баща ти за това. Моята душа ще витай над ковчега. Нека не претърсват джебовете ми. Тая бледочервена панделка, която бе на гърдите ти, когато те намерих за пръв път между твоите деца — о, целуни ги и им разкажи съдбата на техния злочест приятел! Милите! Сякаш и сега скачат около мене! Ах, как се привързах аз към тебе! Как още от първия миг не можах да те оставя! Тая панделка да се зарови с мене. Ти ми я подари на рождения ми ден! Как поглъщах аз всичко това! Ах! Аз не мислех, че този път ще ме изведе тука! Бъди спокойна, моля те, бъди спокойна!

Те са пълни. Бие дванадесет! Тъй да бъде! Лоте! Лоте, сбогом! Сбогом!“

Един съсед видял блясъка на барута и чул, като се гръмнало. Но понеже всичко останало тихо, той не обърнал повече внимание на това.

Сутринта в шест прислужникът влиза със свещта. Той намира господаря си на земята, вижда пищови и кръв. Извиква, хваща го; никакъв отговор, той само хъркал още. Прислужникът тича за лекари, за Алберт. Лоте чува звънеца, един трепет обзема цялото ѝ тяло. Събужда мъжа си, стават; прислужникът известява с рев и хълцане за станалото, Лоте пада без сили пред Алберт.

Когато лекарят дойде при нещастника, намери го на земята без надежда за спасение; пулсът биеше, всичките му членове бяха сковани. Застрелял се бе в главата над дясното око; мозък бе излязъл навън. Разрязаха му и една артерия на мишцата; кръвта течеше, той все още дишаше.

По кръвта върху облегалката на стола можеше да се заключи, че той е извършил деянието седнал пред писалището; сетне е паднал долу и се е търкалял в гърчове около стола. Той лежеше срещу прозореца без сили, обърнат на гръб. Беше в пълно облекло, с ботуши, в син фрак и жълта жилетка.

Къщата, съседите, градът бяха в тревога. Влезе Алберт. Вертер бяха поставили на леглото с превързано чело; ликът му бе вече като на мъртвец, ни един от членовете му не се побутваше. Само белите му дробове хъркаха още страхотно, ту слабо, ту по-силно; очакваха края му.

От виното бе изпил само една чаша. „Емилия Галоти“ лежеше разтворена на пулта.

За Албертовата покруса, за плача на Лоте да не говоря!

Старият управител, комуто бяха известили, се втурна в стаята; той целуна умирация, като ронеше горещи сълзи. По-големите му момчета дойдоха малко след него пешком; те паднаха до леглото с израз на необузdana мъка, целуваха ръцете и устата на Вертер и най-голямото, което той винаги най-много бе обичал, се прилепи до устните му и едва когато той издъхна, момчето бе откъснато насила от него. Той умря в дванадесет на обед. Присъствието на управителя и неговите разпоредби не допуснаха навалица. През нощта, към единадесет часа, той заповяда да го погребат на мястото, което Вертер си беше избрал. Старецът и синовете му вървяха след мъртвеца. Алберт не можеше. Страхуваха се за живота на Лоте. Работници го носеха. Свещеник не го придружи.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

МОЛИЕР ТАРТЮФ КОМЕДИЯ

Превод от френски: Асен Разцветников, 1946

chitanka.info

ПЪРВО ПРОШЕНИЕ

Подадено до краля във връзка с комедията
„Тартюф“, преди да бъде представена
публично
„Ваше Величество!

Тъй като задължението на комедията се състои в това да поправя хората, като ги забавлява, аз мислех, че съобразно с длъжността, която заемам^[1], мен особено се полага да бичувам пороците на своето време, давайки ги в смешен вид; и тъй като лицемерната набожност представя без съмнение един от най-разпространените, най-досадните и най-опасни пороци, у мен възниква мисълта, че ще окажа немалка услуга на всички честни люде в държавата на Ваше Величество, ако съчиня комедия, която би опозорила лицемерните набожници и по този начин би изнесла наяве, както е редно, преструвките на всички тия мнимо честни люде, тайните мошеничества на всички тия фалшификатори на благочестието, които искат да измамят хората с престорената си ревност и лъжливо милосърдие.

Аз съчиних тази комедия, Ваше Величество, както мен се струва, с всичкото си старание и всичката си предпазливост, която изисква деликатността на сюжета. И за да изразя по-добре почитта, с която трябва да се отнасяме към истински набожните люде, очертах колкото се може по-ярко характера на главното лице; не оставих освен това място за никакво недоразумение и премахнах всичко, що би довело до смесване на доброто със злото. В изображението си послужих с ярки краски и със съществени черти, чрез които може да се познае веднага един истински лицемерен набожник.

Все пак обаче всичките ми предпазни мерки се оказаха безполезни. Хората използваха чувствителната душа на Ваше Величество към религиозните въпроси и успяха да повлияят на единствено податливата нейна страна — на почитта към свещеното. На тартюфовците се удаде да спечелят милостта на Ваше Величество и първообразите, сполучиха да издействуват запрещението на ръкописа, при все че той беше съвсем невинен и напълно идентичен.

Макар запрещението на това творение да бе чувствителен удар за мене, злополуката ми бе смекчена от начина, по който Ваше Величество се показахте по този въпрос и аз мисля Ваше Величество, че Вие ми отнехте възможността да бъда недоволен, като имахте добрината да заявите, че нямате нищо против тази комедия, ако и да сте забранили публичното ѝ представяне.

Но въпреки това славно заявление на най-великия и най-просветения между монарсите, въпреки одобрението на господин легата^[2] и на мнозинството наши прелати, които, слушайки отделните частни четения на моята комедия, се изказаха в съгласие с мнението на Ваше Величество — въпреки всичко това, казвам, появи се книга, съставена от свещеник^[3], който високо опровергава всичките тия августейши свидетелства. Каквото и да бе заявено от Ваше Величество и каквото да казва господин легатът и господа прелатите, моята комедия според този човек, който не я е видял, била дяволска и моят мозък — дяволски; аз съм бил дявол, въплътен в човешки образ, развратник, нечестивец, заслужаващ примерно наказание. Публичното изгаряне на моята престъпна комедия ѝ било малко. Милосърдната загриженост на този любезен човек на доброто не се ограничава само с това: той не желае аз да придобия милостта божия и безусловно иска да бъде предаден на проклятие — това било решен въпрос.

Тази книга е била представена на Ваше Величество и без съмнение Вие сами виждате колко ми е досадно да се подлагам всеки ден на обиди от страна на тия господа, каква вреда ми нанасят в обществото тия клевети, ако бъдат търпени, и доколко имам интерес най-после да се избавя от тях и да докажа на публиката, че моята комедия съвсем не е такава, каквато искат да я представят. Аз не ще говоря, Ваше Величество, за това, че бих помолил да бъде възстановено доброто ми име и да бъде утвърдена пред света невинността на моето творение: на монарсите, тъй просветени като Ваше Величество, е излишно да обясняваме желанията си; те, подобно на бога, сами виждат какво ни е нужно и по-добре от нас знаят какво да ни дадат. За мен е достатъчно да сложа интересите си в ръцете на Ваше Величество и да очаквам почтително нарежданията Ви.“

ВТОРО ПРОШЕНИЕ

Подадено до краля в лагера близо до гр. Лил, във Фландрия,
чрез г. г. Ла Торилиер и Ла Гранж — придворни артисти и
приятели на г. Молиер,

във връзка с последвалото на 6 август 1667 год.

запрещение на представленията на „Тартюф“ до второ
разпореждане

на Негово Величество

„Ваше Величество!

Много дръзко е от моя страна да безпокоя великия монарх сред
славните му завоевания; но в положението, в което се намирам, где
другаде бих могъл да намеря покровителство, ако не там, гдето го
диря? И към кого да се обърна, за да се избавя от силата, която ме
гнети, ако не към самия извор на силата и на властта, към
справедливия раздавател на безусловни заповеди, към върховния съдия
и властител над всичко?

Моята комедия не е могла да се удостои с благосклонността на
Ваше Величество. Напразно я поставих на сцената под названието
«Измамник» и замаскирах главното действащо лице под вида на
светски човек; напразно му дадох малка шапка, големи коси, широка
яка, меч и дантелени гарнитури по целия костюм; напразно смекчих
много места от текста и грижливо премахнах всичко, което смятах, че
е от естество да даде на знаменитите първообрази на портрета макар и
сянка от повод за оплакване — нищо не помогна. Коварството
възникна просто от догадки върху комедията. Тези първообрази са
намерили средство да повлияят и на такива люде, които във всяко
друго отношение високо заявяват, че скъпят независимостта на
съжденията си.

Едва се появила комедията ми, и върху ѝ падна гръмотевичен
удар от една сила, която всъщност би трябвало да вдъхва уважение^[4],
всичко, що можех да направя в тоя случай, бе да заявя, че Ваше
Величество има добрината да ми разреши представянето ѝ и затова аз
не счетох за потребно да диря позволение другаде.

Никак не се съмнявам, Ваше Величество, че хората, които изобразявам в комедията си, ще пуснат в ход всички средства, за да Ви повлияят, и ще привлекат на своя страна, както вече са го правили, хора наистина почтени, които толкова по-лесно могат да изпаднат в грешка, че съдят за другите по себе си. Те умеят да придават хубав вид на всичките си намерения, ала колкото и да се преструват, вярно е, че интересите на религията са техни двигатели. Това те достатъчно доказаха, щом не възразиха нито думица против толкова често публично играни комедии от други автори. Тия комедии бичуваха самото благочестие и религията, за които тези господа съвсем малко се интересуват, моята пък комедия бичува самите тях — и тъкмо затова не могат да я търпят. Те не могат да ми простят, че разбулвам пред цял свят лицемерието им и сигурно не ще пропуснат да представят пред Ваше Величество работата тъй, като че ли всички са възмутени от моята комедия. А самата истина, Ваше Величество, е, че целият Париж е възмутен — но не от комедията, а от нейното запрещение, че най-съвестните намериха представянето ѝ за полезно и че всеки се чуди как толкова известни с честността си хора се отнасят така към хора, които би трябвало да внушават ужас и които, представяйки се за благочестиви, имат съвсем противоположни качества.

Очаквам почтително решението, което Ваше Величество ще благоволи да произнесе по този въпрос; но без съмнение аз вече не би трябвало и да мисля да съчинявам комедии, ако тартюфовците придобият право да ме преследват още по-силно и да се залавят и за най-невинните неща, които биха излезли изпод перото ми.

Благоволете, Ваше Величество, да ми дадете своето покровителство против тяхната отровна ярост и — възможност след завръщането Ви от толкова славния поход да Ви доставям невинни развлечения след благородните подвизи и да възбудям смях у монарха, който постави в трепет цяла Европа!“

ЛИЦА

КЛЕАНТ,
шурей на Оргон

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ,
майка на Оргон

ОРГОН,
съпруг на Елмира

ЕЛМИРА,
жена на Оргон

ДАМИС,
син на Оргон

МАРИАНА,
дъщеря на Оргон и любовница на Валер

ВАЛЕР,
любовник на Мариана

ТАРТЮФ,
лицемерен набожник

ДОРИНА,
придружница на Мариана

г. ЛОЯЛ,
съдебен пристав

ПОЛИЦАЙ

ФЛИПОТ,
служиня на госпожа Пернел

ЛОРАН, слуга на Тартюф

Действието става в Париж.

[1] Длъжността на комически писател, а не на директор на придворна група; Молиер получил последната титла през август 1665 год., а прощението се отнася към август 1664 год. ↑

[2] Папският легат кардинал Киджи отишъл във Франция да предаде извиненията на папа Александър VII по повод обидата, нанесена от населението в Рим на пълномощния министър на Людовик XIV. Той бил светски човек, който взел участие във всички празненства във Фонтенбло. Имал възможност да чуе «Тартюф» заобиколен вероятно от римски прелати, които са съставлявали свитата му. ↑

[3] Пиер Руле — от черквата «Saint Bartelemy» («Св. Вартоломей») в Париж. ↑

[4] Касае се до запрещението от страна на първия председател на парламента, а не до заповедта на архиепископа, която носи дата 11 август 1667 год. Ла Ториер и Ла Гранж занесли на краля прощението на 8 август. ↑

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

СЦЕНА I

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ, ФЛИПОТ, ЕЛМИРА, МАРИАНА,
ДОРИНА, ДАМИС, КЛЕАНТ

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Побързайте, Флипот — да бягаме оттука.

ЕЛМИРА

Търчите — сякаш тук ви дебне злополука!

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Ах, стойте снахо, там — не идвайте далеч,
любезности не ща — за тях е късно веч.

ЕЛМИРА

Почитана сте вий, и не на думи само —
къде така, защо напускате ни, мамо?

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Не бих останала веч у вас ни миг дори —
за мене никой тук не дава пет пари.
Обидена съм, да, напускам тая къща:
на всеки мой съвет тук смело се отвърща,
тук всеки е голям, говорят всички в хор,
на що прилича туй — на жабешки събор!

ДОРИНА

Че...

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Драга, вий сте тук слугиня уж наета,
а вашите уста надлайват всички псета.
Без мнение от вас не може нийде веч...

ДАМИС
Но...

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ
Вий пък сте глупак — с една-едничка реч!
Това го казвам аз, която съм ви баба.
Аз вашия баща предвардвах както трябва,
че вий сте взели път, що води в пропастта,
и готвите му срам и мъка пред света...

МАРИАНА
Аз мисля...

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ
Внучке, вий се правите на кротка,
мълчите си така, вървите като котка;
но тихата вода опасна е за нас;
вий вършите във мрак неща, що мразя аз.

ЕЛМИРА
Но...

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ
Снахо, нека вас това ви не обижда,
но вашия живот безпътен ми се вижда.
Дължите пример вий на тия най-напред —
покойницата^[1] бе за образец навред.
Вий харчите безспир — и аз съм оскърбена,
че всеки ден сте тъй по царски пременена.
Съпруга, що желай от своя мъж хвала,
не се нуждай така от много труфила.

КЛЕАНТ
Но, моля...

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ.

Вий сте брат — боли ви, знам, за нея.
Аз много ви ценя, пред вас благоговей,
но ако бях Оргон, добрият ѝ съпруг,
изгонила ви бих със огнен меч оттук —
че всеки честен ум обиден ще остане
от вашите правила за чест и за държане.
Простете, че така съм смела на места:
каквото на сърце, това и на уста.

ДАМИС

У вашия Тартюф честта се е събрала...

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Да, ето ви човек, достоен за похвала.
И аз не ще търпя без гняв, ни миг дори,
развейпрах като вас Тартюфа да кори.

ДАМИС

Какво?! И аз търпя — един критик неканен.
да стане у дома властител и тиранин,
да няма тук ни смях, ни песен, нито вик,
защото тъй решил бил тоя хубостник!

ДОРИНА

Повярва ли човек закона му неясен,
при всяка крачка тук ний вършим грях ужасен.
Той всичко тук цени, навсякъде се вре.

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

И както каже той, така е най-добре.
Той правдата вещай — тук дълг е на бащата
да ви внуши любов към него във сърцата.

ДАМИС

Не, бабо! Ни баща, ни страшний божи глас
не може ми внуши да го почитам аз —
към своето сърце извършил бих измяна.

Постъпките му тук за мен са жива рана.
Предвиждам аз, уви, че с тоя дебелак
ще дигнем някой ден съседите на крак.

ДОРИНА

О, да — кому в света ще бъде гледка драга
да гледа как навред се госта разполага,
как тоя, що дойде изпаднал, гол и бос,
във твоя собствен дом високо вири нос
и стига веч дотам във своята забрава,
че съди и кори, и господар ти става.

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Така! Но в тоя дом вървяло би във ред —
да би се слушал тук светия му съвет.

ДОРИНА

За вас е той светец, но вярвайте ми вие:
безбожен лицемер под маската се крие.

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Език!

ДОРИНА

На тях с Лоран, слугата му преблаг, без
поръчител аз не дала бих петак.

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Не знам дали е зъл, или добър слугата,
ала Тартюф е свят — залагам си главата.
Но той за вас е лош, омразен и лукав,
че правдата звучи в свещения му гняв.
Единствено греха бунтува му сърцето —
той върши всичко тук в угода на Небето?

ДОРИНА

О, да! Ала защо подува се от злост,

когато в тоя дом пристъпи някой гост?
Дошел почтен човек — с какво обижда Бога,
та той така бесней и дига тук тревога?
Ще кажа между нас — и то не е лъжа:
ревнува той от тях самата госпожа.

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Мислете! Таз уста би трябвало да пости!
Не само той един осъжда тия гости.
За приемите тук, за тоя шум и звън,
за многото коли, нанизани навън,
за пъстрата тълпа лакеи, що бърборят,
за всичко — разнo веч съседите говорят.
Не вярвам аз, че тук се стига тъй далеч,
но все пак се мълви и туй е доста веч.

КЛЕАНТ

Та що? Как можем ний клюкарите да спремe?
Животът би станал едно досадно бреме,
щом трябва, пред страха от людските сплетни,
от дружба с близки нам да се откажем ний.
И даже да реши човек да го направи,
ще млъкнат ли с това езиците лукави?
В ковчег се затвори — за клюки си открит.
Презрение — това е най-добрия щит.
Та нека си вървим почтено в своя път,
а празните лъжци да дрънкат, както щат.

ДОРИНА

Не са ли Дафна тук и нейното мъжле
съседите, що вред за нас говорят зле?
Да, който е за смях и сам е с лоша слава,
той първи е готов присъди да раздава.
Те вечно са нащрек — да пипнат като лов
и най-малкия знак на някаква любов,
да го преиначат съгласно своите цели
и да го разгласят от радост полудели,

та украсят ли друг със своите багрила,
да извинят, невям, и своите дела,
да се оприличат на другите, с надежда,
че тъй и техний дом невинен ще изглежда
или че ще свалят въз другите, с лъжи,
по малко от срама, що върху тях тежи.

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Съвсем излишно бе премъдрото ви слово.
Оронта, знайте вий, живее образцово,
Небето слуша тя — а зная вече аз,
че тя осъжда туй, що става тук, у вас.

ДОРИНА

Отличен пример, да! Ох, милата госпожа!
Да, вярно е, че тя живее в строгост Божя,
но тоя нравствен плам го ражда старостта
и строгият ѝ нрав е плод на немощта.
Когато е могла сърцата да пленява,
тя пила е тогаз наслада до забрава,
но погледа гасней, на всичко иде край —
и тя не ще света, що сам я не желай,
и бърза да си скрий лицето погрозняло
под тежкия покров на строго покривало.
За леките жени това е вечен път.
Те скръбни са, че вред отбягва ги мъжът,
и в мрачния им страх, сред пълната забрава,
моралът само веч едничък им остава.
И строго мерят те на своите блюда
— разчепкват всичко тук и не прощават да!
За всички гласно те държат присъда рязка
но не набожността, а злобата ги тласка
и завистта, че друг вкусява във света
благата, що на тях отнема старостта.

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

На — ето ви брътвеж по вкус, любезна снахо!

Мълча си аз у вас и се спотайвам плахо,
че нейна милост тук разлива се безспир,
но своята дума аз ще кажа най-подир:
синът ми стори тук едно премъдро дело,
че тоя свят човек прие в дома си смело;
навреме иде той, от Бога вдъхновен —
да върне в правий път тук всеки заблуден.
Послушате ли вий — спасени сте тогава:
кори той само туй, що укор заслужава.
Че балове, игри, разходки, шум и смях
измислил ги е тях сам дяволът — за грях.
Не чуваш нивга там правдиви, мъдри думи,
а само кух брътвеж, надлъгване и глуми;
злослови се без срам, осмиват се наред —
от близкия другар до крайния съсед.
Тъй умния човек загубва си главата
сред буйния кипеж и шемет на тълпата,
де хиляди сплетни заплитат се във миг
и бъбри се безкрай със най-резлив език.
Стар лекар, мой познат, недавна бях аз чула
да казва, че това е Бърболонска кула^[2].
По тоя случай той така подхвана реч...

Показвайки Клеант.

Я! Тоя господин подсмива ми се веч!
Подсмивайте се вий с другарите си луди.
Простете, снахо! Да, дълга оттук ме куди.
Аз млъквам. Казах днес от всичко — само част.
И няма скоро пак да бъда между вас.

Удря плесница на Флипот.

Напред! Вий спите тук и лапате мухите!
Ще ви отпоря аз, проклетнице, ушите!
Хай тръгвайте напред!

СЦЕНА II

КЛЕАНТ, ДОРИНА

КЛЕАНТ

Изпратил бих я аз,
но ако въвн я пак прихване някой бяс?
Ох, тая баба...

ДОРИНА

О, наистина е жалко,
че ваша милост туй не каза преди малко.
Тя викнала ви би, та всеки да я чуй,
че още е далеч от име като туй.

КЛЕАНТ

Нахвърли се връх нас ужасно разярена —
от своя драг Тартюф е просто заслепена!

ДОРИНА

Сравнено със сина, това е нищо-да!
Там казал би човек — на, туй е то беда!
Последната война го беше вразумила,
в борба за краля той показва чудна сила.
Ала откак дружи със тоя мях надут,
нещастния човек е станал просто луд.
Нарича го свой брат, скъпи го и го вайка,
тъй както не скъпи ни син, жена, ни майка.
Направил го е вече на изповедник свой,
в кроежи и дела съветник му е той.
А колко го милей, как нежно го прегръща —
така не се ласкай дори любима съща.
На обед му даде най-личен стол, па кима
и гледа с радост как той лапа за шестима,

намери хубав къс, веднага му го слага,
оригне се Тартюф — „Ах, Бог да ви помага!“
Да, тъй е заслепен. И всичко му е той:
диви му се безспир и смята го герой.
Помръдне ли със пръст — то чудо му се струва,
отвори ли уста — оракул му хортува.
А ден из ден Тартюф по-здраво го държи,
омайва го безкрай с преструвки и лъжи;
измъква тук и там от джеба му парички
и съди, и кори, и хули тука всички.
Слугата му — и той върви със него в крак,
и той раздава ум, дивака му с дивак!
Уроци ни чете, със ярост във очите,
изхвърля ни навън червилото, луните^[3],
а кърпичката, що намери оня ден
в „Цветя на мъдростта“, надра я разярен,
че смесвали сме ний с престъпност непозната
свещените неща с неща на Сатаната.

СЦЕНА III

ЕЛМИРА, МАРИАНА, ДАМИС, КЛЕАНТ, ДОРИНА

ЕЛМИРА

Завиждам ви, че вий не чухте й речта,
която тя държа на пътната врата.
Видях мъжа си аз, но той не забеляза,
вий чакайте го тук — аз горе ще изляза.

КЛЕАНТ

Не ще го спра сега на разговор при мен.
Ще чакам само тъй — да кажа: „Добър ден.“

СЦЕНА IV

КЛЕАНТ, ДОРИНА, ДАМИС

ДАМИС

Попитайте го вий за брака на сестра ми.
Аз мисля, че Тартюф му пречи и го мами
и той затуй така отлага ден из ден —
а знайте вие как е важно туй за мен.
Че ако сам Валер се люби с Мариана,
сестра му пък за мен от Бога е избрана.
Щом трябва...

ДОРИНА

Иде веч.

СЦЕНА V

ОРГОН, КЛЕАНТ, ДОРИНА

ОРГОН

А, шуре, добър ден!

КЛЕАНТ

Щастлив съм, че така ви виждам освежен.
Но май полята веч не ще са като лете?

ОРГОН

Дорино!... Шуре драг, за малко потърпете:
от грижата сърце да облекча завчас —
да питам по-напред за новини у нас.
Е, що? През двата дни как мина? Кой що прави?
Добре ли сте дома? И всички ли са здрави?

ДОРИНА

Ах, завчера цял ден горката госпожа
във треска и във жар в постелята лежа.

ОРГОН

Ами Тартюф?

ДОРИНА

Тартюф? Той чувствава се славно!
Пълнее, руменей, разхожда си се бавно.

ОРГОН

Ах, клетия човек!

ДОРИНА

Дори и вечерта

ни залък не можа да сложи тя в уста:
от мъка и бодеж ѝ беше невъзможно.

ОРГОН
Ами Тартюф?

ДОРИНА
О, той вечеря си набожно
и сам пред нея там изяде с доста труд
две пилета на шиш и половина бут.

ОРГОН
Ах, клетия човек!

ДОРИНА
Нощта измина цяла,
а още ни за миг не беше тя заспала:
не можеше от жар очи си да закрий.
И тъй до сутринта над нея бдяхме ний.

ОРГОН
Ами Тартюф?

ДОРИНА
Надвит от сладостна омая,
от яденето той премина в своята стая,
намъкна се завчас във топлото легло
и спа до заранта с усмихнато чело.

ОРГОН
Ах, клетия човек!

ДОРИНА
Склонихме я най-сетне
да ѝ се пусне кръв, та малко да ѝ светне;
и огъня тогаз премина изведнъж.

ОРГОН

Ами Тартюф?

ДОРИНА

О, той държа се като мъж
и за да бъде твърд пред пристъпите груби
и да навакса той кръвта, що тя загуби,
със литър вино сам закуси заранта.

ОРГОН

Ах, бедния човек!

ДОРИНА

Та тъй са той и тя.

Да припкам веч и ней да кажа без забава
как радвате се вий, че тя е вече здрава.

СЦЕНА VI

ОРГОН, КЛЕАНТ

КЛЕАНТ

Присмива ви се тя, мой зетко, под носа
И — без да ви гневя — ще кажа на часа,
че, щете или не, тя права е всецяло.
Та чудо като туй къде се е видяло?!
Възможно ли е мъж така да ви омай,
че всичко в своя дом забравихте накрай!
Извадихте го вий от бедност и неволя
и стигнахте дотам, че...

ОРГОН

Спрете, шуре, моля.
Не знайте вий кого корите в тоя час.

КЛЕАНТ

Щом искате — добре, не го познавам аз.
Ала за да се знай какво е господина...

ОРГОН

Да знаехте — тогаз не знам от нас двамина
кой щеше да е днес в любов към него пръв.
О, той е човек... човек... човек... такъв,
що следва своя път спокойно, неизменно,
що смята всичко тук за временно и тленно.
О, да, откак е той — аз станах вече друг,
аз нямам ни възторг, ни страст към нищо тук:
той земната любов изтръгна из душа ми —
и да измрат сега децата ми, жена ми,
за мен не би било туй никаква беда.

КЛЕАНТ

Отлично, зетко мой, човешки чувства, да!

ОРГОН

Да би видели вий как почна отначало,
и вашето сърце би с обич затуптяло.
Във черква всеки ден той идваше смирен
и падаше така на колене до мен.
На всички покрай нас привличаше очите —
с такава страст и жар си шепнеше молбите.
Въздиша из душа, привежда бледен лик
и хладната земя целува всеки миг.
А тръгна ли си — той изтичва през народа
светената вода да споделим при входа.
Слугата му — портрет на господаря свой —
ми каза, че живея в голяма бедност той.
Подех да ги даря. Но скромно, в унес жарък,
той връщаше назад от всеки мой подарък:
„О, много е това! Това е тройно пак!
Не заслужавам аз ни погледа ви благ!“
И щом откажа аз да взема, той тогава
на просящите сам пред мене го раздава.
Накрай, по божи знак, прибрах го аз у нас
и всичко тук добре потръгна оттогаз.
Той бди и чест е мен, че тук пред всяка друга
най-много е зает със моята съпруга.
Той казва ми кой мъж я гледа похотлив
и тамо е от мен стократно по-ревнив.
А как се съди сам — да бихте чули вие!
В пращинката дори той грях ще си открие.
За нищо всеки миг вини се възмутен
и стига веч дотам, че чух го оня ден
как сам да се кори пред мене се опитва,
че бил убил бълха през време на молитва!

КЛЕАНТ

По дявола, но вий сте луди, зетко драг!

Или пък мене тук вий смятате глупак?
Та как на тоз брътвеж, кажете ми накратко...

ОРГОН

От думите ви вей безбожие, мой братко!
Загнездено е то във вашата душа
и казвам ви го пак и, вярвам, не греша,
ще ви докара то беда и дни злокобни.

КЛЕАНТ

Това е то ума на вашите подобни!
Те искат да е сляп тук всеки като тях,
роден ли си с очи — това е вече грях,
а щом не вярваш пък набожната им врява,
безбожник изведнъж те всеки обявява.
Мислете ме такъв — не искам и да знам:
душата ми е тук и Бог я вижда сам.
Със вашите лъжци не ще да ме плените —
набожните в света са както храбреците:
тъй както в стръмний път на славата не са
най-храбри тия, що най дигат си гласа,
тъй също и светци, които вършат нещо,
не са ония, що се молят най-горещо.
Но мъчно ли е пък — да бъде различен
от лицемера жив набожника смирен?
А вие сте към тях еднакво мек — и ето
че маската за вас е равна със лицето,
преструвката стои наред с искреността,
лъжливи и външен вид замества същността,
подправена пара с добрата се преплита
и призрака наред с човека се почита.
Как странни са по дух мнозинството от нас!
У нас е заглушен природний, ясен глас,
ний мислим, че умът ни в тесни рамки върже,
та без да се свеним, прекрачваме ги бърже,
и най-светата вещ разваля се у нас
от преголям размах, от прекалена страст.

За всеки случай туй известно да ви бъде.

ОРГОН

Да, вий сте учен мъж, почитан сте отвсъде,
науката в света у вас един се крий,
едничкия мъдрец и просветен сте вий —
оракул прозорлив, Катон^[4] във наше време,
а всички ний край вас „глупаци“ се зове!

КЛЕАНТ

Не, зетко, аз не съм прочут и просветен,
науката в света не крие се у мен,
но с моя скромнен ум и знание в главата
от истината знам да различа лъжата.
И както няма друг, достоен за хвала,
извън ония, що набожни са в дела,
и нищо на света по-светло, по-красиво
от пламъка, що грей в сърце благочестиво,
така не зная тук по-гнусно нещо аз
от крясъка лъжлив и външния захлас,
от хитрите светци и смели шарлатани,
що с най-набожен вид и думи най-отбрани
се перчат по стъгди и гаврят се без срам
с онуй, което тук е най-свещено нам.
Тлей користна душа у люде като тия,
набожността си те превръщат в търговия,
доверие и чест купуват си навред
със медени очи, със подлости безчет.
Ний виждаме ги как, с премного плам в сърцето,
те тичат за пари по пътя към Небето.
Те молят се със жар и просят всеки ден,
отшелници са — пък в дворци живеят в плен.
Набожността у тях с порока дружба прави,
те сръчни са и зли, безсъвестни, лукави
и погнат ли човек със яростта на вълк,
прикриват своята мъст под булото на дълг
и в злостния си гняв са толкоз по-опасни,

че дигат срещу нас оръжия всевластни,
че низката им страст, отворед простена веч,
размахва върху нас божествен огнен меч.
Безброй таквиз лъжци днес дигат празна врява,
но правия човек без мъка се познава.
А има хора днес — това добре го знам, —
които би могли да бъдат пример нам.
Я вижте Аристон, я вижте Периандър,
Оронд, Алсидамас, Полидор и Клитандър!
И никой свестен ум не се съмнява в тях —
това не са лъжци, що хвалят се с размах,
не виждаме ги ний в надутост безконечна,
набожността у тях е мека и човечна;
те чуждите дела не съдят всеки час —
намират, че това е твърде горда страст,
и строгите слова оставили за други,
те учат и корят с дела и със заслуги,
Пребуленото зло у тях не наидва кът
и техните души по-иначе ценят.
Не дирят те сплетни, ни козни, а радаят
и мислят само как по-честно да живеят.
Въз грешника не се нахвърлят никой път —
единствено греха те мразят и корят
и не пламти у тях желание превзето
да бъдат по светци дори и от Небето
Това са то мъже и тъй ги схващам аз,
това са образци за всички и за нас.
Но вашия човек съвсем не е от тия,
макар че честно вий го смятате светия.
Слепи ви лъч лъжлив, неистинска руда.

ОРГОН

Привършихте ли веч речта си, шуре?

КЛЕАНТ

Да.

ОРГОН

Понечва да си иде.

Покорен ваш слуга.

КЛЕАНТ

Едничка дума, моля.

Оставяме това. Нали по своя воля

склонихте, щото вам Валер да стане зет?

ОРГОН

Да.

КЛЕАНТ

Назначихте ден, тъй както си е ред?

ОРГОН

Така е.

КЛЕАНТ

А защо отлагате безкрайно?

ОРГОН

Не зная.

КЛЕАНТ

Може би разкайвате се тайно?

ОРГОН

Хм...

КЛЕАНТ

Думата си вий не ще сдържите, да?

ОРГОН

Не казвам тъй.

КЛЕАНТ

За вас било би то вреда.
Сторете, зетко, туй, що редно е и пътно.

ОРГОН
Зависи.

КЛЕАНТ
Но защо говорите тъй смътно?
Аз питам, че за туй Валер ме моли сам.

ОРГОН
Хвала на Бога!

КЛЕАНТ
Та? Какъв ответ да дам?

ОРГОН
Какъвто щете.

КЛЕАНТ
Но потребно е да зная,
какво кроите вий?

ОРГОН
Да доведа до края
онуй, що Бог желай.

КЛЕАНТ
Но ясност миг поне:
на думата си вий стоите или не?

ОРГОН
Довиждане.

КЛЕАНТ
Сам.
И тъй, ще трябва да му кажа,

че става нещо тук — да бъде той на стража.

[1] Покойницата — т.е. предишната жена на Оргон. ↑

[2] Тук госпожа Пернел иронично заменя Вавилонска с Бърболонска кула, т.е. място, в което се бърбори. Точно такава е и игрословието в оригинала. ↑

[3] *луните* — има се предвид изкуствени бенки за лице. ↑

[4] Маркус Порциус Катон (234–149 пр.Хр.) — римлянин, известен със строгостта на нравствения си живот. ↑

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

СЦЕНА I

ОРГОН, МАРИАНА

ОРГОН
Е, щерко!

МАРИАНА
Татко?

ОРГОН
Да, желая тука сам
да поговоря с вас.

МАРИАНА
Що търсите вий там?

ОРГОН
Гледа в една малка стая.
Могъл би някой друг да ни подслуша лесно,
за тоя род неща туй място е чудесно.
Е, хайде. Щерко, аз ще бъда откровен —
съзирал съм у вас отдавна дух смирен
и винаги затуй обичах ви сърдечно.

МАРИАНА
За любовта ви аз признателна съм вечно.

ОРГОН
Уместно! Щом е тъй, за вас е дълг свещен —
да гледате и вий да угодите мен.

МАРИАНА
Вседневно тая цел трепти ми пред очите.

ОРГОН

Така... Вий нашият гост, Тартюфа, как цените?

МАРИАНА

Кой, аз ли?

ОРГОН

Да. Добре мислете в тоя час!

МАРИАНА

Уви, ще кажа туй, що нрави се на вас.

ОРГОН

Премъдро, щерко, да! Кажете ми тогава,
че той блести и грей с достойнство и слава,
че той ви е пленил, тъй както никой друг,
и само него вий желайте за съпруг.
Е?

Мариана отстъпва назад изненадана.

МАРИАНА

Е?

ОРГОН

Какво?

МАРИАНА

Но как?

ОРГОН

Що?

МАРИАНА

Лошо ли ми става?

ОРГОН

Как?

МАРИАНА

Зле чух. За кого да кажа вам тогава,
че той ме е пленил, тъй както никой друг,
че само него бих желала за съпруг?

ОРГОН

За наш Тартюфа.

МАРИАНА

Не, кълна се, вий сте в грешка!
Защо да казвам тук една неправда тежка?

ОРГОН

Да стане правда то желая, щерко, аз
и щом съм аз решил, туй доста е за вас.

МАРИАНА

Що? Искате...

ОРГОН

Това е моята повеля.
Така за наший дом Тартюфа ще спечеля.
Решил съм твърдо: той ще бъде ваш съпруг,
а вашите мечти...

Съглежда Дорина.

СЦЕНА II

ДОРИНА, ОРГОН, МАРИАНА

ОРГОН

Що дириите вий тук?

От любопитство веч сте болна, моя драга,
та пъхате така навсяде своята гага.

ДОРИНА

Не знам дали това, което вънка чух,
е зле разбрана реч, или случаен слух,
ала за тоя брак аз казах още тамо,
че туй е лански сняг и дрънканица само.

ОРГОН

Та що? Дотам ли той е странен, а?

ДОРИНА

Дотам,
че ето на, сега не вярвам аз и вам.

ОРГОН

Аз имам харен цяр за вашата невяра.

ДОРИНА

Разправяйте ни вий за шапката си стара.

ОРГОН

Ще стане скоро туй, що казвам ви сега.

ДОРИНА

Брътвеж!

ОРГОН

Не, щерко, не — това не е шега.

ДОРИНА

Не вярвайте му вий словата закачливи.
Подбива се.

ОРГОН

О, не...

ДОРИНА

Напразен труд! Не би ви
повярвал никой тук.

ОРГОН

Едва се сдържам аз...

ДОРИНА

Е — вярваме ви, на! Но по е зле за вас.
Как може вие, що изглеждате тъй мъдри,
вий, с тая тук брада и посребрени къдри,
да бъдете тъй луд, че да желайте...

ОРГОН

Но,
драга моя, вий сте свикнали с едно
държание, що веч започва да ме дразни!

ДОРИНА

Ах, не — да продължим, без гняв и думи празни.
Вий дразните света със тая новина;
светеца е светец — защо му е жена?
Той трябва да витай в небесните предели
и после — всичко туй какво за вас печели?
Да искате за зет вий, с вашето богатство,
един бедняк и...

ОРГОН

Млък! Това е светотатство!

Та тъкмо за това той почит заслужава!

За честния човек и бедността е слава.

Тартюфа тя краси, велик е в нея той.

Загубил е при туй самин имота свой,

защото не ламти за земното, защото

се грижи и живей за Бога и Небето.

Но мойта помощ тук ще има скоро плод:

ще си възвърне той загубения имот,

болярството му пак закона ще признае —

но благородник той, аз мисля, и сега е.

ДОРИНА

Да, той се хвали тъй. Но как суетността

в душата му живей ведно с набожността?

Та оня, който тук избрал е път небесен,

със своя произход не хвали се унесен

и скромния живот на мъж благочестив

не се нуждай от вик и шум славолюбив.

Защо се той гордей?... Но туй ви огорчава?

Добре, да продължим за брака им тогава.

Вий — свързвате така без мъка, изведнъж

момиче като туй с един подобен мъж?!

Не смисляте ли вий, че тук не е прилика,

че лоши сетнини за тях ще предизвика?

Насилваме ли ний жената в нейния вкус,

честта ѝ с туй сами излагаме на трус —

че верността ѝ тук зависи често пъти

единствено от туй, какъв ще е мъжът ѝ.

Мъжете, що със пръст показва тук светът,

жените си сами напъждат в тоя път.

Че трудно е жени да бъдат верни, честни

при някои мъже, при бракове известни.

А щерката си кой с омразен мъж венчай,

пред Бога нейния грях понася той накрай.

Мислете пред каква опасност вий сте тука!

ОРГОН

Я гледай ти — на мен ще дава тя поука!

ДОРИНА

Съветът е добър, послушайте го вий!

ОРГОН

Я стига празна реч — да свършим, щерко, ний.
Баща съм ви и знам, що вам ще подобава.
Валеру обещах ръката ви тогава,
но носи се мъква, че карти той играй,
пък сещам и че жив безбожник си е май:
до днеска ни веднъж не съм го срещал в църква.

ДОРИНА

Да, трябва всеки ден край вас да се отърква
като ония, що за показ ходят там.

ОРГОН

Към Дорина.

Потрябвате ли — аз ще ви попитам сам.

Към Мариана.

Накрай, с Небето той добре е неизменно,
а туй на тоя свят е благо най-свещено.
За вас е тоя брак един бленуван рай,
във нежност и любов денят ви ще сияй
и верни, двама вий ще си живеите с песни
подобно на деца, на гълъби небесни
и буря на вражда над вас не ще извий —
Тартюф ще е това, що сторите го вий.

ДОРИНА

Да, рогоносец тя от него ще извае.

ОРГОН

Я виж ти ум!

ДОРИНА

Че той по образ цял това е.
Това му е съдба и нека не коря —
но тя ще да надвий на вашта дъщеря.

ОРГОН

Прекъсвайте ме пак! Я стойте мълчалива!
Не врите си носа, де бива и не бива!

ДОРИНА

О, господарю, аз се грижа тук за вас!

Тя го прекъсва всеки път, когато той се обърне да говори на дъщеря си.

ОРГОН

Напразен труд! Не ща да чувам вашия глас!

ДОРИНА

Обичам ви, затуй...

ОРГОН

Не ща това, мълчете!

ДОРИНА

Ще ви обичам аз, макар че вий не щете.

ОРГОН

Я-я!

ДОРИНА

Скъпа е за мен честта ви и не ща
да станете така за присмех на света.

ОРГОН

Ще млъкнете ли вий?

ДОРИНА

Не, мойта съвест права
пред тоя срамен брак да млъкна ми не дава.

ОРГОН

Ще млъкнеш ли — змия с отровен, зъл език...

ДОРИНА

Ах, вий сте уж мъдрец, а пламвате за миг!

ОРГОН

Да, злъчка ме души, треперят ми ръцете
и казвам ви накрай решително: млъкнете!

ДОРИНА

Добре, ще замълча, но ще си мисля пък!

ОРГОН

Мисли си, ако щеш, но мене — нито гък!

Обръща се към дъщеря си.

Та — край... Като мъдрец таз работа добре я
обмислих аз отвред. Тартюф...

ДОРИНА

Ще побеснея,
че трябва да мълча!

я млъква, щом той си обръща главата.

ОРГОН

Не е пръв хубавец,
но бива го все пак...

ДОРИНА
Шопарче със звънец?

ОРГОН
Дори тогаз, кога човек се не омае
от дарбите му...

ДОРИНА
Я-я! И тя се колебае!

Оргон се обръща към Дорина и я гледа със скръстени ръце.

Насила?! Аз да съм, не бих току-така
простила на мъжа за своята ръка —
показала му бих след сватбата тогава
как вързана жена с любовник отмъщава.

ОРГОН
Към Дорина.
Разбрахме ли се с теб, или си ти без срам?

ДОРИНА
Защо крещите? Аз не казвам нищо вам.

ОРГОН
А що ми правиш ти?!

ДОРИНА
На себе си говоря.

ОРГОН
Настрана.
За дързостта й днес най-хубаво ще сторя
да я ударя тъй, наопаки, със длан.

Приготвя се да ѝ удари плесница и при всяка дума се обръща към нея; тя стои и мълчи.

Приемате, нали, вий, щерко, моя план?
Избрал съм ви съпруг... и щом е тъй, далече...

Към Дорина.
Защо мълчиш?

ДОРИНА
Не ща да си говоря вече.

ОРГОН
Ни думица?

ДОРИНА
О не, аз винаги съм кратка.

ОРГОН
Е, хайде, хайде де!

ДОРИНА
Не съм такава патка.

ОРГОН
Към Мариана.
Накрай със почитта, която ми дължите,
пред моя избор вий глава ще преклоните.

ДОРИНА
Като избягва.
Наклепала бих аз такъв един съпруг!

ОРГОН
След като не успява да ѝ удари плесница, към дъщеря си.
Съсипахте ме вий със тая чума тук!
Накарва и светец да стори грях пред Бога.

Да продължавам — веч не искам и не мога.
Със злъчка и със яд напълних се до връх —
ще поизляза вън да си поема дъх.

СЦЕНА III

ДОРИНА, МАРИАНА

ДОРИНА

Но няма ли сте вий, или какво, кажете,
та ролите си тъй размесихме ний двете?
Стоите си така, потънала във свян,
и нито реч против безумния му план!

МАРИАНА

Деспот баща! Какво да кажа! Аз съм слаба.

ДОРИНА

Да кажете това — това, което трябва!

МАРИАНА

Кое?

ДОРИНА

Че няма дълг в сърдечните неща,
че жените се не за майка и баща,
че булка ще сте вий и редно е тогаз
жениха да е драг не нему, а на вас,
пък щом е той пленен от оня дебелак,
то нека сам тогаз да встъпи с него в брак.

МАРИАНА

Ах, бащината власт тежи с такава сила,
че никога до днес не съм му възразила.

ДОРИНА

Но — иска ви Валер; кажете мен поне:
обичате ли вий Валера, или не?

МАРИАНА

Към моята любов, уви, си тъй неправа!
Как може още тук въпрос да се задава?
Не ти ли поверих аз моите мечти,
не знаеш ли сама за обичта ми ти?

ДОРИНА

Отде да зная аз не лъжат ли устата,
че тоя момък тъй вълнува ви душата?

МАРИАНА

Обиждаш ме накрай, Дорино, с твойта реч.
О, истината тук е доста ясна веч.

ДОРИНА

Та — любите го, да?

МАРИАНА

Да, любя го безкрайно.

ДОРИНА

И също тъй и той ви люби всеотдайно?

МАРИАНА

Аз вярвам.

ДОРИНА

И със жар двамината накрай
копнеете за брак — така ли?

МАРИАНА

То се знай.

ДОРИНА

А вашия баща? А брака с оногова?

МАРИАНА

Насилят ли ме, знай, на смърт съм аз готова.

ДОРИНА

На смърт ли?! Виж — за туй не се и сетих аз!
Отлично средство, да — спасена сте тогаз.
Но злъчката ми май надига се навънка,
щом някой се разлей такива да ми дрънка.

МАРИАНА

О, Боже. Тя със мен си прави тук шегги.
Безчувствена си ти към чуждите тъги.

ДОРИНА

Безчувствена съм аз към оня, що дърдори
и що във тежък час покорно свежда взори.

МАРИАНА

Борба ли искаш ти? Аз нямам смелостта...

ДОРИНА

На влюбено сърце пръв дълг е твърдостта.

МАРИАНА

И мойто в тоя дълг не ще да се засрами.
Но нека пък Валер надвие на баща ми.

ДОРИНА

Но щом баща ви тук е станал цял чудак,
по своя мил Тартюф занесен, и то как?
И дал е дума сам, а днес не устоява —
кажете ми какво е крив Валер тогава?

МАРИАНА

Но бива ли със шум премного да издам
и своето сърце, и тайния му плам?
От изблик на любов — да стъпча ли с краката

срама на своя пол, дълга на дъщерята?
Ти искаш — пред света така да се открий...

ДОРИНА

Не искам нищо, не. Желайте, виждам, вий
Тартюфа за съпруг и много съм сгрешила,
че тук от тоя брак отвързвах ви насила.
Избрали сте го веч — какво ми хрумна мен?!
Такъв жених не се намира всеки ден.
О, господин Тартюф — шега ли е туй нещо?
Та господин Тартюф, разсъдим ли по-вещо,
не е не знам какво, а мъж, почитан днес:
да водиш тоя мъж — каква велика чест!
За слава в тоя свят от Бога той е пратен,
на вид е хубавец, по род — болярин знатен,
лицето му цъфти, врата му е червен —
вас чака ви до гроб един живот блажен!

МАРИАНА

О, Боже мой!

ДОРИНА

И как сърцето ви ще бие,
че с тоя хубавец венчавате се вие!

МАРИАНА

Ах, моля ти се, спри — недей с такъв език
и дай ми помощ ти във тоя тежък миг.
Готова съм. Добре, да почнем борбата.

ДОРИНА

Не, щерката дължи покорство на бащата,
макар да й даде маймуна за съпруг.
Но вие сте с късмет — какво пиците тук?
Ще стигнете с кола, ще наидете в градчето
цял облак от лели и вуйчовци и ето —
ще почне разговор от тънко естество.

А тоя град гъмжи от висше общество —
ще тръгнете тогаз по гости, но първица
ще почетете вий госпожата кметица,
а малко подир туй съдинката, нали?
Ще ходите на бал, де стене и гърми
оркестър във състав две гайди сладкогласни,
в театра с кукли вий ще гледате пък басни.
Ако мъжът ви там...

МАРИАНА

Ах, ти ме умори!
Съвет и помощ дай — това ми говори!

ДОРИНА

Покланям се.

МАРИАНА

Нима за тебе е наслада...

ДОРИНА

Ще стане всичко, да — така ви се и пада!

МАРИАНА

Но моля те...

ДОРИНА

О, не.

МАРИАНА

Ще кажа смело аз...

ДОРИНА

По вкус ви е Тартюф — добър е той за вас.

МАРИАНА

Аз имам вяра в теб, открих се без преструвка,
чуй...

ДОРИНА

Не, не, скоро вий ще бъдете Тартюфка.

МАРИАНА

Добре, щом моя клет живот не ти е скъп,
то остави ме ти сама във мойта скръб.
Сърцето ми само ще наиде в себе сила,
за да изпълни туй, което съм решила.

Иска да си иде.

ДОРИНА

Хей, стойте, стойте тук! Отсърдих ви се аз.
Макар и да не ща, но жал ми е за вас.

МАРИАНА

О, ако тоя брак решила е съдбата,
не ще живея, знай, за дълго на земята.

ДОРИНА

Ах, дяволът не е дотолкова пък чер.
Ще найдем средство ний. Но — ето и Валер.

СЦЕНА IV

ВАЛЕР, МАРИАНА, ДОРИНА

ВАЛЕР

Госпожо, току-що научих новината,
що всекиму би тук възрадвала душата.

МАРИАНА

Коя?

ВАЛЕР

Че ваш съпруг ще е Тартюф.

МАРИАНА

Това

баща ми е втъпил във своята глава.

ВАЛЕР

Баща ви...

МАРИАНА

В своя план направил е промяна —
минута, как това и мен известно стана.

ВАЛЕР

Наистина?

МАРИАНА

О, да, наистина, и как!

Той твърдо настоя пред мен за този брак.

ВАЛЕР

И що за този брак сърце ви е решило,

госпожо?

МАРИАНА
Що? Не знам.

ВАЛЕР
И искрено, и мило!
Та вий не знайте?

МАРИАНА
Не. А вашия съвет?

ВАЛЕР
Вземете тоя мъж — това е цял късмет.

МАРИАНА
Съветвате ме

ВАЛЕР
Да.

МАРИАНА
Наистина?

ВАЛЕР
Така е.
Че избора е с вкус, туй всеки ще признае.

МАРИАНА
Добър съвет. Добре! Ще го изпълня аз.

ВАЛЕР
О, вярвам, че не е тъй мъчно туй за вас.

МАРИАНА
Тъй както мъчно бе за вас да го дадете.

ВАЛЕР

Та вам да угодя — развързах ви ръцете.

МАРИАНА

За ваша радост пък ще го изпълня аз.

ДОРИНА

Да видим докъде ще стигнат от захлас!

ВАЛЕР

Така ли е било? Любов?! Измамни речи
били са...

МАРИАНА

За това да не говорим вече.

Вий дадохте ми тук съвета си веднъж —
да взема тоя, що предлагат ми за мъж,
и аз ви казвам пък, че щом е тъй, тогава
ще ви послушам аз без никаква забава.

ВАЛЕР

Недейте хвърля вий вината върху мен,
защото тоя брак бе вече предрешен
и мойта дума тук удобен щит ви стана,
за да прикрийте вий лукавата измяна.

МАРИАНА

Да, истина е туй.

ВАЛЕР

Без друго. Нито ден
сърцето ви не е копнеяло за мен.

МАРИАНА

Да мислите така — на вас е позволено.

ВАЛЕР

Нали? Но знайте, че сърце ми оскърбено
не ще да ви прости това току-така:
аз знам кому да дам и обич, и ръка.

МАРИАНА

Не се съмнявам в туй. С достойнства такива,
каквито вие...

ВАЛЕР

Не, недейте се надсмива,
че нямам ги, уви, доказвате го вий,
но знам едно сърце, що пак за мене бий —
ив своята добрина при тая ми неслука
ще ми възвърне то онуй, що губя тука.

МАРИАНА

Ах, загуба! Не ще измине нито ден —
и ето ви и вас напълно утешен.

ВАЛЕР

О, вярвайте, затуй аз всичко ще направя:
обижда ни честта тоз, който ни забравя —
да му отвърнем с туй и нам е дълг открит,
не можем ли поне — да си дадеме вид;
че обич към сърце, виновно във забрава,
е слабост, що света за нищо не прощава.

МАРИАНА

Похвално е това — възвишено дори.

ВАЛЕР

Да, да — и всеки друг това ще одобри.
Та що пък? Да не би да искате вий още
душата ми за вас да тлее дни и нощи
и виждайки ви сам във чуждите ръце,
на друга да не дам аз моето сърце?

МАРИАНА

Противното и аз желая най-горещо
и радвала се бих да станеше туй нещо.

ВАЛЕР

Желаете го?

МАРИАНА

Да.

ВАЛЕР

Достатъчно тогаз
обиждахте ме тук. Ще ви послушам аз.

Тръгва; след всеки свой отговор той тръгва да си иде, но винаги се връща.

МАРИАНА

Тъй.

ВАЛЕР

Връща се.

Но помнете вий, че вашта воля ясна,
че вий сте тая, що във тоя път ме тласна.

МАРИАНА

Така.

ВАЛЕР

И аз вървя по вашата следа,
по ваший пример тук.

МАРИАНА

По моя пример, да.

ВАЛЕР

Добре, ще бъде то — денят не е далече.

МАРИАНА
Отлично.

ВАЛЕР
И със вас не ще се видим вече.

МАРИАНА
Добър ви път.

ВАЛЕР
Стигнал до вратата. Обръща се.
Ха?

МАРИАНА
Що?

ВАЛЕР
Повикахте ме май.

МАРИАНА
Сънувате.

ВАЛЕР
Добре. Да турим вече край.
Да. Сбогом.

МАРИАНА
Сбогом.

ДОРИНА
Виж — човек да ви се чуди,
със вашия захлас приличате на луди.
Оставих ви така — да видя докъде
безумната вражда накрай ще изведе.
Хей, господин Валер!

*Тя го хваща за ръка и го спира, а той си дава вид, че се много
противи.*

ВАЛЕР

Що искаш ти, за Бога?

ДОРИНА

Елате тук.

ВАЛЕР

О, не. Пламтя от гняв — не мога!

Недей ме спира в туй, което тя желай.

ДОРИНА

Но чакайте!

ВАЛЕР

Ах, не, решено е — и край.

ДОРИНА

Я-я!

МАРИАНА

Моя вид го цял изпълва със омраза —
ще сторя по-добре веднага да изляза.

ДОРИНА

Като оставя Валер и тича подир Мариана.

И тя! Къде?

МАРИАНА

Недей.

ДОРИНА

Играем на гонеж!

МАРИАНА

Ах, не, Дорино, не — не можеш да ме спреш!

ВАЛЕР

За нея моя вид е мъка и обида —
ще сторя по-добре веднага да си ида.

ДОРИНА

Оставя Мариана и тича подир Валер.
Но пак ли?! Що за бяс! Аз искам тъй — напук!
Брътвежите да спрат, и скоро двама тук!

Тегли ги един срещу друг.

ВАЛЕР

Какво ще правиш ти?

МАРИАНА

Кажи, какви са тия?

ДОРИНА

Ще ви извадя тук от тая бъркотия.
Вий луд ли сте, та тъй се скарахте за миг?

ВАЛЕР

Не чу ли ти сама тук нейният език?

ДОРИНА

Вий нямате ли ум, та кипнахте такава?

МАРИАНА

Не чу ли го сама какво си позволява?

ДОРИНА

Двустранныя глупост! Тя милее все за вас,
по вас един копней — свидетелка съм аз.
Той любя ви безкрай и с огън във душата
желай ви за жена — залагам си главата.

МАРИАНА

Защо ви бе тогаз обидния съвет?

ВАЛЕР

Защо бях питан аз по тоя щур предмет?

ДОРИНА

И двама сте без ум. Я дайте си ръцете!

Вий първи!

ВАЛЕР

Като дава ръката си на Дорина.

Но защо?

ДОРИНА

И вие! Пристъпете!

МАРИАНА

Като също дава ръката си.

Защо е всичко туй?

ДОРИНА

Сега ще се открий.

Не знайте и сами как любите се вий.

ВАЛЕР

Стоите силом тук, защото ви се каза,
но хората — поне не гледайте с омраза.

Мариана обръща очи към Валера и му се усмихва.

ДОРИНА

Че влюбений е луд — разбрах сега и аз.

ВАЛЕР

Признайте: с право днес оплаквам се от вас.

Не сте ли лоша вий, щом можете с наслада
да карате така сърцето ми да страда?

МАРИАНА

Ами не сте ли пък неблагодарник вий...

ДОРИНА

За туй през други дни ще поговорим ний.
Да видим що сега със тоя брак да сторим.

МАРИАНА

Кажи ни средство ти и ние ще се борим.

ДОРИНА

Ще действуваме тук със ловкост и със ум.
Баща ви си играй — това е празен шум.
Но харно е за вас пред волята му властна
да си дадете вид, че, божем, сте съгласна;
повярва ли ви той, ще можете тогаз
отлага с леснина решителния час —
на всичко има цяр, когато има време.
Ту болест изведнъж ей тъй ще ви обземе,
и ей ти тебе срок — невястата в легло!
Ту имали сте знак с предчувствие за зло:
намерили сте кост, строшили огледало
или сте призори сънували умряло.
Най-харно е, накрай, че той без ваше „да“
не може ви венча със никого в света.
Но нужно е сега, за нашата измама,
за нищо на света да ви не виждат двама.

На Валер.

Напред и с помощта на свои хора там
вий правото си тук издействувайте сам.
А ние да вървим при брата й със време
и мащеха й днес към нас да привлечеме.

Хай сбогом!

ВАЛЕР

Как и що ще сториме, не знам —
надеждите си аз възлагам най-веч вам.

МАРИАНА

Баща ми има власт — и аз сама се плаша,
но казвам ви го пак; ще бъда само ваша.

ВАЛЕР

О, колко съм честит! Каквото да посмей...

ДОРИНА

Умират за брътвеж туй влюбените, хей!
Излизайте!

ВАЛЕР

Накрай...

ДОРИНА

Какъв бърбивко само!
Излизайте през тук, а вие — хе, през тамо!

Блъска ги по гърбовете и ги изкарва навън.

ДЕЙСТВИЕ ТРЕТО

СЦЕНА I

ДАМИС, ДОРИНА

ДАМИС

Да ме удари гръм, да ме удави мрак,
да бъда на света последния глупак,
ако ми нещо спре решението лудо,
ако не сторя тук не знам какво си чудо!

ДОРИНА

За Бога! В своя гняв отивате далеч.
Баща ви казва — да, но туй е още реч.
Човек едно крои, а идат разни сгоди —
от думи до дела по дълъг път се ходи.

ДАМИС

Ще трябва с тоя мях да се разправя аз
и да му кажа тук две думи между нас.

ДОРИНА

Ах, тихо! Него ний, а също и баща ви
на мащеха ви тук сега ще ги оставим.
Тартюф я слуша, знам — от нея се влияй
каквото каже тя — угажда й докрай
и види ми се мен, че твърде му е драга.
Дано да е така! Това ще ни помага.
И тъй: заради вас тя днес го вика пак —
на среща и съвет относно тоя брак,
да чуе що крои и мисли, па тогава
да му изтъкне тя какво го застрашава,
не се ли отрече самин от своя план.
Сега се молел той — обади ми Лоран,
но каза ми, че щял да слезе ей сегичка.

Излезте, моля, вий — да бъда аз самичка.

ДАМИС

Не може ли и аз да чуя всичко тук?

ДОРИНА

О, не. Сама да съм!

ДАМИС

Не ще издам ни звук.

ДОРИНА

Че пламвате за миг, това го всеки знай —

ще развалите тъй кроежа ни докрай.

Излезте.

ДАМИС

Ще стоя безстрастен като пън.

ДОРИНА

Но доста! Иде веч. Излизайте навън!

Дамис влиза в една стаичка, която се намира в дъното на сцената.

СЦЕНА II

ТАРТЮФ, ЛОРАН, ДОРИНА

ТАРТЮФ

Като съглежда Дорина, към Лоран.

Сложете бича там до ризата корава,
молете се всегда Бог мъдрост да ви дава;
попитат ли за мен — отивам във затвора
да дам от своя дар на тия клетки хора.

ДОРИНА

Я виж каква хвалба, каква осанка строга!

ТАРТЮФ

Какво желайте?

ДОРИНА

Аз...

ТАРТЮФ

Изважда от джоба си една кърпа.

Ах, моля ви, за Бога —

вземете вий от мен таз кърпа по-напред.

ДОРИНА

Защо?

ТАРТЮФ

Покрийте там гърдите си навред.

Неща от тоя род са страшни, извинете,
те палят ни духа и раждат греховете.

ДОРИНА

Нима сте тъй горещ и невъздържан вий,
та всяка плът за вас подобна сила крий?
Отде е ваший плам, за мен е неизвестно,
но аз не съм така, не се запалвам лесно
и гледала ви бих съблечен до пети,
без голата ви плът сърце ми да смути.

ТАРТЮФ

Това е вече грях, нескромност и обида —
говорите ли тъй, веднага ще си ида.

ДОРИНА

Не бързайте — сама ще ви оставя аз,
но имам да предам две думици за вас.
Във тая стая тук ще слезе госпожата,
почакайте я вий — тъй каза тя самата.

ТАРТЮФ

Уви, готов съм аз.

ДОРИНА

На себе си.

Я виж как стана благ.
Което казах аз, поддържам си го пак.

ТАРТЮФ

Кога ще дойде тя?

ДОРИНА

Пристига без забава.
Ах, слиза вече, на — оставям ви тогава.

СЦЕНА III

ЕЛМИРА, ТАРТЮФ

ТАРТЮФ

Дано ви Бог дари във своята добрина
със здраве и живот, и мир, и светлина,
тъй както туй желай за вечната му слава
най-скромния слуга, когото той съгрява.

ЕЛМИРА

Обсипвате ме вий с най-ценните блага.
Но нека по-добре да седнеме сега.

ТАРТЮФ

Седнал.

Е, здрава ли сте веч — подир оная треска?

ЕЛМИРА

Седнала.

Премина изведнъж. Не ми е нищо днеска.

ТАРТЮФ

Не зная моя глас дали достоен бе
да проси милостта на вечното Небе,
но то не чу от мен ни дума, нито сричка,
която да не бе молба за вас едничка.

ЕЛМИРА

Доброто си сърце терзайте с чужда скръб.

ТАРТЮФ

О, вашия живот за мен е твърде скъп.
Живота си бих дал — да бъдете вий здрава.

ЕЛМИРА

Към туй ви милостта безкрайна вдъхновява.
За вашта добрина дължа ви много аз.

ТАРТЮФ

О, нищо е това, когато е за вас.

ЕЛМИРА

Аз исках насаме да поговорим двама
и радвам се сега, че никой тука няма.

ТАРТЮФ

И аз съм в тоя миг възраждан и блажен,
госпожо, че сте тук самичка вие с мен.
Аз молах се за туй и ден и нощ и ето
че най-подире чу молбите ми Небето.

ЕЛМИРА

Ще поговорим с вас, но искрен ще сте вий;
не бива нищо тук сърцето ви да скрий.

ТАРТЮФ

О, случая сега за мен е най-добрия —
душата си пред вас всецяло да разкрия,
да кажа най-подир, че моя шум и вик
по гостите, що тук привлича ваший лик,
не бе от злост към вас, не бе омраза тайна,
а беше вдъхновен от ревността безкрайна,
от порива ми чист...

ЕЛМИРА

Така се и теша —
вий грижете се, знам, за моята душа.

ТАРТЮФ

Хваща ръката ѝ и стиска пръстите ѝ.

О, да, и тоя жар, от който аз се движа...

ЕЛМИРА

Ох, стиснахте ме зле!

ТАРТЮФ

От изблици на грижа!

Не съм ви мислил зло — забравих се така;
че по-скоро ви бих...

Слага ръка на коляното ѝ.

ЕЛМИРА

Но вашата ръка?!

ТАРТЮФ

Да видя що за плат — чудесно мек, ей Богу.

ЕЛМИРА

Ах, моля, стига, ах... че гъдел ме е много!

Тя отдръпва стола си, а Тартюф примъква своя стол към нея.

ТАРТЮФ

Като пипа якичката ѝ.

О, Боже мой, какви дантели — нежен сняг!
Плетат ги — тъй със вкус и... дявол знае как!
Невиждано е туй по образи и ритъм.

ЕЛМИРА

О, да... Но друго тук аз исках да ви питам...
Мъжът ми бил решил Валера да отбий
и вас да прави зет. Говорихте ли вий?

ТАРТЮФ

Загатна ми това! Но нека вам е ясно,
че не за туй копней сърцето ми всечасно,

че другаде за мен са всички красоти,
че другаде за мен блаженството блести!

ЕЛМИРА

В Небето — знам. У вас не тлей греховен пламък.

ТАРТЮФ

Но в моите гърди не бий сърце от камък.

ЕЛМИРА

Аз мислех пък, че вий сте хладен към света
и всеки ваш въздъх лети към вечността.

ТАРТЮФ

Нетленната любов, що свързва ни с Небето,
пред земните неща не спира ни сърцето
и тая красота, що Бог е тук създал,
ни мами и зове да вземем своя дял.
В подобните на вас Небето се оглежда,
но вий сте му били най-светлата надежда;
дарило ви е то с такъв неземеи чар,
че вашето лице пленява млад и стар
и аз ви гледам тук, създание прекрасно,
и щедрия Творец възславям велегласно,
а в моето сърце гори любов и плам
към таз, в която Той изваял се е сам.
Изпървом се боях, че тая страст облада
душата ми по знак на силите на ада,
и криех се от вас — реших да бъда твърд
и да избавя тъй душата си от смърт.
Но скоро аз разбрах, о, хубост ненагледна,
че тая страст не е ни грешна, нито вредна,
че тя живяла би във мир с набожността —
и своето сърце отпуснах без юзда.
Признавам си самин, че върша смело нещо,
предлагайки ви тъй това сърце горещо,
но своята немош аз оставям настрана

и чакам всичко тук от вашта добрина,
възлагам си на вас надеждите и своя
живот, и своята чест, съня си и покоя —
чрез вас ще бъда тук с една-едничка вест
безкрай честит или нечувано злочест.

ЕЛМИРА

Любезно е това признание, но пада
от ясното небе със гръм и изненада;
че дължен бяхте вий, така се чини мен,
да бъдете и твърд, и малко по-студен.
Такъв набожен мъж, какъвто аз ви зная...

ТАРТЮФ

Набожникът — и той човек е най-накрая.
А спре ли взор човек на вашта красота,
омайва се завчас, забравя мъдростта.
О, моите думи тук изглеждат странни, зная,
но аз не съм дърво, ни ангел пък — от рая.
И сметнете ли грях вий моите слова,
омайния си лик винете за това,
че щом ви зърнах аз, обля ме тръпка жарка
и вий от него миг сте моя господарка.
Божествения взор и дивното лице
сломиха твърдостта на моето сърце —
напразни бяха тук молитвите, сълзите,
обсебихте ми вий и дните, и нощите.
Аз казвах туй с очи, с въздишки, всеки миг,
излагам ви го днес открито и с език.
Погледнете ли вий с добро и дух отворен
безкрайната печал на ваший роб покорен
и слезете до мен, последния в света,
с целителния дар на своята доброта,
аз кланял бих се вам, о, чудно райско цвете,
с любов, каквато тук не помнят вековете.
Не ще очерни туй честта ви на жена —
не бойте се при мен от никаква злина.

Любезните момци, любимци на жените,
са шумни в любовта и щедри на хвалбите.
Те брътвят и крещят на всеки кръстопът —
за всеки поглед мил завчас ще разгласят
и злият им език самин петни олтаря,
пред който от любов сърцето им изгаря.
Но хора като нас горят със таен плам,
спокоен е човек, облекне ли се нам,
че с грижите за нас, за чистото си име
любимото лице ний, без да щем, щадиме.
Единствено при нас ще найте всеки плах
любов без хорски шум и сладости без страх.

ЕЛМИРА

Стоя и слушам тъй речта красноречива,
с която се пред мен душата ви излива.
Но, никак ли на ум не ви дохожда вам,
че мога всичко туй Оргону да предам,
че само при вестта за среща като тая
на дружбата му с вас ще дойде мигом края?

ТАРТЮФ

О, зная аз, че вий сте пълна с доброта
и тя ще ми прости сега за смелостта,
че мойта слабост вий накрай ще извините
със буйната любов, що къса ми гърдите;
ще спомните сама, съзрели си ликът,
че имам аз очи и туй сърце е плът.

ЕЛМИРА

По други начин тук постъпила би друга,
но сдържаний ми нрав ще бъде вам в услуга.
Не ще узнай Оргон за вашите слова,
но искам пък от вас в отплата за това
да видиме венчан Валера с Мариана,
без козни и бавеж, че много вече стана
и вий самия веч да не ламтите тук

да вземете това, що пада се на друг,
и...

СЦЕНА IV

ДАМИС, ЕЛМИРА, ТАРТЮФ

ДАМИС

Като излиза от стаичката, където се бе оттеглил.

Не, госпожо, не — това така не бива!

Аз чух от край до край речта му нечестива;

доведе ме само Небето в тоя кът,

само на мойта мъст то даде лесен път

и в гордия светец, що вредил ми е вчера,

ще блесне пред света ликът на лицемера

и татковия взор ще види без покров

смирения подлец, що фъфли за любов!

ЕЛМИРА

Дамисе, стойте. Не! Тъй, мисля, по-добре е —

в отплата за това той сам ще поумнее.

Нали му обещах, не ми пречете в туй,

не е по моя нрав на пътя да се чуй.

Разумната жена не смята за потребно

да трови своя мъж със глупости на дребно.

ДАМИС

Постъпвайте така, щом право е за вас,

избирам други път и прав съм си и аз.

Пощадата е тук над случая насмешка,

а в дръзката си власт набожността му жежка

доволно взема връх над моя гняв правдив

и сея у дома раздора нечестив!

Баща ми доста веч бе роб на лицемера,

що спъва моя брак чрез тоя на Валера —

от хитрия мазник ще бъде той спасен:

Небето праща днес и средството на мен.

За тоя случай аз ще му въздавам слава,
да го пропусна тъй — не бива и не става!
Че той ми е в ръка и бъда ли глупак,
то, негли, с право би ми го отнело пак.

ЕЛМИРА
Дамисе...

ДАМИС
Не! О, не! Ще сторя, както зная!
Душата ми е днес пред портите на рая,
тя иска най-подир небесна мъст да пий,
напразни са слова — не ще ме спрете вий!
Да, случката със вас ще бъде тук разкрита
и аз ще пия мъст и сладост до насита.

СЦЕНА V

ОРГОН, ДАМИС, ТАРТЮФ, ЕЛМИРА

ДАМИС

Минавате насам о, тате, в сгоден час —
ще чуйте новина, нечакана от вас.
За вашата любов и нежности на едро
добрия господин отплаща ви се щедро
и в своята ревност той дотам отиде днес,
че иска да убий семейната ви чест.
Заварих го ей тук да моли госпожата
за лек на похотта, що къса му душата.
Със кроткия си нрав решила беше тя
да премълчи това, що тук я сполетя,
но аз при тоя срам към вас открито ида,
че сметнах: да мълча — за вас ще е обида.

ЕЛМИРА

Да, мъдрата жена не бива никой път
да буну с празен шум семейния си кът.
Брътвежът не петни честта ѝ с тежки рани;
достатъчно е тя да знай да се отбрани.
Така е. И да би се чувал моя глас,
мълчали бихте вий, Дамисе, в тоя час.

СЦЕНА VI

ОРГОН, ДАМИС, ТАРТЮФ

ОРГОН

Възможно ли е туй, що чух, о, прави Боже?!

ТАРТЮФ

Да, братко, и дотам, че по-много не може!
Пред вас е грешник лих и роб на похотта,
разбойник и злодей, невиджан във света,
аз цял воня от грях и цял в проказа гния,
живота ми е низ от сласт и мръсотия!
И виждам тук накрай, че гневното Небе
чрез вас — и моя срам, и мен ще погребете.
О, нека ме винят в престъпност най-нечута —
не ще се защитя пред вас във таз минута.
Повярвайте накрай, скокнете в гняв и бяс,
изритайте ме вий, махнете ме от вас!
С какъвто и позор да бихте ме покрили,
заслужил съм го аз напълно, братко мили!

ОРГОН

На сина си.

О, как можа — подлец! Не те ли догреша
да черниш тоя мъж със ангелска душа?

ДАМИС

Какво?! С лъжлив език и кротост лицемерна
ще ви замаже той...

ОРГОН

Да млъкваш, чумо черна!

ТАРТЮФ

Ах, нека продължи — грешите със това
и вярвайте му вий правдивите слова.
Защо да сте добър при случай тъй злокобен?
Не знайте ли, че аз на всичко съм способен?
Осланяте се вий на скромния ми вид
и мислите ме строг и честен, и открит?
О, външността ми тъй замайва ви главата,
о, аз не съм това, що цял народ ме смята!
Говорят, че съм бил човек почтен и благ,
но всъщност, братко — аз не чиня ни петак.

Обръща се към Дамис.

Да, продължете вий, мой сине, без пощада —
зовете ме крадец, убиец от засада,
обсипвайте ме с град от гнусни имена —
аз мълком ще стоя пред вас на колена,
ще слушам и ще знам, че с право съм наказан,
задето тъна цял във грях и във съблазън.

ОРГОН

Към Тартюф.

Ах, стига, братко мой!

Към сина си.

Не се ли умили,
подлецо...

ДАМИС

Как? Нима — словата му или...

ОРГОН

Към сина си.

Обеснико, млъкни!

Към Тартюф

Станете, братко мили!
Безсрамник!

ДАМИС
Но...

ОРГОН
Мълчи!

ДАМИС
Та ний ли сме скроили?!...

ОРГОН
Млъкни, ще ти строша дебелата глава!

ТАРТЮФ
За Бога, братко мой, не слушайте гнева!
Че по-добре е гръм да ме убий сред пладне,
отколкото за мен и косъм да му падне.

ОРГОН
На сина си.
Неблагодарник!

ТАРТЮФ
Не! За него падам аз
пред вас на колене...

ОРГОН
Като също коленичва и прегръща Тартюф.
Вий смейте се над нас!

На сина си.
Негодник! Виж — душа!

ДАМИС
Но...

ОРГОН
Млък.

ДАМИС
Що?!

ОРГОН
Стига врява!
Аз знам кое те тъй към него озлобява:
вий мразите го тук и ей ви днеска, на —
сдушени във едно — слуги, деца, жена;
вий туряте във ход възможно, невъзможно,
да махнете от нас това лице набожно.
Но колкото расте нечистия ви бяс —
със двойна сила тук държа го здраво аз.
Гордеете се вий, но малко ви остана:
ще бъде скоро той венчан със Мариана.

ДАМИС
Ще я дарите вий насила със съпруг?

ОРГОН
Да, да, и още днес — на всички ви напук!
Презирам ви аз вас и тъй ще ви ударя,
че ще познайте кой е тука господаря.
Безделнико, падни на колене във миг
и искай прошка ти от тоя мъченик!

ДАМИС
От тоя лицемер?! От тая твар лукава...

ОРГОН
Я виж го ти — не ще, и още наскърбява?!

На Тартюф.
Тояга дайте, хей! Не спирайте ме пак!

На сина си.

Със туй напускаш ти домът ми, о, глупак,
и нивга веч не смей да ми пристъпиш прага.

ДАМИС

Да, да, напускам! Но...

ОРГОН

Измитай се веднага!

Бъди проклет! И знай, че като сетно средство
ще бъдеш още днес лишен и от наследство.

СЦЕНА VII

ОРГОН, ТАРТЮФ

ОРГОН

Така да оскърби една душа безгрешна!

ТАРТЮФ

Прости му, о, Небе, за мъката ми днешна!

На Оргон.

Да знайте как скърбя и вие ми се свят,
задето ме петнят пред моя свиден брат!

ОРГОН

Ах!

ТАРТЮФ

Мисълта дори за тая зла отплата
с отрова и със плам разкъсва ми душата...
От ужас тръпна цял... Припада ми мора...
Едва поемам дъх и може да умра...

ОРГОН

Тича, облян в сълзи, към вратата, през която изгони сина си.
Разкайвам се, че спрях ръката си сърдита
и те не смазах в миг, разбойнико, на пита!

Към Тартюф.

Не се тровете вий, не си правете зло!

ТАРТЮФ

Ах, нека прекратим. Било, какво било.
Аз виждам — в тоя дом обсипват ме с омраза,

ще бъде по-добре оттук да си изляза.

ОРГОН

Шегувате се вий!

ТАРТЮФ

Те ровят всеки ден
у вас да породят съмнение към мен.

ОРГОН

Но моето сърце на тях не дава вяра...

ТАРТЮФ

О, туй ще продължи — и де ще ни закара?
Това, що ваший ум отхвърли в тоя час,
ще бъде някой ден повярвано от вас.

ОРГОН

Не, нивга, братко мой!

ТАРТЮФ

Ах, братко, за жената
е лесно да замай на своя мъж главата.

ОРГОН

Не!

ТАРТЮФ

Тръгвам. Щом не съм у вас, о, братко мой,
ще няма и повод за злоба и за вой.

ОРГОН

Нанасяте с това на мене смъртна рана!

ТАРТЮФ

Е, щом като е тъй — тогава ще остана.
Обаче, ако...

ОРГОН

Ах!

ТАРТЮФ

Прието. Нито реч!

Но аз от тоя миг обръщам друго веч:
честта е нежна вещь и дружбата ни тука
налага ми да знам кое поражда клюка.
От вашата жена ще бягам занапред...

ОРГОН

Напротив, с нея вий ще бъдете зает.
Беснеят ли от яд, аз весел ще се смея.
Да, нека всеки ден ви виждат двама с нея!
Но туй не стига, не! На всичките напук
ще ви направя аз и мой наследник тук:
с дарение по акт ще дам на вас изцяло
богатството, що мен е в тоя свят остало.
За мен зетят мили, приятелят един,
е по-скъп от жена, от майка и от син.
Ще вземете ли вий това, що вам се дава?

ТАРТЮФ

Да бъде онова, що Господ повелява!

ОРГОН

Ах, клетия! Сега — за акт на моя брат!
И нека се стопят злодеите от яд!

ДЕЙСТВИЕ ЧЕТВЪРТО

СЦЕНА I

КЛЕАНТ, ТАРТЮФ

КЛЕАНТ

Говорят всички, да. И нека не грешиме:
мълвата не краси пресветлото ви име.
Затуй навреме аз ви срещам тоя ден —
да чуйте с две слова един съвет от мен.
Не ще разглеждам тук що казват и гадаят,
оставям всичко тук — за мен е важен крайт.
Да кажем, че Дамис е бил неправ — тъй на —
и вие сте били нападнат без вина.
не е ли дълг и християнска слава —
човек да не мъсти и всичко да прощава?
И как търпите вий — за тоя случай тром
да бъде син изгнан от своя бащин дом?
Открито казвам пак и вярвайте ми само:
осъжда ви за туй и мало, и голямо.
Та чуйте ме накрай — и престанете веч:
недейте тласка вий раздора по-далеч.
Пожертвуйте днес гнева ей пред Небето
и помирете пак бащата и детето.

ТАРТЮФ

Уви! От все сърце желал бих тоз поврат,
не храня аз ни мъст към него, нито яд,
прощавам му съвсем скръбта и горчилата
и с радост бих си дал за него и душата.
Но вечното Небе не е съгласно с нас —
и върне ли се той, ще си отида аз.
След пристъпа му днес и страшните обиди
да бъдем редом тук май чудно ще се види.
И Господ знай какво би сметнали за мен —

във тънка хитрина ще бъда обвинен.
И всеки ще рече, че сам си знам вината,
затуй съм милостив и щедър в добрината —
и дия с помощта на милите очи
да го накарам аз отново да мълчи.

КЛЕАНТ

Залъгвате ни вий със думи лицемерни
и доводи съвсем надути и неверни.
Небето ли? Че кой е натоварил вас?
Виновниците то наказва и без нас.
Та грижата затуй вий нему оставете —
помнете, че дължим любов на враговете.
И следвайки докрай по истинския път,
недейте мисли вий как щели да рекат.
Какво? Нима брътвеж за щяло и нещяло
би могъл да възпре едно човечно дяло?
Не, нека правим туй, що повелява Той,
и се не плашим ний от празен шум и вой.

ТАРТЮФ

Аз казах, че простих постъпката неправа,
и сторих, значи, що Небето повелява,
но след разкола днес и дръзката лъжа
не повелява то със него да дружа.

КЛЕАНТ

В замяна на това, изглежда, повелява
да давате ухо на къщната разправа
и вземате ей тъй, като отронен плод,
без право и закон един дарен имот?

ТАРТЮФ

Но тоя, що ме знай, ни миг не ще се чуди —
не ще помисли той за користни подбуди.
О, моите очи не ще се заслепят
от всичките блага на тоя грешен свят.

И ако аз приех и се реших веднага
да взема онова, що тук ми се предлага,
то бе, защото сам боях се от сърце,
че тежкият имот ще падне в зли ръце,
че с тоя куп злато наследника безгрижен
не би, тъй както мен, подкрепял своя ближен,
не би могъл така умело да гребе —
за слава и за чест на вечното Небе.

КЛЕАНТ

Защо пък виждам вас от тоя страх подгонен?
Да мисли за това наследника законен.
Та дайте нему вий: с имота си той сам
да прави, щото ще — за слава или срам.
Защото по-добре е той да го пропие,
а не да ви рекат: „Ограбихте го вие!“
Но аз съм във възторг — как вий, светец прочут,
предложения дар приемате без смут?!
Та кой свещен закон, кой мъдър проповедник
вещай да оберем законния наследник?
И щом Небето пък след вашия разлом
не иска ви в едно с Дамиса в тоя дом,
не е ли по-добре, на всички за поука
да бяхте скромно вий излезнали оттука,
отколкото така — без ред и правдина —
от бащиния дом да пъдите сина?
За името ви тук, това не ще отмина,
ще бъде...

ТАРТЮФ

Ах, часът е три и половина,
зове ме горе дълг благочестив и свет —
ще ме простите вий, че много съм зает.

КЛЕАНТ

Я?

СЦЕНА II

ЕЛМИРА, МАРИАНА, ДОРИНА, КЛЕАНТ

ДОРИНА

Господарю мой, помагайте за Бога —
душата ѝ гори от мъка и тревога,
че татко ѝ годеж довечера желай
и всеки минал миг отчайва я безкрай.
Ще дойде скоро той. И нека, съюзени,
със сила, с хитрини, простени, непростени,
да развалиме ний злощастния му план.

СЦЕНА III

ОРГОН, ЕЛМИРА, МАРИАНА, КЛЕАНТ, ДОРИНА

ОРГОН

Аа! Радвам се, че тук е целий дом събран.

На Мариана.

Контракта, що държа, ще ви разсмей веднага —
вий знайте веч какво ви нося, щерко драга.

МАРИАНА

На колене.

Пред вечното Небе, що вижда мойта скръб,
кълна ви в светостта на всичко, татко скъп:
недейте в своята власт ми свързва тъй ръцете
и с малко свобода сърцето ми дарете.
Не карайте ме днес да укорявам аз
Небето за това, що тук дължа на вас,
и тоя клет живот, що вие сте ми дали,
не хвърляйте го в ад от мъки и печали.
Не давате ли вий във своя гняв суров
да взема тоя, що изпълва ме с любов,
спасете ме поне, за Бога, от тогова,
що пълни мойта гръд с погнуса и отрова,
не тласкайте ме вий във зиналата паст
с могъщата ръка на бащинската власт!

ОРГОН

Чувствайки, че се разнежва.

Не бивай слабо ти — мълчи, сърце човешко!

МАРИАНА

Че той е драг на вас — това не ми е тежко;

дарете го с възторг, с имоти и пари,
придайте му накрай и моите дори,
оставям ги на вас — вземете ги веднага,
но на самата мен недейте тъй посяга
и позволете вий да свърша своите дни
на някой манастир сред мрачните стени.

ОРГОН

Я! Мойта дъщеря набожна става вече —
щом стария баща на любовта й пречи.
На крак! И ако тъй е страшно туй за вас,
ще бъда двойно прав да ви принудя аз:
убийте с тоя брак любов, мечти, захласи
и стига вече с тях тревожихте баща си.

ДОРИНА

Но как...

ОРГОН

Мълчете там! Не е до вас това!
Не ще търпя дори да мръднете с глава!

КЛЕАНТ

Един съвет поне да бихте позволили...

ОРГОН

Съветите ви, знам, са умни, братко мили!
В тях свети мъдростта и те ни правят чест,
но позволете вий да ги не слушам днес.

ЕЛМИРА

Това, що виждам тук, устата ми сковава
и вашта слепота ме просто удивлява:
дотоам да е човек омаян, заслепен —
да смята клевета и туй, що стана с мен!

ОРГОН

Да, вашият слуга от външността се мами;
известно е, че вий закриляте сина ми,
та премълчахте днес, че подлия хлапак
безчестно клевети невинния добряк.
Спокойна бяхте вий, че правехте услуга,
да беше вярно то — изглеждала би друга.

ЕЛМИРА

Нима е нужно пък да пламнем в гняв суров
пред простите слова на чуждата любов?
И по-добре ли би се пазила жената
със мълнии в очи и клетви във устата?
В подобен случай аз — усмихвам се едва:
не ми е по душа да дигам шум с това.
Похвално е да сме почтени, но и кротки —
не са по моя нрав настръхналите котки,
чиято чест се крий зад зъби и нокте,
и шукне ли човек, одрали, би го те.
Не ща такава чест — Небето е свидетел!
Аз искам скромна чест и тиха добродетел
и вярвам, че щитът на хладния отказ
отблъсва по-добре една ненужна страст.

ОРГОН

Не ще се заблудя — недейте тъй се труди.

ЕЛМИРА

О, слабостта ви пак ме хвърля във почуди!
Но що би рекли вий — да бихте в тоя час
видели ясно сам, че правда казвам аз?

ОРГОН

Да видя?

ЕЛМИРА

Да.

ОРГОН
Брътвеж.

ЕЛМИРА
Но що, ако пък сторя
да видите самин, че правда ви говоря?

ОРГОН
Ех, вятър!

ЕЛМИРА
Но поне отговорете вий!
Не искаме от вас на вяра нищо ний.
Да кажем, че ей тук на скрито вий стоите
и чуйте със уши и видите с очите —
що казали би вий за вашия добряк?

ОРГОН
Ще... ще... ще... Не, не ще да кажа нищо пак.
Не е възможно то.

ЕЛМИРА
Но много вече става:
излиза, че съм аз клеветница тогава.
Ще трябва най-подир да махна със глава
и ви направя сам свидетел на това.

ОРГОН
Съгласен съм. Добре. Задачата е мъчна —
ще видиме накрай доколко вий сте сръчна.

ЕЛМИРА
Към Дорина.
Повикайте го тук.

ДОРИНА
Към Елмира.

Хитрецът много знай:
да бъде уловен — ще бъде трудно май.

ЕЛМИРА

Не! Мами се човек от тоя, що обича —
от себелюбство сам в заблуда се увлича.
Пратете го при мен.

Към Клеант и Мариана.
А вий — навън! Ни звук!

СЦЕНА IV

ЕЛМИРА, ОРГОН

ЕЛМИРА

Пъхнете се сега под тая маса тук.

ОРГОН

Как?

ЕЛМИРА

Трябва да сте скрит. Без туй не ще да може.

ОРГОН

Под масата ли?

ЕЛМИРА

Да! Но хайде де! О, Боже!

Ще съдите накрай. Каквото правя — знам.

Пъхнете се сега и скрийте ли се там,
ни глас да се не чуй, ни косъм да се мярка.

ОРГОН

Признавам си, че тук отстъпвам ви без мярка,
но — нека видим как ще стигнете брега.

ЕЛМИРА

Аз вярвам, че не ще отвърщате сега.

На мъжа си, който е под масата.

Ще вляза тука аз във област май трънлива,

не се гневете вий, недейте се открива.
Каквото да река, не смятайте го грях —
нали ще целя туй, което обещах.
С преструвка и лъжа (че нуждата ме тласка)
ще го накарам аз да смъкне своята маска:
ще го лаская тук със нежност и ще дам
простор на любовта и дръзкия му плам.
И тъй като това за вас едничък става,
за вас играя тук една игра такава,
намерите ли вий, че стига, тя ще спре
там, гдето според вас ще бъде най-добре.
Захласа му самин вий можете пресече,
щом видите, че той отива надалече —
та убедя ли вас, щадете си честта:
спестете всичко, що е лишно за целта.
Това засяга вас. Тук вий сте господаря
и... Иде... Стойте там. Недейте проговаря.

СЦЕНА V

ТАРТЮФ, ЕЛМИРА, ОРГОН

ТАРТЮФ

Повикаха ме пак за разговор при вас.

ЕЛМИРА

Да, имам тайни тук да ви открия аз.
Но вижте да не би да стане изненада
и затворете там, че можеме пострада.

Тартюф затваря вратата и се връща.

Не би било добре да се повтори пак
това, що стори днес безумния хлапак.
Светът не е видял подобна изненада;
уплаших се за вас и трепет ме облада
и вий видяхте сам, че сторих всичко аз
да мога да смиря Дамисовия бяс.
Наистина, от страх, несръчност и замая
не се досетих аз да го опровергая,
но, слава Богу, пак добре се нареди
и по-добре сме ний, отколкото преди.
Почитан сте — това разпръсна тая буря
и моят мъж на вас съмнение не туря.
Напук на всички тук и злия им език
той иска да сме с вас ний двама всеки миг.
И туй ми дава днес, без никаква тревога,
да се затворя с вас и прави ме да мога
да поднеса едно сърце, което бий,
да сподели страстта, що днес открихте вий.

ТАРТЮФ

Това, що чувам тук, във мене смут извика —
госпожо, вий сега променяте езика.

ЕЛМИРА

Щом днешният отказ ви толкова гневи,
как малко знайте вий сърцето ни, уви!
Как малко знайте вий що шепне то тогава,
кога една жена се слабо защитава.
Природният ни свян въстава всеки път,
щом чуждите мъже за нежност ни шептят,
макар и да горим от обич, както вие,
сърцето се свени така да се открие.
Ний браним своята чест, но външния ни вид
ви дава ясен знак, че пътят е открит,
че само от уста противим се тогава,
че нашия отказ ви всичко обещава.
Признавам: позволих си много свобода
и своя женски свян насилих доста, да.
Но щом като веднъж показах ви се смела,
кажете: бих ли тъй с Дамиса се заела,
изслушала ли бих със кротост на лице
горещите слова на вашето сърце,
покрила ли бих тъй онуй, що беше видно,
ако това сърце не бе за мене свидно?
И ако пожелах да разваля тогаз
женитбата, що тук предлага се на вас,
нима във тоя миг словата не мълвяха
за чувствата към вас и тайната уплаха,
че сключен тоя брак, ще се дели накрай
със друга туй сърце, що цяло се желай?

ТАРТЮФ

Госпожо, в тез слова наслада дивна има,
когато ги мълви една уста любима:
в сърцето ми тече на гъсти струи мед —
подобна слабост то не помни по-напред.
Да бъда драг на вас — за мен бе цел велика

и вашата любов блаженство в мен извика,
но позволете вий на туй сърце у мен
да се съмнява пак във своя рай блажен.
Бих сметнал всичко туй една преструвка честна —
да бъде спряна тъй женитбата известна.
И нека заявя открито на това:
не вярвам никак аз на нежните слова,
щом вашта доброта, която тъй желая,
не би ги със дела доказала накрая,
та тъй да бъда аз наздраво убеден
в чаровната любов, що храните към мен.

ЕЛМИРА

Кашля, за да предупреди мъжа си.
Как? Бързате във миг да стигнем туй, което
е най-последен знак за плама на сърцето?
Признават ви се тук, шептят ви вече час,
но всичко туй не е достатъчно за вас
и вие най-подир за нищо би го взели,
не стигне ли човек до крайните предели?

ТАРТЮФ

Словата не гасят сърдечния ни плам.
Човек не вярва туй, що не заслужава сам,
не вярва лесно той във щастие и слава —
едва като вкуси, тогаз се уверява.
За вашта добрина не съм заслужил аз,
затуй се в своя рай съмнявам в тоя час,
затуй не вярвам аз това, що чух с ушите,
щом вие със дела не ще го подкрепите.

ЕЛМИРА

О, вашата любов е цял тиранин лют!
Как моята душа тя хвърля в странен смут!
С каква всевластна мощ заграбва тя сърцата,
как иска своя дял със буйност непозната!
Та няма ли юзда за нея, нито стреме,

не бива ли човек душа да си поеме?
Прилично ли е тъй жестоко да налага,
да иска всичко, що желае — днес, веднага,
да изкориства тъй, в настойчив сляп захлас,
страстта и слабостта, що имат къмто вас?

ТАРТЮФ

Но щом със драгост вий ми слушате молбите,
защо ме във това с дела не уверите?

ЕЛМИРА

Нали ще оскърби желаното от вас
Небето, що вий сам зовете всеки час?

ТАРТЮФ

Небето? Щом е То — тогава лесно нещо:
подобни пречки аз премахвам доста вещо.
И нека да ви то не спира никой път.

ЕЛМИРА

Но тъй ни плашат вред със Страшния му съд!

ТАРТЮФ

Аз мога да смиря душата ви страхлива
и знам изкуство аз, що съвестта приспива.
Небето смята грях това и онова,
но с него можем ний излезе наглава.
При нужда има днес една наука блага,
що късите юзди на съвестта разтяга
и стореното зло умее да измие
с оная чиста цел, що имали сме ние.
Ще ви науча аз, госпожо, и на двете —
тръгнете само вий и мен се облегнете,
смирете моя плам и нямайте вий страх —
за всичко аз един поемам всеки грях.

Елмира кашля.

Вий кашляте така...?

ЕЛМИРА

Да, мъчи ме в гърдите.

ТАРТЮФ

Бонбонче от сладник — не ще ли позволите?

ЕЛМИРА

Настинала съм зле. И никакъв сладник
не ще ме облекчи, изглежда, нито миг.

ТАРТЮФ

Това е лошо, да.

ЕЛМИРА

Прелошо, ако щете.

ТАРТЮФ

Та — лесно ще ви аз прогоня страховете:
във пълна тайна тук сте сигурни сами!
А злото става зло, когато нашуми;
осъжда ни света за туй, що стане знайно,
и ний не вършим грях, кога грешиме тайно.

ЕЛМИРА

След като кашля пак.

Аз виждам, че накрай ще трябва да ви дам
това, което вий желайте с толкоз плам,
че по-малко от туй не бива и да моля:
не ще се уверят, не ще им е по воля.
Че стигаме дотам, е тежко, то се знай
и аз насила тук приемам тоя край.
Но тъй като натам с упорство друг ме кара
и тъй като на туй, що казвам, нямат вяра
и искат чрез дела да бъдат убедени:

ще сторя аз това, що иска се от мене.
Нечестно ли е то — о, по-зле е тогава
за оня, що ме сам на него принуждава.
И сигурно грехът не ще да бъде мой.

ТАРТЮФ

О, да, госпожо, да — поемат го. И той...

ЕЛМИРА

Прегледайте навън, че плахост ме обзема —
боя се да не би мъжът ми да е в трема.

ТАРТЮФ

Подобни страхове напразни тук ще са:
аз тоя харен мъж го водя за носа.
Във срещата ни той ще види само слава,
той знай: да вижда сам, но вяра да не дава.

ЕЛМИРА

Разсейте вий все пак страха ми по-напред:
излезте и добре прегледайте навред.

Тартюф излиза.

СЦЕНА VI

ОРГОН, ЕЛМИРА

ОРГОН

Излиза изпод масата.

Къде се е видял подобен изрод гнусен!
Замая ми се свят, издъно съм покрусен!

ЕЛМИРА

Не бързайте! Та вий се гаврите тогаз!
Пъхнете се пак там! Не е дошло до вас.
Почакайте докрай да видите нещата,
недейте вярва вий тъй само на словата.

ОРГОН

Самия страшен ад такъв злодей не крий!

ЕЛМИРА

Защо сте, Боже мой, тъй лековерен вий!
Почакайте, доде се здраво убедите —
не бързайте така, че може да сгрешите.

Тя скрива мъжа си зад себе си.

СЦЕНА VII

ТАРТЮФ, ЕЛМИРА, ОРГОН

ТАРТЮФ

Без да вижда Оргон.

Госпожо, всичко тук закриля мойта страст:
прегледах стаи, трем и ъгли в тая част —
ни жив човек! И ей душата ми тъй жарка...

С разперени ръце бърза към Елмира, за да я прегърне.

ОРГОН

Като го спира.

Полека! В своята страст вий бързате без мярка —
недейте се така, мой братко, горещи!
А-а-а! Честният човек ме лъже! Виж го ти!
Как лесно по сладта душата му се мами!
Ще става уж мой зет, а тича по жена ми!
Съмнявах се докрай и мислех: на, сега
ще чуя, че това е само тъй, шега,
но в опита, уви, отидохме далече:
сега се убедих и доста ми е вече.

ЕЛМИРА

На Тартюф.

Не е по моя нрав това, що стана с вас:
принудих се така, че нямах друг път аз.

ТАРТЮФ

На Оргон.

Как? Вярвате ли вий...

ОРГОН

Я моля ви без врява.
Махнете се оттук — сега това остава!

ТАРТЮФ
Аз исках...

ОРГОН
Няма кой да слуша тоз език.
Навън от моя дом и още в тоя миг!

ТАРТЮФ
Не аз, а вие ще излезете оттука:
това е мой имот и скоро за поука
ще ви покажа аз, че с грешка в тоя ден
чрез подлости така се скарвате със мен,
че аз не съм такъв, какъвто ме бедите,
че зная със какво да насоля лъжците
и отмъстя за туй Небе, та тъй накрай
тоз, що ме пъди днес, горчиво да се кай!

СЦЕНА VIII

ЕЛМИРА, ОРГОН

ЕЛМИРА

Какъв е този език? Що значи? Чудно нещо!

ОРГОН

Кълна се, че от туй ми става май горещо!

ЕЛМИРА

Но?

ОРГОН

Колко съм сгрешил, показва туй, що чух!
Дарението... То смущава моя дух...

ЕЛМИРА

Дарението?

ОРГОН

Да. Извършихме го ние.
Но още нещо той в заплахите си крие.

ЕЛМИРА

Що?

ОРГОН

После за това. За миг! Да видя сам
дали седи едно ковчеже още там.

ДЕЙСТВИЕ ПЕТО

СЦЕНА I

ОРГОН, КЛЕАНТ

КЛЕАНТ

Де бягате така?

ОРГОН

Ох, знам ли!

КЛЕАНТ

Ще е нужно

по тоя случай ний да поразмислим дружно,
та най-добрия път така да изберем.

ОРГОН

Това ковчеже! То — разбърква ме съвсем.
Едничко то ме тъй държи в тревога крайна.

КЛЕАНТ

Това ковчеже крий навярно важна тайна?

ОРГОН

Във моите ръце го връчи в таен час
приятелят ми скъп, злочестия Аргас —
избрал ме бе, преди да бяга надалече,
да пазя тез книжа и както той ми рече,
имота му, дори живота му е там.

КЛЕАНТ

Защо тогава вий не пазихте го сам?

ОРГОН

От съвест болен бях; и ей реших накрая

пред моя тъй любим издайник да призная,
и той ме убеди, премъдър и горещ,
на него да предам да пази тая вещ,
та почне ли властта разследване, тогава
един добре прикрит изход да ми остава
и с чиста съвест аз навред да се кълна
против това, що знам за права правда.

КЛЕАНТ

Потънали сте зле. Доколкото е ясно,
ковчежето и туй дарение злощастно
са две дела, що вий — открит ще бъда аз —
извършили сте... тъй... във лекомислен час.
Със тях човек ви би закарал надалече
и щом пък този тук в ръка ги има вече,
не го дразнете вий, вложете малко ум
и потърсете път без врява и без шум.

ОРГОН

Но как тъй?! Под една набожност, кротка, вярна,
да крий душа дотам двулична и коварна!
А с просияшка торба от пътя го прибрах!...
Почтени люде? Не! Отказвам се от тях!
До дъно погнусен, ще стана враг всегашен,
ще стана веч за тях от дявола по-страшен.

КЛЕАНТ

Ех, унесът ви пак не знам де ще избий!
Не пазите така във нищо мярка вий!
Умът ви не клони към средина и трайност
и хвърляте се тъй от крайност пак във крайност.
Разбрали сте сега, че бе ви заблудил
лъжливият светец с преструвки, с поглед мил,
но за поправка пък дотам ли друг път няма,
та хвърляте се сам във грешка по-голяма
и сливате в едно проклетия хайдук
с безброя от добри, почтени люде тук?

Нима, щом вас един измамник заслепи ви
с набожни труфила и унеси лъжливи,
вий смятате сега, че нигде в наший век
не се намира веч набожен, чист човек?
Свободомислеца така да разсъждава!
Делете същността от външната проява,
не бързайте с възторг, вървете по реда
и дръжте се и тук във златната среда:
на лицемера чест недейте вий отдава,
но и набожността недейте оскърбява
и нужно ли е тук да паднете във грях,
сгрешете по-добре към първия от тях.

СЦЕНА II

ДАМИС ОРГОН, КЛЕАНТ

ДАМИС

Що, татко? Вас един злодей ви застрашава?
Наистина ли той в душата си лукава
признателност, не знай и пълен с бесове,
от вашта добрина оръжие кове?

ОРГОН

Да, сине, страдам аз във хитрата му мрежа.

ДАМИС

Ушите му ей тук пред всички ще отрежа!
Недейте криволи пред дръзкия мазник,
на мен го дайте вий — ще ви избавя в миг,
изходът е един: ей тук да го пребия!

КЛЕАНТ

Това е, рекъл бих, момчешка разправия!
Смирете, по-добре, вий тая гневна страст —
живеем времена и имаме тук власт,
която не търпи да съдиме чрез сила.

СЦЕНА III

*ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ, МАРИАНА, ЕЛМИРА, ДОРИНА, ДАМИС
ОРГОН, КЛЕАНТ*

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Що чух? Загадка тук невям се е разкрила?

ОРГОН

Това са новини, що аз видях с очи —
и виждате, че в тях признателност личи.
Извадих аз един човек из нищетата
и дадох му подслон, и имах го за брата;
и щедър всеки ден, успях да го даря
със моя цял имот и мойта дъщеря,
а той, злодеят скрит, не се, уви, засрами
да се опита тук да съблазни жена ми
и малко му е туй, та днес не се свени
да ми задава страх чрез моите добрини
и с меча, що една наивност му е дала,
да ме закара сам на гибел и провала:
да вземе моя дом, а мене в своя бяс
да хвърли във калта, отдето взех го аз.

ДОРИНА

Ах, клетия човек!

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Не мога да допусна,
че той е пожелал такава стъпка гнусна.

ОРГОН

Как?

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Честният човек боде като с рога.

ОРГОН

Какво желайте с туй да кажете сега
вий, майко?

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Че у вас живота стана... разен.
А знае се, че тук Тартюф е смъртно мразен.

ОРГОН

Що общо има то с това, що казах аз?

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Забравихте ли как ви учех всеки час:
че вечно честността заварено дете е —
завистниците мрат, но завистта живее.

ОРГОН

Не виждам връзка тук с това, що стана с мен.

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Със глупости безчет е бил наклеветен.

ОРГОН

Но казах ви преди, че видях аз самият.

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Клеветниците зли безкрайна злоба крият.

ОРГОН

Вий вкарвате ме в грях! Нали ви казах сам:
със моите очи аз видях тоя срам.

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Езиците са зли и винаги готови

да давят всичко тук със своите отрови.

ОРГОН

Това са то слова без мисъл и без сваяст!
Аз видях, видях сам, с очите видях аз —
разбрахте ли сега — или пък нужда има
да го повтарям пак и викам тук за трима?

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Но, Боже, външността измама често крий,
не вярвайте докрай на виденото вий.

ОРГОН

Беснея!

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Наший дух се много лесно мъти —
ний смятаме за зло доброто често пъти.

ОРГОН

Да сметна, че от дълг на християнин благ
прегръща с милост той жената ми?

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Все пак:
за да виним човек, е нужно да сме прави.
Разбрахте ли добре, че той ще го направи?

ОРГОН

По дявола! Та как да разбере добре?!
Да чакам, значи, той пред мене да простре
ръце и... Вижте как ще кажа глупост, мамо!

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Но той бе тъй обзет от чиста вяра само!
Не влиза в моя ум, не ми се вярва мен,
че той желал е туй, в което е винен.

ОРГОН

Ох, майка сте ми вий — а иначе не зная
какво ви рекъл бих от гняв и от замая.

ДОРИНА

На Оргон.

Въздава ви се мъст и правда в тоя час:
не вярвахте ни вий — сега не вярват вас.

КЛЕАНТ

В безсмислени неща ний губим златно време,
а трябват мерки тук, злодееца да спреме.
Не бива да стоим — той няма грях, ни срам.

ДАМИС

Как?! В своята дързост той ще иде и дотам?

ЕЛМИРА

Не вярвам. Щом открий преследване, тогава
неблагодарността за всички ясна става.

КЛЕАНТ

Не спете на това: в коварния си гняв
ще наиде начин той да се представи прав.
При по-малки сплетни от тая случка ваша
забъркали са, знам, довольно люта каша.
Повтарям: при това, що той в дома ви знай,
не биваше така да стигате докрай.

ОРГОН

Е, да — но не можах гнева си да владея
при дръзката лъжа и подлост на злодея.

КЛЕАНТ

Желал бих от сърце да може най-подир
да стане между вас поне привиден мир.

ЕЛМИРА

Да знаех, че с такъвиз оръжия снабден е,
не би се чула днес ни думица от мене
и моите...

ОРГОН

На Дорина.

Кой е там? Я вижте го завчас!

Приготвен съм сега за гости тъкмо аз!

СЦЕНА IV

ГОСПОДИН ЛОЯЛ, ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ, ОРГОН, ДАМИС,
МАРИАНА, ДОРИНА, ЕЛМИРА, КЛЕАНТ

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Сестрице, добър ден. Ах, моля известете
на господаря вий.

ДОРИНА

Със гости той зает е,
едва ли би могъл да разговаря с друг.

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Но аз не съм дошъл да му досаждам тук.
От срещата му с мен вражда не ще излезне:
аз идвам по дела приятни и полезни.

ДОРИНА

Наричате се?

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Ах, кажете му: оттам,
от господин Тартюф, за полза пратен вам.

ДОРИНА

На Оргон.

Един човек, на вид и кротък, и приятен,
от господин Тартюф за работа изпратен,
и идвал, казва, тук за радост вам.

КЛЕАНТ

Тогаз

узнайте кой е той и що желай от вас.

ОРГОН

Навярно да смекчи развързката ни днешна:
с какво лице сега и как да го посрещна?

КЛЕАНТ

Не бива той у нас враждебност да открий —
говори ли за мир, изслушайте го вий.

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Здравейте! Нека Бог вразите ви убие,
а сто години в мир да доживейте вие!

ОРГОН

Започва той добре — предсказах вярно май:
встъпителната реч примирие вещай.

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Домът ви ми е скъп и по-скъп ми го прави
това, че бях слуга при господин баща ви.

ОРГОН

Простете, ала как... мен просто ме е срам —
Не ви познавам аз, ни името ви знам.

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Наричам се Лоял, нормандец — ако щете,
съдебен пристав тук — за яд на враговете.
От трийсет годин веч, та с Бога и до днес
заемам тоя пост достойно и със чест
и ето идвам тук, простете, господине,
със заповед една, що няма да отмине...

ОРГОН

Как! Вие?...

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Настрана горещите слова!
Това е само тъй, призовка е това —
опразване. Навън семейство и прислуга,
покъщнина — навън, че тук ще дойде друга,
и никакъв бавеж — тъй както е реда.

ОРГОН

Да си изляза аз?

ЛОЯЛ

Но, моля ви се, да.
Домът, тъй както сам вий знайте благосклонно,
на господин Тартюф принадлежи законно.
В имотите ви той е господар — не друг —
съгласно тоз контракт, що аз донесох тук:
контрактът е във ред и формата е правна.

ДАМИС

Дивя се от сърце на дързостта ви славна.

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Но, моля ви — не вам туй всичко съобщих,
а на баща ви: той е тъй разбран и тях
и думите ми сам намирайки правдиви,
при службата ми тук не ще да се противи.

ОРГОН

Но...

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Господине, знам: за някакъв милион
не ще открийте бунт против един закон
и ще търпите вий, в почтеността си блага,
да свърша тук това, що службата налага.

ДАМИС

Вас, приставе мой драг, със черната аба,

наложил ви бих аз с тояга по гърба.

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Синът ви да мълчи или да се оттегли,
че много ще скърбя, ако потрябва, негли
да ви съставя аз и някой акт накрай.

ДОРИНА

О, господин Лоял е нелоялен май!

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Добрите хора аз обичам най-горещо
и казвам ви, че днес нагърбих се с туй нещо
единствено за вас — за да услужа вам, —
че инак би дошел тук някой друг, що — знам, —
като не сте му вий тъй, както мене, скъпи,
без друго щеше с вас жестоко да постъпи.

ОРГОН

С какво пък би могъл да бъде по-жесток —
изхвърляте ме вий!

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Но дава ви се срок!
И в грижата за вас приставам, с воля Божя,
опразването аз до утре да отложам.
Ще дойда само пак да пренощувам тук,
със десет души, но не ще се чуй ни звук.
А вий ще сте така добри да предадете
на мене вечерта, за форма, ключовете.
За вашия покой ще имам грижа аз —
не ще допусна тук да шукне ничий глас.
Но утре заранта домът да се опразни —
от едрите неща до съдовете разни.
Взех яки хора аз — без много шум й вик
ще ви помогнат те: ще ви изхвърлят в миг.
Не, друг не би могъл тъй благо туй да движи

и тъй като към вас аз ида с толкоз грижи,
заклевам ви накрай: постъпвайте добре
и нека нищо тук ме в моя дълг не спре.

ОРГОН

Настрана.

Ох, сто жълтици бих пожертвувал от тия,
що още имам аз, да можех да разбия,
да смажа в тоя миг таз муцуна без срам
с най-тежкия пестник, що бих могъл да дам.

КЛЕАНТ

Ще бъде по-зле! Не!

ДАМИС

Пред тая дързост глупа
ръката ми едва се сдържа да не тупа!

ДОРИНА

Широкият ви гръб отлично би изял
един отличен прът, мой господин Лоял.

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Вий, драга, би могли в затвора да лежите —
законите сега наказват и жените.

КЛЕАНТ

Да свършим със това — довольно празна реч.
Връчете ни листа и тръгвайте си веч.

ГОСПОДИН ЛОЯЛ

Да ви закриля Бог до срещата ни нова!

ОРГОН

Да ви убие гръм — и теб, и оногова!

СЦЕНА V

ОРГОН, КЛЕАНТ, МАРИАНА, ЕЛМИРА, ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ,
ДОРИНА, ДАМИС

ОРГОН

Е, майко, бях ли прав, съдете вий сама:
към всичко — има днес призовка у дома.
Разбрахте ли му веч коварството проклето?

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Ох, смаяна съм аз — аз падам от небето!

ДОРИНА

На Оргон.

Не вайкайте се тъй и стига сте го клел —
та с туй се потвърди набожната му цел:
към ближния любов — за него туй е слава,
а многото имот човека развращава,
затуй го взема той и с грижата на брат
спасява ви така от грях на тоя свят.

ОРГОН

Устата ви са пак за дрънкане болнави.

КЛЕАНТ

На Оргона.

Елате да решим какво да се направи.

ЕЛМИРА

За подлостта му тук навред да се тръби —
ще обезсилим тъй контракта може би
и вярвам, че тогаз не би му се удало
тъй лесно да успей в престъпното си дяло.

СЦЕНА VI

*ВАЛЕР, ОРГОН, КЛЕАНТ, ЕЛМИРА, МАРИАНА, ГОСПОЖА
ПЕРНЕЛ, ДАМИС, ДОРИНА*

ВАЛЕР

Скъря, че ида тук със лоши вести аз,
но няма друг изход в такъв опасен час.
Един другар, що с мен е вързан с връзки лични
и който знай, че вий не сте ми безразлични,
е нарушил за мен светите правила —
във тайна да държи държавните дела —
и праща ми той вест, що тъй нещата слага,
че нужно ще е вий да бягате веднага.
Хитреца, който тук успя да стане мил,
сега ви е самин пред краля обвинил
и всякакъв изход и път да ви отреже,
предал му е едно бунтовнишко ковчеже,
което, казва той, противно на дълга,
с престъпни мисли вий сте крили досега.
Не знам подробно що е казал готованът,
но кралят наредил веднага да ви хванат
и сметнал за добре да му даде и власт —
да дойде лично той с полиция у вас.

КЛЕАНТ

Облякъл е със власт правата си навреме —
я виж, подлецът, как имота ви ще вземе!

ОРГОН

Признавам, че човек е зло животно, да!

ВАЛЕР

Със всеки минал миг заплашва ви беда.

Колата ми е вън, не виждат се и хора,
донесъл съм ви тук хиляда луидора,
недейте губи миг — тоз гръм сред ясен ден
чрез бягство би могъл да бъде отклонен!
Дорде ви зло грози, не мога аз трая
и в бягството оттук ще дойда с вас до края.

ОРГОН

Как много съм ви аз за всичко задължен —
дано и моя ред да дойде някой ден.
Ще моля Бога аз — да мога тук на дело
със чест да наградя туй благородство смело.
Прощавайте, без мен вземете...

КЛЕАНТ

Добър час!
Ще мислим, братко, ний, ще работим за вас.

СЦЕНА VII

*ТАРТЮФ, ЕДИН ПОЛИЦАЙ, ВАЛЕР, ОРГОН, ЕЛМИРА,
МАРИАНА, ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ, ДОРИНА, КЛЕАНТ*

ТАРТЮФ

Полека, драгий мой, недейте толкоз бяга —
ще наидете без труд убежище веднага:
по кралска воля вий затворник сте сега.

ОРГОН

Издайнико, това е сетната стрела:
със тоя удар ти уби ме триста пъти —
той слага най-подир венец на подлостта ти.

ТАРТЮФ

Не ще ме разгневят обидните слова —
за вечното Небе понасям и това.

КЛЕАНТ

Пред тая скромност аз прекланям се в забрава!

ДАМИС

И как с Небето той без срам се подиграва!

ТАРТЮФ

Не ще да ме смути гневът ви тоя час
и пътя на дълга ще следвам твърдо аз.

МАРИАНА

О, да, по тоя път ви чака чест и слава
и тая длъжност тук ви много подобава!

ТАРТЮФ

О, всяка длъжност нам принася скромна чест,
щом дава ни я тоз, що тук ме праща днес.

ОРГОН

Не си ли спомни ти, измамнико лукави,
как моята ръка от бедност те избави?

ТАРТЮФ

Да, помощта ви аз без друго съм признал,
но най-пръв е за мен дълга към моя крал.
И тоя дълг владей у мен с такава сила,
що в моята душа е всичко заглушила,
че нему всеки миг бих жертвувал без страх
другар, жена, баща и себе си със тях.

ЕЛМИРА

О, лицемер!

ДОРИНА

И как умее за защита
да се покрий с неща, що всеки тук почита!

КЛЕАНТ

Но щом като е тъй всемощен и голям
дълга, със който вий прехвалихте се сам,
защо на вас Оргон омразен стана — само
кога ви хвана, че задиряте жена му,
и своя донос вий направихте тогаз,
кога в погнуса той изпъди ви от нас?
Оставям настрана защо не ви е спряло
това, че ви дари имота си изцяло —
но щом като е бил престъпник според вас,
защо приехте вий от него дар тогаз?

ТАРТЮФ

На полицая.

Спестете ми това — да стихнат виковете

и, моля, своя дълг редовно изпълнете.

ПОЛИЦАЯТ

Да, много закъснях — тук право ще ви дам, —
навреме за това напомняте ми сам
и за да турим край, елате с мен веднага
в затвора, що сега за дом ви се предлага.

ТАРТЮФ

Как, господине? Аз?

ПОЛИЦАЯТ

Да, вий!

ТАРТЮФ

В затвора? Аз?!

ПОЛИЦАЯТ

Отчет затуй дължа на Други — не на вас.

На Оргон.

Смирете си накрай тревогата голяма —
над нас царува крал, що не търпи измама.
Великата душа на тоя мощен крал
във всичките неща прониква с поглед зрял
и в нея кът не ще успее да намери
и хитростта дори на всички лицемери.
Измамните слова не ще го заблудят —
и не изпада той във крайност никой път.
Добрите хора сам обсипва с чест и слава,
но своето сърце той сляпо не раздава
и всякога умея там кът да отдели
за ярост към сганта от лицемери зли.
Не смогна тоя тук с лъжи да го измами —
избявял се е той от по-изкусни ями.
В сърцето му прозря веднага с ясен взор
и зърна тъмна паст от подлост и позор

и тоя вас вини, а сам-самичък блесна
и по върховен знак на правдата небесна
пред краля се разкри един измамник смел —
познат му отнапред, но друго име взел.
Измамите му вред са истинска верига —
излязла би от тях една дебела книга.
Непризнателността му краля възмути
и силно отвратен от всички гнусоти,
той сметна къмто тях да прикачим и тая
и прати ме у вас да видя и узная
догде ще стигне той, и дързък, и без срам,
и най-подире: тук вам правда да въздам.
Да, той желай пред вас да свърша със книжата,
за чийто господар измамника се смята.
С върховната си власт разваля той чрез мен
контракта, с който бил имота ви дарен,
и дава прошка вам за грешката опасна,
по чийто склон дълга приятелски ви тласна.
Той дава със това награда и цена
на подвига ви смел в последната война
и пример, че кога и сам човек не смята,
той знай да награди заслугата с отплата,
че жертвата цени и в грижите безброй,
забравил всяко зло, доброто спомня той.

ДОРИНА

Небе, благодаря!

ГОСПОЖА ПЕРНЕЛ

Ох, падна ми товара!

ЕЛМИРА

Щастлив обрат и край!

МАРИАНА

И кой би хванал вяра!

ОРГОН

На Тартюф.

Е, виждаш ли, подлец...

КЛЕАНТ

Недейте, братко мил,
с обиди вие сам се бихте унизил.
Нещастникът е вред под Божиите взори —
и доста му е туй, че съвест ще го бори.
Желайте по-добре — отхвърлен от света,
да се обърне той към добродетелта
и чист от злий порок, във който днес се валя,
да може да склони за малко милост краля:
комуто още днес, смирен, на колена,
благодарете вий за тая добрина.

ОРГОН

Да, право е това. Напред! Дългът ни вика
да поблагодарим за милостта велика.
Изпълнен тоя дълг, остава ни тогаз
да видим що дължим Валеру тук у нас:
да увенчаем с брак и надарим с опора
възвишения плам на искрените хора.

Издание: Издательство „Отечество“, 1985

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.

БРАТЯ ГРИМ

ХЕНЗЕЛ И ГРЕТЕЛ

Превод от немски: Асен Разцветников, 1959

chitanka.info

Край една голяма гора живеел беден дървар с втората си жена и двете си деца; момченцето се казвало Хензел, а момиченцето Гретел. В дома на дърваря всичко било много оскъдно, а когато по едно време в страната настанала голяма скъпотия, той не можел вече да изкарва и всекидневния хляб. Една вечер, като мислел в постелята и се въртял насам-натам от грижа, той въздъхнал и рекъл на жена си:

— Какво ще стане с нас? Как ще изхраним, клетите деца, когато нямаме вече нищо?

— Знаеш ли какво, мъжо — отговорила мащехата, — да заведем рано утре децата в гората, в най-гъстото: ще им накладем огън и ще дадем на всяко по коматче хляб, па да си отидем по работата и да ги оставим сами. Те не ще намерят пътя към дома и тъй ще се отървем от тях.

— Не, жено — рекъл мъжът, — не мога да направя това. Как ще ми даде сърце да оставя децата си в гората, нали веднага ще дойдат дивите зверове и ще ги разкъсат.

— Ех, глупако — рекла тя, — тогава и четиримата ще трябва да умрем от глад, остава само да издялаш дъски за ковчезите.

Тя не го оставила на мира, додето не склонил.

Ала все пак ми е жал за клетите дечица — рекъл мъжът.

Двете деца също не могли да заспят от глад и чули какво казала мащехата им. Гретел заплакала горчиво и рекла на Хензел:

— Свърши се вече с нас.

— Мълчи,
Гретел — рекъл
Хензел, — недей
тъжи, аз ще
спася и двама
ни.

И когато
старите заспали,
той станал,
облякъл дрехата
си, отворил
вратичката и се
измъкнал навън.
Месецът светел
ярко и белите
ситни
кремъчета, които
били посипани
край къщата,
блестели като
сребърни
парички Хензел

се навел и събрал толкова камъчета, колкото могли да се поберат в
джобовете му. Тогава той се върнал и рекъл на Гретел:

— Утеши се, мила сестрице, и спи спокойно. Няма да се изгубим
в гората.

И той си легнал пак в постелята.

Щом се зазорило, преди още да изгрее слънцето, жената отишла и
събудила двете деца:

— Ставайте, ленивци, ще отидем в гората за дърва.

После дала на всяко по коматче хляб и рекла:

— Туй ви е за обед, ала недейте го изядяда по-рано, че друго няма
да има.

Гретел турила коматчетата под престилката си, защото джобовете
на Хензел били пълни с камъчета. След това всички се упътили към
гората. Като повървели малко, Хензел се спрял и се обърнал към къщи;
после повторил, потретил това много пъти. Бащата рекъл:

— Хензел,
какво току
поглеждаш и
оставаш назад?
Върви и гледай
напреде си.

— Ах,
татко — рекъл
Хензел, —
гледам бялото си
котенце; то стои
там на покрива и
иска да ми каже
сбогом.

Жената
рекла:

— Това не
е твоето котенце,
глупако, ами
утринното
слънце блести по
комина.

Ала Хензел не гледал котенцето, ами пуцал всеки път по едно от
белите камъчета, които били в джоба му.

Като стигнали сред гората, бащата рекъл:

— Хайде, деца, събирайте сега клечки, а пък аз ще наклада огън, за да не мръзнете.

Хензел и Гретел събрали цяла планина вършини. Запалили ги и когато пламъците се издигнали високо, жената рекла:

— Седнете сега, деца, при огъня и си починете, а ние ще отидем в гората да насечем дърва. Като свършим, ще дойдем да ви вземем.

Хензел и Гретел седнали при огъня и когато станало обед, всеки от тях си изял коматчето. И тъй като чували удари от топор, мислели, че баща им е наблизко. Ала то не било топор, а един клон на едно сухо дърво, който вятърът блъскал насам-натам. Като стояли дълго време така, очите им се затворили от умора и те заспали дълбоко. Когато най-сетне се събудили, било вече тъмна нощ. Гретел взела да плаче и рекла:

— Ох, как ще излезем сега от гората!

Ала Хензел я утешавал:

— Почакай малко, додето изгрее месецът, тогава ще намерим пътя.

И когато пълният месец изграл, Хензел повел сестричето си за ръка и тръгнал по камъчетата, които блестели като нови сребърни парички и им показвали пътя. Цяла нощ вървели и на разсъмване

стигнали бащината си къща. Похлопали на вратата и когато злата жена отворила и видяла, че са Хензел и Гретел, рекла им:

— Ах, вие, лоши деца, защо спяхте толкова дълго в гората, ние помислихме, че няма да се върнете вече.

Ала бащата се зарадвал, защото му било много тежко на сърцето, дето ги оставил сами в гората.

Не минало много време, немотията пак налегнала къщата и децата чули как една нощ мащехата рекла в постелята на баща им:

— Пак е изядено всичко, имаме само половин хляб още, а след него песента ни е изпята. Трябва да махнем децата, трябва да ги заведем по-надалеч в гората, та да не могат пак да намерят пътя. Иначе няма спасение за нас.

Камък паднал на сърцето на мъжа и той си рекъл:

— По-добре да разделим с децата и последната хапка.

Ала жена му не слушала какво ѝ казва, ами се карала и го укорявала. Който каже А, ще трябва да каже и Б и като отстъпил първия път, той се принудил да отстъпи и втори път.

Но децата били още будни и чули разговора.

Когато старите заспали, Хензел пак станал, като мислел да излезе и си събере камъчета както преди. Ала жената била заключила вратата и той не можал да излезе. Но Хензел утешил сестричето си и рекъл:

— Не плачи, Гретел, и си спи спокойно. Все нещо ще измисля.

Рано сутринта мащехата дошла и ги дигнала от леглото. Те получили по коматче хляб, но то било по-малко, отколкото преди. По пътя за гората Хензел трошел хляба в джоба си, спирал се често-често и хвърлял по трошица на земята.

— Хензел, какво току се спираш и се оглеждаш? — рекъл бащата. Върви си по пътя.

— Гледам моето гълъбче; то стои на покрива и иска дами каже сбогом — отвърнал Хензел.

— Глупчо — рекла жената, — това не е твоето гълъбче, ами утринното слънце блести по комина.

Но Хензел успял да изхвърли лека-полека всички трошици по пътя.

Жената завела децата още по-далеко в гората, където никога през живота си не били ходили. Наклали пак голям огън и мащехата рекла:

— Поседете, деца, тука, а ако сте уморени, можете да поспите; ние ще отидем да насечем дърва в гората и довечера, като свършим, ще дойдем и ще ви вземем.

Като станало обед, Гретел поделила хляба си с Хензел, който бил изронил своя хляб по пътя. После те заспали. Свечерило се, дошла вече и нощта, ала никой не идвал при клетите деца. Те се събудили едва в късна нощ; Хензел утешил сестричето си и рекъл:

— Потърпи, Гретел, додето изгрее месецът, тогава ще можем да видим трошиците, които пусках, и те ще ни покажат пътя към дома.

Когато месецът изгрял, те тръгнали, ала не намерили ни една трошица, защото безбройните птички, които летели из гората и полето, ги били изкълвали.

Хензел рекъл на Гретел:

— Все пак ще намерим пътя.

Ала не могли да го намерят.

Вървели те цяла нощ и на другия ден от сутринта, до вечерта, но не могли да излязат от гората. Огладнели много, защото не били хапвали нищо друго, освен няколко ягоди, които намерили по пътя. И понеже били толкова уморени, че краката им не искали вече да ги носят, легнали си под едно дърво и заспали.

Настанала трета утрин, откакто били напуснали бащиния си дом. Те пак тръгнали, ала потъвали все по-дълбоко в гората и ако не им дойдела скоро помощ, щели да загинат. Като станало пладне, видели на един клон едно хубаво снежнобяло птиче, което пеело тъй чудно, че те се спрели и се заслушали.

Когато свършило песента си, птичето размахало криле и литнало, а те тръгнали по него и вървели, додето стигнали една къщичка, на чийто покрив то кацнало. Като дошли съвсем близо до къщичката, децата видели, че тя е направена от хляб и покрита с банички, а пък прозорците били от чиста захар.

— Като я почнем — рекъл Хензел, — ще си направим богата гощавка. Аз ще изям едно парче от покрива, а ти, Гретел, можеш да си хапнеш от прозореца, той е сладък.

Хензел се надигнал и си отчупил малко от покрива, за да го опита вкусен ли е. Гретел застанала до стъклото и почнала да хрупка.

Тогава от къщичката се чул тънък глас:

*Ха-хам, тупа-лупа,
кой ми къщичката хрупна?*

Децата отвърнали:

*Сам ветрецът тупа-лупа,
никой къщата не хрупна*

и продължили да ядат, без да се смущават. Хензел, комуто покривът се много усладил, смъкнал голям къс от него, а Гретел извадила цяло стъкло, па седнала и с наслада захрупала. Тогава вратата се отворила изведнъж, отвътре се измъкнала стара-престаряла жена, която се подпирала с тояга. Хензел и Гретел тъй много се изплашили, че изпуснали, каквото държали в ръцете си. Ала бабата кимнала с глава и рекла:

— Я, мили деца, кой ви доведе тука? Влезте вътре и останете при мене, няма да ви сторя никакво зло.

Тя ги хванала за ръце и ги въвела вкъщичката си. Сложила им хубаво ядене — мляко и мекици със захар, ябълки и орехи. След това им постлала две хубави креватчета с бели завивки и Хензел и Гретел си легнали.

Ала бабата само се преструвала на добра. Тя била всъщност една зла вещица, която ловяла деца и била направила къщичката, за да ги примамва.

Рано сутринта, преди още да се събудят децата, тя станала и като ги видяла да спят тъй сладко с пълни червени бузки, промърморила:

— Богато ядене ще падне.

После тя сграбчила Хензел с костеливите си ръце, занесла го в зимника и го затворила там в една дъсчена клетка: да вика колкото си ще, никой не можел да му помогне. Тогава тя отишла при Гретел, сбутала я и викнала:

— Ставай, ленивке, донеси вода и сготви нещо вкусно за брата си: той е затворен в зимника и трябва да стане тлъст. А като стане тлъст, аз ще го изям.

Гретел взела горчица да плаче, ала всичко било напразно. Тя трябвало да върши това, което искала злата вещица.

За клетия Хензел сготвили най-хубаво ядене, а Гретел получила само рачешки крака. Всяка сутрин бабата отивала в зимничето и казвала:

— Хензел, подай си навън пръста, за да видя дали скоро ще се угоиш.

Ала Хензел ѝ подавал едно кокалче и тя, като била с мътни очи не забелязвала измамата, а мислела, че това е пръстът на Хензел и се чудела защо той не дебелее. Като се изминали четири седмици, а Хензел си оставал все тъй мършав, търпението ѝ се изчерпало и тя не искала да чака повече.

— Хей, Гретел — викналата на момичето, — скоро донеси вода: ако ще да е тлъст, ако ще да е мършав Хензел, утре ще го изям.

Ах, колко много плакало клетото сестриче, когато носело водата, как се стичали като порой сълзите по бузите му!

— Да бяха ни изiali дивите зверове в гората — викалото, — щяхме поне заедно да умрем.

— Я стига си скимтяла! — рекла бабата. — Нищо не ще ти помогне.

Рано заранта Гретел трябвало да стане, да закачи котела с водата и да накладе огъня.

— Най-напред ще почнем да печем — рекла бабата, — аз вече напалих пещта и замесих тестото.

Тя блъснала клетата Гретел към пещта, отдето бликали огнените езици.

— Влез вътре — рекла тя — и виж дали е добре опалена, та да метнем хляба.

Тя мислела, щом Гретел влезе вътре, да затвори пещта, да я опече, да изяде и нея. Ала Гретел се досетила какво крои и рекла:

— Не зная как да сторя това; как бих могла да вляза вътре?

— Патка с патка — рекла бабата, — устата на пещтата е достатъчно голяма, на виж, и аз дори се побирам — па се притърпила и си пъхнала главата в пещта.

Тогава Гретел я блъснала тъй силно, че тя влетяла цялата вътре.

Момичето затворило желязната врата и спуснало резето. Ех, че страшно зарежала вещицата. Ала Гретел побягнала и злата вещица изгоряла.

Гретел припнала право при Хензел, отворила зимника и рекла:

— Хензел, спасени сме, старата вещица е мъртва!

Тогава Хензел изскочил като птичка из клетката. Колко много се радвали те, колко скачали, колко се прегръщали и целували! И тъй като нямало вече от какво да се боят, влезли вкъщичката на вещицата. Там във всички ъгли били натрупани ракли с бисери и скъпоценни камъни.

— Те са по-хубави от нашите кремъчета — рекъл Хензел и натъпкал джобовете си, колкото можели да поберат, а Гретел рекла:

— И аз искам да занеса нещо вкъщи — и си напълнила престилчицата.

— А сега да тръгваме — рекъл Хензел, — за да се измъкнем по-скоро от омагьосаната гора.

Ала като повървели няколко часа, стигнали една голяма река.

— Не можем премина — рекъл Хензел, — не виждам ни мост, ни брод.

— Няма и лодка — отговорила Гретел, — ала ето там плува една бяла патица; ако ѝ се помоля, може да ни пренесе. — Тогава тя се провикнала:

*Патенце, ле леко,
ние идем отдалеко,
над водата няма път —
пренеси ни ти отвѣд.*

И наистина патицата се приближила, Хензел се покачил върху нея и поканил и сестричето си да седне до него.

— Не — отговорила Гретел, — ще стане много тежко на патицата; тя ще ни пренесе един по един.

Тъй и направила добрата патица и като преминали благополучно отвъд и повървели малко, гората взела да им се вижда все по-позната и най-сетне съзрели отдалеч бащината си къща. Тогава припнали, втурнали се вкъщи и увиснали на шията на баща си. Бащата не видял весел час, откакто бил оставил децата си в гората, а мащехата била вече умряла. Гретел изтърсила престилката си и бисерите и скъпоценните камъни се пръснали из къщата, а и Хензел почнал да вади шепа след шепа из джобовете си. Тъй грижите се свършили и те заживели заедно сред радост и безгрижие.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.